1913 (1)

TABLA DE MATERIE

a

Volumului XXVIII

(ANUL VIII, NUMERELE 1, 2 și 3)

I.—Literatură

II.—Studii.—Articole.—Scrisori din ţările romine şi din străinătate

III.—Note pe marginea cărţilor

IV. Cronici.

V.—Miscellanea

VI.—Recenzii

Pag.

VII.—Revista Revistelor

Pag.

Pag.

1913. ANUL VIII. IANUARIE. No. 1.

Viaţa Romînească

Directori: C. STERE şi DR. I. CANTACUZINO

SUMAR:

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Str. Cuza-Vodă 52

1913

[illegible] 150 de pagini. — Abonamentul în

Viaţa Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcţia d-lor Prof. Univ. C. STERE şi Dr. I. CANTACUZINO

Condiţiile de abonare

IN ŢARA:

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9 „
Un număr	2 „

Abonaţii care nu-şi vor achita abonamentul in mod direct vor trebui să plătească in plus **4 lei pe an şi 2 lei pe ½ an**, ca indemnizare pentru incasatori.

Pentru invăţători, preoţi de sat, primari şi funcţionari săteşti, studenţi şi elevi, pe an 15 lei, pe jumătate de an 7.50.—(Aceştia pot plăti in trei rate a cîte 5 lei trimise cu anticipare).

IN AUSTRO-UNGARIA:

Pe an	15 coroane
Pe jumătate de an	7 cor. 50 b
Un număr	2 coroane

Abonamentul anual se poate achita in trei rate de cîte cinci coroane, din patru in patru luni.

IN BASARABIA:

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un număr	1 rublă

Abonamentul anual se poate plăti la fiecare două luni cîte 2 ruble, până la achitare.

IN STRĂINĂTATE:

Pe an	22 lei
Pe jumătate de an	11 lei
Un număr	2 lei 50 b.

Pentru Autori

Se aduce la cunoştinţa autorilor că manuscrisele primite la redacţie nu se înnapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înştiinţaţi, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugaţi să ne comunice şi onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcţiunea Revistei.

Pentru tot ceea ce priveşte redacţia: manuscrise, reviste, ziare, cărţi, etc., a se adresa la **Redacţia Revistei „Viaţa Romînească" strada Golia 52, Iaşi.**

Numai articolele ştiinţifice (ştiinţi naturale, fizice, chimice, medicale, etc.) se vor trimite d-lui **Dr. A. Slătineanu, str. Ştirbey-Vodă, 111 bis, Bucureşti.**

Viaţa Romînească

Viaţa Romînească

Revistă literară şi ştiinţifică

Directori: C. STERE şi DR. I. CANTACUZINO

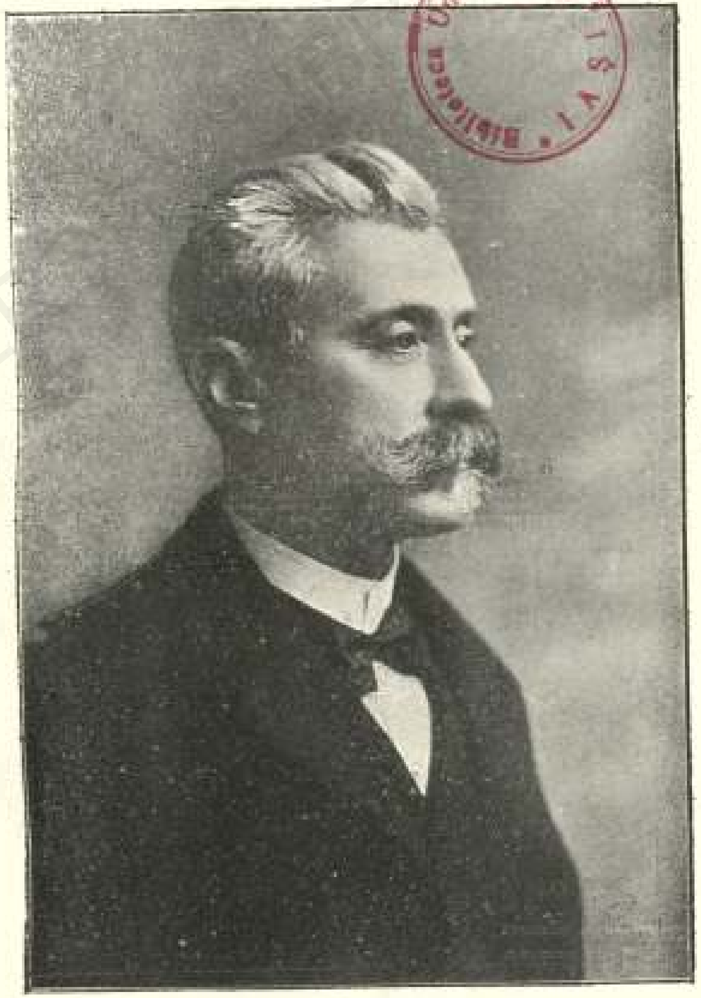
VOLUMUL XXVIII

Anul VIII

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Str. Cuza-Vodă No. 52

1913

Spiru C. Haret

Neamul Şoimăreştilor

IX.

La han în urmă, boerul Orheianu eşise la soare sprijinit de subsuori de doi slujitori. Mînia nopţii îi trecuse; acuma necontenit îşi îndrepta cu grijă ochii lui mari şi bulbucaţi pe şleah, spre răsărit. Făcea doi paşi şi şchiopăta uşor, ş'atunci trăsăturile feţii parcă i se răsuceau. Alte două slugi cercetau şi orînduiau boclucuri într'o căruţă uşoară cu roţile nalte. Boerul îşi aruncă şi spre ei ochii; şi începu a vorbi scuturîndu-şi barba mare.

«Iaca, nemernicilor, aţi întîrziat pe drum, v'aţi ascuns prin tufe, nu ştiu ce-aţi făcut... De abia acuma mi-aţi adus căruţa şi caii. Dacă eraţi pe urma mea astănoapte, mă repezeam şi eu după ticălosul acela, după hoţ... Chiar am crezut că v'a tăiat beregatele, ş'a luat trăsura cu toate cele tîrguite în ţara leşească!

— Dă, stăpîne, răspunse vătavul cu umilinţă, am făcut şi noi cum am putut. Bine c'a dat Dumnezeu ş'am scăpat!

— Ce face? aţi făcut cum aţi putut? M'aţi lăsat singur cu ceilalţi pe jos, — m'a zvîrlit calul în pulbere; — acù cine urmăreşte pe Cazac? cine-mi scapă copila? Aşa? aţi făcut cum aţi putut? Am să vă arăt eu, păcătoşilor, dac'aţi făcut cum aţi putut!

— Stăpîne, după atîta năcaz, şi oasie, cu toate cîte-am pătimit, bine c'a dat Dumnezeu şi te-am găsit...

— Aşa? Ei, da, bine că m'aţi găsit; altfel vă găseam eu pe voi şi'n borta şerpelui... Hm! La urma urmei bine că m'aţi găsit... Da' lucrurile-s toate? Neatinse? Nimica nu lipseşte?

— Toate, stăpîne, după rînduiala cu care mi le-ai dat...

— Ei bine, bine, măcar atîta... Da' ce-mi foloseşte? Oare boerii aceia cari mi-au făgăduit ajutor se ţin de cuvînt? As-

ta-mi roade mie inima!... Parcă mă arde în măruntae neliniștea!...»

Chirilă eșise în prag și-și sticlea în soarele dimineții nasul roș. Și lui îi trecuse mînia nopții; fără vorbă multă se împăcase cu boerul, ș'acuma îl privea cu ochi plini de veselă viclenie; mai ales că vedea că'n buzunările adînci ale oaspetelui se zăresc galbeni adevărați, cu zimți și cu chipul craiului leșesc.

«Cucoane! strigă el cu glasu-i gros; să nu-ți fie cu bănat! Da' ce credință poți avea în niște flăcăi? Bine, boeri or fi fiind ei, da-și au și ei drumul lor; mai ales dacă ticălosul cel de Cazac a apucat pe drumul lui! Parcă drumurile oamenilor se'ntîlnesc numaidecît!..

— Ce spui? întrebă boerul întorcînd peste umăr capul.

— Spun, boerule, că în ziua de azi e greu să ai credință în oameni...

— Așa? Ai dreptate. Eu pe boerii aceia nici nu-i cunosc.

— Degeaba ai lăcrămat dumneata și i-ai rugat... stărui Chirilă c'un zîmbet abia văzut.

— Ei, omule! răspunse boerul bărbos; astă noapte eram tulburat tare. Eu îs om cu mînia repede... Hm! Poate să ai dreptate... Am cugetat și eu că poate să fie așa, decînd stau ca pe jăratic și mă frămînt. Dar am și hotărît ce am de făcut... Trec repede și eu Nistrul, și în Lehia am prietini slavă Domnului... Am pe domnul Vladislav Dumbrovschi, voevodul Sandomirului, cunosc și pe castelanul Braslaviei... Ei pot da poruncă, și mi-l aduc în fiare pe Cazac. Cu boerii Leșilor nu-i de glumit... E adevărat, avem și noi averi cași dînșii; am dobîndit în viața noastră pămînturi și sate; din mila lui Dumnezeu avem cu ce trăi; da-i vorba că ei au și putere... La noi cu schimbările Domniei, într'una trebue să păzești drumul hotarului...

— Hei, cinstite jupîne, strigă Chirilă, înțelegînd cum stau lucrurile. Schimbarea Domnilor bucuria nebunilor... Dar nu-i nimica. Toate trec; noi rămînem pe loc.

— Apoi, omule,—temelia țării n'o fac Domnii; tot boerii se chiamă că țin obiceiurile și rînduiala țării. Domnul, ca cel ce nu-i. Prostimea, cași vita, stă cu botu 'n pămînt. Da' neamurile boerești sînt cap și minte pentru Moșie...

— Asta-i numaidecît! răspunse cu pătrundere Chirilă. Și-și făcu în gînd socoteală că o vorbă înțeleaptă care place boerului poate să-i sporească c'un ban rotund cîștigul. Ca hangiu cuminte, Chirilă știa să se folosească și de ghioagă țintată și de cuvînt dulce.

«Prea cinstite boerule! zise el iar, aducîndu-și aminte de vorbele-i nesocotite dela miezul nopții; în adevăr, noi, prostimea, ce putem ști? Nu știm nici seama vorbei, nici nimica; avem și noi știință cît păr pe broască... Noi cu ghioaga și cu vorba proastă!... Nu zic de mine,—cu în adevăr am greșit, dar

îndată ce-am văzut cu cine am de-aface, am văzut boer cu greutate și cu bani, mi-am dat cu palma asta peste gură și m'am certat cum se cuvine... Da' cunosc pe alții, cari nu știu, cinstite jupîne, cum să se poarte cu lumea...»

Boerul nu răspunse; încruntă din sprîncene și mai făcu doi pași spre șleah; iar șchiopătă și i se încreți obrazul de suferință. Vătavul, Țigan cu obrazul plin de șiretenie și de lingușire, grăi cu mîndrie îndreptîndu-se spre crîșmar:

«Bade Chirilă, măria-sa are pămînturi la Orheiu cît poți cuprinde cu ochii de pe-un munte. Cine le mai știe seama?... La boerul nostru numeri douăzeci de prisăci și vite de nu le mai știe nimeni seama... Și mori, și hanuri... phii! lucru mare!

— Apoi am aflat noi puțintel din toate...» răspunse blajin hangiul.—Chirilă, om înțelept, după ce-și arătase ghioaga, din două vorbe descususe pe servitori, și, cînd se întorsese boerul prăbușit de pe cal, amenințările și le înghițise și ghioaga se mistuise în întunecoase funduri. Hangiii în toate veacurile sînt oameni cu socoteală!

Boerul privea în lungul drumului și clătina din cap cu nerăbdare:

«Nu vine nimeni, nu se vede nimica...» zise el, și se'ntoarse în loc...

Și nădejdea și curajul pe care le avusese, parcă-i pieriră.

«Ce fac eu aicea? strigă el mai mult către sine, dînd din mîni; de ce stau? pe cine aștept? În ziua de azi numai în tine să ai credință... Pregătiți căruța! strigă el cu ochii înflăcărați spre servi; așezați blană moale ca să nu mă zdruncine tare... Trecem Nistrul cît om putea mai repede, ș'acolo pun eu mîna pe hoț. Am să mi-l spînzur în cîrlige în fața mea, și cu mîna mea am să-l șfichiuesc cu harapnicul... Am să-i arăt eu lui! Cum să cuteze el a pune mîna pe o copilă ca o floare? El e un păcătos nemernic, pulbere, un om de rînd, care trăește alăturea cu caii și cu porcii, ca toți ceilalți, în cocioabele lor din țara Ucrainei... Cum să 'ndrăznească el să-și ridice ochii spre o *cneaghină*? A, dar copila noastră se junghie mai bine, decît să sufere atingerea lui... Am trăit ș'am crescut-o noi între oameni aleși, am fost cu ea și la petrecerile lui Craiu, în palat cu marmură și aur, unde au venit boeroaicele lește numai în mătăsuri îmbrăcate și cu juvaeruri gătite... Și copila noastră avea veșmînt cași ele, numai că era mai frumoasă... Copila noastră-i neam de voevod. Cum îndrăznește el? Să vie, dacă vrea, să-i dau dintre țărancele noastre dela Orhei una, și încă ș'aceia nu-i de nasul lui, pentrucă-i din servele mele!...»

În mînia lui scurtă boerul își scosese în afară pieptul și parcă se asculta vorbind. Privindu-l cu ochiu șiret moș-Chirilă își aduse aminte de fala și mîndria unor șleahtici dintre cei mulți care se abătuseră pe la hanul lui.

«Apoi, prea cinstite jupîne, grăi el cu umilință, se cunoaște bine că ai sălășluit între boerii leși, la curtea lui Craiu.

— Am sălăşluit, da, răspunse scurt boerul, pentrucă din mila Ziditorului şi a Maicii preciste, am avut cu ce mă înfăţişa. Pămînturile dela Orheiu toate sînt ale mele. Cînd au cutezat nemernicii ţărani să se ridice, cerînd ocini, i-a bătut Aron-Vodă cu buzduganul... Şi noi, caşi strămoşii noştri, avem urice şi îndreptări dela Domni. Nouă ni se şi cuvin, căci sîntem neamuri alese...»

Moş Chirilă se plecase din şele cu smerenie.

«Aţi adus caii? strigă cu glas mare boerul... Irimie! unde eşti?

— I-am adus, stăpîne! răspunse vătavul ţigan. Pregătim totul....

— Trebue să plecăm pe dată!» rosti cu hotărîre boerul. In fala lui leşească, şi 'n supărarea lui, prea cinstitul pan Orheianu nu uita că Domnia nouă se aşează şi că el trebue să se pue la adăpost în hotarul prietinilor lui.

Dar ochiul cel ager al lui moş Chirilă, obişnuit cu lungul drumului, deslușise în depărtare călăreţi.

«Jupîne! strigă el cu capu 'ntors spre răsărit, mi se pare că te grăbeşti. Văd venind călăreţi; poate-s boerii noştri de astănoapte!

— Unde s? strigă boerul repezindu-se iar la marginea şleahului. Unde-s?—şi parcă-şi uitase durerea piciorului. Doamne-Dumnezeule! Ei să fie? Mi-au găsit fata? Se vede ceva? parcă se zăreşte. Are blăniţă albastră, oameni buni! Ai, dar grozav de repede vin. Irimie Ţigane, caută repede în răcliţa ştiută şi dă-mi lanţul de aur care-l pun eu pe după gît... Să vadă că-i primeşte un boer mare cu toată cinstea.

— Jupîne! strigă iar hangiul. Dacă domniţa dumitale are blăniţă albastră, apoi atuncea o aduc... Acu înţeleg bine că s'au purtat cu vrednicie. Apoi se şi cunoştea că sînt voinici cu braţ de criţă! Cată să ne bucurăm tare pentru isprava lor!...»

Infăşurîndu-şi repede pe după gît lanţugul de aur, pan Orheianu grăbea şchiopătînd uşor în calea celor trei oşteni. O bucurie mare îi umplea faţa, mînile începură să-i tremure de mişcarea năvalnică a inimii.

Din goana repezită a cailor, cu tropote scurte, şase călăreţi se opriră. Descălecară, şi Şoimaru coborî de pe grumazul fugarului, de subsuori, palida şi trudita odraslă boerească. Orheianu o prinse în braţe cu lacrimi adevărate; o sărută pe obraji, pe frunte, îi grămădi capul pe pieptul lui şi o legăna c'un glas gingav de tulburare:

«Draga tatei! draga tatei! te socoteam prăpădită şi moartă...» Şi iar începu s'o sărute. Apoi prinse a-şi şterge lacrimile cu mînica largă a hainei.

Hangiul Chirilă mormăi în prag foarte bucuros: «Acuma-i cu inima lui adevărată; nu mai face ca şleahticii leşeşti...»

Iar cei trei prietini zîmbeau cu puţină înduioşare şi bucurie.

X.

După ce fata Orheianului ridică dela pieptul părintesc obrazul zîmbitor şi dulce îmbujorat, boerul întinse mînile spre Şoimaru şi spre tovarăşii lui. Îi cuprinse cu dragoste, şi le grăi cu căldură:

«Mi-aţi dăruit copila! Spuneţi: să vă dau inima, să vă dau bogăţiile mele? Spuneţi-mi cine sînteţi, ca să mă bucur şi să vă rostesc numele până la moarte, cînd m'oiu ruga lui Dumnezeu...

— Eu sînt de neamul meu Tătar, răspunse beiul, arătîndu-şi dinţii albi, şi mă chiamă Cantemir!

-- Cum! strigă cu uimire mare boerul, dumneata eşti cel care ai adus oarda Bugeacului ca să pui Domn pe Tomşa?

— Eu sînt, jupîne, răspunse Tatarul. De ce te miri? Socoţi că necredincioşii n'au inimă şi nu te pot ajuta la nevoe?

— Ah! strigă boerul ridicînd ochii la cer, fapta ta să fie primită la scaunul dreptului judecător. De asemenea ajutor al unui om de neam străin, pe care l-aşi fi socotit mai curînd vrăjmaş, eu numai istorisindu-se am auzit, cum că ar fi fost la neamurile Apusului...

— Boerule, grăi Simeon Bîrnovă cu linişte, aşa oameni se găsesc şi 'n ţările Răsăritului, precum vezi Dumnezeu miluește c'o inimă bună pe cine crede el de cuviinţă. Voinţa lui e plină de taine!

— Adevărat! adevărat! strigă boerul grămădindu-şi de două ori în piept barba stufoasă.

— Să nu te miri, jupîne, cuvîntă tot surîzînd Cantemir, că eu am frăţie cu doi viteji din legea dumitale. Eu pe om îl caut după inimă, nu după lege! Şi ei nu s'au uitat că slăvesc pe Mahomet, cînd mi-au scăpat viaţa!

— Ţi-au scăpat viaţa? strigă iar cu uimire boerul.

— Mi-au scăpat viaţa, jupîne. Dumnealui Simeon Bîrnovă şi dumnealui Tudor Şoimaru...

— Simeon Bîrnovă? grăi Orheianul înturnîndu-se spre boer. Dumneata vei fi feciorul lui Mihăilaş. Eu pe părintele dumitale l-am cunoscut. Se vede că eşti om tare şi de ispravă caşi el! Şi ce bucurie mi-ai pricinuit! — Dar pe dumnealui, urmă bătrînul întorcîndu-se spre răzăş, nu-l cunosc după nume...

— N'ai de unde mă cunoaşte, jupîne, răspunse Tudor. Eu sînt Orheian de pe apa Răutului, şi de neamul meu sînt răzăş. Dar am umblat mult prin străinătăţi...»

Faţa boerului se încruntă uşor deodată, la aceste vorbe. Privi cu luare-aminte spre oştean. Din tăcerea ei izbucni însă fata privind ţintă pe cel ce-o scăpase din braţele Cazacului:

«Tată! dumnealui e din părţile noastre. E Orheian! Şi de pe apa Răutului pe care şi eu am văzut-o în pruncie... Ce potrivire! urmă ea cu gingăşie, împreunîndu-şi mînile. Dumitale ţi-a fost dat să mă smulgi din braţele Cazacului Vasca!

— Dumnealui te-a scăpat? vorbi boerul privind lung la Șoimaru.

— Atuncea mi-au fost plătite toate trudele! zise domol Șoimaru, stăpînit de privirea albastră a fetei. Asta a fost ca o minune și ca o rînduire cerească!»

Boerul privea cu luare-aminte spre Tudor.

«Șoimaru? Șoimaru? îngînă el.

— Da, boerule. Satului meu îi zice Șoimărești, după bătrînul nostru. Dar de douăzeci de ani nu l-am văzut. Ai mei au pribegit cu mine de pe cînd eram eu un prunc, au pierit prin străinătăți, ș'acû am rămas singur pe lume... Dar mi-am adus aminte și vreau să mai văd locul copilăriei. Pe urmă, cine știe unde m'or purta valurile vieții...»

Privirile boerului dobîndiră deodată tărie.

«A! strigă el iar cu glas mare; vrednic oștean a eșit din pămînturile noastre, căci și noi tot pe Răut ne-am trăit veleatul. Pe mine mă chiamă Stroia Orheianu! N'ai mai auzit de numele meu?

— Poate să fi auzit, jupîne, dar nu mi-aduc aminte...

— Nu-i nimica, ai plecat crud printre străini. N'ai știut nici de necazurile, nici de zbuciumele, nici de valurile de pe la noi. Au fost destule; dar vremea le-a tămăduit pe toate și toate s'au liniștit... Să-ți aduci aminte de vorbele mele, căci eu îți vreau binele... Ești un oștean vrednic, jupîne Tudore Șoimaru, și vreau să te string în brațe căci mi-ai scăpat copila din ghiarele dușmanului!...»

Șoimaru nu înțelegea bine vorbele Orheianului, dar primi cu voe-bună îmbrățișarea lui; apoi iar își întoarse căutătura spre fată: ca il ațintea din vreme în vreme c'o privire care i se părea plină de luminile raiului.

Și Tătarul și Bîrnovă privegheau privirile acestea zîmbind.

Scoțîndu-și la iveală pe piept lanțugul de aur și mîngîindu-și barba, boerul Orheianu se întoarse deodată spre Chirilă hangiul, care privea din prag la asemenea întîmplare puțin obișnuită chiar la un han de pe șleahul cel mare basarabean:

«Chirilă! strigă Orheianul; astăzi sînt vesel ca 'n ziua în care reposata mea muere mi-a dăruit odorul acesta! Caută tu un vin bun, prietine Chirilă, și vezi de ne cinstește, și ospătează cu ceva pe drumeții trudiți. Au umblat noaptea toată ș'acuma le cată ochii a foame...

— Boeri dumneavoastră, cît îți zice *tatăl nostru*, toate-or fi pregătite!» cuvîntă moș-Chirilă răsucindu-și în loc pîntecele cu greu stăpînit de chimir. Și ducîndu-se spre beciul lui, hangiul adăogi cătră Irimia vătavul:

«Acû, boerul nostru s'a făcut moldovan adevărat!... Se vede că la voe-bună își cîntă omul cîntecul!»

Boerul Orheianu, în bucuria lui adevărată, avea totuși cugetul neadormit. Trei prietini, oșteni fruntași ai lui Tomșa, erau un sprijin mare pentru el. Nu mai avea a se teme de cercetași domnești, putea să-și vadă puțințel și de interese la Orheiu. O întrebare a lui Bîrnovă nu-l găsi de loc nepregătit.

«Boerule, îi zicea Simeon, dumneata erai pribeag la Leși cu văduva lui Irimia?

— E prea adevărat, răspunse Stroia Orheianu cu hotărîre. Am fost cu văduva Irimiei; i-am ținut partea; am și venit cu Constantin Vodă și cu Potocki până la Iași; dar cînd am văzut, boeri dumneavoastră, toate cîte cad pe biata Moșie, mai rele decît focul și apa, cînd am văzut că Leahul și Cazacul pradă și din pricina lor vin și alte oști pe capetele noastre, m'am bătut cu pumnul în piept ș'am spus așa că cel mai tare are dreptate, și dacă Tomșa Vodă se așează cu ajutorul Porții în scaun, se alină și năcazurile Moldovei. Hai să-l primim pe el cu toții. Așa am zis eu, boerule!

— Ai cugetat prea bine, jupîne Stroia, grăi Simeon. Împărecherile boerilor și oștile megieșilor au dus țara în risipire...

— Acesta e cel mai sfînt adevăr!» întări cu mare glas boerul Stroia.

Și cu pieptu-i de uriaș, întinzînd în lături și brațele, luă înnainte pe prietini rizînd cu voe bună:

«Prietinii mei cei buni! strigă el. Poftiți să cinstim un păhar pentru veșnică aducere-aminte!...» Apoi întrebă, ca în treacăt:

«Încotro vi-i drumul, boerilor? Pe cît am înțeles, mergeți chiar pe drumul meu... Și eu aveam treabă puțină la Orheiu, și pe urmă voiam să mă înfățoșez la Domnia nouă.

— Mergi la Orheiu, jupîne? întrebă repede Șoimaru, cu ochii scăpărători.

— Mergem... dădu din cap boerul. Noi avem la Murgeni, pe Răut, casă mare de piatră... Și în fața casei noastre Răutul face iaz și se găsește în mijlocul lui un ostrov minunat care mult îmi era drag în tinerețele mele... Mergem, căci avem puțină socoteală de luat pentru mori, prisăci și hanuri.

Atunci mergem tovărășie, jupîne Stroia, zise Cantemir cu zîmbetul lui subțire.

— Pentru asta mă bucur nespus!... grăi Orheianu.

— Bucuria e și de partea noastră...» răspunse Tătarul și privi țintă spre Șoimaru.

Magda lui Orheianu pornise visătoare înnainte; schimbase două vorbe cu Irimia vătavul și intrase într'o cămară, ca să-și cerceteze straele și obrazul într'o oglindă cu cerc de argint, pe care un slujitor, după ce scotocise îndelung, o descoperise între feluritele boclucuri din căruță. Cu ochii lui aprigi, răzășul o urmărise până în pragul hanului.

Iar boerul cel bătrîn, văzîndu-și orînduite toate treburile, fără grijă și cu sufletul deschis numai spre bucuria acelui ceas, duse ca'ntr'o îmbrățișare pe prietini la vinul cel vechiu al lui moș-Chirilă.

XI.

In ograda cu zid de piatră a hanului, era o zarvă de gospodărie mare. Țipau gîşte şi cotcodăceau găini; zburdau prin soare vițeluşi porumbi; şi doi slujitori trebăluiau în lemnărie subt un şopron. O gură neagră de gîrliciu se căsca în coasta clădirii; pe trepte de stejar urca acum a doua oară moş-Chirilă din hruba cu poloboace, ducînd în mînă o oală mare smălțuită, plină de vin învechit la întuneric, la adîncime de patruzeci de trepte spre măruntaele pămîntului.

Intră pe uşa scundă de dindos. Baba Maria, nevasta lui din tinerețe, eşea dela o vatră de jar, c'o țiglă lungă de fier în care erau trecuți străpunşi prin mijloc o jumătate de duzină de pui rumeniți.

Chiar atuncea se arăta în tinda strîmtă şi Orheianu, vesel şi roş la față, răcnind c'un glas mare:

«Vinul este, moş-Chirilă?

— Este! răspunse hangiul, ridicînd cu grijă până la barba boerului oala smălțuită roş.

— Dar puii pe care mi i-ai făgăduit?

— De seama lor ştie baba!... şi Chirilă împinse pe mătuşa Maria înnainte, cu țigla ei uriaşă.

— Dar de fetiță ați avut grijă? răcni iar boerul.

— Măria-ta! răspunse atunci cu glas tînguitor şi repede baba; am fost eu la puicuță, şi i-am descîntat de deochiu... avea ca o sfîrşeală.., o dureau tîmplele... S'au ațintit ochi mulți asupra ei... Ce să faci? O fată mîndră e ca o floare rară. Acuma se odihneşte puținel. I-am dat ş'o leacă de friptură. O aripioară de pui. Abia a gustat-o... abia a ciugulit... ca o vrăbiuță, boerule...

— Vreau s'o văd şi eu! vorbi boerul mai tare decît trebuia.

— Mi se pare că doarme, măria-ta... dar nu te teme, n'are nimica... n'are nimica... Şi eu ştiu că-i trebue după descîntecul meu numai o leacă de hodină...

— Aşa?

— Aşa, măria-ta, fii fără grijă!

— Atunci dă țigla cu puii să-i duc eu la prietinii mei, şi tu, Chirilă, vină după mine cu aghiazma creştinească... Bea boerul cel tătar, oameni buni, de-mi place să mă uit la dînsul... Haide după mine!...»

Uşor amețit, Stroia Orheianu intră în odaia unde era întinsă masa, cu sulița plină de pui ridicată sus ca o armă răzbunătoare, ş'un hohot vesel de rîs îl întîmpină. Moş-Chirilă, c'o mişcare uşoară, scoase parcă din pîntecele-i uriaş oala ş'o aşeză pe masă.

«Halal de tine, Chirilă!» — strigă boerul Stroia, şi cu mîna, lingîndu-şi din cînd în cînd degetele, împingea de pe țiglă puii într'o strachină mare.

Beiului tătar îi sticleau ochii ca jăraticul. Cu mîna pe păhar, zîmbea necontenit, arătîndu-şi dinții ascuțiți ca de lup tînăr. Era însă senin la față, şi slujitorul lui cel tăcut şi palid, sta în picioare în dosul lui, şi parcă-l priveghea. Lie şi cu Ispas se împărtăşeau şi ei din mila stăpînilor, intrați numai pe-o clipă dela cai şi arme.

«Boerilor! zise Tătarul cu voce limpede, aşa înțeleg eu prietinia: legată cu vin moldovenesc. Are țara voastră lucruri bune, de aceia li cunoaştem noi aşa de bine drumul...

— Atuncea bea un păhărel proaspăt! strigă boerul Stroie.

— Beau, căci încă nu mi-am ajuns măsura... răspunse Tătarul. Cît oiu stăpîni eu băutura aceasta aleasă, nu e rău!— Apoi, pecînd boerul orheian rupea în două un puiu, se plecă la urechea lui Şoimaru: «Ei, frate Tudore, văd că taci şi asta nu-i lucru bun... Tu nu bei?

— Nu mi-i sete...

— Frate, zise Tătarul, eu citesc în inima ta ca într'o carte...

— Trebue să iasă la vînt să se răcorească...» strecură o vorbă înțeleptul Simeon, dar el se părea că nimica n'auzise.

Caşicum ar fi ascultat de-o poruncă, Şoimaru se ridică uşor din locul lui şi se strecură în umbra tindei. După el eşi şi Lie.

«Stăpîne, şopti slujitorul, caşicum ar fi primit o întrebare, jupînița se hodihneşte în cămăruța din partea cealaltă a tindei...

— Bine, răspunse Şoimaru fără să se mire de asemenea cuvînt; şi-i puse mîna pe umăr. Intră în lăuntru şi priveghează...»

Fața rotundă a lui Dumitru Lie se întinse într'un zîmbet de mare mulțămire. Se strecură iar în odaia unde boerul Stroie îşi ridica glasul răsunător c'o jumătate de puiu într'o mînă şi cu pocalul de vin chilimbariu în alta.

«Eu ştiu seama petrecerilor ş'a prietiniilor! striga el. Eu am petrecut cu şleahticii la curtea lui Craiu!... Eu am băut din toate vinurile lumii!...»

Vocea liniştită a lui Bîrnovă începu să-l ațîțe cu întrebări felurite; şi boerul, îndemnat de fala lui obişnuită, îşi scutura barba şi umplea încăperea c'un glas detunător.

Şoimaru dădu în capătul tindei de baba lui moş-Chirilă. Fără îndoială că femeia avusese vreme să înțeleagă dela soțul ei multe lucruri, căci se opri şi-şi ridică ochii mititei aşteptînd o întrebare.

«Unde-i jupînița?...» întrebă repede oşteanul.

Şi aducîndu-şi aminte de aurul dăruit de Tomşa, vîrî două degete într'un loc anume al chimirului şi scoase un zlot tătărăsc. Banul luci numai o clipă, şi bătrîna îl mistui în ghiara ei. Şoimaru mai voi să întrebe ceva, dar simți că uşa cămăruței s'a deschis. Baba se strecură spre cuptorul ei cu jar, nesimțită şi răzăşul, întorcînd privirea, văzu cu uimire pe fata Orheianului. Parcă era mai albă în îmbrăcămintea-i de catifea ca mura.

Părul castaniu îi era lins pieptănat, cu cărare la mijloc. Ochii albaştri, cu gene lungi negre, îl priveau c'un fel de lucire tainică.

«Ţi-am auzit glasul, *pan* Tudor... şopti ea. Am vrut să-ţi mai mulţămesc odată...»

Şi se trase îndărăt în umbra cămăruţei.

Şoimaru făcu un pas înnainte. Apoi îndrăzni; trecu pragul, închise uşa şi se aşeză cu spatele în ea. Nu spusese nici-o vorbă, dar în coşul pieptului îi ardea o flacără năprasnică şi inima îi bătea, cum nu-i bătuse niciodată la primejdii.

«Ce faci? zise fata punîndu-şi o mînă la obraz. Dacă vine tata?

— Nu te supăra! răspunse repede Şoimaru, vreau să-ţi spun numai o vorbă».

Atunci fata zîmbi. Sta dreaptă în mijlocul cămării şi se uita la el ţintă.

«Ce vorbă vrai să-mi spui?...»

Şoimaru tăcu şi-şi înfipse ochii învăpăiaţi în privirile ei dulci. Ea clipi şi-şi plecă pleoapele, apoi deodată începu a rîde:

«Te uiţi la mine fioros, ca atuncea cînd ţi-am văzut întâiu ochii, în rîpa pîrăului...

— Atuncea te-am văzut şi eu întâia oară, grăi blînd Şoimaru. Eu poate te-am spăriat. Dar tu, jupîniţă, de-atunci îmi eşti dragă...»

Şi deodată Şoimaru îşi scutură capu 'nfierbîntat. Intr'o clipită rostise vorba cea grozavă. Intr'o clipă se petrecuse ceia ce de atîtea ceasuri îl chinuia şi părea fără scăpare şi eşire. I se înegură privirea,—dar pe urmă văzu limpede pe fată. Nici nu ţipase, nici nu se trăsese tremurînd într'un colţ! Numai îşi plecase din nou ochii şi i se îmbujoraseră obrajii.

«Nu te-ai supărat! rosti Tudor Şoimaru cu blîndeţe. Cînd te-am văzut, parcă mi s'a înfăţişat o domniţă ca'n istorisirile cele frumoase şi de demult... De-acuma viaţa mea nu mai însemnează nimica. O pun la picioarele tale... Porunceşte-mi să mor...»

Ea dădu din cap zîmbind: «Nu! asta nu se poate!...

— Intr'o clipă, urmă oşteanul, s'au răsturnat toate în jurul meu... Inţeleg care-i pricina. Ar trebui să mă mîhnesc, şi sînt ca nebun de bucurie. Văd că taci. Spune-mi un cuvînt...»

Ea nu-i răspundea; îl privea numai pe supt gene, cu fruntea puţin aplecată. Şoimaru dădu trist din cap; îşi aduse aminte de porecla pe care i-o dăduse Cantemir: îi spusese *Limbă dulce*; ş'acuma nu găsea cuvinte destule ca să cucerească pe fata care-i era dragă.

«Răspunde-mi un cuvînt...» grăi el iar, cu glasul stins.

Ea nu-i răspunse nici acum; el o privi cu sprînceana încruntată.

«Nu te uita aşa la mine, zise ea zîmbind şi clătinînd capul.

— Mă uit, căci vremea trece, şi cine ştie cînd o să mai fim singuri!

— Atunci nu mai mergeţi cu noi la Murgeni?» îl întrebă ea cu prefăcută grijă.

Lui Şoimaru iar începu a-i bate inima cu grăbire. — Voiă să mai spue ceva, dar afară, la uşă, cineva începu să zgîrie lemnul. Glasul lui Lie se auzi vorbind cătră cineva: «Caut pe stăpîn!»

Magda Orheianului întinse spre el o mînă, cu capul puţin ferit în lături. El cuprinse degetele subţiri, le sărută de două ori, le simţi că-i scapă,—şi repezîndu-se îndărăt se strecură pe uşă în tindă, unde dădu peste Dumitru Lie.

Era singur. Rîdea. «Ce este? îl întrebă cu asprime Şoimaru.

— Boerul cel bărbos strigă să plecăm! îi şopti Lie, şi vine să-şi caute fata... I s'a pus în uşă boerul Bîrnovă şi-l ţine c'o pildă din sfînta evanghelie.

— Atunci pregăteşte caii şi carele! vorbi cu însufleţire răzăşul. Mergem la Şoimăreşti la noi, acasă...» Şi pe cînd Lie se strecura afară, oşteanul se gîndea şi parcă-şi zicea cu glas: «Deacuma toate s'au tulburat în jurul meu... Trece peste mine un vîrtej mare!...»—«Mergem la Murgeni, îşi zise el iar cu bucurie. Acolo se alege de sărmana mea inimă!...» Şi se repezi spre odaia tovarăşilor lui.

XII.

Se apropiau, după cîteva popasuri, de apa Răutului. Carul împovărat rămăsese cu mult în urmă; Magda lui Orheianu, care se odihnise mult în blănile întinse în el, acuma ceruse cal înşeuat, şi întremată de somnuri dese, zburdalnică din pricina frumuseţii apusului de Cireşar, pornise înnainte printr'o margine de pădure chemînd după ea c'o vorbă şăgalnică pe Tudor Şoimaru.

Boerul, bucurat şi el că se apropia de stăpînirile lui, fără năcaz, fără să-i fi sosit vre-un olăcar năprasnic dela Domnie, îşi grăbea calul. O vreme istorisise tovarăşilor despre minunatele lui petreceri la curtea lui Craiu, apoi cu durere îşi amintise de pierderea în ţară străină a soţiei, care fusese aşa de scumpă inimii lui.

«Ah! boeri dumneavoastră... zicea el cu voce mişcată. Eu în viaţa mea am adunat multe bunuri ale pămîntului, dar toate sînt zădarnice dacă n'ai mulţămire sufletească... Soţia mea a fost muere frumoasă... Era Leaşcă de neamul ei şi eu o botezasem în legea noastră şi mă unisem cu ea înnaintea lui Dumnezeu... Aţi văzut pe Magda mea; era tot aşa de frumoasă şi tot aşa o chema. Nu-i vorbă, fetiţa îmi seamănă puţintel şi mie. Da' altfel toate ale maicei ei le are, şi umbletul, şi graiul, şi toate cîte mi-au făcut năcazurile şi bucuriile... Căci trebue să ştiţi dumneavoastră,—vă spun ca la nişte prietini,—am şi cu copiliţa asta

o leacă de năcaz. Își are încăpățînările ei, și hotărîrile ei, și cîte odată parcă-i o capriță fără astîmpăr și fără hodină...»

Așa grăia boerul cu glasul lui neistovit, pecînd călăreau printr'un ținut minunat. Codrii apropiați, în valuri negre, cei ai depărtării învăluiți în piclă, dealurile și văile unduioase, apele curgînd în făgașuri adînci de pămînturi văroase, toate, prevăzute prin lumina cea din urmă a soarelui, alcătuiau o icoană care nu mai este, a vechii Moldove cea plină de daruri. Era o singurătate desăvîrșită; nu se vedeau încă fumuri de sate, și în fînațurile fără hotar, trebuiau să iasă sara la pășune zimbrii și cerbii, nesupărați de desimea oamenilor.

Simeon Bîrnovă grăi încet către Cantemir bei:

«Decînd am dat de Orheian, prietinul nostru Șoimaru tace și-i ard ochii. E bolnav.

— Fără îndoială, răspunse Tătarul, la noi se zice de așa om că a intrat în luna cea oarbă. Fiecare dintre noi trebue să aibă un necaz ca el, și i-a venit și lui rîndul. Iar fata e frumoasă ca o Georgiană, stăpînă de serai... Dar se deșteaptă el curînd, căci un om ca dînsul cu inimă tare și cu patimă năprasnică, se izbește cu fruntea de multe stînci ale vieții...

— Am vrut să schimbăm numai o vorbă, Cantemir, răspunse zîmbind boerul. Are și el un ceas fericit, dacă trece o fată frumoasă prin viața lui... Să-l lăsăm să se depărteze și să îndemnăm la vorbă multă pe Stroia...»

Pecînd prietinii tăbărau cu întrebările pe capul Orheianului, Șoimaru și Magda lui Stroie coborau în trap țăcănit un drumușor lin de costișă. In lucirile amurgului, oțelele oșteanului fulgerau. Cu fusta largă și încrețită de lînă vișinie revărsată în juru-i până la scările de argint, fata călărea bărbătește și tunica de catifea strînsă pe mijloc, cu puf de blăniță la gît și la mînici, o țineau dreaptă în șea, cu sînii mici bulbucați ușor; în mersul calului se înmlădia pe șolduri; cu obrajii îmbujorați, cu ochii lucind, părea îmbătată de fuga calului, de mireazma marginei de codru și de lumina fumurie care scădea cu cît înaintau și parc'o chema înspre un vis al umbrei.

Pădurea de fagi se isprăvea și marginea ei cotea pe văi. După făgețelul tînăr care urma, se ridica spre fundul văii o pădure tînără de mesteceni, în care deodată parcă se făcea lumină. Își înnălțau trunchiuri albe și-și răsfirau rămurele subțiri cu frunziș mărunt. Peste valul ușor al mestecenilor se zăreau alte păduri și poeni, și iazuri, care arătau că oamenii și-au făcut acolo așezare.

Magda își opri calul și ridică o mînă:

«Vezi colo 'n fund? Acolo-i Răutul!» zise ea.

Șoimaru o privea c'un fel de sălbătăcie.

«Văd, răspunse el; ca prin vis mi-aduc aminte de toate. Mai cu seamă sticlirea aceia de ape mi-a rămas parcă în luminile ochilor... Văd c'am ajuns repede...

— Cum repede? strigă rîzînd fata. Doar am mai apucat o noapte cu lună...

— Atuncea te odihneai în căruță...

— Ș'acuma răsare luna iar, plină, și sînt alăturea cu dumneata călare... Ori în căruță, ori aicea, pentru dumneata e tot una cred... Și pentru mine,—căci văd c'ai tăcut și eri, taci și azi.

— In adevăr, vorbesc prea puțin... zise rîzînd Șoimaru. Ași vrea eu să-ți spun multe, dar glasul e nevrednic...»

Fata zîmbi vicleană și clătină repede din cap. «Să mergem! să mergem!...» strigă ea repede.

Intr'adevăr, glasul lui Șoimaru era nevrednic. Tăcut mai mult și c'un fel de îndărătnicie în privire, răzășul își petrecuse până acuma ceasurile. In el crescuse deodată iubirea ca o floare de sînge; și sta ca 'ntr'un vis încă, nedumerit, încolțit de visuri și dorinți.

Se repeziră la vale prin dumbrava de mesteceni. Și deodată începură să se legene crengile fine deasupra lor, purtate parcă de cea din urmă lumină a zilei. Fata le privea călărind repede, și sorbea cu capu 'nălțat și cu nările tremurătoare mireazma văii.

Deodată privi c'un rîs repede pe Șoimaru și cu pintenii dela cizmulițele ei de marochin roș lovi calul și zvîcni înnainte. Oșteanul simți ca o lovitură în piept; își îndemnă și el fugarul.

Dar la o cotitură fata se oprise subt crengile unui mesteacăn bătrîn. Intoarsă în șea, îi făcu un semn de taină cu degetul la gură. Il privea șireată, cu ochii aprinși, și gîfîia, cu buzele puțin deschise, ațintindu-și urechea.

Se opri și Șoimaru, simțind, în tăcerea care-i împresură deodată, ca o înfiorare tainică cuprinzîndu-i pe amîndoi. O prigheteoare își ascuți parcă de cîteva ori glasul într'o tufă din apropierea lor; apoi în tăcerea văii, rămase ca o bătae surdă și depărtată, necontenită, ca și cum lucrători necunoscuți băteau pămîntul cu maiurile în adîncimile singurătății.

«I-am mai auzit... șopti Șoimaru înnălțat în șea și ascultînd... Cînd eram odată cu bunicul i-am și văzut bătînd cu coada în vizuniile lor...

— Cînii de apă!... zise fata rîzînd și privindu-l țintă. Și eu i-am văzut... Și i-am mai auzit de multe ori din locul acesta... Aici e frumoasă și tainică pădurea de mesteceni...»

Fără îndoială că frunzișul gingaș, și ecourile, și răsuflările pădurii aveau un îndemn, dar și fata, cu înmlădierea-i de ramură și cu privirea-i de șerpe, visase clipa aceasta pe cînd în blănuri moi o legăna căruța. Cum stăteau alături, deodată oșteanul o cuprinse scurt cu brațul și ea se abătu la pieptul lui. Sta înlănțuită ca o liană de el, și primea cu ochii închiși sărutările lui pătimașe. Un braț o strîngea s'o frîngă și ea ofta biruită de iubirea furtunoasă a bărbatului și de bolnava ei curiozitate de fecioară.

Răzbătură pe subt mesteceni mai departe în umbră, se făcu
pe urma lor tăcere; şi tainica bătae a castorilor iar începu a
suna în adîncimi.

XIII.

Cînd Tudor intră în satul strămoşilor lui, la Şoimăreşti, parcă i
se luă un văl de pe frunte. Toată noaptea stătuse ca ameţit, cu
icoana fetei Orheianului înnaintea ochilor. După ce tatăl şi fiica
intrară în curtea lor de piatră, oşteanul, ca să poată revedea pe
Magda cît mai curînd, să despărţise de ei ca să facă un ocol
grabnic în satul lui. Hotărîse să se întoarcă cu calul umed încă
de fuga drumului. Pentru el iubirea cea mare a vieţii lui era mai
presus de toate. Ce-i mai păsa acum de celelalte? Aplecată
puţin în şeaua ei, fecioara îl privise cu ochi umezi, arşi de să-
rutările lui. Cu zîmbetu-i neclintit şi viclean, parcă-i spunea că-l
aşteaptă şi-l chiamă; îi zîmbea întocmai ca 'n umbra mestece-
nilor, cînd frîntă dela mijloc, se agăţa de grumazul lui, lăsîn-
du-se biruită pe iarba moale, umezită de roua înserării.

Acum, vîntul dimineţii îl deştepta încet-încet. Il deşteptau
şi amintirile vechi.

«Fraţilor, zise el cuprinzînd mînile tovarăşilor lui, acesta-i
satul meu!

— E un sat ca oricare altul... îi răspunse Cantemir.

— Se poate, dar acesta-i al meu şi nu l-am văzut de două-
zeci de ani.

— Totuşi, Tudore, adu-ţi aminte de cuvîntul meu: cît de
tare schimbă Dumnezeu şi întîmplările toate hotărîrile noastre...»

Şoimaru se încruntă uşor:

«Ce vrei să spui?

— Vreau să-ţi spun că ai pornit aprig într'acoace. Dar
drumul ţi-a schimbat tare gîndurile...»

Şoimaru privi cu luare-aminte spre tovarăşii lui, dar taina
o ascunse în fundul sufletului ca pe un lucru scump.

«Vă înşelaţi, prietinilor, răspunse el cu linişte... Iată bise-
rica, iată ţintirimul. Aicea zac mulţi de-ai mei. Mai încolo e
casa în care m'am născut...»

Satul cu casele mari acoperite cu stuh, case curate, răză-
şeşti, se întindea într'o vălcică, supt poală de pădure. Apa Rău-
tului curgea pe vale, subţire şi limpede, scăzută de secetele ve-
rii. Nuci mari se ridicau din vii, şi un gangur cînta în pacea
satului, în lumina dimineţii. Era o zi de Duminică şi toaca în-
cepu să sune în clopotniţa bisericii albe, c'o duruire melodioasă.

Şoimaru se opri, îşi descoperi capul cu plete scurte, creţe,
şi-şi făcu încet cruce.

«De învăţătura aceasta veche a bunicului, uitasem...» zise
el încet.

Apoi descălecă, şi prietinii punînd şi ei piciorul pe pămînt,

porniră tustrei pe cărarea din marginea drumului, lăsînd sluji-
torilor frîele.

Femei şi fete cu caţaveici de vulpe şi cu fuste de lînă,
dungate cu vîrste galbene şi roşii pe fund negru, veneau la le-
turghie. Femeile aveau broboadă cafenie pe cap; fetele erau cu
capetele goale, gătite cu flori de grădină. Unele erau frumoase
şi spionau cu priviri agere pe cei trei oşteni.

Veneau şi răzăşi în urma lor, îmbrăcaţi în straele cu care
aveau obiceiul să iasă la oaste: ciubote de piele roşie, panta-
loni largi şi încreţiţi în jurul mijlocului dintr'un şieac cafeniu şi
ilice negre cu nasturi rotunzi de argint şi cu mînicele largi. Toţi
priveau curioşi la străinii cari intraseră în sat. Se uita şi Şoi-
maru cu luare-aminte la ei, dar nici-un obraz nu-i era cunoscut.

Cînd apucară pe poteca bisericii, unul dintre răzăşi, om
cărunt cu obrazul brăzdat, se abătu spre ei şi le pofti ziua-bună.
Apoi grăi:

«Domnilor, să nu vă fie cu bănat. Eu sînt vataman în
sat aicea. V'aşi întreba dacă căutaţi pe cineva...»

Şoimaru stătu în loc zîmbind. Apoi zise către vataman:

«Ai să înţelegi îndată ce caut în sat la dumneavoastră,
cînd ţi-oi spune cum mă chiamă...—Dumnealor sînt numai prie-
tini ai mei...

— Dar dumneata cine eşti?»

Femeile şi bărbaţii se opriseră curioşi şi ascultau.

«Pe mine mă chiamă Tudor Şoimaru!» zise oşteanul pri-
vind în juru-i.

Indată se stîrni zarvă între răzăşi; oamenii se apropiară cu
murmur.

«Dar cine-i fi fiind dumneata şi de unde? întrebă cu ne-
încredere vatamanul. Noi ne cunoaştem toţi; cu toţi sîntem Şoi-
măreşti şi neamuri şi ştim unul de altul...»

Deodată însă îşi făcu loc prin îngrămădeală un bătrîn mă-
runt, îndesat, cu barba scurtă şi ţepoasă, cu ochii ascuţiţi şi aspri.

«Oşteanul acesta se dă drept din neamul nostru... zise el
c'un glas îndesat. Să mă uit şi eu la el...»

Cu îndrăzneală apucă mîna lui Tudor, îl trase spre el şi-l
privi în ochi.

«Nu eşti tu, zise el scurt, dintre ai lui Ionaşcu, cari au
pribegit peste Nistru?

— Sînt Tudor, feciorul lui Ionaşcu... răspunse mişcat Şoi-
maru; dintre toţi pribegii, eu singur mă întorc înapoi...»

— Atuncea eu îţi sînt moş drept, frate cu tatăl tău... strigă
bătrînul. Uită-te la mine şi mă cunoaşte!

— Te cunosc, moşule Mihu!» îngînă Şoimaru.

Deodată glasurile răzăşilor, a tuturor neamurilor lui, se ri-
dicară, şi braţe multe se întinseră spre el ca să-l îmbrăţişeze.
Deodată, oşteanul îşi simţi pieptul înfierbîntat de o căldură ne-
cunoscută.

«E feciorul lui Ionașcu ș'al Anisiei...» grăiau și femeile cu glasuri tînguitoare. Și dintre cele mai bătrîne porniră a boci încet.

Clopotele bisericii cîntau. Fără să știe de ce, în mijlocul oamenilor adunați deodată din toate locuințele satului, în mijlocul glasurilor, care întrebau și răspundeau, Cantemir și Bîrnovă se simțeau mișcați. Șoimaru era cuprins de mîni, îmbrățișat de veri și de mătușe, și glasuri rosteau nume: toți erau ai unui Șoimar; dar unul era Gavril al lui Ion al lui Vasile Neculai Șoimaru, altul era Grozav al lui Dumitru al lui Matei Neculai Șoimaru; alții se trăgeau dintr'un Vasile, alții dintr'un Mihai, — din bătrîni vechi cari luptaseră pentru moșie și dobîndiseră pămînt pe vremurile dinaintea lui Ștefan-Vodă cel bătrîn.

«Vino cu mine!» zise cu glas aspru bătrînul Mihu.

Îl apucă de mînă și-l trase între mormintele țintirimului. Clopotele bisericii tăcură; se alinară și vocile oamenilor; și supt cireșii sălbatici, care-și coborau rădăcinile între oasele morților, se făcu în lumina dimineții tăcere.

Bătrînul îl opri dinaintea unei cruci de piatră, lîngă un mormînt plivit cu îngrijire, acoperit cu flori răsădite.

«Aicea, băete, grăi Mihu îndesat, odihnește părintele tău Ionașcu! La mormîntul lui noi îngenunchem cu toții...»

Ca prin farmec, clopotele porniră iar, a treia oară — și răzășii îngenunchiară. Cu ochii împînziți de lacrimi Tudor citea slovele săpate pe crucea de granit:

Aici este groapa
Unde zace robul lui Dumnezeu **Ionașcu**
din neamul **Șoimăreștilor**,
care s'a strămutat la veșnicele lăcașuri
la anul de la zidirea lumii 7102...

«Aici e îngropat părintele tău! îi strigă la ureche bătrînul Mihu. A pierit ucis de buzdugan mișelesc, pentrucă s'a ridicat pentru drepturile și ocinile noastre strămoșești, sculînd la războiu toate neamurile și toate așăzările Orheenilor!...»

Clopotele tăcură iar.

«Tu nu-ți mai aduci aminte? îl întrebă bătrînul. Erai un copil cînd s'a întîmplat aceasta: pe urmă, printre străini, ai uitat de toate!»

Amintiri crîncene răscoliră deodată mintea și sufletul lui Tudor. Cu ochii încruntați citea necontenit slovele mari de pe crucea tatălui său, — și i veni în minte dintr'odată dintre icoanele înegurate de uitare chipul palid, stropit de sînge, al unui oștean mort. Acela era tatăl său. Și ciolanele lui se odihneau la picioarele lui...

«Privește și'n vale, dincoace, în livada părăginită, casa voastră! îi strigă răzășul cel bătrîn. Suflă prin ea vînturile ernii și bat peste dînsa puhoaele ploilor. Ca ea s'au risipit, — duse de valuri și vînturi, odraslele lui Ionașcu. Iar cel ce ne-a despoiat pe noi de pămînturile de bătrîni cîștigate, dela Alexandru Vodă și dela Ștefan Vodă, se îngrașă și rîde nepedepsit, și și-a pus piciorul pe grumazul nostru...

— Cine-i? strigă Tudor sărind în sus cu ochii mînioși.

— Cine-i? rînji bătrînul. Cine nu-l știe? Și copilul din leagăn îi aude numele cu blăstăm! căci ne-a sărăcit și ne-a umilit! ne-a bătut și ne-a sîngerat! Și pe tine te-a lăsat orfan!

— Cine-i? strigă înnăbușit Șoimaru.

— E boerul cel mare dela Murgeni! Stroia Orheianu cel plin de averi și falã!...» zise răzășul Mihu întunecat și aspru.

La aceste vorbe Cantemir și Simeon se repeziră înnainte. Tudor Șoimaru rămăsese ca fulgerat, cu ochii rotunziți, înfricoșați de-o groază lăuntrică. Abia avu putere să se stăpînească, înghiți greu de cîteva ori și rămase privind întunecos spre mormîntul de dinaintea lui.

Mihail Sadoveanu

SPIRU HARET

(Amintiri şi note)

Dădeam lecţii la şcoala de adulţi din Galaţi. Erau mai multe secţii, la care dădeau lecţii gratuite institutori, profesori de liceu, avocaţi, ingineri, medici, diplomaţi în comerţ şi ofiţeri de marină. Nu poate fi mai mare mulţumire sufletească pentru cineva decît aceia ce o simte cînd împărtăşeşte altora din cunoştinţile pe care le are. Un profesor, care n'a avut prilej să predea lecţii la o şcoală de adulţi, nu-şi poate da seamă de ce va să zică o astfel de mulţumire. Cînd dai lecţii la o şcoală de stat, la elevi obicinuiţi, simţi bine că pentru cea mai mare parte din elevi eşti un călău al libertăţii lor nedisciplinate. La o şcoală de adulţi se schimbă lucrul. Ai de aface cu oameni loviţi cu greutăţile vieţii, care vin, din proprie pornire, cu suflete doritoare de cunoştinţi. Simţi că fiecare cuvînt, fiecare mişcare a ta e sorbită, potoleşte o dorinţă.

Dacă nu sînt *destule şcoli de adulţi* în timpul de faţă, asta nu arată nici că acum nu mai este nevoe de ele, nici că nu s'ar găsi destule elemente în stare să predea lecţii. Ba, socotesc eu, acum sînt şi mai mulţi adulţi lipsiţi de cunoştinţi complecte pentru viaţa înteţită şi mai multe elemente doritoare de a face lecţii cu ei. Atunci?

Este o parte grea în tecnica înjghebării unei şcoli de adulţi şi anume: *convingerea adulţilor că au nevoe de şcoală*. Asta-i pedica şi pricina pentru care nu sînt mai multe şcoli de adulţi. Nu-i greutate, ba chiar îi lucru peste măsură de plăcut să faci lecţii cu adulţii; greutatea stă numai în aducerea adulţilor la şcoală. Dupăce îi ai adunaţi, dacă ştii cum să-i iai, ca să nu-i descurajezi, mai ales la început; dupăce văd ei singuri că pot prinde cunoştinţile tale şi că chiar au nevoe de ele, în-

cepe partea frumoasă, întăritoare de suflet a unei şcoale de adulţi. În această fază am găsit eu şcoala de adulţi din Galaţi, cînd m'am prins întâiaşi dată să dau lecţii. Tot în această fază au găsit-o toate elementele de care am vorbit mai sus (institutori, profesori, ingineri, etc.), care, caşi mine, n'au putut rezista ispitei de a cere să dea şi ei lecţii.

Dar până aici, până la faza aceasta?

Până aici, era munca unui singur om, un institutor—acum în administraţia revistei „Viaţa Romînească"— care avusese răbdarea ca ani întregi, de-arîndul, să stea în legătură cu muncitorimea din port, din fabrici, dela drumul de fier şi de prin prăvălii, s'o ciocănească mereu prin ceainării, prin cafenele, prin adunările de petreceri muncitoreşti şi s'o îndrumeze în nevoile zilnice. Până la atîta erau legaţi sufleteşte adulţii de dînsul, că, dupăce am venit noi la şcoala lui, el nici n'a mai avut nevoe să dea vre-o lecţie.

Avea numai o grijă: în fiecare sară, la fiecare secţie, pe rînd, stătea cîtva ca să-l vadă adulţii. În aceasta a stat toată tecnica înjghebării şcolii de adulţi din Galaţi, care trăeşte şi azi în baza atmosferei creată de dînsul. (La fel s'a petrecut lucrul şi la Cîmpina, unde şcoala de adulţi se găseşte în cea mai strălucită înflorire, datorită muncei unui alt institutor).

Nu ştiu cui îi trăsneşte prin cap să lanseze chestia directoratului şcolii de adulţi din Galaţi. Îmi pare că gîndul acesta a eşit din capul unui profesor secundar. Cum se poate... ca atîtea elemente culte, de elită, care dau lecţii la şcoala de adulţi, să stea subt direcţia unui institutor?! Şi, lucru sigur, chestia îi stîrnită de unul care n'a dat niciodată pe la şcoala de adulţi! Ar fi vrut domnul acela să fie el director la şcoala de adulţi.

Vedea în această boerie, nejustificată prin nici un fel de muncă, un mijloc de a se prezenta şefului unui partid politic, ca reprezentînd o forţă electorală. Nu dădeam, la început, nici o importanţă acestei porniri de împăunare. Mai pe urmă însă s'a schimbat lucrul. Viermele păunului îl scormonea la inimă. Lansează vorba că la şcoala de adulţi se face socialism, cînd vede că nu reuşeşte să ia direcţia şcolii. Presa „adevăraţilor" romîni dă alarma. În scurtă vreme, şeful marinei din Galaţi, şi el un adevărat romîn, chiamă pe maiorul care dădea lecţii cu noi şi-i interzice de a mai continua cu darea lecţiilor la adulţi.

— Apoi, eu fac lecţii din electricitate, domnule colonel!— face maiorul mirat.

Era ministru Haret.

Tot îmi dădea prin gînd să-i scriu, decum au început hărţuelele, dar tot nădăjduiam că vom înlătura piedicile din calea noastră, fără să mai fie nevoe să-l mai stingherim şi noi.

Cînd am văzut că se îngroaşă gluma, i am scris o scrisoare, în care îi arătam greutăţile.

Nu mi-a răspuns nimic direct; dar peste cîteva zile, mă pomenesc cu maiorul în[illegible]nfător.

— Ştii ce?—face el. M'a chemat colonelul şi mi-a dat ordin să dau mai departe lecţii la adulţi.

Peste alte cîteva zile, mă pomenesc poftit la o sărbătorire:

Revizorul şcolar avea ordin ca, în faţa autorităţilor şi a adulţilor, să pue în pieptul directorului şcoalei de adulţi din Galaţi medalia „Răsplata muncii, clasa I" !

*

Eram director la o şcoală secundară din provincie. Prin Noembrie, primesc ordin de înlocuirea unui suplinitor cu un altul, care se însurase chiar atunci în oraş şi care, prin legăturile sale nouă, căpătase numirea la o catedră, în locul altuia, care nu avea nici o legătură în oraş decît doar că-i era nevasta lăhuză şi nu tocmai cu uşurinţă îşi pregătise totul pentru ernat. Rămînea omul cum era mai rău şi fără nici un mijloc de traiu. Citesc prin jurnale, la informaţii, că ministrul Haret se întoarce din concediu peste două zile.

Îi scriu şi-i arăt situaţia suplinitorului înlocuit. A treia zi primesc telegrama:

„Ministerul revine asupra ord. no. . . şi menţine mai departe pe domnul... ca suplinitor".

A patra zi primesc o scrisoare particulară, pe care o am şi-acum. Prin ea scuza pe secretarul general, care făcuse înlocuirea.

*

Ca director de minister, aveam cea mai mare groază de dînsul. Nu-mi puteam închipui vreodată că pot sta alături, în acelaşi om, cum stăteau în mine, faţă de dînsul, iubirea şi groaza. Poate că groaza era urmarea firească a iubirii. Şi doar cît visasem eu în tinereţă să dau peste oameni cu calităţile lui Ha-

ret! Şi doar avusesem norocul, nebănuit vreodată, să dau peste un om, chiar pe pămîntul acesta al nefericitei mele ţări, un om în carne şi oase, în felul cum visam eu! Poate că năzuinţa lui, voinţa lui, limpezimea cu care vedea situaţiile şi dorinţa lui nemărginită şi netrîmbiţată de a vedea ţişnind fericire cît mai multă în toate colţurile ţării; poate că munca lui necondiţionată, lipsită de răgaz, împărţită în toate direcţiile activităţii omeneşti; poate că toate acestea la un loc, peste care domnea cea mai neclintită credinţă, văzute cu ochii, îmi prindeau sufletul şi mi-l striveau. Cînd am văzut Ciahlăul, pentru prima oară, de pe culmea lui „Pătru-Vodă", am avut sentimentul sublimului; cînd m'am apropiat de el, dela Durău, mă 'ngrozea măreţia lui.

Măreţia Ciahlăului nu stă doar în mărimea, ori înnălţimea lui, căci sînt munţi mai nalţi decît dînsul. Sînt vîrfuri mai nalte cu mult decît al Ciahlăului; dar, ca s'ajungi pe ele, urci, ca pe trepte, vîrfurile altor munţi. Piscurile cele mai răsărite stau pe umerii altor munţi. Ciahlăul se ridică singur, pe sama lui, întreg, uriaş, dela rădăcină până la vîrf!...

. . . .

De zece ani încoace, de cînd am venit aproape de Haret, am fost tare încurcat de întrebările prietenilor: „Ce mai face Haret? Ce mai zice Haret?" Îşi închipuiau amicii mei că eu trebue să fiu zilnic, de nu şi de două ori pe zi, în casa lui Haret! Eu... îngăimam ceva şi, probabil, treceam de mare făţarnic în ochii lor. Şi nu spun lucrul acesta ca să-mi fac laudă cumva. Din contra: în afară de contactul cu opera lui, îmi găsesc eu singur vină groazei mele, căci contactul cu persoana lui, de care el nu se ferea, m'ar fi învăţat nemăsurat de multe lucruri.

Decînd e ţara romînească şi decînd a avut ca miniştri, de s'ar putea face o socoteală, s'ar dovedi că Haret a văzut mai multe sate, a vorbit cu mai mulţi ţărani *în satele lor*, decît au văzut şi au vorbit toţi miniştrii la un loc, pe cîţi i-ar putea număra istoria tuturor pămînturilor locuite de romîni, din timpuri uitate şi până astăzi.

*

Gîndul dela care a pornit, cînd a înfiinţat medalia „Răsplata muncii" a fost să dea o încurajare morală corpului didactic în activitatea socială. Cum îi era obiceiul de a răspunde

la scrisori, ori dela cine i ar fi venit— deopotrivă suplinitorului din fundul vreunei văgăuni pierdută între munți, cași profesorului universitar; unui notar de sat cași unui prefect sau unui ambasador; cum apoi, îndată ce-i ajungea ceva la ureche, provoca el singur răspunsuri lămuritoare, dela oricine avea nevoe și credea că le poate căpăta; cum, într'un cuvînt, în afară de o memorie extraordinară, se mai ajuta de o întreagă arhivă a sa personală, plină cu notițe și scrisori grupate pe chestii și pe ani, îmi explicam cum își făcea tabloul celor propuși pentru medaliare cu „Răsplata muncii". Aveam o mare grijă cînd primeam acest tablou, scris cu mîna lui și trimis în taină ca să cercetez statele personale, nume cu nume, să văd de nu cumva cineva o fi avînd vre-o pedeapsă, cu ce ocazie i s'a dat și pentruce anume învinuire. Tot în taină trebuia să-i înapoez tabloul cu însemnări în dreptul fiecărui nume, pentruca apoi să primesc tabloul definitiv, scris tot cu mîna lui, de rîndul acesta cu motivarea medalierii fiecăruia și cu ordinul de a-l da în birouri să se lucreze raportul la rege.

Intr'o zi mă chiamă la telefon.

— Domnule Popescu!—spune el. Să faci imediat raportul de medaliarea învățătorului M. din A. pentrucă...

— Are pedepse!—îl întrerup eu imediat.

— Atît mai bine!—răspunde ministrul.

In clipele acelea, cînd vorbeam la telefon despre acest învățător, mi se ridicau, cu iuțală de fulger, tot felul de nedumeririi și despre ministru și despre învățător. In administrația ministerului sînt nume de ale administraților, care vin atît de des înaintea șefilor, încît, dela o vreme, nu se mai uită. Citisem atîtea rapoarte de anchetă despre învățătorul M., fusese de-atîtea ori pe la consiliul permanent, luase atîtea pedepse, încît îmi rămăsese numele lui în minte și nu mi-a fost greu să-i răspund imediat ministrului că are pedepse. Nedumerirea mea creștea cu atît mai mult, cînd, din tonul ministrului, înțelegeam că îmi dă acest ordin cu mare bucurie.

— Motivul!—urmează ministrul. A înființat cea dintâi obștie țărănească pentru vînzarea produselor agricole în comun.

— Dar cu pedepsele?—întreb eu din nou.

— Nu-i nimic!—face ministrul. Atît mai bine: am ocazie să-i arăt că n'am avut nimic cu el. Va să zică nu-i așa de rău, cît îl credeam; ba, Dumnezeu să mă erte, poate că am greșit cu pedepsirea lui.

De-atunci și-a luat la suflet propaganda pentru înființarea a tot felul de obștii țărănești, mai ales că văzuse cu ochii roadele propagandei cunoscute cu înființarea băncilor populare.

*

Se agită ideia, peste măsură de nimerită, de a se aduna, în mînile oricui s'ar găsi, scrisori de-ale lui Haret, cu caracter de interes obștesc, fie ele primite în timpul cînd era ministru, fie în timpul cînd nu era. Cu aceste scrisori și cu tot ce a scris și a vorbit el în legătură cu propășirea țării s'ar face un muzeu. Numai atunci s'ar vedea ce-a însemnat Haret în istoria desvoltării țării noastre; numai atunci s'ar vedea ce însamnă muncă pentru binele obștesc. Urmașii au chiar datoria de-a face acest muzeu, care ar fi și un îmbold și un model de muncă neîntrimbițată. S'ar vedea atunci și de neștiutori că el muncea tot atît de mult și în timpul cînd nu era ministru, pentru binele obștesc. Atunci ar vedea toată lumea, chiar și „adevărații" romîni ce înțeles a avut apărarea lui în parlament, cînd a răspuns la învinuirea că ține corespondență suspectă cu învățătorii și preoții (scriu din memorie): „Nu neg că am corespondență cu satele, ba chiar, pentrucă mă provocați, fac aici această declarație: De-ar fi să-i vie cuiva în minte, după moartea mea, să-mi ridice un monument, ar fi să-mi adune toate scrisorile mele și s'ar alcătui monumentul care ar face mîndria și mîngîierea mea".

Ca model, dau una din aceste scrisorele, primită de revizorul școlar de Buzău de-atunci, de felul căria, referitoare la felurite chestii, am convingerea că-i plină țara:

7 Iunie 1902

MINISTERUL
Instrucțiunii Publice
și al
Cultelor

Cabinetul Ministrului

Domnule Niculescu,

D. Iarca mi-a spus că la Vispești sătenii se ocupă mult cu cultura cireșilor. Cercetează, te rog, și mi co-

munică dacă școala de acolo are grădină îngrădită, și dacă învățătorul se pricepe la pomologie. In acest caz aș căuta să-i procur altoaie bune de cireși, ca să le propage în sat.

Haret

*

Mult mai suferea, bietul om, din pricina încheerilor și a concluziilor la care ajungeau feluritele comisiuni, însărcinate cu studiarea și propunerea diferitelor măsuri. Se temea grozav, în măsurile pe care voia să le ia, să nu cumva să greșească, mai ales cînd era vorba de avut părerea unor competinți în materie. Simțea el că lucrul trebue să fie într'un fel și se pomenea cu încheeri din partea comisiunilor, cu fel de fel de considerente, juste în aparență, dar detestabile în urmările practice. Dau o parte dintr'o rezoluție, pusă pe un raport, în 16 Noembrie 1910, care se găsește înregistrat la minister la No. 81335. Cunosc împrejurările care l-au adus să pună această rezoluție. L-am văzut zbuciumîndu-se și luptîndu-se în fața unui nesfîrșit număr de avize și de comisii. Mi-am copiat aceas.ă rezoluție pentrucă în ea se trădează și inima omului care a pus o!

„Elevii normaliști bursieri fiind totdeauna foarte săraci, nu trebue să li se îngreuieze intrarea în școală până a o face uneori imposibilă. Regulamentul le cere la intrarea în școală un număr enorm de obiecte dintre care multe inutile sau de lux, ca șoșoni etc. Această parte a regulamentului trebue modificată și numărul obiectelor redus la minimum posibil. Să se suprime tot ce este de prisos, sau în dublu, sau care la rigoare poate lipsi. Și eu am fost bursier și nu am avut nici trei plapume și cuverturi, nici papuci, nici două perechi de ghete, nici o mulțime de alte lucruri, care se cer azi dela copii orfani sau de săteni săraci. Afară de aceasta trebue să se înceteze cu abuzul uniformelor, și al modelelor: saltea după model, perne după model și alte absurdități de acestea. Copiii vor aduce obiecte, cu care să se poată servi ori de ce model ar fi. Cei care intră în școală pentru prima oară vor fi admiși cu hainele ce vor avea și pe care le vor purta până se vor rupe, chiar dacă nu vor fi de uniformă. Cei care vor voi, sau vor putea să-și confecționeze acasă obiectele de îmbrăcăminte, o vor putea face. Fetele își vor

coase uniforma în școală, încet-încet. Părinții vor avea și facultatea de a depune o sumă de lei 70, nu mai mare, pentru a li se procura de școală obiectele pe care le cere regulamentul. Copiii care, la intrare în școală, nu vor avea toate obiectele cerute, vor fi îngăduiți să și le procure treptat până în trei luni.

Haret“

*

Invățătorii, preoții și toți care prețuiau năzuințile lui Haret, îl țineau în curent cu ceia ce se petrecea în țară, fie bine, fie rău. Ii comunicau pe cele bune, pentrucă știiau că-l bucură; îi cereau părerea asupra neajunsurilor de tot felul, atît cînd era la minister, cît și cînd nu era. Era solicitat din toate părțile, cînd nu era ministru, pentru aranjarea apărării la procesele de disciplină școlară. Se adresa atunci foștilor săi colaborotori și i ruga să studieze dosarele și, în cazul cînd s'ar găsi că-i vorba de vre-o înscenare pe socoteala dascalului, să meargă să-l apere gratuit.

E proaspăt încă vestitul proces disciplinar de anul trecut, proces care s'a desbătut trei săptămîni, pentru o librărie cooperativă, înființată de dascalii în Caracal. Urmărea, sărmanul, acel proces, cași cum ar fi fost dînsul în cauză, căci, drept judecînd, acțiunea de cooperare este opera lui. Și, de n'ar fi cu bănat, eu am convingerea că Haret vedea bine în contra cui se dau loviturile!

„Toate bune!—spunea el într'un rînd—ca să nu zic toate rele! Chestiile care vin pe la București, tot mai merg, de bine, de rău. Sînt în ochii noștri și știm ce să facem: mai cu apărarea, mai cu presa, mai cu parlamentul... tot merg cumva. Dar ce ne facem noi cu nenorociții ceia de prin sate, care n'au nici un ajutor dela nimeni, care se zbat în întuneric și ale căror nedreptăți nici n'ajung la urechea noastră și nici nu vin cu chestiile lor pe la București!

„Iacă, învățătorul . . . din . . . stă suspendat din învățămînt mai mult de-un an, fără să fie judecat. Am fost la Casa Centrală a băncilor populare și am aflat că nu-i vinovat; ba, chiar dînsa a stăruit de s'a anulat la tribunal mandatul de arestare a învățătorului. Ce facem noi, în cazuri de-acestea și în altele, de care am cunoștință că-s pornite din răutatea a tot felul de bandiți păgubiți de acțiunea cooperării?“

Peste cîteva zile, apare apelul lui Haret pentru constituirea

unei ligi de apărare a acţiunii de cooperare şi a combaterii ori-cărui fel de abuz din partea celor tari în contra celor slabi.

De aici a luat naştere „Liga Deşteptarea", al cărei scop se rezumă în numele ei.

* * *

Articolul prim din No. 1 al foaei „Liga Deşteptarea" este scris de Haret, care ne-a cerut să fie iscălit de comitet. Ne-a rugat numai să-i traducem textul pe înţelesul tuturor. Nu ne-a fost tocmai uşor să-i facem această schimbare de factură.

Am rămas încremenit, cînd mi-a adus primel articol scris şi iscălit de el: N'am avut nevoe să-i înlocuesc nici un cuvînt, nici la acel articol, nici la cele următoare, atît de curată limbă populară putea să mînuiască! Abea acum înţeleg toată durerea pe care o avea el, cînd mi-a spus mai anii trecuţi: „Şcolile normale reuşesc pe deplin să-i facă pe băeţii de ţăran să-şi piardă limba de-acasă!" Era vorba de extraordinara limbă păsărească, în care unii învăţători vorbesc ţăranilor la cercurile culturale.

Nici în pragul morţii nu-şi schimbase felul de a lucra. Făcea el singur lucruri, pe care oricare dintre noi le-am fi făcut bucuros, numai să ne fi spus. De pildă: Cînd a scris în „Liga Deşteptarea" articolul „Nedijmuirea porumbului", mi-a trimes, transcrise de el, articolele din legea tocmelelor agricole, pe care le-am pus la urma „Nedijmuirii porumbului". Altădată am primit un anunţ din partea ministerului de domenii cu o scrisoare în cuprinderea următoare:

„*Domnule Popescu*,

Găsesc în revista „Albina" un anunţ al ministerului de domenii, prin care se încearcă prevenirea sătenilor de şarlatani în chestia procurării pămînturilor.

L-am tradus pe romîneşte, căci are o limbă imposibilă de înţeles pentru ţărani. Cred că i bine să-l publicăm şi noi, în foaia noastră.

Haret"

Cu două săptămîni înainte de moarte mă pomenesc cu el, într'o sară, la mine acasă.

— Uite ce-i, domnule Popescu. Mie, te rog, să-mi dai loc mai des la foae.

— Ba, nu prea! — răspund eu, cam în glumă, cam intr'adins.

— Iaca de ce! — urmează el. Eu am de gînd să public o serie de articole. Nu te speria! Am să ţi le fac potrivite, cu legătură între dînsele, dar cu titluri deosebite şi fără „va urma." Eu acum ştiu cum să potrivesc lungimea manuscrisului: cinci păginuţe de-ale mele, mult şase, iesă o coloană jumătate, mult două.

— Apoi, domnule Haret — fac eu — nu-i tocmai bine.

Văd că se uită la mine mirat.

— Şi nu-i bine — urmez eu rîzînd — pentrucă eu vreau să am articole iscălite de d-v. cît mai rar. Ştiţi, bucatele alese se mănîncă mai rar şi-s aşteptate mai cu poftă...

— Ia, să nu-mi umbli cu fleacuri! — mă 'ntrerupe el voios. Eu credeam că ai altă obiecţie de făcut. Ţin eu mult să urmeze articolele mele unul după altul, ca să nu se piardă legătura pentru cetitori.

— Mă tem, domnule Haret, că o să înceapă lumea să vă spună că v'aţi făcut gazetar.

— Ei! — întrerupe el, mereu voios. Nu-i întăia dată cînd mă fac gazetar. Am mai fost în două rînduri gazetar. Nu-mi pasă de asta!

În aceiaşi sară mi-a lăsat primul articol din seria pe care îşi propunea s'o scrie, intitulat „Ţăranii arendaşi".

Sp. Popescu

CÎNTEC

O, pentruce-ai venit
Să 'mi tulburi pacea ?—Du-te,
Gînd trist şi ostenit
Al dragostei pierdute!

Şi pentruce mă smulgi
Din paşnicele vise 'mi,
Din al uitării giulgiu
In care mă 'nvelisem ?

Şi pentruce mă porţi
Pe căi părăginite,
Să bat tîrziu la porţi
Pustii şi ruginite ?

Şi pentruce 'mi distrami
Răni vechi în suflet iară ?
Vin, moarte, tu şi ia 'mi
Această grea povară !..

St. O. Iosif

Situaţia creată Romîniei prin ultimele evenimente din Balcani*)

Sînt dator să vă previn că veţi avea o deziluzie.

Subiectul conferinţei de faţă cuprinde marea chestiune politică dela ordinea zilei. Ca acest subiect atît de pasionant prin natura şi prin actualitatea lui să fie tratat cum se cuvine, ar trebui să colorez expunerea mea cu toate patimile pe care în chip firesc un asemenea subiect le trezeşte în sufletele noastre, în povestirea mea ar trebui să se poată oglindi toate decepţiile care ne-au frămîntat şi toate speranţele care ne mai înbărbătează.

Veţi înţelege însă că nici ocasul în care vorbesc, nici atmosfera academică ce trebue să domnească în acest cerc de studii nu-mi îngădue să tratez chestiunea în acest fel.

Aşa încît voiu fi silit să mă mulţumesc a face o expunere cît se poate de obiectivă a politicei balcanice a Romîniei.

Spre mai multă claritate voiu împărţi expunerea mea în trei mari subdiviziuni. In prima parte voiu cerceta care a fost în trecut politica balcanică a Romîniei; în a doua parte voiu arăta care a fost politica noastră dela izbucnirea crizei balcanice încoace şi în a treia parte voiu căuta să văd ce învăţăminte se pot trage pentru viitor din evenimentele prin care am trecut în ultimele luni.

2) *Care a fost în trecut politica noastră balcanică?* Ca să putem răspunde mai bine la această întrebare trebue să lămurim mai întîiu ce interese avem în Balcani. Cei ce au ţinut aici conferinţe înnaintea mea vi le-au arătat cu deamănuntul. Fără ca să mai vorbesc de istoricul chestiunii pe care vi l-a făcut în mod foarte documentat amicul nostru d. G. Meitani, d. Berlescu v'a descris situaţia Romînilor

*) Sub acest titlu publicăm mai jos conferinţa rostită de d-nul I. G. Duca în ziua de 15 Ianuarie curent la Cercul de Studii al Partidului Naţional Liberal din Bucureşti.

din Macedonia și din Epir și v'a arătat ce interese și ce obligațiuni morale are statul nostru față de această numeroasă și vajnică populațiune. De asemenea d. Mihail Pașcanu v'a spus pentruce cuvinte întreaga noastră dezvoltare economică depinde de chestiunea strîmtorilor, în fine d. G. G. Danielopol, examinînd chestia rectificării fruntariei dobrogene, a pus in lumină însemnătatea unei granițe care să asigure stăpînirea noastră asupra Dobrogei.

Pe lingă aceste trei interese pe care le-aș numi interesele speciale ale Rominiei în chestia balcanică, noi mai avem un alt interes care le covîrșește pe cele de mai sus.

Avem un interes de ordin general: toată situația noastră externă este strîns legată de starea de lucruri din Balcani; mai mult, se poate spune că situația noastră internațională este în funcțiune directă cu raportul de forțe din peninsula balcanică.

Intr'adevăr prin pozițiunea noastră geografică noi avem o situație externă din cele mai puțin prielnice, fiindcă sîntem o insulă de latini înconjurați de pretutindeni de slavi, fiindcă prin dezvoltarea noastră istorică nu ne-a fost dat niciodată să ne întindem până la o mare, iar cînd abea după războiul din 1877 elementul romînesc a ajuns la mare, am dobîndit acces la o mare închisă iar nu la o mare liberă. Și în sfîrșit fiindcă sîntem așezați între două mari împărății care amîndouă țin sub dominațiunea lor și adesea sub o dominațiune vitregă, frați de ai noștri și totuși ca să putem trăi sîntem nevoiți să ne asigurăm fie prietenia uneia fie prietenia celeilalte din aceste două puternice împărății. Aceasta este partea aproape dramatică din situația noastră de stat.

Norocul nostru că ne-am găsit cel puțin la gurile Dunărei, ceia ce mai ales în trecut ne-a adus mari foloase.

Europa opunîndu-se ca gurile acestei mari artere de navigațiune să cadă în mînele Rusiei sau ale Austriei, noi am beneficiat de aceste competițiuni și am putut astfel în mare parte să ne scăpăm existența. Și ceia ce ne-a slujit și mai mult interesele, mai cu seamă în vremurile din urmă e pe de o parte că la sudul Dunărei aveam o împărăție otomană care nu mai era destul de tare ca să constitue un pericol pentru dezvoltarea noastră, dar era încă destul de puternică spre a ține în frîu naționalitățile balcanice. Iar pe de altă parte, că alături de acest imperiu trăiau certîndu-se între ele mai multe state care luate fiecare în parte, erau mai mici și mai slabe decît Romînia.

Această stare de lucruri crea Regatului Romîn o situațiune din cele mai favorabile, căci îi permitea să stabilească în Balcani un echilibru folositor lui și îi garanta astfel în acest colț al Europei un rol cu desăvîrșire precumpănitor.

Numai această situațiune privilegiată compensa gravele desavantagii ale pozițiunii noastre geografice mai sus expuse și numai printr'însa am putut dela constituirea noastră ca stat să ne asigurăm un loc onorabil în concertul internațional și să dobîndim toată însemnătatea noastră în politica europeană.

Așa fiind, naște întrebarea: care putea să fie în trecut politica noastră balcanică?

Cred că e destul să reamintesc interesele ce le aveam în Balcani pentruca să fie limpede, pentru oricine, că nu puteam avea decît o singură politică și anume să menținem, cu ajutorul Turciei, echilibrul de forțe din peninsulă atît de favorabil nouă.

Trebue să trăim intr'o stare de complectă nepregătire în ce privește problemele externe, nepregătire care se datorește faptului regretabil că de ani de zile discuția politicii externe a fost eliminată sistematic și din întrunirile publice și din dezbaterile parlamentere, pentruca să fie cu putință ca orice idee venită de ori unde și susținută de oricine să seducă chiar mințile oamenilor luminați.

Așa, spre pildă, am auzit adesea in ultimele timpuri spunîndu-se că ar fi trebuit in trecut să ne unim cu statele balcanice, că a fost greșală neertată că am susținut pe Turci și că n'am intrat în confederațiune. Dar întreb, la ce ne-ar fi slujit să facem o politică de înțelegere cu statele balcanice contra Turciei? O asemenea politică n'ar fi putut duce decît la realizarea și mai grabnică a aspirațiunilor naționale ale diferitelor state balcanice. Cu alte cuvinte este evident că tot ce am fi obținut, urmînd o astfel de politică, era să distrugem singuri echilibrul favorabil nouă, adică să nimicim cu propriile noastre mîni toată situația noastră externă, toată influența precumpănitoare de care ne bucurăm în această parte a lumii.

Noi nu numai că n'aveam nici un interes să micșorăm sau să nimicim Turcia, dar, dimpotrivă, aveam un interes covîrșitor ca să menținem cu orice preț puterea otomană.

Numai așa puteam scăpa propria noastră situație privilegiată și dominantă. Așa încît de cîte ori e vorba de Turcia îmi revine fără voe în minte faimoasa frază a lui Voltaire despre Dumnezeu: „Dacă Dumnezeu n'ar fi existat ar fi trebuit să-l inventăm". Existența Imperiului Otoman prezintă un așa de mare interes pentru întreaga situație internațională a Rominiei, incît, parafrazînd fraza lui Voltaire, aș fi ispitit să spun: „Dacă Turcia n'ar fi existat, noi am fi trebuit s'o inventăm".

Și să-mi dea voe distinsul nostru amic d. Vaiaori dacă voiu fi silit să-l contrazic, dar cred că d sa a fost nedrept cu oamenii noștri politici cînd a susținut, rîndul trecut, că nimeni n'a știut ce anume urmăream în Balcani.

Politica noastră a fost dimpotrivă cît se poate de precisă. Noi n'am vrut să împiedicăm statele balcanice de a ajunge la înfăptuirea idealurilor lor naționale, fiindcă și noi avem un ideal național și prin urmare nu puteam să fim împotriva idealului național al altora. Dar ceia ce am vrut e să întîrziem cît mai mult ceasul îndeplinirii acestor aspirațiuni, ceia ce am vrut e ca, pe cît posibil, momentul acestei realizări să coincidă cu realizarea idealului nostru național Noi n'am vrut ca aceste state să se

mărească înnaintea noastră, căci e lesne de înțeles că atunci ele ar fi putut nu numai să ne întreacă și să ne îngreueze dezvoltarea, dar să devină chiar o piedică la realizarea în viitor a propriilor noastre aspirațiuni naționale.

Aceasta a fost concepția foarte clară și foarte justă a tuturor oamenilor noștri politici și de aceia, luată în trăsăturile ei generale, politica pe care am urmărit-o în Balcani a fost o politică inspirată de adevăratele noastre interese de stat.

Singura observație care se poate face este că în ziua în care a devenit evident că Imperiul Otoman nu se mai putea menține trebuia să-l părăsim și noi. Recunosc că această observație este întemeiată. Intr'adevăr, cînd toate țările s'au năpustit asupra Turciei, cînd Austro-Ungaria i-a rîpit Bosnia și Herzegovina, cînd Italia i-a smuls Tripolitania, cînd în interior procesul de descompunere s'a accentuat cu atîta tărie încît devenea vădit pentru oricine că Turcia trebuia să piară, noi nu puteam să avem pretenția ca, singuri, să salvăm prezența Imperiului Otoman în Europa. In acel moment eram datori și noi să desolidarizăm acțiunea noastră de a Turcilor. Dealtminteri de aceia oamenii noștri de stat au și refuzat mereu să închee o alianță cu Turcia. Deși toți recunoșteau că nu putem urma o altă politică decît acea a unei strînse amiciții cu Imperiul Otoman, spre a contrabalanța statele balcanice,—totuși nici unul nu a consimțit să ne legăm soarta de Turcia printr'un tratat formal, fiindcă toți au prevăzut că poate veni o zi în care Turcia să fie așa de slabă încît să fie un pericol pentru noi de a fi încătușați de un corp care nu se mai poate ține singur în picioare. Dar dacă împrejurările ne sileau să ne schimbăm atitudinea tradițională față de Turcia, trebuia imediat să ne amestecăm printre statele balcanice și să le dăm dela început impresia că chestia Orientului este o chestiune de care se leagă prea multe interese generale și speciale ale statului nostru, pentruca să putem admite ca ea să se rezolve fără intervenția și fără voința noastră.

Care a fost politica noastră dela izbucnirea crizei balcanice încoace? Dacă nu putem decît să aprobăm politica noastră balcanică din trecut, nu tot astfel stau lucrurile cu politica pe care am urmat-o dela izbucnirea conflictului încoace.

Intreaga noastră situație externă depinzînd de configurațiunea politică din Balcani, de echilibrul de forțe dela sudul Dunărei, care trebuia, la izbucnirea crizei, să fie linia noastră de purtare? E lămurit că nu puteam să urmăm decît două căi: întâiu trebuia să luptăm din toate puterile ca să menținem echilibrul din Balcani ce ne era atît de favorabil, iar dacă nu reușeam, trebuia cel puțin să nu lăsăm cu nici un chip ca chestia Orientului să se rezolve fără noi, fiindcă, rezolvîndu-se fără noi, ea nu se putea rezolva decît împotriva noastră.

Din nenorocire noi n'am urmat nici una nici alta din aceste două politici.

Recunosc că se pot contesta sorții de reușită ai primei politici. Se poate spune: Turcia era prea putredă și statele balcanice prea hotărîte pentru a mai putea împiedica izbucnirea conflictului. Totuși întrucît mă privește pe mine personal păstrez credința că o asemenea politică era posibilă și că avea sorți de izbîndă. Bine înțeles cu o condiție. Cu condiția să fii hotărît a impune voința ta.

Dacă pleci dela concepția că nu trebue să vrei nimic prin tine însuți, că trebue să te supui în mod automatic la tot ce spun sau voesc marile Puteri, atunci nu mai încape îndoială că o asemenea politică ar fi fost cu desăvîrșire imposibilă, că este însă cu putință să treci peste hotărîrile puterilor cred că Bulgarii au dovedit-o cu prisosință. Dacă și ei, în loc să se călăuzească numai după interesele lor, ar fi ascultat de sfaturile pacifice ale Europei, dacă s'ar fi intimidat de amenințările lui Sir Edward Grey sau ale d-lui Kiderlen Waechter, și ar fi luat drept bune declarațiunile d-lui Poincaré care în numele marilor Puteri afirmă într'un limbagiu înflorit că, orice s'ar întîmpla, ele nu vor admite schimbarea *statu-quo*-ului din Balcani,—desigur că Bulgarii n'ar fi declarat niciodată războiul și că nu și-ar putea azi îndoi teritoriul. Nouă nici nu ni se cerea să avem o atitudine atît de îndrăzneață, fiindcă ceia ce dădea tocmai acțiunii noastre și mai mulți sorți de reușită era că spre marea noastră fericire în această chestiune interesele noastre concordau cu ale marilor Puteri. Europa, ca și noi, voia pace și menținerea *statu-quo*-ului din Balcani. Dovada cea mai bună că Europa era sinceră ne-o dă atitudinea ei de atunci încoace și sforțările pe care fără încetare ea le-a făcut pentru localizarea conflictului și pentru înlăturarea unei conflagrațiuni generale. Schimbările teritoriale din Balcani s'au îndeplinit fără voia ei și ea a trebuit să le ratifice numai fiindcă se găsea în fața unor fapte îndeplinite.

Ce făcea însă la începutul crizei slăbiciunea Europei? Este că ea nu avea putința să traducă în fapt politica ei pacifică. Acțiunea ei era osîndită să se evaporeze în povețe și în deziderate. Condițiunile politice în Europa sînt astfel încît o acțiune militară sau navală comună era imposibilă. Singurul stat care putea să aibă mai mult decît o atitudine platonică, să traducă în fapte voința lui de a împiedica distrugerea *statu-quo*-ului balcanic, eram noi. Și de această situație excepțională trebuia neapărat să profităm.

Aveam putința să facem chiar o politică mare. Puteam să fim intermediarii dintre Turcia și statele balcanice pe de-o parte, dintre statele balcanice și Europa, dintre Europa și Turcia pe de altă parte. Trebuia să ținem statelor balcanice următorul limbagiu: „Vreți autonomia „Macedoniei și a Albaniei, vreți o soartă mai bună pentru frații voștri „din Imperiul Otoman? Puteți conta pe întregul nostru sprijin. Și noi „avem frați de ai noștri care năzuesc să se poată dezvolta etnicește în „condițiuni mai bune subt o dominațiune otomană, prin urmare vom „interveni alături cu D-voastră la Sublima Poartă pentru a dobîndi în„deplinirea acestor comune dorințe. Dar dacă nu vă mulțumiți cu a-

„tita, dacă vreți schimbarea *statu-quo*-ului prin declararea unui războiu „atunci să știți că ne veți avea în spatele D-voastră, fiindcă nu putem „admite să se schimbe un echilibru politic pe care se întemeiază toată „situația noastră externă și toată influența noastră internațională". Iar Turcilor trebuia să le spunem: „Vedeți ce pericol vă amenință. Acor- „dați fără întîrziere naționalităților creștine reforme largi și sincere.

„Aceasta este ultima D-voastră scîndură de scăpare.

„Cît timp vă veți menține pe acest teren veți avea 'o' sprijinul „nostru. Dacă veți cerca însă să rezistați cu nesocotință, vom fi și noi „siliți să vă părăsim și să căutăm a ne asigura partea noastră din lichi- „darea posesiunilor d-voastre europene".

Sînt convins că, procedînd astfel, am fi avut aprobarea și sprijinul întregei Europe și că îndemnurile noastre ar fi fost ascultate și în capitalele balcanice și pe țărmurile Bosforului.

In orice caz, se cuvenea să încercăm o asemenea acțiune? Ce, interesele pe care aveam să le scăpăm nu meritau ele o astfel de sforțare? Cel puțin, chiar dacă nu reușeam, am fi avut conștiința împăcată că am făcut tot ceia ce a stat în puterile noastre ca să împiedicăm distrugerea echilibrului balcanic pe care se întemeia situația noastră externă.

Dar este admisibil ca noi să fi lăsat să se distrugă tot raportul de forțe care asigura situația noastră precumpănitoare fără ca să fi făcut nici cel mai mic gest de împotrivire? Este oare ertat ca noi să fi asistat cu brațele încrucișate la îndoirea întinderii teritoriale a Bulgariei, a Serbiei și a Greciei fără ca să ne fi dat măcar osteneala s'o împiedicăm? Este de conceput ca noi să fi privit la asemeni trasformări politice în care se juca soarta și viitorul nostru, cu aceiași nepăsare cu care privim astăzi la desfășurarea tratativelor dintre Kotukta dela Urga și Dalai-Lama-ul din Thibet?

Dar să admit că mă înșel, că-mi fac iluzii, să zicem că aceasta era o politică prea mare, prea îndrăzneață și că nu se putea adopta. Politica cealaltă însă, mai ușoară, mai modestă, care constă pur și simplu în a nu admite ca chestia balcanică să se rezolve fără noi, acea politică de ce nu s'a urmat? Cine ne-a împiedecat să intervenim și să ne spunem cuvîntul în dezlegarea unei probleme care atingea de aproape atîtea interese vitale ale statului nostru? Oare nu găseam mijlocul practic de a interveni? Slava Domnului, aveam la îndămînă destule modalități. N'aveam decît să alegem. Puteam să intrăm în confederațiuni, puteam, printr'o prealabilă înțelegere cu Bulgarii, să determinăm condițiunile neutralității noastre, puteam să plătim chiar revendicările ce le aveam de formulat printr'un concurs militar determinat și mărginit, și cîte alte formule.

Că procedînd astfel am fi obținut tot ceia ce am fi cerut rezultă cu claritate din interviewul pe care d. Malinoff, fost președinte al Consiliului de miniștri și actual șef al partidului democrat din Bulgaria l-a

acordat ziarului „Universul". Judecînd chestiunea din punctul de vedere bulgăresc, d. Malinoff face guvernului său o imputare din faptul că el n'a căutat să rezolve înainte de izbucnirea războiului toate pretențiunile Romîniei.

Prin urmare, este vădit că ar fi fost destul să facem un semn pentruca Bulgaria să primească propunerile noastre și pentruca dezlegarea chestiei Orientului să nu se poată săvîrși decît cu noi și în felul care convenea mai bine intereselor noastre.

Această politică ne era cu atît mai imperios impusă cu cît oamenii noștri politici au susținut încontinuu că Romînia nu va admite niciodată ca problemul oriental să se rezolve fără amestecul și consimțimîntul ei.

Cancelariile europene știau de mult că acesta era punctul de vedere formal al Statului Romîn și ceia ce e mai însemnat primiseră și aprobaseră legitimația acestui fel de a vedea. Incă dela 1903 d. Ion I. C. Brătianu, pe atunci ministru de externe, adresase tuturor cancelariilor europene următoarea circulară care precizează punctul de vedere romînesc în eventualitatea unei dezlegări a chestiunii Orientului, circulară pe care d. Ion Lahovary a reamintit-o în scrisoarea publicată mai zilele trecute în ziarul „Le Temps".

Iată pasagiul cel mai însemnat al acestei circulări:

„Guvernul M. S. Regelui Romîniei, încrezător în sforțările făcute „de Marile Puteri spre a asigura *statu-quo*-ul din Peninsula Balcanică „și insuflețit de cele mai vii dorințe de a contribui la menținerea păcei „atît de folositoare regatului, s'a abținut dela orice intervențiune capa- „bilă să sporească actualele cauze de complicațiuni.

„Nici excitațiunea spiritelor, nici agitațiunile repetate din Balcani, „nu l-au făcut să părăsească atitudinea liniștită și rezervată pe care și-a „impus-o față de afacerile din Macedonia.

„Politica noastră n'a încetat un singur moment de a se inspira de „principiile permanente care au călăuzit-o întotdeauna și care au făcut „ca regatul să fie considerat ca reprezentant al marilor interese pacifice „din Orientul Europei. Acțiunea noastră s'a manifestat în mod constant „numai în această direcție.

„Dar atitudinea noastră corectă nu slăbește întru nimic nici inte- „resele care ne leagă de evenimentele ce s'ar putea ivi în peninsula „balcanică, nici atențiunea serioasă pe care trebue să le-o arătăm.

„In special afacerile din Macedonia sînt obiectul neîncetatelor noas- „tre îngrijiri de oarece ele interesează viitorul unei numeroase populați- „uni de rasă romînească precum și echilibrul politic din peninsulă.

„N'am nevoe să insist nici să dezvolt motivele pentru care nimic „din ceia ce atinge acest echilibru nu poate să lase Romînia nepăsă- „toare.

„Pe de altă parte legăturile noastre cu Romînii din Macedonia nu „ne permit de a ne desinteresa un singur moment de soarta lor".

Cînd acestea au fost în mod constant declarațiunile noastre, dece

în momentul traducerilor în fapt ne-am schimbat deodată atitudinea şi am lăsat să se rezolve chestia balcanică fără noi, adică împotriva noastră?

Căci aş vrea să înţelegeţi bine că ori ce-am putea obţine de acum încolo nu va putea să compenseze marea pierdere pe care am suferit'o. Cînd se vorbeşte de „succese diplomatice", de „înscrieri de pagini glorioase" se induce în eroare opinia publică. Adevărul este că am pierdut situaţia precumpănitoare care o aveam până acum, şi nimic nu ne-o mai poate reda. Fie că vom scoate, fie că nu vom scoate sabia, fie că vom dobîndi linia Turtucaia-Balcic sau Silistra-Cavarna sau Silistra-Balcic, nu vom reuşi să ne asigurăm decît crîmpee din prestigiul nostru de odinioară, şi Romînia va fi mai mică prin însemnătatea ei internaţională decît era înainte de izbucnirea crizei balcanice. De acest trist adevăr trebue să ne pătrundem cu toţii.

Am scăpat momentul istoric. Marea, neertata greşală de care vor avea să răspundă în faţa istoriei cei ce s'au făcut vinovaţi de ea, s'a săvîrşit. Ce se putea face în urmă? Era de ales între două politici: o politică de pasivitate şi o politică de valorificare tîrzie şi în condiţiunile cele mai puţin prielnice, a drepturilor noastre.

Deşi sînt argumente în favoarea ambelor acestor politici, tot cred că cea mai nimerită era cea de valorificare a drepturilor noastre, fiindcă —dacă această politică nu mai poate asigura interesele de ordin general ce le aveam în Balcani,—ea poate cel puţin să satisfacă interesele speciale ce le avem la sudul Dunărei şi, în deosebi, dezvoltarea etnică a Romînilor din Macedonia şi din Epir şi dobîndirea unei graniţe apărabile la sudul Dobrogei.

Această politică implică însă o condiţie: să fie dusă până la ultimile ei consecinţe. Fiindcă,—dacă e vorba să ceri, dar să fii dinnainte hotărît a nu trage toate urmările pe care o asemenea atitudine le reclamă,—atunci această politică devine o concepţie atît de absurdă şi atît de ridicolă încît, pentru demnitatea acestei ţări, nici nu vreau să presupun că ea a putut să încolţească în mintea vre-unuia din oamenii noştri politici serioşi.

Ce învăţăminte putem trage pentru viitor?—În faţa schimbărilor ce s'au petrecut, mulţi se gîndesc la o nouă orientare a politicii noastre externe. Cer să nu-mi pretindeţi să vă spun astăzi în ce direcţie cred că ar trebui să îndreptăm politica noastră externă, fiindcă atîta timp cît criza balcanică nu e încă lămurită pe deplin, cît timp nu se ştie dacă ea va fi sau nu urmată de un războiu european, nici măcar dacă confederaţiunea balcanică va supravieţui sau nu războiului, este cu desăvîrşire imposibil să spună cineva în mod precis ce directivă trebue dată în viitor politicii noastre externe.

Dar ceia ce aveţi dreptul să-mi pretindeţi de pe acum este să vă arăt care sînt, după părerea mea, învăţămintele ce se pot culege de pe urma evenimentelor întîmplate. Primul învăţămînt, cel ce izvoreşte mai

luminos din tot ceia ce s'a petrecut e că, chiar dacă politica noastră externă trebue să rămie aceiaşi în fond, ea trebue neapărat să se schimbe în formă.

Politica externă a Romîniei nu poate să mai fie o *politică de înfeodare*. Ea poate să fie o politică de simple amiciţii, poate să fie o politică de alianţe, chiar de alianţe intime şi credincioase, dar nu o politică de supunere oarbă şi de abdicare a oricărei individualităţi şi a oricărui spirit de iniţiativă, căci o asemenea politică este incompatibilă cu interesele acestui stat şi cu demnitatea noastră naţională.

Marii noştri oameni de stat au conceput întotdeauna în acest chip politica noastră externă. În momentul în care Ion Brătianu căuta amiciţia Austriei—fiindcă, după 1877 şi în vremurile în care Ţarul nu renunţase încă la ideia de a transforma Bulgaria într'o provincie rusească, nici nu era cu putinţă să se razime pe Rusia,—în acest moment în care amiciţia Austriei ne era deci de un îndoit folos, el nu se sfia totuşi cînd credea că interesele noastre economice sînt periclitate, să-i declare răsboiul vamal.

O asemenea politică demnă şi care se inspira exclusiv de interesele noastre nu numai că nu ne-a micşorat situaţia în Europa, dar a contribuit puternic la ridicarea şi la întărirea prestigiului nostru.

Dealtminteri dacă mai sînt vre-unii care să se îndoiască de acest lucru să-mi dea voe să semnalez atenţiunii şi să supun meditaţiunii lor îndemnurile pe care Bismark ni le dădea în această privinţă. Iată cum reproduce într'un raport adresat în Februarie 1887 Ministerului de externe, însărcinatul nostru de afaceri la Berlin, vederile lui Bismark asupra felului cum urmează ca noi să concepem relaţiunile noastre cu marile Puteri şi cu amicii noştri:

„Guvernul din Berlin nu pretinde cîtuşi de puţin ca Romînia să „urmeze faţă cu Rusia sau cu Bulgaria o atitudine identică cu aceia a „Germaniei. Axioma nestrămutată a politicii germane este: fiecare tre„bue să se îngrijească din toate puterile de propriile sale interese şi nu„mai de aceste interese. Şi precum politica germană a adus la o mare „perfecţiune aplicarea acestui principiu a unui egoism legitim, astfel îl „înţelege şi la alţii. În scurt, guvernul din Berlin nu ne cere să subor„donăm interesele ţării şi ale naţiunii romîneşti intereselor germane, din „contra apărarea stăruitoare, tenace şi totodată cumpănită a intereselor „ţării, precum o susţinem de exemplu faţă de Austro-Ungaria, nu poate „decît să înalţe încrederea şi consideraţiunea de care se bucură guvernul „M. Sale la Berlin. Această încredere şi consideraţiune de care ne-am „putut din nou convinge cu ocazia ultimelor negocieri comerciale, poli„tica germană o acordă numai acelora care dau dovezi de vitalitate, de „energie, de înţelepciune în apărarea intereselor statului. Acelor care „nu se lasă să fie exploataţi sau întrebuinţaţi şi care arată prin aceasta „că sînt factori politici reali şi temeinici".

Aceste cuvinte ar trebui să fie veșnic intipărite în mintea noastră și să ne călăuzească mereu în raporturile noastre internaționale.

Al doilea învățămînt care reese iarăși cu multă evidență din ultimile evenimente este că politica externă a Romîniei nu trebue să fie o *politică de exclusivism*. Politica de alianță cu unii nu implică ostilitate față de ceilalți. Ceia ce caracterizează tocmai vremurile noastre este că în diplomație s'a petrecut în ultimii ani o adevărată transformare. Toate Puterile au simțit nevoia ca, pe lîngă alianțele lor recunoscute, să închee cu celelalte state înțelegeri de tot felul. Așa de pildă Franța deși a rămas credincioasă alianței cu Rusia care constitue baza situației ei externe, totuși și-a întărit situația internațională printr'o înțelegere cordială cu Anglia, prin raporturi intime cu Spania, și printr'o apropiată amiciție cu Italia, adică cu una din țările care fac parte din constelațiunea politică opusă dublei alianțe. Mai mult, se afirmă că legăturile cu Italia ar fi așa de strînse încît există chiar o convenție de pe vremea cînd dl. Prinetti era ministru de externe al Italiei și în baza căruia Italia și-ar fi luat angajamentul ca în caz de războiu să nu atace Franța. Tot astfel a făcut și Germania, deși politica ei externă să reazimă pe tripla alianță, adică pe unirea cu Austria și cu Italia; ea n'a pregetat să menție relațiunile ei de cordială și tradițională prietenie cu Rusia și să caute și astăzi să-și consolideze situația externă printr'o apropiere de Anglia.

Același lucru îl observăm la Italia și la Austria. Statornicia față de tripla alianță nu a împiedicat pe cea dintăi să întreție cu Franța legăturile de care am vorbit și să urmeze în Mediterana o politică de intimitate și de desăvîrșită comunitate de vederi cu Anglia, precum nu a împiedecat nici pe Austria să închee în timp de ani de zile alianțe cu Rusia, privitoare la afacerile din Balcani și să întreție în mod ostentativ și astăzi raporturile cele mai prietenești cu Anglia și cu Franța. In fine chiar Anglia care atîția ani s'a mîndrit cu politica ei de splendidă izolare, a simțit nevoia de cîțiva ani să se apropie de Puterile continentale, să închee o înțelegere cordială cu Franța și cu Rusia și să accentueze bunele ei raporturi cu Austria.

Singurul stat care a rămas credincios vechei concepții diplomatice, a fost Romînia. Cît de dăunător a fost pentru noi că n'am încercat să complectăm sistemul nostru de alianțe prin înțelegeri cordiale și raporturi de bună prietenie cu toate statele, s'a putut vedea în cursul ultimelor luni, și pe această greșală diplomația noastră nu trebue s'o mai repete în viitor.

Al treilea învățămînt e *că trebue să ne bizuim mai mult pe noi decît pe alții.*

Cancelarul de fer obișnuia să spue:

„Ca să poți face o bună politică externă trebue să ai mai întăiu o bună și puternică situație internă". Cît timp vom avea o țărănime săracă, lipsită de lumină și fără drepturi politice, adică fără legătură de

interese și de solidaritate cu clasa ocîrmuitoare, nu vom putea avea o politică externă într'adevăr bună. Ca politica externă a unei țări să fie puternică ea trebue să se razime nu pe aprobarea inconștientă a maselor, ci pe o perfectă comunitate de vederi cu întreaga națiune de sus și pînă jos, pe o conștiință publică vie și luminată.

De aceia din amărăciunea zilelor de astăzi trebue să eșim cu voință și mai hotărîtă decît după criza financiară din 1901 și criza socială din 1907, de a tămădui fără întîrziere rănile organismului nostru social. Evenimentele ne impun mari datorii. Ca să fim la înnălțimea lor, să nu ne împiedecăm de nici un fel de considerațiuni lăturalnice și mici. Să spunem adevărul fără înconjur, să smulgem din viața noastră publică toate ficțiunile în care s'a complăcut atîta vreme megalomania unora și superficialitatea altora și să nu crutăm nimic pentru a transforma cît mai curînd țara noastră într'o adevărată, sănătoasă și puternică democrație.

In neamul acesta este destulă vitalitate pentruca, dîndu-i-se o întocmire democratică, toți germenii lui de forță să se poată manifesta și dezvolta spre propășirea obștească și am convingerea că numai astfel vom putea asigura în viitor realizarea tuturor aspirațiunilor noastre ca stat și ca neam.

I. G. Duca

VIZIUNE

> „Ne robesc sufletul și trupul, ne încătușează faptele, ne pindesc gîndurile, dar stăpînirea lor se oprește la porțile visului".

Mi s'a părut? sau mi ai cerut încet să-ți spun un basm de iubire...

Visam! Departe, marea părea ca o lespede albastră, nisipul era cald și pustiu. Nu era nimeni... Și de odată s'a întrupat un copilaș, un băcțel cu plete încîrligate.

Se juca, făcînd să sclipească pe rînd scoicile la licărirea soarelui.

Copiii frumoși îmi plac!... Adinioarea copilul se juca singur, acum, alături de el îngenunchiată pe nisip, o umbră albă se apleacă... Cînd sclipirea razei care o cuprinde se face mai vie, aceia care mîngîe copilul pare că-mi seamănă... Se uită mult și dulce la el, îl desmeardă ușor cu mînile, și ochii ei par grei de o dragoste caldă, cînd cercetează obrazul mititelului. Pe frunte părul îi era dat la o parte, un colț sclipea din pelița lui albă,—și încet, cum ar fi lipit buzele pe o icoană, acolo între buclele aurii l-a sărutat... Visam... Din ce în ce ceața se ridica, și grupul biblic pe nisipul pustiu, se lumina mai limpede: o femee și un copil... El a pus gingaș mânușițele pe după gîtul ei și ea l-a prins strîns în brațe și nebunește l-a sărutat. Era un copilaș ce se juca cu scoici pe marginea mării, și o femee care, de drăgălaș, îl desmerda. Un moment de viață fragedă,—un tablou ce licărea în lumina soarelui. În fund se desfășura pînza mării... Visam... și pare că era mai mult decît atît, fiindcă vedeam trecînd, în unde calde și dragul sărutărei, și în adîncul umbrei ve-

deam cum inima îi bătea repede; curgea printr'însa un foc dulce în valuri mai încete și mai iuți... părea că pe fruntea micuțului, în îmbrățișarea lui strînsă, ar fi sărutat întreaga fericire a lumii... Visam...

Deodată un bărbat veni repede spre copil și îl luă de mînă. Era tatăl, și poate demult, cu grijă îl căuta. Femeia desfăcu anevoe strînsa îmbrățișare; înlăuntrul ei vedeam undele de simțire cum aleargă mai furtunoase, cum se zbat și se lovesc fierbinți una de alta. Pe față avea un surîs șters, și cu cuvinte de acele ce se vorbesc în lumea trează, și care nu sînt decît o perdea mincinoasă așternută pe simțirile noastre,—împinse către străin copilul, care-i trimise cu mînușița lui mică o sărutare, și sărind zglobiu de mîna tatălui, se depărtă ușor.

Era numai un copil ce se juca pe marginea mării, o trecătoare care văzîndu l gingaș l-a îmbrățișat, un tată care în miezul zilei venea să-și ia copilul.

În jocul de raze vii, vedenia cu încetul se ștergea, umbra albă a femeei se topise, dar împrejurul ei încă se mai sbăteau undele de iubire ca niște păsărele calde. Copilul încet se pierdea într'o boare de umbră, și abia am mai avut timp să zăresc un colț din fruntea albă a bărbatului, ce semăna cu acela pe care mai înainte se pusese așa de adînc și de dulce buzele ei.

...Visasem. Vedenia pierise, dar nu am deschis ochii pe urîțenia lucrurilor, și mă gîndeam. Cîți nu caută în strîngeri pătimașe, în iubiri rafinate, să zmulgă unul de pe trupul celuilalt scînteia dragostei; ei se obosesc în înlănțuiri nebune, și nu pot cuprinde în ele nimic decît desgust și sațiu. Iar eu, privind la grupul de pe marginea mării, simțisem palpitînd toată voluptatea iubirii...

Cine mi-ar putea spune? Poate acel om trecuse odată în drumul acelei femei și ființa lui trezise într'însa vre-un amor ceresc și imposibil. Îl privise,—și ochii ei păreau mii de ochi care ardeau, și în care trăsăturile scumpe se înfigeau adînc, cași cum prin ochii fără fund ajungeau la inimă și o topeau. Era un om cași alții și poate multora chipul lui nu le va fi spus nimic. Din ce adîncimi misterioase îi venea ei acea atracție nebună? Cînd rîdea, un rîs copilăros și leneș, glasul lui trezea într'însa toate cîntecele închise și răsuna ca coardele atinse în tot trupul ei, dîndu-i o simțire și dulce și obositoare, care o durea, și de care durere nu ar fi vrut să se despartă niciodată. Avea un colț de frunte de pe care ridica părul, cu o mișcare

înceată a minii, şi gestul lui trăgea intr'însa ca o dîră de fericire şi de foc. Era un colţ al gurii, şi-i părea că ar fi murit înnainte de a-l săruta, dar că nici n'ar fi fost ceva mai nesfîrşit de dulce. Şi zeci de alte femei il sărutase cu buze calde sau reci, cucernice sau mincinoase, buze de amantă, de soră, de soţie, de copil. A fi a lui—de tot? Poate era uşor lucru pe lume, dar ei îi era cu neputinţă,— şi nici ademenirea unei mai mari ispite nu-şi putea închipui.

La încrucişarea unui drum, unul pe lingă altul trecuse de abia atingîndu-şi mîna, şi a ei rămăsese arsă. Atît fusese, un gust nebun de dinsul a tutulor simţirilor ce dau viaţă şi trupului şi sufletului. Un dor, o dorinţă,—şi apoi cu încetul deasupra lor, uitarea. Şi niciodată nu aveau să fie unul pentru altul mai mult. Mai tîrziu, pe fruntea copilului, între bucle, zărise colţul ispitei,— şi fusese îmbrăţişarea pe care în unde divine o văzusem trecînd.

Amintirea unei dorinţi—voluptate amară şi sfîntă ce nu se întrupează—vis de amor, mai dulce decît toate amorurile împlinite.

Hortensia P. B.

UN OM

Ochii, plutind adese în melancolie, visau, în ceaţa timpurilor viitoare, uriaşa trezire.

Şi în acele clipe de nădejde nelămurită, Haret zimbea sfios, desvălindu-şi sufletul unei raze blinde şi calde. Bărbatul întunecat se lumina, prin cele două ferestruici veşnic deschise spre colţişorul albastru, sorbind în sine mulţumirea de a crede şi beţia fericirii celorlalţi. Clipe rare şi trecătoare.

Omul muncea un an pentru un vis de-o clipă. Idealist era desigur, altfel ar fi fost un profesional şi un specialist. Tăria lui însă sta în rîvna înfăptuirii.

Intreaga înfăţoşare era neclintit de stăruitoare, aproape încăpăţinată, cu străveziul autoritarism al firilor tăcute, care cred nu numai pentru ele, ci şi pentru alţii.

Totuşi pe trăsăturile tăioase, ca pe nişte culmi, fulgera credinţa, pe muchi şi ascuţişuri. Alte ori umbre adînci se întindeau învăluind faţa de bronz; arătare de durere amărie. Se risipeau cînd vorbea Haret: vorbea nu ca să placă, ci să învingă. Dar în sine, firea omului era desdoită.

Apriga voinţă a realizării a ceia ce el credea, era stinjenită, încleştată de oameni şi de împrejurări, strînsă între duşmăniile de culise şi inerţiile naţionale. Ades îmi părea despicat, între mîna lui şi cei cărora o întindea, care erau tot el—o negură groasă de nepăsare, zid de rea voinţă, prăpastie de bănueli, mocirlă de minciuni, atîtea piedici zilnice care îi hărţuiau sufletul, fără a-i toci voinţa.

Atunci pe acea Golgota, acest mare romîn se înnălţa până a fi un mare Stingher.

Dar pe un palmac de ţară, cu o mînă de oameni, nu mică e durerea să fii un Singuratec. Şi totuşi aceasta e măreaţa pe-

cetie a lui Haret: pustnicia lui sufletească. Și printre cei mulți și mari, la banchete, la părăzi, la Cameră, tot sihastru era, căci nu acolo se aflau cei cărora tăcutul închinase întreaga lui viață de necontenită sforțar e.

Astfel cum se înțelege cuvîntul, el n'a fost un om politic și mai puțin un electoral. Apostolul însuflețit însă a făcut minuni în politică. El n'a fost un sociolog cărturar, dar a născocit trei cuvinte și a înfăptuit un principiu de guvernămînt democratic.

Toată organizația învățămîntului, toate legile dăscălești, întreaga lui concepție de om al școalei, adecă de om al datoriei profesionale împotriva oricui, nu fac cît aceste trei vorbe: *activitatea extra școlară*. În această formulă sta nețărmurita dragoste de neam a lui Haret. Ea este și rămîne nu numai o îndrumare de guvernămînt, ci lozincă adînc omenească, prin lărgirea simțului datoriei, a tot puternică afirmare de solidarizare între Aleși și Chemați.

Întindeți acest înțeles asupra tuturor manifestărilor vieții noastre morale, economice, militare, juridice, intelectuale, politice, sociale, cu un cuvînt asupra unei Rominii viitoare, veți pune trainicele temelii ale desăvîrșitei solidarități naționale. Iată de ce pierderea lui nu lasă un gol neumplut în învățămînt, ci în societatea romînească.

Și astfel pot zice că a fost nu numai un mare Romîn ci și un Om mare, căci din acest oropsit colț de omenire a răsărit unul care a înfăptuit o formulă de echitate socială între Cîrmuire și cîrmuiți. *Activitatea extra școlară* e gîndire romînească cu aplicații universale. Avurăm și noi un Om al Contractului Social.

Toată virtutea lui Haret vine din neclintita lui încredere în viitorul neamului nostru. Și de ar fi să-i bănuim ceva, e că lui nu-i era îngăduit să ne lase orfani în ceasuri atît de grele pentru romînism, cînd un nume, al lui, era pentru cei mulți, un stindard.

G. Diamandy

Aducîndu-mi aminte...

Isprăvisem clasa a treia primară și trebuiam acuma să părăsesc școala „Vasile Adamachi" al cărei învățămînt se termina aici. Părinții mei auziseră că cel mai bun profesor din Iași era Toma Săvescu și deci m'au înscris pentru clasa următoare la școala din Sărărie. Și cu adevărat, numele pe care-l cîștigase profesorul era bine meritat. Pînă astăzi încă îmi amintesc cu plăcere de timpul petrecut aici. Chiar la începutul anului d. Săvescu ne spuse cîți oameni mari învățaseră la dînsul în cursul celor 30 de ani de cînd era dascăl. El sfîrși arătînd spre un capăt de bancă:

„În banca asta a stat Haret".

Așa am auzit pentru întăia oară pomenindu-se numele lui.

De-atunci d. Săvescu ne-a vorbit de multe ori despre dînsul. El mai pomenea și alte nume—de care nu-mi mai aduc aminte—dar de nimeni altul nu ne vorbea cu atîta căldură. De aceia numele lui Haret mi s'a fixat în mintea mea de copil într'o lumină cu totul deosebită.

Au trecut ani mulți de-atunci și copilul sburdalnic care se uitase de multe ori cu respect la locul unde învățase omul mare al profesorului, după ani mulți și grei de ucenicie școlară, a ajuns și el profesor. Absolvisem școala normală superioară, părăsisem Iașul cu durere și mă mutasem în Focșani, unde trebuia să-mi exercit meseria. Într'o zi am aflat că ministrul nostru a sosit în oraș și va veni la liceu. Și într'adevăr pe cînd explicam elevilor într'un clas superior, ușa s'a deschis și Haret a intrat încruntat—așa mi s'a părut. Îl vedeam pentru întăia oară. El s'a așezat în bancă, lîngă un elev, unde a stat nemișcat pînă la sfîrșitul lecțiunii. Eram tînăr și de curînd numit profesor: mărturisesc că nu-mi era de loc îndămînă. Cînd a sunat, Haret a părăsit clasa, spunînd pe drum directorului:

„Pînă acuma n'am știut ce este arianismul. Astăzi am învățat și eu acest lucru".

Pe Haret nu l-am mai văzut și nici n'am mai avut de a

face cu dînsul. Peste trei ani, cînd situaţia mea de profesor suplinitor mă adusese la Bacău, un ordin al ministrului mă transfera în luna Decembrie la seminarul din Vîlcea, care dela Iunie viitor rămînea desfiinţat. Motivul mutării era „interesul învăţămîntului" care, vai, nu coincida de loc cu interesele mele din acel anotimp şi nici cu situaţia mea în corpul din care făceam parte. Căci subt forma legală şi superioară a binelui public eram pur şi simplu scos din învăţămînt. M'am dus la Bucureşti şi am cerut audienţă ministrului. Ministrul era advocat. Motivul adevărat, aşa mi-a afirmat superiorul, era „ideile subversive pe care le introduceam în şcoală". Iar prefectul judeţului în unire cu directorul meu, îl puseseră în cunoştinţă, recomandîndu-i totodată şi pe succesorul meu, om paşnic şi cuviincios întru toate.

Eram un profesor căruia nu i se putea nimic bănui. Foştii mei şcolari pot s'o mărturisească — o spun nu pentru a mă ingîmfa. Lovitura care mi se dădea era nedreaptă şi odioasă. Ministrul mi-a făgăduit o anchetă, dar nu s'a ţinut de cuvînt. Am venit din nou la Bucureşti pentruca să-i aduc aminte — dar el n'a voit să mă primească. Purtat cu vorba şi amăgit, de şapte ori am străbătut drumul dela Bacău la Bucureşti, şi în sfîrşit am văzut încă odată faţa radioasă a ministrului. De data aceasta mi-a făcut laude mari, mi-a vorbit de studiile mele şi de locul pe care-l voiu avea mai tîrziu în învăţămînt, iar concluzia era „să mă duc la Rîmnicul-Vîlcea". Ministrul cu alte cuvinte îşi bătea joc de mine. Pentru dînsul omul năcăjit nu însemna nimic şi eu eram un om năcăjit. La refuzul meu categoric, ministrul mi-a răspuns enervat:

„Dacă-i aşa, îţi voiu trimete anchetă".

Şi într'adevăr a sosit la Bacău un inspector şcolar. Pînă astăzi am pentru acel om—pe care adesea îl întîlnesc pe uliţele Bucureştilor—cel mai adînc dispreţ de care sînt în stare. Are un nume de împărat, iar sufletul de rob. Eram acuma vinovat cu toate formele şi cu toate dovezile. Atunci mi-am dat dimisia din învăţămînt, hotărît să-mi schimb cariera. Şi cînd ministrul m'a întrebat:

— Ce vrei să faci?

I-am răspuns textual:

— Mă voiu face advocat, căci ţara asta are nevoe de advocaţi, nu de profesori.

N'a trecut însă mult şi guvernul advocatului a căzut. Pe atunci eram cu totul străin de politică. La ministerul instrucţiei a venit Haret. M'am prezentat înaintea lui şi i-am povestit lucrul cu toată indignarea mea, pe care n'am stăpînit-o. I-am atras atenţia asupra duplicităţii ministrului, care în adresă îmi spunea că sînt mutat în interesul învăţămîntului, iar la ureche că ideile mele *subversive* sînt pricina. Haret m'a ascultat sever, fără să mă întrerupă, fără să mă aprobe. Iar la sfîrşit mi-a spus:

— D-ta eşti profesorul dela Focşani....

I-am răspuns afirmativ.

— Fă-mi un memoriu. Voiu cerceta cazul d-tale.

Peste două zile eram reintegrat telegrafic: Haret nu-şi bătea joc de oamenii pe care era chemat să-i administreze. Pentru dînsul profesorul, începînd dela cel mai umil învăţător, avea nu numai obligaţia să lumineze mintea elevilor, ci era şi un factor puternic social, pe care greutăţile noastre specifice, îl chemau să intervie direct pentru îndepărtarea lor. Căci, îmi spunea el odată, „care altă breaslă ar fi mai în stare să facă aceia ce cer eu dela dascăli?" Deaceia Haret, dacă natura lui aleasă îl făcea să preţuiască omul în general, pentru profesori el avea—aş putea zice—un fel de respect. Iar pentru colaboratorii lui cei mai de samă,—pentru învăţătorii lui, care au pierdut într'însul „pe părintele lor", pentru aceşti modeşti funcţionari în care cel dintăiu a avut atîta încredere,—el trebue să fi avut şi sentimente foarte duioase. Şi dacă Haret a fost iubit aşa cum n'a fost nimeni altul în ţară, iar moartea lui a produs o durere adîncă în toate clasele societăţii—pricina trebue căutată în bună parte în cuviinţa curat omenească pe care el o punea în toate relaţiile sale. De aceia el, şi cînd pedepsea şi cînd recompensa ca ministru, se simţia în actul lui o augustă seriozitate.

Mai tîrziu, după ce m'am ales deputat, l-am cunoscut de aproape. Îmi arăta o oarecare simpatie, mai deosebită, dar n'am fost printre intimii lui. Căci cu firea mea timidă şi solitară—nu-mi plăcea să-l importunez. De aceia nu mă duceam la dînsul decît atunci cînd mă chema, sau numai cînd aveam absolută nevoe. Dar cînd mi-am dat samă de marea lui dragoste pentru poporul nostru şi de opera lui uriaşă pe care o săvîrşia pe tăcute, cînd m'am convins că democratismul lui nu-şi găseşte păreche, căci subt figura lui severă bătea o inimă caldă cum n'a mai bătut alta, după ce m'a uimit de atîtea ori fermecătoarea lui modestie, am simţit pentru dînsul o dragoste şi o admiraţie nemărginită, iar cînd mă gîndeam la dînsul mă stăpînea uneori o adîncă emoţie. Căci pentru mine, care mi-am petrecut tinereţa încălzit de idei şi sentimente umanitare, a rămas pînă azi ca cel mai nobil atribut al omului politic dragostea pentru cei care sufăr şi sentimentul solidarităţii. Iar în ironiile noastre de oportunism şi de transacţii cu conştiinţa, *convingerea* este desigur cea mai frumoasă podoabă pentru bărbatul de stat. Şi cine altul le-a avut în mai mare măsură decît ilustrul dispărut, şi cine vre-odată le-a pus în serviciul unui scop mai nobil, care la dînsul se confunda cu înseşi existenţa neamului nostru. Iar munca excesivă, grozavă, uriaşă—căci Haret n'a cunoscut niciodată odihna—pentru realizarea marelui său ideal, i-a scurtat desigur viaţa!

S'a zis că Haret a fost un sectar politic... am auzit de multe ori această inepţie. Haret a avut într'adevăr un principiu, dela care cred că nu s'a abătut niciodată. Pentru un interes individual—dacă era convins—nu lua niciodată o măsură cu ca-

racter public. Acest lucru nu i-l puteau erta unii partizani ai lui. Am auzit de multe ori bărbaţi politici—şefi în judeţele lor—care se plîngeau în contra ministrului Haret. Nu odată am auzit că „Brătianu trebue să sfîrşiască odată cu Haret, căci doar n'a luat ministerul moştenire." Calitatea de liberal era mai degrabă o piedică pentru satisfacerea intereselor tale—din scrupulul omului eminamente cinstit. Chiar scriitorul rîndurilor de faţă a făcut această experienţă, într'o împrejurare capitală în viaţa lui şi care atîrna de Haret. A isbutit concurentul lui, care era conservator şi care avea şi mai puţine drepturi şi merite mai puţine.

Economia lui cu banii statului ajunse proverbială. Fiind odată oaspetele lui la Valea Călugărească, unde Haret mă invitase ca să-mi arăte via, un intim al casei mi-a atras luarea aminte asupra unui vraf de plicuri galbene, uzate, aruncate după sobă, zicîndu-mi :

„Uite ce fel de om e Haret. Strînge până şi plicurile întrebuinţate, numai pentrucă sînt ale ministerului."

Pentru cel care-mi spunea aceste vorbe, lucrul avea o nuanţă comică. Eu am rămas cu privirea aţintită la acele hîrtii galbene, fără să spun nimic: Haret îmi apăru în acel moment ca un om antic, ca un erou al lui Plutarch. Dar altădată fiind cu dînsul la Cotroceni şi automobilul nostru înglodindu-se, Haret a rugat pe cîţiva soldaţi să dee o mînă de ajutor. Automobilul a fost ajutat să-şi poată continua mersul, iar Haret a scos o hîrtie de 20 de lei pe care a dat-o celor cîţiva soldaţi. Atunci mi-a venit în minte plicurile galbene de după sobă şi am gîndit: „galantom cu banii lui, econom cu banii statului. Ce minunat om e Haret!"

Dar una din calităţile cele mai de frunte, care l făceau să fie cu adevărat bărbat de stat, era că, ocupat totdeauna cu chestiunile mari, el nu scăpa din vedere lucrurile mici, nici nu i se părea curios cînd cineva îi cerea sprijin pentru un lucru străin, care interesa însă binele public. L-am văzut în această privinţă cu ocazia aeroplanului lui Vlaicu.

Vlaicu venise cu Goga, pentru a construi la noi aeroplanul lui; dar amîndoi erau gata să se întoarcă înnapoi fără nici un rezultat. Nu ştiu pentruce—nu înţeleg mare lucru în chestiunile de aviaţie—dar cînd am văzut modelul, am căpătat convingerea că Goga a venit de peste munţi cu un lucru bun. M'am dus la un ministru, apoi la altul, în urmă la al treilea. Cel dintâiu s'a uitat la mine în chip straniu, cînd a auzit obiectul vizitei mele şi m'a ascultat cu o prietenie simulată; dar pe figura lui citeam din cînd în cînd: „de asta îmi arde mie?" Cel de al doilea mi-a spus scurt că nu se pricepe în astfel de lucruri; cel din urmă mi a vorbit cu patos despre fraţii noştri subjugaţi. Aeroplanul era compromis. Atunci secretarul de redacţie al acestei reviste, m'a sfătuit să mă duc la Haret. L-am găsit pe Haret în odaia lui de lucru încunjurat de hîrtii şi dosare, lucrînd cu un director dela minister—pe cînd altul aştepta în odaia vecină. Haret m'a ascultat cu luare aminte, apoi consultînd un carnet mi-a dat o oră şi o zi, cînd va veni să vadă aeroplanul. Era tocmai ziua cînd Haret a fost afurisit la Sinod, dar asta nu l-a împedecat ca dela şedinţă să vie la Filaret. Numai astfel aeroplanul a putut în urmă să se construiască la noi.

Astăzi acest aeroplan se găseşte la Londra, unde se fac cu dînsul experienţe pentru războiu, şi nu este exclusă posibilitatea ca statul romîn să-l introducă în armată cumpărîndu-l dela Englezi.

In ziua de 17 Decembrie eram bolnav în pat. Nu citisem gazete nici în ziua aceia, nici cu o zi mai înnainte. Dar a doua zi dimineaţă mi-am aruncat ochii pe un ziar. Am rămas aiurit. Moartea lui Spiru Haret! Soţia mea pe care vestea o înmărmurise a zis după cîteva minute: „ce bine ar fi să fie un vis!" M'am îmbrăcat şi m'am dus la locuinţa lui. Zăbranicul dela poartă m'a înfiorat. Vra să zică e adevărat! Am intrat înnăuntru cu sentimentul unui om care pătrunde într'un loc misterios.

Chipul lui, senin, era liniştit. Pe faţa lui moartea, infama moarte, nu-şi pusese pecetea ei grozavă. Părea că doarme: murise fără dureri, murise fără să ştie. Părul era mai alb de cum îl ştiam. Acuma se odihnea. Era cea dintâi odihnă a lui! Luminările ardeau, iar flacările lor care pîlpîiau încet, îmi spuneau că omul de pe masă e mort. Iar acel om era Spiru Haret! Peste dînsul, în toate părţile, flori, flori... nenumărate flori! Nici odată ele n'au avut un rost mai frumos. La picioarele lui un bătrîn cu părul alb, plîngea liniştit. Cine era? Nu ştiu. Dar l-am văzut la înmormîntare, cu capul descoperit, ţinîndu-se cu greu în urma carului mortuar. Cine era, nu ştiu. Am stat lîngă catafalc fără gînd, fără durere. Iar în minte mi-a venit deodată: «ce bine ar fi să fie un vis!» Dar cînd am văzut mulţimea grandioasă venită din toate unghiurile ţării ca să-l petreacă la locuinţa de veci; cînd imensul convoiu l-a întovărăşit până la mormînt; cînd trupul lui neînsufleţit a fost dus la groapă de viitorii învăţători, şi cînd lacrimi multe au curs din ochi bărbăteşti, am simţit în mine o durere fără de margeni, căci am înţeles cu desnădejde că a murit înnainte de vreme cel mai mare Romîn!

D. D. Pătrăşcanu

Cum am cunoscut pe Haret

— „Vă raportez ministrului. Cît e de aspru ministru ăsta nou, Haret, vă dă afară pe toți dela diplomă!"

Așa am auzit întâiu vorbindu-se de Haret, prin 1901, în ajunul examenului de diplomă, cînd clasa mea intrase într'un mic conflict cu direcțiunea Școlii normale.

Haret, ministrul cel nou,—om aspru. Și din figura directorului, din privirile profesorilor strînși în conferință, putea vedea oricine că, în adevăr, Haret trebue să fie om tare aspru.

Nu ne-a raportat directorul, ca să simțim asprimea ministrului. Dar am plecat din școală și m'am făcut învățător, știind că am de a face cu un ministru aspru. Figura directorului, privirile profesorilor, mi-aduceau mereu aminte.

Dar, puțin timp în urmă, m'am văzut în mare încurcătură.

Chiar în vara aceia, de nu mă'nșel, se ținea „congresul corpului didactic primar" în București, la Ateneu. In grădina Ateneului am văzut întâia oară pe Haret. Venea regulat la ședințe, cu cîte o jumătate de oră mai de vreme, și sta de vorbă cu învățătorii, înainte de deschidere.

Un coleg mi-a spus că în grupul din fața Ateneului, este d. Haret. M'am apropiat cu multă curiozitate, dar și cu multă sfială: „e om aspru". Și de cum l-am zărit, cu mustața lungă și cu figura posomorîtă—cum părea la prima vedere—m'am încredințat că blînd n'ar putea fi. Dar văd cu uimire că omul cel aspru dă mîna cu învățătorii, îi întreabă unde au școala, ce greutăți întîmpină, cum o duc cu administrația; pe unii îi cunoaște pe nume. Și vorbește cu un ton așa de familiar și-atîta blîndeță sinceră văd în ochii acelui ministru „aspru", atîta bunătate de inimă și atîta cald interes—că nu știam ce să mai cred: „ăsta e Haret?..." M'am pomenit tocmai pe la spatele grupului care creștea mereu; cum eram mic, tînăr și îmbrăcat țărănește, toți care cum veneau, mă dădeau la spate; măcar că Haret întreba de vorbă mai cu samă pe cei îmbrăcați ca mine. Aș fi vrut să fiu mai aproape: Haret tocmai începuse să tăinească despre băncile populare. Dar n'am mai putut. Am tras numai cu urechea și, odată, am prins aceste vorbe, care mi-au pătruns adînc în suflet: „Prevăd că țara se va umple de bănci populare; pe lîngă ele, și cu banul din ele, se vor face sindicate agricole [1]) și tot felul de cooperative; satele vor fi prinse într'o rețea cooperativă. Nu vă închipuiți cît de fundamental se va schimba fața satelor și a țării întregi..."

Și a vorbit mai departe, în acel grup—dar eu n'am mai auzit. Mi-era de ajuns că auzisem cuvintele lui profetice.

Acesta era Haret, nu cel pe care-l cunoscusem la ieșirea din Școala normală.

Mai tîrziu am putut înțălege cum el putea fi în același timp și om aspru, și blînd, și „rău", și „bun".

Innainte de 1907, scrisesem un articol, cum credeam eu că s'ar putea organiza politicește țărănimea. Trec răscoalele și începe goana după instigatori. Măcar că în Muscel nu fusese mai nici o mișcare, totuși, prefectul județului nostru, fiind un viteaz militar, pune mîna pe articolul meu și face ce face de-mi vine un avertisment.

Fac un memoriu lui Haret — și pedeapsa mi se ridică imediat.

Peste vre-o doi ani, inspectorul școlar mă oprește dela examenul de înnaintare, cu un alt avertisment, pentrucă nu m'am ținut strict în cadrele subiectului unei conferințe de psihologie [2]).

Mă hotărăsc atunci să mă duc personal la ministru: nu mai aveam încredere într'un simplu memoriu.

Mă duc și mă'ntîmpină 'n ușă: „Cum te numești?" — îi spun numele. Imediat și-aduce aminte de... antecedentele mele: „A! D-ta ești dela Topoloveni Muscel".

— Da, zic eu, bucurîndu-mă că mă cunoaște și că deci am trecere.—„De ce nu ești mai prudent, domnule? Te-am mai

1) Așa li se zicea obștiilor de arendare pe atunci.

2) Deși mai apoi inspectorul, i-a făcut onoarea s'o laude și să mă îndemne a o tipări!

scăpat acum doi ani de una,—nu te-ai învăţat minte? Imi puneţi atita lume pe cap cu imprudenţe d'astea.:."

Văzind eu că ştie totul, am cercat să-i vorbesc. Dar mi-am pierdut cumpătul; doar am putut zice: „Voiu să lămuresc cum stau lucrurile, domnule ministru".

Dar mi-a răspuns scurt: „Fă-mi un memoriu amănunţit; şi puteai să-l faci şi-acasă, să nu mai pierzi vremea pe-aici".

M'am dus, am făcut memoriul, l-am lăsat, am plecat,— cu puţină nădejde.

N'a trecut mult, şi mi s'a ridicat şi pedeapsa aceasta.

Aşa am cunoscut pe Haret; pe veneratul nostru Haret.

I. Mihalache

Intr'o noapte de vară...

Candela se stinsese de vreme şi numai fereastra însemna o pată albă în întunericul chiliei.

Sofia, maica tînără, nu putea să adoarmă. Cum sta cu braţele sub cap, închipuiri bolnave, plăzmuirile ispitei, o chinuiau în fiecare clipă şi 'i îndoiau în sus trupul fără de prihană, intr'o încordare zădarnică şi dulce.

Ea se cobori din pat şi 'şi ţinu strins citeva clipe în minile-i reci, sinii grei care parcă o dureau. Apoi deschise fereastra şi rămase în bătaia lunei.

Afară era lumină, că puteai vedea cum tremură pe zid umbra firelor înalte de iarbă. Şi pretutindeni stăpînea tăcerea limpede a nopţii de vară. Numai la răstimpuri rare, freamăte prelungi, pornite cine ştie de unde, străbăteau desimea pădurilor.

Sofia trecu uşor pe marginea ferestrii şi prinzîndu-se cu minile de privazul îngust, se lăsă în jos. Pămîntul era aproape. Ea îşi simţi, cu un fior de mulţumire, picioarele goale şi fierbinţi în iarba răcoroasă. Apoi porni încet, fără să-şi dea sama, pe cărarea dintre fagi care sue până 'n poeniţa de deasupra schitului, unde mirosul de căpşuni sălbatici se amestecă noaptea cu mireazma ameţitoare a liţoverelor de pădure.

Schitul dormea în vale, sub lună. Dormeau chiliile bătrîne, cu cerdacuri înalte de lemn, încărcate de flori, şi cu ferestruici zăbrelite prin care străbătea uneori, în umbră, o dungă de lumină.

Şi din negura pădurilor răvărsate peste coaste, se auzi în-

tr'un rind, un lătrat scurt, răguşit, un strigăt dureros de sălbătăciune flămîndă.

Era o vulpe.

Departe, într'o răspintie de plai, abia se lămurea printre mestecenii de pe culme, ca un sul de umbră mişcătoare, umblînd de colo pînă colo, fără sgomot, alunecînd parcă, prin luminişul plin de iarbă înflorită. Se oprea uneori cu laba de dinainte ridicată şi atunci, din gîtlejul ei sugrumat, porneau două sunete împărechiate, stridente, pe care nici ecoul văilor nu le putea prelungi în noapte.

De acolo, peste vîrfuri negre în fundul văii, clopotniţa se vedea înaltă, albă, neclintită, ca o ruină în mijlocul acestei singurătăţi.

Vulpea îşi luă deodată drum printre fagi şi începu să coboare furiş cătră schit.

Mergea acum, pînditoare, pe subt bolţi întunecoase de ramuri.

Pe deasupra ei trecea din cînd în cînd cîte-o pasere de noapte cu sborul plutitor şi mut, iar luna cernea printre crengi, tremurătoare ochiuri de lumină galbănă pe covorul frunzelor uscate.

Vulpea ajunse în capătul unei poeniţe cu iarba de curînd cosită şi se opri în bătaia lunei. La capătul celalt, lîngă o căpiţă de fin, două umbre uşoare se apropiau, se depărtau, se îmbrăţişau într'un joc neînţeles.

Erau doi îndrăgostiţi.

Amîndoi înalţi, ea mai subţire şi mai mlădioasă decît el, îmbrăcată în veşminte negre...

In mijlocul codrului, părea c'au ieşit şi ei din ascunzători la lumina lunei,—la fel cu toate vietăţile acestei firi ocrotitoare, adormite.

Ei rămaseră nemişcaţi, privind spre capătul poenei.

Dar peste o clipă nu mai văzură nimic.

Arătarea pierise în umbră.

Peste rîpi, peste buturugi, peste crengi uscate doborîte de vînt, vulpea fugea, fugea înainte, prin troian de frunze moarte, coborînd pripoare repezi, trecînd ca o săgeată prin luminişuri scurte, peste licăriri de izvoare, se afunda adînc, tot mai adînc, în inima codrilor... Şi în urma ei rămînea un freamăt ce se mistuia treptat în liniştea neţărmurită.

Deodată se opri scurt.

Ajunsese la marginea unei prăpăstii. Era o rîpă dreaptă

şi înaltă, cu păreţii dungaţi în ogaşuri mici, săpate de ploaie. Marginea ei de sus părea ninsă: luna lumina un covor de muşchi brumat şi creţ, umbrit ici şi colo de afinişul mărunt. Jos, la poalele prăpăstiei, se vedeau cîţiva mesteceni albi, ca nişie fantome subţiri. Un miros ameţitor de ferigă venea de acolo.

Şi noaptea începu să-şi strîngă cătră apus perdeaua de umbre, pe cînd zorile coborau, sfioase, din răsărit. Şuviţe vinete de ceaţă pluteau peste adîncimi şi tot mai clar trunchiurile sure de fag se lămureau din văsduhul fumuriu; pe iarbă, pe frunze, pe ramuri căzuse o bură uşoară de picături mărunte, ca o rece pînză de brumă.

Priveliştea, pe nesimţite, îşi schimba faţa.

Iar vulpea sta tot acolo, neclintită. Foamea, ca un cleşte dureros, îi strîngea pîntecul gol. Cu ochii tulburi de suferinţă, cu un geamăt încet, plîngător, ca un vaet de copil bolnav, ea îşi spunea cerului chinul ei sălbatec.

Şi cerul era acum senin şi rece ca o mare de ghiaţă albastră, iar răsăritul părea o văpae limpede privită printr'o piatră de rubin.

De undeva, dintr'un desiş de frunză, picură un ciripit domol. Apoi o pitulice sbură, ca o nucă aruncată peste tufe.

Şi toată viaţa care mişună nebănuită în tainica umbră a codrului, tot ce naşte şi se desfătează sub întinsa lui ocrotire,—piţigoi şi gaiţi, pupeze moţate, grieri şi cosaşi, gîze roşii care împovărează firele de iarbă, gîndaci galbeni cu miros tare, ţînţari verzi de frunză cu aripile străvezii, şopîrle şi şoareci roşcaţi,—toate se deşteptau cu glasuri felurite, începeau să mişte, pe cînd vîntul într'un freamăt vioi, porni să vestească pădurilor izbînda luminii.

Şi deodată, cu cea dintăi ţîşnire de raze vii, soarele îmbrăcă în lumină roşie de apoteoză vîrful prăpastiei, tufele vinete şi lighioana flămîndă care rămase nemişcată, privind cu uimire răsăritul.

G. Topîrceanu

Spiru Haret

Dacă ceva confirmă teoria că valoarea e în raport cu raritatea, desigur că e viaţa lui Spiru Haret. Prin activitatea caşi prin personalitatea lui, Haret se deosebea de toţi oamenii noştri politici.

Pe cînd marea majoritate a politicianilor noştri s'au ocupat în deosebi de interesele clasei ocîrmuitoare, Haret s'a îngrijit aproape exclusiv de nevoile poporului. Spre nenorocirea noastră, pe pămîntul acestei ţări locuesc două lumi: cei de sus şi cei de jos. Marea generaţiune, în preocuparea ei de a constitui statul romîn, a dat fatal precădere păturii dominante şi a neglijat ţărănimea. Generaţiile care i-au urmat, n'au avut însă grija să împlinească această lacună. Ele au continuat să concentreze atenţia şi acţiunea lor asupra celor ce formează numai stratul subţire şi superior al structurii noastre sociale. Şi astfel s'a ajuns la întocmirea unei organizaţiuni de stat, care nu ţine în deajuns seamă de interesele mulţimii şi s'a făcut fără voe mai mult o politică de faţadă.

Ani de zile politicianii au lucrat la împodobirea decorului şi şi-au închipuit, în rătăcirea lor, că realitatea se potriveşte cu strălucirea aparenţelor. Au trebuit să vie zguduiri adînci ca să ne trezim din lumea de iluzii în care trăiam şi, ca crudă desvăluire a răului, să ne cheme la o altă concepţie a datoriilor noastre politice.

Singurul, aproape singurul care n'a aşteptat nici aceste zguduiri, nici aceste prevestiri pentru a şti în ce direcţie trebue să-şi concentreze sforţările a fost Haret. Din primul moment el a înţeles că, dacă vrei să faci ceva trainic, trebue să părăseşti politica de suprafaţă, în care se complăceau contimporanii săi; că trebue să înlocueşti artificialitatea distrugătoare printr'o politică de realism şi că acest realism nu poate consta decît în ridicarea şi întărirea pe toate căile a ţărănimii.

Acestui ideal Haret i-a închinat cu entuziasm şi cu o sublimă dezinteresare, toată inteligenţa şi toată munca lui. E greşit să credem că opera lui s'a mărginit la şcoală. Tot ceia ce privea viaţa satelor l-a trudit şi pe toate aceste ogoare găsim urmele puternice ale gîndirii şi ale străduinţilor sale.

Se vorbeşte mereu de activitatea extraşcolară, fiindcă în jurul ei adversarii lui au făcut mai mult zgomot şi se cam uită broşura asupra chestiunii ţărăneşti din 1905, în care examinează problemul agrar subt toate feţele lui şi care conţine multe soluţiuni atît în privinţa Casei Rurale, a trusturilor arendăşeşti cît şi a tocmelilor agricole, care au fost pe urmă adoptate de legiuitor. Iar pentru reforma electorală, n'a fost apărător mai convins, nici luptător mai aprig. De aceia nu se poate spune că Haret a jucat un mare rol în ceia ce se obişnueşte a se numi la noi politică; dar desigur că atunci, cînd se va face bilanţul generaţiei sale, multe din celebrităţile, care au umplut scena vieţii noastre publice cu zgomotul agitaţiunilor lor deşerte, vor fi de mult uitate, — iar numele lui Haret se va repeta mereu, fiindcă în ţara aceasta, în care mulţi au vorbit dar puţini au lucrat, Haret a fost unul din cei care n'au vorbit dar au muncit, care au lăsat ceva în urma lor unul, care prin activitatea lui, a contribuit într'un chip real la propăşirea acestei ţări şi la consolidarea întocmirii ei sociale.

Aşa fiind nici nu se putea ca Haret să aibă o personalitate care să se confunde cu aceia a celorialţi oameni politici. Politicianul nostru are un tip bine definit: E vorbăreţ şi seducător, scînteetor dar superficial, tenace cînd e vorba de ambiţiuni personale, oportunist cînd sînt în joc convingeri. Intriga îi este arma şi clientela baza puterii sale. Haret n'avea nici una din aceste însuşiri. Era străin de această mentalitate şi de aceste apucături. Darul vorbei îi lipsea. Il ascultai pentru ceia ce spunea, nu pentru forma în care îşi înveşmînta cugetarea. Nu era nici simpatic, după concepţia obişnuită. Era grav, trist şi rezervat. Nu te atrăgea prin măguliri, nu te ademenea prin amabilităţi, nu te cucerea prin farmecul persoanei sau al conversaţiunii sale. Trebuia să-l cunoşti bine ca să descoperi toată delicateţa lui de sentimente, toată înnălţimea admirabilă a sufletului său. Parcă modestia îl împedeca să desvălue oricui puritatea comoarei care se ascundea într'însul.

Haret avea oroarea superficialităţii. Spre deosebire de restul politicianilor, el lua totul în serios. Cele mai mici lucruri le socotea demne de o minuţioasă cercetare şi spiritului său ştiinţific îi plăcea să adîncească toate chestiunile, să le clasifice cu metodă, să le rezolve cu maturitate şi să urmărească cu stăruinţă îndeplinirea lor. Tenacitatea era una din calităţile lui dominante. Dar această preţioasă însuşire el n'a pus-o niciodată în slujba ambiţiilor, ci numai a ideilor lui. Dealtminteri ce n'a jertfit el idealului pe care îl urmărea? Cînd priveşti unitatea acestei vieţi, îţi revine în minte vestitul vers al lui Eminescu:

. . . . Viaţa lui întreagă
Caşi edera de-un arbor, de-o idee i se leagă.

La un asemenea om oportunismul şi intriga n'aveau ce căuta.

Nu numai că Haret nu era in stare să sacrifice o convingere vre-unei consideraţiuni personale, dar dimpotrivă nu se sfia pentru izbînda unei credinţe să expue toată situaţia lui. Niciodată nu s'a văzut mai bine acest lucru decît la 1907. Invăţători şi preoţi erau acuzaţi că au fost instigatorii răscolelor, iar in jurul lui Haret, vrăjmaşii creaseră o atmosferă de suspiciune. El n'a stat nici o clipă la indoială. Deşi ştia că va intări bănuelile şi că-şi va atrage ura multora, a infruntat furtuna şi cu hotărire a luat apărarea publică a celor ce-i credea pe nedrept invinuiţi. Cit despre intrigă, Haret avea pentru micile combinaţiuni de culise, pentru acele uneltiri meschine care joacă un rol atît de covirşitor in viaţa noastră politică, o inaptitudine organică aşa de profundă, incît ai fi crezut că se preface, dacă n'ai fi cunoscut sinceritatea lui firească. Candida lui naivitate deconcerta până şi pe cei mai încercaţi în arta acestor meşteşugiri. Lealismul său inalterabil purifica aerul şi inviora conştiinţile decepţionate.

In jurul unei astfel de personalităţi nu se putea forma o clientelă in inţelesul roman al cuvintului, fiindcă nu i se putea cere să fie nici un distribuitor de favoruri, nici un corupător de suflete. Dar în jurul puterii de idealism pe care o radia, se adunau, ca in jurul tuturor luminilor, inteligenţe şi energii şi se stabileau legăturile puternice pe care le impletesc intotdeauna comunitatea de idei şi identitatea de aspiraţiuni.

Haret n'a cunoscut popularitatea masalalelor şi a recepţiilor la gara, aplauzele interesate ale clientelelor săturate, dar a avut nobila satisfacţie de a se bucura de dragostea şi de respectul mulţimii anonime.

Să nu ne surprindă, deci, dacă contemporanii săi nu l-au înţeles şi dacă adesea l-au nedreptăţit. Cît timp a fost in viaţă, aceste atacuri nu i-au putut impedeca mersul innainte. Astăzi cind a dispărut dintre cei vii, ele nu vor putea să-i întunece gloria. Dimpotrivă, prin contrastul dintre trăinicia operei lui şi inanitatea atacurilor adversarilor va reeşi in mod şi mai clar, însemnătatea istorică a carierii sale. Şi depărtarea timpului va stabili drepte proporţii intre reputaţiile întemeiate şi cele usurpate.

Multe stele care au ars de o lumină vie pe firmamentul politicii romîne se vor fi stins şi vor fi apus de mult, cind steaua lui Spiru Haret va luci abea cu toată şi adevărata ei intensitate.

I. G. Duca

Dintr'o scrisoare

Iubite prietine!

. . . .

In ziua cind a venit vestea cea tristă umblam pe uliţile unui orăşel de provincie. Era o zi umedă, amurgul presura pe lume ca un fum, ca o mihnire. Pe «uliţa mare», la un debit de tutun şi jurnale, îndată ce se aprinseră luminile, un om negru lipi pe geam o telegramă din Bucureşti. Credeam că e vorba de obişnuitele veşti ale războiului balcanic. M'am apropiat. Cineva, un necunoscut, care citise telegrama înnaintea mea, îmi aruncă trei cuvinte : A murit Haret!

— Cum se poate! am răspuns eu fără voe, cu un accent care l-a oprit in loc. Ne-am uitat unul la altul. Nu ne cunoşteam, feţele noastre se priveau însă speriate şi înţelese. Apoi necunoscutul s'a dus, eu am rămas citind cu amărîtă nedumerire cele citeva vorbe zgiriate în pripă pe un sfert de coală de hîrtie. Un val de întrebări bătea în mine; în citeva clipe liniştea cu care-mi începusem plimbarea fără scop, pe uliţi, era sfîşiată. Intrat cu totul în mine-mi, cu ochii privind acum *înlăuntru*, mă primblai un timp la deal şi la vale pe subt nişte salcîmi uscaţi care fîşîiau în vintul serii.

Eram foarte abătut, ca la moartea unui bun prietin. Era însă mai mult decît atît. Cel ce murise deştepta în mine o mulţime de întrebări şi de probleme dureroase, care ne chiamă de cîtăva vreme spre viaţa poporului nostru. Spiru Haret însemna o întreagă mişcare democratică de regenerare. Şi Spiru Haret murise, căzuse deodată în necunoscut şi 'n veşnicie.—Ce se va întîmpla după el?

Amintiri îmi veniră repezi şi trecură licărind. In 1904 eram copist la Ministerul Cultelor şi Instrucţiei Publice, şi-l ve-

deam din cînd în cînd intrînd ori eşind pe coridoarele întunecoase ale înaltei clădiri din strada Diaconeselor. Trecea repede şi avea totdeauna o înfăţişare sură şi rece. Prin birouri soseau din cînd în cînd *caetele*, în care erau întrebări scrise de multe ori de mîna lui. Cerea răspunsuri precise asupra unor chestii care-l interesau. Hîrtiile care treceau pe supt ochii lui, şi pe care punea o rezoluţie, deci nu rămîneau uitate. Astăzi era o chestie mare, care privea clădirea unei şcoli, mîni afacerea unui umil învăţător. Nu-i era străin nimic din lucrările enormului minister.—Aspru, rece şi precis ca un matematic... Cu toate acestea înfăţişarea înşela. Omul acesta uscat în aparenţă era un sentimental. Pe cînd caetele circulau şi funcţionarii le priveau cu bătae de inimă, pe cînd rezoluţiile lui ministeriale scrise cu slove neregulate şi mărunte, trase de-un vîrf de ac parcă, provocau adrese şi circulări, care n'aveau un înţeles complect pentru fiecare serviciu în parte,—din toate, ministrul şcoalelor dădea un tot armonic şi pregătea opera lui şcolară şi economică. La munca aceasta punea pasiune, durere şi patriotism. Cu cercurile culturale urmărea luminarea norodului; cu întovărăşirile, ridicarea economică; cu înmulţirea şcolilor, răspîndirea culturii. Cînd se întemeiau primele bănci, spunea zîmbind cu teamă parcă: Aşi vrea s'ajung vremea cînd vor fi adunate în băncile ţărăneşti zece milioane! Astăzi băncile au o sută cincizeci de milioane.—Opera lui a avut rezultate neaşteptate din pricină că omul acesta îşi urmărea visul cu o încordare şi o stăruinţă uriaşă. De-aceia a murit aşa de senin şi stoic: îşi dădea seamă că şi-a făcut *toată* datoria.

In 1904 înainte de-a-l cunoaşte de aproape, ministrul mi-a arătat că nu se interesa numai de lucrurile reci ale lumii. Tipărisem într'o revistă cîteva povestiri din războiul dela 77. Haret a dat acestor prime povestiri un premiu. Apoi în 1905 l-am văzut în locuinţa lui liniştită din strada Verde. Eşise din minister, avea răgaz, putea în sfîrşit să se odihnească. Era acolo, în strada Verde, o grădină mică cu arbori nalţi şi casa împodobită cu ghirlănzi înflorite de caprifoliu. Doamna Haret vorbea de literatură; umblau încet pe drumuşoarele umbrite, şi «domnul Ministru», cum i se spunea şi cînd era în opoziţie, rostea rar, din cînd în cînd, cîte-un cuvînt. Am vorbit ceva şi despre chestia noastră cea mare socială. Atunci am văzut cît de puţine lucruri spune Haret cu vocea lui stinsă, şi cît de multe lucruri simte.

Am avut impresia că e şi un timid. Se ştie totuşi, mai tîrziu, cîte adevăruri curate şi îndrăzneţe a spus prin scris!

L-am mai văzut de cîteva ori, destul de rar, şi mai mult în afaceri de serviciu, căci la 1907 a intrat din nou în minister. Părăsisem în 1906 Bucureştii; dar, după răscoale, el mi-a încredinţat conducerea cercurilor culturale.

Amintirea aceia, grădina liniştită din strada Verde, îmi revenea în plimbarea mea. Mi-l închipuiam pe Haret mort, şi-l vedeam cu faţa liniştită şi senină de-atunci.

Cînd am început iar a privi în juru-mi se făcuse noapte deplină. Salcîmii cei desfrunziţi oftau şi-şi sunau păstăile uscate. La geamul luminat, unde stătea încă lipită telegrama, se opri un cetăţean singuratic. Se aplecă, citi,—şi deodată îl văzui că-şi pune mînile la tîmple c'o exclamaţie înăbuşită.

Mă apropiai. Nici pe acesta nu-l cunoşteam, dar şi acesta mă întrebă c'un fel de groază: A murit Haret!?—In prăvălie două fete, vînzătoare, rîdeau pe furiş cu mîna la gură. Inţelesei că stau la pîndă şi petrec,—deci omul care-şi pusese mînile la cap cu un strigăt, la citirea telegramei, nu era întâiul, şi bietele fete mai aşteptau şi pe alţii. Din seara aceia am început a vedea că cel ce se dusese era mai iubit şi mai înţeles decît se credea...

M. S.

25 Ianuarie 1913.

Haret om politic

Nu am competința să scriu despre activitatea specială pe care a avut-o Spiru Haret în lunga sa carieră publică, despre activitatea lui ca om al școalei; fără îndoială însă, că roadele, azi recunoscute de toți, ale operei fostului Ministru al Școalelor, nu ar fi fost atît de temeinice, dacă mai întăiu de toate el nu ar fi fost omul țării, sau cum s'ar zice într'un limbagiu mai înnalt, un adevărat om de Stat.

La noi, nefăcîndu-se destulă deosebire între omul politic-om de Stat, și omul politic în sensul mai comun de politician, mulți din cei ce vor citi aceste rînduri vor găsi afirmația mea cam exagerată. Astfel vor crede toți acei care își vor reaminti nu numai plîngerile adversarilor săi, dar chiar ale unora din amicii lui politici, care spuneau că Haret nu ținea seamă îndestul de interesele „politicii" așa cum o înțelegeau ei.

Deși din cele ce voiu arăta mai la vale nădăjduesc că va reeși lămurit rolul de om de Stat al lui Spiru Haret, totuși este bine ca dela început să ne explicăm asupra înțelesului ce trebue să dăm acestui cuvînt. Cred că trebue să o facem, nu numai pentru punerea în evidență a calităților superioare ale bunului romîn dispărut dintre noi, dar și fiindcă socotesc că nu este mijloc mai nimerit de a cinsti memoria oamenilor mari, decît trăgînd învățăminte pentru viitor din pilda ce o găsim în cuvintele și faptele lor. Prin moartea unui om ca Spiru Haret se închide una din paginile frumoase ale luptei pentru ridicarea poporului nostru. Este de datoria noastră a tuturor ca, înnecînd durerea, să ne gîndim cum să întărim și să continuăm opera începută de el, prin cunoașterea cît mai adîncă a principiilor care l-au condus și a mijloacelor care l-au ajutat.

*

Dacă prin „a face politică" se înțelege goana pentru satisfacerea intereselor personale sau de partid, în dauna celor generale, pregătirea și urmărirea intrigilor meschine, atunci desigur că Haret nu era un om politic. Sinceritatea caracterului său nu-i îngăduia să-și falșifice, sau să-și ascundă gîndirea, să combine intrigi pentru a încurca pe cei care îi stăteau în cale. Începînd cariera sa politică printr'o înnaltă situație administrativă, fiind secretar general la Ministerul Instrucțiunii, subt d. Dimitrie Sturdza, Spiru Haret, cași Gogu Cantacuzino, se lovește din ziua întăia de multele și marile nevoi ale Statului. Nu se putea ca în urmă, grija interesului general să nu copleșească orice influență lăturalnică, care ar fi putut să-l abată din calea cea dreaptă. În toată activitatea lui se va regăsi urma adîncă pe care o lasă omului politic o pregătire serioasă, cercetarea și cunoașterea nevoilor în ramura de care el se ocupă. Prin analizarea operei lui Spiru Haret apare și mai limpede diviziunea foarte bine caracterizată ce se poate face în grămada acelora pe care superficialitatea noastră îi pune la un loc, subt numele de oameni politici. Unii sînt oameni într'adevăr *de Stat*, acei pe care i-am putea numi *constructori*, care prin activitatea lor politică, în opoziție sau la Guvern, contribue real la ridicarea și întărirea edificiului național; alții, *politicieni*, nepregătiți pentru a face față marilor nevoi ale Statului, necunoscători ai acestor nevoi, ajunși în capul administrațiunii își istovesc toată activitatea lor în combinațiuni și lucrări sterile.

Se uită prea mult la noi că într'o țară cu regimul nostru constituțional viața unui partid este direct legată de viața complicată a Statului.

Un partid poate, în perioade de opoziție, să-și ascundă insuficienta sa pregătire; însă în timpul de guvernare el trebue prin statul său major să facă față nevoilor speciale ale administrațiunii și deci să aibă miniștri și conducători ai organelor elective pregătiți, pentru a face față din prima zi tuturor nevoilor ce se prezintă. Este și aici, în viața din ce în ce mai complexă a Statului, de care trebue legată viața de partid, necesitatea unei diviziuni cît mai complecte a muncii.

Nu contestăm că în viața constituțională, bine înțeleasă, adică pentru slujirea intereselor generale, nu există luptă și nici nu se simte nevoia unui instrument de luptă, adică a unui partid bine organizat. Ca urmare, omul politic—în sensul cel bun al cuvîntului—are și el nevoe să facă și strategie și tactică pentru izbînda cauzei ce servește. Dar atît în organizarea luptei, cît și a mijloacelor de acțiune, el nu trebue să uite nici un moment scopul final de îndeplinit. Altfel lupta politică alunecă pe povîrnișul periculos care pune Statul în slujba partidului și deci a partizanilor, iar nu partidul în aceia a Statului.

Am insistat asupra acestui punct, fiindcă socotesc că lui

Spiru Haret, care lăsa altora grija organizării instrumentului și tacticei de luptă, nu i se poate tăgădui, din cauza aceasta, calitatea lui de om politic, în sensul bun al cuvîntului, adică de adevărat om de Stat. Legînd activitatea lui de aceia a unui partid de guvernămînt, care arătase îndestul grija însemnată ce o are pentru interesul general, el putea păstra pentru dînsul numai prima și cea mai rodnică parte de activitate a omului de Stat. Haret găsea în principiile care dădeau directivele de conducere ale acestui partid—naționalismul și democratismul—cadrul în care putea să servească ramura de activitate ce și-o alesese.

Astfel, chiar în chestiunile pure de învățămînt, Haret nu era numai pedagogul luminat, doritor de a contribui la ridicarea culturii generale a neamului, nu era numai Ministrul de resort, competinte, în stare de a administra bine departamentul său, dar era și omul politic, care lega toată această activitate de nevoile mari ale Statului și ale neamului.

*

Acțiunea lui Spiru Haret ca om de Stat s'a arătat mai cu seamă în activitatea lui pentru ridicarea stării culturale și materiale a poporului.

Nu mă ocup aici, nici de numărul școalelor rurale și normale, nici de cercurile culturale, de obștiile sau băncile populare înființate din îndemnul lui Haret, ci de faptul că, în înaltul și temeinicul său patriotism, el a înțeles că propășirea oricărui Stat modern nu se poate face decît prin întărirea în toate direcțiile a întregului popor și mai cu seamă a masei sale cele mari. Adevărat democrat și cunoscător al calităților țăranului nostru, Haret avea cași conducătorii marii generații, o încredere luminată în nevoia și putința de a baza temeliile acestui Stat, nu pe o clasă restrînsă, ci pe masa mare a cetățenilor săi. El reia acțiunea de atîta vreme lîncezîndă a generației care redeșteptase Statul romîn și care, atît în mijlocul revoluțiunii dela 1848 cît și mai tîrziu, după Unire, recunoscuse esențiala nevoe de a baza viața Statului nostru pe solidarizarea materială și sufletească a întregului popor.

În concepția sa, Haret voia să lege cît mai strîns viața școalei primare, de îmbunătățirea situației economice a celor mulți din această țară. Pedagogul s'ar fi ocupat numai de organizarea învățămîntului primar, de zidirea de școli și predare de cursuri; omul de Stat nu putea însă să nu-și dea seama că, mai ales pentru cei ce se opresc la 5 clase primare, influența școalei trebue să fie pentru întreaga viață a lor. În chipul acesta școala putea să aibă o înrîurire asupra propășirii generale. Chiar pentru viața de toate zilele a țăranului agricultor, trebuia o îndrumare astfel ca el să poată să se înfrupte din toate progresele făcute de știință, să cunoască foloasele asociației, atît de necesară celor mulți și slabi, și să fie înarmat

cu mijloace mai nouă și mai puternice, pentru a putea izbîndi în lupta aprigă dintre păturile societății și chiar dintre popoare. De aceia omul de Stat vedea, în activitatea extra-școlară și în dezvoltarea spiritului de asociație, nevoia și putința de a întări poporul și Statul romîn.

În grădinile școlare copilul săteanului găsea îndrumări pentru principala lui ocupație, agricultura, iar acest învățămînt se complecta pentru doritori prin școalele elementare de agricultură, pe care Spiru Haret dorea să le vadă în număr cît de mare pe toată întinderea țării. Prin cercurile culturale, prin școalele de adulți, care trebuiau să funcționeze împrejurul școalei, se complecta și cultura și educația cetățenească a marei mase a poporului, rămas înapoiat.

Ca un cunoscător adînc al vieții țăranului și a nevoilor lui, pe deoparte, în dorința de a-l scăpa de piedicile ce întîlnea în dezvoltarea lui normală, iar pe de alta, pentru a-i organiza viața cît mai puternic, Haret organizează mișcarea băncilor populare. Aceste instituțiuni nu numai că insuflau săteanului spiritul de economie, dar îi dădeau și independența necesară ca aceste economii să nu fie în folosul exclusiv al cămătarilor de tot felul. Prin obștiile de arendare, pe lîngă putința dată micului cultivator de a se folosi și el de beneficiile muncii sale, i se dădea și pe aceia de a scăpa de contractele agricole oneroase. Se restabilea astfel în parte egalitatea ce trebue să existe în tranzacțiile dintre capital și muncă. Totodată, pe lîngă îmbunătățirea culturii mici, făcute subt supravegherea agronomilor obștiilor, se făcea și o operă de împăciuire socială.

Dar cui putea să se adreseze omul cu spirit practic și cunoscător atît al stării sufletești cît și al gradului de înapoiere a săteanului, pentru a dobîndi această neatîrnare economică? Subprefectului sau agenților comunali și fiscali, cu spiritul nenorocit în care își înțeleg în cele mai multe cazuri sarcina, nu de ocrotitori și de sfătuitori ai săteanului, ci de asupritori? Față de spiritul de neîncredere pe care acești funcționari, cei mai mulți dela oraș, îl insuflase sătenilor, învățătorul și preotul erau singurele organe care puteau duce la bun sfîrșit o astfel de operă. Mai culți decît consătenii lor, aceste două organe cu rol sufletesc sînt mai toți eșiți și rămași de fapt în mijlocul țărănimii, purtînd în cele mai multe cazuri portul ei, avînd relații zilnice și de familie cu ea. Cum, pe de altă parte, o mișcare de emancipare trebuia să fie întinsă deodată pe toată suprafața țării, ar fi fost o utopie de a se încerca ridicarea unui popor întreg, numai prin cîțiva apostoli, oricît de inimoși ar fi fost ei. Asigurarea izbîndei nu se putea face decît prin cucerirea neatîrnării economice de către însăși masa cea mare a sătenilor, și în primul rînd prin elementele ei mai luminate. Iată de ce Haret a înțeles că numai legînd-o de școală și de activitatea extra-școlară, mișcarea va fi temeinic pornită. Prin interesarea acestei pături la ridicarea ei, se dădea și o garanție de rezistență puternică la pe-

dicile rău voitoare pe care noua mişcare putea să le întîmpine în viitor.

Prin ponegrirea activităţii extra-şcolare şi prin nenumăratele încercări de a împedeca mersul ei, s'a văzut cît de prevăzător a fost şi în această privinţă Spiru Haret.

Graţie rolului mare pe care l-a dat învăţătorului în sat, fostul ministru al şcoalelor a diriguit în sens folositor pentru Stat mişcarea gata de revoltă şi de desnădăjduire care începea să se producă între învăţători acum vre-o 15 ani, văzînd de aproape greutăţile prin care treceau părinţii, fraţii şi copiii lor; cunoscători mai luminaţi şi ai calităţilor semenilor lor, şi ai putinţii dobîndirii unei stări mai bune, revoltaţi de nepăsarea şi neîngrijirea administrativă, ei deveneau pe nesimţite organe de frămîntare, din pricina suferinţilor fără nici o putinţă şi speranţă de îndreptare, ale săteanului. Unul din cele mai mari merite ale lui Haret este desigur că, făcînd din şcoală centrul de ridicare culturală şi materială a ţăranului, a transformat pe cei revoltaţi în organe de solidarizare a statului. Învăţătorul nu mai era numai cel ce constata suferinţile—cum poate fi şi azi în multe cazuri—el are acum conştiinţa că este principalul factor de îndreptare a acestor rele; el vede jos nevoia, dar cunoaşte prin îndrumările date de sus şi mijloacele practice şi sigure de îndreptare. Era şi aici o adevărată operă de om de Stat.

Aceiaşi grijă continuă a servirei intereselor permanente ale Statului a inspirat pe Haret şi în organizarea învăţămîntului profesional pentru a pregăti Romînia ca să poată face faţă nevoilor crescînde ale unei activităţi economice mai mari. Preocupat de exclusiva îndrumare a tinerilor către funcţiile statului, Haret vedea o primejdie naţională în faptul că comerţul şi industria se dezvoltă cu organe străine nouă. Desigur că şi aicea grija omului de Stat pentru propăşirea economică a ţării a copleşit şi de rîndul acesta pe omul şcoalei. Organizarea învăţămîntului profesional şi mai cu seamă punerea acestor şcoale la dispoziţia celor mulţi va fi una din părţile cele mai utile ale activităţii marelui dispărut. Aceiaşi concepţie o întîlnim şi în organizarea învăţămîntului secundar şi în organizarea învăţămîntului superior. Trebue să mărturisim însă că din nenorocire influenţa lui Haret nu s'a simţit în Universitate caşi în celelalte ramuri. Acum cîţiva ani manifestam amicului dispărut această constatare. După ce îmi arătase că şi acest învăţămînt trebue legat mai de aproape cu viaţa ţării, că trebue să urmăm pilda universităţilor germane, care au făcut din Universitate focare pentru ridicarea activităţii economice a ţării, îi spuneam că în starea actuală, facultăţile noastre dau diplomele universitare cu foarte mare uşurinţă. Unele facultăţi şi din cele cu mai mulţi studenţi, în aceste condiţiuni deveneau un mijloc de corupţie, dînd o diplomă de licenţă fără aproape nici o muncă, diplomă care nu corespundea gradului de cunoştinţe ale posesorului ei. Haret recunoştea această slăbiciune şi îmi spunea că a renunţat să nădăjduiască

o îndreptare, din cauza modului cum cei mai mulţi din profesorii universitari îşi înţeleg rolul. El adăuga că nu poate face o îndreptare cu sila şi că aceasta nu ar fi posibilă, decît dacă ar găsi şi în reprezentanţii învăţămîntului celui mai înnalt spiritul regenerator ce l-a găsit în cei mai modeşti învăţători.

În învăţămîntul privat grija formării simţămîntului naţional inspiră lui Spiru Haret principiile pe care dorea să organizeze acest învăţămînt. De aceia el nu înţelegea să lase să se înfiinţeze—cum s'a făcut de fapt în cele mai multe cazuri—un învăţămînt străin de ţară şi cerea ca Statul să păstreze în mîna lui direcţiunea iustrumentelor de educaţie naţională.

Tot astfel şi în preocuparea lui pentru ridicarea bisericii noastre, Spiru Haret, prin reforma ce a încercat să facă, s'a arătat un adevărat om de Stat. El înţelegea că o biserică naţională nu putea să rămie într'o formă învechită şi necorespunzătoare cu întreaga organizaţie democratică a Statului. Ca un om de Stat el nu putea concepe o instituţie de acest fel, unde recrutarea conducătorilor bisericii se făcea, nu printr'o selecţiune naturală din masa cea mare a preoţilor, ci printr'una depinzînd de condiţii fortuite. Izbindu-se de rezistenţa pe care adversarii reformei o găseau în canoane, el credea că este cel puţin îngăduit să facă prin legea consistorului o mică parte din ceia ce în celelalte biserici ortodoxe se făcuse pentru legarea bisericii de viaţa de toate zilele a poporului. Într'o ţară unde vechea credinţă nu fusese înlocuită printr'o educaţie morală, prin şcoală şi pilda celor de sus, unde nici chiar practica zilnică a datoriilor bisericeşti de altă dată nu se mai făcea, Haret, prin îndrumarea cea nouă ce schiţă, prin solidarizarea ce refăcea între biserică şi organizaţia modernă a Statului romîn, era adevăratul apărător al bisericii naţionale.

Criza puternică prin care a trecut această instituţie în ultimele timpuri, rezistenţa pe care a găsit-o reforma care era singurul mijloc de a scăpa biserica, modul cum s'a rezolvat criza bisericească şi rolul avut de conducătorii chiar ai bisericii, arată că răul este mare şi face să apară şi mai mult nevoia transformării pe care Spiru Haret voia să o facă. Dar aici fostul Ministru al Cultelor nu a găsit nici o opinie publică suficient pregătită, nici chiar un ajutor destul de puternic în întreg corpul preoţesc mirean, a cărui regenerare trebuia să iasă din reforma modestă pe care o încerca.

*

Analiza repede a unei opere atît de mari şi variate ca aceia pe care a îndrumat-o Spiru Haret, arată îndestul că el era în realitate un om politic în sensul bun şi folositor al cuvîntului. Ca un adevărat om de Stat el concepea biserica şi şcoala ca un mijloc pentru întărirea Statului şi deci a neamului. Ca om de ştiinţă, prin încrederea lui cea mare în cultură, înţelegea că în-

vătătorul şi preotul, singurele organe care vorbeau sufletului, erau cei mai puternici factori de ridicare, nu numai culturală, dar şi economică a unui popor. Tot ca un om-de-Stat practic, el era convins că nimic temeinic nu se capătă prin milă şi daruri, ci ca o cucerire a muncii şi a destoiniciei celor ce se vor folosi intr'o zi de roadele operei înfăptuite; iar patriotismul său luminat îl făcea să întrevadă putinţa acestei regenerări a poporului prin participarea lui efectivă la înfăptuirea ei.

Cunoştinţa adîncă a condiţiilor în care se găseşte neamul nostru, precum şi a condiţiilor vieţii actuale a popoarelor, a dat lui Haret convingerea că numai prin *naţionalism* şi *democratism* putem să asigurăm propăşirea acestui neam. De aceia, în întreaga lui activitate politică, el a fost încontinuu inspirat de aceste două mari principii, care singure pot forma în condiţiile actuale crezul adevăratului om de Stat romîn.

Vintilă I. Brătianu

Note pe marginea cărţilor

MARCEL PREVOST

...Pămîntul subt mine se sgudue uşor. Poate nervii mei obosiţi îmi dau această iluzie, sau e iarăşi vreunul din acele cutremure, atît de dese de o bucată de vreme? Să fie sfîrşitul vreunei misterioase catastrofe subpămîntene, sau numai un început?

Dacă vre-o groaznică prăbuşire ne-ar îngropa, ca pe un nou Pompei, călătorul curios de antichităţi m'ar găsi poate peste o mie de ani, înmărmurită în gestul gingaş de a scrie.

De ce oare luasem condeiul?... Voiam să stăm de vorbă despre Marcel Prévost.

Nu-l cunoşti ca om?—Nici eu. Cît de uşor o să ne fie să vorbim despre el, nestingheriţi. Chipul lui, cunoscut din fotografie, nu mă poate influenţa; Prévost nu are unul din acele capete, care-ţi inspiră cu violenţă antipatia sau simpatia. Deabia privirea şi surîsul îi sînt uşor batjocoritoare; altfel, sub masca corectă a omului de lume, sufletul i se ascunde cu îngrijire. Să-l căutăm dar, în opera lui.

Mai întăiu să-mi spui care Prévost îţi place? Care din cele două înfăţişeri ale lui? Prévost dela început, care scrie pentru el, şi care nu e sigur dacă scrie şi pentru glorie? Autorul care pipăe până găseşte forma definitivă a talentului său spontaneu şi sincer, conştient de valoarea lui, dar neconsfinţit încă de succesul oficial, autorul „Scrisorilor de Femei" şi al acelor „Demi-Vierges" care l-au dus binişor de mînă până la Academia Franceză, cea plină de duh, ca o străbunică, ştiind să adune şi să reţie împrejurul ei spiritul, subt orice formă ar veni la ea. Acesta e tocmai momentul pe care îl preţuesc mai

mult, la un scriitor. Scriitorul, în acest moment al evoluției sale, seamănă cu acele „frumoase" pe care întîmplător le surprindem, într'o clipă de gingășie firească, într'un moment de uitare de sine.

Prévost privește împrejurul lui; ochiul pătrunzător și sigur rupe, fără înconjur, vălul ușor dela suprafața lucrurilor; el descopere rănile ascunse, dar în loc să se arunce asupra pradei omenești sfîșiind-o, tăind în carne o brazdă adîncă, se ferește de a pedepsi cu brutalitate acele ființi pătimașe, recunoaște că ele sînt victimele unei anume stări sociale, sînt fructul cam straniu, dar firesc, al unui anume pămînt; el e chirurgul sufletesc care operează cu batjocora dar și cu mila, cuțitul lui delicat desvelește rana, fără să o sîngere; el *înțelege*... și cine înțelege, iartă. Totuși, în chipurile ce ne înfățișează, cei ce i-au servit de model, se pot recunoaște fără înconjur.

Iată-le, acele „demi-vierges": Minora svăpăiată, cu fuste scurte, cu coada pe spate, speriind bărbații cu vocabularul ei vicios, jucîndu-se îndeminatec cu ei, joc menit să stîrnească un farmec nesănătos, cu tinerețea și perversitatea ei—contopite. In ea toate curiozitățile sînt ațîțate, dar nici un vis: trupul și sufletul îi sînt neatinse, dar cugetul ei e întinat. Cînd viața adevărată o va năpădi, ce fel de femee vom avea?

A doua, Actrița, înnainte de greșeală, dar cu toate iluziile smulse; traiul zilnic i le-a ucis, una cîte una. Crescută în mijlocul realităților de tot felul, amorul așa cum l-a văzut o îngrozește, are un suflet dornic de viață liniștită, visează o căsătorie burgheză, e limpede, e simplă, e mai sigură și mai sinceră decît multe altele.

Apoi *Maud*, adevărata eroină, suflet complex, esență ametițoare, chinuită între ceia ce crede a fi dreptul ei la viață, și ceia ce simte a fi dreptul ei la iubire. Ea calcă în picioare toate scrupulele, mînile ei mici sfîșie toate prejudecățile, cu atîta mîndrie și atît de frumos, încît disprețul se dă înapoi. Ea se știe superioară lotului de viață ce i-a fost hărăzit, și vrea să-și croiască altă viață; frumusețea ei delicată ascunde o voință de fier. Innainte de a eși din noroiul lumii cosmopolite și suspecte în care trăește, înnainte de a fi cinstită și bogată, lasă de bună voe toată furtuna dragostei să o cuprindă; cînd va suna ceasul, se va smulge din văpaia pasiunii, și se va duce, rece, acolo unde a plănuit.

Vă revoltați, strigați că a zdrobit inimi! A strivit-o pe a

ei mai întâiu, de aceia îi e fața atît de palidă, privirea așa de gînditoare, rîsul atît de amar, frumusețea atît de stranie. Sclavă, nu ar fi plîns, dar nici lanțurile nu le-ar fi suferit, le-ar fi rupt cu prețul oricărei răscumpărări. Innaintea multora, înnainte chiar ca cuvîntul să fi intrat în limbagiul curent, ea ne apare ca o „arivistă". Așa însă cum e, floare stranie și ademenitoare, purtătoare de venin, înfierată cu numele de „demi-vierge" care îi arde trupul ca tunica lui Nessus, rămîne în galeria figurilor femeești din romanul contimporan, una din individualitățile cele mai atrăgătoare.

... Te-ai gîndit oare, în ziua cînd ai luat aceste cărți de pe raft, și ai căutat cu cititul lor să omori urîtul unui ceas,—că atîtea lucruri stau ascunse într'însele? Ți-au plăcut fiindcă erau necuviincioase cu măsură, și fiindcă prețuești viciul zugrăvit cu discreție. Volumele ți-au rămas subt căpătâiu...

Nu cumva însă să-ți întrebi prietenele, *cît* adevăr cuprind acele „Scrisori de Femei" și dacă ele sînt într'adevăr cele o mie și una de fețe ale sufletului de femee! Chiar dacă le vei întreba n'au să-ți răspundă,—și bine o să facă. S'a văzut oare vr'odată un inamic, fie cît de naiv, vînzîndu-și propriile arme de luptă?

Iubim dar pe acelaș Prévost, din cauze poate deosebite. Romancier amar fără scepticism, batjocoritor cu indulgență, el ridică ușor și cu îndeminare pînza care ascunde păcatele și slăbiciunile noastre; seamănă cu o „mamă bună" pe care viața a făcut-o îngăduitoare, care închide ochii asupra micilor greșeli, dar e neîndurată cu păcătoșiile. Din colțul lui, privește lumea comod, și spune tot fără preget. Acolo a venit să-l găsească gloria. Gloria însă cere unele concesii, mai ales cînd ea a făcut primul pas: nu poți să o jignești. Fără să mărturisești, îi faci sacrificiul unor idei. Pe femeia legitimă, nu poți să o duci oriunde,—sînt priveliști de care trebue să o cruți: scrii tot pentru dragostea operei, dar știi cine o judecă. Maestrul pictor celebru, cînd stă în fața pînzei, cîntărește dinnainte și succesul, și prețul ce-i va aduce tabloul. Cînd porți galoanele de academician, cu-ce-i va aduce respectul ce îi se cuvine, nu mai arzi cu fierul roș pe cei noști respectul ce îi se cuvine; ceia ce priveai fără sfială din întuneric, te chemați să te laude; ceia ce priveai fără sfială din întuneric, te face să clipești la lumina vie. Este tot „frumoasa" de adineaori,—dar ea a băgat de samă că e admirată, și s'a așezat în chipul pe care-l crede mai atrăgător; e încîntătoare și așa, dar acel farmec al grației necalculate a pierit...

Iată-ne ajunși cu încetul și în mod firesc la al doilea Prévost.

Il prețuesc, de oarece sub noua lui înfățișare îmi aduce totuși aminte pe cel dintâiu. Cum să arăt mai bine această evoluție ?... Avem acum un scriitor de seamă, răsfățat de public, ajuns la locul pe care-l merită. X, admirator și editor, are un plan bine chibzuit: o lucrare adresată fetelor tinere, un tratat de educație și morală scris de autorul „Demi-Vierges"-lor și al „Scrisorilor de Femei"... Ar fi de sigur o lucrare menită să aibă un mare succes, deșteptînd curiozitatea tuturor, prin contrastul dintre ireverența cunoscută a autorului și moralitatea operei. Predica nu trebue să fie plicticoasă,—și nimene altul decît un astfel de scriitor nu ar putea-o face cu un spirit mai atrăgător.

Scriitorul, surprins, urmărit de teama ca avîntul să nu-l impingă peste marginile cuviinței adevărate, se stăpînește mai mult decît trebue, se încruntă, se îngrijește de morală mai mult decît i s'a cerut: el e acum „*L'Oncle de Françoise*", nu e tocmai voios, și nepoatele lui cititoare se plictisesc... puțin.

.. Și eu, cași dînsul, mă împac anevoe cu subiectele de poruncească. Mi-ai cerut să scriu cîte-va „note", iar eu am încercat o analiză specială și poate—indiscretă.

Precum vezi, călătoria cu femeile, nu e niciodată banală ! Știi bine de unde pleci, nu știi niciodată unde o să ajungi.

P. B. H.

HARET

Pentru mine unul, Haret a fost o siluetă depărtată și severă. Nu l-am întîlnit decît ca ministru și, ce este mai grav, ca ministru în drept să-mi dea porunci. O singură dată i-am zis „Domnule Haret", după ce mă pregătisem bine să nu greșesc cumva și să-i zic „Domnule Ministru". Dar și cînd era ministru, i-am stat înainte numai de cinci sau șase ori. Mărturisesc cu părere de rău că în două rînduri l-am supărat. Am în firea mea, plină de imperfecțiuni și această ciudăție: Mi-e cu neputință să fiu plecat și cu totul de aceleași păreri, față de un om prea important. Cînd mi se întîmplă, din fericire foarte rar, să stau de vorbă cu vre-un bărbat puternic și ilustru (voiu să zic mare bogătaș sau mare demnitar, om obicinuit să nu întîlnească în drumu-i decît ascultare și respect) singura mea preocupare este să nu-i par prea amabil. E la mijloc nu un sistem ci o fobie. Mă înspăimîntă gîndul că interlocutorul meu ar putea să mă ia drept un lingușitor și mă port și vorbesc în așa fel încît ilustrul personagiu trebue să mă judece defavorabil. Cu Haret, însă, mai era altceva. Scurt la vorbă, precis și energic în gîndire cum era, el se încurca în ipotezele și în frazele mele, ca un om grăbit într'o livadie necosită. De aceia, în rarele împrejurări cînd trebuia să urc sus, *la ministru*, și să dau ochi cu el, aveam bătăi de inimă și arătam posomorît și tragic. Nici ministrul nu arăta mai bine ! Niciodată nu l-am văzut pe Haret rîzînd și nici nu pot să-mi închipuesc cum era cînd rîdea.

Mă întîlneam mult mai des cu rezoluțiile lui, scrise cu o pană extrem de subțire, în niște caractere tremurătoare și răsucite ca firișoarele electrice. Aceste rezoluții erau, de obiceiu, nu mai lungi ca de trei linii și cu ele—traduse în ordine speciale—alergam prin toată țara, zbuciumîndu-mă să culeg adevărul și să semăn dreptatea. Simțiam deasupra mea ochii severi ai aceluia în numele căruia mă înfățișam și cînd desfăceam, pe masa primăriilor, jalba cu rezoluția ministerială, un fior de solemnitate trecea prin mine. Acele trei rînduri de rezoluție erau puse de mîna lui Haret !

Mi s'a întîmplat însă odată să mă opresc în casa unui preot dela țară, undeva pe malul Oltului. O comună pierdută în nolanul comunelor rurale și un preot retras și liniștit, fără titluri și fără glorie politică. Am discutat împreună diferite lucruri, completînd reciproc cunoștința și prietenia noastră și am adus vorba despre energicele lui rezoluții de trei

linii. Il asiguram pe preot că n'am văzut niciodată slova ministrului, alergînd mai departe ca trei rînduri. Preotul de pe malul Oltului a zîmbit.

— Să-ți arăt eu scrisori întregi, scrise pe toate paginile, de ministrul d-tale!

— ....

Și într'adevăr, preotul scoase dintr'un sertar un pachet și din pachet—de probă—o scrisoare. Erau patru fețe întregi, scrise de mîna lui Haret! Am rămas înmărmurit. Eu care veneam din ministerul condus de acest om, dregătorul și reprezintantul lui, nu mă învrednicisem, până acum, să-i văd scrisoarea decît pe colțul petițiilor și al rapoartelor, pe cînd un modest preot dela țară putea să-mi răsfoiască și să-mi citească atîtea scrisori dela Haret!

Atunci am înțeles lucruri adînci care au subțiat mult din coaja de înghețat respect dintre inima mea și posacul ministru.

Au venit apoi zile cînd acest om, născut ca să fie ministru, n'a mai fost. Cu o împrejurare oarecare a trebuit să mă duc la el încă odată—și cea din urmă—ca să-i cer de data aceasta nu poruncă ci consiliu. L-am văzut pe Haret subt o înfățișare nouă. L-am văzut liniștit, melancolic și de o ideală rezervă sufletească. Și l-am privit, în acest moment, cum privești luna de pe cer, cînd se ivește pe neașteptate, argintie și sfîntă, după o crîncenă încăerare de nouri.

Și am mai înțeles încă ceva din sufletul acestui om care nu semăna cu noi.

In ziua de 18 Decembrie, acum 40 de zile, am aflat, chiar în casa aceasta de unde scriu, că Haret a murit și că înmormîntarea are loc a doua zi. M'am urcat în tren și am venit în București.

Am răzbit în casa din strada Verde, printre oamenii care se striveau, printre coroanele și florile care creșteau până subt tavane, și l-am privit pe Spiru C. Haret, în pervazul eternității. Cum n'am mai văzut până acum, lîngă catafalcul defuncților iluștri, am văzut, lîngă catafalcul lui Haret, oameni lăcrămînd.

M'am ridicat pe treptele cernite și am căutat să disting din troianul de flori pe cel ce fusese binefăcătorul meu, fără să mă întrebe niciodată dacă îmi voiu aduce aminte de binefacere, fără să se intereseze de convingerile mele personale. Intâia oară Haret era mai jos decît mine și eu mai sus. Intâia oară seriozitatea și răceala lui nu-mi mai dădeau fiori. O undă caldă s'a zbuciumat în pieptul meu.

M'am aplecat și cu recunoștința pe care nu i-o arătasem în viață i-am sărutat mîinile și fruntea—orbit deodată de gîndul că acele mîini pierduseră, pe veci, secretul uimitoarei lor energii și că subt fruntea aceia se zbătuse proectul regenerări a cinci milioane de țărani!

G. Galaction

Spiru Haret

Spiru Haret, purtătorul de lumină prin întunecatele noastre sate, s'a stins.

Vestea morții lui a străpuns ca un fier ars inimile tuturor Rominilor, umplînd de doliu întreg pămîntul romînesc.

Ucenicii lui — învățătorii satelor— neputîndu-se împăca cu ideia că marele lor învățător, pe care-l credeau fără de moarte, nu mai este, așteaptă să-l vadă iarăși apărînd, îmbrăcat în modestia ce-l prindea așa de bine, și, prin pilda faptei sale, să-i îmbărbăteze din nou la luptă împotriva întunerecului și mizeriei ce învălue satele noastre și spre a răspîndi lumina și a propăvădui cuvîntul nouei evanghelii a cooperației, în toate unghiurile țării.

Fire modestă, un amestec de bunătate și energie, muncitor fără preget, cu o adîncă convingere în idealul ce-și făurise, Sp. Haret a fost, am putea zice, centrul de gravitate în jurul căruia și prin care s'au mișcat toate energiile țării puse în serviciul ridicării țărănimii, subt raportul cultural și economic.

Și precum un fluviu primește și duce în el spre mare—ținta vieții sale—apele tuturor piraelor, pe cele de pe croasta luminoasă a munților, cași pe cele din văile umbrite, pe cele repezi și vijelioase, cași pe cele line și maestoase, tot astfel Sp. Haret a atras spre el, cu puterea omului sortit să fie sinteza virtuților unui popor, pe toți cîți și-au făcut din ridicarea satelor scopul vieții lor,—pe cei mari, cași pe cei mici, pe cei cu care a venit în contact personal, cași pe cei cu care a venit numai în contact de idei.

Și dela toți aceștia a cules note despre starea lucrurilor dela țară, despre nevoile și aspirațiunile mult încercatului nostru țăran, și pe baza acestor note și-a întemeiat el cunoașterea adîncă a chestiunii țărănești.

N'a fost idee luminoasă, n'a fost propunere bună, de interes general, venite din izvoarele umile, dar clare, ale energiei neamului, pe care Sp. Haret să nu le fi primit și utilizat.

Nici o prejudecată, nici o considerațiune de amor propriu, rău înțeles, nu l-a împiedicat vre-odată de a primi ideile și pro-

punerile bune ce i se făceau, indiferent de poziţia socială şi culoarea politică a persoanei dela care veneau.

Din acest punct de vedere, el a îndeplinit, în sinul naţiunii, funcţiunea de acumulator de energii, pe care apoi, cu multă sistemă şi preciziune, le-a dirigiat către un scop bine determinat: *luminarea şi ridicarea economică a satelor.*

Intr'o vreme, cînd orice mişcare pentru această ridicare culturală şi economică a satelor era socotită ca subversivă, iar cei ce îndrăzniseră să se avînte pe această cale, despărţiţi de familie şi trimeşi în vre-un colţ îndepărtat şi izolat al ţării spre a-şi ispăşi păcatul, Spiru Haret, prin minunata lui putere de pătrundere, pricepînd rostul vremei sale, a fost cel dintâiu dintre guvernanţii ţării noastre care a înţeles, după ce pornise acţiunea de prigonire—şi aceasta e unul din marile lui merite,—că sămînţa pe care cei cîţiva vizionari o aruncau prin sate, nu era o sămînţă subversivă, răsturnătoare a ordinei de stat, ci sămînţa cea bună şi adevărată din care era să răsară o nouă Romînie.

Insuşindu-şi ideia, făcînd din şcoală pîrghia cea mai puternică pentru ridicarea poporului, iar din aceasta scopul vieţii sale, Spiru Haret nu şi-a recrutat tovarăşii din rîndul marilor cărturari, nici din al fariseilor, ci, caşi Fiul Teslarului din Nazaret, şi i-a ales din rîndul celor mai modeşti, dintre cei cu diplome mai mici, dar cu suflete mari, cu orizonturi largi şi cu un devotament dus până la jertfirea de sine, dintre cei prigoniţi de el mai înainte,—dintre învăţători.

Şi nu s'a înşelat în alegerea sa.

Invăţătorii s'au arătat vrednici de încrederea ce marele lor îndrumător, o pusese în ei. Şi nici el n'a regretat niciodată că şi-a pus în cumpănă toată autoritatea sa, pentruca la adăpostul ei învăţătorimea să poată lucra nesupărată.

Şi, din colaborarea acestor două forţe, acea a marelui dispărut şi acea a învăţătorimii, pe care el, în ciuda tuturor criticilor, a ştiut s'o apropie aşa de bine nevoilor ţărăneşti, a eşit monumentala mişcare cooperativă, ce va marca epocă în istoria dezvoltării noastre economice.

Aceste două lucruri: *luminarea* ţăranului prin şcoală şi întărirea lui economică prin cooperaţie, constitue cel mai frumos monument ce se putea ridica lui Spiru Haret şi pe care, în viaţă fiind, şi l-a ridicat singur.

Iată de ce subscripţia băncilor populare, ca omagiu adus memoriei sale, nu s'a făcut în scopul de a-i turna chipul în bronz, ci pentru a constitui un fond care să-i poarte numele şi care să servească tot la ridicarea culturală şi economică a satelor—ideal pe care Spiru Haret l-a urmărit cu o energie nesecată până în ultimele lui clipe.

Nu din bronz să i se ridice monument lui Spiru Haret, ci din sufletul poporului, luminat prin şcoala organizată de el şi întărit prin mişcarea cooperativă, născută şi dezvoltată subt îndemnul şi ocrotirea lui—căci suflet a fost cît a trăit în viaţă şi suflet a rămas şi după moarte.

Găsim de prisos a adresa vre-un îndemn conducătorilor mişcării cooperative în acest sens, de oarece nu credem că se va găsi nici unul care să aibă nevoe de îndemnul nostru pentru a-şi împlini pioasa datorie către memoria aceluia ce şi-a închinat toată munca vieţii sale pentru luminarea satelor.

Sumele subscrise ar putea să rămînă, ca depuneri spre fructificare, în păstrarea băncilor care le-au subscris, subt titlul: „*Fondul Spiru Haret*", pentruca numele lui să fie înscris în toate societăţile cooperative, de orice fel ar fi, asupra cărora şi pentru buna lor propăşire, sufletul lui din cer va veghea.

Un alt mare merit al lui Spiru Haret, în care stă tot secretul bogatei sale activităţi şi care l-a făcut atît de mult iubit şi ascultat în rîndul învăţătorimii, este contactul personal, prin scris şi prin viu graiu, ce a întreţinut cu fiecare în parte. N'a fost scrisoare ce i s'a adresat, de către învăţători, la care să nu fi răspuns.

Din aceste scrisori, ce se cifrează cu miile şi care ar putea fi adunate într'un volum şi date publicităţii, se vede şi mai bine, mai clar, ce suflet mare şi bun a avut Spiru Haret.

Prin moartea lui, ţara pierde pe unul din cei mai aleşi fii, care a servit-o cu credinţă, şcoala pe cel mai bun organizator, învăţătorimea pe cel mai bun sfătuitor şi mai devotat susţinător, iar ţărănimea pe părintele ei sufletesc.

St. Morărescu

Haret și reforma învățămîntului

Urmînd îndemnul ce direcția acestei reviste mi-a făcut să scriu ce știu mai bine despre lucrarea și ideile acestui fruntaș, așa de timpuriu pierdut pentru țară, voiu arăta care au fost vederile ce l-au călăuzit în reforma de care numele lui va rămînea legat.

Reforma aceasta n'a fost, la Haret, rodul unei idei, ce i-ar fi venit din întîmplare sau care i-ar fi fost sugerată de vre-un articol pedagogic cetit într'o revistă. Am face greșeală mare și l-am nedreptăți pe Haret, dacă ne-am închipui că astăzi reforma, către care toate gîndurile răposatului se 'ndreptau, este săvîrșită măcar în liniile ei de căpetenie.

Haret era omul care ținea seamă de dăscălimea ce avem, pe toate treptele învățămîntului, de aceia nu putea să se aștepte a așeza învățămîntul pe temelii nouă, cu oameni vechi și nepregătiți pentru sarcina grea și plină de răspundere ce au ca pregătitori ai cetățenilor și muncitorilor de mîne. Dar Haret a lucrat la emanciparea economică și culturală a țărănimii, prin învățători și preoți. Și, cu elemente nepregătite, a fost în stare a face minunea băncilor, cooperativelor și obștiilor sătești, cît și acea mișcare culturală a școalelor de adulți. Tot așa a dat îndrumare reformei învățămîntului, folosindu-se de corpul profesoral în ființă, dînd prilej celor în curent cu pedagogia modernă cît și celor cu pricepere și cu tragere de inimă, să arate că 'n adevăr chiar și cei dintâiu pași pe calea deschisă de el pot da roade mărețe.

Ce-a voit Haret?

Ne-a spus el însuși în raportul său, de pe cînd era numai inspector general. Școala nu trebue să umple capul copiilor și tinerilor de cunoștinți verbale, de lucruri parte nepricepute de loc, iar parte abia zărite ca prin sită. Școala trebue să exerciteze

toate facultățile tinerilor, să fie gimnastica minții. Tinerii nu trebue socotiți ca meniți a fi dresați și pregătiți mecanicește, mai mult sau mai puțin, pentru o meserie; ci dascălul să-i scoată ființi cu inițiativă și să le dea prilej de a afla singuri adevărul. In deosebi școala are, după Haret, menirea de a deprinde pe tineri cum să se orienteze în cercetarea adevărului.

Din punct de vedere intelectual, școala nu are a ne da papagali sau fonografe, nici automați perfecționați, ci oameni cu mintea limpede și exercitată, în stare a descoperi adevărul și calea ce duce la el, judecînd singuri și neașteptînd la fiece pas să li se sufle răspunsul sau să-și aducă aminte de ce-a zis, în această privință, cutare sau cutare.

Avînd în vedere acest scop, Haret a desființat toate mijloacele artificiale de a sili pe copii să înmagazineze cunoștinți. A desființat pedepsele trupești și chiar notele, cari erau nuiaua „morală" cu care dascălii își ușurau sarcina „de a isprăvi" materia din program. A desființat examenele, alt chin pentru copii și sperietoare spre a-i sili, fără bătae, să memorizeze materia; a desființat premiile.

Cum c'a atins la sagnă pe mulți, avem dovadă protestările ce aceste desființări au stîrnit în corpul dăscălesc. Avem dovadă „greva pasivă" ce nemulțumiții au organizat, cum și introducerea pe furiș a mijloacelor de constrîngere față de școlari.

Se știe ce nemulțumire a pricinuit declarația lui Haret că examenele de capacitate, după isprăvirea a 4 și a 8 clase de liceu, le socoate nu examene ale școlarilor, ci ale dascălilor lor. Examenele de capacitate nu aveau rostul de a constata cunoștințile căpătate, ci inițiativa absolvenților, putința ce aveau de a se folosi de anii trecuți în școală spre a deslega probleme, ușoare de deslegat, dacă învățămîntul s'ar fi făcut așa cum cere spiritul reformei lui Haret.

Totodată el și-a dat seamă că școala nu are a se îngriji numai de mintea copilului și tînărului, ci și de inima lui. Generația ce se ridică trebue să fie alcătuită din oameni de caracter. Mintea cea mai ageră și mai dibace, cunoștințile speciale cele mai desăvîrșite, pot fi primejdioase, dacă nu vor fi nu numai întovărășite, dar chiar stăpînite de-o inimă mare, de-o moralitate neprihănită. Pentru formarea caracterului, istoria reală și pipăită a patriei, cum și sentimentele religioase, sînt de neapărată nevoe. De aceia vedem că Haret s'a îngrijit de îndruma-

rea generației nouă spre iubirea de patrie și spre sentimentele religioase.

Haret și-a dat seamă că școala singură nu poate ajunge la scop, dacă nu va lucra mînă în mînă cu familia. A îndrumat, deci, către această conlucrare.

Haret a înțeles că școala cea mare este viața însăși, de aceia a privit biserica și armata, cît și viața economică, socială și politică, tot ca niște secții mari ale școalei; iar supt nume de activitate extraprofesională a chemat pe toți binevoitorii să-și dea mîna, să aibă grijă de educarea tuturor Rominilor și de îndrumarea lor pe calea luminii și a binelui.

Nu pot să documentez cele ce spun aci; dar știu din convorbirile îndelungate cu răposatul D. A. Teodoru, că așa privea Haret rostul său de dascăl mare al Rominilor, și că, la orice semn de descurajare a celor tineri, față de greutățile întîmpinate și chiar de reaua voință a unora, Haret răspundea mereu:

„Eu sînt foarte mulțumit că s'a putut face și atîta, în împre-„jurările și cu mijloacele ce avem la îndămînă. Am cea mai deplină „încredere că opera se află pe calea cea bună. Numărul celor „care au înțeles-o și i s'au devotat e mult mai pre sus decît l-am „așteptat. Să urmăm înnainte pe calea aceasta, să facem pași „mereu înnainte și urmașii noștri vor vedea încoronarea strădu-„ințelor noastre".

Și, uitasem lucrul de căpetenie, Haret era deplin încredințat că iubirea către școlari și patrie, poate face minuni. Admitea ca și Isus în morală, că în școală legea și proorocii se coprind în *porunca dragostei*.

Ioan Nădejde

Din mișcarea științifică

O broască zburătoare nu ar fi tocmai lucru de mirare, căci este știut doar că toate clasele de vertebrate au reprezentanți zburători. Sînt, adică, patrupede zburătoare, reptile zburătoare, și chiar pești zburători; de ce n'ar fi și broaște zburătoare? Broasca zburătoare din Iava, numită științificește *Polypedates*, merită însă o atenție deosebită, nu numai din pricina modului cum zboară, ci mai cu seamă din pricina însușirilor adaptative particulare,—însușiri ale formei trupești, însușiri ale instinctului genesic,—și din pricina curioaselor adaptări ale larvelor, nevoite a suferi primele faze de desvoltare departe de mediul absolut necesar: apa unui lac, pîrău, etc.

Broasca javaneză trăește în păduri, pe arbori, cași brotăcelul dela noi și în unele privințe ea seamănă cu mincinosul profet care ne anunță, în zile de vară, mult dorita ploae. Cași brotăcelul, broasca javaneză se urcă iscusit pe copaci, se prinde de frunze, sare din cracă în cracă, depe frunză pe frunză, își schimbă culoarea, etc. In aceste privințe ea întrece însă pe brotăcel, avînd a se acomoda la un mediu mai variat.

Prin Iava, ca prin toate regiunile păduroase tropicale, plouă aproape în fiecare zi și vegetația este foarte variată și luxuriantă. In păduri, afară de arbori și arbuști care cresc din pămînt și trăesc o viață individuală independentă, sînt numeroase plante *epifite*, care se prind, cele mai deseori, cu rădăcinile de coaja arborilor și se urcă spre vîrful gazdei, ori se împletesc pe crăci și trec dela un copac la altul, formînd acel deziș de nepătruns, așa de caracteristic pădurilor tropicale. Variația culorilor e de asemeni neînchipuită, căci în tot cursul anului florile cu sutele lor de culori, fructele cu fețe strălucitoare, împodobesc pădurea.

In asemenea raiu pămîntesc trăește broasca zburătoare, care, totuși, e amenințată de atîția dușmani și nevoită, deci, să se ascundă; are nevoe să vîneze gîngăniile cu care se hrănește și trebue să se facă cît mai puțin vizibilă. Iar cînd vine vremea reproducerii trebue să ia măsuri pentru a asigura desvoltarea urmașilor până vor reuși să ajungă în apa cea mai din apropiere.

La toate aceste multiple necesități ale vieții, răspund minunat adap-

tările broaștei zburătoare, cum au dovedit, de curind, observatori iscusiți și răbdători.

Broasca javaneză mimează și culorile și formele mediului. Își schimbă culoarea cași cameleonul, încît se acomodează cu oricare culoare predominantă a mediului. Ca formă samănă cu frunze de plante epifite și atita vreme cit e în repaus—și stă toată ziua—se poate cu mare greutate distinge. Pentru a se ține de frunzele în genere lucii, secretează, prin glande particulare ale pielei pintecelui, o materie cleioasă. Noaptea broasca devine vioae, se cațără pe ramuri și pe frunze, sare din loc în loc și prinde insecte din zbor. Pentru a se menține în aer, pentru a zbura, mai exact pentru a pluti în aer—un zbor planat cum se zice în aviațiune—, își alătură picioarele de trup, își reșchiră degetele unite prin pielițe ale labelor și în modul acesta poate parcurge o distanță de 1 până la 2 metri.

Cind vine vremea depunerii ouălor nu se scoboară depe copac spre a se duce la ape ca alte broaște arboricole, ci copulația și depunerea ouălor se face chiar pe frunze. Femeile duc în acest timp pe bărbați pe spinare, se țin de frunze cu labele de dinnainte și încep a oua. Pe măsură ce ies ouăle, bărbatul le fecundează. Ouăle, învălite de o materie mucoasă, sînt apoi frămintate de labele dindărăt ale femelei până ajung învălite de o materie spumoasă. Această grămadă spumoasă e desfăcută apoi în părticele mici, în gogoloși, pe care femela le prinde pe frunze sau le învălătucește în frunze. Fiecare ou are o învălitoare mucoasă destul de groasă. Această învălitoare se transformă într'o materie apoasă în partea ei lăuntrică și astfel puiul, mormolocul, se desvoltă în licid, cași cum ar fi ajuns în apă. În acest licid, destul de abondent, se observă primele mișcări ale larvelor. Curind membranele speciale ale ouălor se rup, și în gogoloșul spumos se amestecă licidele din toate ouăle, iar larvele înnoată într'o masă comună de licid, sporită încă prin o licefacere a unei porțiuni din materia spumoasă, care, și ea, a suferit o modificare în regiunea externă: s'a întărit și a ajuns o adevărată coajă.

Aceste prefaceri au loc în 24 ore dela depunerea ouălor. După acest timp gogoloșii cad depe frunze. Dacă vine numaidecît ploae, cojile se desfac și ies larvele. Uneori balta ori pîrăul e aproape, alteori e departe de 50—60 metri și mormolocul e o ființă prea delicată ca să facă acest drum. De aceia nu-i rămine decit se aștepte. Poate aștepta într'o picătură de apă, într'o gropiță, subt o frunză, într'o coajă de fruct, chiar într'o picătură de rouă și nu numai că așteaptă, dar chiar se desvoltă și ajunge în stare să-și caute hrana. Cum ploile sînt dese, e neîndoios că în răstimp de citeva zile va veni o ploae repede, care, producînd șioae, va spăla și terenul cu mormolocii și-i va transporta astfel în mediul necesar desvoltării. În citeva ore numai mormolocii altor broaște ar fi pierit în asemeni condițiuni; numai datorită puterii de rezistență a mormolocilor, specia broaștei javaneze nu e amenințată.

Rămine de lămurit numai cum s'au desvoltat aceste calități adaptative; chestiune foarte importantă și interesantă, care cere însă expunerea mai multor fapte introductive și mai multe lămuriri.

De-ale căsniciei struților.—Struții bărbați sînt monogami, cum sînt în genere păserile; cu toate aceste fidelitatea lor nu rezistă la încercări. Din pricina acestei slăbiciuni... struțești, se întimplă multe și mari supărări în căsnicia uriașilor lumii păsărești.

În căsnicia obișnuită „legitimă" clocitul ouălor și îngrijirea puilor le fac ambii părinți, ce rămin nedespărțiți în tot timpul acestor ocupațiuni.

După împărechere femela își caută un loc potrivit pentru depus ouăle. Ea scurmă nisipul pustiului în care viețuește, face un fel de lighian mare și depune, în citeva zile, 10—15 ouă în această groapă și apoi se începe clocitul. La clocit se rînduesc bărbatul și femela. Fiecare se așează pe ouă în așa fel încît numai un ochiu ager poate descoperi struțul clocitor; căci el, deși mare, voluminos, se tupilează totuși minunat. Întinzînd capul, gîtul și coada pe pămînt, își lasă apoi aripele în jos peste picioarele întinse înnainte și-și apleacă penele—de ordinar sburlite—foarte strîns pe corp. Numai trupul formează o movîliță, greu și ea de recunoscut, avînd culoarea locului.

Interesant este că rînduiala la clocit corespunde și cu intensitatea luminii solare. Femela clocește dela orele 8 ori 9 dim. până la 4 sau 5 p. m.; bărbatul dela 5 înnainte și toată noaptea, până adouazi dimineața. În timpul cît clocește el, lumina fiind ceva mai slabă, nu bat la ochi cele citeva pene albe, mari, lucitoare, care sînt așa de căutate de negustorii de pene și așa de apreciate în găteala damelor. Struțul bărbat își poate, deci, permite luxul unor podoabe, ce vor fi avînd un rol în raporturile lui cu sexul frumos al neamului său.

Viața familiară se scurge liniștită în condițiuni normale. Și la struți, însă, cași la alte animale superioare, au loc lupte între bărbați înnainte de momentul împărecherilor. În aceste lupte crîncene cad destule victime și numărul masculilor rămine adeseori mai mic decît numărul femelelor, încît multe din ele rămîn desperechiate, nefecundate. Aceste, doritoare să contribue și ele la înmulțirea neamului, sînt foarte cochete în prezența bărbaților, chiar căsătoriți. Aceștia nu rămin nepăsători la cochetăria unei străine și de aici înnainte începe tragicul în căsnicia legitimă.

Femela desperechiată, neavînd schimbător la clocit, se dedă la un fel de parazitism. Ea nu face cuib ci depune ouăle în cuibul legitimei; iar la clocit nu se rînduesc ci vin ambele femele deodată. În zelul lor de a-și îndeplini datoriile către specie, se împing una pe alta, se învîrtesc prin cuib, rostogolesc și sparg ouăle, ori lasă pe unele neacoperite și nimic nu se mai alege din cuib. După citeva zile de năcazuri femela legitimă părăsește cuibul, însoțită fiind de bărbatul său, iar stăpînă ră-

mine numai rivala, care, şi ea, nu stă multă vreme să se bucure de ocupaţia sa, neavînd schimbător, şi lasă totul în părăsire.

Din pricina infidelităţii struţului bărbat nu se alege nimic din toate ouăle depuse într'un cuib şi se aduce astfel o scădere neamului struţesc şi pagube breslei căutătorilor de pene rari.

Explicare interesantă.—In domeniul încă puţin studiat al vieţii psihice a animalelor se cunosc o mulţime de fenomene inexplicabile. Unul din aceste este, de pildă, purtarea painjenului-femee faţă de painjenul-bărbat. Femeia, departe de a răspunde în deobşte dorinţelor bărbatului, îl ucide cînd se apropie de ea şi îl mănîncă. Painjenul bărbat nu-şi poate îndeplini rolul său în perpetuarea speciei decît apropiindu-se pe nesimţite şi cu mare iuţeală de femelă.

Un alt fapt. Bufniţa e una din păserile de pradă, care face numeroase victime în neamul păsăresc. Nu e, deci, nici o mirare dacă speciile de păsărele care dau cel mai mare tribut voracităţii acestei fiare înaripate sînt cuprinse de spaima morţii, fug şi ţipă, adunîndu-se uneori în mare număr în jurul bufniţei care-şi ia prînzul, dar ţinîndu-se totdeauna la o mare distanţă şi manifestîndu-şi ura lor prin anumite sunete şi un fel particular de a zbura; nu se poate recunoaşte însă intenţiune de a ataca, ci numai o atitudine de apărare.

Dacă însă vre-una din aceste păsărele descopere o bufniţă ziua, cînd ea stă tupilată pe vre-o cracă de copac, ori în vre-o scorbură puţin adîncă, atitudinea păsărelelor e alta. Ele se adună prin ţipete de alarmă şi iau atitudinea lor de apărare mai întăiu; dar văzînd că bufniţa stă imobilă, încep a o lovi cu labele şi ciocul, cu un curaj necunoscut.

Vînătorii de păsărele cunosc ura acestora pentru bufniţe, ştiu cît de multe se grămădesc în jurul unei bufniţe pe care au descoperit-o şi de aceia ei se folosesc de bufniţe captive pentru a atrage în anume loc păsărelele. Explozia de ură a păsărelelor înăduşă instinctul de conservare şi multe din ele cad victime vînătorului.

Să mai citez, în fine, un alt fapt. O turmă de oi e pusă pe fugă de un cîne străin. Dacă cînele străin apare pe neaşteptate în apropierea turmei, cea dintăi mişcare a oilor este să se adune grămadă şi să ia un fel de poziţie de apărare. Dacă cînele trece însă înainte fără a da vre-o atenţie oilor, aceste se întorc spre el, se iau chiar cîteva momente după dînsul, schimbînd atitudinea de mai înainte într'un fel de ameninţare... gest de frică curajoasă.

Ce explicaţie psicologică s'ar putea da acestor fapte? Căci de raţionament, de inteligenţă în înţălesul priceperii scopului pentru care ele au loc, nu poate fi vorba.

Hachet-Souplet, în lucrarea sa recentă *La genèse des instincts*, dă următoarea explicaţie interesantă.

Fiinţa vie, nutrindu-se, împrumută energie din lumea exterioară; ea acumulează această energie în massa ei protoplasmică sau în aparatele nervoase (după superioritatea organizării sale). Această energie e capabilă să provoace trei categorii de reacţiuni, răspunzînd la cele trei funcţiuni principale al vieţii: *nutrirea, reproducerea* şi *instinctul de conservare*.

Excitaţiile externe dirijează spre cutare sau cutare muşchi, cutare sau cutare glande, energia somatică (energia corporală), care în organismele mai superioare e centralizată în aparatele nervoase.

Să ne închipuim că o fiară vede un animal ce poate fi mîncat. Intreg aparatul de nutrire şi muşchii ce pot intra în serviciul său sînt excitaţi: victima e urmărită, prinsă, ucisă... Fiara vede însă un animal de aceiaşi specie şi de sex contrar? Sensibilitatea ochiului deşteaptă spre funcţionare organele ce au rolul reproducerii. In fine: fiara vede un duşman. Acelaşi simţ al vederii provoacă descărcarea energiei somatice în muşchii ce servesc la apărare.

Prin urmare aceiaşi energie, energia corporală, poate acţiona trei resorturi diferite; are loc, deci, o deplasare a punctelor de aplicaţie a forţei acumulate, a energiei latente, şi datorită acestei deplasări, acestei oscilaţii a punctelor de aplicaţie, animalul face faţă diverselor nevoi ale vieţii.

Uneori aceste oscilaţii sînt brusce şi explică fapte curioase, ca cele citate mai sus.

In cazul painjenului. Painjenii sînt animale vînătoare şi, ca toţi vînătorii, nu rareori flămînzi. Cînd femela, care prin rolul ei de producătoare de ouă e mai deseori flămîndă, simte apropiindu-se de ea un painjen-bărbat, prima manifestare a excitaţiei sensoriale se produce în organele de nutrire. Muşchii corpului şi membrelor, apoi muşchii fălcilor, intră în acţiune pentru a apuca... prada. Bărbatul neatent e ucis imediat şi trupul lui potoleşte foamea alesei inimii sale. Pentruca excitantul—painjenul-bărbat—să provoace deşteptarea funcţiilor de reproducere, a apetitului sexual, e nevoe ca organele de nutrire să nu fie în suferinţă. Spre a obţine, deci, ca energia somatică, deşteptată de bărbatul ce se apropie, să se îndrepte spre organele generaţiunii, e nevoe ca femela să fie sătulă. Experienţa a dovedit că o femelă sătulă primeşte cu plăcere pe bărbat; cînd e flămîndă îl mănîncă...

In cazul bufniţei. Bufniţa e un animal nocturn. Noaptea este ea feroce şi îndrăzneaţă, şi atunci nici nu bagă în samă ţipetele şi atitudinea victimelor sale. Ziua însă vede rău de tot, e fricoasă, se piteşte printre crăci, ori se ascunde în scorburi şi nu îndrăzneşte nici să se apere cu energie.

E mai mult ca sigur că păsărelele nu cunosc neputinţa bufniţei de a ataca ziua. De aceia ele, în primul moment cînd văd groaznica fiară, iau atitudinea de apărare: ţipă, zboară în cercuri... Cînd tot apropiindu-se văd că bufniţa se pituleşte şi caută a fugi, atunci atitudinea de apărare se schimbă brusc într'o mişcare de atac, şi ciupesc cu energie.

Excitantul a rămas acelaşi: bufniţa; el deşteaptă instinctul de con-

servare, care pune în mișcare anumite organe. Mișcările de apărare nu sînt însă necesare din cauza inactivității bufniței; mișcările totuși continuă, paserea pare atrasă înnainte și din victimă devine vrăjmaș.—Nu trebue să vedem aici nici curaj, nici revanșă, nici bătae de joc—cum se spune—, ci numai reflexe defensive ușor modificate. Instinctul de a atăca e uneori rezultatul fricei, pecînd în deobște e derivat al nevoei de hrană.

Același proces psihic în cazul oilor ce văd pe neașteptate un cine străin; același în fenomenele de fascinație a păsărelelor de către șerpi.

Aceste sînt, cum spune Hachet-Souplet, fenomene de oscilație a energiei somatice; ele sînt instinctive și nu acte inteligente cum se crede în genere.

Pentru dreptate și adevăr. Bietele ploșnițe, acuzate de toată lumea pentru lăcomia lor de singe și blestemate pentru sîrguința cu care-și înmulțesc neamul, găsiseră detractori și chiar persecutori nemiloși în igieniști. Aceștia insinuau că multe din bolile care prăpădesc neamul omenesc au ca agent de propagare această insectă... inocentă (!).

A fost învinuită ploșnița că transmite dalacul. Dovada (?) fu făcută de amicul unui academician francez. Academicianul bolnav, rău îngrijit, își zăcea ultimele zile ale vieții într'o oribilă murdărie. Un amic ce s'a dus să-l viziteze s'a simțit înțăpat de o ploșniță. Impunsătura fu focarul unui antrax (bubă neagră).

S'a cercetat apoi dacă nu cumva ploșnițele transmit și bacilul tuberculozei. In camera unui ftizic s'au găsit ploșnițe infectate cu bacilul tuberculozei. Sucul rezultat din zdrobirea acestor ploșnițe fiind injectat unui purcel de India, provocă o tuberculoză generalizată.

S'a mai atribuit ploșnițelor rolul de agent de transmitere a microbilor ciumei, leprei sau a unor tripanosomi, precum și a spirochetului ce produce frigurile recurente (tifosul recurent).

Iată cum povestește d. dr. N. Leon, în voluminoasa lucrare „Insectele vătămătoare din Romînia" dovezile ce acuză ploșnița.

„*Tiktin* în timpul unei epidemii de tifos recurent la Odessa, în 1896, observînd că majoritatea bolnavilor de tifos recurent sînt oameni nevoiași, care se adăposteau în azilurile de noapte, și că aceste aziluri sînt pline de ploșnițe, s'a gîndit dacă nu cumva aceste insecte ar putea să transmită spirochetul dela indivizii bolnavi la cei sănătoși. El făcu următoarele experiențe: luă mai multe ploșnițe flămînde pe care le puse să sugă pe un tific al cărui singe era plin cu spirocheți. Examinînd stomacul lor găsi spirocheți chiar după 18 ore. Puse apoi ploșnițe flămînde să sugă singe pe o maimuță bolnavă de tifos recurent; izolînd în mod aseptic sîngele supt de ploșniță, îl injectă unei maimuțe sănătoase, care se îmbolnăvi și prezentă în singe spirochete, 64 de ore după inoculațiune".

Cînd igieniștii erau mai convinși ca oricînd că ploșnița e unul din

cei mai redutabili vrăjmași ai neamului omenesc și se preparau cele mai drastice instrucțiuni pentru stîrpirea neamului ei depe fața pămîntului; cînd, prin urmare, gospodinele leneșe erau amenințate că vor fi silite să se despartă pe vecie de unul din animalele lor de casă, iată că se ivește un apărător din oficiu, d. *Ch. André*, care, „după numeroase cercetări și experiențe" declară drept calomnioase învinuirile aduse acestei biete insecte.

André dovedește: 1) Că în tubul digestiv al ploșnițelor neinfectate experimental, adică al ploșnițelor ce-și duc traiul lor de toate zilele, nu se găsește nici un microb!

Miraculos! Cînd ar ști un profan cîte mii și milioane de microbi de tot felul foesc într'o picătură din conținutul intestinal al altor insecte... de casă, cum e, de pildă, șfabul negru de bucătărie, ar înțelege ce va să zică: în stomahul ploșniței nu e nici un microb!

2) André mai dovedește apoi că microbii, supți de ploșniță odată cu singele, nu pot viețui mult timp în tubul lor digestiv. Astfel, extraordinar de rezistenții bacili ai dalacului n'o duc mai mult de 4—5 zile; vioaele tripanosome nu rezistă nici ele peste 5 zile; iar spirocheții tifosului recurent dăinuesc maximum 108 ore.

Tot cam aceleași cifre și pentru alți paraziți microscopici înghițiți de ploșniță.

Se va zice însă: bine, nu viețuesc mult microbii, dar, în cele 4—5 zile cit trăesc, ploșnița îi poate trece în corpul unui om sănătos. De sigur! Insă aceasta se întîmplă foarte rar și anume numai atunci cînd ploșnița a fost întreruptă în timpul mesei. O ploșniță care nu s'a săturat cum se cade pe corpul unui bolnav, fiind speriată tocmai cînd sugea mai bine, caută îndată o nouă victimă, fie pe bolnavul de mai înnainte, fie pe cel dintăi om ce-i vine în apropiere. In aceste împrejurări înțepătura ploșniței e periculoasă. De ordinar însă ploșnița suge repede cit are nevoe și apoi mistue vreme de cîteva zile, stînd liniștită în colțișorul ei și îngrijindu-se pentru înmulțirea neamului. In timpul mistuirii se distrug și agenții patogeni, iar ploșnița devine inofensivă.

Deci,—după *André*,—neamul omenesc poate fi liniștit: n'are în ploșniță un vrăjmaș așa de periculos, cum dăduseră alarma igieniștii; rămînînd numai cu renumele de a fi „cea mai desgustătoare din insectele care atacă omul", cum spune d. dr. Leon.

Dar, mai spune apărătorul ploșnițelor, dacă oamenii n'au totdeauna dreptul să se plîngă de bolile căpătate prin ploșnițe, ploșnița se poate plinge, pe dreptate, de neajunsurile ce-i face contactul cu omul. S'a dovedit că ploșnițele murdărite de scuipatul tuberculoșilor (aviz direcției C. F. R., spre a depărta tăblițele cu avizul: scuipatul... etc.) ori cele care sug singe infectat de dalac, se îmbolnăvesc, capătă o molimă ucigătoare...

Cu toată apărarea nobilă a d-lui *Ch. André*, rămîne totuși o îndoială în sufletul igieniștilor: nu cumva ploșnița e agentul propagator al

unor organisme necunoscute încă și care produc unele boli cum sint: scarlatina, conjonctivita, cancerul, etc. etc.

E posibil ca să se răspundă negativ și la aceste întrebări, ploșnița rămîne însă tot „cea mai desgustătoare insectă" și cu greu va rezista goanei ce i se dă din ce în ce mai energic, paralel cu progresul igienii.

O distincțiune deplin meritată. Premiul Nobel pentru înaintarea științelor medicale a fost decernat tînărului doctor *Alexis Carrel*, directorul institutului Rockefeller din New-York, care a obținut în cîțiva ani o celebritate mondială, revoluționînd medicina și biologia în genere, chirurgia în particular.

Ziarele au povestit în cîteva rînduri despre minunile realizate de chirurgii americani; dar aceste știri au fost în genere primite cu neîncredere, privite ca „americanisme", chiar de persoane obișnuite cu minunile chirurgiei moderne. Lucrările lui Carrel au provocat însă discuțiuni, au fost controlate experimental, au suscitat noi ipoteze biologice și astăzi biologiei îi stă deschis un nou cîmp de cercetări: viețuirea țăsuturilor în afară de organismul din care făceau parte.

Carrel s'a distins la început prin operațiuni de transplantare a unei porțiuni de piele, în locul altei porțiuni de piele; apoi prin alte transplantări încercate cu oarecare succes și de alți chirurgi. In particular transplantările unor porțiuni de piele reușeau cu oarecare ușurință și vor fi fost încercate, probabil, și la noi. In orice caz asemeni operațiuni nu erau socotite ca imposibile.

La 1906 Carrel făcu enorm zgomot cu o comunicare a sa, în care expunea cum a înlocuit o porțiune de arteră dela un animal prin o porțiune din o arteră corespunzătoare dela alt animal de aceiași specie. Dacă reușita operațiunii surprindea pe specialiști din cauza dificultăților technice, ea părea de necrezut prin perfecta sudare, lipire, a capetelor puse în contact. Se știe că în artere curentul sangvin e intens, produce pulsații, prin urmare poate împiedica sudarea și regenerarea țăsuturilor. După ce s'au făcut însă experiențe de control, cu aceleași rezultate admirabile, au început a crede și cei mai sceptici chirurgi în minunile artei lui Carrel. E în adevăr o minune, să scoți o bucată dintr'o arteră, să pui la loc o altă bucată luată din corpul altui animal, să prinzi bucata străină pentru a complecta țava arterială, operația să reușască, circulația să se restabilească și să nu se manifeste în corp nici o tulburare: se părea un basm!

Carrel nu s'a oprit însă la primele lui cercetări, ci le-a variat. Așa, a reușit să înlocuiască porțiunea scoasă dintr'o arteră a unui animal, prin o porțiune de arteră scoasă cu cîteva zile mai înainte dela alt animal și păstrată în ghiață. Operația reuși de minune și curentul circulator se restabili cași cînd nimic nu s'ar fi întîmplat.

Apoi Carrel și cu asociatul său Guthrie au urmărit și alte probleme: au înlocuit o porțiune de arteră cu o porțiune de vînă; a înlocuit o bucată de arteră dela un cîne, prin o porțiune de arteră luată—cu 20 de zile mai înainte—dela o pisică (deci transplantare între specii deosebite) și în urmă a făcut chiar transplantări de organe întregi.

Voiu cita, după revista *Kosmos*, din care culeg cele de mai sus, cum a reușit să transplanteze rinichi.

A luat dela un animal ambii rinichi, rătezînd, la oarecare distanță de rinichi, arterele, vinele și ureterele corespunzătoare. A prins apoi acești rinichi la un alt animal—ce suferise acelaș operație de scoatere a rinichilor—prinzînd arteră cu artera, vîna cu vîna corespunzătoare, ureter cu ureter. Organele s'au sudat, regenerarea a fost deplină și rinichii străini au funcționat cași cei proprii...

Ceia ce a surprins pe însuși Carrel a fost extraordinara longevitate a țesuturilor ținute la răceală în afară de organism. Porțiuni de piele au putut fi păstrate peste o lună; iar porțiuni de arteră 66 zile, fără să-și fi pierdut forțele lor vii.

In fața acestor rezultate surprinzătoare, pornite, dela niște concepțiuni așa de profunde, comisiunea însărcinată cu decernarea premiilor Nobel nu s'a găsit, probabil, în nici o încurcătură. Carrel a deschis orizonturi nouă cercetărilor biologice și e probabil că ea va îndrepta chirurgia pe niște căi abea bănuite și prin care se va cruța de multe dureri neamul omenesc.

T. A. Bădărău

Cronică pedagogică

Academia comercială

Actualul ministru al comerţului şi al industriei este preocupat de dorinţa de-a complecta învăţămîntul nostru comercial prin crearea unei instituţii de studii superioare comerciale, a cărei organizare este chiar în studiu.

Necesitatea reorganizării şi a complectării învăţămîntului comercial la noi, era puternic simţită, aşa că iniţiativa d-lui ministru a venit la timp.

Se ştie că în prezent avem două categorii de şcoli comerciale: a) *elementare* cu 3 ani de studiu, complectate prin *cursuri serale* cu durată tot de 3 ani. Şcolile elementare primesc absolvenţi ai cursului primar, şi au menirea a pregăti pe micii funcţionari comerciali şi ai cooperativelor săteşti; ar mai putea servi—cu succes—băncile populare ca comptabili şi mai pe urmă casieri,—dacă aceste instituţii economice n'ar fi silite să se servească numai de învăţători, atît de necesari şcolii şi mişcării culturale dela sate.

Şcoala elementară de comerţ închizînd absolvenţilor ei accesul oricărei alte şcoli superioare, ar fi indicate să servească esclusiv numai comerţul în toate cerinţele sale. Însă, aşa cum sînt organizate, ele nu pot răspunde pe deplin acestui scop, căci prezintă un mare neajuns, anume lipsa din cadrul studiilor a oricărei limbi moderne, instrument indispensabil—mai ales la noi—unui tînăr absolvent pentru a putea deveni cu timpul un funcţionar comercial fruntaş, sau chiar conducătorul unei întreprinderi comerciale modeste. — S'a încercat a se îndrepta—în parte— acest neajuns prin introducerea studiului limbilor franceză şi germană la cursurile de sară; dar e peste putinţă a se obţinea rezultate chiar mediocre pentru aceste limbi predate cîte *una*, mult *două* lecţiuni pe săptămînă, sara dela 8 la 9, unor elevi în vîrstă, plictisiţi şi obosiţi de munca de peste zi din magazine şi comptuare, şi adunaţi pe bănci numai prin speranţa reducerii stagiului militar. În starea actuală cursurile de sară, cu toată buna lor intenţie, nu-şi pot atinge scopul.

b) *Şcolile superioare de comerţ* cu 4½ ani de studiu şi de practică obligatorie, primesc numai absolvenţi a cel puţin 4 clase gimna-

ziale. Acestor şcoli li s'a dat o aşafel de organizare, încît să poată răspunde mai multor cerinţi deodată, trebuind a pregăti şi elemente necesare conducerii întreprinderilor comerciale, şi pe acele reclamate de instituţiile financiare şi de credit, şi pe agenţii consulari, vamali şi chiar pe profesorii necesari şcolilor de comerţ, etc. Urmărirea atîtor scopuri diferite a dus fatal la o încărcare excesivă a programelor de studii şi la îngrămădirea celor mai variate studii ce se pot întîlni în organizarea vreunei şcoli; de aceia găsim la un loc cunoştinţi ce se predau—în alte ţări—în şcolile medii de comerţ, alături de cunoştinţi ce fac parte din programele institutelor, ori ale academiilor comerciale. Fireşte că nici pregătirea absolvenţilor nu a putut da rezultate deopotrivă de satisfăcătoare în fiecare dintre aceste direcţii urmărite. Întreaga stare de fapt dovedeşte că s'au pregătit excelente elemente pentru cerinţile institutelor financiare şi de credit, particulare sau ale statului, care au absorbit aproape 80% dintre absolvenţii şcolilor superioare de comerţ. Restul absolvenţilor au devenit funcţionari vamali, sau chiar administrativi; foarte puţini profesori în şcolile de comerţ, de oarece nu au suficientă pregătire a preda alte studii decît comptabilitatea. În comerţ au intrat relativ puţini, şi aproape numai acei care au dispus de capitalul necesar unei întreprinderi comerciale, deci numai ca conducători; căci nici nu se poate admite ca un tînăr la 19—21 ani, după 8 ani de studii secundare şi speciale, să înceapă cariera în comerţ ca mic funcţionar comercial, de oarece a trecut de vîrsta uceniciei. În asemenea împrejurări se poate afirma, că pentru cel puţin ¾ dintre absolvenţii acestor şcoli cariera de comerciant le este închisă.

Iată deci o lacună pentru comerţ: şcolile elementare nu pot da pe funcţionarul comercial superior, nici pe conducătorul întreprinderilor comerciale, căci nu cunoaşte nici o limbă modernă, afară de cea maternă; iar acele superioare nu pot da aceste elemente decît într'o măsură foarte restrînsă, pentru motivele arătate mai sus.

Din această schiţă se vede necesitatea reorganizării actualului învăţămînt comercial, şi anume:

1) Lărgind cadrul şcolii elementare prin studiarea intensivă şi practică a cel puţin o limbă modernă străină, mai reducînd ceva din unele studii teoretice, cărora li s'a dat o prea mare dezvoltare, şi păstrînd riguros actualul caracter de şcoală închisă, fără posibilitate de trecere la alte şcoli superioare; păstrînd şi organizînd totodată actualul sistem mixt al studiului în şcoală combinat cu practica în comerţ;

2) Reorganizînd fundamental cursurile de sară şi de duminică, aşafel ca să devină un mijloc, nu de complectare a oarelor profesorilor—ca în prezent—ci de complectarea culturii profesionale a oricărui funcţionar comercial şi industrial, prin conferinţe îngrijite;

3) Reorganizînd actuala şcoală superioară de comerţ pe baza a 3 ani de studiu, cu adaos de 6 luni pentru practica obligatorie, şi mărginind scopul ei la pregătirea funcţionarilor necesari instituţiilor finan-

ciare, vamale și de credit, precum și a elementelor care doresc conti-
nuarea studiilor comerciale, financiare, economice, consulare, de statistică,
etc., în viitoarea academie comercială.

Ca complectare, această reorganizare reclamă înjghebarea proec-
tatei academii comerciale, unde se vor aprofunda diferitele studii cu pri-
vire la comerț, comptabilitate, finanțe, statistică, economie politică, legis-
lație; apoi se vor pregăti serios o bună parte dintre profesorii necesari
școlilor elementare și medii de comerț. Paralel cu această activitate
profesională, desigur va lua naștere o activitate științifică propriu zisă,
care să dea partea de contribuție romînească la progresul științii co-
merciale, economice și financiare. Tot în această instituție superioară
va trebui să se găsească orice informații cu privire la întreaga mișcare
economică, culturală, politică, comercială, industrială, etc., a țării și a
țărilor cu care avem raporturi economice și politice, după chipul cum
sînt organizate cunoscutele institute coloniale din Hamburg, Paris, etc.

Organizarea unei atari academii comerciale se poate face:

a) *independent* de alte instituții culturale existente, ori

b) *în strînsă legătură organică* cu alte instituții superioare de
cultură, îndeosebi cu universitatea.

Pentru a vedea care din aceste două forme de organizare convine
Romîniei, cred necesar să expun în primul loc cîteva considerații de
ordin general.

În veacul trecut tendința era ca fiecare categorie de studii spe-
ciale ori superioare să fie organizată în mod independent; așa s'au creat
institute agricole și electrotecnice, academii și institute comerciale, etc.
—chiar unele dintre universitățile actuale își trag originea din vre-o facul-
tate de drept, medicină, ori de litere, organizate la început în mod izolat,
mai ales în centrele slab populate.

Cu timpul s'a văzut că nu există nici o categorie de preocupări
intelectuale, care să nu aibă o parte din studii—îndeosebi acele cu
caracter general—comune cu alte categorii de studii. Totodată s'a con-
statat că universitatea, cu mijloacele ei multiple de cercetări, cu spiritul
riguros științific ce domnește în ea, este mediul cel mai prielnic pen-
tru desvoltarea și progresarea atît a studiilor teoretice, cît și a celor cu
caracter exclusiv practic. Această constatare a îndrumat pe marele Liebig
să propună stăruitor, încă dela 1861, ca diferitele institute agronomice,
din Germania, organizate izolat, să fie alipite pe lîngă universități, ceia
ce s'a realizat aproape deplin în urmă, atît în Germania cît și în alte
țări, atît cu institutele superioare agronomice, cît și cu acele electrotecnice,
comerciale, etc.

O atare simbioză a devenit utilă și universităților, care au deve-
nit mai viabile și s'au legat prin mai multe fibre cu societatea și mediul
în care trăesc. Totodată au găsit în studiile speciale aplicate, noi cîmpuri de
cercetări științifice, după cum și studiile aplicate au găsit noi aplica-
țiuni și îmbunătățiri de ordin tecnic din cercetările curat științifice. Așa

se explică, dece în ultimul timp aproape toate institutele de studii
speciale superioare, din nou create, se alipesc universităților, e cum este
învățămîntul superior agricol la Cracovia, creat acum 22 ani, institutul
superior de comerț din Berna, institutul electrotecnic din Lille, Fri-
bourg, institutul de notariat din Bordeaux, și atîtea alte studii superioare
create în ultimii 15 ani, mai ales în vederea unei pregătiri tecnice
speciale, pe lîngă universitățile provinciale franceze. Numai în centrele
universitare prea populate și cu mijloace materiale îndestulătoare, cum
sînt Paris, Berlin, Viena, se păstrează organizarea independentă a insti-
tutelor existente, contribuind la aceasta și tradiția pe lîngă mijloacele
materiale îndestulătoare și pletora de oameni învățați. Căci, evident, pot
progresa și institutele organizate în mod independent; multe dintre
cele existente au fost și continuă a fi focare de bogată activitate științi-
fică și culturală; însă au reclamat însemnate sacrificii materiale, și chiar
cînd asemenea sacrificii au avut loc, ele nu s'au putut dezvolta decît
într'un mediu creat tot de către universități.

Romînia nu dispune măcar de suficiente mijloace materiale pen-
tru crearea unor atari institute superioare de cultură și de instrucție spe-
cială, așafel încît organizarea lor să nu lase nimic de dorit subt rapor-
tul material; nici nu dispune de o suficientă pletoră de specialiști, care
să poată satisface și cerințile tinerelor noastre universități și pe acele
ale diferitelor institute superioare, ce s'ar crea independent de ele. Pe de
altă parte nici universitățile noastre, afară de facultatea de drept din
București, nu sînt în deajuns populate cu studenți, dupăcum—probabil
pentru multă vreme—nici acele institute, ce s'ar crea independent de
universități, n'ar fi prea frequentate. De altfel încercarea făcută prin
crearea școlii dela Herestrău, independent de universitate, a dovedit
pe deplin, că asemenea institute izolate nu pot reuși la noi; ele au iz-
butit să pregătească numai tecniciani, dar despre o activitate științifică
proprie nu poate fi vorba; o atare activitate se așteaptă tot dela univer-
sități, unde—conform nouei legi a învățămîntului superior—s'au înfăp-
tuit modeste începuturi de organizare a studiilor superioare agricole și
electrotecnice.

Pe lîngă considerentele de ordin material, socot că nu trebue tre-
cut cu vederea și unul de natură sufletească. Se știe că la noi, mai mult
poate ca în alte părți, în ochii mulțimii și ai tinerilor studenți, univer-
sitatea, cu mediul ei, se bucură de prestigiu și de o atracție deosebită,
de care niciuna dintre celelalte școli speciale superioare nu s'au bucurat
până acum. Această particularitate contribue considerabil la consolidarea
și viabilitatea unei tinere instituțiuni, creată sub auspiciile universității [1].

1) Școala practică de electricieni, creată din inițiativă particulară pe
lîngă facult. de științi din Iași, ar fi avut un succes mult mai mic, dacă s'ar
fi înjghebat în acelaș oraș, cu aceleași elemente, dar înafară de universitate.

A fi „student universitar" sună parcă mai plăcut şi mai măgulitor pentru amorul propriu al tinerilor şi al părinților, decît „elev" al cutărei academii, şcoală superioară, institut etc.

Intr'un cuvînt, toate considerațiile pledează pentru crearea academiei comerciale pe lîngă universitate, dela care se va folosi de toate mijloacele de instrucțiune proprii şi de spiritul riguros ştiințific ce domneşte acolo.

Căci fără indoială, o samă de cursuri, precum acele de drept civil, economie politică, drept comercial şi maritim, drept compatat, dreptul ginților, dreptul administrativ şi constituțional, dreptul internațional; apoi cursurile generale de geografie, fizică şi de chimie, etc. pot fi audiate la aceiaşi profesori impreună cu studenții dela drept, ori ştiinți; după cum nu mai incape indoială, că toate cursurile speciale de comptabilitate, limbi moderne, studiul mărfurilor, studii de finanțe, statistică, transporturi, tarife, istoria comerțului, etc., vor trebui organizate osebit.

Din punct de vedere practic realizarea acestei propuneri nu poate întîmpina dificultăți de neinlăturat. Noua lege a învățămîntului superior prevede posibilitatea organizării diferitelor categorii de studii speciale superioare pe lîngă universități; prevede deasemeni posibilitatea unor cursuri comune pentru studenți aparținînd oricărei facultăți ori institut legat de universitate.

***

In ceia ce priveşte situația administrativă, socot, că întregul nostru învățămînt comercial, dela şcoala elementară şi până la proectata academie comercială, s'ar găsi mai bine subt conducerea ministerului de comerț, unde cel puțin se vor bucura de mai multă solicitudine, dat fiindcă ministerul instrucției abia poate face față, cu mijloacele de care dispune, atîtor cerinți imperios reclamate de numeroasele şcoli ce are de administrat. Faptul că o eventuală academie comercială, administrată de către ministerul comerțului, s'ar găsi incorporată unei universități, socot că nu poate fi o pedică serioasă, dificultățile administrative fiind mai mult nişte chestiuni de formă, uşor de inlăturat.

D. M. Cădere

Cronica internă

Invățăminte din războiul balcanic

Biruințele amețitoare ale Bulgarilor au creat peste tot in țară un deosebit interes pentru vecinii noştri de peste Dunăre, pe cari prea dese ori gazetarii noştri şi oratorii de întruniri publice erau porniți să-i trateze de sus. Lipsa lor de cultură, „sălbătăcia balcanică", in comparație cu „parisianismul" nostru rafinat au suggerat atîtea cuvinte de spirit, şi atîtea gesturi superbe !...

Iar astăzi cînd „zarzavagiii" ăştia sînt primiți cu atita cinste in saloanele marilor capitale europene, la mulți grandomania, atît de puțin întemeiată, de altă dată, cedează locul sentimentelor duşmăneşti, şi mai puțin justificate.

Dar nu lipseşte nici nota de admirație adîncă pentru energia şi vitejia acestui neam, care a reuşit să doboare un imperiu cu o populație de şapte ori mai numeroasă.

Şi, in adevăr, cum să-ți stăpîneşti admirația față de un popor, *maximum* de 3,500,000 de suflete (făcînd abstracție de populația musulmană, nesupusă serviciului militar), care a putut să mobilizeze aproape 500,000 de soldați ? Pentruca să se păstreze aceiaşi proporție, Romînia ar trebui să pună subt arme *peste un milion de oameni* !...

Dar aceste cifre nu ne dau incă imaginea complectă a efortului realizat de Bulgaria: in realitate *poporul întreg* acolo a luat parte la războiu—copii, bătrîni, femei, cu un entuziasm şi spirit de jertfă, cum puține cunoaşte istoria; tot mecanismul vieții economice şi culturale a statului a fost subordonat intereselor apărării naționale, in vederea necesităților de aprovizionare şi transporturi, sau a serviciului sanitar; corespondenții ne vorbesc de bănci, fabrici şi prăvălii inchise, de şcoli pustii; n'a rămas, parcă, pe acasă din populația validă, decît strictul necesar pentru asigurarea mersului acestui mecanism. E un adevărat războiu *național*...

De o asemenea sforțare nu e capabil decît un popor, la care sentimentul de *solidaritate socială* e atît de puternic, şi *conştiința națională* atît de vie, încît el apare intr'adevăr ca *un singur suflet*. Şi pilda Buri-

lor în războiul cu Anglia ne arată că un astfel de popor poate îndrăzni orice şi nu are a se teme de nimic. Anglia a fost silită să trimeată în Africa o armată mai numeroasă decît toată populaţia Transvaalului. Dar, şi invinşi, Burii tot au biruit: generalisimul lor se află astăzi în fruntea guvernului întregii confederaţiuni Sud-Africane (cu desăvîrşire independentă de fapt)!...

Care este taina acestei puteri? Insuşirile de *rasă?* Sînt mulţi ideologi ai teoriei de rasă, care nu se sfiesc să explice orice prin aceste însuşiri. Dar, cînd este vorba de Bulgari, pentru ce astfel de însuşiri nu s'au manifestat prin nimic în lungile secole de vegetare a raialei turceşti?

Vădit, explicaţia se află în altă parte,—şi scriitorul acestor rînduri a avut de mult prilejul să indice direcţia în care ea trebue căutată.

E întotdeauna o tristă satisfacţie pentru un publicist de a constata că scrierile sale vechi au păstrat încă un interes de actualitate, — tristă, pentrucă implică mărturisirea lipsei lor de răsunet în opinia publică. Totuşi nu voiu cruţa cetitorilor noştri o prea lungă citaţie dintr'o cronică, publicată în „Viaţa Romînească" încă din 1906.

După o expunere a situaţiunii noastre agrare, pe baza unui raport oficial, rămas celebru în analele vieţii noastre publice, am crezut atunci de cuviinţă să ilustrez consecinţile acestei situaţiuni prin pilda Bulgariei, care, precum se ştie, nu numai că n'are latifundii, dar a ştiut—prin legi înţelepte—să împiedice şi pe viitor formarea lor (cetitorii, bine înţeles, îşi vor da seama că toate cifrele din pasagiul citat se referă la anul 1906):

„Pentru a invedera efectele politice şi culturale ale acestei situaţii „agrare, vă rog să luaţi în mînă măcar „Atlas Universel" de Hickman „pentru 1906 şi să comparaţi datele relative la Bulgaria, *ţară de pro- „prietate ţărănească* (şi care a luat măsuri legislative împotriva aglo- „merării proprietăţii funciare) şi cele relative la Romînia, *ţară de lati- „fundii.*

„Nu sînt nici trei decenii decînd Bulgaria a scăpat de regimul „raialelor turceşti, şi nici astăzi nu e independentă,—populaţia ei abia se „urcă la 3,750,000 de locuitori, budgetul ei este numai de 98 milioane, „prin împrumut ea n'a căpătat pentru nevoile ei decît 324 milioane.

„Cu cît s'ar părea că e mai prielnică situaţiunea unei ţări ca Romî- „nia, care n'a fost niciodată raia turcească, care are o populaţie de „aproape 6½ milioane, budgetul căreia întrece 320 milioane pe an, şi „care pentru „utilajul" ei a avut aproape 1½ miliard (1420 de milioane).

„Mai mult. Nu numai în mod absolut, dar chiar *relativ* mica „Bulgarie cheltueşte pe an mai puţin decît Romînia, cu populaţia ei cu „73% mai mare ca a Bulgariei: cheltuelile acesteia pe cap de locuitor „sînt numai 27 fr., pe cînd ale Romîniei—37 fr., adică mai mari ca peste „o treime.

„Să vedem cum aceste două ţări au ştiut să satisfacă nevoile vieţii „de stat...

„Şi cu uimire constatăm, că în Bulgaria sînt 4.720 de şcoli pri- „mare, pe cînd în Romînia numai 4.040, cu 680, adică cu 17% mai pu- „ţin; numărul elevilor în aceste şcoli în Bulgaria e de 360.000, în Ro- „mînia numai 320.000, cu 40.000 mai puţin, — iar faţă de populaţie în „Bulgaria se numără la 1000 de locuitori 96 de şcolari, iar în Romînia „numai 52—*aproape de două ori mai puţin*; mai departe, — o şcoală „primară în Bulgaria vine la 800 locuitori, iar în Romînia la 1600, *un „număr îndoit*: pe de altă parte la o şcoală bulgărească frequentează în „mijlociu 76 de şcolari, pe cînd în Romînia 84,—adică aci sarcina învă- „ţătorului e mai grea...

„In rezumat, cu mai puţine mijloace, nu numai absolut ci şi rela- „tiv, mica Bulgarie a putut să facă mai multe şcoli, pe care le frequen- „tează mai mulţi elevi, şi nu numai relativ ci şi absolut, decît în marea „Romînie.

„In schimb noi avem şi relativ şi absolut mai multe şcoli secun- „dare (nu degeaba sîntem o ţară de „ciocoi"), dar în piramida, ce pe „p. 46 a „Atlasului" invederează proporţia de analfabeţi între recruţi, „mai jos decît noi sînt numai Sîrbii (chiar Ruşii stau mai bine cu 62% „de recruţi analfabeţi, faţă cu cei 68% ai Romîniei!)... [Omit aici din text datele relative la organizaţia militară, de o importanţă secundară, în fond, deşi de o dureroasă actualitate...]

„Se poate ilustra mai eloquent deosebirea între gospodăria unui „stat ţărănesc şi a unui stat boieresc?...

„Inainte de a lăsa condeiul, îmi permit o ultimă întrebare.

„La Romani, ai căror urmaşi ne fălim de a fi, oricît de crunt opri- „mau patricienii pe plebei, atunci cînd prin aceasta se periclita însăşi „existenţa statului, în faţa primejdiei din afară, cel puţin, predomina in- „teresul superior al statului împotriva intereselor de clasă, şi concesiuni „înţelepte asigurau desvoltarea pacinică a vieţii de stat.

„*Nu cred oare cercurile noastre diriguitoare, că în împrejurările „actuale prin care trece atît statul romîn, cît şi neamul nostru de „pretutindeni situaţia descrisă prezintă o primejdie pentru tot viitorul „nostru de stat şi de neam? Nu socot aceste cercuri, că a venit mo- „mentul imperios de concesiuni înţelepte?...*

„Dela răspunsul la această întrebare atîrnă, dacă viitorul istoric va „putea sau nu caracteriza rezultatul sforţărilor milenare ale poporului „Romîn cu perifraza bătrînului Pliniu:

„*Latifundia perdidere Romaniam...*" *)

Un an abia după publicarea acestor rînduri au şi isbucnit răscoalele ţărăneşti, iar acum, după şapte ani, asistăm la dezlegarea violentă a chestiunii Orientului, fără să fi putut încă spune „cuvîntul nostru"...

Mărturisesc că atunci cînd le scriam, n'am crezut că atît de curînd realitatea însăşi se va însărcina să ne dea aceste grozave avertismente.

*) *C. S.*, Cronica Internă, „Viaţa Rom.", 1906, vol. III, p. 631—632.

Dar pentruca să ne dăm seama de izvoarele acestei forțe vitale de care ne dau dovadă Bulgarii în momentul de față, nu trebue să scăpăm din vedere încă un fapt esențial.

La temelia constituțiunii bulgare e *sufragiul universal.*

Art. 86 al acestei constituții se reduce la cea mai simplă formulă: „dreptul de vot aparține fiecărui cetățean bulgar major (de 21 ani), care n'a pierdut exercițiul drepturilor civile și politice"... Iar în anii din urmă sistemul electoral e desăvîrșit prin introducerea *reprezentațiunii proporționale*...

Acest „stat de zarzavagii" a știut deci, abia în vre-o trei decenii de existență, nu numai să asigure organismului economic național o temelie neclintită în proprietatea țărănească sănătoasă și, cu mijloacele lui financiare totuși atît de modeste, să dea o mare desvoltare învățămîntului primar și să creeze o minunată organizație militară, dar încă, *în așteptarea ceasului de realizare a aspirațiunilor naționale*, s'a îngrijit și de educațiunea cetățenească a întregului popor, prin participarea activă a tuturor la viața publică.

Va să zică: țărani proprietari,— nerobiți nici latifundiarului, nici arendașului,—țărani știutori de carte, țărani cetățeni activi...

Trebue oare să mai facem apel la teoria de rasă pentruca să înțelegem, cum acest popor, cînd a sunat ceasul de mult așteptat, s'a putut strînge ca într'un singur pumn pentru a da o lovitură de moarte dușmanului secular?

Acest ceas a fost de mult așteptat, așteptat de *întregul popor.*

Dar noi nu l-am așteptat?.. Și doar, cînd a bubuit tunul în Tripolitania, numai surzii nu i-au auzit răsunetul în Balcani!...

Cum ne-am pregătit *noi* pentru acest ceas?

Nu vorbesc despre anii din urmă numai, cari vor caracteriza pentru veci nivelul conștiinții politice al acestei epoci:

Europa întreagă urmărea, îngrijorată, peripețiile războiului italo-turc,—iar noi am dezlănțuit în țară un adevărat războiu civil... pentru tramvae; de pe înnălțimea piramidei guvernamentale,—de acord cu revoluționarii, care visează dărămarea temeliilor înseși ale societății actuale,—miniștrii și presa lor defăimau cel puțin o jumătate din lumea noastră politică,—partidul care a guvernat 30 ani sub Regele Carol,—ca pe o bandă de pușcăriași; terfeleau Justiția ca venală; vestejeau armata pentru „orori inutile"; săpau creditul național, ponegrind Banca Națională ca „cea mai vastă escrocherie a veacului"; amenințau Coroana, pe care o presă deșanțată o solidariza expres cu toate turpitudinile denunțate...

Și furtuna ne-a surprins în mijlocul unor laborioase tratative pentru „concentrare" sau „colaborare"...

Știu că pentru aceste rînduri voiu fi acuzat de sectarism politic și mă pot aștepta la exploziunea de insulte obicinuite în polemicile noastre.

Dar pot asigura pe toți oamenii de inimă și cu cugetul senin că, în clipa de față, sînt cu totul străin de orice zel gladiatoric; îmi dau bine seamă

că în toată această tragi-comedie, partidele și personalitățile politice au în realitate o însemnătate cu totul subordonată: nici un partid, și nici o personalitate politică n'ar fi fost în stare să creeze o astfel de situație, dacă n'ar fi existat un viciu constituțional în însuși organismul nostru politic. Ca o erupțiune supracutanee, aceste manifestări ne denunță numai un rău ascuns.

Nu urmăresc o polemică, ci încerc să desvălesc un rău.

Să fim și drepți: indolența și lipsa de prevedere dovedite cu acest prilej sînt numai un reflex fatal al unei stări învechite.

Desigur, de un veac moare „omul bolnav", și toată politica europeană era îndrumată în vederea eventualei împărțiri a succesiunii sale. Dacă această împărțeală trebuia să se resfrîngă adînc asupra istoriei mondiale, asupra destinului nostru ea putea să aibă o înrîurire hotărîtoare. Rominia, prin urmare, era datoare să supravegheze de aproape desfășurarea evenimentelor, spre a-și apăra viitorul.

Însă oricîtă însemnătate ar avea pentru noi regularea succesiunii orientale, istoria ne-a pus în fața unei probleme și mai grozave:

Sîntem învecinați cu două imperii mari, cari, în vecinicul antagonism dintre ele, sînt frămîntate de forțe istorice năprasnice și deopotrivă amenințate de prefaceri adînci, care pot să schimbe fața lumei. Pentru oricine e clar, că toată această parte a Europei nu a ajuns încă la o așezare politică definitivă. Din generație în generație trăim în așteptarea evenimentelor, care pot decide pentru vecie asupra existenții noastre politice și chiar naționale, cu atît mai mult, cu cît peste hotare zac înstrăinați milioane de frați de sînge. Și doar de cîte ori puternicii noștri vecini n'au tratat împărțeala acestor țări, și n'am scăpat decît pentrucă n'au putut cădea de acord?...

Această situație impune statului romîn, în care s'a închegat într'o ființă politică de sine stătătoare numai o parte a neamului nostru, o datorie primordială de a crea aici un organism național atît de puternic, încît nici o vijelie istorică să nu-l mai poată primejdui.

O armată de cazarmă, oricît de numeroasă și instruită, nu poate constitui o garanție îndestulătoare. Numai *poporul întreg*, cînd este însuflețit de acelaș dor de viață și de acelaș ideal național, poate ajunge o forță formidabilă în stare să stăpînească valurile dușmane ale istoriei. Peste un popor de 7,500,000 de *Buri*,—care la nevoe poate ridica și 1,500,000 de ostași ca să-și apere vatra, la care și în sufletul copilului din cea mai umilă familie e sădit simțul de solidaritate socială și națională,— peste așa popor nu e putere pe lume care să poată trece: în fața măcelului pe care ar trebui să-l facă spre a trece peste cadavrul lui, în fața jertfelor de sînge și de avuție la care s'ar expune, s'ar îngrozi și dușmanul cel mai crîncen!

De altfel în vremurile noastre armata nici nu mai poate fi izolată de popor, cum era în acele epoci cînd forța militară a unui stat se mărginea la un număr oarecare de profesionali sau mercenari înarmați.

Vigoarea naţională peste tot e determinată în primul rînd de starea materială şi morală a poporului, care se resfrînge şi asupra însuşirilor războinice ale oastei.

Iar în *această* privinţă, cum ne-am pregătit noi? In ce măsură ne-am făcut datoria faţă de ţărănimea noastră,—faţă de majoritatea covîrşitoare a naţiunii?

Prevestiri nu ne-au lipsit, şi prevestiri care ar fi trebuit să ne atingă dureros mîndria naţională.

Incă din 1857, Comisiunea europeană, întrunită la Bucureşti spre a cerceta protocoalele Divanurilor, a descris în culori negre starea ţărănimii şi *şi-a manifestat neîncrederea în clasele noastre stăpînitoare*:

„Chestiunea condiţiunii sociale a ţăranilor,—cetim în raportul Co„misiunii,—a percurs de un veac faze deosebite, dar nici un guvern n'a „ştiut să asigure o bună stare populaţiunii rurale, nici să preîntîmpine „răul, care astăzi începe a lua proporţiuni atît de mari"...

„Acest rezultat negativ, lipsa de înţelegere asupra aplicării unei „măsuri recunoscute în unanimitate ca fiind indispensabilă, dovedeşte încă „odată că, *dacă această reformă va fi lăsată în singura grijă a păr„ţilor interesate, ea nu va putea niciodată să fie realizată cu echi„tate şi spre mulţumirea tuturor*"... *)

Raportul comisarului francez, Talleyrand, e şi mai drastic:

„In condiţiile politice şi sociale în care se află Principatele, este „vederat că această problemă socială *nu poate fi părăsită în voia ini„ţiativei lor ocîrmuitoare sau legiuitoare.* Desbaterile Divanului mol„dovenesc, care n'au ajuns la nici un rezultat, dau o dovadă despre a„cest adevăr. O soluţiune, fie ea chiar cea mai echitabilă, va fi primită „fără zguduire numai dacă principiul care-i slujeşte de temeiu *ar fi ob„ţinut de mai înainte sancţiunea Puterilor*"...**)

Cu alte cuvinte, comisarii marilor Puteri afirmă categoric, că clasa noastră stăpînitoare e incapabilă să dea o soluţie dreaptă chestiunii agrare, şi că această soluţie *trebue să-i fie impusă din afară*...

Şi, spre ruşinea noastră, Comisiunea europeană ne indică şi primejdia ce izvorăşte pentru ţările romîne din faptul că reforma agrară a fost realizată, din 1848, în Transilvania şi Bucovina, şi se pregăteşte şi în Rusia, adică pentru ţăranii Romîni din Basarabia....***)

Acesta este *fierul roş*, pe care reprezentanţii oficiali ai civilizaţiunii europene l-au pus pe fruntea claselor noastre diriguitoare....

Şi istoria a dovedit că pedeapsa a fost meritată, căci după o jumătate de veac, cum constată raportul oficial din 1906, am ajuns la acea constituţie agrară, în care, în vîrful piramidei sociale, o mie de oameni stăpînesc patru milioane hectare (cu păduri), la baza ei se sbat

*) *D. C. Sturdza-Scheeanu*,—„Acte şi legiuiri privitoare la chestia ţărănească", vol. II, p. 172.

**) *D. A. Sturdza*,—„Acte şi documente, etc." v. VII, p. 145.

***) *D. C. Sturdza-Scheeanu*, op. cit., II, p. 172.

aproape 1,500,000 de nevolnice gospodării ţărăneşti, cu numai trei milioane hectare,—şi dacă statistica mai poate înregistra o ridicolă cifră de proprietate mijlocie, aceasta se datoreşte mai cu seamă.... Dobrogei!...

Iar istoricul ţărănimii noastre poate astfel rezuma studiul comparativ al situaţiunii agrare din Ardeal, Bucovina, Basarabia şi Romînia:

„Constatăm, că din toate ţările locuite de Romîni, Romînia liberă, „adică ţara unde ar fi trebuit ca Romînul să se simtă mai la îndămînă, „să trăiască mai dulce, era aceia în care obştia neamului, puterea lui, „era tratată mai cu neomenie, era mai desbrăcată de drepturile ei stră„moşeşti asupra pămîntului ce-l stropia de veacuri cu sîngele şi cu su„doarea ei"...*).

Şi din tot studiul se desprinde ca o lege fatală: cu cît un teritoriu romînesc a fost deslipit mai din vreme de trunchiul Romîniei libere, cu atît starea ţărănimii lui e mai prosperă, şi cea mai prosperă este în acele părţi cari n'au fost niciodată alipite de acest trunchiu.... Iar coborîtorii ostaşilor lui Mircea şi ai lui Ştefan, aruncîndu-şi privirea peste Dunăre, se pot întreba cu durere: care le este răsplata pentru vitejia, cu care strămoşii lor au scăpat ţara de soarta raialei turceşti?....

Această situaţiune, în primul rînd, determină acea groaznică izolare a satelor noastre, mulţumită căreia ţara parcă ar fi locuită de două popoare străine. De aci decurg şi toate scăderile vieţii noastre de stat: politica mioapă şi lupta vehementă de coterii, desfrîul administrativ, regimul electoral oligarhic şi analfabetismul asiatic,—după o jumătate de veac de constituţionalism şi de învăţămînt „obligatoriu"...

Cînd, cum spune d. Radu Rosetti, o oligarhie atot-puternică se ridică deasupra *obştiei*, robită economiceşte, lipsită de drepturi politice şi de cea mai elementară cultură,—nici o viaţă naţională sănătoasă nu-i cu putinţă.

Cu drept cuvînt, într'o broşură recentă, d. Vintilă Brătianu pune în legătură cele trei „crize de stat": din 1901, 1907 şi 1913.

Toate nu sînt decît rezultatul *dezechilibrului social*:

Cînd glasul „obştiei" muncitoare şi plătitoare de dări nu este ascultat,—un „guvern popular" înseamnă un guvern cheltuitor; raporturile agrare se înăspresc peste limitele imaginabile într'o ţară civilizată: şi o coterie la guvern se poate juca de-a războiul civil, cînd adevăratul războiu bate la uşă...

Iar pentru această situaţie *cu toţii* sîntem responsabili, toată clasa diriguitoare: faţă de egoismul feroce al unora, şovăelile şi lipsa de energie şi curaj a altora nu se prezintă decît ca o formă de complicitate socială....

Dar astăzi am ajuns la cel mai primejdios povîrniş al istoriei naţionale, cînd clasa noastră diriguitoare are, poate, pentru ultima oară putinţa de a-şi da dovada de vitalitate şi de conştiinţa datoriei.

*) *Radu Rosetti*,—„Pentru ce s'au răsculat ţăranii?", p. 426.

Locul Imperiului Otoman luîndu-l, eventual, confederaţia balcanică, sîntem ameninţaţi să fim strînşi ca într'un cleşte de două mase de slavi.

In momentul acesta chiar, ca răspuns la revendicarea din parte-ne a celor mai elementare garanţii pentru viitor, presa rusească ne-a ameninţat cu împărţeala în „gubernii", iar cea bulgărească—cu răscoale ţărăneşti...

Ziarele noastre, cu drept cuvînt indignate, au invocat dragostea de ţară a ţăranului nostru.

Au dreptate.

Insă... nu patriotismul ţăranului romîn are nevoe de apărare, căci ţăranul e *singurul* care şi-a făcut datoria faţă de ţară, şi singurul care *nu e responsabil* pentru situaţia în care ne găsim.

Patriotism trebue să dovedim *noi*, clasa diriguitoare,—să-l dovedim, arătînd ţăranului că el n'are nevoe să asculte glasuri amăgitoare de peste hotare, că numai în ţara lui el îşi poate asigura dreptatea şi o soartă mai fericită.

In faţa realităţii triste, nici declamaţiile patriotice, şi nici chiar votarea grabnică de credite militare, nu sînt de ajuns.

Sîntem datori să astupăm prăpastia care ne izolează de satele noastre, dînd astfel vieţii naţionale o temelie mai sănătoasă şi mai multă intensitate.

Emoţiunea atît de vie, provocată în toate clasele societăţii noastre de moartea lui Spiru Haret,—care toată viaţa a chemat la datorie clasele culte şi a muncit fără preget la deşteptarea satelor,—ne dovedeşte că în conştiinţa naţională astăzi a pătruns adînc necesitatea imperioasă de a pune la ordinea zilei rezolvirea definitivă a acestei mari probleme de regenerare naţională.

Pentru toate sufletele vii ale acestui neam, evenimentele din urmă şi perspectivele viitorului apropiat nu mai îngădue tărăgănire.

Iar elementele problemei pentru întreaga opinie publică progresistă a ţării,—indiferent de nuanţe şi etichete, indiferent chiar de ciorovăelile meschine ale politicianismului curent,—se încheagă într'un vast plan de reforme, care poate fi precizat în puţine postulate:

1) Lărgirea dreptului de vot, pe baza colegiului unic, pentru toţi ştiutorii de carte, ca o îndrumare firească spre sufragiul universal, şi reprezentarea minorităţilor.

2) Intărirea, pe aceiaşi bază, a organelor de autonomie locală, şi ocrotirea lor împotriva abuzului de dizolvări arbitrare.

3) Asigurarea pentru fiecare cetăţean a dreptului de apărare legală împotriva abuzurilor administrative şi a încălcărilor libertăţii individuale.

4) Infiinţarea de şcoli îndestulătoare pentru întreaga populaţie şcolară, pentruca învăţămîntul obligator să fie o realitate.

5) Legislaţia protectoare a muncii şi recunoaşterea sindicatelor muncitoreşti ca mijloc legal de apărare a intereselor profesionale.

6) In sfîrşit, întregirea reformelor agrare, atît în ce priveşte ocrotirea muncii, cît şi pentru a trece în stăpînirea ţărănimii, fără întîrziere şi la nevoe prin expropiere silită, a cel puţin două milioane de hectare.

Pe această cale numai, ruptura dintre oraşe şi sate va putea dispare şi ţărănimii i se va asigura în stat locul ce i se cuvine, după însemnătatea ei reală în viaţa naţională.

Atunci ţăranul-proprietar liber, ştiutor de carte şi alegător,—cînd la majorat, ca şi cetăţeanului Elveţiei libere, i se va da în mînă puşca—va fi chezăşia cea mai neclintită a viitorului naţional.

Iar *fără* aceste „compensaţiuni interne", după expresiunea fericită a d-lui N. Iorga, orice am putea dobîndi prin stăruinţa diplomaţilor va rămînea fără rost trainic, şi chiar cheltuelile pur militare nu ne-ar mai da pentru mult timp un scut de nădejde, fiindcă în aceste vremuri o armată recrutată din robii satelor nu mai poate constitui o forţă naţională....

C. S.

Cronica teatrală

BUCUREŞTI

Teatrul Naţionnl: *Păiajenul*, comedie în trei acte de d. Herz.— *„Poezia depărtării"*, 4 acte de d. Duiliu Zamfirescu.

Deşi avem de-a face înnainte de toate cu baronul, o să ne scuze autorul că-i stilizăm numele democraticeşte. Plăcerea sa *particulară* ne-a obligat chiar să i-o socotim ca o lipsă şi a strecurat în opinia noastră despre tinărul aristocrat îndoieli, încă de mult, şi rezerve.

Odinioară, în epoca de obscuritate, d-lui Herz îi plăcea să-şi iscălească încercările literare cu un pseudonim afară din cale de neaoş. Nu numai că renunţase la *von*, dar suprimase cu totul pe Herz, şi transformîndu-se în Ramură ţinea să-l cheme şi Dinu, o denumire de felul lui Niţă sau Costache. Desigur că timpurile s'au îndulcit de-atunci încoace şi nu se mai teme nimeni de rigorile grupului naţionalist, care cenzura literatura. Căci altfel, de ce s'ar face d. Dinu Ramură la loc, Herz şi mai cu seamă *de?*

La spectacolul premierei ne-am dus cu prejudecăţi de-această natură. Şi cu impresii de publicitate, adaose la ele. Fără să cunoaştem pe d. Herz ca autor de teatru, observasem la d-sa o lăcomie stranie pentru o celebritate la care contribuesc relaţiile şi stăruinţa mai mult decît aportul brut şi categoric al materiei create. Poate să fie o eroare, noi o ţinem însă ca o dogmă. Atitudinea talentului ne place să o concepem dreaptă ca spinarea copacilor. Ni se pare ca deşertăciunea gesturilor de sineşi arătătoare reproduce accentul de gol interior, şi nu putem alia reclama, vanitatea şi arivismul literar cu valoarea. Cînd anotimpuri viguroase şi de-o splendoare în care toată arta nu face cît o frunză moartă de arţar, se ridică şi se sfărîmă ca o cenuşă, în ignoranţa universului indiferent, deliciile şi rivna omuleţului scriitor, fiu de trîmbiţă şi nepoţ de tobă, sînt meschine şi triste. Flaubert visa o artă din care artistul să fie absent, ca Dumnezeu în natură. E-o generaţie de scriitori la noi, care şi-ar pune nu personalitatea, dar portretul la fiece pagină scrisă. Să ne

erte Flaubert. Ii vezi în toate redacţiile, sînt la toate mesele cafenelii, subt masă sau pe scaun, acostează pe unul şi pe altul, string mîni, sărută picioare adorate. Şi scrisori! şi dedicaţii! şi laude!—Şi în acest timp străluceşte cerul, cîntă marea, cristalizează în fundul pămîntului diamantul... şi gazetele apar.

Căci de scris se scrie întocmai cum se face săpunul, untul de migdale, picăturile doctorului Davila—fără aluzie la Thalia—cosmeticul. Literatura în genere se-apropie mai mult de industrie decît de artă şi cei mai mulţi din meşteşugarii peniţei se nasc din hîrtia bibliotecii ca molia.

Am exagerat într'adins. Pe cît ne gîndim să displacem d-lui Herz, tot pe-atît să cuvine să facem şi-un act de onestitate şi să mărturisim că 'n ce priveşte pe d. Herz ne-am înşelat. In acest autor dotat prin excepţie, poate trăi în bună tovărăşie, larma cu talentul.

I s'a recunoscut în totdeauna d-lui Herz, dibăcia de-a confecţiona o piesă pentru teatru. Noi l-am văzut acum întâiaşdată. E-o dibăcie, desigur, să interesezi publicul trei ore 'n şir, cu o comedie romînească, neiscălită de Caragiale sau cu o dramă alta decît Manasse; dar e-o dibăcie de om de teatru consumat, şi la d. Herz care-i foarte tînăr, dibăcia s'ar aşeza mai repede între talente.

Ceia ce ne sileşte încă să ezităm, în ultimul loc, şi să nu facem declaraţii entuziaste, este conştiinţa că autorul *Păiajenului*, în tot ce spune mai vorbeşte cineva. Cuvintele şi situaţiile murmură de şoapta reminiscenţii. Dar o reminiscenţă discretă, pe care de originalitatea complectă o deosebeşte o nuanţă. D. Herz se află în această nuanţă, care lipseşte tuturor concurenţilor săi de până azi, cunoscuţi nouă. D-sa nu aminteşte de alţii după cum de pildă o bicicletă ar aduce aminte o altă bicicletă, ci numai după cum un velociped ne-ar face să ne gîndim la roată. E-o transmutare de imagini ce se găseau înseşi perfecţionate.

Materialul cu care lucrează d. Herz subt această presiune, este observarea exactă, deşi la suprafeţe, şi poate că tocmai de-aceia exactă. El nu trădează o cerebralitate şi o înfăţişare lăuntrică.

Actul întâiu din *Păiajenul* e în felul acesta, minunat. Dacă s'ar fi menţinut în toată piesa aceiaşi atmosferă şi aceiaşi chip de-a trăi, *Păiajenul* ar fi fost o piesă definitivă. Punctul banal şi dureros e însă idila, acolo unde d. Herz avea să răspundă singur de puterile sale. In actul al treilea autorul este serios, voeşte să fie poetic şi este banal, de-o banalitate care permitea unui vecin al meu de scaun, nepriceput şi mediocru, să afirme că-i plin de poezie. Definiţia poeziei, după poeţi chiar, se cuprinde toată într'o descripţie enumerativă. O cameră noaptea, cu alcova închisă, o canapea dincoace cu doi îndrăgostiţi şi cu toate neroziile pe care le pot debita nişte amanţi convenţionali; lumină puţină şi dantele şi amărunte femeeşti. Poezia e pentru mulţi borcanul cu cremă de frumuseţe, sau o jartieră, sau un crîmpei de fustă—în sfîrşit literatura, adică apusul poeziei, din care se hrăneşte mai toată poezia.

E de prisos cred, să povestesc cele trei acte, din care al doilea reproduce subt o altă formă actul întâiu. Tot ce-aş putea adăoga este că piesa, aplaudată cu ochii, cu urechia şi minile, n'are pretenția de-a fi fost şi scrisă, ceia ce-i inutil în teatru. O piesă trebue jucată şi o piesă trebue să şi moară.

Păiajenul e-o femee ademenitoare de tineri care se prind in ațele-i nevăzute, ca nişte muşte. Titlul se potriveşte mai ales cu actul întâiu şi ne aminteşte de-o ilustrație popularizată de cărțile poştale, un păianjiniş al căruia centru e ocupat de-o muză carnivoră. D. Herz care reuneşte in sufletul său un tapițer de lux, o modistă, o gospodină fericită şi un American dela Sud, trebue felicitat pentru bazul măsurat şi pentru justul echilibru al episoadelor sale şi publicul i-a fost recunoscător pentru serile petrecute subt direcția d-sale, seri de umor sănătos şi candid unde trebueşte.

Interpretarea bună, a suferit mai mult din partea d-nei Giurgea, printr'un abuz de ingenuitate.

Dela d. Herz până la d. Duiliu Zamfirescu, spectatorul parcurge o distanță. D. Zamfirescu e o persoană gravă. La d-sa nici spiritul nici fața nu cunoaşte roua impalpabilă a surisului. Zîmbetul d-sale este căznit atît în tăietura aspră a buzelor, de s'ar zice cusute, cît şi în tiparul glumelor aruncate în piesă.

Spiritele grave surîd cu toate acestea, însă opera lor cade mult mai lesne în mediocritate decît veselia chiar superficială, tăiată 'n fațetele mobil scînteietoare, ale comediei care dilată, după o expresie veche, splina. Dificultatea spiritelor grave este că ele nu însemnează şi nu vieţuesc fără o adîncime genială.

Dacă s'ar face socoteala cîtă literatură gravă şi cîtă literatură *plastică* s'a scris, cantitatea celei dintăi este neînchipuit de mare. Academiile, universitățile, bisericile; matematicile, dreptul, medicina, filosofia, discipline cît se poate de serioase, sînt motoare de gravitate.

Ei bine, ceia ce a rămas grav şi solemn în picioare se poate măsura cu degetarul, pe cînd ceia ce am putea numi plastic, se menține cu abundență, se păstrează, şi împotriva lucrurilor grave, stabilite de marea mediocritate, se ridică zilnic insurecția vieții şi-a gîndirii. Pe cît se afinează omul, pe atît îşi pierde gravitatea nimbul, virgin în epocile de ignoranță. Puritanii numesc gravitatea: morală. In republica lui Calvin fetele trebuiau să se poarte ca nişte bătrîne şi zuluful de aur lăsat cu o funtă, pe trandafirul urechii era pedepsit cu închisoare, ca o idee, ca o îndoială. Lumea pe vremuri, era de rigoare să se nască sbîrcită şi posomorită. Ca să învețe cineva matematicile trebuia să se costumeze. Barba rasă, obrajii fără lunete, haina cu mînecile strîmte, odaia fără simbole în păreți şi masa fără o hircă, nu se potriveau cu studiul, care trebuia să fie grav; ca osînda.

Măştile dispar, umbrele chineze se subțiază, surisul străbate filosofia, ştiința. Spiritele grave, pentru care tinerețea e imorală şi iubirea vicioasă, se depărtează de noi. Dar au mai rămas, şi multe. Neputînd să fie grave în felul lui Pascal, Goethe, Larochefoucauld, ele vor păstra gravitatea d-lui Duiliu Zamfirescu.

Banalitatea d-sale a fost aplaudată, căci e banalitatea pretențioasă cu care se hrăneşte o bună parte din public în toate profesiile lui şi se autohrăneşte. Atitudinile falşe şi sentimentalismul de operetă îşi au admiratorii lor entuziaşti. Priceput la o calitate anumită de veselie, publicul se găseşte quasi-elefant în fața unei literaturi mai grave, iar între artă şi caricatura ei, alege pe cea strîmbă, mai întotdeauna.

Am auzit şi scriitori afirmînd că *Poezia depărtării* le-a „plăcut". In jurnale s'au tipărit cuvinte pompoase, plutitoare şi umflate. Cei care găseau „poezie" în actul de dragoste al *Păiajenului*, descoperiră „artă" în actele d-lui Duiliu Zamfirescu. Adevărul este că aceşti poeți şi prozatori înțeleg tot atît de puțin arta cît şi autorul. Pe scara inteligenții se reproduc duritățile minerale, şi talcul, cînd cauți, îl vezi uzurpînd toate treptele.

Poezia depărtării reflectă, încă dela titlu, intelectualismul ei de pensionat de domnişoare, lecturi excelente şi nedigerate. E-o „mièvrerie" de şcoli literare. Un ifos prostănac, un romantism de provincie mică. Soția judelui cîntă la pian, pictează flori, citeşte pe Guy de Maupassant in franțuzeşte şi se ține mîndră pentru cuvîntul că e „damă cultă". Ceva femeesc şi rău femeesc. Pudră, roman şi găuri la ciorap. Opinii, perle pe un grumaz negricios, fustă de mătase, cămaşă undelemnoasă subt corsaj, o ploşniță într'o cută. *Poezia depărtării*... Princesse lointaine... o poezie care nu apare de nicăiri, dar care revine 'n piesă, independent de dînsa, în cuvinte, în fraze fără cadru, de un efect crispant de ridicol. Nu te poți gîndi la una, de un comic desăvîrşit, fără s'o citezi:

— *Domnule Ministru, adu pe fiul meu înapoi că micşorezi poezia depărtării*...

Un act e ocupat de-o recitare de versuri. Un bărbat în vrîstă, amorezat de soția lui, un idiot grav, spune poezii la biurou şi povesteşte din Oscar Wilde, cu neruşinare, pe zece pagini... Şi mai e şi noapte şi arde lampa. In fund se vede biblioteca inevitabilă, pe care o cunoşteam din piesa d-lui Dauş.

In actul al patrulea însă, versurile sînt spuse de soția bărbatului în vîrstă, acuma răposat, versuri antologice, din abecedar şi de-aiurea, debitate în fața unei colivii, înlăuntrul căreia ar fi o privighetoare, ca în povestea lui Wilde. Insuşi Wilde a semnat o artă falşă, cu toate că abilă, ca în emfatica *Salomea*. D. Duiliu Zamfirescu e de o sută de ori mai „livresque" şi mai baion.

Nicăiri invențiune. D. Duiliu Zamfirescu e victima bibliotecii. Totul e compus. Reflecțiile filosofice au înfățişarea copilărească şi ridi-

culă din raționalismul falș al unei mijlocii de liberi-cugetători, care nu sînt nici liberi nici cugetători. Educația din cărți a unei minți afectate, formată din preciozități. Nimic nu trăește, nimic nu e viguros, intuitiv, spontaneu.

Intr'un loc autorul reușește să aducă vorba de votul universal. Și-a făcut întâiu o listă... Aci voiu prăpădi pe cutare, dincoace voiu zdrobi pe cutare... Vreți vot universal?... Vă distrug cu o frază! canaliilor. Uitați-vă la mine... Dar pretutindeni pecetea neputinții, formidabilă.

Atmosfera sufletească a unei clase al căreia suflet cască prin saloane, se întinde pe canapele și care leneșă la inteligență și flască, își omoară timpul citind cărți frumoase, dar închise pentru puterile ei, ca niște lăcate. E salonul cu vegetația lui de bibelouri, cu întunecimea perdelilor lui grele, cu tineri savanți prea de vreme, sosiți de curînd pentru mîntuirea patriei, din tripourile și bulevardele Parisului, tineri croiți cu foarfeca, și care n'au înțeles nici munca, nici idealismul Parisului. E salonul unde pute a miasme flaconate, unde mobilele par cîștigate la loterie sau furate, unde lucrurile iau atitudini medicamentoase. E casa unde în nici o odae, afară de bucătăria care prepară sosuri pentru stomacuri trîndave, nu se muncește. Academie de cinism mistic, de ipocrizie și scepticism înăbușit cu principii de moarte. E lumea în mijlocul căreia te simți mînjit și revoltat până la nihilism. E Paul Bourget, sarbăd și deșert în neamul lui, importat în Romînia, de doamne cu sentimente moi și macre. E răscoala importată, a cîtorva temperamente ca Lemaître, Barrès și Maurras, visătoare de frumusețe medievală și cu rostul varietății în republica lor, pe care au pus brațele stăpînire. În Franța, o aristocrație împuținată, fără rost, se retrage prin saloane, cu tezaure sufletești mari de inferioritate și pedantism, așteptînd pe d-na de Thèbes să-i ghicească imperiul în palmă și pe d. Bourget să-i facă psicologia. Acești infirmi ar voi să îndrepte universul după ce l-au stricat și au fost vărsați afară din talazele lui, ca niște cadavre.

Iată ce ne dă d. Duiliu Zamfirescu la noi, omenire tînără și începătoare, o simili-psicologie străină și sleită, copiată, factice și rău confecționată și-aceia. O literatură de ramolisment, de flacări stinse, de parvenitism în odihnă, așezat turcește; un filfisonism artistic după cognac, pocker și femei neiubite. Iubirea chiar, pe care o speculează în cele 4 acte, e-o iubire ca puștile de salon. Eforturi de ciocoism, niciun accent, niciun avînt.

Dela deschiderea stagiunii pieselor romînești singur d. Herz face față teatrului național.

Teatrul Comoedia: Trupa de comedie bufă de subt direcția d-lui Niculescu Buzeu

Teatru nenorocit din născare „Comoedia" răsare și apune odată cu felinarele-i dela intrare, în fiece anotimp de cîteva ori. De odată, fără veste, se face lumină multă. Tot subit, într'altă seară, nu se mai vede nimic. O uliță sumbră și catafalcul cochet al clădirii, în stil funebru.

Construit de niște capitaliști și advocați care au crezut că se poate face din orice articol milioane; fără nici-o direcție precisă și cunoscută; deraiat de cum pornise, zăpăcit și haotic, teatrul de lîngă Capșa n'a rodit pân' acum decît confuzie și insuccese.

D. Niculescu-Buzău, comicul maestru, comedianul *à froid*, un talent și o inteligență, s'a gîndit probabil la o farsă, hotărîndu-se să încerce *Comoedia* cu degetul. Și încercarea pare că reușește. Jocul cîtorva actori de calitate, printre care d-nii Morțun și Mărculescu, și temperamentul actrițelor, alese pentru comedia ușoară, atrag publicul dispus să petreacă fără concursul artei d-lui Duiliu Zamfirescu. Sălile sînt pline ca niciodată, trupa se impune zilnic mai mult.

In seara de deschidere s'a reprezintat și actul bine cunoscut *Recomandația*, o schiță, cu care d. Niculescu-Buzău cîștigă laurii cu sacul. E istorisirea rapidă și spirituală a unei scene petrecute în cabinetul unui director de întreprinderi industriale. Postulantul timid și mizerabil îmbrăcat, care vine să ceară o slujbă în biurouri, și găsește pe servitor dormind și conștient de importanța rolului de odăiaș. Convorbirea unui domestic arogant și condescendent, cu un cerșetor de funcții, respins de pretutindeni și îngrozit. Sosirea în biurou a patronului violent și fanfaron care crede a fi găsit în sfîrșit mîna de fier ce-i trebuește, în omul neras și nespălat, surprins bîlbîind în cabinetul său. Contrastul dintre realitatea tipului de timiditate și impresia de energie pe care o inspiră și se înspăimîntă că nu știe cum s'o susție. Apoi contrastul interior al slujbașului, care, îmbărbătat fără să se aștepte, caută să iasă din sineși cu violență, se împiedică în personalitatea lui adevărată, de om fricos, tremură, gîngăvește și în sfîrșit se face îndrăzneț cu exagerarea obișnuită timizilor.

Sînt în această schiță cu trei persoane, momente admirabile, a căror valoare, numai de joc, se datorește d-lui Niculescu-Buzău, solicitatorul timid, un artist cu resurse comice excepționale și un adevărat artist de scenă.

T. Arghezi

IAȘI

Baba Hirca.—Bébé.—Hamlet.

Nu mă așteptam ca reprezentarea unei piese din vechiul repertoriu romînesc să aibă atîta succes. Fără exagerare, *Baba Hirca* a fost una din cele mai reușite reprezentații. Parcă suflul artistic al generației lui Milo și ceilalți a trecut și în noua generație de artiști. A fost cea

mai frumoasă dovadă de continuare a tradiției artistice pe scena teatrului moldovan.

Actul întâiu al acestei operete m'a ținut într'o încordare plăcută și, fără să bag de samă, cortina se lăsă încet, încet, parcă n'ar fi vrut nici ea să pună capăt acestui farmec.

Sub impresia primului act, gîndul mi se duse fără voe la vremea cînd un Milo juca *Baba Hîrca* și piesele repertoriului Alecsandri pe scena teatrului eșan, cînd boerimea țării socotea ca o mare cinste de a fi văzut jucînd pe neîntrecutul Milo, și parcă vedeam șirul de carete boerești, urcînd în noaptea de iarnă încet dealul Copoului spre teatrul moldovenesc. Prin coridoare rău luminate, înguste, de abia te puteai strecura și în care te izbea un miros rece de aer umed, ajungeau apoi la lojile păstrate dinnainte. Intunericul din sală mai stăruia puțin și deodată candelabrul cel mare cu mulțime de luminări aprinse începea să se coboare de sus, dînd o înfățișare sărbătorească sălii. Cînd tîrziu, în noapte, șirul de trăsuri pornea în jos la vale, acum ceva mai grăbite, deoarece frigul devenea mai simțitor și cîte un fulg se legăna alene în văzduh, învălit în blana sa, boerul își simțea sufletul plin de cele văzute acolo sus, în clădirea din dealul Copoului.

Azi în locul vechiului teatru de odinioară se ridică în altă parte a orașului un edificiu splendid. Scări frumoase și scăldate în lumină duc spre lojile elegante. Dar scările nu le mai urcă azi boerul moldovan de odinioară și n'are cine să-și mai șteargă lacrima în amurgul lojii. Și nici Iașul nu mai e cel de odinioară. In locul clădirilor mărunte de altădată se înalță hoteluri cu trei etaje, lumina electrică și tramvaiul dau orașului un aspect modern. De fapt, însă, Iașul dă îndărăt. O statistică recentă arăta că un oraș comercial al țării are două sau trei mii de locuitori mai puțin decît capitala Moldovei, și desigur peste cîțiva ani o va întrece. Și iată Iașul devenit *al treilea* oraș al țării. Cine nu știe dacă mai tîrziu nu va fi și al patrulea...

Din turlele numeroaselor sale biserici, clopotele împrăștie trăgănat fiorul morții:

Nu 'nvie morții, e 'nzădar, copile.

Ce asămănare între soarta strălucitoarei Veneții și aceia a vechii capitale a Moldovei: cea dintâiu a fost ucisă de găsirea unui nou drum pe mare, cealaltă din pricină că necesități de existență națională i-au impus nobila renunțare la toate avantajele de capitală a țării Moldaviei.

In plictiseala antractului, deschid gazeta din buzunar. Cetesc știrile: miroase a praf de pușcă. Și deodată, un gînd: Basarabia. Da, numai alipirea ei din nou la trupul țării va putea da acestui oraș, rămas prin pierderea ei și a Bucovinei la un colț al Moldovei de azi, o parte din strălucirea de odinioară. Cine știe?...

Și *atunci*, la prima reprezentație *de atunci*, vei fi mulțumit văzînd lojile iarăși pline, și 'n ele figuri neobișnuite și ceva mai aspre, pentrucă un vînt mai tăios le-a brăzdat fața. Și *atunci*, biet cronicar, pierdut în mulțimea zgomotoasă, vei fi mulțumit că se face iarăși întuneric în sală, ca acum pentru reprezentarea celui de al doilea act, vei fi mulțumit că în întuneric nimeni nu va băga de samă că nu ți-ai mai putut păstra figura imobilă de critic nemilos, că, neștiută de nimeni o inimă se zbate, se frînge și abia își poate stăpîni năvala simțirii ce o copleșește. Așa, atunci cași acum, îți vei putea șterge lacrima în voe: în sală s'a făcut întuneric...

In rolul Babei Hîrca, d. Boldescu a fost minunat. Și trebue să mai vorbesc oare de simplicitatea și delicateța jocului d-nei Pruteanu, în rolul Vioricăi? Foarte bine și d. Profir, în rolul țiganului Chiosa. Intr'un cuvînt o reprezentație, care însamnă un succes și care în acelaș timp e o pioasă comemorare a vechiului teatru moldovenesc.

In sara de 23 Ianuarie a avut loc reprezentația de retragere a artistului Penel, cu comedia *Bébé*. E a doua reprezentație de retragere din această stagiune și ea e cu atît mai melancolică cu cît excelentul artist e silit să se retragă la o vîrstă, cînd putea da tocmai ceia ce era mai bun. Publicul, venit în număr covîrșitor de mare, a dovedit că nu uită pe cei care au știut să pătrundă în inima lui. Cuvintele simțite ale d-lui Penel au sporit și mai mult atmosfera de tristeță a momentului. Nădăjduim că cronicarul teatral al acestei reviste va putea vorbi pe larg de jocul d-sale, atunci cînd, într'un viitor apropiat, artistul, complect restabilit, va apărea iarăși pe scena teatrului de care i se leagă atîtea amintiri.

In sfîrșit, *Hamlet*. Hm! Nu știu cum s'o incep. Dar, în sfîrșit, *Hamlet*. Rolul principal al piesei *Hamlet* de Shakespeare a fost susținut de d. State Dragomir.

Nu merge... Văd că trebue să devin extrem de serios. Jubilarul scenei bucureștene, nefericitul prinț al Danemarcei, merită să fie altfel tratat. D. Dragomir tot așa.

Renunțăm să mai adăugăm și noi ceva la cele spuse de atîția critici asupra figurii eroului shakesperian. Să vorbim mai bine ceva despre d. Dragomir.

D. Dragomir e un om inteligent și un om cult fără îndoială, și desigur d-sa a avut o deplină înțelegere a semnificației adevărate a rolului, care i s'a încredințat. In general, interpretarea, pe care a dat-o d-sa lui Hamlet, e cea adevărată și n'am avea de făcut decît cîteva mici observații neînsemnate.

Dar d. Dragomir a pus în lucrare în interpretarea acestui rol numai inteligența și cultura, nu și sufletul d-sale. S'o spunem drept, am avut impresia că d. Dragomir a combinat admirabil în minte, înainte de

reprezentație, diferitele situații ale piesei, și-a imaginat ce gest trebue să facă în anumită împrejurare, ce privire trebue să arunce în alt moment al piesei. Dar toate acestea au fost numai combinațiile omului de cabinet. Pe scenă toate acestea s'au evaporat. Nu era sufletul tînărului prinț al Danemarcei care se zbătea pe scenă, ci numai formula artistică care îl strînsese ca într'un cleşte și se agita neputincioasă pe scenă. Toate erau pe scenă, înțelegerea deplină a caracterului, înțelegerea situațiilor, numai *viața* era absentă.

Şi aceasta e soarta rolurilor d-lui Dragomir, care nu sînt conforme cu temperamentul d-sale. Un critic teatral spunea de d-na Voiculescu că d-sa e neîntrecută în situațiile dramatice a căror temperatură trece de 100°. Aș, d. Dragomir tocmai la 100° devine sloiu de ghiață.

Şi dimpotrivă, d. Dragomir e la înnălțime în rolurile cu temperatură normală, 37°. Acolo unde e vorba să apară pe scenă un personagiu serios, cu mişcări cumpătate și cu vorba așezată, d. Dragomir e la largul d-sale. Vedeți, ce bine a reușit d. Dragomir în rolul judecătorului dela instrucție în *La instrucție* sau în scena din actul IV din *Dama cu camelii*, atunci cînd Armand Duval aruncă biletele de bancă în fața nefericitei Marguerite Gautier. Era expresiunea unei indignări curat omenești, a unei indignări accesibile majorității oamenilor. Şi cîte alte roluri n'ar oferi d-lui Dragomir ocazia să ne înfățișeze creațiuni reușite!

Din nenorocire, *si jeunesse savait, si vieillese pouvait*... D. Dragomir fuge după temperaturile înnalte din Sahara, cînd clima temperată a Europei îl așteaptă cu brațele deschise.

Despre splendida creațiune a d-nei Pruteanu în rolul Ofeliei s'a mai vorbit altădată în această revistă. Nu rămîne decît să depun și omagiul meu necondiționat.

Bine, foarte bine, d. Boldescu în rolul groparului, cași d. Demetrescu-Radu în acela al actorului.

C. Alexandrescu

Injghebarea Alianței Balcanice și temelia ei

Ideia confederării sau cel puțin a alianței popoarelor balcanice este, chiar în cadrul tendințelor politico-naționale ale generației de acum, mult mai veche decît înfăptuirea ei astăzi împotriva Turciei. Această idee o vedem, într'adevăr, manifestîndu-se de multe ori, teoretic, în a doua jumătate a veacului trecut, nu atît răsărită, atunci, în mijlocul popoarelor cari ar părea cele mai interesate: Grecii, Bulgarii, Sîrbii, Turcii, Muntenegrenii, Albanezii, Aromînii, ci ca pornită între aceştia dela Francezi, Englezi, Ruşi, adică dela „Tripla Ințelegere" de astăzi. Deosebirea între ceia ce s'a făcut acum și ceia ce se urmărea înainte de Franța și Englitera este, însă, că acestea de pe urmă se gîndeau să înjghebeze o Alianță Balcanică nu împotriva și pentru distrugerea Turciei, ci protivnică lui „Drang nach Osten", adică numai expanziunei economice și teritoriale a germanismului în Balcani spre Marea Egee și Țarigrad; de aceia, mai cu seamă Anglia, dar și Franța, lucrau să intre și Turcia în Alianță, pentruca statu-quo să se păstreze.

Intr'adevăr, în anul 1897, ca să nu merg mai departe, cînd suveranul Bulgariei și al Sîrbiei și primii lor miniștri se întîlniră între dînșii, ziarul parizian „La Correspondance Politique" scria articole pline de căldură și îndemnuri ca aceste două țări să se înțeleagă frățește și să se alieze, spre a nu mai putea „marile puteri" (aluzie la germanism!) să le exploateze. Cam același lucru îl scria acum cîțiva ani ziarul englezesc „Teims". Apoi, Z. M. Perić, profesor la Universitatea din Belgrad, într'un studiu ce publică în 1912 în revista „Bulletin de la Société de Législation comparée" sub titlul „Alianța Balcanică" (studiu ce l-a tipărit și în traducere sîrbească în revista din Belgrad „Arhiv za pravne i društvene nauke" din 25 Aug. 1912), arată că ideia unei Alianțe Bal-

canice în care să intre şi Turcia, pentru păstrarea statu-quo-ului. a pornit din egoista Anglie. Iar, în cartea-mi „Relations des Roumains avec les Serbes, les Bulgares, les Grecs et la Croatie etc." (p. 81), am arătat cum această idee de confederaţie se manifestează la Bulgari s. ex. prin profesorul Boev dela Universitatea din Sofia: la Sirbi, s. ex. prin fostul ministru Vladan Gjorgjević; şi la noi s. ex. prin Hasdeu în studiul său „Strat şi Substrat, genealogia popoarelor balcanice" apărut în 1892. Hasdeu sfirşia lucrarea aceasta a sa cu rostirea: „fericirea mea cea mai mare este, că rezultatul definitiv al muncii mele nu împinge la desbinare, ci îndeamnă la înfrăţire. Toate popoarele balcanice, Rominii, Grecii, Albanezii, Sirbii şi Bulgarii, ne apar acum ca o singură familie strins înrudită".

Dar ideia de a se înjgheba o Alianţă Balcanică, pentruca aceasta să rupă statu'quo-ul, distrugînd pe Turcia e, desigur, de origină curat slavă. O găsim la Ruşi, *numai cu acest gînd*, încă dela Petru cel mare; iar cu *altă nouă intenţie* o vedem înfăptuită acum, în chiar acest războiu care s'a început împotriva Semilunei la sfirşitul lui Septembrie 1912. Astăzi Alianţa s-a înjghebat cu declaraţia că vrea să elibereze de sub asuprirea Turcie pe fraţii de sînge ai ei; de asta statele ce o compun numesc acest războiu „liberator",—„osvoboditelna vojna" îi zic Bulgarii. In realitate însă Alianţa nu e, desigur, altceva decît *rezultatul gîndului de a lovi în „Drang nach Osten"*, luîndu-i germanismului, prin cucerirea Turciei, putinţa de a se mai întinde prin Novi-Bazar şi Macedonia la Salonic. Aceasta chiar în senzul articolului mai sus pomenit al profesorului Perić, care cere Europei să nu mai asculte de Anglia cu al ei statu-quo, ci să dărîme Turcia pentru binele culturii europene şi spre a scăpa de prigoniri şi asuprire pe creştinii din ea. Nu spune direct nici Perić, precum nici Alianţa însăşi nu declară, că slavismul urmăreşte de fapt, sub forma Alianţei Balcanice, nu numai „eliberarea fraţilor", ci mai cu seamă cucerirea Turciei, pentruca astfel să închidă apoi germanismului putinţa de orice soiu de expansie în Balcani spre miazăzi, putinţă pe care acum i-o dă acestuia existenţa Turciei ca stat.

Dar, indiferent de gîndul ascuns cu care s'a înjghebat Alianţa, ziarul bulgăresc *Mir* (dela 28 Dec. 1912) declară cu mîndrie ceia ce spusei şi eu mai sus: că ea e operă curat slavă acum. Numai că, spre a nu se vedea adevăratul scop al întemeerii ei, ei nici nu dă măcar a se înţelege că la înjghebarea Alianţei a operat mai întîi mîna Rusiei, cum spuneam în „Viaţa Rom." dela Oct. 1912, mînă care lucrează, în acest sens, nu numai din acest an, ci încă din 1910, cînd tot ea a pus la cale *Congresul neo-slav* dela Sofia, despre care am vorbit în No. din Iunie 1910 al acestei reviste.

Oricum, iată evoluţia întemeerii Alianţei Balcanice, aşa cum o dau Bulgarii în *Mir* şi cum, tot ei desigur, o dădură, încă mai înainte, sub iscălitura unui corespondent, în ziarul francez „Le Journal" dela 30 Dec. 1912.

Cu toate că Sirbii au pretins că răposatul ministru de externe al lor, Milovanović, a întemeiat Alianţa Balcanică, Bulgarii susţin că dinşii au făcut-o. Mi s'a trimis dela Sofia, ca supliment la *Mir*, un „Kalendar na Narodnata Partija", adică „Calendarul Partidului naţional". E un calendar obişnuit, cu lunile şi zilele anului 1913. în fruntea căruia se află portretul actualului prim-ministru şi şef al partidului naţional bulgăresc, cu inscripţia că este: „Iv. Ev. Gešov, săzdatel na Balkanskija săjuz", adică „Iv. Ev. Gešov, întemeetorul Alianţei Balcanice".

Şi iată cum pretind Bulgarii că ei au înjghebat Alianţa.

In Sept. 1911, înnainte de ziua de 28 cînd izbucni războiul italoturc pentru Tripolitania, Gešov a însărcinat pe un ministru plenipotenţiar al Bulgariei care se afla în concediu la Sofia, să înceapă cu Milovanović la Belgrad tratative pentru o alianţă între Bulgaria şi Sirbia. La 28 Sept., cînd începe războiul italo-turc, Gešov, care era la Paris, după ce se întîlneşte acolo cu ministrul de externe de atunci al Franţei şi după ce trece, apoi, prin Viena pela Ehrental, porneşte să se reîntoarcă la Sofia. Prin acel ministru plenipotenţiar stabilise ca să se întîlnească cu Milovanović în gara din Belgrad, şi se şi întîlneşte în noaptea de 28 Sept. într'un vagon ministerial acolo. In acea noapte din anul 1911 ei au pus temelia Alianţei Balcanice, pe care începură să o înjghebe formal la Sofia în Februarie 1912, cînd făcură tractatul de alianţă între Bulgaria şi Sirbia. Apoi Gešov începe tratativele cu Grecia; şi la Mai 1912 închee alianţă şi cu această ţară tot în Sofia; iar la August închee alianţă cu Muntenegru. In sfirşit, la 13 | 26 August, un consiliu de miniştri, ţinut la Sofia sub preşedinţia regelui Ferdinand, hotărăşte să se propună celor 3 state aliate, ca cu toţii să declare războiu Turciei, în cazul cînd aceasta va refuza de a face reforme în provinciile europene ale ei. Ceia ce se şi întîmplă la 17 | 30 Sept. 1912, cînd cele 4 state aliate proclamă mobilizarea generală a oştirilor lor împotriva Turciei, care refuzase să ia în consideraţie cererile provocătoare ale lor. Şi astfel, Alianţa începe războiul.

Cu privire la mîna care, în legătură cu congresul neo-slav din Sofia din 1910, a pus la cale, pe furiş, această Alianţă, atrag atenţia asupra acestor date istorice ce am înşirat aci după *Mir* din 28 Decembrie 1912, cari oarecum se ciocnesc contradictor cu alte fapte aduse de acelaş ziar la 7 Oct. 1911, cînd spunea că Turcia nu şi-a angajat multe forţe 'n Tripolitania contra Italiei şi că, deci, de asta, ar fi primejdios pentru Bulgari să-i declare atunci războiu Turciei cum cereau partidele opoziţioniste la Sofia (A se vedea şi ce am spus în *Viaţa Rom.* din Oct. 1912 p. 103—104). Deci, s'ar putea pretinde că îndrăzneala de a ataca pe Turcia a căpătat-o Gešov după ce a înjghebat Alianţa, fiindcă acum Bulgaria nu mai era singură ca la 7 Oct. 1911.

Care e însă temelia pe care s'a clădit această Alianţă Balcanică,

pusă la cale și înfăptuită în primul rind de slavism și în deosebi de Rusia împotriva germanismului?

Pentruca să ne cunoaștem cit mai bine vecinii, e vrednic de observat că: precum e înfășurată în negură mina care a împins la constituirea Alianței, tot așa de neguroase ne apar și condițiile, pe temeiul cărora s'au legat între ei aliații spre a o clădi. Aceste condiții chiar au fost ținute ascuns; și, numai mulțumită dezbinării întîmplate în cursul războiului între aliați, am putut afla două, cari au rămas pînă acum nebăgate in seamă. Anume, una din condiții privea acțiunea militărească ce avea îndatorirea să desfășoare fiecare aliat, iar cealaltă privea împărțirea între ei a teritoriilor ce eventual vor cuceri dela Turcia.

Intiia condiție am surprins-o într'un articol de polemică, scris de ministrul de interne al Serbiei Protić în ziarul semioficios „Samouprava" din Belgrad. Cu prilejul acestui articol, despre al cărui conținut vorbește și ziarul german „Vossische Zeitung" dela 13 Ianuarie st. n. 1913, se arată și de Protić cași de opoziția liberală și radicală din Serbia, că planul de război al aliaților a fost ca Sirbii să cucerească ceia ce au cucerit, adică vechea Serbie și Macedonia cu Bitolia, Grecii Epirul, Muntenegrenii părți din jurul lacului Scutari, iar Bulgarii să ia Adrianopolul și să meargă prin Ceatalgea la Constantinopol. Deci, fiecare din aliați și-au luat de executat o temă; iar Bulgarii, constată Protić, nu au executat-o pe a lor, întrucît ei s'au oprit și la Adrianopol și la Ceatalgea, și acum s'a trimis în ajutor oștirea sirbească spre a-i ajuta să-și împlinească tema acolo.

A doua condiție a tractatului dintre Aliați, care și ea, ca cea dintăi, a fost ținută secret de Bulgari, se dă pe față tot cu prilejul dezbinărilor ivite între ei în cursul războiului.

In discuția făcută în Sobrania bulgărească, în Decembrie 1912, cu prilejul răspunsului la Mesagiul regal, șefii partidelor de opoziție (Genadiev, Tončev, Radoslavov)—e interesant a observa!—*se prefac* că nu știu care este învoiala de împărțire între aliații teritoriilor ce vor cuceri, și cer guvernului, lui Gešov, să declare bazele pe care s'a clădit Alianța Balcanică (Discuția aceasta e publicată în *Mir* dela 12 Dec. 1912). Pe de altă parte însă, un simplu particular iar nu om politic, profesorul fost rector al Universității din Belgrad, Cvijić, într'un articol ce publică în revista sirbească „Srpski Književni Glasnik" dela 1 Noemvrie 1912, spune, la p. 655, că „hotarul care desparte sferele intereselor sirbești și bulgare s'a determinat prin înțelegerea (tractatul), dintre Sirbia și Bulgaria". Iar „Vossische Zeitung" dela 28 Ianuarie st. n. 1913 destăinuește că, *încă înnainte de începerea războiului*, s'a făcut între aliați tractate de împărțire a teritoriilor și că, în aceste tractate scrise, *făcute sub arbitrajul Țarului Rusiei*, se stipula că ținuturile Macedoniei dela nord de o linie care se întinde și pînă la Ohrida, să fie ale Sirbiei, iar cele dela miazăzi ale Bulgariei. Pare-se că în tractat se prevede că Epirul să fie al Greciei. Dar din dezbinările ivite între Greci și Bulgari, cu privire la Salonic, ar rezulta că Alianța, la constituirea ei, nu prevedea să cucerească și acest oraș, și de asta nici nu va fi stipulat ceva cui să se dea el.

Acum, fiindcă e vorba de temelia Alianței Balcanice, cred interesant a mai destăinui ceva ce a rămas neobservat de presă. Ministrul de finance al Bulgariei, Teodorov, s'a dus, la sfirșitul lui Dec. 1912, la Petersburg. Aci a acordat un interwiev ziarului rusesc „Birževija Vědomosti", în care, între altele spune următoarele: „In ce privește chestia raporturilor romîno-bulgare, *încă înnainte de a se începe războiul*, s'au început tratative prin care noi, fiindcă prețuiam neutralitatea Rominiei, ne-am invoit la rectificare de graniță". Această spusă a lui Teodorov e reprodusă, absolut fără nici un comentar, ci numai cu gîndul de a se relata conținutul interwievului,—în *Mir* dela 8 Ianuarie 1913. A doua zi însă, în număru-i dela 9 Ian. c., *Mir* revine și spune că și el a reprodus eri interwievul acela după ziarul rusesc, dar, nebăgînd de seamă: interwievatorul rus, zice *Mir* acum, n'a înțeles pe ministrul Teodorov, fiindcă: „între noi și Rominia n'au fost tratative, înnainte de începerea războiului, pentru rectificare de graniță".

In rezumat, Alianța Balcanică a fost pusă la cale de Rusia,—acum nu numai cu vechiu-i gînd de a distruge Turcia, ci mai ales cu gîndul nou de a lovi în germanism, care prin expansiunea-i în Balcani, grație Turciei, amenință slavismul pe care'l reprezintă în sinteză sufletească Rusia. In acest punct: reducerea germanismului,—Rusia simte la fel cu Franța și Anglia; de asta aceste două tovarășe ale ei, par a fi acum în totul de părerea ei, cu privire la ruperea Turciei de către aliații balcanici. Pare-se că acum, Franța și Anglia au început a crede, că păstrarea Turciei ar însemna să lase germanismului putința de a se tot întinde și împuternici; fiindcă, cum s'a dovedit cu Bosnia și Herțegovina, el crește pe socoteala slăbiciunei Turciei.

Eu stărui însă a crede că, dacă acum, de cînd cu acest război, Franța și Anglia și-au tras într'adevăr această nouă orientare în politica lor față de vechia lor orientare (statu-quo), apoi desigur că ele greșesc; considerațiile ce am adus în No. din Oct. 1912 al „Vieții Romînești" mă împing să cred mereu că greșesc, dacă nu cumva acele acorduri actuale ale lor cu Rusia *nu vor fi numai simple prefăcătorii diplomatice*, și dacă, deci, sfirșitul nu va fi tot cam statu-quo, cum a fost tractatul dela Berlin care prefăcea tractatul dela San-Stefano al învingătoarei Rusii dela 1877.

Față cu toate acestea, eu cred că marele și vitalul nostru interes este *nu rectificare de graniță* în Dobrogea *ci lupta pentru păstrarea cit mai întreg a lui statu-quo* în Turcia. Prin statu-quo, Bulgaria va rămîne tot mică și, deci, forțamente neprimejdioasă nouă în Dobrogea. Iar atunci, nu vom avea nevoe de nici o rectificare de graniță.

Ilie Bărbulescu

MISCELLANEA

Articolul d-lui Stere şi «Noua Revistă Romînă»

In No. din 6 Ianuarie a. c., „Noua Revistă Romînă" consacră studiului d-lui C. Stere, publicat în No. nostru precedent, un lung articol de polemică, datorit savantului publicist d. D. Drăghicescu.

Tinărul scriitor, de obiceiu atît de blajin, îşi justifică nota foarte agresivă din acest articol prin faptul că d. Stere l-ar fi vizat pe d-sa şi scrierile d-sale anterioare, care tratau de asemeni chestiuni de politică internaţională.

Ne permitem, chiar în lipsa d-lui Stere, să asigurăm pe d. Drăghicescu că directorul nostru nu numai că nu a avut în vedere persoana savantului publicist dela „Noua Rev. Rom.", dar din nefericire n'a avut măcar plăcerea să cetească palpitantele-i şi desigur foarte valoroasele-i studii.

Acest fapt ne îndreptăţeşte să trecem peste toate observaţiunile de natură personală ale d-lui Drăghicescu. In adevăr d. Drăghicescu mai mult de jumătate a articolului d-sale o consacră studiilor psicologice, cercetează motivele sufleteşti adînci care ar fi suggerat d-lui Stere teza ce-o susţine, îi caracterizează mentalitatea şi sentimentalitatea, etc. Şi d. Drăghicescu reuşeşte să ne dea o icoană sumbră a acestui caracter, şi ne desveleşte patimile ascunse care-l conduc pe d. Stere în activitatea-i publicistică.

Nu ne vom pune pe acest teren. Nu pentrucă am crede că persoana d-lui Drăghicescu n'ar fi interesantă.—Dimpotrivă, sîntem convinşi că posteritatea se va interesa de motivele publicisticei d-lui Drăghicescu, de mentalitatea şi sentimentele d-sale, atunci cînd persoana d-lui Stere va fi fost de mult uitată. Dar socotim că, într'o discuţiune de natură publicistică, astfel de cercetări sînt cu desăvîrşire inutile. Ceia ce ne interesează, în adevăr, într'o asemenea discuţie, sînt numai argumentele autorului şi faptele pe care el se întemeiază în argumentarea sa. Dacă un publicist în expunerea sa nu falşifică realitatea, şi dacă faptele afirmate de el sînt controlabile; dacă în argumentarea sa, el nu cade în sofisme şi în greşeli de logică,—ce interes pot avea cercetările de ordine

psicologică sau excursiunile biografice, întemeiate pe cunoştinţele noastre personale, străine de articolul analizat? Iar dacă faptele invocate de publicist nu sînt adevărate sau dacă logica lui dă greş, nu este oare mai simplu pentru un polemist să restabilească faptele şi să răstoarne silogismele falşe, în loc să se înfunde în subtilităţi de inchiziţie personală?

Nu ne este oare indiferent dacă d. X vrea sau nu vrea să fie ministru, deputat, ori cel puţin profesor de Universitate sau suplinitor, sau dacă mentalitatea d-sale este întunecată ca negurile Siberiei, ori limpede ca cerul Italiei,—odată ce am putea stabili că acest d. X nu ştie despre ce vorbeşte şi se contrazice la fiecare pas?

N'ar fi fost deci mai simplu pentru d. Drăghicescu să discute *articolul* d-lui Stere, lăsînd la o parte persoana d-sale, oricît ar fi de ispitit de portretistica literară?

Acest procedeu, prin sine-însuşi este suspect şi dă de bănuit că, pe această cale, polemistul vrea să inconjoare discuţia adevărată.

Ne vom mărgini deci să cercetăm ce opune d. Drăghicescu faptelor afirmate de d. Stere şi argumentelor d-sale.

Pentru a arăta slăbiciunea, *în momentul de faţă*, a imperiului rus, d. Stere în primul rînd, arată că toată marginea apuseană a acestui imperiu este locuită de o populaţie duşmană de aproape cincizeci de milioane de suflete.

In faţa acestei teze, un polemist poate încerca să dovedească: sau că faptul nu este adevărat, sau că, chiar adevărat fiind, din el încă nu rezultă o aşa slăbiciune încît, într'un războiu eventual între Austria şi Rusia, aceasta din urmă să fie expusă la o înfringere.

Să vedem cum procedează d. Drăghicescu.

Citām textual:

„Noi nu ignorăm că Polonezii caşi Finlandezii şi Rutenii şi Ucrai„nii nutresc oarecare duşmănie faţă de Rusia, şi că la unele din aceste „popoare *duşmănia este implacabilă*"...

Notăm că dintre popoarele amintite de d. Stere, d. Drăghicescu omite pe Estoni şi Lettoni din provinciile baltice, pe Lituani şi pe Evrei.

Ne permitem dar în primul rînd întrebarea: pentruce a omis d. Drăghicescu aceste grupări etnice? Trebue să înţelegem că, după d-sa, ele nu simt nici măcar „oarecare duşmănie" faţă de Rusia? Atunci pentruce nu o spune ritos, aducînd dovezi? In cazul acesta i-am fi putut arăta că în provinciile baltice chiar *în momentul de faţă* ordinea nu este menţinută decît prin teroare guvernamentală (dovezile ce-am putea aduce n'ar îndrăzni să le conteste nici d-sa: decrete imperiale, rapoarte oficiale, statistica execuţiunilor capitale, etc.), am fi putut invoca rolul Lituanilor în toate revoluţiunile poloneze, am fi putut produce mărturii oficiale despre partea pe care o iau Evreii în agitaţia şi lupta teroristă a revoluţionarilor ruşi de astăzi, etc.

Dar în faţa simplei omisiuni, ce vreţi să facem?

In al doilea rind, în fraza d-sale citată mai sus, d. Drăghicescu parcă suggerează o distincţiune: unele grupări etnice citate de d-sa ar nutri numai *„oarecare* duşmănie" faţă de Rusia, iar altele „duşmănie implacabilă". Dar *care* sînt considerate de d-sa ca „implacabile" şi *care* numai cu „oarecare duşmănie"? Nici o lămurire. D-sa citează patru nume: Polonezii, Finlandezii, Rutenii şi Ucrainii (aceste din urmă, vădit, sînt pentru d. Drăghicescu *două* popoare diferite). Dacă d. Drăghicescu ne-ar fi dat putinţa de a şti cum le clasează d-sa între aceste două categorii, am fi avut un teren de discuţie solid şi am fi putut încerca să dovedim că oricare ar fi nuanţele de sentimente care deosebesc diferitele elemente etnice pomenite în studiul d-lui Stere,—din punctul de vedere al acestui studiu, lucrul este indiferent, întrucît chiar şi numai „oarecare duşmănie" a acestor populaţiuni, creiază Rusiei, în conflictul cu Austria întrevăzut de d. Stere, o vădită şi incontestabilă stare de inferioritate. Dar d. Drăghicescu pe baza acestor omisiuni sau nuanţări nemotivate se crede îndreptăţit să adauge:

„Ştim însă că la altele (popoare) ea (duşmănia) este factice, aţi-„ţată şi întreţinută de banii austriaci. Această duşmănie este resimţită „de unele individualităţi intelectuale, gras plătite de Austria dar fără ade-„renţă prea mare cu masele populare".

Care sînt aceste *alte* popoare, a căror duşmănie, numai „factice şi întreţinută de banii austriaci", nu-şi găseşte răsunet în masele populare? Sînt dintre acele patru naţionalităţi citate de d. Drăghicescu, sau dintre acele omise? Şi de unde ştie d-sa că aceste popoare sînt agitate de „individualităţi gras plătite de Austria"? Şi ce dovezi are? Dacă d. Drăghicescu ar fi produs aceste dovezi, cel puţin ne-ar fi dat putinţa de a le discuta şi de a cerceta întru cît duşmănia unei mase de cincizeci de milioane,—fie chiar „oarecare", fără să mai vorbim de cea „implacabilă",—poate să fie întreţinută de banii austriaci (D-sa ne-ar fi dat atunci şi dovadă că e mai perspicace decît poliţia rusească însăşi, care, chiar cu organizaţia ei neîntrecută şi cu mijloacele ei extraordinare, n'a putut da de urma „individualităţilor gras plătite de Austria", spre a le suprima fără cruţare).

Dar cum vreţi, iarăşi, să discutăm o afirmaţie goală, de această natură?

Plăteşte Austria, pentru „agitaţia factice", pe Finlandezi? Pe Estoni? Pe Lettoni? Pe Evrei? Sau pe Polonezi?....

S'ar părea că tocmai pe aceştia, fiindcă d. Drăghicescu riscă următoarea remarcă:

„Este chiar probabil că broşura citată de d. Stere să fie tipărită „*cu bani austro-ungari*".

E vorba de lucrarea d-lui Wladislaw Studnicki, un vechiu publicist polonez, cunoscut şi respectat în ţara lui, autorul a aproape douăzeci de volume de studii economice şi politice.

Las la o parte chestia morală: cu ce drept d. Drăghicescu îşi permite să acuze pe acest patriot polonez de venalitate?

Dacă această învinuire va cădea sub ochii d-lui Studnicki, care, din fericire pentru d. Drăghicescu probabil că nu ştie romîneşte,—va lua d-sa răspunderea, cu toate consecinţele ei pentru un om cinstit?...

Dar, dată fiind istoria ei tragică, nu este oare în drept oropsita Polonie să fie cel puţin ferită de astfel de insinuări, cînd este vorba de justificarea sentimentelor ei de duşmănie faţă de opresor?

Ce fel de discuţie este aceasta?

Sperăm că cetitorul începe să înţeleagă rostul încercărilor de psicologie şi portretistică ale d-lui Drăghicescu. Căci toate aceste i-au trebuit d-lui Drăghicescu, pentrucă d-sa afirmă că d. Stere „şi-a luat informaţiile din broşura unui revoluţionar polonez",—adică *toate* informaţiile!... D. Drăghicescu poate astfel ajunge la concluzia că „atunci înţelege oricine ce lamentabilă dovadă poate aduce acest document (broşura d-lui Studnicki) în susţinerea tezei d-lui Stere".

Polemistul nostru se face a uita că d. Stere de nenumărate ori a scris asupra situaţiei din Rusia şi că, chiar în articolul vizat, nu ia *toate* informaţiile din broşura d-lui Studnicki, iar pe acele pe care le ia, le lămureşte şi le justifică.

Aşadar, sîntem în drept să conchidem că d. Drăghicescu nu numai că nu poate tăgădui faptul afirmat de d. Stere în ceia ce priveşte sentimentele populaţiunii mărginaşe din Rusia, dar încă, cu toate omisiunile şi insinuările, recunoaşte „oarecare duşmănie" şi chiar duşmănia „implacabilă", de care este însufleţită această populaţiune, şi în orice caz prin nimic *nu dovedeşte* contrariul.

Dar atunci, poate, d. Drăghicescu nu admite că acest fapt creiază Rusiei o situaţie atît de inferioară în războiul eventual cu Austria, încît s'o expună la înfringere?

De loc! Cităm iarăşi textual:

„Este adevărat că, privind realitatea în faţă, se poate afirma, cum „am recunoscut şi noi în precedentele articole, că Rusia este minată de „transformări interne radicale, care o slăbesc şi o vor modifica cu totul „în viitor, reducîndu-i graniţele. Am admis chiar că Austria, ajutată de „armata noastră, *ar bate de ar svînta armatele ruseşti*".

Prin urmare, după d. Drăghicescu, nu numai că sînt adevărate faptele pe care d. Stere îşi întemeiază argumentaţia, dar este justă şi concluzia d-lui Stere că, într'un războiu cu Austria şi Romînia, Rusia va fi învinsă!

Atunci la ce i-a servit d-lui Drăghicescu toată portretistica şi psicologia?...

A fost poate mai fericit d. Drăghicescu în ceia ce priveşte desvelirea greşelilor de logică pe cari le-ar fi comis d. Stere?

D-lui Drăghicescu îi place să creadă că a descoperit în argumen-

tarea d-lui Stere o contrazicere grosolană, care constitue o „scandaloasă desprețuire a celei mai elementare logice", care „este tot ce rămîne din articolele d-lui Stere".

O învinuire atît de categorică, mai ales cînd d. Drăghicescu, blajinul domn Drăghicescu, nu se sfieşte să întrebuințeze expresiuni atît de aspre, cată să fie dovedită cu evidență, chiar pentru cetitorii d-sale.

Cum o dovedeşte d-sa?

Polemistul nostru afirmă că, după ce d. Stere, în prima parte a articolului său, „sfîşiase" şi „destrămase" Rusia, „acea Rusie, care de„venise chimerică de te întrebai dacă a existat vreodată, intervine deo„dată—în a doua parte a articolului—ca un *deus ex machina*, a tot „puternică şi cucereşte Dardanelele, Rominia, îşi anexează pe Slavii de „sud, etc..."

In adevăr, ar fi o contrazicere scandaloasă.

Dar d. Drăghicescu se fereşte de a cita chiar cuvintele d-lui Stere. Să facem noi aceasta.

D. Stere pune întrebarea dacă, în războiul pe care îl prevede între Rusia şi Austria, Rominia trebue să se alătureze Austriei sau Imperiului moscovit. Față de convingerea d-sale că Rusia va fi bătută în acest războiu, întrebarea nici nu are rost. De aceia d-sa face *o ipoteză*,—că Rusia ar fi destul de puternică pentru a birui. Şi, pentru a convinge şi pe acei care n'ar crede în slăbiciunea Rusiei (cum pare a fi, cu toată declarația d-sale contrarie, cazul d-lui Drăghicescu), d. Stere trage *toate concluziile necesare* din această ipoteză, a victoriei ruseşti, a Rusiei atît de puternice încît să înfrîngă monarhia habsburgică. Şi d. Stere crede a dovedi că pentru Rominia e preferabil, *chiar în această ipoteză*, să rămînă credincioasă alianței cu Austria.

Cităm textual:

„In urma însă a celor expuse mai sus, alăturarea la Rusia, nu nu„mai că, întrucît omeneşte se poate prevedea, ne-ar expune la dezastrul „înfrîngerii, *dar chiar dacă am presupune contrariul*, se poate vedea „cu uşurință că triumful Rusiei, fie şi aliata noastră, *ar avea* urmări „mai fatale pentru viitorul statului şi al neamului nostru, decît chiar o „înfrîngere alături de Austria".*)

Urmează analiza consecințelor acestei ipoteze şi se învederează că triumful Rusiei, căreia nu i-ar mai sta în cale Austria, ar fi mai fatal pentru Rominia *aliată* cu Imperiul moscovit, decît pentru Rominia înfrîntă alături de Austria (şi deci avînd dreptul de a invoca sprijinul Puterilor Centrale). Şi pentru a sublinia caracterul ipotetic al acestei întregi analize, d. Stere o închee cu următoarele cuvinte:

„Dar *toate probabilitățile* fiind pentru înfrîngerea Rusiei, *cu atît mai netedă* este calea pe care *sîntem datori* s'o urmăm".

*) *C. Stere*, „Perspectivele războiului Austro-Rus şi Rominia", V. R. No. 12, 1912, pag. 276.

Unde este dar „scandaloasa contrazicere"?

Mai mult, ipoteza d-lui Stere are şi un alt rost. La 1905, cum arată d-sa, un războiu cu Rusia ar fi fost o jucărie pentru Austro-Ungaria. Astăzi, încă se poate avea siguranța biruinții. Dar cine poate garanta că peste zece, cincisprezece sau douăzeci de ani, situația va rămînea aceiaşi? Şi acesta este faptul care îl face pe d. Stere să creadă că Austria, caşi Rominia, trebue să dorească războiul cu Rusia cît mai curînd.

Din întîmplare, ne cade subt mînă primul număr al revistei vieneze „Oesterreichische Rundschau" din 1913, apărut la începutul lui Ianuarie, adică după articolul d-lui Stere. Găsim în acest No. un documentat articol al Baronului de Chlumecky (presupunem că d. Drăghicescu a auzit despre acest om politic şi publicist austriac) care, tocmai pentru aceleaşi motive, predică un războiu neîntîrziat cu Rusia:

„La urma urmelor toată chestia este a cui influență va fi prepon„derentă la Belgrad (şi în Balcani): a Rusiei sau a Austro-Ungariei, şi „în această rivalitate timpul profită Rusiei. *Dacă noi acuma nu vom „ajunge cît de curînd la țintă, vom fi bătuți pentru totdeauna*"...*)

Aceste cuvinte sînt şi mai suggestive cînd le punem în paralel cu un pasagiu din prefața unei cărți ruseşti, *apărută în Decembre*,—şi al căreia autor, d. Amfiteatrov, deasemeni sperăm, că nu este necunoscut d-lui Drăghicescu:

„Acest răsboiu slavo-austriac ce se aştepta în 1909 (incidentul „D'Aerenthal-Izwolski) n'a fost înlăturat cu desăvîrşire, *ci numai amî„nat*"...**)

Cum vedeți, nu numai d. Stere sufere de *coşmarul* unui războiu austro-rus.

Din cele de mai sus, credem că cetitorii şi-au putut da seama întrucît d. Drăghicescu a reuşit să răstoarne faptele şi argumentele din articolul d-lui Stere.

In ceia ce priveşte vederile personale ale d-lui Drăghicescu, nu cunoaştem studiile d-sale anterioare pentruca să ne putem pronunța, în deplină cunoştință de cauză, asupra temeiurilor politicei internaționale susținute de d-sa. Dar, pe lîngă pildele de mai sus, vom cita chiar din acest articol de polemică numai vr'o două mostre (şi sînt multe de acestea!) de respectul pe care-i are d. Drăghicescu pentru realitate şi pentru logică.

Cum ați văzut mai sus, distrugătorul d-lui Stere recunoaşte că:

„Rusia este minată de transformări interne radicale, care o slăbesc şi *o vor modifica cu totul în viitor, reducîndu-i granițele*", etc.

Peste cîteva rînduri însă cetim:

*) *Leopold Freiherr von Chlumecky*: „Zukunftssorgen", Oest. Rundschau, 1913 No. 1, p. 6

**) *A. Amfiteatrov*: „Durerea slavismului" (în ruseşte); p. III.

„Chiar învingători cu Austria noi n'am putea ciștiga în nici un chip Basarabia"... pentrucă „imperiul moscovit... *nu-l poți reduce* nici „constringe la cesiuni dezonorante, fără ca el să nu revie asupra lor. „Rusia este inatacabilă, în tot cazul inexpugnabilă ca un ariciu" etc., (cu toate că ea poate fi „svîntată" de Austria și Rominia!).

Una din două: sau în viitor Rusia poate fi „modificată cu totul", „*reducîndu-i-se granițele*", și atunci pentruce n'am putea noi ciștiga Basarabia chiar după ce am „svînta" Rusia? Sau Rusia este „inatacabilă" și „inexpugnabilă", și atunci prin ce minune crede d. Drăghicescu că i-s'ar putea „reduce" granițele?

Altă mostră.

Cu obicinuitele grațiozități de stil, d. Drăghicescu aruncă directorului nostru următorul reproș:

„...d. Stere are *tristul curaj* să nege aspirația noastră de întregire „națională, cea mai înaltă și cea mai legitimă aspirație ce putem avea „ca neam."

In ceia ce privește respectul de adevăr, el se învederează din următoarea citație din articolul d-lui Stere:

„După biruința și împrăștiarea coșmarului panslavist, răminînd noi „în-de-noi, Rominii, Slavii din Balcani și conglomeratul de popoare din „Imperiul Habsburgic, vom putea, în deplină conștiință a idealului nos„tru național, să ne croim cărarea istorică după povața cugetului nostru „și în măsura puterilor noastre morale și materiale,—cu toții împreună „sau fiecare în deosebi. *Atunci* ne va servi și realizarea în momentul „de față a aspirațiunilor naționale ale Bulgarilor, pentru care, în fond, „nu putem avea decît adîncă simpatie, deși nu sîntem în drept să ne„socotim astăzi aspirațiunile *noastre* naționale." *)

Oare părerea aceasta a d-lui Stere, că regularea definitivă a socotelilor noastre cu Austro-Ungaria, eventual chiar cu ajutorul Slavilor din Balcani, *nu poate* avea loc decît *în urma* infrîngerii Rusiei, constitue „negarea" celei mai legitime aspirațiuni naționale?... Fie! Dar atunci ce este generozitatea cu care d. Drăghicescu, cu tot iredentismul său, renunță *pentru totdeauna* la Basarabia („în nici un chip"!)?

Nu mai calificăm nici logica, nici curajul d-lui Drăghicescu.

Chiar „minții cele mai puțin avertizate", socotim, sînt pe deplin edificate asupra procedeelor acestei elegante polemici, și-și pot da seama ce rămîne din ea, dacă lăsăm la o parte toate invectivele și trivialitățile.

Nu intrăm dar în mai multe detalii.

Desigur, părerile d-lui Stere pot fi greșite. O critică conștiincioasă a acestor păreri numai utilă ar putea fi opiniei noastre publice și chiar d-lui Stere însuși. Insă chiar dacă ar avea dreptate d. Drăghicescu că „este ceva absolutist, exclusivist, tiranic chiar în această minte (a d-lui Stere) provenit din influența rusească ce a suferit", totuși, întrucît această „minte tiranică" se manifestează numai pe cale publicistică, pentru cetitori sînt perfect indiferente excursiunile d-lui Drăghicescu în sfera portretisticei și a psicologiei personale. Cu atît mai mult, cu cît d. Stere nici nu prea se complace în polemică, și nici nu-și permite vreodată aluziuni necuviincioase la trecutul sau la aspirațiunile personale ale publiciștilor de alte păreri.

*) C. Stere, loc. cit., pag. 279.

De altfel curajul d-lui Drăghicescu, chiar și fără calificativ, vorbește pentru sine. In adevăr, d. Stere, cum recunoaște însuși d. Drăghicescu, pleacă, la urma urmelor, din punctul de vedere al „politicii noastre oficiale", al politicii pe care de treizeci de ani o urmăresc toți oamenii noștri de stat și toate partidele. Cuvintele înaripate aruncate de d. Drăghicescu („trist curaj", „patriotism dubios", „absurditate", „scandaloasă desprețuire a logicii", „ignoranță", etc.) vizează, în aceste condițiuni, o suprafață prea vastă, în care d. Stere ocupă un loc atît de neînsemnat, încît își poate păstra, în mijlocul acestui cîmp de vedere, atitudinea de spectator modest, și neatins, al exercițiilor titanului dela „Noua Revistă Romînă".

Cetitorii ne vor ierta deci că, în ceia ce privește portretul intelectual și moral al acestui titan, îl lăsăm, cu cugetul senin, pe seama posterității...

D. Brătescu-Voinești despre Haret

Ne permitem să tipărim aci fragmente dintr'o scrisoare a d-lui Brătescu-Voinești, care vor interesa desigur pe cetitorii noștri:

Nu știi cît îmi pare de rău, că nu pot satisface dorința dumitale și datoria mea, de a scrie un articol despre marele nostru dispărut, Haret. Nu mă simt în stare și orice ași scrie ar fi mai prejos de venerațiunea ce port memoriei lui.

De multe ori în convorbiri cu unii și cu alții mi-am exprimat părerea că avem un singur om politic cu totul superior, pe el. Da, îți mărturisesc, că el era singurul om, în fața căruia mă simțiam umilit. Mă umilea măsura lui, conștiința lui de datorie, curățenia sufletului lui evlavios și uriașa lui putere de muncă.

In vremea noastră de americanism și de scepticism, care admite toate, era singurul om care nu glumea cu anumite lucruri, care desprețuia zeflemeaua, care nu confunda șiretenia cu inteligența,—singurul om pentru care realitatea sufletească era mai de preț decît realitatea materială, singurul suflet de apostol, pe care pusese complect stăpînire marea și fără de preț credință, că mîntuirea neamului nostru nu stă atît în îmbogățirea lui, cît în însuflețirea lui.

De trei ori am recetit articolul lui asupra inteligenții animalelor, din ultimul număr al V. R., nu atît pentru observațiile cuprinse intr'însul, cît pentru notele intime asupra vieții lui. Inchideam din cînd în cînd ochii, ca să-l văd la vie, în trăsură, în tren...

....Bietul Haret! și biata noastră țară.

Acum mai mult decît oricînd aveam nevoe de el,—acum cind mi se pare că nu tragem învățămintele ce s'ar cuveni să tragem din izbinda Bulgarilor. Poate că greșesc, poate judec rău,—(și d'aia mi-e necaz pe depărtarea care ne desparte și ne împiedică de a sta de vorbă) dar mi se pare că ne ducem de ripă. Aveam un excedent de 110 milioane. Din cite suferinți, din cite privații era făcut acest excedent? In cite case a intrat perceptorul cu silnicie, în țipetele femeilor și ale copiilor... 110 milioane! Ce nu s'ar fi putut face cu atiția bani? Cite școli s'ar fi putut înființa și îmbunătăți? Cite dispensarii? Și acum toți banii aceștia se cheltuesc pe armament; ba ne mai împrumutăm cu încă 150 de milioane în acelaș scop!

O fi bine? Oare grozăvia armatei noastre ne-a apărat de a fi înghițiți până acum de Austria, sau de Rusia? Oare armarea noastră până în dinți e cea mai grabnică, cea mai strigătoare din nevoile noastre? Și cheltuelile astea nu însemnează aminarea vindecării altor rele mai crude?

Mai de preț să fie un laș și ticălos în zale, decît un viteaz fără zale? Mă gîndesc la broasca țestoasă cu o carapace de-asupra, cu alta pe dedesubt, tîrîndu-se greoiu prin mocirlă și la pasărea rudă cu ea, fără arme de apărare, sburînd în văzduh. Mă gîndesc la toate animalele din geologie, paradoxal de înarmate pentru atac și apărare,—la pieirea lor și la biruința necontenită a făpturii celei mai dezarmate. Ce a făcut cu putință această biruire, dacă nu sporul de putere de cunoaștere, sporul de suflet?

Mă gîndesc la omul, care, acum aproape o sută de ani, a venit în țara noastră și a pricinuit o mișcare grozavă, neuitată. Il chema Gheorghe Lazăr. Și n'a venit nici cu puști, nici cu tunuri,—a venit cu suflet.

Acum mai mult ca oricînd aveam nevoe de Haret; acum mai mult ca oricînd mă rog lui Dumnezeu să ne dea urmași ai lui Haret, care să înțeleagă că mărirea și tăria unui neam stă în ridicarea cît mai multor suflete.

† Ion R. Rădulescu

La Camieneț-Podolek (capitala guvernămîntului rusesc cu același nume) a încetat din viață acum cîteva luni, în singurătate și uitare, Ion Radu Rădulescu, excelentul traducător al „Demonului", cea mai de frunte poemă fantastică a lui Lermontov („Poetul Caucazului").

Din cauza originii sale romînești și a simpatiilor vădite pentru tot ce e romîn, Rădulescu, după insistențele arhiereului basarabean Serafim a fost mutat de către Sinod dela Seminarul teologic din Chișinău la Camieneț (Podolia), ca pedagog. Aci l'a biruit tuberculoza, de care suferea de mulți ani.

Moartea unui poet romîn *în Rusia* este, desigur, ceva și mai dureros decît moartea—și așa destul de amară—a unui poet tînăr, talentat și sărac.

Glasul țărănimiii luminate, la moartea lui Haret

(Discursul învățătorului I. Mihalache).

Doamne al Țăriilor, dă tărie glasului meu să poată plînge durerea ce ineacă sufletul a 6000 de învățători ai Țării—acum cînd părintele lor îi părăsește—și să poată plînge durerea a milioane de țărani, acum cînd cel mai mare iubitor al lor, dela Cuza și Kogălniceanu încoace, îi lasă.

— A murit, fraților, Haret al nosrru.

Și moartea lui Spiru Haret înseamnă cea mai crudă lovitură pentru învățătorimea și țărănimea romînă, cu care el era identificat în simțiminte și năzuinți.

— Părinte al nostru, și suflet din sufletul nostru, ne lași, cînd încă aveam nevoe de tine. Inspăimîntați de imensitatea golului ce lași în urmă, strigă în noi cu tărie—și toate văile țării poartă răsunetul acestui strigăt—măreața operă ce ai săvîrșit pentru a noastră mîntuire.

Ne chinuiam să trezim la viață satele noastre. Cei mari și cu putere vedeau în aceasta, operă de anarhie; și slabi, risipiți fără pic de stabilitate și de garanție legală, eram de batjocură tuturor, și toți ne huliau și ne loviau.

Ești cel dintîiu care ne-ai înțeles; și iubindu-ne cu iubirea sufletului de apostol, în loc să ne lovești, ne ai ajutat; în loc să ne oprești, ne-ai îndemnat; în loc să ne încurci, ne-ai luminat calea; ne-ai coordonat sforțările, te-ai pus în fruntea noastră ca un viteaz general și ai împărtășit laolaltă cu noi bucuriile muncii de dezrobire, dar și suferințile și lovirile de martir al unei cauze mari. In noi se asvîrlea o săgeată, în Tine o sută. Totdeauna însă cu capul sus, ne-ai îmbărbătat și ne-ai strigat: înainte, cu credință în izbîndă. Și școlile noastre pustii s'au populat. Și numărul nostru s'a mărit. Și școala poporului a devenit cu adevărat a poporului, servind nevoile lui.

Lumina a pătruns în masele largi ale poporului.

Dar ceia ce va lega pentru veșnicie numele de Haret cu țărănimea romînă, este „activitatea extra-școlară".

O putere uriașă, necunoscută, se pune în serviciul națiej. Țăranul adult este chemat la adunări—prin cercuri, șezători — și începe să afle și el rosturile țării acesteia, *căci și el este fiu* al țării acesteia. Pentru *el* se organizează biblioteci populare, societăți corale și de lectură. Și de odată cu mișcarea culturală se organizează mișcarea economică prin Băncile Populare, Obștii, Cooperative— care scapă pe țăran de cei ce-l storceau, și-l fac stăpîn pe munca lui și conștient de soarta lui.

Se pune început dezrobirii economice și cu aceasta se ivesc zorile unei nouă Rominii, luminată de-o conștiință de sus *până jos*.

Opera nu era desăvîrșită. Și noi știm cît îl muncea gîndul de a

ajuta să se facă cît mai de grabă dreptatea cea mare, cea întreagă, chemîndu-se și țărănimea la viața politică a țării.

— N'ai avut parte s'o vezi înfăptuindu-se. Ea se va înfăptui subt puterea ideilor ce ai sămănat.

Precum la căldura soarelui de primăvară, se deșteaptă viața în grăuntele amorțit, și crește firul verde chiar prin bolovanii de piatră prăvăliți în cale-i, așa, la raza ideii ce ai semănat, forțele trezite în adîncuri vor cere dreptul la viață.

Mergi, slăvitule, în împărăția Domnului. Și nu ne uita nici deacolo, pe toți cei ce ne-ai iubit. Pune cuvînt de bine pe lîngă A-tot-Puternicul să lumineze pe toți oblăduitorii țării acesteia și să înmoae inima celor tari, ca cu toții să ducă înainte opera-Ți măreață.

Și Tu Doamne A-tot-Puternic, aibi în paza și grija Ta pe al nostru Spiru Haret. Un norod întreg, cuprins de jale și de suferințe, te roagă. Și întărește pașii noștri, cugetul nostru și voința noastră, ca să putem merge cu vrednicie pe calea ce ni s'a deschis de Spiru Haret. O țară întreagă, un neam întreg te va binecuvînta acum și în vecii vecilor.

O scrisoare

Primim următoarea scrisoare dela cunoscutul învățator, G. P. Salviu.

Onorată Redacțiune,

Mișcătoarele fapte întîmplate în timpul din urmă, unele mai însemnate decît altele, pentru viitorul țării și mișcarea înnălțătoare începută la sate, ca: înființarea ligei „Deșteptarea" de către cel mai mare *om al școalei*, Spiru C. Haret, urmată de apariția organului ei de publicitate, pus sub înțeleapta conducere a adîncului cunoscător și descriitor al sufletului țărănesc, d. Spiridon Popescu, cu concursul unor puternice personalități, ca d-nii dr. N. Lupu, G. Adamescu, dr. V. Sion, P. Gîrboviceanu, I. Nădejde, C. Banu și a.; războiul vecinilor balcanici, cu urmările lui incalculabile pentru țara noastră, și moartea neașteptată și încremenitoare de inimă a prea iubitului și în veci neuitatului părinte al școalei, al învățătorului și săteanului romîn, neasemănatul luptător și bărbat de stat, marele Spiru C. Haret; în deosebi această grozavă întîmplare și mare pierdere pentru neamul romînesc, tocmai în aceste momente, a lăsat pe unii amorțiți și muți de durere. Dar reacțiunea, ca o mișcare de împotrivire la nenorocire, n'a întîrziat, și o mișcare aduce pe alta, ca și un freamăt, care nu se mai poate opri și ale cărui sgomote se ridică tot mai puternice și mai cotropitoare: dela un capăt la altul al țării, nu se vorbește decît despre războiul ce-și flutură flamurile deasupra țării noastre.... decît despre flota națională de război.... decît despre înveșnicirea chipului și numelui marelui Haret, prin statui și

fonduri, care să lase urmașilor și țării numele și chipul nemuritor al aceluia care a știut atît de bine să muncească pentru țară: Iașii (la inițiativa luată de marea revistă ieșană „Viața Romînească") se întrec cu Bucureștii; profesorii din Severin se întrec cu cei din București și cu învățătorii din Muscel și din toată țara; toate băncile populare din țară se întrec a da cît pot mai mult, pentru statuile, busturile și „fondurile Spiru C. Haret", cu acelaș avînt și aceiaș dragoste ca și pentru „flota națională", amîndouă fapte deopotrivă de mărețe, care se îmbrățișează într'o dulce tovărășie și se leagă în lumina scînteetoare a zărilor viitoare: „Fondul cultural național Spiru C. Haret", care va ajunge la milioane de lei, pentru a ajuta și înnălța în veci de veci cultura neamului, și „Fondul pentru flota națională", care va purta tot așa de măreț și strălucitor de izbînde steagul țării, cu aceiaș mîndrie peste crestele valurilor, cum l'au purtat și-l vor purta în veci de veci voevozii noștri, peste crestele și plaiurile munților, ca și peste văile și cîmpiile înecate și adăpate din belșug cu sîngele dușmanilor noștri.

Pentru a contribui și noi, în măsura putinții, la înfăptuirea celor două mărețe acte naționale, banca populară „Isvorul" din Smulți-Covurlui, în ședința dela 15 Ianuar a. c. a donat 500 lei pentru flota națională de război și 100 lei pentru statuile nemuritorului Spiru C. Haret, sumă din care o parte se va da pentru statuia din Iași și o parte pentru cea din București.

Banca noastră populară va înființa, afară de aceasta, un fond cultural cu numele „Spiru Haret", din care se vor ajuta întotdeauna elevii lipsiți de mijloace din localitate, iar o parte se va da în fiecare an pentru „Fondul național cultural Spiru C. Haret", ce se va înființa în țară din diferite donațiuni și se va ajunge cu bună samă la milioane de lei, fiind alimentat an cu an de toate băncile populare, de băncile financiare și de alte instituții culturale și de stat.

Diverse

⁂ S'a zis, de către naționaliști, de către antinaționaliști și, însfîrșit de către mulți adversari și dușmani ai noștri, că „poporanismul" este o fază ulterioară a naționalismului d-lui Iorga. Că noi am fi urmașii, discipolii savantului istoric.

Pe vremuri am răspuns. Am arătat că ideia aceasta a fost aruncată în public pentru întăia oară în anul 1893, într'o serie de foiletoane din Adevărul literar, iscălite Un observator ipocondric; că mai apoi această idee a format crezul unei reviste, Evenimentul literar, în 1894 și 1895, —și că, deci, nu sîntem discipoli și prelungire a naționalismului d-lui Iorga.

Le spunem toate acestea ca o introducere la relevarea unei constatări ce am făcut-o de curînd și care, s'o spunem drept, ne-a surprins.

Intr'o scrisoare a lui Haret, dată în facsimile de ziarul *Liga Deșteptarea*, cetim aceste rînduri:

„Sînt 4.500 de învățători și eu evaluez la cel puțin 500 numărul

„acelora care fac ceva pentru mişcarea *poporanistă*, excluzind pe acei „care vorbesc, dar nu fac".

Această scrisoare este din *1901*, cînd noi nu mai scriam, cînd naţionalismul d-lui Iorga nu apăruse şi cind mai aveau să treacă cinci ani pănă la apariţia „Vieţii Romineşti".

Cind noi desbăteam doctrina poporanistă, în 1893, 1894 şi 1895, nu cunoşteam pe Haret, nu eram tovarăşi de luptă, nu eram într'un partid. Şi dacă-l vedem în 1901 înveştmîntîndu-şi ideile cu acest cuvînt „poporanism", (cu acest oribil barbarism, cum zice d. Sextil Puşcariu, sau alt onorabil adversar al nostru), aceasta însemnează că propaganda noastră n'a răsunat în pustiu. Desigur, Haret nu a luat dela noi ideile—dar a auzit de ideile noastre, ne-a cetit publicaţiile şi, într'un moment dat şi-a exprimat concepţia sa democratică şi naţionalistă prin cuvîntul „poporanism". *)

*** Am cetit într'o gazetă că arhiereii cer să li se egaleze leafa cu a profesorilor universitari, pentrucă au făcut aceleaşi studii.

Noi ştim că pentru a fi arhereu nu se cere doctoratul. Mai ştim că nu li se cere docenţă, agregaţie, concurs, opere şi toate celelalte furci caudine.

Mai ştim că,—economia politică e de acord cu noi,—leafa tuturor salariaţilor e socotită ca să întreţie o familie (De aceia cînd intră femeile în fabrici, salariul se micşorează),—iar arhiereii nu au familie, cel puţin legalmente.

Mai ştim, apoi, că arhiereii sînt călugări, oameni care s'au lepădat de viaţa lumească şi care trăesc (sau trebue să trăiască) viaţa de renunţare a creştinului primitiv.

Şi, mai departe, ştim că preoţii, care nu-s călugări, care au familii—şi încă numeroase,—au salarii foarte mici şi o duc foarte greu.

Şi de aici conchidem că arhiereii, cu acea minunată lepădare de sine a creştinului primitiv, ar trebui să ceară urcarea salariilor preoţilor.

*** Goliescu este trădător, fiindcă este de origine străină şi *anume* poloneză, zice o gazetă, care publică în acelaşi timp telegreme despre amiralul *austriac*, contele de *Montecuccoli* şi despre generalisimul *rus* care va lupta împotriva *Nemţilor* şi pe care-l chiamă *Rennenkampf*.

Aşa dar, stăm bine—noi, cei legaţi cu tripla alianţă: Austria, aliata noastră, şi-a salvat flota din ghiara Italianului, pe cînd Rusia, duşmana, va fi condusă în contra Nemţilor de către un Neamţ...

Stăm, totuşi, rău din altă pricină: în clasa noastră dominantă, între conducătorii noştri, în armata noastră sînt foarte mulţi străini (cei 1,000,000 de orăşeni scurşi din toate părţile—ai d-lui Iorga)—chiar şi dacă şi-au schimbat pe *opol* sau pe *ewski* în *escu*.

*) Intr'o prefaţă a d-lui Chendi, din *1902*, d-sa vorbeşte de „poporanismul" lui Eminescu.

Şi stăm şi mai rău, dacă ne gîndim că printre cei care ne-au format sufletul, scriitorii „neamului" sînt mulţi de origine străină, cum arată d. Iorga în „Istoria literaturii romîne din veacul 19".

Şi cu atît mai rău, cu cît originea vorbeşte şi peste sute de ani. Aşa de pildă, un domn într'o conferenţă dela „Societatea Analelor" (ce-o mai fi şi asta?), *dovedind* că Ronsard se trage din „banul Mărăcine" şi că Napoleon III se trăgea din Ronsard, explică filo-rominismul lui Napoleon III prin *glasul sîngelui*. Ei, ce te faci atunci, dacă ministrul nostru de externe, ori de războiu are printre ascendenţii săi dela 1300 vre-o bulgăroaică? Nu-i aşa că are în sînge o vie aversiune pentru încorporarea Silistrei la Romînia?

Dar cu Goliescu lucrurile stau altfel. Tatăl său a fost un imigrat polon fugit de spînzurătoarea rusească. Mama sa tot străină. Aşa dar mediul din casă, limba de conversaţie, psicologia—au fost străine. A crescut *străin* de viaţa romînească, în copilărie. *Atunci*, da, e un străin romanizat—ca atîţia şovinişti rrromîni de-ai noştri...

Dar atunci Goliescu în casă a supt psicologie poloneză—dela Polonezi fugiţi de groaza Ruşilor, dela Polonezi duşmani de moarte ai Ruşilor...

Şi prin urmare, *originea* sa trebuia să-l facă un rusofob neîmpăcat, (mai neîmpăcat decît dacă ar fi romîn) şi nu un vînzător în slujba Rusiei.

Şi iată ce rău ne-am încurcat cu originea lui Goliescu.

S'o lăsăm baltă.

*** Polemica în zilele noastre a ajuns... unde ştiţi. Salvarea n'o vedem de nicăeri. Juraţii nu condamnă pe vinovaţii presei. A deferi procesele de presă (fie şi de litografie) la tribunale, ar fi o crimă în contra atîtor jertfe făcute pentru libertatea presei. Ar fi a da foc casei, ca să ucizi şoarecii. Libertăţile trebue apărate, orice abuzuri s'ar comite în numele şi sub scutul lor, căci o libertate e uşor de distrus, dar extrem de greu de cîştigat.

Atunci ce e de făcut? Apărarea individuală, ca'n orice societate, în care lipseşte justiţia, dacă „polemica" te atinge,—nepăsarea, dacă ai destulă forţă morală.

Iar cînd conştiinţa publică se va schimba, prin cultură adevărată, atunci poate nu se vor mai găsi polemişti fără demnitate, ori, dacă se vor găsi, vor fi eliminaţi din publicistică, fie prin dispreţul public, fie prin glasul conştiinţei publice reprezentat prin juraţii—dela anul 2000.

*** „Societatea scriitorilor romîni", prin preşedintele ei, ironizează, (frizînd uneori insulta) pe scriitorii demisionaţi, cu toate că aceştia au demisionat fără sgomot, în chipul cel mai discret posibil. Sînt demisionaţi dd. Sadoveanu, Brătescu, Stere, Jean Bart, Pătrăşcanu, Ibrăileanu, Codreanu, Beldiceanu, Stavri şi alţii dintre colaboratorii noştri. Făcut-au

aceştia vre-un zgomot în jurul demisiei lor? Şi chiar d-nii Anghel, Davila şi alţii, de care s'a vorbit, sînt ei vinovaţi de reclamă—pentrucă au vorbit la furtunoasa şedinţă, cînd d. Dragomirescu a fost ales preşedinte?

Atunci pentruce atîtea ironii voluminoase, domnule preşedinte?

Şi de ce atîţia nervi? Noi n'am demisionat *în contra* d-lui Dragomirescu, care e un om cum se cade (condiţia esenţială, poate unică, a unui preşedinte al S. S. R.). Noi am demisionat, pentrucă în loc de o societate de ajutor mutual, S. S. R. a ajuns o arenă, în care se întrec—spre a triumfa—curente literare, coterii literare, ambiţii personale, etc.

Şi cum nu simţim în noi nevoia unor astfel de sporturi, am înţeles că nu acolo este locul nostru. Şi dacă ne-am dat demisia cu ocazia alegerii trecute, aceasta se datoreşte faptului că lucrurile întîmplate acolo—felul alegerii, injuriile, scandalul,— ne-au determinat să facem pasul, la care meditam mai de mult.

Şi acum o chestie mai de principii.

Cine este şi cine nu *scriitor?*

Dar să ni se permită o digresie.

Cizmar—cu dreptul de a face parte din corporaţie—e acela care are prăvălie, care plăteşte chirie, foncieră, patentă şi altele. Cineva nu se poate *improviza* cizmar, pentru a face parte din corporaţie şi a beneficia de avantajele de a fi în ea. Sau, ca să se improvizeze, trebue să închirieze casă, să plătească dări—iar avantajele înscrierii în corporaţie nu i-ar ajunge nici pentru o lună de chirie şi dări.

Dar scriitor? Scrii cîteva „poezii" ori „nuvele". Faci să apară un volumaş (acuma nu se mai cere nici condiţia asta) şi *eşti* scriitor. Beneficiezi de marile bogăţii adunate de d. Dragomirescu în lăzile de fier ale S. S. R..

Şi, recunoaştem, criteriul e greu de găsit, dacă e vorba să intervie critica literară.

Însă e foarte uşor, dacă se lasă la o parte critica literară şi (societatea nu e literară, ea e de ajutor mutual) se pune sănătoasa condiţie ca scriitorul să fie un meşteşugar al literelor, care s'a consacrat breslei literare, care vrea să trăiască din ea şi care dă semne că va putea trăi din ea, pentrucă are *clienţi*. Cu alte cuvinte scriitor, bun de membru al S. S. R., trebue considerat acela care e plătit de editori şi de reviste. *Marii* scriitori, care nu mai scriu, ori pentru care scrisul e diletantism, să fie membri de onoare.

Iar în societate, să nu se facă politică literară—nici lupte de curente, nici de gaşcă, nici de persoane. Lucrul cel mai *literar* să fie chestiile de apărare a operei literare împotriva editorilor, ori aranjarea de şezători,—şi de aci în colo, tot mai jos, mai înspre practic, până la înmormîntarea reciprocă a membrilor pe socoteala societăţii.

Asupra unui *astfel* de program pot cădea de acord toţi scriitorii, din orice şcoală şi gaşcă ar fi ei. Altfel—începe disensiunea şi haosul.

Dar să nu se creadă că am scris aceste rînduri ca să dăm reţete. Nu sîntem atît de naivi să credem că S. S. R., se va sinucide (excluzînd pe toţi cei care nu sînt scriitori), pentru a face loc d-lor Brătescu, Sadoveanu etc., care sînt scriitori.

*** Un deputat din Botoşani, care nu apreciază pe Caragiale, pentrucă nu-l pricepe, a fost sincer şi a făcut obiecţiuni, cînd a venit înaintea Camerei pensia urmaşilor marelui scriitor. Pentru cine n'are *imagina* scriitorului Caragiale, nu poate fi înţeleasă o recompensă naţională.

Şi toate spiritele noastre fine, rafinaţii, literaţii, criticii, gazetarii—au găsit fericitul prilej de a arăta cît sînt ei de înţelegători în ale artei, cum se pricep ei să aprecieze talentul, cită scîrbă simt ei cînd văd un obtuz în ale literaturii ca deputatul de Botoşani.

Nu se mai isprăvea polemica. Triumful era aşa de eftin, că se aruncau ca la o desfacere totală.

Şi, totuşi, ce lipsă de recunoştinţă. Apoi dacă nu era obtuzul latifundiar botoşănean, cum erau să-şi arate ei fineţa artistică, înnălţimea morală ş. c. l.?

Futurismul

Minunea s'a întîmplat în aeroplan, după cum mărturiseşte d. Marinetti, promotorul de frunte al principiilor care vor preface arta şi literatura mondială.

I-a venit aşa, deodată, pe neaşteptate,—ca 'n Daudet. La o altitudine de două sute de metri de-asupra ogeagurilor milaneze, în sborul vertiginos al vehiculului aerian, a simţit de-odată „inanitatea ridiculă a bătrînei sintaxe moştenite dela Homer"!

Şi atunci d. Marinetti a decretat:

Trebue să distrugem sintaxa.

Trebue să suprimăm adjectivul, care „nu e compatibil cu viziunea noastră dinamică", şi adverbul, care dă frazei „unitate de ton".

Să întrebuinţăm verbul la infinit, ca să dăm „elasticitate intuiţiei".

Nu ne mai trebue punctuaţie. Vom înlocui-o prin semne matematice $\times + : - = > <$, ca să indicăm cantitatea, direcţia şi mişcarea.

Să introducem substantivul dublu, în locul comparaţiei imediate. Etc. Etc.

Aşa a decretat d. Marinetti, şi toată pleiada aventurierilor intelectuali, care sînt gata oricînd să urmeze pe inovatorii de geniu, a pornit cu trîmbiţele; principiile acestea pur-technice, au fost apoi complectate de altele, şi mai profunde, artistice, muzicale, sociale, etice, etc.

Precum vedeţi, literatura în special e ameninţată de o prefacere atît de fundamentală, încît acum nu mai poate fi vorba de un „curent" sau de o „şcoală" nouă. În cîmpul uniform şi vast al literaturii mile-

nare, clasicismul, romantismul, naturalismul, apar ca nişte nuanţe imperceptibile, faţă de erupţia acestor principii renovatoare.

Aşteptăm cu nerăbdare apariţia „futurismului" şi în literatura romînă (asta se va intîmpla, după prognosticul nostru bazat pe experienţa cu simbolismul, tot cam peste vre-o treizeci de ani...)

Nu-i vorbă, noi ştim bine că şi atunci ne vom solidariza tot cu literatura pe care au învechit-o veacurile. Dar cel puţin vom avea prilej să fraternizăm, într'un singur punct, cu simboliştii noştri. Ei care ne tratează astăzi de „înnapoiaţi", vor fi atunci şi mai înnapoiaţi decît noi. Se vor fi ruginit cu totul! Simbolismul va fi literatură, ceia ce astăzi în modă e *turnura*.

Spectacolul ne înveseleşte de pe acum...

Uite, parcă 'l văd pe Ervinul viitor, în faţa unui nou pension de domnişoare, închizînd din ochi o subtilitate şi ţuguindu-şi buzele: *Nous autres futuristes...*

P. Nicanor & Co.

A P E L

Cătră cetitorii şi prietenii „Vieţii Româneşti"

Dispariţia marelui cetăţean Spiru Haret impune Iaşului, al cărui fiu a fost, datoria pioasă de a ridica în acest oraş un monument demn de memoria lui.

Facem apel la toţi cetitorii şi prietenii noştri, care în cea mai mare parte au dus lupta pentru deşteptarea satelor noastre, sub conducerea marelui dispărut, să sprijinească iniţiativa luată de „Viaţa Romînească", cu prinosul lor oricît de modest.

Sumele destinate acestui scop, rugăm să fie adresate—cu indicaţia specială: **„pentru monumentul lui Haret"**—administraţiei revistei noastre. In fiecare număr vom publica numele subscriitorilor.

„Viaţa Romînească"

Publicăm mai jos numele primilor subscriitori, dintre membrii redacţiei şi personalul administraţiei şi al tipografiei:

	LEI	B.
„Viaţa Romînească	500	
C. Stere	200	
V. Dimitrescu	100	
D. Pătrăşcanu	100	
M. Carp	100	
G. Ibrăileanu	100	
G. Topîrceanu	20	
C. Soroceanu	50	
I. Botez	100	
M. Jacotă	100	
D. Ionescu	5	
G. Pascu	5	
M. Sadoveanu	100	
M. Sevastos	25	
I. Ionescu	20	
Al. Carp	10	
M. Pastia	50	
P. Iliescu	100	
Personalul tipografiei	13	55
Total	1698	55

In urmă au mai subscris:

G. Nădejde, profesor, Iaşi	100
Th. Pavel, institutor, Brăila	50
D-na Eliza Vrabie, Iaşi	5
Garabet Ciomac, Botoşani	100
Radu G. Radoveanu, Bîrlad	10

	LEI	B
Vernescu-Vilcea, Iași	5	
Banca pop. „Vrancea" din Vidra (Putna)	30	
D-na Ana Conta-Kernbach, Iași	20	
D-ra Luiza Stoica, Iași	20	
G. Ulrich, Iași	30	
I. C. Simionescu, gara Sirca (Iași)	4	
Pandele Zamfirescu, Iași	100	
Ath. Ghiorghiu, Iași	40	
G. Antonescu, arhitect, București	30	
P. Prelipceanu, Bacău	1	
C. Wortman, avocat, București	10	
N. Negru, învățător, Răsboieni	5	
Dr. Al. Zambilovici, Burdujeni	20	
A. Mînzat, București,	5	
C. Gr. Ghiorghiu, avocat, R.-Sărat	12	
N. Caligari, București	7,50	
I. Iscu, Bacău	5	
I. Bălușescu, Pitești	2	
Florea Iftimescu, Odobești	5	
Cr. Stefănescu, Roman	2	
A. Triandafil, Iași	30	
V. Botez, profesor, Iași	6	
I. Dragomirescu, institutor, Huși	10	
Dr. M. C. Teodor, Curtea-de-Argeș	5	
Banca pop. „Nădejdea", Berlești (Neamț)	10	
Octav Tomida, student, Iași	10	
Chiriac I. Dragomir, inst. Grozești (Buzeu)	5	
Preot M. Pienescu, Lespezi (Suceava	3	
Total	2396.05	

RECENZII

D. D. Patrașcanu. *Timotheiu Mucenicul*, Ed. Revistei „Viața Romineascâ". Iași, 1913.

De cite ori ese cite o carte mai interesantă, cite-o operă de talent, totdeauna se întîmplă ca autorul să fie dintre colaboratorii revistei și ceia ce e mai grav dintre prietenii noștri... Căci în ciuda mercantilismului nostru american, colaboratorii revistei sint și rămin legați sufletește de revistă și în jurul revistei.. Redacția în cazul acesta pune surdină entuziasmului, recenzentul își pune cătușe libertății, scrie rece și sarbăd ca să nu pară părtinitor, aprecierea e stingace și fără culoare, publicul nu primește nimic din căldura sufletului nostru. Artistului îi rămine atunci presa celor ce au biserici și bisericuțe care-i măsoară lauda și ocara cu măsura interesului ce urmărește fiecare.

Nouă, dela „Viața Romineascâ", nu ne rămine decit să comentăm efectele de lumină răsfrinte prin ochelari de ametist, ciudățeniile muzicii din trimbițe de aur comise pentru generațiile de mai tirziu, cind fiecare știe doar că revistele sint mai ales pentru actualitate.

Amicul meu și colaboratorul nostru, d. D. D. Patrașcanu însă, are norocul să fie un scriitor care are succes și pe lingă d-sa am și eu norocul să mai pot spune cite ceva din *impresiile mele adevărate*, fără să se zbirlească scrupulele.. d-lui Ibrăileanu.

D. D. D. Patrașcanu este un scriitor care are *succes*, iată un *fapt* care atirnă mai greu decit toate vorbele și frazele care alcătuesc bagajul numit presa unei opere literare. Critica literară este cea mai deșartă dintre toate pretențiile inteligenții. fiindcă nicăiri nu se invederează mai limpede neputința ei de-a prinde realitatea. In fața operei de artă criticul cade in greșala cinelui care se oglindește in apă; crede că are o imagine a operei pe care o judecă, pe cind in realitate nu are decit propria-i imagine.. Nu există decit un control pentru... puterea de iluzie a criticii, faptul real al gustului altora, succesul, și d. Patrașcanu il are și l-a avut de cind a scris prima bucată in „Viața Romineascâ". Publicul nu judecă, nu analizează, nu caută să vadă dacă se potrivește sau nu cele scrise de autor cu mănunchiul de tradiții, de obiceiuri, de idei și de credințe ce alcătuesc *criteriul* său estetic, el mărturisește pur și simplu gustul lui, senzația directă care-i vine dela opera de artă, și eu cred că aceasta trebue să fie criteriul adevărat.

Felul de a povesti al d-lui Patrașcanu cucerește prin insușiri ce scapă analizei,—place prin acel „nu știu ce" și „nu știu cum" care face ca unele lucruri să placă și altele să nu placă și aprecierea aceasta este cea mai justă fiindcă sensibilitatea omului este incoruptibilă, nimic n'o poate face să mintă.

Atitudinea însăși a autorului dă probabil tot farmecul irezistibil din unele bucăți din volum, simpatia aceia comunicativă, felul plin de ingăduință cu care-și ride de micile slăbiciuni ale creaturii, humorul ușor, plin de natural și de simplicitate în care învălue satira și care face ca risul să izbucnească dintr'o veselie fără nici un pic de amărăciune, să încline sufletul spre resemnare impăcată cu fatalitatea unor rele, in care puterea comicului covir-

şeşte orice alt sentiment. Sintem faţă de ele în situaţia inspectorului la d-na Pompiliu.

Ce sentiment poate să reziste comicului din povestirea Timotheiu Mucenicul şi cine poate să mai poarte pică răposatului mitropolit, pentru toate păcatele, după ce-a ris cu atita poftă de povestirea lui Timotheiu căreia tonul călugăresc atit de bine nimerit îi dă atita sare?

In alt gen şi una din cele mai izbutite mi s'a părut povestirea „Arhanghelul Mihail". O pagină din viaţa primitivilor noştri „sfinţi" dela ţară, zugrăvită de autor cu naivitate voită, în simplicitatea ei firească, dar observată de un suflet complex din vremile noastre. E în această povestire o înţelegere largă şi fină a tipului, interesul mişcat pentru o creatură omenească în care se resfringe avintul creaţiunii spre perfecţiune în dureroasa infringere a unei opere neizbutite — toate contradicţiile ce izvorăsc din lipsa acelui *ceva*, ce face ca toată injghebarea armonică a unui organism superior, scrintită undeva, într'o mică trăsătură, să devie haotică, absurdă şi lamentabilă.

Sufletele din popor simt în intuiţia lucidă a simplicităţii lor, frumuseţa şi tristeţa fatalităţii, care poate să preschimbe atît de uşor soarta unei făpturi omeneşti şi Arhanghelul Mihail îşi are locul lui hotărît printre ei. D. Pătrăşeanu a observat-o foarte just, precum foarte just e dată purtarea acelora pe care intimplarea oarbă i-a ridicat din popor deasupra poporului, cruzimea îngustă a acelora ce au devenit *autoritatea* în mînăstiri.

Poezia naturii, frumuseţa morală, simţimintul artei, sînt redate în persoana Arhanghelului Mihail în toată frescheţa sufletului lui naiv de creatură primitivă, fără imagini căutate, fără nici un fel de artificiu de compunere şi de scriere, ceia ce e dovadă de un gust literar sigur şi face multă plăcere.

„La apa Nemţişorului monahul s'a oprit—iar Mihai a trecut puntea *subt ochii autorităţii*, bocindu-se cu glas... Apoi a stat în loc, neştiind încotro să se îndrepte... Şi după ce şi-a şters ochii cu mîneca surtucului, a apucat încolo... peste munţi!..."

E simplu şi ingrozitor... nimic nu mai poate opri aici revolta împotriva *autorităţii*, se simte furtunatica şi nemuritoarea pornire de răzvrătire a celor care cu aceasta şi-au început viaţa...

I. S.

* * *

N. Dunăreanu. *Din negura vieţii.* Bucureşti, 1912. Biblioteca „Lumina". Preţul 30 bani.

D. Dunăreanu nu are nici înţelegerea adîncă a sufletului omenesc, nici fineţa de observaţie care extrage esenţialul şi reliefează situaţiile prin citeva date caracteristice; d-sa nu are despre viaţă şi societate o concepţie determinată, care să dea o semnificaţie celor povestite şi o unitate producţiei sale literare; nu are nici viziunea puternică a lucrurilor, a persoanelor şi a faptelor, nici abundenţa verbală care colorează expresiunea, nici alcătuirea meşteşugită şi armonioasă a frazei.

Cu toate acestea între povestirile d-lui Dunăreanu s'au găsit întotdeauna unele care s'au cetit cu plăcere. Acele pentru care însuşirile ce-i lipsesc d-lui Dunăreanu nu sînt absolut indispensabile.

D. Dunăreanu nu va reuşi să ne dea un portret viu, să creeze un tip, chiar cînd personajul pe care vrea să ni-l prezinte e destul de caracteristic în sine, — după cum nu va reuşi nici în acele mici schiţe fără o intrigă interesantă, în care un Brătescu-Voineşti ori un Sadoveanu estompează, unul cu discreţie şi duioşie, celalt cu poezie şi cu melancolie, o nuanţă, un aspect fugitiv al sufletului.

Cînd însă d. Dunăreanu va povesti o intimplare curioasă, mişcătoare, interesantă prin însăşi desfăşurarea ei; cînd acea întimplare va fi luată din viaţa reală a unor pături sociale pe care le cunoaşte îndestul de bine pentruca să o poată pune în atmosfera ei naturală, bucata d-sale va fi plăcută şi se va ceti cu interes,—aşa cum cu interes am urmări povestirea nemeşteşugită a unui om care ne-ar istorisi fapte şi intimplări la care a asistat ori a fost partaş.

D. Dunăreanu e un povestitor, nu e un creator de viaţă,—şi ca atare volumele sale dinnainte au fost primite cu oarecare simpatie.

In volumaşul de faţă d. Dunăreanu are şi citeva bucăţi ce nu se potrivesc mijloacelor sale literare. *Maxim*, tipul marinarului înamorat de marea, care îşi părăseşte logodnica pentru a urma vasul pe care a servit înainte de a se elibera, nu trăeşte viu înaintea noastră. Ni se istoriseşte despre dînsul, dar pe el nu-l vedem. Iar ceia ce ni se istoriseşte nu-i destul de interesant ca să reţie atenţia. O astfel de bucată s'ar menţine numai dacă tipul ar trăi pentru noi. Şi tot astfel în *Dorinţa neîmplinită*, domnul François Moitié nu ne interesează destul pentrucă nu-l vedem, iar intîmplarea cu trecerea celor 200 de Francezi fără a se opri la Sulina, unde domnul François venise ca să-i salute, rămîne o simplă anecdotă.

In genul care-i reuşeşte d-lui Dunăreanu ar fi suferinţele scriitorului Barbu din bucata *Amar*, dacă autorul nu le-ar fi tratat aşa că parecă el însuşi nu ştie dacă să-l ia în serios pe eroul său ori să-şi bată joc de dînsul, — şi mai cu samă nuvela *Sara* care cu toate slăbiciunile ei de factură şi lipsa ei de adîncire psihologică, rămîne cea mai mişcătoare din tot volumul.

Se pare însă că autorul a scris-o repede, fără să lase timp travaliului inconştient s'o plămădească şi s'o închege într'o alcătuire definitivă, şi nici nu i-a îngrijit îndeajuns forma, aşa că citind-o ai impresia că autorul a voit mai curînd să ne dea materialul pentru o nuvelă, decît să ne ofere lucrarea desăvîrşită.

De altfel defectul acesta al pripirii, lipsa de îngrijire şi atenţie se vădeşte şi prin numeroase expresiuni gazetăreşti, absolut nepermise într'o bucată literară, cum de pildă sînt: „să vedeţi ce hotărîtă, *ce ştofă de femee* era Cucoana Casandra", ori: „ciştigul acesta era neînsemnat pentru casa lui care *se înmulţise cu un ins*", ori încă: „luase toate măsurile *ca să nu lase nimic de dorit în privinţa ţinutei*", şi altele.

Şi e păcat pentru un scriitor tînăr să nu-şi îngrijească lucrările până într'atita, încît să lase în ele defecte pe care e evident că le-ar fi putut îndrepta şi e şi mai păcat pentru d. Dunăreanu că lasă ca cel mai nou volum să însemne o scădere faţă de cele dinainte.

M. C.

* * *

Spiru C. Haret. *Pata cea mare roşie de pe planeta Jupiter*, e subiectul unei comunicări făcută de autor Academiei romîne. Haret, examind ipotezele diferiţilor astronomi, se alătură de susţinătorii opiniunii că această pată ovală, de dimensiuni enorme—67.000 km. pe 200.000 km.—e o insulă plutitoare, pe o masă lichidă (apă ?). Această insulă ar fi formată din diverse resturi şi fărîmături (minerale şi vegetale), aglomerate între ele. Pe această insulă plutitoare s'ar dezvolta o vegetaţie mai mult sau mai puţin bogată, variind după anotimpuri şi prin alternarea diverselor feluri de vegetale. Asemeni insule plutitoare se găsesc şi pe unele ape depe pămînt (pe lacul Titicaca din Bolivia).

Ipoteza că pata roşie depe Jupiter ar fi o insultă plutitoare, pare întărită—spune autorul—şi de schimbările

culorii sale și de variațiunea dimensiunilor. Culoarea ar varia cu felul și starea vegetației, iar dimensiunile ar varia din pricină că uneori aspectul vegetației e așa fel încît nu impresionează ochiul observatorului. Aceasta s'ar întîmpla atunci cînd culoarea vegetației nu diferă decît prea puțin de lichidul pe care plutește insula.

In fine, Haret—pentru a întări și mai mult această ipoteză—se folosește și de observațiunile recente ale aviatorilor în privința transparenței mărilor, văzute dela înnălțime—din depărtare, prin urmare, și pe direcție verticală.

Această comunicare, interesantă prin rigurozitatea demonstrației, dovedește, odată mai mult, că Haret, cu toate multiplele-i ocupațiuni, nu lăsa neexaminate ipotezele în curs din știința pe care a ilustrat-o.

Această comunicare e, azi, mai de actualitate decît acum cîțiva ani, din pricină că din observațiile actuale ar rezulta că pe Jupiter, neconsolidat încă, s'ar fi format un prim continent, un prim uscat, care plutește pe o masă topită. Acest uscat (?) atrage atenția observatorilor prin mișcarea repede în care se găsește de cîtva timp (100 kilometri pe zi) și noile observațiuni vor întări sau infirma vre-una din ipotezele actualmente în discuție.

*

V. Anestin. *Planeta Venus în 1911.* Harnicul astronom din București a făcut o serie de observațiuni interesante asupra planetei Venus. In nota prezentată Academiei găsim și informațiuni asupra mijloacelor de studiu ce sînt în țara noastră pentru observarea cerului. D-sa spune că în ultimii 4 ani s'au introdus la noi aproape 20 de lunete astronomice, al căror diametru al obiectivului variază între 43 și 150 mm. Cea mai mare, de 150 m.m., a instalat-o d. Amiral Urseanu într'o cupolă înadins construită. De lunetele aceste se slujesc diverși astronomi-amatori.

Anestin a observat planeta Venus, ziua, pentrucă în acest timp se găsește mult deasupra orizontului și pentrucă lumina ei, prea puternică noaptea, e temperată ziua de lumina soarelui. Strălucirea planetei e în adevăr așa de mare încît un observator o poate găsi și studia chiar la amiază.

Prin observațiunile sale, Anestin a stabilit că strălucirea maximă a planetei e la 10 August,—rezultat în concordanță cu *Nautical Almanac* și diferind de alte însemnări astronomice; că pe partea luminată sînt ceva pete, dar fugitive și în genere mici,—numai una e mare, permanentă și semnalată și de alți observatori.

După ce faza luminată a scăzut, Planeta are o curioasă lumină cenușie, care nu se datorește unor fenomene optice și asupra căreia nu s'a dat până în prezent o explicare mulțumitoare.

Autorul îndeamnă pe amatori să facă asemenea observări, căci „orice lunetă poate fi întrebuințată pentru observarea planetei Venus, iar observațiunile făcute, oricît de neînsemnate ar părea, contribuesc și ele la deslegarea unora din misterele acestei *frumuseți voalate*, cum îi zic unii astronomi englezi acestei planete vecine."

*

V. Anestin. *Cometele, eclipsele și bolizii ce s'au observat în România între anii 1386 și 1853* (Editura Academiei romîne. București 1912.—Preț 30 bani.) In această notă se dă un catalog complect—după cît au putut contribui la aceasta documentele—despre aceste fenomene astronomice, care au făcut și fac enormă impresie asupra populației deprinse cu veșnica statornicie a înfățișării cerului.

Citatele din scrieri vechi, pe lîngă farmecul limbii cronicarilor, mai au și interesul de a lămuri credințele despre

raporturile fatale între fenomenele cerești și cele sociale pămîntești.

Cum despre comete și bolizi s'a scris în V. R., semnalez din comunicarea citată explicarea credinței populare că la anumite date—la Bobotează și Sf. Andrei—se deschide cerul. „La începutul lui Ianuarie și la sfîrșitul lui Noembre, Pămîntul întîlnește pe semne în drumul său pe unele din aceste corpuri cerești, ale căror orbite cu mult mai mult eliptice decît acea a Pămîntului, se întretae cu a acestuia. Dacă la acele date Pămîntul întîlnește un asemene corp ceresc, îl atrage, bolidul intră în atmosfera pămîntului cu o iuțeală mijlocie de 30 km. pe secundă, prin frecarea cu atmosfera pămîntului se aprinde la suprafață, devine incandescent și de cele mai multe ori face explozie..."

„Pentru a se produce însă „deschiderea cerului", cum zic țăranii noștri, trebue să se îndeplinească o anumită condițiune: trebue ca cerul să fie înnorat, ca astfel să nu se vadă însuși bolidul, ci reflectarea strălucirii lui, lumina lui cea vie fiind cernută printr'o deasă pătură de nori, pe care o găsim de cele mai multe ori spre sfîrșitul lui Noembre, ca și la începutul lui Ianuarie."

Dela 1906 până la 1912, în două rînduri „s'a deschis cerul" și despre primul din aceste fenomene, cel din 1 Ianuarie 1906, a comunicat d. St. C. Hepites; cel dela 30 Noembrie 1911 a fost semnalat de Spiru C. Haret, care a făcut un fel de anchetă spre a determina regiunile până unde fenomenul a fost semnalat. Despre acest fenomen Haret a făcut două comunicări și a menționat numeroasele scrisori primite din țară, cît și din Bulgaria și Macedonia.

T. A. B.

***

D. Gusti. *Necesitatea reorganizării Bibliotecii Centrale de pe lîngă Universitatea din Iași.* Iași, Ștefăniu, 1913, 1 broș. în 8º de 15 p., fără preț.

Eug. Boureanul. *Indrumări în Organizarea și Administrarea Bibliotecilor.* Iași, Tipografia națională, 1913, 1 broș. în 8º de 37 p., fără preț.

In „Viața Romînească" din Decembre 1910 am dat, cel dintăiu, alarma asupra incuriei și barbariei care domnește la Biblioteca Centrală din Iași: toată biblioteca se reduce la o singură sală de lectură, luxoasă și incomodă, un subsol umed, rece, plin de colb, de murdării și de fum, și un pod plin de colb—cărțile se strică din aceste cauze, se deteriorează de cetitori și uneori chiar se sustrag de amatori ori se hrăpesc de autorități—cataloagele sînt deplorabile—budgetul este liliputan—personalul este insuficient atît ca număr cît și ca pregătire științifică—remunerea funcționarilor este ridicolă—politicianismul revoacă și numește funcționari după considerații de club.

Nu m-am mulțămit însă numai cu articolul scris. Pe lingă grija ce am avut de a îndrepta relele relevate în măsura puterilor mele în timpul scurt al celor doi ani cît am funcționat ca bibliotecar-ajutor (1 Octombre 1908—20 Ianuar 1911), mi-am dat silința și de a convinge personal pe cîțiva dintre profesorii mai tineri ai Universității din Iași despre dezordinea dela Bibliotecă și de cauzele ei.

Mi-a fost ușor să conving, între alții, pe D-n Gusti, care abia venise profesor la Iași, dupăce studiase zece ani în Germania.

D-n Gusti a reluat chestiunea și a provocat, împreună cu alții cîțiva profesori, convocarea senatului universitar, căruia i-a expus situația dezolantă a Bibliotecii, cerînd îndreptare urgentă. Senatul a aprobat în total concluziile D-lui Gusti și a delegat pe D-n Rector al Universității și pe D-nii profesori M. Cantacuzino, C. Stere și Virgil Arion, membri ai parlamentului, să susție cauza

Bibliotecii în fața autorității superioare școlare și a parlamentului.

Intr-un ceas bun!

Inlocuitorul mieŭ la Bibliotecă a fost D-n Boureanul, de profesiune avocat. Cum a pășit scările Bibliotecii, acest domn a început să descopere că biblioteca se face cu cărți, cu clădire și mobilier, cu personal, cu organizare, cu fișe, cataloage, etc. In toate aceste descoperiri autorul a avut ce-i drept o călăuză,—articolul mieŭ din „Viața Romînească", pe care însă nu-l citează niciodată, chiar cînd îl transcrie pe deantregul (no. 8 al articolului mieŭ, o pagină de tipar, a devenit lunga notă dela pg. 27 și 28).

G. P.

* * *

Ilie Bărbulescu. *Relations des Roumains avec les Serbes, les Bulgares, les Grecs et la Croatie, en liaison avec la question macédo-roumaine.* Iași, 1912.

Cartea d-lui Ilie Bărbulescu, profesor de slavistică la universitatea din Iași, este de o interesantă și în același timp tristă actualitate, acum cînd un războiu cu urmări neașteptate a izbucnit în apropierea noastră și probabil cu urmări nefavorabile pentru noi. Ea devine cu atît mai interesantă cu cît ea a apărut înainte de izbucnirea războiului actual.

D. Bărbulescu a ținut înainte de toate să facă operă de știință, și dacă în această lucrare se dau sfaturi de urmat pentru politica noastră viitoare, ele sînt numai ca o concluzie logică a cercetării științifice. *Les Relations* apare ca o sintetizare a ultimelor rezultate ale slavisticei. Bazată pe un întins și variat material de studiu, ea poate aduce servicii tot atît de reale domeniului științii, cît și acțiunii practice.

Cartea d-lui Bărbulescu cuprinde patru mari capitole: 1) *Romînia în fața luptei dintre Bulgari și Sîrbi pentru Macedonia*, 2) *Romînia și Aromînii față de Patriarhat și de Greci*, 3) *Relațiile Principatelor Romîne cu Sîrbii și Bulgarii din veacul al XIV-lea pănă într'al XVII-lea* și 4) *Vechile relații ale Principatelor Romîne cu Croația.*

In capitolul întăiu, autorul se ocupă în mod amănunțit de lupta dintre Sîrbi și Bulgari pentru Macedonia. Sîrbii urmăresc cucerirea Macedoniei sau a unei părți din ea pentru a-și putea croi un drum la mare. Pe cînd deci pentru Sîrbi aceasta e o chestiune de existență națională, pentru Bulgari cucerirea Macedoniei constitue numai o pretenție nejustificată în vederea realizării unei Mari Bulgarii. Argumentele științifice, istorice și filologice, care se aduc dintr'o parte și din alta, n'au nici un temeiu, fiindcă Macedonia n'a fost niciodată în stăpînirea exclusivă și statornică a vre-uneia din ele, iar limba populației slave din Macedonia cuprinde caracteristice și de ale limbii bulgare și de ale celei sîrbe, fără ca știința să fi putut ajunge la o concluzie sigură asupra naturii ei.

Pe cînd idealul național al poporului sîrb, găsirea unui drum la marea Egee, nu poate fi în contradicție cu idealul nostru național, *aspirațiile poporului bulgar ating integritatea statului romîn.*

„Tot sistemul actual de educație civilă și militară în Bulgaria", spune d. Bărbulescu, „este îndreptat în vederea formării și preparării tinerei generații pentru realizarea idealului anexării Macedoniei și a *Dobrogei* la Bulgaria". Intr'o carte un locot.-colonel de stat major și profesor la școala militară din Sofia susține necesitatea „de a ataca direct inima Romîniei cu ajutorul unei puternice flote dunărene". In cărțile de școală, aprobate de ministerul de instrucție, cărți care se întrebuințează și în școlile bulgare din Dobrogea, se spune că această provincie e pămînt bulgăresc.

Autorul arată apoi cît de greșită a fost politica noastră în Macedonia, unde am făcut jocul Bulgarilor, deși singura noastră atitudine trebuia să fie sprijinirea tendințelor sîrbești.

In capitolul al doilea, d. Bărbulescu arată altă greșală săvîrșită de noi în Macedonia, prin lupta dusă împotriva elementului grecesc. Fascinați de momentane și neînsemnate avantagii culturale, noi am contribuit prin aceasta la întărirea elementului bulgăresc și în mod indirect s'a dat o lovitură existenței regatului romîn, căci a doua zi după cucerirea Macedoniei, Bulgarii se vor îndrepta asupra Dobrogei. D. Bărbulescu atrage atenția conducătorilor Aromînilor că numai prin întărirea statului liber al Romîniei se va putea ajunge la o îmbunătățire a soartei Romînilor din Macedonia.

Schimbarea hărții imperiului turcesc în urma războiului actual face însă să privim *acum* cu melancolie la sfaturile îndreptățite ale autorului în ceia ce privește politica noastră în Macedonia, acum cînd e prea tîrziu...

Ultimele două capitole ale cărții d-lui Bărbulescu au un deosebit interes științific. Pentru a arăta că politica de alianță cu Sîrbii, singura în conformitate cu interesele noastre naționale, își are temeiul și în trecutul nostru, d-sa se ocupă într'un al treilea capitol de relațiile Principatelor Romîne cu Sîrbii și Bulgarii din veacul al XIV-lea pănă într'al XVII-lea. Impotriva părerii curente în știința romînă și cea străină, d. Bărbulescu dovedește că dacă în veacurile XII—XIV există în adevăr o influență bulgară, în veacurile XIV—XVII sîrbismul este dominant în țările romîne în toate domeniile.

In sfîrșit ca o continuare a relațiilor noastre cu Sîrbii, d-sa stabilește pentru prima oară că au existat relații și cu Croația, unde se află mulți Sîrbi.

Regret că spațiul restrîns al unei recenzii m'a silit să mă mulțumesc cu un palid rezumat, fără a putea intra în amănuntele discuției interesante a autorului. Lucrarea d-lui Ilie Bărbulescu prin lumina interesantă ce aruncă asupra diferitelor chestiuni de însemnătate politică și națională, prin părerile originale ce aduce în domeniul filologiei și al istoriei, sprijinite pe o serioasă și documentată cercetare a izvoarelor, și prin faptul că, fiind scrisă în limba franceză, oferă opiniei publice străine un mijloc precis de orientare în chestia balcanică, atît de fals înfățișată Europei apusene de către Bulgari,— este în același timp o serioasă contribuție științifică în domeniul slavisticei și o operă de naționalism.

C. A.

REVISTA REVISTELOR

Convorbiri literare. Ianuarie (și *Săptămîna politică și culturală*, N-rele 6, 8, 10).

Activitatea și rolul Junimii în cultura și politica țării ne-a preocupat adesea în această revistă. Și de aceia socotim că nu este lipsită de importanță relevarea atitudinii celei mai nouă a d-lui Mehedinți, *directorul* „Convorbirilor Literare" și deci reprezentantul actual al doctrinei teoretice junimiste.

In luna din urmă, d. Mehedinți și-a revizuit conștiința. Rezultatul acestei operațiuni s'a închegat într'un articol, pe care l'a publicat și republicat subt diferite forme și în diferite organe.

Intr'o variantă a articolului său d. Mehedinți,—conștient de importanța momentului: eliberarea sa de sub jugul doctrinei maioresciane,—cîntă un imn voios „Respectului personalității". — Și'n adevăr, acuma d. Mehedinți nu mai este ecoul d-lui Maiorescu. Discipolul s'a emancipat, îmbrățișînd alte două-trei doctrine, pe care încă n'a putut să le topească în una singură.

D. Mehedinți e în plină revoltă împotriva maeștrilor și tovarășilor săi de eri. Așa de pildă, d-sa zugrăvește un ideal conducător de oameni, un realist cunoscător adînc al maselor, în sufletul căruia să se repercuteze toate simțirile profunde ale neamului și apoi alăturea ne evocă figura unui conducător dela noi care e o reală putere intelectuală, dar care vrea să facă pe originalul, luînd atitudini riscate și care nu se poate dezbăra de apucăturile *frivole* ale unui cabotin. D. Mehedinți nu-l numește. Nu-l vom numi nici noi. Dar șeful politic, disprețuitor al maselor, reala putere intelectuală, originalul cu atitudini riscate și cu apucături de cabotin — cine nu-l cunoaște? Și, mai ales cînd aiurea d. Mehedinți, spunînd că elementul autohton în România încă n'a eșit la suprafața vieții publice, scrie: „chiar oamenii cari s'au crezut moderni în concepția lor despre stat, au judecat valorile politice după *criterii de mondanitate*, *rentă anuală*, etc., întocmai ca pe vremea lui Caragea și a întregei perioade fanariote" („Renta" anuală necesară pentru a face politică, d. Carp a fixat'o, dacă nu ne înșelăm, la 40,000 franci anual).

(Pentru „*mondanitate*" vezi mai jos).

Dar d-sa înfierează scandalul bisericesc din *1911*, scandalul universitar din *1912*, visează, cu această ocazie, miniștri mai chibzuiți, mai scrupuloși și mai corecți. Se ridică împotriva schimbărilor dela instrucție din *1904*, 1907 (vom discuta această dată), din *1912*. Se indignează de regulamente care sosesc tocmai în mijlocul examenelor, de turburările cu schimbarea orariului, de samavolnicia cu numirea profesorilor, de examene de corigență peste termenul legal, de numirea copiatorilor la examen ca directori de gimnazii, ori inspectori. D-sa spune că anarhia aceasta dela ministerul de instrucție trebue stavilită. Și acum, mai pe șleau: „Bărbații politici din toate partidele, *cări au făcut teoria moralității publice și a impersonalității în afaceri de stat*, au chemat pentru îndrumarea educației poporului *oameni fără nici o vocațiune*, care au văzut în școală și biserică *o simplă ocazie a vieții de partid*, *iar alții o ocazie de mondanitate sau chiar de satisfacere a intereselor personale*". Ce șef de partid a făcut „*teoria mo-*

ralității publice și a impersonalității în afaceri de stat"? O știe oricine. Cine e ministrul de instrucție, care a văzut în școală și biserică „*o simplă ocazie a vieții de partid*"? O știe oricine. Cine e ministrul cu „*mondanitatea*" și cu „*interesele personale*"? O știe oricine.—D. Mehedinți, ca să mascheze lovitura, zice că „bărbații politici *din toate partidele*" au pus la instrucție miniștri „fără nici o vocațiune", miniștri cu „mondanități".—Desigur, nici d-sa nu poate spune că Haret, *singurul* ministru liberal de instrucție, a fost lipsit de „orice vocație", că a găsit ocazie de „mondanități", de „interese personale". Și tot așa, nici șefii partidului liberal n'au făcut „teoria impersonalității etc".

Și oare de ce-i persecută atita d. Mehedinți pe d-nii Arion și Disescu? Oare de ce?

E drept însă, că în afară de ministerul instrucției, d-sa mai are și alte dureri: Exagerarea cheltuelilor dela 1910 *încoace*—și, cine s'ar aștepta? reproșul că pe cînd Bulgarii se pregăteau pentru îndeplinirea unor mari idealuri, noi așteptam sentința în procesul tramwaelor, „care a tîrît în fața tribunalelor partidele țării"!

Ba mai mult. „Pe cînd alții întindeau fațada statului lor până la marea Egee, *noi*, zice d. Mehedinți, *împărțeam prefecturi și locuri de deputat*: pe cînd alții mobilizau toată energia neamului lor pentru a croi viitorul statului, *noi cîntăream forțele relative ale grupărilor și cluburilor pentru* a hotărî *chestii de șefie* și *succesiune la guvern* (...și d. Disescu venea la instrucție!)—Și aiurea, chipurile despre toate partidele: „Prin lovituri ca cele din Seraiu, zice d. M., șefii încep a fi unși sau decapitați și vechea luptă pentru domnie de care voisem a scăpa, chemînd o dinastie străină, reînvie acuma *în lupta pentru șefie*, care umple mai toată perioada de umbră dela războiu până azi".—Aci este vorba *numai* de partidul d-lui Mehedinți. In partidul celalt au fost: I. Brătianu, D. Sturdza, I. I. Brătianu,—un singur șef, necontestat.

Dar d. Mehedinți merge cu independența „personalității" așa de departe, încît face și procese istorice partidului conservator. D-sa blamează antidinasticismul acestui partid după 1881, iar pe junimiști îi învinovățește de o atitudine nehotărîtă, „academică", de lipsa îndeplinirii datoriei în vremea organizării României moderne și chiar de „lipsa unei însuflețiri mai vii pentru idealul istoric al Românilor".

O altă—nu evoluție, ci revoluție a d-lui Mehedinți este recunoașterea marilor merite ale generației dela 1848, „dela Bălcescu până la Kogălniceanu" (pentruce „dela—până la"? n'au început odată?) „Mișcarea ascendentă, pregătită de marea generație dela Bălcescu până la Kogălniceanu a încetat odată cu războiul pentru neatîrnare..." Dar această generație a fost hulită, disprețuită de Junimea. Dar Junimea avea pretenția să dreagă ceia ce-a stricat această generație! Așa dar Junimea a combătut „mișcarea ascendentă" și pe reprezentanții acestei mișcări—și ea însăși, Junimea, n'a făcut nimic (cum recunoaște d. Mehedinți)!

„Bărbații serioși dela 1848 (poate că tot Bălcescu)" au scris pe steagul lor revendicări cuminți: *Dreptate* în locul *Egalității* revoluției franceze. Va să zică bărbații dela 1848, cei care au făcut programul mișcării, au fost „serioși". Dar d. M., de frică să nu se prindă cu acest „serioși", pune în parantez pe acel: „poate Bălcescu". Cum? Bălcescu să fi pus, *împotriva* întregului partid, formula sa, neplăcută tuturor celorlalți?

Oricum, d. Mehedinți a părăsit *complect* atitudinea Junimii. D-sa glorifică acum acea generație și acea mișcare, al cărei reprezentant superior a fost

Kogălniceanu, acea mişcare, pe care noi o preamărim dela apariția „V. R." şi a cării atitudine în fața problemelor sociale şi naționale o recomandăm, de multă vreme, pentru nevoile actuale (cum face, *acuma*, şi d. Mehedinți!)

Pe un singur om din acea generație d. M. nu-l poate înțelege: pe C. A. Rosetti. Mai ales că nu-i cunoaşte activitatea, cum se va vedea.

Şi, crezind că loveşte în Rosetti, loveşte... în Kogălniceanu.

In adevăr, d-sa zice: „Granița de miazăzi este cum este, fiindcă cei ce au contribuit la formarea ei în 1878 nu ştiau nici ce pierd nici ce ciştigă". Şi, ca dovezi, aduce citeva fraze din *Romanulu* lui C. A. Rosetti din 1878, care spunea că nu vrea pămînt străin (Dobrogea), în locul pămîntului romînesc (Basarabia de jos). Cum? Nu avea dreptate Rosetti? Dar oare partidul d-lui Mehedinți nu învinueşte mereu pe Brătianu şi pe Kogălniceanu că au dat Basarabia în schimbul Dobrogei? (Bine înțeles, fără dreptate, căci Basarabia a fost *rîpită*, nu dată de bună-voe în schimbul Dobrogei).

Dar d. Mehedinți uită că ministru de externe atunci a fost Kogălniceanu, pe care-l admiră şi recomandă ca model de urmat—şi uită (ori n'a cetit niciodată documentele în chestie) că Kogălniceanu şi Brătianu şi-au dat perfect sama de toate, dar marile puteri nu i-au ascultat.

Am văzut că d. M. atacă pe conservatori. Atacă d-sa şi pe liberali—dar mai puțin. Mai puțin, căci ori vorbeşte de „*toate*" partidele, ca să-şi mascheze revolta împotriva partidului său, ori învinueşte pe liberali pentru manifestări ale unor simple personalități, nu ale partidului.

Am văzut că d-sa atacă *Ministerul* de instrucție în genere. D-sa zice că la acest minister au fost oameni „fără vocație", care au găsit „ocazie de mondanitate" şi care au făcut schimbări totale în personal, aducînd clientela lor în funcțiii, etc. Evident, aceasta nu se potriveşte pentru liberali, adică pentru Haret, care a făcut schimbări totale în 1907, *pentrucă* în 1904 d. Vlădescu, amar combătut de junimişti, făcuse ceia ce făcuse; Haret care, înainte de d. Vlădescu, a avut atiția inspectori conservatori; Haret care şi după 1907, a pus în comisia pedagogică (inspectori de licee vremelnici) o mulțime de conservatori; Haret care, *şi după 1907 a pus pe d. Mehedinți preşedinte al consiliului permanent de pe lîngă ministerul de instrucție*; Haret care n'a pus în funcțiile dela minister oameni politici, electori, agenți electorali, oameni care să fi făcut servicii politice partidului liberal; Haret care a făcut legea instrucției consultînd şi pe junimişti; Haret care a creat şi condus o revistă de îndrumarea învățămîntului împreună cu junimiştii—printre ei şi d. Mehedinți, etc.

D. Mehedinți bănueşte liberalilor că, *după războiu*, în loc să se ocupe cu chestia agrară, şi-au pierdut vremea cu revizuirea constituției. (Lărgirea dreptului de vot nu e o netrebnicie, cum crede d-sa. Fără ea, toate reformele sînt menite să dea puține rezultate). Dar d. Mehedinți *uită că înnainte* de revizuirea din 1884, acel hulit C. A. Rosetti a făcut în 1883 legea Tocmelilor agricole (*desființată* de Lascar Catargiu) şi că, prin urmare, liberalii s'au gîndit şi la chestia agrară, aşa de scumpă d-lui Mehedinți de o lună încoace,—aşa de oribilă pentru d-sa până în 1913!

D-sa mai spune: Trebuiau şcoli, nu pentru simpla alfabeție, de care acuma se face atîta caz, ci pentru deşteptarea conştiinții naționale... Da, trebuiau— şi le-a făcut Haret, pe cînd conservatorii cereau şcoli (*cînd* le cereau) pentru simpla „alfabeție"—combătînd activitatea extraşcolară ca o pacoste.

Dar d. Mehedinți recunoaşte şi *direct* meritele partidului liberal. Aşa d-sa spune că după 1907 oamenii politici au început a-şi deschide ochii. Şi cum partidul d-sale a combătut reformele agrare, evident că d-sa se gîndeşte la liberali, cînd vorbeşte de deschiderea ochilor. De altmintrelea, d-sa combate şi politica de *laisser faire, laisser aller*—adică politica agrară, preconizată la 1907 de conservatori.

D. Mehedinți se mai bucură şi de faptul că plugarii, înstăriți prin obştii, bănci, etc., au început să aibă conştiința națională. Aşa dar, d-sa se mîndreşte cu rezultatele aduse de legiuirile liberale. Ba încă, îmbunătățită, Casa Rurală (subversiva!) va aduce, zice d-sa, rezolvarea chestiei agrare!

Ca să isprăvim cu atitudinea d-lui Mehedinți față cu liberalismul, vom releva (îi vom face acest rău!) învinuirea că liberalii după 1878 au fost împotriva oştirii, pe care o socoteau ca un „*rău necesar*". Apoi, dacă o socoteau *necesară*, ce atîta vorbă! Şi urmează d-sa, că pentru socialiştii dintre 1880—1890, *urmaşii fireşti ai liberalilor*, (murisera liberalii?) oastea deveni un simbol al barbariei. Da, aşa e pentru socialişti (deşi ei au susținut cu tărie marile cheltueli pentru fortificații!), ei *visau* pacea universală şi, până atunci, înnarmarea națiunii ca în Elveția... Dar liberalii au fost împotriva armatei?! Dar printre tinerii dela 1848, care pricepeau însemnătatea înnarmării Romînilor şi care s'au băgat în oştire, nu citează d-sa şi pe Brătianu, şeful liberal de *după* 1881? Şi dacă *revoluționarul* Brătianu dela 1848 nu era împotriva armatei—era să fie împotriva ei *omul de stat* Brătianu dela 1881, care a făcut războiul din 1877? Pe ce documente se sprijină d. M. în afirmările sale?! Ş'apoi socialiştii au fost *urmaşii fireşti ai liberalilor*?! A cetit d. Mehedinți evanghelia socialistă din 1884, „Ce vor socialiştii romîni"?

Şi acum, care e programul pozitiv al criticului d. Mehedinți?

Mai întăi să vedem exemplele ce ni le dă.

1) Puterea Romei.—Dar puterea Romei se datoreşte,—o spun istoricii,—faptului că Roma a fost un *stat țărănesc*. Aşa dar d-sa vrea o democrație puternică rurală.

2) Anglia.— Aşa dar, d-sa vrea ca fiecare om să fie un cetățean, care-şi spune cuvîntul său în trebile publice.

3) Bulgaria.— Aşa dar, desființarea latifundiilor şi votul universal.

După exemple, să vedem programul formulat direct:

Continuarea „mişcării ascendente" a generației Bălcescu-Kogălniceanu. — Aşa dar *naționalism* şi *democrație*.

„Democrație şi nu demagogie".— Aşa dar democrație! (D. Mehedinți democrat!).

„Egalitate civilă"—*nu şi politică*... Aşa dar, s'a dus „democrația", s'a dus exemplul Angliei, al Bulgariei!

Şi cu toate că d. Mehedinți vrea „să îndrepte cugetul poporului spre ținta de căpetenie a statului", cu toate că vrea „legalitatea de toate zilele",— totuşi d-sa este împotriva reformei electorale. Dar cînd omul nu este amestecat în trebile Statului, cum are să priceapă şi să ajute „ținta de căpetenie a statului?" Şi cînd administrația nu e controlată, cînd puterea statului nu întîmpină rezistența *cetățenilor*,—de unde „legalitatea de toate zilele?" Acestea sînt lucruri simple. Compară Bulgaria şi cu Rusia.

D. Mehedinți bănueşte liberalilor că n'au ales (adică *numit*!) deputați țărani în 1907. Ar trebui să întrebe de ce nu *s'au ales* țărani? De ce *măcar n'au luptat* țăranii în alegeri? Lucrul e simplu: n'au conştiință ce-

tățenească, pentrucă n'au drepturi. Dar de ce liberalii au ales liberali, surtucari în alegeri (afară de județul Iași)? Foarte simplu: *Orice* partid din *orice* țară, fiind la guvern, caută să fie cît mai tare, să ciștige cît mai multe locuri. Și dacă nu întîlnește *rezistență*, nu se dă îndărăt. In lupta pentru a-și realiza programul, orice guvern englez ar face alegeri romînești, dacă n'ar întîmpina o formidabilă rezistență. Și înainte de reforma electorală din veacul trecut, alegerile în Anglia erau mai urîte, poate, decît la noi. E adevărat însă că chiar și alegerile de specia romînească iau diferite aspecte de urîțenie. Cînd un partid e mai tare, alegerile sînt mai puțin urîte. Cînd cei care fac alegerile au mai multe scrupule, mai multă demnitate, mai mult respect pentru om, alegerile sînt mai puțin urîte. Dar nici odată nu sînt și nu pot fi *adevărate* alegeri. Aceasta atîrnă de *alegători*.

Și atunci, fără reforma electorală, cum crede d. Mehedinți că va veni premenirea?

Foarte simplu: Să se hotărască șeful Statului și cîțiva oameni politici cu vază din toate partidele—și să fie bine!.. Ce romantism politic, și ce eftin romantism! Nu samănă puțin cu republica lui Conu Leonida?

Oricum, d. Mehedinți (din ce cauze nu ne importă—chiar dacă ar fi adevărate cauzele arătate de ziare), oricum, d. Mehedinți nu mai este junimist. Și dacă nici urmașul d-lui Maiorescu nu mai e junimist, ce mai e cu junimismul?

Junimismul literar, social și politic a trăit... Evenimentul e însemnat. De aceia am scris aceste pagini.

N-rul de Ianuarie al „Convorbirilor" păstrează o tăcere mormîntală despre moartea lui Haret. Revista, care consacră articole funebre arhitectului Mincu, magistratului Grigore Buiciliu, n'are un cuvînt pentru Haret. E *singura* publicație romînească care a tăcut. Și doar Haret a fost cineva mare. Și (mai important din punct de vedere al celor dela „C. L.") doar Haret n'a fost lipsit de generozitate față cu tinerimea junimistă... Dar dacă acuma îl urăsc, mai bine că n'au vorbit de moartea lui. Dacă ar fi vorbit de bine despre el, n'ar fi fost demni.

Luceafărul (Ianuarie, No 1). Un articol al d-lui Goga: *An nou, vremuri nouă*—pagini pline de o virilă durere și de o pasionată chemare la luptă, mai frumoase decît vestitul „1840" al lui Grigore Alexandrescu.

Reproducem mai jos, dintr'un articol al d-lui Octav Minar, cîteva fragmente din niște scrisori ale lui Eminescu către Veronica Micle:

„Am venit la Iași, împins de dorința de a cunoaște vechea capitală a Moldovei, și mai ales de zvonul ce se răspîndise în Cernăuți, că în acest oraș se întemeiase o societate literară „Junimea", care până atunci nu știam, că are vreo legătură cu revista „Convorbiri literare", unde publicasem cîteva încercări. Abia azi, rîd de naivitatea de atunci. Tot acum pricep, de ce Jacques Negruzzi, îmi tot da a înțelege, că d. Maiorescu m'a ajutat mult, făcînd să fiu cunoscut, adecă un fel de celebritate, pe care eu n'am rîvnit-o nici cînd, dar mai ales din partea d-lui Maiorescu, care s'o fi lăudînd cu talentul meu, fără să știe, că mie nu-mi prea place lauda d-sale lipsită de sinceritate, avînd tot interesul să ciștige cu numele meu un credit moral revistei „Convorbiri literare", unde publicau toți nechemații literilor romîne. Un astfel de om, cred, că nici ție nu-ți dorește mult bine; a fost și este un vanitos incorigibil".

„Ar trebui să mă crezi un ingrat, dacă n'aș recunoaște, că la „Junimea", n'am avut un raport sufletesc. L-am avut, dar mai tîrziu, cînd a venit, adus de mine, Creangă, pe care îl întîlnisem la Bolta-Rece într'o seară. Apoi cu Pogor, Conta și alți prieteni.

„Ei m'au făcut să rămîn în acest cerc literar, mai bine zis prietenesc, mai mult timp. In urmă după cum știi, am fost legat prin diferite slujbe, care mi-au făcut mai mult rău decît bine. Din fire mă știi împăciuitor, n'aș fi în stare să protestez împotriva nimănui, chiar dacă aș fi convins, că am dreptate. De această slăbiciune au profitat mulți membri din „Junimea", punînd stăpînire pentru totdeauna și pe restul de voință ce-l mai aveam. Incît am fost condus, cu toate că aveam dreptul să conduc—fiind superior multor din acel cerc literar. Domnul Maiorescu, a căutat să-mi impue modul său de-a vedea, dar eu îl priveam în ochi fix, așa, ca să creadă că-l înțeleg, pe cînd de fapt zburam cu gîndul în alte părți.

„Le cetiam poezia, apoi dezinteresat cu totul de ceia ce creiasem, îl lăsam să facă ce vrea cu dînsa. Ei o cercetau, o publicau, însușindu-și drepturi de autor și critic.

„Din îndemnul lor n'am scris nici un rînd, nici n'am fost inspirat. Domnul Maiorescu mă îndemna să traduc din autori germani. Dar eu am rezistat acestei ispite".

Pe zi ce merge legendele junimiste se evaporează.

Economia Națională (Ianuar, 1913). Intre articole de specialitate, revista aceasta consacră memoriei lui Haret un studiu intitulat *Spiru Haret ca economist*. Autorul articolului analizează lucrarea „Chestiunea țărănească" a marelui dispărut, care a fost tipărită în 1905 și în care s'au pus pentru întaia dată unele din problemele cărora după răscoalele din 1907 li s'au dat dezlegare. Haret a fost unul din cei dintâi bărbați politici ai noștri care au înțeles însemnătatea și urgența chestiunii țărănești: cu doi ani înainte de izbucnirea focului din 1907 el a arătat că situația sătenilor e intolerabilă, a susținut că chestiunea țărănească trebue rezolvită *în întregime* și *de urgență* și a prevestit lumii noastre conducătoare dezastrul ce trebuia să-l aducă nepăsarea generală pentru starea țărănimii. Examinînd starea economică și socială a țăranului romîn, Sp. Haret a arătat încă din 1905 că trebuesc luate măsuri pentru îmbunătățirea ei, ajutîndu se țăranii să devie proprietari și arendași, să cultive pămîntul mai rațional, și punîndu-se frîu exploatării și nedreptățirii țăranilor de către proprietari și arendași. De asemeni a arătat că trebuesc luate urgente măsuri pentru asigurarea țărănimii contra secetei, a risipei, contra boalelor, contra alcoolismului, a cametei, etc.. Condus de aceste idei, el a propus o serie de soluții care unele de-abia după răscoale au fost transformate în măsuri legislative; în mintea lui Haret a încolțit de mult ideia că țăranii constituiți în obște să fie preferați ca arendași la prețuri egale, ideia ca statul și instituțiile să arendeze țăranilor moșiile lor, ideia că trusturile arendășești trebuesc înfrînate, că proprietatea țărănească trebue oprită de a se fragmenta iarăși, etc. In sfîrșit Haret, în studiul lui, a propus soluții la mai toate relele de care țărănimea suferă, soluții din care unele s'au pus în practică cel puțin în parte, contribuind la ușurarea greutăților, iar altele așteaptă încă aplicarea lor. Astfel și pe acest teren contribuția lui Spiru Haret pentru ridicarea stării țărănimii noastre a fost foarte însemnată.

Revista Generală a Invățămîntului (No. 5 și 6). **In memoria lui Spiru C. Haret.**—Cuprinde articolele din reviste și ziare, scrise cu prilejul morții lui Haret. Sînt nemăsurat de interesante articolele reproduse din publicațiile învățătorești. In toate se vede durerea adîncă produsă de moar-

tea „Părintelui". Aceste articole iţi dau impresia că învăţătorimea luminată, care şi-a închinat munca desrobirii poporului, se simte lipsită de adevăratul şi unicul sprijin pe care-l avea, în clasa dominantă, în *persoana* marelui Haret,—ori de cîte ori reacţiunea, într'o formă sau alta căuta s'o strivească. —Antipatice sînt articolele acelei prese care, până la moartea lui Haret, l-a insultat şi l-a calomniat. Ce bine ar fi, dacă din asemenea întîmplări, oamenii ar învăţa minte să-şi cîntărească vorbele, să fie drepţi în criticile şi atacurile lor—cît trăeşte omul. Ori, dacă aceasta le este peste putinţă, să nu mai scrie articole elogioase la moartea acelora, pe care i-au terfelit până în ultimul moment al vieţii.—Şi ridicole sînt acele articole, care caută să polemizeze cu partidul din care a făcut parte Spiru Haret, susţinînd că partidul în care a fost Haret, era împotriva lui Haret. Un partid nu ţine în sînul său un *ministru*, dacă activitatea lui nu-i convine. Se poate concepe Haret *ministru, cu activitatea lui* —în alt partid? N'ar fi fost *dat afară* în 24 de ceasuri?

Orientul Romîn, revistă politică şi culturală, Cluj, director V. E. Moldovan (No. 1).—E, caşi dispărutul *Orizontul*, o revistă de discuţii politice. În cadrele vieţii de partid şi înlăuntrul programului partidului romîn din Ardeal,—*Orientul Romîn* este o revistă *a stîngei*. El propune schimbări în normele de conduită ale Romînilor în lupta lor naţională.

Flueraşul (revistă ilustrată pentru copii, apare odată pe lună, abonament 6 lei pe an. Redacţia şi administraţia Bucureşti, Str. Oţetari 6). Foarte utilă pentru copiii din clasele primare şi scrisă potrivit cu necesităţile lor sufleteşti şi cu puterea lor de înţelegere. O recomandăm tuturor acelora, care simt nevoia unei asemenea publicaţii, unică în ţara noastră.

Curierul Liceului (din Ploeşti) nu ne-a înţeles. Sîntem şi noi pentru activitatea extra-şcolară literară şi ştiinţifică a elevilor. Aplaudăm cînd şcolarii în loc să petreacă prin localuri publice ori să spargă geamurile la Evrei, cetesc, îşi consemnează cunoştinţile dobîndite în conferenţi ţinute pentru colegii lor, etc.—Dar nu înţelegem încă bine pentruce încercările lor—fatalmente juvenile, pentrucă autorii sînt adolescenţi—să fie date publicităţii, în „reviste". Noi găsim că aceste premature reviste sînt primejdioase, de oarece ne temem că colaboratorii lor, cînd vor eşi din liceu, nu vor depune pana, ci vor continua să facă artă în proza şi în versuri şi să alimenteze, astfel, scribentlîcul din zilele noastre, atît de antipatic.

Revista Porturilor. Navigaţiunii Comerciale, No. 1,—apare în Brăila, cu colaborarea unor oameni competenţi ca d-nii C. Boerescu, Eug. Botez (Jean Bart), Paul Florinescu, etc., etc. Cuprinde interesante articole de specialitate şi tratează chestiuni care pot interesa pe oricine.

Uniunea membrilor corpului didactic primar. (Ianuarie, 1913).

Ne facem o plăcere să semnalăm apariţia unei reviste a corpului didactic primar din toată ţara. Noua revistă e organul de publicitate al societăţii cu acelaşi nume, de curînd înfiinţată, care urmăreşte unirea tuturor membrilor corpului didactic primar — institutori şi învăţători—într'o mare asociaţie generală, care să poată lucra mai cu tărie „la realizarea scopului educativ naţional al şcoalei primare şi la realizarea dorinţelor privitoare la situaţia morală şi materială" a corpului didactic primar.

După cum e alcătuit primul număr pe care-l avem dinnainte, nu ştim dacă

vom mai avea prilej să revenim asupra acestei reviste: revista pare o publicaţie de specialitate şi ca atare chestiunile ce constitue materialul său de discuţie nu cadrează cu preocupările de ordin general ale noastre. Dacă însă noua revistă îşi va propune să discute problemele mari naţionale ce se pun azi în legătură cu învăţămîntul primar şi cu rolul membrilor corpului didactic primar în viaţa economică şi culturală a ţării, vom fi foarte fericiţi să cunoaştem părerile pe care învăţătorii şi institutorii le au în aceste chestiuni şi să semnalăm observaţiile pe care experienţa le va fi suggerat.

De-ocamdată salutăm apariţia revistei caşi constituirea societăţii pe care o reprezintă şi îi dorim spor la muncă şi reuşită în luptă.

La Nouvelle Revue (Ianuarie, 1913).

Tripla alianţă este titlul unui articol, pe care reînoirea recentă a tratatelor dintre Germania, Italia şi Austro-Ungaria i-a dat prilej lui *R. Raqueni* să-l scrie. Am putea adăuga, lîngă titlul pus de autor, şi vorbele „din punct de vedere italian", pentru ca titlul să corespundă exact conţinutului. În adevăr, autorul priveşte Tripla alianţă cu ochii unui italian care e partizan al unei cît mai mari apropieri între Franţa şi Italia. Pentru Raqueni, Tripla alianţă „n'a fost profitabilă decît Germaniei şi Austro-Ungariei", iar Italia „într'un moment de spaimă nebună, a căzut în mrejele lui Bismarck". Azi Tripla alianţă serveşte doar ca să împiedice o încăerare între Austro-Ungaria şi Italia ale căror interese sînt atît de contrare în Adriatica şi care mai au între ele şi diferende naţionale. Dar reînoirea Triplei alianţe pe un nou period de şase ani nu face să dispară antagonismul dintre ele,—cel mult le opreşte dela o acţiune militară. Acesta rămîne azi, cel puţin din punct de vedere italian, înţălesul şi rostul Triplei alianţe, şi în această privinţă reînoirea ei nu poate fi privită decît ca un act de prevedere.

În articolul **Albania şi chestiunea albaneză**, *J. de Ponteray* face o expunere a chestiunii albaneze din punct de vedere albanez, otoman, balcanic şi european. După ce dă o sumară descriere geografică a teritorului Albaniei,—o lungă înlănţuire de munţi ce se întinde între Muntenegru şi Tesalia pe coasta mării Adriatice,—autorul arată împrejurările care au creiat chestiunea albaneză, situaţia pe care Albanezii au avut-o subt regimul lui Abdul Hamid, lupta dintre ei şi junii-turci, interesele care se ciocnesc în jurul problemei albaneze. De asemeni de Ponteray se ocupă în scurt de moravurile şi viaţa Albanezilor, pentru a arăta dificultatea care rezultă din felul lor de viaţă şi din organizaţia lor socială pentru supunerea şi stăpînirea acestui neam iubitor de independenţă. În sfîrşit autorul caută să arunce oarecare lumină asupra rivalităţii italo-austriace în chestia Albaniei, cum şi marile interese ale Slavilor şi Grecilor din Balcani, care se opun la crearea unei Albanii mari şi puternice. Autorul e de părere că totul e de creat în noul stat ce pare menit a-şi lua fiinţa din ruinile bătrînei împărăţii a sultanilor, şi crede că la Londra se va da Albaniei un stat civil, frontiere, drepturi şi—oarecare datorii, de care până acuma nu s'a prea simţit această populaţie independentă a regiunilor celor mai puţin cunoscute din Europa.

Mercure de France. (Ianuar, 1913).—Asupra evadării lui Casanova din închisoare au fost întotdeauna oarecare deosebiri de păreri între acei care au comentat memoriile marelui aventurier şi şi-au dat silinţa să verifice relatările sale, să afle numele personajelor pe care autorul le-a dat

numai prin iniţiale ori prin pseudonime, să reconstitue istoriceşte viaţa redată în opera lui. *Dr. Guède* e unul din acei care contestă exactitatea povestirii lui Casanova despre evadarea sa; el găseşte că unele amănunte sînt contrare oricărei posibilităţi, iar altele sînt infirmate de împrejurări bine stabilite ori sînt contrazise chiar de afirmările făcute pe aiurea de însuşi autorul. In articolul de faţă dr. Guède răspunzînd lui Adnesse, care într'un număr anterior al lui „Mercure de France" îndreptase oarecare presupuneri şi deducţii de ale sale, recunoaşte de bune unele din observaţiile lui Adnesse şi îşi menţine afirmaţia că relatarea fugei din închisoare nu e redată exact de Casanova. De altfel el arată că şi alţii au descoperit multe neadevăruri în memoriile acestuia şi că descoperirile acestea se înmulţesc pe măsură ce se studiază opera lui mai mult.

Sub titlul de „**Nostimade Carlyliene**", *Emile Masson* analizează conversaţia pe care scriitorul F. Harris o dă ca avută în unul din anii 1877—1878—1879 cu marele Carlyle. Din ceia ce Harris dă ca spuse ale lui Carlyle relativ la Goethe, Heine, Shakespeare, Isus, etc., Emile Masson dovedeşte că „conversaţia" nu poate fi exactă, pentrucă cele afirmate în ea de Carlyle sînt în contrazicere cu părerile lui exprimate în operele sale. Mai mult, cînd e vorba de Darwin, despre care în „conversaţiile" cu Harris, Carlyle ar fi spus că l-a cunoscut prin 1821, Masson stabileşte că aceasta e cu totul neadevărat, de vreme ce Carlyle nu a cunoscut pe Darwin decît în 1875. Şi cum nu se poate bănui că neadevărurile cuprinse în „conversaţiile" redate de Harris pot fi datorite uitării sau scăpării din vedere a lui Carlyle, de oarece acesta şi-a păstrat luciditatea până în cele din urmă momente, autorul articolului crede că, dacă acele „conversaţii" ale lui Harris nu sînt pur şi simplu inventate, atunci Harris ori e înşelat de memorie, ori în cazul cînd s'a servit de un carnet vechiu în care îşi notase convorbirea (după cum spune el), apoi el interpretează azi cu totul deosebit şi greşit notele sale de atunci.

Remarcăm ca o curiozitate despre revista „Mercure de France" că, în vremile acestea de preocupări mari şi urgente de politică mondială, cînd toate celelalte reviste publică articole de actualitate, pentru revista aceasta pare-că nici nu ar exista chestiunile dela ordinea zilei,—nu are nici un studiu asupra problemelor de azi. E cel puţin curios.

Rivista d'Italia (Decembre 1912). *L. Mazzucchetti*, **Ugo şi Parisina în poema din tinereţă a lui Giacomo Leopardi**. Cum au anunţat ziarele, Pietro Mascagni lucrează la o dramă muzicală, a cărei libret „Ugo şi Parisina" va fi scris de Gabriele D'Annunzio. Legenda acestei Fedre medievale, care a plătit cu viaţa iubirea ei criminală cătră fiul său vitreg, şi-a căpătat nimbul romantic prin poema lui Lord Byron „Parisina".

Mult mai puţin cunoscut e faptul că şi Giacomo Leopardi, în poemul său, intitulat „L'Appressamento della morte" (Apropierea morţii), scris cînd era în vristă de 18 ani, în Ianuarie 1816, dedică acestei perechi nenorocite un pasaj întreg din cîntul al 2-lea. Această poemă, considerată de Leopardi ca un păcat de tinereţă, n'a văzut lumina tiparului decît foarte tîrziu, în 1880, cînd a publicat-o Zanino Volta după manuscrisul păstrat. Venită aşa de tîrziu, cînd arta poetului englez, consacrase deja de mult imortalitatea acelei perechi îndrăgostite, fu natural ca mulţi să se gîndească la o influenţă byroniană, dat fiind că poema engleză a apărut cu un an înainte de a fi scris Leopardi

pe a sa. Criticii cu influenţă, însă, susţinură părerea că întîlnirea celor doi poeţi asupra aceluiaşi subiect a fost întîmplătoare. Dacă ar fi aşa, zice autorul acestui articol, atunci ar trebui să se găsească un răspuns la întrebarea: De unde a putut Leopardi îşi estragă inspiraţia? Inainte de Byron, Ugo şi Parisina, nu aparţineau încă literaturii, în grupa acelor soţii infidele idealizate de poezie. Dela 1425, cînd a avut loc întîmplarea aceasta, până la 1816, singurul literat, la care ar fi putut recurge Leopardi, în afară de Byron, e Bandello, care în nuvela 44 din tomul III o povesteşte.

E foarte puţin probabil ca Leopardi să fi citit în 1816 nuvelele lui Bandello; chiar însă de le-ar fi cetit, e şi mai puţin probabil că ar fi putut căpăta inspiraţia, aşa cum se vede din poema sa. Felul cum Bandello povesteşte iubirea Parisinei, i-ar fi provocat lui Leopardi mai degrabă dezgust decît milă şi admiraţie. Ipoteza cea mai plauzibilă deci, e că Leopardi s'a inspirat din poema lui Byron. Pentru aceasta nu e nevoe ca Leopardi să o fi citit; poema poetului englez a făcut mult zgomot şi numeroase dări de seamă au apărut prin revistele şi ziarele timpului şi chiar dacă cele două periodice—Biblioteca Italiana şi Spettatore—care veneau regulat în casa poetului din Recanati, nu conţin nimic în această privinţă, nu se poate afirma că acestea erau singurele ziare care puteau să cadă în mîna lui Leopardi.

Deutsche Rundschau (Ianuar 1913). *Erich Schmidt*: **Otto Brahm**. Directorul teatrului „Lessing" din Berlin, a murit nu de mult, în vristă de abia de 55 ani. In mişcarea artistică din Germania el ocupa unul din primele locuri; el, caşi Antoine în Paris, reuşi să impue publicului teatrul modern, mai ales pe Ibsen, care apărea pe scena teatrului său, în fiecare stagiune, de mai multe ori, în cicluri complecte. Prof. Erich Schmidt, un prietin intim al său, îi consacră cîteva pagini în acest număr, ca unui fost colaborator al acestei reviste, cîştigat ei de cătră Wilhelm Scherer. Erich Schmidt se ocupă de Brahm nu atît ca de un vestit director de scenă cît ca de un talentat istoric literar. Otto Brahm, de origină din Hamburg, şi-a făcut studiile superioare la universitatea din Strasburg, unde a promovat pe baza unei foarte erudite lucrări asupra „dramei cavalereşti". Şi-a început cariera literară ca critic teatral la „Vossische Zeitung", încurajat fiind de Fontane. In curînd publică mai multe studii de istorie literară, care atraseră atenţiunea specialiştilor. Cel mai reuşit din toate fu studiul său asupra lui *Kleist*, care la 1911, cu ocazia centenarului lui Kleist, apăru într'o a doua ediţie, pusă la curent cu toată literatura ştiinţifică asupra poetului. El care nu era unul din admiratorii lui Schiller, şi care a încercat să modernizeze pe scenă „Kabale und Liebe", a pornit să scrie o „biografie" a marelui poet german, pe care din nefericire n'a apucat să o isprăvească. Brahm a întemeiat, în 1889, întreprinderea numită „Freie Bühne", care pe lîngă multe experimente îndoelnice, a făcut cunoscut unui cerc întins din publicul german, opere ca „Strigoii" lui Ibsen, „Puterea întunericului" a lui Tolstoi, „Inainte de răsăritul soarelui" şi „Ţesătorii" lui Gerhart Hauptmann. Din Septembre 1894, mai întâiu în „Deutsches Theater", apoi în „Lessingtheater" se consacră numai activităţii de director de teatru. Ibsen, Gerhart Hauptmann, Schnitzler şi încă puţini alţi autori moderni, formară exclusiv repertorul teatrului său, a cărui trupă, datorită muncii fără preget şi marelui talent de regisor al lui Brahm, deveni una din cele mai vestite din

Germania. Doi ani încă mai voia să rămînă în fruntea teatrului şi apoi voia să se retragă spre a se consacra exclusiv istoriei literare—soarta însă a hotărît altfel.

Deutsche Revue. (Ianuar 1913). *Husein Dschahid*, **Tînăra şi bătrîna Turcie.** Autorul, şef redactor al ziarului „Tanin" şi fost deputat în Constantinopol, vra să explice în acest articol, publicului european, pricinile căderii regimului june-turc. Neînţelegerile, zice el, care sfăşie imperiul turc, de patru ani încoace, nu sînt rezultatul unei lupte între idei. Cînd junii turci au făcut să se dea ţării o constituţie, Europa s'a lăsat înşelată de cuvinte şi a crezut că noul partid ar fi un partid liberal şi progresist. In realitate însă partidul junilor turci cuprindea în el şi elemente liberale şi elemente conservatoare. Aceste forţe eterogene nu erau înţelese decît asupra unui singur punct: înlăturarea regimului despotic. Comitetul „Unire şi Progres" se compunea din toate elementele cinstite ale Turciei, care nu mai putea suporta regimul de teroare şi necinste al lui Abdul Hamid. Dacă acestui comitet i-ar fi fost dat să rămînă mai multă vreme la putere, el s'ar fi scindat cu siguranţă în două părţi şi-ar fi început atunci o luptă de idei, care pentru viaţa politică a Turciei ar fi fost o binefacere. Oamenii vechiului regim însă, după ameţeala primei izbînzi a junilor turci, şi-au venit repede în fire, s'au adaptat noilor împrejurări şi servindu-se de armele pe care tocmai noua constituţie li le punea la îndămînă, adică libertatea presei, a adunărilor, a vorbei, începură lupta tocmai în contra acelora ce dăduse patriei o constituţie. S'ar părea că ar fi început o luptă între partide, în realitate însă era lupta corupţiei şi a necinstei contra acelora ce le luaseră avantagiile vechiului regim. In această luptă junii turci, au fost învinşi. Pentruce? Sînt două feluri de pricini. Mai întăiu sînt vinovaţi înseşi junii turci: în sinul lor chiar, elementul adevărat progresist şi liberal era în minoritate. Pentru a nu jigni susceptibilităţi ei trebuiră să facă concesii însemnate ideilor conservatoare. Aceasta le-a adus pierderea multor simpatii. Cu toate concesiile însă, elementul conservativo-fanatic nu putu fi cîştigat şi deaceia politica june-turcă nu putu căpata o direcţie unitară. In al doilea rînd, mai toţi şefii juni-turci erau oameni fără experienţă politică; ei trebuiră, în opera lor regeneratoare, să se servească de funcţionarii vechiului regim—fură puşi deci în situaţia de a clădi pe o temelie putredă. In contra tinerilor turci se coalizază toţi acei ale căror interese fusese lovite prin răsturnarea vechiului regim şi aceştia duseră campania cu armele cunoscute lor: calomnia, intriga şi necinstea. Mulţumită faptului că marea majoritate a publicului turc se dezinteresează complect de afacerile publice, ei au reuşit pentru un moment să capete iarăşi puterea—care a fost urmarea acestui fapt pentru Turcia, se ştie.

Sozialistische Monats-Hefte (Ianuar 1913). *Roman Streltzow*, **Piotr. Alexeievici Krapotkin.** Activitatea intelectuală a marelui anarhist rus nu este organic legată cu mişcarea de idei proprie poporului rus—aşa cum e acea a lui Tolstoi, Herzen, Lawrow ori Plechanow. Ideile lui Krapotkin aparţin mai mult omenirii întregi decît Rusiei şi el nici n'a avut în vedere poporul rus decît întru'atîta întrucît şi el e o parte a omenirii. Cu toate acestea personalitatea sa spirituală poartă adînc întipărită pecetea mediului rus, din care a eşit: el este un product tipic al istoriei ruse, toate elementele psihicului său răsar din pămîntul rusesc. Intr'un sat rusesc, în mijlocul servitorilor ruşi, cîştigă el dragostea către poporul de jos. Prin ceia ce a văzut la şerbii ruşi, deveni el un duşman al tiraniei şi al oprimării. Forţa distructivă a absolutismului rusesc îl împinge la celălalt extrem—anarhia. In vîrsta de 15 ani, el fu trimis de tatăl său la Petersburg ca să intre în corpul pajilor; în acest mediu, direcţia democratică a firii sale, prin contrast, s'a întărit şi mai mult. Numai dragostea pentru Ţar, însufleţită lui din copilărie, mai era puternică în el. Cînd în 1859, în vrîstă de 17 ani, scoase un ziar revoluţionar (în trei exemplare scrise cu mîna), el era încă constituţionalist şi pleda cu căldură pentru necesitatea unei constituţii în Rusia.

Mai tîrziu, cînd avu ocazia de a cunoaşte mai de aproape pe ţarul liberator, entusiasmul lui se răci mult. După absolvirea studiilor sale, el primi o slujbă administrativă în îndepărtata Siberie. In cei cinci ani trăiţi acolo, avu el ocazie să cunoască viaţa a multor feluri de oameni şi să mediteze mult asupra condiţiilor vieţii omeneşti. Aici ajunse el la convingerea că „omul e mai bun decît instituţiile omeneşti". Siberia i-a dat multe sugestii pentru viitoarea sa doctrină, nu numai negative ci şi pozitive; mai ales din punctul de vedere din urmă, a avut o mare influenţă asupra lui secta Duchoborilor. Anarhismul lui Krapotkin îşi are rădăcina în experienţele sale din Rusia; atingerea cu mişcarea europeană apusană, nu i-a dat decît ultima formulare. Această atingere s'a întîmplat în 1872, cînd el pentru prima dată veni în Belgia şi în Elveţia. Cu mare zel se apucă el de studiul mişcării internaţionale muncitoreşti şi aici se hotărî el să-şi dedice viaţa poporului muncitor şi să se despartă de clasa din care făcea parte. El devine un membru al Rusiei săptămînlene. Cu cît însă mai intensiv se ocupa el cu mişcarea internaţională, cu atît mai mult trebuia să observe el opoziţia dintre cele două direcţii care atuncea îşi disputau mişcarea. E uşor de înţeles că el, cu temperamentul său, trebui să se depărteze de socialismul parlamentar şi să se apropie de Bakunismul federalistic.

Srpski Knjizevni Glasnik. (Belgrad, 16 Ianuarie 1913. Are între altele un articol, în care se arată repedea dezvoltare ce o ia presa ziarelor şi a revistelor în Serbia şi cu deosebire 'n Belgrad, în fiecare an. După statistica ce o dă aici se vede că în a. 1912 au eşit în Serbia, cu totul 197 ziare, dintre care 126 în Belgrad şi 71 în restul ţării, peste tot cu 54 mai multe decît în anul trecut. Tot în acest an au apărut 20 de reviste literare, ştiinţifice şi politice, adică 4 mai mult decît anul trecut. Apoi, în 1912 au eşit 69 reviste de specialitate (pentru agricultură, vînătoare, poştă şi telegraf tragere la ţintă, poliţie, căi ferate, biserică, oştire, etc.), adică 12 mai mult decît în anul trecut 1911.

Dintre celelalte oraşe ale Serbiei, cel mai rivnitor de cultură este cum rezultă din această statistică, Nişul; căci, după Belgrad, el are cele mai multe ziare: 17 în 1912, faţa de 10 din anul trecut, pe cînd toate celelalte oraşe din Serbia au mult mai puţine: Kragujevac 9, Pozarevac 8, Sabac 8, Negotin 5, Valjevo 2, Pirot 2, etc.

The Contemporary Review, (Ianuarie 1913). D. dr. *E.J. Dillon*—„**Cererile Bulgariei**"—se ocupă de condiţiile pe care delegaţii Bulgariei vor să le impue Turciei pentru încheerea păcii. Punctul principal e cedarea de către Turci a Adrianopolului. Bulgarii vor să reducă Turcia europeană la Constantinopol, cu puţin teritoriu în jur. E sigur că Bulgarii nu vor renunţa la Adrianopol, chiar în cazul celei mai eroice rezistenţi a cetăţii.

Delegaţii Bulgari cer uitarea trecutului şi vor să lucreze pentru a asigura o pace trainică şi o prietenie sinceră pentru prosperitatea ambelor ţări beligerante în viitor. Pentru acest motiv—deopotrivă de hotăritor şi pentru Turcia şi pentru Bulgaria—delegaţii Bulgari nu pot să renunţe la Adrianopol. Europa doreşte şi ea cedarea Adrianopolului în minile Bulgarilor, căci altfel această cetate ar sta ca un spin iritant în coasta Bulgariei ce ar perpetua chestia orientului, întreţinînd necontenit o politică războinică din partea Bulgariei. Turcii oferă o frontieră la zece mile engleze depărtare de Adrianopole, pe care Bulgarii n'o accepiă şi declară că în asemenea împrejurări nu numai că nu s'ar putea lega vr'o prietenie între Bulgaria şi Turcia în viitor, dar pacea n'ar putea dura nici cinci ani. Argumentul însă are două tăişuri căci tot aşa de bine poate fi întors de Turcia împotriva Bulgariei. Apoi, cum Rominii trăesc în raporturi prieteneşti cu Bulgarii de treizeci şi trei de ani, spun delegaţii turci, deşi singura linie ferată a Rominilor la mare e dominată de Silistra? Pentruce Bulgaria ar fi mai sensibilă decît Romînia în înţelepciunea ei politică? De sigur că motivele Turciei de a refuza cedarea Adrianopolului sînt tot atît de raţionale şi de logice caşi ale Bulgariei—sînt chiar tot aceleaşi.

The North American Review. (Ianuarie, 1913). D. *Sydney Brooks* —„**Europa şi Războiul**"—arată starea actuală a raporturilor politice dintre diferitele state din Europa, determinată de conflictul balcanic, şi-şi exprimă speranţa că orizontul se va insenina. In definitiv împrejurările par că favorizează pacea. Europa are oroare de a începe un războiu pe un pretext atît de absurd ca eşirea Serbiei la mare: oricită retorică s'ar cheltui pe tema conflictului inevitabil între Teutoni şi Slavi, Germania şi cu Anglia fac sforţări sincere să stabilească un compromis şi să dea o satisfacţie popoarelor prea sensibile în acest conflict de interese. Franţa de asemenea s'a silit să găsească formula de reconciliare. Nimeni nu vrea războiu, cu atît mai puţin aliaţii balcanici, care s'ar mulţumi cu stăpînirea a o zecime din ceia ce au cucerit prin războiu. Oricine ştie că dacă focul se aprinde, nu se va putea stinge până ce toate puterile din Europa îşi vor vărsa sîngele până la complectă istovire. Franţa va fi silită să sară în ajutorul Rusiei şi Germania în al Austriei, iar Anglia se va găsi silită şi ea să intre în luptă. Această perspectivă inspiră atita uroare diplomaţiei, care s'a arătat până acum atît de flexibilă şi adaptabilă în actuala criză europeană. E de crezut că ea nu va fi învinsă până la urmă şi va putea asigura Europei pacea.

1913. ANUL VIII FEBRUARIE. No. 2.

Viaţa Romînească

Directori: C. STERE şi DR. I. CANTACUZINO

SUMAR:

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Str. Cuza-Vodă 52

1913

Viaţa Romînească apare lunar cu cel puţin ..0 de pagini. — Abonamentul în ţară: un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 2 lei. — Pentru învăţători, preoţi de sat şi studenţi: un an 15 lei, jumătate de an 7.50. — Pentru Austro-Ungaria: un an 15 coroane; jumătate de an 7 coroane 50 h. Numărul 2 coroane.—Pentru Basarabia: un an 9 ruble; jumă-

Viaţa Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcţia d-lor Prof. Univ. C. STERE şi Dr. I. CANTACUZINO

Proprietatea mare şi cea mică în trecutul Ţărilor Romîne *)

In timp ce în clasa nobilimii romîne se întîmpla acea transformare care o împingea către dregătorii, în straturile de jos ale societăţii se petrecea o alta care o arunca tot mai mult în robia către marii proprietari. Se începuse acel proces fatal de absorbire a proprietăţii mici de către proprietatea mare, care s'a stîmpărat abia în timpurile noastre, şi atît de vajnice erau primejdiile ce încunjurau pe proprietarul mic, încît a trebuit fenomenala lui iubire de moşie, spre a apăra de o distrugere totală acest preţios element al economiei oricărui popor.

Am văzut la studiul descălecării cum prin însuşi faptul coborîrii Romînilor din Transilvania, locuitorii Munteniei şi ai Moldovei încăpură într'o stare de supunere către elementul în mare parte nobiliar venit de peste munţi. Din această supunere se explică clasa *rumînilor* din Muntenia şi a *vecinilor* din Moldova, a căror origine se urcă chiar la timpul descălecării. Este însă învederat că, la început, aceste denumiri însemnau mai mult un raport de supunere socială, care numai cît mai tîrziu aduse după sine roadele sale fatale şi în domeniul economic. La originea lor atît rumînii cît şi vecinii erau îndatoraţi numai la facerea unor munci în favoarea boierului sau a Domnului de care ascultau. Aşa erau locuitorii satelor domneşti, care prin dăruire deveneau boiereşti sau mănăstireşti.

Pierderea proprietăţii de către locuitorii intraţi într'un raport de supunere către stăpînii lor nu se făcu într'un chip violent, ca o urmare a descălecării; căci acest eveniment nu fu o cucerire cu sabia a pămîntului Ţărilor Romîne, care să fi îngăduit o asemenea urmare, ci fuga unei poporaţii asuprite, ce căuta un adăpost în contra prigonirilor, dincoace de munţi. Cu toate aceste, deşi pribegi, boierii de peste Carpaţi nu puseră mai pu-

*) Un capitol din ediţia II-a a Istoriei Romînilor pregătită acum de d. A. D. Xenopol.

țin în lucrare o stăpînire asupra norodului ce-i primise în sinul lui, cum se întîmplă întotdeauna cînd omul mic găzduește pe unul mare. Despoierea țăranilor de proprietățile lor nu fu urmarea unor împrejurări politice, precum se întîmplase lucrul în Anglia, pe timpul cuceririi normande, sau în Irlanda după acea engleză, ci a unora economice, care—apăsînd tot mai mult pe locuitori—îi făcură să-și piardă ocinile și să rămînă în mare parte ca muncitori pe moșiile marilor proprietari. Numai cît mai tîrziu, cînd, cu trecerea timpului, țăranii supuși ajunseră în o atîrnare tot mai deplină de stăpînii lor, autoritatea dobîndită de aceștia asupra libertății și muncii lor se răsfrînse tot mai mult asupra proprietății lor. Întrucît persoana țăranului devenise lucrul boierului, era neapărat ca și întinderea personalității sale în afară, subt forma dreptului de proprietate, să încapă și ea tot în stăpînirea lui. Altfel țăranii supuși începură a fi considerați ca neavînd pămînturile lor, ci ca locuind pe proprietățile boierești sau mănăstirești.

Elementul țăranilor supuși sporia însă necontenit prin coborîrea în rîndul lor a moșnenilor scăpătați, care se vindeau rumîni sau vecini, puternicilor zilei. Ei încăpeau în rîndul șărbilor, împărtășind întotdeauna soarta majorității în sinul căreia intrau.

Dacă originea țăranilor supuși și deci a șărbilor de mai tîrziu este de căutat în faptul descălecării, înmulțirea și adăugirea lor se făcu din pricina greutăților ce se năpustiră asupra lor.

În timpurile cele dintăi ale istoriei Țărilor Romîne, am văzut că armata slujia pe a ei socoteală, îngrijind singură nu numai de îmbrăcămintea și înarmarea ei, ci chiar și de hrana trebuitoare. Această îndatorire era impusă tuturor proprietarilor de pămînt. Ei erau datori să slujască călări, și se împărțiau în boieri, curteni și călărași sau slujitorii călări (luați din moșneni sau răzăși). Pe lîngă armata călare era acea pedestră, darabanii, ce slujiau cu leafă; apoi oștirea „în dobîndă" care constituia așa numitele miliții, cu participare la armată, nu obligatoare ca acea a boierilor, călărașilor și dărăbanilor, ci voluntară.

Îndatorirea de a sluji în armată pe propria socoteală putea fi purtată fără pericol de clasa bogată a marilor proprietari, nobilii sau boierii; nu însă de acea a răzășilor sau moșnenilor, cărora mica lor părticică de pămînt abea le procura zilnicul traiu. Se repetă deci și la Romîni, același fenomen pe care-l experimentaseră străbunii lor, Romanii. Pecînd însă la Romani cetățeanul sărăcit rămînea în oraș, unde trăia din vînzarea dreptului său de vot către cei bogați ce aveau nevoe de el, țăranii romîni neputînd „răbda și duce atîtea greutăți", după ce-și vindeau proprietățile, rămîneau ca rumîni sau vecini pe moșia boierească în care pămîntul lor se prefăcea.

Împrejurarea vînzării de pămînturi pentru a întîmpina nevoi de oaste, este dovedită prin mai multe documente care, deși aparțin unei epoci mai tîrzii, nu fac decît se repete fapte petrecute fără îndoială în chip mult mai des în acea pe care o cercetăm. Prin unul, tîrgoveții din Piatra (Neamț) mărturisesc că venindu-le poroncă dela Dabija Vodă (1665) să dee oameni de oaste (cînd cu expediția turcească sfîrșită prin înfrîngerea dela Leva în Transilvania) „n'au avut putere ca să rabde atîta nevoie și s'au socotit cu tot tîrgul ca să vîndă o dumbravă mănăstirii Bisericanilor pentru 200 de lei bătuți". Un alt document este acel al breslei butnarilor din același oraș, căreia tot Dabija Vodă îi impusese trimiterea de oameni de oaste. Breasla fiind lipsită de bani, arată cum „a vîndut niște delniți ce au fost a noastre, a butnarilor, sfintei mănăstiri a Bisericanilor, cînd au vîndut și tîrgoveții dumbrava, cînd a trimis Dabija Vodă pe Dumitru Banțăș și pe Constantin Arapu să facă oameni de oaste".[1]) Alt document tot din veacul al XVII-a, însă fără dată anuală, este scrisoarea unuia Iancu din Dumești care se roagă de Postelnicul Iordache „să-l scoată dela slujbă, căci îl propesc și-l gătue de oaste, și el e sărac, ceia ce în faptă nu prea era așa, de oarece Iancu făgăduește Postelnicului 50 de stînjeni de pămînt, dacă izbutește să-l scoată dela oaste". Mai amintim apoi documentele aduse mai sus prin care curtenii căutau să scape de curtenie și de dările legate de dînsa, lepădîndu-se de moșia moștenită dela părinți.

În afară de această nevoie a oastei, apăsau asupra țăranilor încă o mulțime de altele. Așa, întăia, năpăstile pentru morți de om aflate pe moșiile lor și chiar până în cuprinsul a 12 sate, și care pricinuiau grele gloabe și despăgubiri către fețele dăunate. Am văzut mai sus cum Bogdan fiul lui Lăpușneanu ia ca domnesc satul Albotenii, pentru a despăgubi pe niște Greci despre uciderea unui tovarăș al lor. Satul apoi fu dat boierului Albotă ce locuia în el și-i dăduse numele prin vaza lui, pentrucă acest boier răspunse greaua gloabă impusă țăranilor. Alt document mult mai nou, dar care reproduce acest vechiu obiceiu, este din 1780. În el vedem pe armașul cel mare apucînd pe Ieremia Misaiu pentru o moarte de om întîmplată pe moșia Turceștii și Misaiu neavînd cu ce plăti amenda, i se ia o parte din moșia lui.[2]) În 1622 găsim un alt document straniu, în care un Țigan, Dumitru, se vinde cu toate ale sale, negustorului Stan „cum să-i fiu Țigan de moșie și de strămoșie și mi-a dat un cal drept 600 de aspri și hier 20 de ocă direpț 200 de bani de mi-am făcut ciocane și mi-au dat o pereche de foi drept un galben și am mai luat cu Dumitru Țiganu ughi 6 de m'am plătit de un Turc ce mi-a căzut asupra.[3])

De aceste năpăști se vor fi abătut pe fiece zi pe capul oamenilor nevoiași, și adeseori vor fi fost siliți să se vîndă rumîni sau

1) *Arh. ist.* I, 1, p. 79.
2) Iorga, *Studii și Documente*, V, p. 23.
3) *Arh. ist.*, I. 1, p. 128.

vecini, precum se vînduse Dumitru Țiganul rob, spre a se putea mîntui de ele. Am văzut la domnia lui Mihaiu Viteazul cum Knezii și moșnenii se vindeau pe întrecutele șărbi cu ocinile lor, către boieri, sau erau supuși sub stăpînirea domnească, pentru a se plăti de grelele biruri ce le cădeau necontenit după grumazi.

Aceste vînzări sau luări de moșii pentru neplata dărilor către stat sau a datoriilor către fețele mai mari, se întîlnesc în toate părțile prin documente. Așa unul din 1634 dela Moise Movilă cuprinde un șir de 13 cumpărături făcute de pârcălabul Patrașcu Boldescu dela deosebiți răzăși. Unul din ei își vinde pămîntul pentrucă „pârcălabul îi plătise dările în trei ani; altul „pentrucă le plătise multă vreme"; al treilea pentrucă nu putea răspunde boierului datoria de 2 boi și 20 de lei; al patrulea pentrucă înnecase o iapă de preț a boierului, și așa mai departe [1]). Alt document din 1643 ne arată pe Mateiu Basarab dînd lui Stroia vistierul să țină moșia Vulpeștii „pentrucă acești oameni hicleni fugiseră de bir, iar boierul plătise birul pentru ei". Tot Mateiu Basarab dă lui Neagoe logofătul „trei delniți ale unor oameni ce fugiseră în țara ungurească". Un document din 1646 ne arată pe același domnitor dînd jupânesei Ilenei cluceresei ot Pârdești voia „să strîngă pe toți oamenii fugiți, ori unde îi va găsi și a i duce la Pârdești să-și plătească birul și să fie jupânesei Ilenei rumîni ohabnici în veci, pentrucă ei au fugit și a doua oară și au lăsat birul asupra jupânesei Ilenei, de sînt trei ani de cînd plătește". Prin alt document din același an (1646) Mateiu Basarab ia ca domnesc satul unor megieși ce fugiseră din el. Acest domnitor care părea că vrea să se întreacă cu Mihaiu Viteazul în stingerea răzășilor, amenință pe alți megieși că „dacă nu vor plăti datoria către logofătul Dudescu, îi va da pe toți rumîni d-sale". In un alt document din 1649, niște săteni din Tătaru, anume enumerați, mărturisesc că „i-a luat vornicul în chizășie și i-a scos din închisoare ca să ședem să plătim birul, și încă am făcut și jurămînt să nu-l înșelăm; iar după aceia nu ne-am ținut de cuvînt și am fugit". Urmarea a fost că boierul le-a luat moșia [2]).

Un document din 1610 arată pe unul Tudor din Voinești (Muntenia), că ar datori de 8 ani jupînului adecă boierului Mihaiu cu 7,700 de aspri, și că-i „pusese zi" în mai multe rînduri pentru plata acelor bani, dar nu o putuse face; „iar acum m'am rugat de mi-a pus zua la sfeti Dimitrie, iar să nu-i voi

1) Ghibănescu, *Ispisoace și Zapise*, II., I., p. 25.

2) 1643, *Acad. Rom.*, XLIII, 89; 1646, Iorga, *Studii și Doc.*, V, p. 182; 1646 *Acad. rom.*, XLIII 114; 1649 *Ibidem*, XLII[1], 17. Vezi și alte luări de pămînt pentru bir, din cele neenumărate și s'ar putea aduce: Iorga *Studii și Doc.*, V, p. 125 (1677): „pentru Albeni 500 de aspri două biruri". 1566 p. 457: Dragoș codează moșia către Chiron căci îi plătise birul; (1572): „Vlăcoaea vinde moșia ei la vama de bir. 1579 p. 498: Neagu plătește 1500 de lei birul lui Stroia; pentru acești bani i se ia moșia Albeni și a. m. d.

putea plăti asprii la zi, iar eu să-i fiu rumîn cu feciorii mei și cu toată moșia mea". [1])

Alături cu aceste vînzări mărunte de moșii răzășești, întîlnim și înghițiri mai mari. Un document din 1592 enumeră cumpărături ale boierului Andreico biv pârcălab de Roman dela un număr mai mare de răzăși din hotarul Vîrtopului: Stan și Gliga copiii Onului; Varvara fata Ieremiei; Mihail, Anița și Magdalina surorile lui; Vasile fiul Sorcăi; Petriman și sora lui Tîmpoaea fiii Crețoaei; Costina fiica Mariei; Gavril și sora lui Oglindoaea; Ionașcu, Vasile, Miron și Ana copiii lui Drăgan comisul (un răzăș ce se înnălțase în boierie, dar nu avuse încă timpul de a face avere); Ionașcu și sora lui Odochia copiii Duscăi; alt Ionașcu fiul lui Nicoară; Simion și fratele său Pintea; Toader și sora lui Maria copiii lui Uscatu—toți aceștia vînd prin 11 zapise părțile lor din moșie Vîrtopul, „ce se vor alege", boierului Andreiu. Era deci moșia devălmașă, răzășească. Prețul vînzării variază, după întinderea bucăților de pămînt, între 16 zloți partea lui Vasile fiul Sorcăi și 120 partea lui Gavril și a Oghindoaei și tot atîta și acele ale copiilor comisului Dragan [2]).

Boierii însă își întindeau cumpărăturile în mai multe moșii răzășești, fie deodată, fie pe rînd. Un document din 1633 ne arată pe un boier mic, un treti logofăt, Dumitru Buhuș, posedînd un număr însemnat de moșii în mai multe județe ale Moldovei, ale cărora proprietate domnul Alexandru Iliaș i-o întărește. Gădinții, Crivești, Plăvăcanii, Găurenii, Hotceștii și Dudeștii, ½ din Movileni, 2 vii, 2 heleștee, 3 mori în județul Roman; părți din Plotunești, Căcăceștii în Tîrgu-Frumos, Tălhăreștii și Chicera, 2 heleștee și 2 mori în județul Cîrligătură; Văvătiești, Spinoasa, părți din Tolocești, Nerghicenii, 2 heleștee, o moară în jud. Hîrlău: Puricenii, o moară și o prisacă în jud. Iași; Cupcicii, Brătășanii, părți din Trebinți. Costrița, Dumenii, Begovița, Rășteul, Tulmacea, 5 heleștee, 4 mori și un pod pe Prut în Hotin; Măneștii, parte din Grozești și Muncelul, cu fînaț, o vie și un fiereseu în Trotuș; parte din Mesteacăn, 2 mori, o prisacă în Baia; Neculeștii, parte din Romănești, 3 heleștee, și 3 mori în Neamț; Protopopești, parte din Otășei, Bombăteștii, Mesteacănul, Lehacii o pivă și o moară în alt județ nearătat.

Dacă găsim un boieranaș posedînd atîtea moșii, nu trebue să ne mire întinderile uriașe de pămînt cuprinse pe tot lungul și latul țării de boierii cei mari. Un document din 1636 întărește lui Ioniță Prăjescu, 9 cumpărături dela vr'o 30 de nume în moșiile răzeșești Lieștii, Ionășenii, Băloșeștii, Războienii și Vlădenii. [3]) Alt document ne arată cum moșia Dristleve din Dorohoi a fost

1) *Arh. ist.*, I, 1, p. 8.

2) Ghibănescu, *Ispisoace și Zapise*, I, 1, p. 208.

3) *Ibidem*, II, 1, p. 211.

inghițită de Toma sulgerul.[1]) Vornicul Nistor Ureche își rotunzește moșiile prin vr'o 98 de cumpărături de deosebite proprietăți.[2])

Un mai vajnic răzășofag este Toma vel stolnic care cumpără sau ia prin judecată mai tot satul Porceștii din jud. Neamț, precum și alte moșii, unele boierești, cele mai multe răzășești din acel județ.[3])

Acela însă care a învăluit și stins cele mai multe moșii răzășești in Moldova a fost vist. Iordache Cantacuzino care a inghițit în nenumăratele lui proprietăți satele foaste libere de proprietari mici: Țigăneștii, Cliceștii, Boraștii din Vaslui; Bășenii din Iași; Popești din Neamț, toate moșii uriașe, și multe altele. Cumpărăturile lui Cantacuzino se numără la mai multe sute, și împătrit și încincit este numărul fețelor ce-i vînd pămîntul prin zapise și hrisoave. Însemnat este mai ales zapisul de vînzare din 1661 prin care Vasile Apostol și Dumitrașcu și Arvasia, feciorii lui Ionașcu a Reantei din Țigănești, vînd vistiernicului Iordache partea lor din acea moșie, parte ce singură mai rămăsese ca o insulă pierdută în oceanul proprietății marelui boier. Moștenitorii lui Reantea, cei de pe urmă stăpîni liberi ai acestei moșii, nu se pot împiedeca de a scrie în zapisul lor de vînzare un fel de rămas bun dela pămîntul ce le hrănise neamul și pe tovarășii lor de greutăți în decursul veacurilor. Ei spun că, prin vînzarea părții lor, „s'au istovit tot satul și că să fie de acum înnainte tot satul Țigănești veșnică moșie dumisale Iordache marele vistiernic, jupînesei și coconilor lor“.[4]) Cîtă amărăciune, cîte dureri și cîte lacrimi nu ascundea acestă hiritisire!

Tot așa de numeroase și de bogate sînt cumpărăturile de moșii mici, de rumîni cum spun documentele, ale Cantacuzineștilor din Muntenia, fiii lui Constantin Postelnicul, și acele ale lui Radu Buzescu care cuprind vr'o 200 de moșii.[5])

Uneori mîncătoria răzășilor pornea dela unul din ei, mai istovit sau mai cu noroc. Așa găsim un document cu atît mai interesant cu cît fața cotropitoare este o femee, ba chiar o văduvă care, de obiceiu, erau victime și nu făptuitoare. In anul 1617 văduva Varvara Hacimăndoaea, răzășița din moșia

1) Ghibănescu, *Ispisoace și Zapise*, II, 1, p. 15.
2) Idem. *Surete și Izvoade*, II, 1, p. 168, 171.
3) Ghibănescu, Indicele la numele Toma vel stolnic în *Ispisoace și Zapise*, vol. II, I și II, 2 unde sînt arătate vr'o 30 de cumpărături de moșii dela mai mult de 100 de fețe.
4) Ghibănescu, *Ispisoace și Zapise* III, 1, p. 169. Cumpărăturile lui Iordachi Cantacuzino sînt cuprinse în 119 zapise și hrisoave. Vezi indicile la numele lui. *Ibidem* I, 1, II, 1 și III, 1. In totul I. C. a inghițit vr'o 500 de răzășii. Averea lui se compunea din 60 de sate intregi, 15 jumătăți de sat, 2 jerebii, 33 fălci vie în valoarea totală de 14.300 de galbeni. Vezi catastiful proprietăților lui. *Ibidem* III, 2 p. 29.
5) Vezi un șir de doc. publicat de N. Iorga în *Documentele privitoare la familia Cantacuzino*, p. 11—69, și hrisovul cel urieș asupra cumpărăturilor lui Buzescu în Rev. *Tinerimea romănă*, 1898, p. 89 și urm.

Topenii, cumpără pe rînd toate părțile corăzășilor ei, în număr de 8, și întrunește astfel întregul sat în mînile ei.[1])

Și mai la urmă, afară de Cantacuzinești care veniseră ca boieri în Țările Romîne, ce erau toți boierii, chiar cei mari ai țării, decît răzăși răsăriți deasupra massei lor, din proprietarii mici?

Cu toate că aceste documente cuprind dearîndul clauzula că vînzarea se făcea „de bună voie, de nime nesilit și neasuprit“, totuși este învederat că moșnenii nu-și înstrăinau din bunul lor plac ocinile lor, pricină pentru care, de cîte ori le sta prin putință, ei le rescumpărau. Nu totdeauna siluirea era fățișă, precum în cazul cînd domnul lua moșia pentru neplata dărilor; dar în toate împrejurările se ascundea o mare nevoie care împingea pe moșnean a se desbrăca de ocina lui, moștenită dela străbuni, și la care trebuia să țină ca la cel mai scump lucru. Așa găsim într'un document încă de pe timpul lui Stefan cel Mare, care prin grelele sale răsboae a pus în Moldova într'o mai repede mișcare înstrăinarea proprietății mici, pe unui Ivancu Tolocico, un simplu moșnean, care vinde fratelui său, spatarului Purice, deci boier mare, a cincea parte din satul Drulivoaea drept 30 de zloți tătărăști[2]). Dacă această vînzare ar putea fi atribuită unor împrejurări personale, nu este tot astfel cu acele cuprinse în documentele următoare, care constată pe rînd căderea unor moșii răzășești în mînile celor cu mijloace.

Prin unul din ele din anul 1548, aflăm pe Petrea Oarță vînzînd episcopului de Roman, Macarie, a șesea parte din satul Orteștii drept 150 de zloți tătărăști, și tot atunci Teodosie episcopul Rădăuțului cumpără alte două părți din cele trei ce le avea unul Fătul în acelaș sat, drept 200 de zloți[3]). In 1552 găsim pe fostul uriadnic de Huși, Ioan Păstrăvul, fiul bătrînului Păstrăvul, pierzînd partea lui de sat din Biraești pentru crima trădării, deci către domnie, și curînd după aceia vedem că frații lui sînt nevoiți să-și vîndă și ei părțile lor din acelaș sat lui Ilie Vodă (fiul lui Petru Rareș) care luase și partea lui Ioan, primind ca preț al acelei vînzări suma de 600 de zloți. Gița, fata lui Dumitru Foltea; Ciorcia și Irina, fetele lui Mihaiu, și unul Nistor vînd părțile lor din satul Jugăreșți episcopului de Roman Nicanor, pentru 580 de galbeni tătărăști în anul 1586, și prin acelaș act se mai văd și Romașcu și Ionașcu, alți sîmpartași din acelaș sat, vînzînd episcopului și părțile lor drept 90 de galbeni[4]). Tot atunci găsim pe un alt răzăș, Roman Pleș dela Fratești, că-și vinde partea sa de moșie jupănesei Anghelina Goioaea, deci unei boieroaice, drept 200 de bani gata[5]). Răzășii din satul Perescenii și anume: Petrea, Mihail, Mîrza, Dumitru, Crețul, fratele

1) Ghibănescu, *Surete și Izvoade*, II, p. 104.
2) Document din 1491. *Arh., ist.*, I., 1 p. 157.
3) Melchisedek, *Cron. Romanului*, I, p. 181.
4) Idem. p. 217.
5) Idem. p. 220.

acestuia Liciul, Anisia, Nistor, Purcariul, Birlă, Ionaşcu şi Radu vînd biv-cămăraşului Apostolache, deci iarăşi unui boier, a patra parte din satul lor in 1592 [1]. Ilie, feciorul lui Nistor din Pocnari, vinde episcopului de Roman partea lui din sat „şi din ţarină şi din fîn şi din tot ce este", drept 30 de taleri tătărăşti [2]. Dumitru Goia, vel comis, cumpără părţile moşului şi a mătuşei sale, Vasile şi Anghelina din satul Doljeştii, drept 100 de taleri; mai cumpără însă şi dela Ignat, Vasile şi Isaico, fiii lui Oană Caia, $^{3}/_{12}$ din satul Balomireştii drept 20 de taleri şi apoi, mergînd tot mai departe cu absorbirea acestei de pe urmă moşii, mai sileşte şi pe Baluţa cu fiica ei Irina să-i vîndă părţile lor din acelaşi sat, drept 70 de taleri [3].

Aceste documente, care sporesc cu cît ne apropiem de timpurile mai nouă şi care s'ar putea înmulţi la nesfîrşitele—de oarece alcătuesc marea massă a documentelor păstrate dela Petru Rareş şi Radu Paisie încoace—nu mai pot fi interpretate ca întîmplătoarele zapise de cumpărături din vremile mai vechi şi care nu erau decît rostirea unor daraveri voluntare, cele mai multe schimburi cu adaose de bani făcute cine ştie în ce interese [4].

Se vede în ele reproducîndu-se un fapt constant, că răzăşii îşi vînd proprietăţile lor către boieri sau mănăstiri, cu alte cuvinte că cei slabi şi mici se despoiau de moşiile lor în favoarea celor tari şi bogaţi. In asemene documente se vede manifestîndu-se din ce în ce mai pe faţă cangrena economică care îngusta fără încetare mica proprietate. Şi nu numai ţăranii moşneni erau expuşi la asemene pericol, ci chiar şi acei din boieri care, ne mai încăpînd la dregătorii, erau uitaţi la ţară şi deveneau mazili. Cu timpul moşia lor se împărţea şi se subîmpărţea între urmaşii ce-i aveau, care deveneau astfel simpli moşneni, căzînd şi ei în nevoia de a-şi vinde moşiile. Un document din 1549 arată cum Ilie Vodă, fiul lui Petru Rareş, împărţeşte în 5 trupuri jumătate de sat din Bosăneşti între cele 5 stirpi coborîtoare din fostul său proprietar Văscu Iepure: *Jurja*; Frăsina şi Marina, fiicele surorei lui Iurja; *Mariţa*; *Văscu*, al doilea frate al lui Iurja; Fătul şi Andreicu, fiii *Magdalinei* a doua lor soră, şi în sfîrşit Păcurar, Odochia, Marina şi Stanca cei patru copii ai *Ilenei*, a treia soră a lui Iurja şi Văscu [5]. Bine înţeles că acele 5 părţi din jumătatea satului s'au subîmpărţit în cîte capete numărau moştenitorii, încît astfel ce va fi rămas pe sama fiecăruia? Mai mult o greutate decît o avere. Un exemplu minunat de adîncă subîmpărţire între coborîtorii moştenirilor răzăşeşti ni-l dă un doc. dela Vasile Lupu din 1635, în care unul Anton vinde boierului Neniul vornicul *din jumătate de jumătate*

1) Idem. p. 225.
2) Idem. p. 227.
3) Docuwent din 1615, *Arh. ist.* I, 1, p. 159.
4) Comp. d. e. documentele din 1483, 1489, 1519, 1530 şi 1549 în *Arh. ist.*, I, 1, p. 75, 154, 37, 132 şi 86.
5) Doc. din 1549, Arh. ist. I, 1. p. 42.

din a treia parte de a patra parte jumătate şi Maria fiica Sofiicăi vinde aceluiaşi boier din *jumătate de jumătate a treia parte din a patra parte jumătate*, adecă $^{1}/_{96}$ din întreaga moşie [1]).

Prin asemene subîmpărţiri ale ocinilor primordiale se coborau şi boierii mazili (căci cei în funcţii găseau totdeauna mijlocul de a-şi rotunzi averile) în rîndul răzăşilor, şi de aceia întîlnim adeseori în documente boieri ce nu au stăpînire decît părţi din un sat [2]). Ce era mai la urmă deosebirea primordială între boier şi răzăş, decît întinderea proprietăţilor? Cu restrîngerea acestora se îngusta şi însămnătatea economică a individului, care micşura în proporţie pe acea politică. Potrivit cu asemenea împrejurări, boierii scăpătaţi, mazilii şi răzăşii sînt supuşi împreună aceluiaşi proces de absorbire din partea proprietăţii mari. Astfel aflăm pe unul logofătul Hrizea, Grec de neam, care cumpără mereu la moşii între anii 1627—1638, fără deosebire, cînd dela răzăşi, cînd dela boieri săraciţi. După ce pune mîna pe Voineşti, cumpărînd părţile lor dela Pană Armaşul (boier) şi dela Dobrea, fata Pîrvului, răzăşiţă [3]), se abate pe moşia Gemenele, cumpărînd întăiu partea lui Socol, paharnicul (boier), drept 68 de galbeni, apoi acea a lui Marcu Armaşul (boier) drept 12 [4]). Acel paharnic Socol, el însuşi, cumpărase partea vîndută de el lui Hrizea, dela postelnicul Preda, care-i vînduse întăiu două părţi de peste tot locul din satul Gemenele „din cîmp şi din apă şi din pădure şi dintr'amîndouă siliştele satului", drept 30,000 de aspri, împreună cu doi rumîni, ţinînd pentru el a treia parte din acel sat şi cu un rumîn. Peste vr'o două luni însă, văzînd că nu mai putea face nimic cu rămăşiţa ce o păstrase, o vinde şi pe acea tot paharnicului Socol, numai drept 6,000 de aspri, pe cînd pentru celelalte două părţi luase 30,000 [5]). Se vede deci că numai silit se desfăcuse postelnicul Preda de moşia părinţilor săi şi, cu amărăciunea în suflet, părăsi el hotarele micei sale patrii spre a nu le revedea niciodată. Şi de cîte ori se repetau aceste drame intime, ale căror rezultat noi îl însemnăm astăzi pe hîrtie într'un chip socotitor, pecînd acei cu care ele se petreceau vărsau lacrimi de sînge pe pierdutele lor proprietăţi. Tot pe acel Hrizea îl întîlnim pe aceleaşi vremuri cumpărînd nişte vii ale lui Stanciul Şoimarul [6])

1) *Uricarul*, XVI, p. 38.
2) Vezi d. e. doc. din 1555 şi din 1557 în Arh. ist., I, 1, p. 110 şi 49, precum şi unul din 1633, reprodus de V. A. Urechia, după sistemul autorului, frînt şi îmbucătăţit, în *ediţia operelor lui Miron Costin*. I, p. 77.
3) Documente din 1627, *Arh. ist.* I, 1, p. 8 şi 14.
4) Documente din 1630 şi 1638, *ibidem*. p 23 şi 32.
5) Doc. din 1629, *ibidem*, p. 15. Galbănul valora pe atunci 200 de aspri. Vezi un document din 1640, *Arh. ist.*, I, 1, p. 24. Paharnicul Socol care dăduse lui Preda pe părţile lui 30,000 de aspri, deci 150 de galbeni, şi nu luase dela Hrizea decît 68, vînduse cumpărăturile sale cu $^{1}/_{2}$ din preţul care-l costase.
6) Dop. din 1636, *Arh. ist.* I, 1, p. 15.

Vînzarea unui pămînt din partea răzăşului sau boierului scăpătat atrăgea de-ocamdată numai ieşirea din foasta lui proprietate. Dacă el făcea greutăţi de a părăsi moşia vîndută, în conştiinţa silniciei suferite, era izgonit cu puterea. Aşa un document din 1621 ne arăta pe un răzăş din Nisporeşti care, pierzînd o judecată pentru pămîntul lui, i se pune zi spre a-l părăsi la Sf. Gheorghe, ceia ce el neîndeplinind, este scos cu puterea de pe moşia ce nu mai era a lui, de către un fost Postelnicel.[1]) Vînzarea pămîntului deci nu atrăgea numai decît şărbirea după ea.

Pentruca un om să cadă în rîndurile degradate ale rumâniei sau vecinătăţii, se cerea ca el să şi fi vîndut pe lîngă moşie şi persoana lui, sau numai pe aceasta din urmă, cînd—cum se întîmpla uneori—moşia o pierduse de mai înainte. Cele mai multe din documentele existente ne arată că acei ce se vindeau rumîni, treceau deodată cu moşiile lor în stăpînire străină. Aşa, unul din 1633 reproduce o judecată între nişte rumîni şi boierul Chesar paharnicul. Acesta dăduse arvonă 125 de ughi unor moşneni din Dobriceni ca să-i rumânească, îndatorindu-se însă a-i scoate dela maglă (ocnă), ceia ce Chesar nu făcuse. Moşnenii jăluindu-se lui Mateiu Basarab, domnul rîndueşte ca sătenii să înapoiască arvona şi să rămînă liberi. Chesar împotrivindu-se, este bătut în divan cu 300 de toege[2]). Alt doc. din 1699 spune că „satul Hurezul fiind mai dinnainte vreme rumîni de moşia Buzeştilor şi ei răscumpărîndu-se de rumânie dela stăpînii lor, dela Buzeşti, cu toate părţile lor de moşie, şi fiind nişte oameni judeci şi slobozi, sculatu-s'au şi de a lor bună voie s'au vîndut rumîni Dimei Chiurcibaşa cu toate părţile lor de moşie“ [3]). Un alt document dela Mateiu Basarab dă lui „Preda şi Udrea logofeţi, pe mai mulţi oameni din Dăieşti, ca să le fie rumîni cu feciorii lor şi cu toate părţile lor de moşie, pentru nişte dări pe care logofeţii fusese nevoiţi a le răspunde în locul acelor oameni ce fugise de dare“ [4]). Se întîmplă însă ca să întîlnim uneori, în documentele vechi, oameni iertaţi de rumânie, „*însă numai pentru capetele lor fără de moşie*“. Aceştia bine înţăles redeveneau liberi în ceia ce priveşte persoana lor, pe care însă o puteau iarăşi apleca subt jugul rumâniei, dacă libertatea devenia prea grea de suportat, ceia ce din nefericire era cazul obişnuit [5]). S'ar părea deci că ar trebui să se fi aflat trei clase de ţărani: *acei liberi* cu moşiile lor—răzăşii sau moşnenii—împreună cu coborîtorii boierilor scăpătaţi—mazilii; *şărbii*, adică rumînii şi vecinii supuşi în totul ca persoane şi ca bunuri proprietarilor mari; domni, boieri şi mănăstiri, şi o *clasă de mijloc*: ţărani fără pămînt dar liberi ca persoane. Această din urmă clasă era însă numai un popas pe calea ce ducea din libertate către şărbire; căci un ţăran rămas liber, însă fără pămînt din care să se poată hrăni, trebuia să cadă în curînd în puterea unui proprietar.[1])

Asupra chipului nu prea cu dreptate, cu care boierii ajungeau adeseori să pună stăpînire pe moşiile răzăşeşti, multe documente ne dau foarte preţioase desluşiri şi ne lasă a întrevedea ce se ascundea subt formula mult întrebuinţată a acelui timp *a vînzării nesilite şi neasuprite*.

Era greu boierului pănă întra, fie şi numai cu o parte mică, în o moşie răzăşască; aceasta din pricina dreptului de precădere la cumpărătură (protimisis) al corăzăşilor [2]). Cu timpul însă întrebarea îndatoritoare către coproprietari, dacă nu vreau ei să cumpere bucata de pămînt oferită spre vînzare, căzu în desobişnuinţă. Pe la jumătatea veacului al XVII-a ea se întîlneşte mai rar prin zapisele de vînzare. Cu încetul ea devine mai mult o formulă ce se introducea în act, fără a fi fost precedată de o întrebare aevea, şi de aceia atare formulă nici nu se mai întîlneşte în cele mai multe din zapisele de vînzări răzăşeşti. Dacă în 1643, cu prilejul vînzării pămînturilor răzăşilor Şoldan către Toma stolnicul, se află arătarea că „până n'am întrebat pe răzăşii noştri, n'am vrut să vindem dealniţa; iar dacă i-am întrebat, nu s'au aflat nimene din răzăşi să cumpere şi deci am mers la stolnicul cel mare şi am vîndut moşia“ [3]). Sînt sute de alte documente în care această întrebare nu este cuprinsă, şi lucrul era aproape de prisos, căci cum ar fi putut lupta răzăşii săraci cu punga unui boier bogat care era în stare, cum spune *Sobornicescul Hrisov*, „să dea mai mult de cum face pămîntul, numai să poată boierul a se face răzăş în moşiile altora, nădăjduind că cu vremea să se lăţască după dorinţa lui“ [4]). Era însă un mijloc de a înconjura protimisul în cazurile în care el nu putea fi înlăturat, „anume prin o formă de danie făcută de cel mic către cel mare, care ascundea o adevărată vînzare, dar nu nevoia întrebarea cerută de dreptul de înnainte cumpărătură. Acest sistem pieziş de a zădărnici obiceiul pămîntului fu practicat veacuri întregi în timpul cărora întîlnim nume mari ale ţării că primesc danii dela supuşi ai căror proprietăţi voiau să le contopească. Aşa aflăm pe „Miron Costin logofătul, pe Ioan Costin postelnicul, pe Gavril Costache vornicul, pe Vasile Dămian logofătul, pe Gheuca logofătul, pe Dediul serdarul, pe

1) Ghibănescu, *Ispisoace şi Zapise*, II, 1, p. 40.
2) Arh. Statului. Cond. mănăstirii *Arnota*, p. 6—8.
3) *Cond. logofeţiei lui Brîncoveanu*, p. 103.
4) Docum. din 1645, inedit din Arhiva statului. *Condica docum.* II. No. 5, p. 4.
5) Vezi între altele nenumărate, d. e. doc. din 1693. *Condica logofeţiei*, p. 2 8; 1694, *Ibidem*, p. 82. 1698, *Ibidem* p. 390.

1) Vezi şi D. Gîdeiu în *Convorbiri Literare* XXXIII, 1899, p. 67. Şi d-sa recunoaşte că acei ţărani dispăreau în rîndurile vecinătăţii.
2) Asupra acestui drept, vezi Vol. IV, capitolul *Fondul Dreptului*.
3) Ghibănescu, *Ispisoace şi Zapise* II. 2 p. 41. Mai vezi p. 127 şi 129.
4) *Uricarul* II, p. 75. Un doc. din 1742 spune despre Todiraşcu Cantacuzino că prin o danie şi o cumpărătură s'a făcut *moşinaş* în moşia răzăşască Rotompăneştii. Iorga, *Studii şi Documente*, VII, p. 115.

Cerchez comisul, pe Aldea aga, pe Panaite ușeriul și pe alții mulți, primind danii dela diferite persoane mici care le vindeau în ascuns moșiile, fără a mai avea nevoie de a trece prin întrebarea înainte mergătoare către corăzăși" [1]. Foarte vorbitor este în această privire un zapis de danie pentru $^1/_3$ parte din un bătrîn din satul Gorunești județul Fălciu, făcută către marele boier visternicul Teodor Palade, în anul 1768. In acel zapis citim: „adecă eu Cojan Diaconul sin N. Cojan, nepot lui Dobîndă din Micșunești, am dat dumisale Teodor Palade vel visternicului, a mea dreaptă ocină și moșie din satul Gorunești pe Elan ce e în ținutul Fălciului (a treia parte din al 3-lea bătrîn în care se împarte tot satul) ce a rămas nevîndute și acum dîndu-mă la sprijinul d-sale vel vist. cunoscînd mult folos și socotind că de nici un folos nu ne este această parte de moșie, fiind și puțină și încunjurată de alte moșii a d-sale ce le are dela Gantemir-Vodă (acesta cumpărase ceilalți $2^2/_3$ *bătrîni* și îi căduse zestre fetii lui măritate după Palade), am socotit de am dat-o *danie* dumisale" [2]. *Sobornicescul Hrisov* din 1785 caută, de sigur însă fără izbîndă, a stavili această fără de lege.

In afară însă de acest mijloc, care acoperea trecerea învălită subt mantia legalității, boierii și chiar domnitorii nu se sfieau a recurge chiar la meșteșuguri și la silnicii fățișe spre a răpi averile răzășești sau ale boierilor mai mici. Intr'un document din 1700 se vorbește de unul „Stoian, tatăl Găunosului, moșul Aldei, ce a fost megieș judeciu cu moșia lui, că vinde Radului postelnicului moșia lui", iar capul lui nu l-a vîndut ca să-i fie rumîn. Cu toate acestea Ghinea, fiul lui Radu postelnicul, ajungînd mare vistiernic și trecînd mai mult timp dela cumpărătura săvîrșită de tatăl său, face o carte „cu meșteșuguri", adecă falșă, pe timpul lui Mateiu Basarab, cu care vrea să tragă la rumânie pe Vlad, fiul lui Stoian, ceia ce aduce o judecată înnaintea Brancovanului în care Vlad se curăță de rumânie. [3] Un alt document din 1669, dela Dabija Vodă, rînduește pe Poiană Uricariul să aleagă părțile de baștină ale Doamnei Dafina, soția domnitorului Dabija, în moșia Țigănești, „că el Domnul nu va îngădui să ție răzășii lor între hotarele Măriei Sale Doamnei". „Poruncește deci acestor răzăși să se adune și să spună lui Poiană Uricarul ce preț voesc pentru moșiile lor care li se va plăti îndată". Era curat vorbind o expropiere—nu e vorbă cu prealabilă despăgubire—a răzășilor în folosul particular al Doamnei lui Dabija Vodă. [4]

1) Ghibănescu în Prefață la vol. V *Surete și Izvoade*, p. IV—V. Ghibănescu spune la p. V: „Daniile acestea erau o ocolire și o eludare!! (subt pana lui Ghibănescu) a dreptului de protimis".

2) Reproduse de Ghibănescu în volumul său *Cuzeștii*, p. CXVIII.

3) *Condica logofeției Brîncoveanului*, p. 189. Vezi mai multe documente cu falșificări citate de Ioan Nădejde în articolul său *Formarea proprietății mari*, în revista d-lui Gherea *Literatură și știință*, II, 1894, p. 4 ². Și răzășii, luînd pildă dela boieri, întrebuințează documente falșe, vezi Ghibănescu *Ispisoace și Zapise*, IV, p. 163 (1433).

4) Al. Papadopol-Calimah, *Scrisoare despre Tecuciu* în *Conv. literare*, XIX, 1888, p. 921.

Același lucru îl vedem repetat de Constantin Cantemir, domnitorul Moldovei, față cu răzășii de pe Milcov, pe care îi alungă de pe moșiile lor, pentru a le da mănăstirii Mira din județul Putna. „Dacă veți vedea cartea Domniei Mele, zice Cantemir în scrisoarea lui, iar voi să luați banii pe moșie, cine cît i se va veni, precum s'au socotit aici. Iaca v'am trimis și banii; deci numai să-i luați și să nu mai umblați fără ispravă, că vedeți voi că cu domnia mea nu'ți putea ține moșie să fiți răzăși". Mai spune domnul că le face favoarea „de a le da peste prețul obișnuit al fiecărui pămînt de 2 orți, încă un adaus de 2 potronici, numai să nu umble fără ispravă" și în adevăr, domnul fiind pe atunci închegarea justiției supreme, la cine s'ar mai fi putut plînge răzășii contra samavolniciei domnești. [1])

Alt document din 1712 arată pătimirile lui Vlad logofătul din partea puternicului vornic Șărban Cantacuzino care, la începutul domniei Brîncoveanului, cînd acest domnitor avea interes a trăi bine cu Cantacuzeniștii „pusese mare pizmă și urgie asupra Vladului logofăt de i-a luat toate moșiile cu livezile și viile ce a avut pe moșia Măgurenilor, băgîndu'l în închisoare și în lanț până ce s'a luat trei hrisoave ce a avut pe acele moșii, ca să nu se mai pomenească nimeni moșnean în Măgureni. Deci și Vlad logofătul neavînd ce face, fiind Șărban vornicul Cantacuzino puternic și silnic, nu s'a putut pune împotrivă și a luat de a stăpînit Șărban Vornicul toate iazurile și ocinele lui până la moartea lui". La judecata Brîncoveanului din 1712, „Domnul care stătea acuma rău cu Cantacuzeniștii, restitue lui Vlad moșiile". [2])

Altă silnicie fățișă și sălbatică este pusă în lucrare în 1765 de Banul Ștefan Sturza proprietarul moșiei Ruginoasa contra unui mazil Ioniță Pisoschi, pentru a'l nevoi să'i vîndă răzășia ce o avea lîngă moșia lui. Prin jalbă către Domn, Pisoschi se jăluește că „banul Sturza i-a făcut multă pagubă și sărăcie, prin hergheliile dumisale care îmi mînîncă tot ce sădesc, Măria ta, primăvara, vara și toamna pe moșia mea Onicenii și'mi vin până în ogradă mea și dacă le zic ceva herghelegiilor și văcarilor, iar ei mă uiduiesc și mă ocărăsc și vreau chiar să mă ucidă (în limba mai veche: a bate), după cum anul trecut m'au și ucis un herghelegiu al d-sale, un Țigan care ieșindu-mi înainte pe moșia mea, m'a ucis cu o măciucă până mai m'a omorît și mi-a rupt o mînă și mi-a pus arcanul în grumaz, zicînd că așa îi este porunca dela stăpînul său să mă ucidă până la moarte și mort să mă aducă cu arcanul de grumaz în ograda d-sale, că este d-lui banul putincios să mă plătească pe un ciocoiu ca mine". [3].

1) *Miron Costin, opere complecte* de V. A. Ureche, I, p. 167.

2) Hrisov din 1731, în N. Iorga, *Doc. Cantacuzeniștilor*, p. 155.

3) Radu Rosetti, *Cronica Vascanilor*, în *Analele Academiei Romîne*, II. Tom. XXIX, 1903, p. 68.

O altă pățanie care cu toată barbaria mijlocului întrebuințat, înfățișează și o parte hazlie, este acea suferită de Ioan Popescul unchiaș din sud Saac, dela parcalabul Bucur „care-i stătea de zulum" (adecă cu asuprire) ca să-i vîndă o vie. „Ieșind anume poruncă dela Mavrogheni Voevod să facă catane, și Bucur aflîndu-se pe atunci pârcălab și din pizma ce avea pentru vie asupra mea, cu toate că nu eram vrednic a fi cătană, fiind un om bătrîn, neputincios, iar el umblînd cu tot dinadinsul să mă facă catană, am fugit de frică. El atunci mi a luat o fată mare ce aveam și aducînd căciulă și nadragi voia să o facă catană, zicînd că o lasă dacă voi vinde via". A fost nevoit bietul om să facă pe placul boierului, vînzîndu-i via „4 pogoane numai pentru 78 de taleri". Se roagă Popescu de ispravnicul lui Alexandru Moruzi Voevod „să'l îngădue să dea banii înapoi, că este păcat să mă sărăcească cu acest fel de urmare ce eu ticălosul i-am dat'o de frică, căci era să'mi trimită fata catană la Turci, lucru ce nu s'a mai pomenit" [1]).

Altă siluire pusă de către aga Ioan Carp asupra singurilor patru răzăși din Țibănești ce mai rămăseseră, este redată de un document din 1828 în chipul următor: „Unii din răzășii noștri și-au vîndut părțile de moșii dumisale aga Ioan Carp încă din vechime, care sîntem numai patru rămași nevînduți și într'acest chip pătimim grele asupriri de către numitul boier, că cu sila, cu Țigani, ne ridică la lucru boieresc, ca pe niște robi, și noi pe moșia dumisale cu nimica nu ne hrănim; nici de arat, nici de cărat; cu totul ne vedem înstrîmbătați de pe a noastră moșie baștină" [2]).

Această înghițire a moșiilor răzășești de către marea proprietate se urmează, cum am văzut din ultimul document, până la începutul veacului al XIX-le, pentru care împrejurare voim să mai aducem cîteva dovezi. Așa o diată (testament) din 1814 a Armașului Vasilache din Tîrgul-Ocnei arată modul cum și-a alcătuit moșia, cumpărînd 49 de stînjeni dela Ion Milireu în 1812, 10 stînjeni dela popa Dincă în 1813; 3 dela Tănase sau Mihaiu în 1813; 30 dela Vlad Ursian în 1810, 24 dela Maria Greceanu în 1818, 17 dela Nicolae și Oprea, 2 dela diaconul Ioan sin Eni, ambele din 1813 și încă alte cumpărături [3]).

Cine dădea mai ales prilej la rotunzirea moșiilor boierești era elementul femeesc, văduvele sau fetele rămase fără bărbați apărători, și pentru care viața era o veșnică ispită.

In 1801 găsim pe Constantin Ipsilanti dăruind fiului său, Alexandru, trei moșii ale răzășilor din Cîmpulung: Dorna, Șarul și Pâltinișul pe care le privea ca domnești, de oarece prin luarea Bucovinei de Austria ele rămăseseră în Moldova fără stăpîn. Și cu toate aceste locuitorii lor fuseseră chemați la divan să li se facă cunoscut dăruirea acelor moșii către Biezadeaua

1) N. Iorga, *Studii și Doc.*, V, p. 555.
2) *Ibidem* VI, p. 119.
3) *Hîrtii vechi* d. I. Lahovary în *Conv. lit.*, XXIV, 1890, p. 663.

lui Ipsilanti [1]). In 1817 Scarlat Calimah lăudîndu-se întăi că „văzînd facerile de bine ce i s'au căzut pentru odihna și folosul obștescului norod, socotește că și pentru prea iubitul său fiu Beizadea Alexandru Calimah, după rînduiala altor luminați domni (se gîndea probabil la procatohul său Ipsilanti) a avea și el dreptate a urma și a cuprinde pe fiul său cu domnescul și părintescul său ajutor", găsind la Tecuciu un schit Toflea pe care'l află stăpînind o moșie fără nici un hrisov de danie, se hotărește a înzestra pe fiul său cu această moșie; dar fiind ea prea mică, trimite pe un boier, pe Manolache Radovici biv vel sărdar, care să cerceteze împresurările ce le-ar fi făcut în moșia Toflea răzășii de Stăvăești și Mălăești, și acest boeier cercetîndu-le hrisoavele, găsește că ar fi stăpînind mai mult decît s'ar cuveni, prisos ce se socotește de Calimah ca pămînt domnesc, stăpînit de răzăși cu nedreptate, și cu care tatăl rotunzește în atotputernicia lui domnească, moșia mănăstireană dăruită fiului [2]), îndeplinind pe lîngă păcatul contra bisericii și o nedreptate contra oamenilor pentru a'și îmbogăți familia, el domnul cunoscător și alcătuitor de pravili și care ar fi trebuit să se arăte temător de Dumnezeu și crutător de oameni. Căci doar în condica lui de legi stătea scris subt § 1940 că „pentru prescripția de 40 de ani nu era nevoe de titlu" și de sigur că această prescripție se împlinise pentru stăpînirea răzășilor. In puterea aceluiași principiu „predecesorul lui Scarlat, Grigore Calimah, înzestrase pe un alt membru al familiei lor, pe mătușa lui Maria jitnicereasa, cu cîțiva munți stăpîniți din vremuri străvechi și deci fără documente, ale Cîmpulungenilor, din care cu toate aceste Calimahii își trăgeau obîrșia [3]).

Boierimea romînă cea atît de hemesită de pămînt, amenința pe răzăși cu stingerea lor desăvîrșită, întemeindu-se pe principiul lui Calimah că proprietatea se stabilește numai prin drese (acte). Tot în puterea acestui principiu alt domnitor, Alexandru Moruzi dăruise lui Iordache Ruset visternicul tot ținutul Vrancea, baștină mai veche decît descălecarea a răzășilor de acolo. Cu toate că domnitorul Scarlat Calimah iscodise moșia Toflea pentru odrasla lui, și cu toate că fiecare boier în parte făcea ca Iordache Ruset, cătînd mai mult la rotunzirea latifundiilor decît la temelia juridică și morală a acestei rotunziri, divanul domnesc întrunit în o mare ședință, și dat rămas de logica puternică și de știința vornicului Andronachi Donici, marele pravilist al acelor timpuri, trebui să subsemneze o anafora care tocmai răsturna principiul dovedirea proprietății prin danii domnești, arătînd cu argumente hotărîtoare că proprietatea răzășască se trăgea în multe părți dinnaintea întemeierii domniei în Mol-

1) Iorga, *Studii și Doc.*, VI, p. 8—9. Comp. p. 500.
2) N. Iorga *Documentele Calimahilor* I, p. 538.
3) A. D. Xenopol: *Genealogia casei Calimah*, Introducerea; Iorga, *Studii și Documente*, VI, p. 529.

dova [1]. E unul din rarele exemple, cînd adevărul și dreptatea puseră un friu lăcomiei de cîștig a clasei stăpînitoare, și această neauzită izbîndă fu datorită lui Andronachi Donici, părintele răzășilor care a pus pentru întăia oară o stavilă pornirii stingătoare a proprietății mari asupra celei mici. Răzășii de Viancea fură restituiți în proprietatea munților lor pe care îi țin și astăzi, cu toate că nici în vremile noastre ei nu au scapat de mîncătoriile îmbrăcate bine înțeles în formele mai tăinuite și mai civilizate ale vremilor în care trăim.

Din cele aduse până aice putem încheia că proprietatea mare actuală dela noi s'a alcătuit din înghițirea treptată și repetată a părticelelor celor mici stăpînite de răzăși *ab antiquo*, sau care se fărămăturiseră din împărțala succesivă a moșiilor, și ele mai mari la origine, aparținînd unor boieri, dar ai căror urmași se înțărăniseră din nou prin trecerea în starea mazilească; că această înghițire, îmbrăcată în formulele nesilirii și neasupririi, ascundea totdeauna o înstrăinare constrînsă, rodul sau al nevoiei omului mic, fără milă exploatat de cel mare și protivnic, sau adese ori chiar acel al siluirii mai mult sau mai puțin pe față, cînd boierii întrebuințau toate mijloacele pentru a se vîrî în o moșie răzășască; sau cînd ascundeau vînzările subt chipul daniilor, pentru a înlătura dreptul de răscumpărare din partea cosătenilor; sau cînd întrebuințau chiar manopere viclene pentru a pune mîna pe moșiile răzășești. Dacă se adaoge pe lingă aceste mijloace piezișe, bătăile și silniciile fățișe, vom avea înmănunchiate mijloacele prin care s'au ajuns la constituirea celei mai însemnate părți din proprietatea mare.

Nu se poate deci înnăbuși adevărul cel dureros și greu de rostit, dar pe care neînduplecata cercetare trebue să'l arăte, că ***temelia proprietăților mari dela noi din țară este în deobște zdruncinată prin un viciu fundamental.*** E adevărat că pentru ***longissima temporis praescriptio, bona fides*** nu este cerută, nici chiar de dreptul roman!

Rare ori, se găsește pentru cinstea omenirii cite un suflet generos care emancipează din jugul șerbirii *pe șărbi împreună cu ocinele lor.* Până acum sînt cunoscute în lungul șir al veacuriior trecute numai cîteva documente, care să cuprindă asemene mărinimoase dispoziții. Unul este al *Bolosinei*, soției pitarului Dima, care apropiindu-se de moarte, găsește cu cale să dăruiască șărbilor ei din Vălsănești (județul Argeșului), toate delnițele și toate locurile lor, „ca să se hrănească ei acolo și să fie kneji, și în loc de fii să i pomenească pe dînșii după moarte, și să nu-i mai robească nimene în veci". Nu numai atîta, dar fiindcă jupăneasa Bolosina avuse judecată cu jupăneasa Caplea pentru acei vecini din Vălsănești, „deși dînsa cîștigase judecata,

1) Anaf.rana din 1817. *Uricarul*, IV, p. 325.

totuși „nu se uită la aceia, ci dăruește jupănesei Caplei 12,000 de aspri, numai ca niciodată să nu se mai lege de acei vecini" [1])

Al doile document care conține iarăși o îngrijire mai rostită pentru sătenii desrobiți, pornește dela jupîneasa *Ileana* văduva lui Constantin Cantacuzino postelnicul, celui omorît de Grigorie Ghica Vodă. Prin ei Ileana iartă de rumânie pe mai mulți șărbi *cu toate moșiile lor*; „însă lîngă iertăciune și aceasta au pus, cum că de ne vom ispiti care cumva vre-o dinioară să ne vindem la alți boeri, să fim rumîni cu moșiile noastre, atunci să fie dumnealor volnici să ne iee iar rumîni fără nici un ban; întocmai așa cum am fost și mai înnainte" [2]). Postelniceasa vroia prin acest act să silească pe șărbii ei a păstra libertatea hărăzită, iar la cazul cînd cu toate aceste s'ar aluneca a și-o perde. ei să se întoarcă iarăși sub oblăduirea familiei sale, sub care știea că vor fi mai bine tratați decît la oricare altul. Un al treile document din 1617, dat de Dragomir al Zlotei ot Bira și de jupîneasa lui Chira, conține dăruirea moșiii lor Tamburul, rumînilor de pe ea „ca să fie județi și să-i pomenească în veci" [3]). In sfîrșit un al 4-le document din 1649, căci în fapte bune și mărețe degrabă se închee răbușul, arată iarăși un act de mărinimie din partea lui Vasile Lupu către niște oameni din Onceni, ținutul Tecuciului, anume Ionașco fiul lui Costin și Dumitru fiul lui Avram și Dumitru Mițul nepot lui Petru Cioară și Gheorghe fiul lui Simion și Radul fiul Besei și Pavăl fiul Gramei și cu alte seminții ale lor.—deci un sat de răzăși—cărora domnitorul le restitue o moșie de 160 de pași, satul Oncenii, „pe care încă din a noastră boierie înnainte de domnia domniei mele, il cumpărasem, și acuma îl dăm acestor țărani." [4])

Condiția ruminilor și a vecinilor se îngreuia pe fie ce zi. La început, cum am observat'o în mai multe rînduri, ei erau îndatoriți numai a munci pentru proprietarul, în puterea căruia căzuse, un număr de zile pe an, „fără soroc" cum se rostiau documentele [5]). Mai erau îndatoriți încă să dee o zecime din productele scoase de pe pămînturile lucrate de ei și din vitele lor. De altfeliu aceste pămînturi însuși erau ca și în a lor proprie-

1) Hrisov dela Alexandru Iliaș din 1617, care întărește dania făcută. *Col. lui Traian*. 1872, p. 281.

2) Zapis din 1665 reprodus de Dl. *A. Papadopol-Calimah* în *Convorbiri literare*, XX, p. 9.

3) *Acad. rom.* Pachet XLI, 65.

4) Ghibănescu, *Ispisoace și Zapise* II 2, p. 211. Alt document care, deși nu se rapoartă la țărani arată însă o mare înnalțare sufletească a elementului femeesc, este acel din 1755, o scrisoare a Catrinii spătăroae către Mitropolitul Iacov în care îl roagă ca pentru o moșie să n'o pună în cartea de blăstă, și că pămînt nu-i trebue ei numai 3 coți de pămînt unde să o îngroape. N. Iorga *Studii și documente* V, p. 61. Sînt multe doc. care iartă pe rumîni de rumânie însă numai pentru capetele lor, fără de moșie.

5) Un doc. din 1775. In *Magazinul istoric pentru Dacia*, II, p. 296, spune „că în vremile trecute toate mănăstirile și neamurile boerești aveau pe moșiile lor vecini, *care fără soroc slujieu*".

tate, de oarece stăpînul moşiei nu'i putea strămuta de pe ele fără învoirea lor, un drept care nu se poate înţelege, dacă nu admitem o legătură oarecare între pămînt şi locuitor. De aceia nu se puteau vinde ruminii sau vecinii unei moşii către altă faţă deslipiţi de pămînturile lor, ca Ţiganii, ci numai împreună cu moşia pe care se aflau, adecă cu foastele lor ocini, şi călcarea acestor deprinderi consfinţite prin obiceiul pămîntului, însuşi boierii o declară de neîndreptăţită prin o vestită a lor anafora [1]).

Acest drept al şărbilor asupra pămîntului ce le aparţinuse cîndva în deplin fu îngemănat după vremuri cu o îndatorire, care schimbă fostul drept în o sarcină, cea mai grea şi mai împovărătoare, şi care dădu rumâniei şi vecinătăţei caracterul său osebitor. Anume unii din boeri îndatorind pe şărbii lor la lucrări îngreuietoare, aceştia părăsiau moşiile lor, pentru a căuta pe ale tele şi la alţi stăpîni o tratare mai blîndă. Vom vedea însă cum interesul statului şi chiar acel al satelor însăşi, pe lîngă acel al boierilor lacomi şi doritori a se bucura de foloase nedrepte, întoarseră în contra vecinilor principiul stabilit de obiceiul pămîntului în a lor favoare, că şărbii nu puteau fi deslipiţi de moşia pe care se hrăniau, susţinînd că nu numai proprietarul nu-i poate desprinde de pe ea, *dar că nici ei singuri nu au dreptul a o face*. Ceia ce fusese pănă atunci un drept al lor deveni astfeliu o îndatorire. Proprietarii începură a urmări şi a aduce cu de-a sila îndărăpt pe locuitorii înstrăinaţi. Obiceiul, la început încălcător, căpătă prin lunga şi deasa lui repetare, caracterul de legalitate, precum se întîmplă în de comun cu aşăzămintele omeneşti, aşa că mai tîrziu găsim pe vecin sau rumîn definit ca „sătean megieş fără de moşie, atîta numai că din sat nu este volnic să iasă, care poruncă este şi dela domnie, şi dela visterie şi a pravilei, poruncind ca săteanul să nu fie volnic a ieşi din sat, şi unde va ieşi să se dee la urmă" [2]).

Astfeliu se introduse şi dincoace de munţi aşăzămîntul iobăgiei ce exista încă de mai înainte de ceia parte de ei, precum în deobşte în toate statele şi la toate popoarele europene.

Asupra timpului cînd acest aşăzămînt ajunse la deplina lui desvoltare în Ţările Romîne, nu se poate spune nimic hotărît. Ca toate alcătuirile sociale, se desvoltase cu încetul şi pe nesimţite, începînd a fi însemnat şi amintit numai după desăvîrşita lui arătare. Originile lui cad, precum am văzut, în timpul descălecărei, şi el era desigur pe deplin alcătuit cu toată nelegiuita lui întovărăşire încă înnainte de Mihaiu Viteazul, căruia cu nedreptul i se atribue introducerea lui, cînd el nu făcu altă ceva decît a'l

1) Act pentru desrobirea vecinilor în Moldova *Mag. ist.* II p. 290: „care lucru a se schimba numai oamenii fără de moşie nu este cu cale."

2) *Ibidem.*

recunoaşte. [1]) Un document dela Radu Mihnea, din 1613, doveDeşte atare împrejurare în chip hotărîtor. Prin el domnul întăreşte Pîrvului şi Radului postelnicul din Stăvileşti, ca să le fie lor doi rumîni Oprea şi Ioan din Bădeni şi cu feciorii lor „pentrucă aceşti rumîni au fost *mai înnainte vreme* a lui Cîrstian dela Ohaba *până în zilele reposatului părintelui domniei mele Mihnea Voevod, au fost fugit din ţară* şi au fost dat găleata de ieşire, şi *tot au fost fugari până în zilele lui Alexandru Voevod, cînd au venit de s'au închinat acestor mai sus zişi boieri de a lor bună voe*". [2])

Din acest document reiesă într'un chip învederat că acei rumîni fusese a lui Cîrstian dela Ohaba *până* în zilele lui Mihnea al II-le, cînd atunci ei fugise (Mihnea domnise în două rînduri în Muntenia, I, 1577—1583, II, 1585—1591 în ambele dăţi înnainte de Mihaiu Viteazul), şi că ei venise să se închine boierilor dela care dosise, pe timpul lui Alexandru al III-le, 1592—1593, tot înainte de Mihaiu Viteazul [3]). Dacă însă ei fugise dela acei doi boeri pe timpul lui Mihnea al II-le, aceasta o făcuse numai fiindcă strămutarea lor voluntară nu mai era cu putiuţă, şi deci fiindcă se formase până atunci obiceiul de a nu lăsa pe ţăranii şărbi să iasă de pe proprietăţile boierilor. O scrisoare a lui Ieremia Movilă Domnul Moldovii din August 1598 răspunde unui staroste din Polonia că'i va restitui şărbii ceruţi, dacă se va adeveri că sînt Leşi; iar dacă sînt Moldovenii care scăpaseră în Polonia *pentru a fugi de robie* şi apoi reveniseră în Moldova nu-i va putea da [4]). Se vede deci şi de aici că era lucru obişnuit pe la 1598 ca ţăranii moldoveni să fugă în Polonia, pentru a scăpa de robie, adică de vecinătate, şi că deci acest aşezămînt era mai vechiu decît Mihaiu Viteazul. Un alt ocument din 1664 dela Radu Leon, făcînd istoricul unui proces, arată „cum sub Alexandru al II-le fiul lui Mircea Ciobanu, în anul 1570, s'au ridicat cu pîră toţi ruminii din Vîlceni, şi le-a dat reposatul Alexandru Vodă lege să jure în două rînduri cîte cu 12 boeri şi au rămas ruminii de lege şi de judecată. Sub Mihnea al II-le fiul lui Alexandru, 1588, iar s'au ridicat ruminii, dar nici de cum n'au putut să jure" [5]. Erau deci rumîni care doreau prin jurători să scape de rumânie încă din 1588 şi chiar din 1580. În sfîrşit un document al lui Constantin Şărban din anul 1658 urcă încă şi mai sus aşezămîntul rumâniei. Domnitorul întăreşte a-

1) Papadopol-Calimah *Convorbiri literare*, XXI, p. 7, spune: „aşa *s'au introdus* vecinătatea, rumânia în Moldova şi în Valahia, *prin aşăzămîntul lui Mihaiu Viteazul*".

2) *Mag. ist* I[i] p. 277.

3) Mai sus, p. 15, 33 şi 42. Şi domnul *A. I. Philippide* în teza sa de licenţă, *Incercări asupra stărei sociale a poporului romîn în trecut*, Iaşi 1884, p. 54, susţine părerea că şărbirea este mai veche decît eroul muntean, deşi nu aduce în sprijin dovada documentală invocată de noi.

4) Hurm. *Doc. supl.*, II, 1, p. 540

5) Iorga. *Studii şi Documente*, IV, p. 21 nota.

nume prin acest act stăpînirea unor vecini (aşa numiţi în locul terminului muntenesc de rumîni) lui Dragul Iuzbaşa „pentru că aceşti oameni au fost vecini boierului Domnii mele dela *moşi şi strămoşi*, dela moşul său (bunicul) Staicu păharnicul, şi tot au trăit rumînii în pace, şi a văzut domnia mea cartea lui Vladislav Voevod fiul lui Vladislav Voevod (1523) şi cartea lui Patraşcu Voevod (1540) şi cartea lui Mihnea Voevod fiul lui Alexandru Voevod (1577) şi alte cărţi bătrîne" [1]. Un document dintre 1578—82 dela Mihnea Vodă vorbeşte de „nişte vecini de pe Bughea ce erau de zestre Dobrei fetei lui Vlaicu logofătul din Coteşti" [2]), un altul din 1574 hotărăşte o pricină asupra proprietăţii „unui rumîn Neagoe din Ştefăneşti, cumpărat de Dumitru sulgerul" [3]).

Din aceste toate rezultă că rumânia sau vecinătatea este mai veche decît domnia lui Mihaiu Viteazul căruia deci fără cuvînt se atribue introducerea acestui aşezemînt doborîtor al condiţiei ţărăneşti.

Că vecinătatea şi rumânia erau stări fără de lege se vede de pe aceia ca şărbul fugit nu mai putea fi urmărit, după trecerea unui răstimp. Acest termin era, după felul lucrurilor de atunci, nepreciz şi lăsat la apreţuirea domnitorului sau a judecătorului ce'l înlocuia. Aşa un document dela Ştefan Tomşa în a doua a lui domnie (1622—1623), dispune ca „acei oameni să'şi iee vecinii înnapoi, care vor fi fugit de prin zilele lui Constantin Movilă (1606—1611); iar cei mai din vechiu fugiţi să-i lese foarte în pace a hire unde sunt". Barnowski în 1628 voind să reîmpoporeze ţara rău hrentuită, hotăreşte că „de vor fi fugit vecinii după împăratul încoace, să hie tari şi puternici, cu cărţile domnii mele călugării şi feciorii de boeri de ţară a'şi lua vecinii; aşijdere vecinii ce vor fi duşi înnainte de împăratul într'alte ţări şi vor veni acum şi vor vre să meargă de bună voie la jupînul său, să hie slobozi a merge unde le or fi voe". *Dela Împăratul*, vra să zică dela expediţia sultanului contra Polonilor în 1621. Aceste arătări însamnă desigur ca vecinii fugiţi înnainte de împăratul nu puteau fi întorşi cu sila la locuinţele lor. Un al treile document dela Duca Vodă din 1670, învoeşte mănăstirii Galata „să aibă a'şi lua pe toţi vecinii de grumazi cu toate bucatele lor, însă care vor fi fugit dela Ghica Vodă încoace", (1658—59) [4]). Se vede deci că prescripţia dreptului de readucere cu sila a vecinilor la satele din care fugiseră, era de aproximativ 10 ani, termin prescris şi de obiceiurile juridice de peste munţi pentru dobîndirea libertăţii strămutării, după cum se vede lucrul din un do-

1) Reprodus de Nicolaescu *Doc. Slavo-romîne* p. 244. Comp. p. 243-65 şi 33 şi mai sus p. 15 şi vol. II, p. 487 şi 593.
2) N. Iorga *Studii şi Doc.*, VII, p. 22.
3) *Ibidem*, p. 48.
4) Ştefan Tomşa Melhisedek, *Cron. Romanului* I, p. 243; Barnowski; *Arh. ist.*, p. 175; Duca Vodă, Ureche, *Miron Costin* I, p. 142.

cument din anul 1497 care dispune ca dreptul de reclamaţie contra iobagului să se stingă în 10 ani [1]).

Ce împrejurare însă adusese oprirea strămutărei ţăranului din satul lui? Mai întâiu ocîrmuirea era interesată a nu îngădui asemene strămutare. Dările anume nu se încasau în vremile vechi în chip individual, ci dela satul întreg, într'o sumă impusă cu toptanul acelei comunităţi omeneşti. Sfatul satului împărţia pe fiecare locuitor ceia ce trebuia să răspundă, prin operaţia aşa numită a *cislei*. Se înţelege deci că satul avea tot interesul ca numărul dajnicilor să nu se micşureze prin strămutarea unora din ei în altă parte, întrucît o atare strămutare aducea îngreuerea celor rămaşi care trebuiau să se însărcineze fiecare cu o parte din plata datorită de cel dispărut. Statul avea şi el tot dreptul să se teamă că încăsarea va merge cu atît mai greu, cu cît va spori partea fiecăruia. De aici deci nevoia de a împiedica subţierea numărului locuitorilor satelor. Se înţelege însă cum această subţiere îngreuia poziţia celor rămaşi încît satele însăşi aveau tot interesul de a readuce pe locuitori la aşezările lor. Mai multe documente nu lasă nici o îndoială asupra acestor împrejurări. Acel din 1628 adus şi mai sus, dela Barnovski Vodă, dispune ca stăpînii, ce'şi vor lua îndărăpt vecinii fugiţi, să le iee şi cisla, ceea ce documentul îmbracă în cuvintele vorbitoare „că şi cisla să se mute după ei". Tot aşa spune şi un hrisov din 1648 al lui Mateiu Basarab care ordonă „să se prindă oamenii fugari şi să se ducă la siliştile lor, ca să'şi dee birul". Altul dela Vasile Lupu 1634 dispune ca acel „vecin care nu va vrea să asculte şi va fugi, cum s'au învăţat şi nu vor vrea să plătească cisla, să aibă a'l lega şi la domnia mea să-l aducă". [2]) Către acest interes al ocîrmuirii şi al satului se adăogea şi acel al proprietarului căruia vecinul va lucra la început „fără soroc", mai tîrziu cu un nart oarecare, şi mai era îndatorit să dee stăpînului şi dijma din recolta lui. Asupra nartului pe care Constantin Mavrocordat îl hotărăşte la 24 de zile pe an, găsim încă de mai înnainte, în un document din 1677, că „vecinii din satul Ciorbeştii lucrau călugărilor dela Bîrnova cîte 2 zile pe lună peste tot anul", adică 24 de zile pe an, încît se vede că fixarea acestui nart din partea domnului reformator nu era decît aplicarea unui vechiu obiceiu. [3])

Să cercetăm însă şi altă prea însemnată întrebare, anume

1) Revista *Transilvaniei* V, 1873, p. 42. Cf. Hurm. *Doc.* II, 5, p. 88 „Mandatim est quo prehibitiam ne iobbagiones 10 annis in fundo regio Saxonum habibantes ad pristina sua loca reddantur". Un doc. din 1633. Aricescu *Istoria Cîmpulungului* pune un termin mult mai scurt „dela Aron Vodă" 1629.
2) 1628. Mai sus p. . . . ; 1648 *Acad. rom.*, XI, 25; 1634, *Ibidem* XLII, 82.
3) *Acad. rom.*, *Manuscrise* I. p. 2.

ce însamnă în adîncul ei dispoziția că țăranul nu are voie de a se muta de pe proprietatea lui ?

Ea însemna că vecinul și rumînul, prin intrarea lor în acea stare (cu atît mai mult deci țăranul supus) nu-și pierdeau proprietatea asupra peticului lor de pămînt, ci'și înstrăinau numai o parte din libertatea lor, îndatorindu-se a munci stăpînului un număr de zile pe an, a-i da dijmă din recoltele culese pe bucata lor de pămînt și, mai tîrziu, după întemeerea șărbirei, a nu se îndepărta din satul în care trăiau. Atîta însă. *Dreptul lor de proprietate asupra moșioarei lor nu-l perdeau prin ajungerea lor în stare de țăran supus sau, mai tîrziu, de vecin sau rumîn.* Numai așa se poate explica dispoziția de a nu se putea deslipi de moșia pe care trăiau.

Să dovedim această prea însămnată împrejurare care îndreptățește principiul pus de Cogălniceanu în fruntea legei rurale din 1864, că „sătenii clăcași *sînt și rămîn proprietari*, pe locurile supuse stăpînirei lor, în întinderea ce se hotărăște prin legile în ființă", și nimicește părerea protivnică că sătenii ar fi numai niște chiriași ai pămîntului proprietarilor, a căruia chirie, ei o plătesc în muncă în loc de bani, nimicind deci și urmările acestui principiu: încercare de a deslega chestia rurală prin libertatea brațelor și a proprietății.

Sînt numeroase documentele care constată, că atunci cînd un țăran se vindea rumîn sau vecin unui proprietar mare, el trecea în acea stare cu feciorii lui și *cu toată moșia lui*, ceea ce însamnă că el îi supunea persoana, familia *și moșia lui* cu titlul de rumânie, dar că pămîntul lui, prin actul încheiat, nu dispărea în moșia proprietarului.

Așa prin zapisul citat mai sus, din 1610, am văzut cum Tudor din Voinești arată că de nu va plăti cei 8000 de aspri ce datora lui jupînul Mihaiu la zi, *„iar eu să-i fiu rumîn cu feciorii mei și cu toată moșia mea"*. Prin un act din 1619 se vînd 10 delniți de pămînt Mîrzii paharnicului; *iar rumînii care vor fi pe acele delniți*, să aibă a-i trage ca să-i fie rumîni. Un altul din 1620 constată, că „s'a vîndut Stoica Zopa cu feciorii lui și *cu toată ocina lui* să-i fie rumîn". În 1622, Dragomir a fost vîndut rumîn lui Stoichița vistiernicul, *„cu ocină cu tot"*. Un document din 1624 vorbește de niște *„rumîni de moșie* din Hohnești;" unul din 1626 de *„rumîni de moșie* din Lungi". Un altul din 1628, glăsuește: „pentru că noi acești moșneni ai satului Polovineț fost-am toți megieși pre ocinele noastre; însă după acea venit-am cu toții la jupînul Necula vistier de ne-am vîndut rumîni noi și feciorii noștri *și toate moșiile noastre*". Prin un zapis din 1619 „Melea din Polovaci se vinde ca rumîn *cu toată moșia lui*" aceluiași Necula vistier. Un document din 1643 arată că Mateiu Basarab întărește lui Stroia vistier mai multe cumpărături de rumîni: „Stanciul *cu partea lui de moșie* din Răscăieți, Dragomir din Potlogi cu feciorii lui *și cu moșia lui de peste tot hotarul*, Voicu și cu fratele său Stroia și cu feciorii lui și *cu părțile lor de moșii cîte se vor alege*, pentrucă s'au vîndut, ei megieși, rumîni lui Stroia". Un document din 1645 arată că acelaș domn întărește lui „Preda și Udrea, logofeți, pe mai mulți oameni din Dăești că să le fie rumîni cu feciorii lor *și cu părțile lor de moșie*, pentrucă plătise darea în locul lor". „Un document din 1699 constată, că „satul Hurezul fiind mai dinnainte vreme rumîni de moșie ai Buzeștilor și ei răscumpărîndu-se de rumânie dela stăpînii lor dela Buzești *cu toate părțile lor de moșie* și fiind niște oameni judeci și slobozi, sculatu-s'au și de a lor bună voie s'au vîndut rumîni lui Dumitru Chiurci-bașa *cu toate părțile lor de moșie*". Cînd acești rumîni se răscumpără, ei își reiau moșiile lor a *căror stăpînire deosebită nu o pierduse, și tot cu ele se vînd din nou rumîni lui Chiurcibașa*. Însfîrșit să mai cităm un document interesant, din nenumăratele pe care le-am putea înșira, din care se vede că se substitue ca noțiuni identice *rumînul* și *delnița lui*. Documentul este din 1572 și prin el Alexandru Voivod „dă lui Lazăr să-i fie lui *un rumîn* Stan al lui Mogoș pe care l'au cumpărat dela Stanciul drept 4000 de aspri, și a vîndut Stanciul mai *sus zisa delniță* (adecă vra' să zică pe rumîn, substituind un cuvînt celuilalt"). [1])

Cînd rumînii și vecinii se răscumpărau din starea lor de șărbire, se întrebuința totdeauna formula: „răscumpărîndu-se de rumânie dela stăpînii lor, *cu toate părțile lor de moșie*, [2]) dovadă că de și ei căzuse în șărbie, păstrase proprietatea pămîntului lor pe care-l redobîndeau îndărăpt, liber de orice sarcină. Cînd se întîmpla să se răscumpere rumînul sau vecinul numai pentru capul lui, fără de moșie, se însămna aceasta, ca o excepțiune anume în document. [3])

Mai de samă este împrejurarea că atunci cînd o față vindea unei alteia un rumîn sau un vecin, totdeauna se specifica, că el era vîndut *cu toată moșia lui*. Așa un document din 1635 arată că unul Văsile din Rătivoești vinde lui Stroia logofătul un rumîn Cristea Smăcioc din Stefănești, cu feciorii lui *și cu delnița lui* din Stefănești drept 9000 de bani. Prin un zapis din 1613, unul Marcu Armașul ot Dragotești vinde jupînului Hrizea vornicul „un rumîn al său din Gemenele anume Sava, *cu delnița lui, cîtă se va alege partea lui, din cîmp, din pădure, din*

1) Vezi documentele reproduse: 1610. Mai sus, p. 17; 1619, *Academia romînă, Documente, pachet* XLI, No. 82; 162?, *Ibid.* XLIII. 209; 1622, *Ibid.*, XLI, 102; 1624, *Ibid.*, XXXIII, 197; 1626, *Ibid.*, LV.II, 17; 1628, *Ibid.*, XXXI, 140; 1643. *Ibid.*, XXIX, 39; 1645, *Condica de documente la Arhiva statului*, II, 5, p. 4; 1649, *Condica logofeției lui Brancovanu*, (needită la Arh. statului), p. 103; 1672, *Acad. rom.*, XXIX, 334.

2) Documentul din 1669, în *Condica logofeției lui Brancovanu*, p. 83. Mai vezi: 1638; *Acad. rom.*, EXVIII, 125.

3) Documentul din 1658; *Condica logofeției lui Brancovanu*, p. 268. Mai vezi 1694, p. 82; 1703, p. 694; 1703, p. 742; 1746, *Acad. rom.*, *Condica mănăstirei Arnota*, p. 86; 1645, *Acad. rom.*, XV, 17.

apă, din săzutul satului, de preste tot hotarul, cită se va alege partea lui de ocină". Const. Brancovanu prin un hrisov al său din 1692, arată că Petru Căpățină și cu ceata lui s'au vîndut rumîni *cu toate moșiile lor*, reposatului Mateiu Vodă drept 80 de galbeni ungurești; iar după aceia reposatul Mateiu Vodă, *i-a fost dat sfintei mănăstiri Strehaia cu toate moșiile lor*. Constantin Brancovanu, întărește și el această danie, *dînd mănăstirei Strehaia pe acei rumîni cu toate moșiile lor, fiecare cît avea*". [1])

Tot așa într'o judecată dintre boieri, Radu Leon hotărește în 1668, „cum să ție boierul Pătrașcu pe Bănuț rumînul cu feciorii lui *și cu partea lui de moșie cîtă se va alege* [2]). Prin acte de bună voie, pre cît și prin judecăți, rumînul sau vecinul trecea la cumpărător sau la cîștigător, împreună cu pămîntul lui de baștină, *dovadă învederată că legătura între om și pămînt nu se stingea prin căderea lui în rîndul șărbilor*.

Mai mult încă: se constată că șărbii nu pierdeau chiar dreptul de a avea, pe lîngă proprietățile lor închinate stăpînilor, și altele libere. Așa un document din 1648 arată pe Cristea, rumînul jupînului Stroia, vînzînd o vie proprie a lui unui altui boier, Iordache vistierul, [3]) vie ce după cît se vede nu fusese supusă în rumânie odată cu delnița lui, căci altfeliu cum ar fi putut rumînul unui boier să vîndă o vie a lui unui altui boier?

Cît de deștept era simțimîntul în rumîni, că ei pastrase dreptul de a avea proprietăți, se constată din faptul, că niște rumîni pretind a poseda niște mori pe Bogdănești, moșie a mănăstirei Arnota. Egumenul pune să strice morile. Rumînii se jăluesc. Comisia de judecată rînduită hotărește, „că nu s'a căzut să facă mori pe moșia mănăstirei, *fiind rumîni*; ca să întoarcă egumenul cheltuiala acestor mori și să rămînă ele pe sama mănăstirei". [4]) Alt document arată pe niște rumîni slobozi și fără de moșii, avînd niște vii. Judecata hotărește ca să aibă treabă numai cu vița, iar pămîntul să fie al mănăstirei. [5]) Din faptul că în veacul de mai înainte (anul 1648) șărbii puteau poseda vii, deci și mori, iar că acuma li se tăgăduesc asemene drepturi, dar totuși li se recunoaște cel puțin dreptul la proprietatea viței, reiesă într'un chip învederat, că obiceiul mai vechiu le recunoștea deplinul drept de proprietate, asupra altor proprietăți ale lor decît acele închinate în rumânie, care drept să tot îngustă, cu cît se înrăutăți soarta șărbilor.

Conform cu această legătură a vecinului cu moșia lui, se hotărește, cînd e vorba de stăpînirea asupra unor vecini slobozi

1) 1635, *Acad. Rom.*, XXIX, 29; 1618, *Arh. ist.*, I. 1. p. 23; 1692, Condica lui *Brancovanu*, p. 202.
2) 1668, *Acad. rom.*, LXX, 14.
3) *Acad. rom.*, XXIX, 200.
4) 1740, *Acad. rom.*, Condica măn. *Arnota*, p. 85.
5) 1739, *Acad. rom.*, Manuscripte, 500, p. 77.

fără de moșii, că ei aparțin acelui sat unde *și-au avut rădăcina*, adecă unde au avut pămînt. Așa Neculai Mavrocordat judecă pricina dintre Partenie episcopul Romanului și jupînul Prodan dela niște vecini, și dă pe aceștia episcopului, pentru că i-au adeverit că sînt „din rădăcina lor, din părinții lor, vecinii din Levenseni; că ei numai s'au șăzut în satul lui Prodan, Ițcanii, și aiure printr'alte sate, pe unde au putut". [1]) Cînd era să se arăte un vecin de unde este, li se căuta unde-și avuse *vatra casei*. [2]) Cînd vecinii prin abuz erau strămutați în alte sate, *unde nu'și avuse moșia*, ei se jăluiau că nu pot răspunde cisla; de unde se vede, că răspunderea birului era legată de proprietatea șărbului asupra pămîntului lui, cauză și pentru care precum am văzut, cînd vecinii la rîndul lor fugiau de pe moșiile lor, erau readuși cu deasila, spre a-și plăti birul. [3])

Așa fiind lucrurile, și șărbul păstrînd dreptul de proprietate pe bucata lui de pămînt, cu toate că'și îngustase sfera libertăței lui, ințălegem răstringerea pusă de obiceiul pămîntului, că *vecinii sau rumînii nu puteau fi vînduți decît odată cu delnița lor*; ba prin o simțire de reținere creștinească, actul pentru desrobirea vecinilor din Moldova spune chiar că trecerea stăpînirii vecinilor către altă față nu era o vînzare a lor, ci că atunci cînd se vinde moșia, *oamenii să nu se vînză, ci ca niște săteni ai satelor, în sat să rămîie, făcînd slujba obicinuită* [4]).

Paralel cu aceste împrejurări care învederează conștiința unui drept de proprietate al săteanului, asupra pămîntului pe care se hrănia, se ivesc alte serii de fapte care trebuiau să întunece această conștiință, dacă nu în mintea celor mici ce nu puteau uita că fuseseră proprietari, desigur însă în mintea celor mari, care aveau chiar interes a scurta memoria unei așa stări de lucruri. Incetul cu încetul ideea că țăranii erau proprietarii fărîmii de pămînt, din care își trăgeau traiul, fu înlocuită cu aceea că ei erau numai niște muncitori ce se hrăneau pe pămînturile proprietarilor. Dela această concepțiune până la aceea de a privi pe locuitori drept chiriași, cu chiria plătită în muncă, nu era decît un pas, și acest pas fu făcut, mai ales ca răspuns la

1) 1714, *Acad. rom.*, LXV, 26.
2) 1610, *Ibid.*, XI, 164.
3) 1645, *Ibid.*, XXXIII, 144.
4) *Mag. ist.*, II, p. 292. Părerea d-lui Radu Rossetti, *despre clasele agricole din Moldova* în *Revista nouă* a lui Hasdeu, I. 1888, p. 470, că țăranii ar fi fost numai uzufructarii locurilor cultivate de ei, nu se poate susținea fața cu dovezile din text. Părerea d-sale se întemeiază nu pe fapte, ci pe un argument, că „dacă domnul dăruia acel sat cu tot hotarul, sau întăria posesiunea acelui sat *cu tot hotarul* unei a treia persoane, este evident că acei țărani nu puteau fi proprietari pe pămîntul pe care se hrăniau". Noi nu vedem evidența argumentului. Apoi în istorie nu se stabilise fapte pe argumentări, decît ca ipoteze. Adevărul istoric trebue în totdeauna să fie răzămat pe dovezi documentale. D. Rosetti în scrierile sale ulterioare mai ales în *Pămîntul, stăpînii și sătenii* se leapădă de tot de această a lui părere anterioară.

revendicările făcute, nu e vorba, nu atita de țărani, cit de alții in numele lor.

Trebue să cercetăm, cum s'a putut indeplini această strămutare a ideilor care a ajuns, la sfirșit, a desbrăca in teorie, aproape intreaga clasă agricolă a poporului romin, de temelia materială a existenței și deci păstrătoarea neconștiută a comoarei sale intelectuale de impărtășirea la stăpinirea pămintului. Nu e vorba atita de a invinui pe boieri de hrăpire, de nesățioasă lăcomie și de a prezenta pe țărani ca jartă acestui nesaț al clasei mai puternice, deși lucrul nu se prea poate tăgădui, cit de a înțelege cum asemenea rășluiri neincetate și calcare a dreptului și a moralii au fost cu putință; căci atita este menirea istoriei, de a expune și explica desfășurarea trecutului—problemă desigur din cele mai grele și care ajunge fără tagadă pentru a umplea vastul privaz al unei științi.

Inceputul strămutărei ideei de proprietate a șărbului asupra peticului său de moșie provine din fără de legea de a se vinde șărbii fără moșiile lor, sau moșiile fără șărbi, rămînind aceștia lipsiți de pămint. Așa un zapis din 1628 arată, că unul Andreiu a vindut lui Vlad vistierul doi rumini, Goran și Dumitru, drept 3400 de bani. „Acești rumini fost-au de moșie din Copăceni. Ocini cite au fost avut in acel sat, fost-am vindut mai dinainte vreme tot dumnealui; iar ruminii mai sus scriși fostu-i-am lasat mie (deslipiți deci de pămînturile lor); iar acum ajunsu-m-a nevoia și vindutu-i-am dumnealui, ca să meargă la *moșia lor* iar la Copăceni" [1]. Dacă însă acei rumini se intorceau de astă dată la pămînturile de pecare fusese ripiți, cele mai adese ori deslipirea se făcea pentru totdeauna. Așa alt document arată, că Dumitrașcu clucerul vinduse lui Mateiu Basarab niște rumini, *însă numai capetele lor, fără de moșii*; [2]) de asemene boierul Manta ot Dolgopol vinde lui Stoica un rumin Petre, fără feciorul său Ifrim, însă cu delnița lui [3]). Ifrim deci rămine la Dolgopol rumin fără moșie. In catastihul moșiilor lui Iordache Ruset, se spune intre altele, că Neculai Costin ii vinduse 5 vecini, fără să se arăte vre-o moșie pe care ei ar fi stat [4]). De asemene Stanciul postelnicul cumpără o parte din Brăești dela Dumitru, însă numai vecinii fără de ocini [5]). Aici avem o vinzare numai de oameni fără moșiile pe care stăteau, iar de altă parte un document din 1651 ne spune, că „megieșii din Barboșii de jos, județul Ilfov vind minăstirei Căldărușani ocina lor, 1940 de stinjeni, drept 194 de ughi, fără de rumini", [6]) păstrind pe aceștia, spre a'i

1) 1628, *Acad. Rom.*, XLII, 43.
2) 1638, *Ibid.*, Manuscripte, 500, p. 17.
3) 1640, *Ibid.*, XXIX, 35.
4) 1732, *Ibid.*, XVIII, 89.
5) 1633, *Ibid.*, XXXI, 130.
6) 1551; *Acad. Rom.*, XX, 242.

vinde mai tirziu cu alt preț. In ambele cazuri însă vedem repetindu-se ruperea șărbilor de pe moșiile lor.

La acelaș rezultat conduceau alte împrejurări, prin care se aducea ruminilor o favoare. Anume se intîmpla adeseori, că un proprietar ierta de șărbire pe vecin sau pe rumin, *însă numai pentru capul lui, fără de moșie*, desigur faptă miloasă, dar care avea de efect a arunca pe vecin in voia soartei. Astfel Neacșa Logofeteasa iartă de rumânie pe toți ruminii din Golești, să fie în pace, pentru sufletul reposatului părintelui ei Iani postelnicul; iar ocina pămîntului o dă fiului ei Radu logofăt Dudescu. [1]) In 1720 găsim pe Anica Vorniceasa vinzind ½ din Pomirla lui Dumitru Macri, încă fără vecini, căci pe vecini i-a iertat, [2]) bine ințăles numai pentru capetele lor, fără de moșii.

In aceiași stare cădea șărbul, cind dorința lui de libertate il făcea să-și răscumpere el singur capul, precum se vede lucrul într'un document prin care ruminul Dragomir din Bogdănești iea bani cu împrumut dela logofătul Alexandru ot Costești, spre a se răscumpăra de rumânie: «ca să fim slobozi in lume noi și feciorii noștri», și apoi trece moșia lui, creditorului, rămînind într'adevăr «slobod in lume». [3]) Caracteristic este încă următorul document din 1678 in care se spune, că «am fost noi vecini d-lui Ilie Sturza și dumnealui ne-a iertat, să fim volnici să ne hrănim și să ne ducem unde ne-a fi voia noastră» [4]).

Acești vecini, așa aruncați in lume, umblau pribegind din sat in sat, până cind sătui de asemene viață, se vindeau șărbi iarăși unor boieri, de astă dată însă fără de moșie, și deci aproape de a fi amestecați cu Țiganii care și ei își vindeau numai trupurile, sau cum se spunea in un limbagiu mai figurat, și poate mai adevărat, sufletele lor. Un document din 1641 constată, că mai mulți oameni se vind rumini lui Mateiu Basarab, spunind, că «ne-am vindut *noi fără ocină*» [5]). Alt document din 1652 arată pe Vlad Țurcanul și pe alții mărturisind, că au fost megieși și au locuit in satul mânăstirei Micșuneștii, căci acum ne-am vindut rumini însă fără de moșii, *că n'am avut*». [6]) Tot așa ne arată un doc. din 1690 pe doi boieri judecindu-se dela un vecin. Domnul intreabă pe acest vecin, dacă are moșie in satul boierului reclamant. Vecinul răspunde că *nu are moșie*, și domnul il lasă dus in satul piritului, unde el se oploșise. [7] Acești șărbi nestatornici își dau ei singuri numele de *venetici*, precum o fac într'un document din 1671, in care niște oameni

1) 1634; *Ibid.*, XLIII, 3.
2) 1720, *Ibid.*, *Condica lui Bașotă*, p. 43. De aceste doc. sint multe.
3) *Ibid.*, *Condica man. Arnota*, p. 79.
4) 1678; *Ibid.*, *Condica man. Barboșii*. XVIII, 13.
5) 1641; *Acad. Rom*, XXI, 229.
6) 1652; *Ibid.*, XX. 225.
7) 1690; *Ibid.*, LXV, 104.

din Brăgăgești, reclamați ca rumtni de mtnăstirea Snagovul,
spun că ei nu sînt de moșie din acel sat, ci venetici din altă
parte. [1])

Șărbii încă se mai rupeau de pe pămînturile lor, prin fugă,
pentru a scăpa de greutățile birurilor sau de apăsarea boierilor.
Am citat mai sus documentele în care domnia poruncea ca să
readucă pe șărbi la satele lor, ca să'și plătească cisla. [2]) Sînt
nenumarate documentele care constată fuga șărbilor și părăsirea
ocinelor lor de răul vremilor. Așa am văzut că una din cele
mai vechi amintiri despre rumîni, îi pomenește ca fugari, acei care
fugiseră pe timpul lui Mihnea. [3]) Prin un document din 1631 Irimia
Moghilă spune lui Toderașcu Cămărașul, să-și strîngă vecinii cu
toate bucatele lor, ori unde s'ar afla, și să-i ducă înapoi la satul
Șcheia. [4]) Un alt doc. din 1679 conține ordinul lui Șărban Can-
tacuzen către Murguleț Moldovanul «a-și strînge a lui oameni
care sînt rumîni dela Moldova, ori unde s'ar afla, în țară". [5]) În
1780 Grig. Ghica dă o carte lui Miron Cuza, „să prindă vecinii
și Țiganii, să-i ducă la moșia lui". [6]) Asemene vecini fugiți
erau adese ori strămutați de boieri, poate spre pedeapsă, pe altă
moșie decît pe a lor de baștină. Așa Neculai Mavrocordat dă o
carte lui Solomon Botez ca să adune vecinii, de unde vor fi ră-
sipiți, și să'i așeze iar *unde-i va fi voia*. [7]) Un alt document
fără dată ne spune, că niște vecini ar fi fost strămutați din Șăr-
bana în Bușila. [8])

Pe lîngă acești șărbi, desrădăcinați din pămînturile lor, bo-
ierii mai primiau, pe moșiile lor, adese ori oameni străini care
nu erau priviți ca șărbi la început; ba erau tratați chiar mai
bine decît șărbii, de oarece erau liberi să se strămute și nu e-
rau îndatoriți a munci decît 6 zile pe an. [9]) Copiii și coborîtorii
mai depărtați ai acestor oameni vor fi intrat însă în rîndul ve-
cinătății, dovadă procese în care sînt trași la vecinătate, chiar a-
cei așezați de curînd ca străini pe moșiile boierești. De ase-
mene și cu slugile. Așa un document din 1711 dela divanul
Knejiei Moldovei, în timpul ocupației rusești, spune, că oamenii
bejănari ce au stat cîțiva ani pe moșia Căuteștii și s'au hrănit
acolo, să s'aducă îndărăpt și să nu-i lese să se ducă afară dacă
s'ar dovedi, că au aparținut altor stăpîni. [10]) Videm deci cum oa-
meni străini erau trași în șărbire, dacă zăboviau cîtva timp de

1) 1671; *Ibid.*, XX, 157.
2) Mai sus, p. 417.
3) Mai sus, p. 416.
4) 1631; *Acad. Rom.*, IV, 156.
5) 1679; *Ibid.*, XLV, 27.
6) 1780; *Ibid.*, XXII, 42.
7) 1712; *Ibid.*, IV, 218.
8) *Ibid.*, II, 68.
9) Așăzămîntul pentru desrobirea vecinilor din Moldova. *Mag. ist.*, II p. 290.
10) 1771; *Acad. Rom.*, II, 277.

se hrăniau pe o moșie. De asemenea un document din 1636 conține judecata asupra unui om reclamat de Malcociu ca vecin pe cînd el susținea că n'a fost vecin ci slugă. [1]).

Pe de oparte deslipirea sătenilor de pe pămînturile lor și așezarea lor pe alte moșii, unde boierul le împărțea pămînt spre a se hrăni, pe de alta aceiași împărțire făcută la străini sau la slugile boierești, ai cărora urmași intrau apoi în rîndul șărbilor, nu mai puțin învechirea șărbilor adevărați, ai celor cu pămînturile lor sub stăpînirea boierească și amestecarea lor cu ceilalți oameni venetici de pe moșie, *toate aceste împrejurări explică întunecarea în mintea proprietarului a vechiului raport ce lega pe șărbul originar de pămîntul lui, și considerarea lui ca om ce se hrănia pe moșia proprietarului.*

Mai este apoi de luat în privire o altă nevoie a săteanului care-l împingea chiar pe el, a prefera să fie considerat ca împărtășit cu pămînt de către boier, decît ca avînd pămînt propriu. Aceasta era înmulțirea copiilor săi. Cum era să'i așeze, dacă avea mai mulți, pe bucata lui de pămînt, și ce le-ar fi rămas din ea, la o repețită împărțală? Dacă, dimpotrivă, boierul considera pe noii veniți la ospățul vieții, ca pe niște venetici pe moșia lui, și le dădea pămînt, toți copiii săteanului erau asigurați în traiul lor. Așa se stabili cu încetul obiceiul, ca boierul să fie dator a da însurățeilor o cîtime de pămînt, pentru a se hrăni pe ea. Odraslele șărbilor contribuiră deci și mai mult la întunecarea dreptului acelora din care ei se trăgeau.

Schimbarea raportului dintre boier și țăran și considerarea acestuia ca un om ce se hrănia pe moșia celui dintîi, este deci rezultatul unui proces psicologic, determinat prin prefacerea faptelor exterioare, și nu atîta acel al unui abuz conștiut, repetat în curs de veacuri. El se poate privi ca încheiat în legiuirea lui *Caragea* care spunea, că „claca este un chip de clădire (traducere necorectă a cuvîntului grecesc ἐμφύτευσις, care însamnă embatic, adecă închiriere veșnică) obișnuită în Țara Romînească și se întocmește cînd stăpînul moșiei primește pe clacaș, adecă pe săditor, să șază pe moșia lui" (Cap VI § 1).

Dar dacă se schimbase în mintea boierului, cugetarea asupra raporturilor dintre țăran și pămîntul pe care stătea, ce se petrecuse în mintea acestui din urmă?

Era peste putință de stîrpit din cugetul țăranului ideia, că pămîntul este al lui, chiar în cazul cînd îi era împărțit de iznoavă de boier; căci fiecare din țărani fusese proprietar sau fiu de proprietar și, dacă el pierduse proprietatea, privise totdeauna această pierdere ca rezultatul unei nedreptăți, unei asupriri, după cum și fusese lucrul în nesfîrșita majoritate a cazurilor. Apoi cei mai mulți din țărani se coborau din foști proprietari ai ocinilor lor. Acei ce se așezau între ei, fie străini, fie slugi, fie

1) 1636, *Ibid.*, IV, 234.

însurăţei, cu trecerea timpului şi amestecarea împrejurărilor, începeau şi ei a se privi drept băştinaşi pe moşia pe care stăteau, şi se îmbrăcau şi ei cu tradiţiile adevăraţilor băştinaşi. Aceiaşi strămutare a poziţiilor care împinsese pe boieri a nu vedea în locuitori decît oameni ce se hrăneau pe moşiile lor, adusese pe ţărani a se privi cu toţii de stăpînitori cu dreptate ai pămînturilor lor. In fiecare clasă, dreptul se răsfrînsese după imboldirea interesului individual şi sădise în mintea fie-căreia din ele, cu atîta mai adînc cu cît se scurgea timpul, idei protivnice asupra naturii relaţiilor juridice ce legau pe locuitori de pămîntul pe care stăteau. Pe cînd boierul înglobase majoritatea sătenilor de rădăcină în minoritatea veneticilor, săteanul cuprinsese minoritatea venetică în massa celor de baştină. Pentru proprietar, toţi sătenii deveniseră oameni fără pămînt dela început, sau pe care'i înstrăinase desăvîrşit către proprietari. Sătenii din protivă se priviau cu toţii, ca vechi proprietari ai pămîntului pe care ei îşi duceau traiul.

Cine avea pentru el dreptatea? Cum s'ar mai putea deslega această întrebare, cînd veacuri întregi o împleticise şi o încîlcise într'un chip nedescurcat? Dacă este însă să se hotărască lucrul după majoritatea cazurilor, este învederat că dreptatea stătea pe partea ţăranilor, care mai aveau apoi pentru ei şi argumentul fără răspuns, că nu *se putea ca temelia poporului tocmai să fie privită ca deslipită de pămîntul ţărei sale.* Istoria însă nu este cîmpul unde se realizază ideia dreptăţei. In lupta între formaţiunile ce se împing la lumină, izbîndeşte formaţiunea cea mai tare, cea mai cu rost de a trăi. Relaţiile între proprietari şi ţărani împinsese la suprafaţa apelor trecutului, cele două concepţiuni protivnice asupra raportului ţăranilor cu pămîntul pe care stăteau, concepţiuni oglindite în mintea celor două clase şi ele protivnice, ba chiar vrăjmaşe, ale proprietarilor şi locuitorilor. Era vorba nu atît de văzut care din ele era mai întemeiată pe dreptate, cît mai mult de aşteptat care din ele era să repoarte izbînda în lupta pentru viaţă, şi istoria trebue tocmai să arăte pentruce concepţiunea ţărănească izbuti să încalce pe acea boerească, şi aceasta tocmai în o societate condusă şi stăpînită de boieri. Din cauza acestei conştiinţi totdeauna vie, de şi intunecată, pe care ţăranul o avea despre dreptul său asupra pămîntului, el privea starea lui de şărb şi de rob al stăpînilor nu ca o bătae a lui Dumnezeu, căreia trebuia să se supună, ci ca o apăsare a căreia nedreptate el o simţea. Inainte ca protestările în contra acestei stări să iee în Transilvania şi în Ţările Romîne forma silnică a răzvrătirii, mai multe rostiri însemnătoare dăduseră pe faţă cugetele lor nemulţumite. Aşa într'o scrisoare a biraului de Dorna către acel de Bistriţa de pe la jumătatea veacului al XVII-lea găsim cuvintele „şi noi am mers cam de frică, că ne-au mînat cum ne ţin de păr, cum merg şi iobagiii d-stră unde-i mînaţi". Ba mai însemnat este încă cunoaşterea stării şărbilor de peste munţi din partea rumînilor şi a vecinilor de

dincoace de ei, şi cum ei se interesază unii de alţii cînd de o parte cînd de alta a Carpaţilor, întinzîndu-se tot mai mult convingerea că „Dumneavoastră nu veţi fi fără ţara noastră nici noi fără a Dumneavoastră". Aceste vorbe sînt mai limpede tălmăcite în altă scrisoare din 1669: „Cînd va fi greutatea la noi să se ocrotească de Dumneavoastră şi cînd va fi la Dumneavoastră greu, cu noi să puteţi trăi". [1])

In perioada de care ne ocupăm, se îndeplinesc două mari transformări în clasele societăţii romîneşti care se accentuează cu atîta mai puternic cu cît ne apropiem de sfîrşitul ei, şi schimbă cu totul condiţiile de viaţă ale poporului romîn, anume: *boierii în majoritatea lor devin dregători, iar ţăranii şărbi.* Libertatea şi neatîrnarea atît ale unora cît şi ale altora devine excepţia. Pe cînd însă cei d'intăi trag din alipirea lor către domnie însemnate foloase care le îmbogăţesc casele, ţăranii legaţi de pămînt cad într'o supunere tot mai mare către boieri, prefăcută cu timpul într'o adevărată robie.

Ambele aceste schimbări în starea locuitorilor trebuiau să aibă cele mai fatale urmări pentru neatîrnarea Ţărilor Romîne. Ele se bucurase de dînsa cît timp şi elementele lor sociale de căpitenie fusese neatîrnate, încît starea lor din afară oglindea numai decît pe cea internă. De îndată ce în lăuntru începe a predomni linguşirea şi robia, trebuia şi în afară să se manifesteze aceleaşi însuşiri. *Nu se putea doar răzăma libertatea pe robie şi neatîrnarea pe slugărie.*

Dacă însă şi decăderea clasei boiereşti din oameni liberi în aspiranţi la dregătorii făcu un rău nespus statelor romîne prin intrigile nesfîrşite pentru domnie, care-şi aveau motivul principal în rivalităţile boierilor dela ocuparea posturilor, fără îndoială că pricina de căpitenie a căderei lor stă în distrugerea elementului militar, pe care se răzămase la început lupta pentru neatîrnarea lor şi crearea unei poziţii însemnătoare în sînul statelor ce le înconjurau. Clasa cea întinsă şi numeroasă a proprietarilor mici care formau sîmburele cel puternic al oştirilor lui Mircea, Ţepeş, Stefan şi Ioan se împuţina pe fiece an. Căzînd cei mai mulţi moşneni în starea de şărbi, aceştia deşi cu durere vedeau dispărînd odată cu moşiile lor şi traiul neatîrnat, deşi din oameni liberi deveneau slugile unui stăpîn, totuşi adeseori găseau o compensare a acestui rău în scutirea lor de a mai merge în oaste. Boierii care aveau interes a-şi reţinea şărbii pe moşiile lor, nu le puteau învoi înrolarea în armată, pentru a nu se înstrăina de moşia boierească. Elementul de baştină dispărea tot mai mult din rîndurile oştirilor romîne, fiind înlocuit cu lefegii. Odată ce se schimbă sistemul, cel nou ajunse în curînd predomnitor, în sensul că armatele naţionale începură chiar a fi despreţuite. Domnii aveau mai mare încredere în sîngele cumpărat decît în acel al copiilor ţărilor însă-şi. Acel care aduse mai ales

1) Aceste scrisori în *Doc. Bistriţei* de N. Iorga, I, p. 99, 102 şi 16.

la vază pe lefegii, fu Mihaiu Viteazul. Sub el erau încă destui moșneni în Muntenia spre a constitui o oștire de valoare, după cum se poate vedea aceasta din faptul că numai cu 20 de ani mai înainte Ioan Vodă cel Cumplit putuse lupta cu atita energie în contra Turcilor, sprijinit aproape numai de armata țărănească. In loc însă ca eroul muntean să-i întrebuințeze spre apărarea țărei, socotea pe knejii și moșnenii Munteniei numai ca o materie bună de stors pentru a scoate banii cu care să-și plătească numeroșii mercenari, aruncînd el însuși pe moșneni în șărbire, cînd nu puteau plăti uriașele dări, și contribuind el însuș la dărăpănarea puterilor militare, pe temeiul cărora vroia cu toate aceste să-și clădească mărețele sale planuri.

Astfel Muntenia și Moldova, despoiate de bani prin jafurile ne mai pomenite ale stăpînirii turcești, cu o clasă boierească prefăcută în bande dușmane de competitori la dregătorii, slăbite în puterea lor de împotrivire prin scăderea și desconsiderarea armatelor naționale, ce puteau ele deveni de acum înainte de cît o jucărie din ce în ce mai ușoară în mînile asupritorilor lor? Numai cît în adîncul cugetării se făureau strunele ce erau să răsune cînd-va, sub arcușul vremilor viitoare.

A. D. Xenopol

Fetița doctorului

In fiecare seară doctorul Ulrich se așeza la pian ori lua violoncelul și cînta, cu ochii albaștri duși în gol, vr'un lied ori vr'o sonată. Și Brîndușa se lipea de dînsul, și asculta: cu ochișorii țintiți departe, cu fruntea înnaltă și boltită, îngîndurată, cu fața palidă, fină ca de fildeș, cu nările umflate,—cașicum ar fi sorbit lacome o mireasmă,—cu gurița roșie, tristă, cu colțurile arcuite puțin în jos. Era în stare să stea așa ceasuri,—mută, neclintită,—s'asculte.

Cînd îi fu fetița de cinci ani, începu să-i dea lecții de pian, serile, în lumina lină a lămpii, cu abajurul de mătase verde, care le punea pe frunte, pe mîni și clape răsfrîngeri de frunzare.

Fetița avea un talent rar pentru anii ei, și prindea repede, cu urechiușile ei trandafirii, toate melodiile pe care le cînta doctorul. Cînd era numai de șapte ani, începu a cînta bucăți întregi, cu o ușurință și o simțire care uimeau pe musafiri și-l făcea pe doctor s'o ia de subțiori de pe scaunul pianului și s'o înnalțe până 'n bagdadie. Cîntau cîteva bucăți împreună: fetița serioasă la pian, mîngîind clapele cu minușițele ei de copil, alintîndu-le ușurel, lăsînd, uneori, căpșorul bălai și creț pe spate, alene, închizînd pe jumătate ochișorii; tremurîndu-și dulce genele negre-lucii, care-i așterneau două umbre viorii pe umerii obrajilor; doctorul din violoncel, la spatele ei, cu colțurile gurii mari răsfrînte spre urechi, într'un zîmbet de fericire fără seamăn, ascultînd parcă și cu ochii cum cîntă fetița lui de sigură, și ținîndu-și,—la părțile mai grele,—răsuflarea, gata să sară de pe scaun, s'o strîngă la piept. Iar cînd venea cîte o parte furtunoasă, ochii Brîndușei se aprindeau, ca de mînie; între sprîncenele negre i se adînceau două încrețituri, pe fruntea boltită i se lămureau două vine albastre; și, aplecîndu-se asupra pianului, degetele mărunte băteau în clape, să le sfarme, făcînd să vuească, să geamă adînc coardele, ca niște glasuri depărtate de tunet, — pecînd o șuviță aurie îi cădea mereu în ochi, iar ea o zvîrlea îndărăt, scuturîndu-și capul pe spate cu un „ah" de necaz, rostit printre dinții albi și mărunți de șoarec.

Cu încetul, în capul doctorului Ulrich înmugurise un vis, pe care nu îndrăznea să-l mărturisească nimărui, nici nevestei,—mai ales ei, care, de bună seamă, și-ar fi rîs de el. Visa să facă din fetița lui o pianistă mare,—o pianistă care să cutreere lumea, să dea concerte pretutindeni; și și zicea, depănîndu-și visul,—mai ales cînd rătăcea pe uliți singuratic, șuerînd

vre-un lied de Schumann ori vre-o sonată de-a lui Heyden,—muzicanții lui favorați,—„și adică de ce nu s'ar putea să fie fetița lui o pianistă de seamă? In familia lui nu cîntau toți, de era o adevărată orchestră cînd s'adunau cu toții, sărbătorile?... Maică-sa nu cînta la pian dumnezeeşte din Chopin? Muzica plină de văpaia lunii, în care rătăcesc parcă perechi singuratece de îndrăgostiți... Tatăl lui nu cînta din violoncel ca un muzicant desăvîrșit?"

Și în urechi îi suna violoncelul, ca un glas cald de bariton; și-l vedea pe bătrîn, aplecat asupra violoncelului, cu părul alb, poleit de lampă, ca suflat de vijelie în jurul frunții înnalte și boltite ca fruntea fetiței lui... „De ce n'ar fi și fetița lui o muzicantă mare?" Și doctorul simțea crescîndu-i inima în piept; zîmbea și șuera ca un zănatec, de se uita lumea după el.

Lumea se întreba: de ce o fi umblînd doctorul așa de prost îmbrăcat? De pătimaș, nu e pătimaș; n'are nici o patimă: cărți nu-l vezi jucînd, chefuri nu face... Nimeni nu-i știa visul: să-și ducă fata la Conservator, la Viena. Asta-i hotărîrea lui nestrămutată; de asta el, care n'a strîns, până acum, nici o lețcae,—acuma strînge parale. Umbla cu acelaşi rînd de haine,—și vara și iarna,—de vre o trei ani; paltonul i se înverzise, i se lustruise pe la coate,—îl purta de cinci ani,—dar nici gînd n'avea să-și cumpere altul:

„Las', că e bun încă", murmura. Îi ține cald; ce-i trebue mai mult? Și simte c'ar fi în stare să umble ca un cerșitor, să înfrunte privirea batjocoritoare a lumii întregi, să mănînce ani de zile numai pîne goală,—numai să-și poată trimite fetița la Conservatorul din Viena:

„He-hei, acolo sînt profesori, se gîndește doctorul; acolo, halal, profesori..."

Până și nevastă-sa,—care n'avea niciodată obiceiul să-i vorbească de haine,—începuse să-i spue că-i îmbrăcat mai rău ca un hamal:

„Fă-ți, omule, un rînd de haine, că rîde lumea de tine; ce însamnă halul acesta de nesimțire?..."

Și doctorul zîmbea cu filozofie:

„Las' dragă, mi-oiu face mai tîrziu..."

Și adăuga, cu o licărire de glumă în ochii lui buni:

„N'am doar de gînd să mă'nsor a doua oară; mi-ajunge odată..."

Hainele lui vechi o fac și pe Brîndușa să sufere într'ascuns, să-și amintească de unele priviri ale oamenilor cînd trece doctorul pe uliți în redengota lui înverzită. In unele seri, doctorul, după ce s'au culcat toți, își șterge redengota cu benzină,—privind, căutînd de aproape petele cu ochii lui miopi; ori vîră, cu greu, ața în ac, cu degetele lui osoase, cu bătături la vîrfuri din pricina strunelor violoncelului, privind în zarea lămpii, și-și coase neîndemînatec un nasture ori își țîrle cu răbdare haina, cu nasul mare vîrît în ea,—și, din cînd în cînd, se uită, cu coada ochilor, spre patul nevestii-sa ori a fetiței. Brîndușa îl vede bine printre gene, dar se face că doarme: simte tulbure că dînsul se ferește și de ea, nu numai de maică-sa; și inima mititică i se strînge de milă. Se gîndește: „Saracu' tata, tare-i el bun și necăjit... Dac'ar avea ea parale, ar alerga într'un suflet la o prăvălie și i-ar lua un rînd frumos de haine fără să șie nimeni, și i l-ar pune binișor pe scaunul dela căpătîiu; și dimineața, cînd s'ar trezi dînsul și-ar da cu ochii de hainele nouă ș'ar privi mirat, cu sprîncenele ridicate,—ea s'ar face că doarme: nici n'ar sufla..."

Incep, apoi, a i se depăna alte gînduri: „Mama asta de ce-o fi fiind așa de rea cu dînsul; de ce nu i-i milă și ei de el?" Și simte c'o urăște în clipele acelea: nu pentrucă se poartă rău cu ea, dar fiindcă se poartă rău cu dînsul.

Simțirea ei prea fină pentru un copil,—izvorîtă parcă din niște coarde subțirele ca niște fire de paianjen,—a făcut-o întotdeauna să nu se simtă bine lîngă maică-sa, fără să-și dea seamă de ce—cum nu-și putea da seamă de ce se simte așa de bine lîngă tătîni-su, de ce-l aștepta cînd era numai un boț de doi-trei ani, de ce-i auzea cu bucurie pașii grei, osteniți, și-i alerga, într'un suflet, înnainte.

Doamna Ulrich n'avea nici o linie rotundă, mlădioasă; toată era alcătuită din linii frînte. Totul era ascuțit, tăios în ea: glasul, fața colțuroasă, ochii sfredelitori; și sufletul îi era izvodit parcă numai din ascuțișuri, ca întreaga ei ființă. Toate ascuțimile acestea de cremene, răneau sufletul ei de copil închis,—de copil prea cuminte, prea gînditor, în care răsunetele vieții vibrau prea puternic, se prelungeau prea mult. O glumă răutăcioasă pe care o făcea pe sama ei o colegă; o vorbă prea aspră, pe care i-o arunca vr'o profesoară, care habar n'avea ce instrument de simțire fină se ascundea în fetița aceasta cu sufletul zăvorît, cu ochii prea adînci și cu fruntea prea involată și înnaltă,—o urmărea, o chinuia zile întregi, o făcea să geamă noaptea în pat, cu dinții strînși, să se zvîrcolească până tîrziu ca de durerea unei răni. Dar niciodată nu spunea, nu se plîngea nimărui acasă; mîndria,—tot așa de rară pentru vîrsta ei, cași simțirea,—îi încleșta îndărătnic gura, o făcea să ascundă toate umilințile, toate suferințile ei de copil, în cea mai adîncă chilie a sufletului.

Dintre toate profesoarele, acea care o făcea să sufere mai mult era directoara.

Sufletul fetiței acestia gînditoare, era ca o vioară bătrînă moștenită dela cei doi bunici,—ca o vioară de preț, care, în loc să încapă în mînile unui artist, încăpuse în mînile neîndemînatice și greie ale unui lăutar. Directoara era profesoară de matematecă, și Brîndușa era cea mai slabă din toată clasa la matematici. Subt fruntea ei boltită,—făcută parcă anume ca să sune în ea mai adînc și mai frumos muzica,—gîndirea pășea încet,

greoae, ca ameţită, ca zăpăcită de răsunetele adînci ale simţirii. Şi doamna directoară îşi rotunzea ochii bulbucaţi de broască,—care stăteau parcă gata să-i zvicnească din orbite, şi ţipa tăios:

„Idioato, treci la loc...“

Şi fetiţa intra palidă în bancă, cu ochii arzînd ca de friguri, cu gura strînsă, caşicum ş'ar fi zăvorit un ţipet, gata să izbucnească,—şi s'aşeza la loc în rîsetele înfundate ale fetelor. Şi ţipetul acesta al directoarei i se înfingea, îi găurea parcă fruntea involată; îl purta zile de-arîndul ca pe-o aşchie înfiptă 'n creer, îi sfredelea urechile ca un burghiu de foc, îi aducea în inimă ca o suflare de frig, izvorită din hruba unei pivniţi şi o făcea să tresară noaptea prin somn.

Somnul îi venea greu şi atunci cînd se întorcea acasă cu sufletul liniştit. Atunci îi cînta în cap vr'o melodie pe care-o învăţase de curînd ori pe care o cîntase seara doctorul, la pian ori din violoncel, în lumina verde a lămpii cu abajur. Şi noaptea, în pat, subt fruntea ei boltită, melodia aceasta cînta mai frumos parcă, cu răsunete ciudate, ca venite de pe alte tărîmuri; se împletea ca o horbotă uşoară în căpşorul ei creţ, căpăta înţelesuri pe care nu le-avea ziua. Plîngeau tainic în ea glasuri omeneşti, se tînguiau sfioase suferinţi ascunse. Şi, deodată, i se părea că-şi plînge încetinel inima ei, toate suferinţele ascunse, prefăcute în cîntec,—ş'atunci simţea că i-s dragi durerile ei, că-s dulci aşa, închise în murmurul unui cîntec.

Cînd erau vînturi grele, iarăşi nu putea adormi până tîrziu; sta trează, ghemuită, cu genunchii la piept, subt plapomă, şi asculta, cu ochii închişi, cu o înfiorare plăcută de frică, glasurile felurite ale vîntului care-i închipuiau melodii ciudate. Cîteodată, i se părea cîntecul depărtat al unui violoncel; parcă se trezise doctorul şi cînta undeva departe, în altă odae. Uneori, melodia vîntului se subţia, se urca sus, se tînguia în game cromatice, ca izvorîte dintr'o vioară. Apoi, deodată,—după un răstimp,—prindeau a tremura, în podul vechiu, glasuri de flaute şi glasuri mai subţirele, mai tinere, ca de piculină. Cîteodată, cădeau tăceri mari, ca nişte lacuri de întuneric, care făceau să-i zvicnească inima mai tare. Şi, deodată, cobora, venea, ca din văzduh, o voce lină de tenor, şi după ea porneau glasuri perdute de soprani,—cîntau dulce, adieau ca un cor de îngeri, de parcă s'ar fi deschis porţile cerului.

Astfel vuetele vîntului, care, pentru lumea obişnuită, nu spun nimic, în sufletul Brînduşei cîntau cu voci felurite; cum cîntă vuetele obişnuite,—zgomotul unor paşi, al unui scaun răsturnat, un strigăt,—în bolţile adînci ale unor biserici: jos vuete,—şi sus, în noaptea bolţilor, fiecare din vuetele acestea,—până la cel mai urît,—cîntă cu glasuri de serafimi. De aceia, visurile doctorului nu erau o nebunie de părinte pe care dragostea îl orbeşte şi-l face să creadă că copilul lui are toate darurile alese. In şapte ani de zile, de cînd făcea atîtea economii,

— se lăsase şi de fumat, — doctorul izbutise să strîngă vr'o opt mii de franci. Banii i-a ţinut, la început, într'un livret, pe numele Brînduşei. Apoi, cînd s'au adunat mai mulţi, a cumpărat bonuri, — fireşte, că tot pe numele fetiţei lui. Şi, uneori, seara, cînd adormeau toţi, se apropia, adus de spate, în vîrful degetelor, ca un hoţ, de săltarul în care-şi ţinea, într'o geantă veche, bonurile, şi scoţîndu-le, le răvăşea pe genunchi cu un zîmbet de avar care-şi mîngîe aurul.

Peste un an, avea să-şi trimeată fata la Viena; o mai lăsa să-şi facă şi clasa a patra, şi, pe urmă, s'a isprăvit, o duce la Viena. Acolo sînt profesori mari, adevăraţi maiştri, nu cîrpaci ca la Conservatoarele noastre,—se gîndea, el, clipind fericit, în lumina micşorată a lămpii, cu teancul de bonuri pe genunchi.

* * *

Era într'o recreaţie de după-amează. Fetele se primblau prin clasa tristă, mohorîtă, în ziua aceia ploioasă de toamnă. Din cînd în cînd, uşa din fund se deschidea şi intra ori eşea o fată, ş'atunci se vedea un coridor lung, întunecos, prin care se primblau, la braţ, alene cîteva eleve în şorţurile lor negre ca nişte rochii de doliu. Din toate clasele se înnălţa un zumzet aspru, adînc, din care, uneori, tresărea un strigăt tînăr,—un nume, — ori tremura un rîs subţirel. Brînduşa sta, ca întotdeauna, la locul ei, cu faţa albă răzămată într'o mînă; şi'n ochii ei negri,—de-un negru de catifea în ziua acea,—se oglindea parcă toată melancolia aleii de castani de-afară, care îşi cernea încet frunzele ruginite. Asculta, aşa, fără nici un gînd, zbîrnîitul ca de ghitară pe care-l făcea undeva o şuviţă de apă în vr'un ţazan. Urmărea cu ochii, în neştire, cîte o frunză care cădea în unde tremurătoare şi, —înainte de-a ajunge jos, în noroiu,—lupta, cerca parcă să se întoarcă înnapoi la ramura de pe care se desprinsese,—şi cădea apoi, ca sleită de puteri. Şi prin ochi, prin urechi,—odată cu priveliştea aleii de castani şi cu susurul, cu suspinul, cu freamătul ploii,—îi intra în suflet şi frigul umed de afară; şi inima, ca înfiorată, se strîngea, se pitea parcă, asemenea unei vrăbii ude, în burniţa rece.

Cum stătea astfel neclintită, la locul ei,—îşi auzi numele; întoarse capul şi clipi mărunt din genele lucii. In faţa ei sta directoara şi o privea ţintă, tăios, cu ochii rotunzi şi bulbucaţi, verzi,—caşicum s'ar fi ridicat într'înşii o undă din veninul sufletului ei mic. O auzi ca de departe:

— Ce stai înnaintea mea jos ca o dobitoacă? In trei ani de zile, de cînd eşti aici, n'ai învăţat nici atîta lucru măcar: să fii cuviincioasă cu profesoarele?

Şi Brînduşa se ridică cu mintea ameţită, ca de-o lovitură grea de pumn în creştet. Imprejur,—suite pe bănci,—fetele se îngrămădeau, se striveau, să audă, să vadă. Şi fetiţa doctorului zărea, ca printr'o ceaţă, clipind, licărind, lucind zeci de ochi răi,

ca ochii unor jivine,—și nu pricepea ce s'a întîmplat cu ea și unde se află.

„Uite-te la mine; nu te uita în altă parte..." răcni directoara sgîlțiind-o de umeri, scormonind-o până în adîncul sufletului; spune-mi de ce te-ai îngălbenit așa, de ce te-ai zăpăcit așa,—dacă n'ai nici o vină? Ori te știi vinovată cu ceva,—spune, vorbește!..."

Îi înfingea unghiile în umere ca niște ghiare, aplecîndu-se asupra ei cu nările umflate, zvîrlindu-i în obraz mirosul acru al gurii cu dinții stricați, înnegriți, cașicum ar fi mușcat dintr'un boț de zmoală.

„Ascultă, se rînji directoarea, zguduind-o mai tare,—lui Burghelea care stă lîngă tine, îi lipsesc doi franci,—înțelegi? I-a furat cineva doi franci... Ea astăzi a stat toată vremea lîngă tine; nu s'a mișcat de lîngă tine decît numai cînd a băgat de seamă că-i lipsesc banii și a venit la mine plîngînd... N'a avut cine să-i fure banii, alta, decît tine..."

Și prinse a țipa ascuțit, din gît, ca eșită din minți:

„Mărturisește c'ai furat; mărturisește, îți zic... A, tremuri... De ce tremuri,—dacă ești nevinovată, de ce tremuri? De ce te uiți la mine așa de speriată? Ha? A, stai, stai, că nu scapi, nu scapi..."

Și prinse a-i scotoci buzunarele, cu mișcări înfrigurate, gîfîind; și, deodată, cu un răcnet sălbatec, înnălțînd o mînă deasupra capetelor îngrămădite împrejur:

„Uitați-vă, fetelor, banii,—uitați-vă..."

Și arătînd între degete banul de argint, cu cealaltă mînă-i pălmui obrajii galbeni ca de ceară, răcnind răgușit, înnecîndu-se:

„Hoațo... Hoațo... O problemă nu știi să dezlegi; da' să furi știi... Dacă mărturiseai, ticăloaso, scăpai mai eftin,—da' așa, fiindcă n'ai vrut să-mi mărturisești, am să te dau afară din școală, ca să te învăț minte să mai furi..."

Brîndușa nu se desvinovățea; privea numai cu ochii sperieți împrejur, cașicum ar fi căutat un loc pe unde să fugă,—și tremura din tot trupul ca de friguri: îi tremurau picioarele încovoiate, îi tremurau mînile,—și lumina zilei se stinsese parcă. Abia auzi țipătul directoarei:

„Haiti, ia-ți cărțile și pleacă acasă! mie hoațe nu-mi trebuesc... Ș'o lună să nu-ți mai calce piciorul la școală, că te zvîrl pe fereastră... Afară, afară..."

Și Brîndușa se pomeni în mijlocul străzii, în ploae, strîngîndu-și geanta cu cărți subțioară. Se uită aiurită împrejur, neștiind încotro s'apuce. Porni cu picioarele moi; dar simți că ulița se învîrtește cu ea; întinse o mînă, ca prin întuneric, și se sprijini de un felinar. I se păru, însă, c'aude niște țipete,—și ridică ochii. Zări, ca printr'o negură, capete îngrămădite la o fereastră a școlii și tresări ca de arsura unui biciu. Și se trezi fugind prin ploaea piezișă, ca gonită din urmă.

Innoptase, se aprinsese felinarele, și fetița doctorului mergea mereu înnainte, pe ulițí necunoscute. Rochița-i era grea de apă. Ploaea o răzbise până la piele; dar ea nu simțea; mergea înnainte, ca gonită de glasul tăios care-i țipa în urechi: „Hoațo-hoațo-hoațo..."

Și zgomotul pașilor ei prin noroiu, și murmurul nesfîrșit al ploii,—toate vuetele,—rosteau, strigau cuvîntul acesta, pe care îl simțea în cap pe-o rană. Rătăcind astfel în neștire, se pomeni deodată în fața casei. Se opri, dar nu îndrăzni să intre. Își încordă auzul; ascultă ținîndu și răsuflarea. În casă nu se auzea nimic. Pe la ferestrele luminate trecu o umbră și inima Brîndușei se izbi speriată. Pe uliță se apropiară niște pași grăbiți. Se strecură repede în întunericul ogrăzii în care luceau cîteva bălți. Rămase o clipă nehotărîtă, neștiind unde să se ascundă. Zări la cîțiva pași fîntîna,—și fugi subt acoperișul ei. De acolo, lipită de un stîlp, vedea drept în odaia în care era pianul și rezemat de pian, violoncelul. Lampa cu abajurul verde ardea liniștită pe pian, ca în fiecare seară, punînd pe violoncel și pe luciul pianului cîteva răsfrîngeri verzi.

„Tata nu-i acasă.." murmură cu buzele uscate; și se gîndi:

„Nu i acasă; mă caută..."

Și dintr'odată, ca niște frînturi de fulgere, îi clipi gîndul, că poate dînsul știe, a fost la școală; și directoara i-a spus c'a dat-o afară fiindcă a furat. Ochii îi ard orbitele ca doi cărbuni. Mintea i s'a aprins parcă și arde, se mistue ca o grămadă de vreascuri uscate. Și inima îi țipă în urechi, cu fiecare zvîcnitură: „Hoațo, hoațo, hoațo". S'aud iar pași. Pe poartă intră doctorul călcînd deadreptul prin bălți, cu capul gol, dînd din mîni ca un om cu mințile spulberate în vîrtejul nebuniei.

Fetița își simte tot trupul cutreerat de flacări. Se frînge peste ghizdelele fîntînii. În fund, apa lucește ca un ochiu de fiară. Rostește printre dinți o vorbă neînțeleasă, întinde brațele în gol,—și se prăbușește în noaptea umedă a fîntînii, ca amețită de ochiul din fund. Ciutura se izbește de două ori de pereții de piatră, făcînd să zurue lanțul; și,—după un răstimp scurt,—răsună în adîncuri vuetul apei, cașicum ar fi zvîrlit cineva un bolovan. Apoi nu se mai aude decît scîrțîitul ușurel, ca de greer, al ciuturii, care se leagănă în noaptea fîntînii, deasupra lucirii apei.

N. N. Beldiceanu

Note pe marginea cărților

BRAND

Orice om, pentru care categoria idealului reprezintă ceva mai mult decît un cuvînt sunător; orice om care nu privește viața prin prisma unei animalice quietudini, sau nu se poate resemna să păstreze în fața ei atitudinea estetică a juisorului,--a cunoscut în istoria lui sentimentală momente în care valoarea, care exprima pentru el idealul, a avut de suportat conflicte cu datorii familiale, profesionale sau sociale, datorii impuse de necesitățile vieții și ale istoriei.

Momente de dureroasă criză, în care insuficiența principiilor etice abstracte și formale, în fața aspectelor multiple și variate ale realității concrete, apare într'un relief atît de izbitor!

Chiar dacă am face la ele un apel desperat, în asemenea împrejurări, aceste principii nu ne pot da decît vagi norme de apreciare și nici un răspuns clar asupra liniei noastre de conduită.

Impulsia profundă, forța motrice a acțiunii individuale, trebue căutată în altă parte, în regiunile afective și obscure ale personalității noastre.

După însușirile ei native, cumpăna hotărîrii se apleacă, în ultimul moment, într'o direcție sau în alta.

În voințele tari, în sufletele logice și unitare, ea înclină către drepturile idealului; în voințele slabe, în sufletele sensibile și divizate, cîntăresc mai greu celelalte datorii imperioase.

Oricare ar fi însă rezultatul luptei, în mod fatal însă una din părți trebue să fie învinsă, și în sufletul nostru răsună totdeauna dureros glasul părții învinse.

În acei în care triumfă idealul, murmură sentimentele naturale și sociale nesocotite; în acei în care aceste sentimente sînt mai tari, protestează înaltele cerinți ale idealului îngenunchiat.

Întrucît și până unde una din părți trebue să se plece și să renunțe la drepturile ei în fața celeilalte? Problemă grea între toate, problemă pe care viața o pune cu neîncredere în calea noastră. E un moment penibil și solemn în același timp, acel

în care omul se află la punctul de întretăiere a două drumuri, silit să apuce pe unul din ele, conștient că acele două drumuri se îndreaptă către două puncte extreme și opuse, de o valoare desigur inegală, dar pentru firea noastră tot atît de greu de suportat, eroismul sau lașitatea.

Și dacă acest moment e atît de grav pentru orice om care privește dincolo de această zi trecătoare, cu cît trebue să fie el mai profund pentru individualitățile superioare, care simt în sufletul lor o chemare și pentru care idealul are cu deosebire un caracter imperativ, absorbant și mistic!

Conștiința omului cult din toate epocile a cunoscut desigur această problemă. În unele epoci ea a fost însă pusă cu mai multă intensitate decît în altele. În epocile clasice și organice, în care aspirațiile individului nu se ciocnesc cu spiritul instituțiilor și acel al mediului social, mai puțin decît în perioadele critice, care coincid cu marile transformări sociale.

Epoca noastră,—în care drepturile individului și acele ale comunității, drepturile rațiunii și acele ale tradiției, drepturile spiritului critic și acele ale forțelor inconștiente sînt revendicate c'o egală putere,—nu face parte desigur dintre cele dintâi.

Incepînd cu Antigona lui Sophocle, poate cu Prometeu al lui Eschil, marea problemă care—pururi veche și pururi nouă—n'a dispărut niciodată cu totul de pe scena conștiinții omenești, și-a găsit în nenumărate opere literare poetica ei expresie.

În vremea noastră nu cred însă că ea a fost pusă undeva cu mai multă vigoare, adîncime și înnălțime de cugetare ca în Brand, marea operă a lui Ibsen.

Acest puternic poem dramatic are desigur înainte de toate un caracter profund norvegian.

În țara fiordurilor și a ghețurilor veșnice, în fața unei naturi triste, aspre și neîndurătoare, omul își concentrează toată capacitatea lui de observație și de analiză înnăuntru, asupra vieții sale interioare și a infinitelor ei adîncimi.

Cele mai mici conflicte, care se petrec aici, iau ușor în ochii lui proporții uriașe și un caracter sever de gravitate tragică.

Pentru spiritul latin, spirit de măsură și de grație, pe care-l pasionează înainte de toate natura sensibilă sau variatele aspecte ale vieții grupului, conflictele care tulbură pe un om dela nord apar ca ceva disproporțional și straniu, ca niște fapte c'o semnificație obscură, exprimate într'o limbă neînțăleasă.

E surprinzătoare, în această privință, lipsa de comprehenziune cu care un spirit de o finețǎ și de o pătrundere neîntrecută, ca Jules Lemaître, a vorbit totdeauna de teatrul lui Ibsen.

Profund norvegiană prin seriozitatea gravă a caracterelor și a situațiilor, cași prin forma tăioasă și extremă pe care o dă conflictului, Brand are însă un accent profund omenesc și fixează cîteva din trăsăturile firii noastre eterne.

Un suflu de idealism grandios străbate această poemă. Cine trăește puțin în intimitatea ei respiră aerul tare al înnălțimilor

şi simte aproape de dînsul prezenţa imaterială a unuia din marii poeţi ai lumii.

*

Brand e reprezentantul tipic al marilor fanatici ai idealului. El face parte din acei oameni care pun în serviciul credinţii lor o voinţă neşovăitoare şi inflexibilă, voinţă pe care obstacolele drumului—departe de a o opri sau a-i slăbi puterea—nu fac decît s'o oţălească şi s'o exalteze. Pentru idealul său imaterial, această voinţă e gata să sacrifice totul: cele mai mari legături pămînteşti—viaţa, soţia, copilul. În faţa idealului, nu pot exista pentru conştiinţa lui Brand tranzacţii, nici compromisuri.

„Tot sau nimic" e constanta şi teribila lui deviză. Dumnezeul lui Brand e judecătorul aspru şi neînduplecat al Bibliei, nu un moşneag comod şi indulgent faţă de slăbiciunile noastre. Acest Dumnezeu cere omului jertfe. Avram a sacrificat odinioară lui Iehova pe fiul său, Isac, şi Brand oricînd e gata să facă şi el un astfel de sacrificiu.

Viaţa nu însamnă nimic pentru dînsul şi nici o primejdie nu-l înspăimîntă. „Dacă nu eşti gata să dai pentru Dumnezeul tău viaţa, însamnă că nu-i dai nimic" spune el ţăranului care, chemat la patul de moarte al fetei lui, e gata să dea orice pentru sufletul ei, dar nu îndrăzneşte să-şi expue viaţa pentru a asculta ultima ei dorinţă.

Preot, nimic nu opreşte pe Brand dela îndeplinirea îndatoririlor lui sfinte şi nu odată, pentru salvarea sufletelor, el înfruntă furia valurilor sau a furtunii. În faţa idealului său, obligaţiile către părinţi sau către familie nu însamnă nimic.

Mama lui Brand e o bătrînă care a dus o viaţă uşoară şi nu poate renunţa uşor la bunurile lumii. Dar se teme de moarte şi de judecata care o aşteaptă şi imploră pe fiul ei, ca preot, să-i făgăduiască că în momentele din urmă va îndeplini serviciul divin la căpătăiul ei. Brand îi pune o condiţie: să renunţe la toată averea ei. Cînd ceasul morţii se apropie, Brand e chemat. El întreabă dacă condiţia pusă de dînsul a fost îndeplinită. Mama lui Brand renunţă la jumătate din avere, la nouă părţi; dar n'are curajul să renunţe la totul. Brand refuză cu hotărîre să vie la căpătăiul ei şi insistenţa doctorului, caşi acea a soţiei, îl lasă neînduplecat. Mama lui moare fără preot. „Dumnezeu nu e desigur atît de aspru ca fiul meu", sînt ultimele ei vorbe.

Satul în care Brand e pastor e aşezat într'o regiune sălbatecă şi într'o climă aspră. Cu teamă vede Brand şi soţia lui, Agnes, copilul lor devenind tot mai slab şi mai palid. Un medic prieten le spune că viaţa copilului e în primejdie, dacă nu părăsesc cît mai repede localitatea şi nu se mută într'o regiune mai dulce. Brand e un moment mişcat în sufletul lui de părinte, dar îndată datoria lui de pastor şi drepturile imperative ale

idealului înving, căci în faţa lor, după nestrămutata lui convingere, orice afecţie terestră trebue să tacă. Şi pecînd Agnes cu copilul în braţe se pregăteşte să plece, Brand poruncitor o opreşte. Ea se întoarce îndurerată şi supusă în faţa acelui teribil Iehova care cere sacrificiul copilului.

Un an a trecut dela moartea lui. E seara Anului nou. În casa cernită a lui Brand, în faţa pomului aprins, trecutul dispărut învie cu toate amintirile-i scumpe. Imagina iubită a copilului chinueşte greu sufletul mamei şi cu ochii în lacrimi priveşte Agnes cimitirul din faţă în care zac rămăşiţele lui pămînteşti. Ea scoate din scrin hăinuţele copilului mort, le pipăe şi le priveşte lung, cu înduioşare. Afară e furtună şi frig, şi o cerşetoare caută adăpost cu copilul ei gol în scutecele lui îngheţate. Cu lăcomie priveşte hainele scoase din scrin şi le cere pentru copilul ei, lui Agnes. Ea ezită să se despartă de aceste lucruri scumpe, dar Brand intervine poruncitor şi Agnes le dă încetul cu încetul, una cîte una. Ar vrea să mai păstreze măcar ceva din ele, cea din urmă amintire dela copilul pierdut, dar voinţa lui Brand e neîndurătoare. „Tot sau nimic" spune dînsul şi, zdrobită, ea îndeplineşte dorinţa lui până la capăt. Resorturile ei sufleteşti sînt însă sfărâmate şi, cînd Brand vrea s'o întărească arătîndu-i cît s'a înnălţat prin mărimea sacrificiului, ea-i răspunde: „Cine a văzut de-aproape pe Iehova trebue să moară!" Şi Agnes va muri.

E desigur una din cele mai delicate creaţii ale lui Ibsen această figură a lui Agnes, vie întrupare a celor mai nobile trăsături ale idealului femenin, cu entuziasmul lui aprins pentru valorile înnalte ale omenirii, cu puterea lui infinită de devotament şi de resemnare.

Era o fată veselă şi zglobie care surîdea cu inconştienţă în faţa vieţii cînd a întîlnit în cale pe Brand. Ea nu văzuse până atunci decît aspectele exterioare şi superficiale ale vieţii. Nici o notă cu un accent serios şi profund nu tulburase încă orizonul ei sufletesc. Caşi logodnicul ei, pictorul Eynar, ea nu privise până atunci viaţa decît din punctul de vedere al momentului trecător, ca o piesă frumoasă cu tablouri variate, izvor nesfîrşit de plăceri estetice. Dar pecînd Eynar, estetul „prinzător de fluturi" — aşa numea viteazul Ludvig Börne pe artiştii de această trampă—era menit să rămînă veşnic în acest stadiu sau să se coboare tot mai jos pe scara hedonismului, Agnes ascundea în sufletul ei germenii unor porniri de o altă esenţă.

Dela început,—ce trist şi inexorabil e pentru unii destinul!—întunecatul idealism al lui Brand o impresionează, ea presimte înnălţimea lui. Şi mai tîrziu cînd Brand, gata să înfrunte furia valurilor pentru a salva un suflet, cere ajutorul cuiva din mulţimea adunată pe ţărm şi cînd logodnicul ei, îndemnat de dînsa să dea acest ajutor, ezită să-şi expue viaţa,—ea zăreşte deodată, cu fulgerătoarea intuiţie a femeii, tot vidul moral care s'ascunde în sufletul artistului. „O prăpastie ne desparte de-acum înainte" îi

spune ea cu hotărirea chipelor definitive. Brand i-a deschis viziunea unei lumi nouă. Cu un nobil curaj ea sare în barca acestuia şi înfruntă cu el primejdiile drumului şi ale vieţii.

Cu elanul aprins al unei firi pasionate care conţine rezerve infinite de sentiment, îmbrăţişează ea asprul ideal al lui Brand, pe care-l iubeşte, îl admiră şi, tovarăşă credincioasă, îl urmează cu eroism pe o cale spinoasă, nespus de grea, samănată numai cu jertfe.

Nu odată mărimea jertfelor, severitatea întunecată a idealului o apăsă, dar sufletul ei înnalt şi devotat se resemnează fără de murmur. Suspinînd, ea spune lui Brand: „Eşti prea aspru. Acolo unde trebue să atingi, loveşti." Sau altă dată: „Biserica în care ne rugăm e parcă prea îngustă, prea lipsită de aer".

Dar puterile omeneşti au limitele lor pe care nimeni nu poate să le depăşească. Forţele vieţii nesocotite se răzbună c'o inexorabilă fatalitate şi, într'o lentă agonie, coardele fragile ale acestui suflet pur amuţesc încetul cu încetul.

Cu nuanţe deosebite de temperament, Brand şi Agnes sînt reprezentanţii idealismului etic, creaţiile alese ale unui cugetător şi ale unui poet. Intr'un contrast izbitor cu aceste nobile tipuri şi cu penelul crud al satiricului, a zugrăvit Ibsen figura primarului şi pe acea a protoereului, ca reprezentanţii unei concepţii a vieţii prozaice şi utilitare. Pecînd Brand sacrifică totul idealului, primarul urmăreşte cu aceiaşi tenacitate interesul lui personal şi acel al familiei. Tot ce nu vine în imediată atingere cu acest interes nu are pentru el cea mai mică valoare. E caracteristică scena în care o femee din popor cere ajutor pentru bărbatul ei care moare. Pecînd Brand se grăbeşte să răspundă la chemarea ei, primarul rămîne indiferent, spunînd: „E un lucru care nu intră în atribuţiile mele, şi e vorba de un om care nu-i din comuna mea".

Pecînd Brand, logician dogmatic şi rigid, e mai totdeauna lipsit de comprehenziunea justă a oamenilor şi împrejurărilor, primarul ştie să pătrundă c'un miros fin de vulpe în sufletul altora şi cu o mare abilitate ştie să se adapteze situaţiilor, utilizîndu-le totdeauna în favoarea lui. Pe Brand l-a înţăles repede. Luptă la început contra acestui rival primejdios; dar, cînd vede că forţa a trecut de partea lui Brand, schimbă imediat tactica şi îi propune singur pacea. Necruţînd nici un mijloc ca să-şi refacă în ţinut popularitatea care începe să se zdruncine, el se hotăreşte să lanseze o idee nouă: înfiinţarea unui azil de infirmi, la un loc cu alte instituţii mai puţin onorabile. Dar pentru asta are nevoe de bani şi în acest scop apelează la Brand, a cărui influenţă asupra poporănilor îi poate servi planului. Cînd Brand refuză concursul său, dezvăluindu-i intenţia lui de a clădi o biserică nouă în locul celei vechi care a devenit prea strîmtă, primarul renunţă imediat la azilul lui şi, cu un zel deosebit, îmbrăţişează ideia lui Brand, oferindu-se să colaboreze cu el la clădirea bisericii, căci a văzut pe dată că în această întreprindere poate găsi o bună ocazie să-şi refacă iarăşi popularitatea. Maleabil, fertil în resurse, cu măestrie ştie el să manevreze toate resorturile inferioare ale mulţimii şi dacă nu poate calcula exact totdeauna, acest demagog lipsit de scrupule e dintre acei care în lupta vieţii, la urmă, totdeauna cîştigă.

Mai puţin cinic şi tot atît de reprezentativ e protoereul, un personaj care-ţi aduce aminte de unii eroi din „Provincialele" lui Pascal.

Acest servitor al bisericii nu neagă drepturile idealului, dar crede că ele nu trebue afirmate decît în zilele mari. Cele şase zile ale săptămînii sînt ale vieţii comune, duminica e pentru ideal. Şi chiar atunci preotul nu trebue să mustre decît cu indulgenţă, căci Dumnezeu e bun şi îngăduitor faţă de păcatele muritorilor.

In faţa bisericii noi clădite, după sforţarea lui Brand, şi a cărui inaugurare peste cîteva momente va fi serbată, el dă sfaturi păr'nteşti acestuia. Zelul moral e un lucru demn de laudă, dar nu trebue să rămînă decît o afacere particulară; el nu trebue să se manifeste contrazicînd moravurile, drepturile autorităţilor sau prejudecăţile epocii. In vremi'e noastre de egalitate, aceasta nu tolerează valori nouă şi în faţa ei aspiraţiile cele mai profunde ale personalităţii trebue să abdice.

Utilitarismul egoist şi cinic al primarului, ipocrizia şi laşitatea somnolentă a protoereului revoltă adînc pe Brand. Desgustat de tot ceia ce-l înconjoară, noua biserică care trebue să adăpostească asemenea suflete i se pare acum mică, urîtă, meschină.

Pe vîrfurile cele mai înnalte ale muntelui va clădi el alta nouă, mai frumoasă, mai spaţioasă, mai largă.

Cu eloquenţa aprinsă a profeţilor, vorbeşte Brand mulţimii adunate. Vorbele lui aprinse, puterea hipnotică care se degajează din această voinţă tare, subjugă sufletele şi, într'o viforoasă şi nebună ascenziune, mulţimea îşi urmează profetul, pe drumul care duce spre extremele culmi.

Dar drumul devine tot mai greu, suişul mai drept, pretutindeni stînci, gheţuri, şi gerul care creşte. Oboseala, foamea încep a slăbi avîntul. Unii murmură, alţii întreabă pe Brand cît mai e de suit, ce jertfe mai sînt de făcut şi care le va fi răsplata? Brand le răspunde cu dispreţ: „Drumul vostru nu se sfîrşeşte decît odată cu viaţa, jertfele pe care trebue să le faceţi sînt sacrificiul tuturor idolilor şi a dorinţelor voastre terestre, preţul victoriei, unitatea voinţei, elanul credinţii, puritatea sufletului, veselia de a fi jertfit totul şi pe frunte corona de spini".

„Trădare!" strigă mulţimea. „Am fost înşelaţi". Unii vor să se întoarcă, alţii despereazâ de a mai merge înnainte. Protoereul şi primarul, care i-au ajuns din urmă, desleagă situaţia. Primarul care-şi cunoaşte poporănii mai bine decît Brand, a inventat o stratagemă. El vorbeşte eloquent de cantitatea enormă de peşte pe care a aruncat-o pe ţărm fluxul mării şi care-i poate îmbogăţi dintr'o dată. Ştirea face impresie şi cînd protoereul făgădueşte oilor rătăcite că nebunia lor momentană va fi ertată,

cei mai mulți încep să părăsească pe Brand. Cei mai zeloși chiar șovăesc; alții se revoltă împotriva lui, indignați că s'au putut lăsa înșelați de dînsul; unii dintre ei încep a-l blăstăma și a-l lovi cu pietre. Toți îl părăsesc în cele din urmă și trec de cealaltă parte.

Protoereul mulțumește lui Dumnezeu care a transformat revoluția în reacțiune, și cînd zărește pe Brand, care suind muntele se depărtează singur și sîngerînd, primarul exclamă: „Oricum, judecata asta a poporului nu mi se pare tocmai umană". Protoereul îi răspunde, clătinînd din umere: „Vox populi, vox dei".

Ce profund adevăr psicologic întîlnim aici, în această evocare a turmei credule care e mulțimea, și totuși nu merită numai disprețul nostru această turmă. Desigur egoismul, lașitatea, violența, instinctele, pe care primarul a știut atît de bine să le deștepte, o tîrăsc în jos cu toată covîrșitoarea greutate a forțelor terestre, dar nu trebue să uităm totuși că ea nu a fost cu totul surdă la glasul idealului. O bună parte a drumului ea a urmat chemarea înflăcărată a lui Brand și nu l-ar fi părăsit poate, dacă el știa unde și cînd să se oprească, dacă se resemna să clădească noua lui biserică pe o înnălțime c'o climă mai blîndă, mai potrivită cu acea a sufletelor care-l urmase, și nu pe primejdioase piscuri de ghiață, piscuri care se pot confunda cu cerul, dar care pentru ființa omenească sînt prea depărtate sau inaccesibile.

Singur, părăsit de toți credincioșii de odinioară, Brand sue mereu povîrnișul drept al muntelui. Dar desperarea începe a-l cuprinde și, obosit, cu hainele rupte, cu trupul sîngerat, el cade în omătul rece. Viziuni din trecut apar în chinuitul lui suflet. Imaginea soției iubite care-i vorbește de copilul lor, de viața fericită de odinioară. Ea-i făgăduește că o vor reîncepe iarăși, dacă el se va întoarce iar la biserica din vale și va renunța la teribila lui deviză: „Tot sau nimic". Brand ascultă, se înduioșează, dar rămîne neînduplecat. Viziunea dispare. Brand se trezește, se ridică în picioare, vrea să pornească înainte, căci n'a renunțat la luptă. Dar nu poate uita cu totul trecutul și în acest moment suprem sufletul lui e cuprins de nostalgia păcii, a afecțiilor liniștite, a razelor de soare, a văilor calde.

O fată cu spiritul rătăcit îl întîlnește acum și, ultimă ironie, văzînd hainele sfîșiate și trupul lui sîngerînd, ea crede că se află în fața mîntuitorului și i se închină cu mînile împreunate.

O avalanșă pornită din înnălțimi îi acopere pe amîndoi și în vuetul căderii se distinge o voce cerească: „Deus caritatis". Voce, care în fața bilanțului unei vieți omenești ce însamnă energie, suferință, luptă, parcă în același timp mustră, înțelege și iartă.

Ca toate operele mari, acest simbolic și măreț poem ne silește să privim mai adînc în sufletul nostru și rămîne un izvor de înnalte și durabile învățăminte.

Un nimb eroic încununează aspra figură a lui Brand. Această tensiune superbă a voinții în serviciul idealului lasă desigur impresia victorioasă a sublimului, ca orice forță omenească desfășurată până în ultimele limite ale virtualității ei. Dar în această impresie trăește însă și un element de neliniște și de teroare și acest eroism orb, care samănă în calea lui atîtea dezastre, uneori jignește, alteori revoltă conștiința noastră.

Ce drept avea Brand să sacrifice, pentru ficțiunea abstractă a idealului său, viața soției și a copilului? A-ți jertfi viața pentru ceia ce socoți idealul, cînd apare necesară această jertfă! Dar a jertfi pentru acest ideal viața altora cînd nu poți avea siguranța că aceștia îl înțăleg și îl aprobă, e un idealism inuman și crud, un idealism care—asemeni unor divinități orientale—nu poate trăi fără victime, un idealism care violentează și drepturile vieții și acele ale persoanei omenești.

Nu mai puțin nesocotește acest idealism drepturile realității sociale și istorice.

Incercarea lui Brand era condamnată de mai înnainte, căci cu ochii fixați numai spre cerul absolutului nu se poate crea ceva durabil în această lume terestră a relativului.

Un ideal fecund nu poate fi de o esență cu totul deosebită decît acea a realității sociale în care își face apariția. El trebue să ție samă de condițiile speciale ale acestei realități, căci la urma urmei tot din ea orice ideal izvorăște și tot din ea pornesc profundele lui rădăcini nutritive.

Valorile ideale nu le inventează profeții, nici răsturnătorii vechilor table, ei le descopăr numai în valurile tulburi ale realității sociale și, afirmîndu-le, le ridică la o mai înnaltă potență.

A ști să reunești productivul cu istoricul, e marea taină a acțiunii fecunde, după cuvîntul înțălept al lui Goethe. „Tot sau nimic" e vocea intransigenții sterile, vocea spiritelor simpliste și rectiliniare, care, voind prea mult, nu reușesc să realizeze nimic.

Căci mai mult sau mai puțin, totul în această lume a relativului e rezultatul unui compromis sau al unei tranzacții; și un ideal nu trebue să rămîe o formulă osificată și rigidă, el trebue să aibă plasticitatea și facultatea de adaptare a ființilor vii.

Desigur, drepturile acelei valori care reprezintă, pentru conștiința noastră morală, idealul, trebue, înnainte de toate, cu orice preț afirmate și, după expresia frumoasă a lui William James, pe calea celei mai mari rezistenți; dar dacă în fața idealului, celelalte datorii, pe care ni le impune viața sau realitatea socială, trebue să-și plece capul, această înfrîngere nu trebue să însemne sacrificiul lor. Și dacă în acest caz rezultatul acțiunii noastre e productul unui compromis, orice-ar spune idealismul intransigent, acest compromis nu are desigur la bază o lașitate.

Cu ce mîndrie vorbește Brand de voința lui liberă care poate scutura lanțurile materiei și sfărâma jugul necesităților vieții și ale istoriei!

E reală oare libertatea cu care se mîndrește el? Nu-i oare Brand robul unui ideal transcendent și acest idealism, cu care crede el că s'a ridicat deasupra vieții și a depășit-o, nu însamnă, mai degrabă, o limitare și o mutilare a ei? Intre domeniul hedonismului estetic și acel al moralei absolute există vastul domeniu al relativului, cîmp al acțiunii fecunde și al adevăratei morale omenești.

Drepturile idealului nu găsesc aici un loc pentru ele numai în ziua de duminică, ele pot fi practicate în fiecare zi, fără a zugruma forțele vieții și ale istoriei. Atitudine modestă și totuși grea, echilibru instabil între tendinți adesea contrare, acord mereu reinoit, care nu poate fi realizat fără durere și fără luptă, căci acesta e destinul sărmanei noastre vieți efemere și poate, în același timp, titlul ei de onoare.

Octav Botez

SHAKESPEARE

Visul unei nopți de vară

PERSOANELE:

Theseu, Ducele Atenei.
Egeu, tatăl Hermiei.
Lysander, **Demetrius** — Curtenitorii Hermiei.
Philostrat, maestru de ceremonii la curtea lui Theseu.
Snug, tîmplar.
Bottom, pînzar.
Starveling, croitor.
Flute, cîrpaciu de foale.
Snout, căldărar.
Hippolyta, Crăeasa Amazoanelor.
Hermia, fiica lui Egeu, îndrăgostită de Lysander.
Helena, îndrăgostită de Demetrius.
Oberon, Craiul Zînelor.
Puck, elf (spiriduș).
Floare de măzăriche, **Tort de păiajen**, **Fir de muștar**, **Molie** — Elfi și Zîne
Pyramus, **Thisbe**, **Zid**, **Luciu de lună**, **Leu** — Persoanele Intermezului

Alte zîne în alaiul Craiului *Oberon* și al *Titaniei*.
Suita lui Theseu și a Hippolytei.
Acțiunea se petrece în Atena și în pădurea învecinată.

ACTUL ÎNTÂIU

(La Atena. Sală în palatul lui Theseu)

Scena I.

Theseu, Hippolyta, Phylostrat și *suita*

Theseu

Acum, frumoasă Hippolyto, ceasul
Unirii noastre își zorește pasul.
Trec patru mîndre zile de-așteptare
Ce-aduc o altă lună; dar îmi pare
Că prea încet de tot cea veche scade,
Și-mi tot amînă dorul meu cel viu,

Ca maştera bătrînă care roade
Prea mult din renta unui vitrig fiu...

Hippolyta

Curînd în ale nopţilor abisuri
Cad patru zile, şi degrabă pier
Şi patru nopţi cu-alaiul lor de visuri,
Cînd, arc de-argint nou-încordat pe cer,
Va străluci din bolţile albastre
Craiu-Nou la sărbătoarea nunţii noastre.

Theseu

Adună, Philostrat, tot tineretul
Atenei, la petreceri şi la jocuri,
Deşteaptă-al veseliei duh sburdalnic,
Gonind melancolia, palid oaspe
Ce n'are nici-un rost pe-aceste locuri

(Philostrat iese).

Cu spada te-am peţit eu, Hippolyto!
Iubirea, ca vrăjmaş, ţi-am cucerit-o;
Dar ziua nunţii noastre vreau să fie
Prilej de pace şi de bucurie!

(Intră Egeu, Hermia, Lysander, Demetrius).

Scena II.

Cei dinnainte. Egeu, Hermia, Lysander, Demetrius.

Egeu

O slavă lui Theseu, marelui Duce!

Theseu

Ce veşti prea bunul meu Egeu mi-aduce?

Egeu

M'aduce-obida, Doamne, şi mînia:
Viu să mă plîng de fiică-mea, Hermia.
Demetrius, apropie-te. Iată,
Stăpîne, cel pe care eu, ca tată,

Copilei mele l-am menit de mire...
Lysandre-apropie-te!... Şi, o, Duce!
Acesta-a scos pe fata mea din fire.
Da, tu, Lysander, i-ai trimis aceste
Scrisori, şi 'n nopţi cu lună, subt ferestre
I-ai îngînat cu glas înşelător
Inşelătoare stihuri de amor;
Tu ai momit-o 'n mreajă-ţi cu inele,
Cu schimb de daruri, cu brăţări din plete,
Cu fel de fel de vrăji şi drăgănele,
Solii primejdioase pentru fete.
Mi-ai scos din minţi copila-ascultătoare
Şi ascultarea ce-mi era datoare
Ai prefăcut-o 'n oarbă răzvrătire.
De-aceia eu, stăpîne prea-mărite,
Fiindcă ea nu vrea să se mărite
Cu tînărul ce eu i-l dau de mire,
Cer, după legea Atenei care spune
Că tatăl de copilul său dispune,
Să-mi facă voia, sau, dacă nu vrea,
Pe Thanatos de mire să şi-l ia!

Theseu

Ce spui, frumoasă fată? Eşti datoare
Să vezi un zeu în tatăl tău. El doar,
Te-a înzestrat cu-al frumuseţii dar...
In mîna lui eşti ca un chip de ceară
Ce-i porţi tiparu 'n forma omenească:
El poate să-l păstreze-ori să-l zdrobească.
Demetrius e-un tînăr demn de tine.

Hermia

Lysander e de-asemeni demn.

Theseu

Prea bine.

Dar tot e mai prejos ca el, că n'are
De partea lui pe tatăl.

Hermia

O, de-ar vrea,
De-ar şti cu ochii mei să vadă tata!

Theseu

Să vadă ochii tăi cu judecata
Bătrinului tău tată, s'ar cădea!

Hermia

Cer, îndurate Duce, iertăciune,
Dar nu ştiu ce putere mă supune
Şi-mi dă 'naintea Indurării Tale
Curaj sfielei mele virginale,
Să-mi spun pe faţă cugetele mele.
Doresc să ştiu la ce pedepse grele
Voiu fi supusă, de mă 'mpotrivesc
Să iau de soţ pe-acel ce nu-l iubesc.

Theseu

Ar trebui să mori, ori să stirpeşti
In tine toate poftele trupeşti.
Intreabă-ţi dar, frumoasa mea copilă,
Pornirile ce-abia mijesc în tine
Şi sîngele ce-ţi clocoteşte 'n vine
Aşa zglobiu, şi dacă nu ţi-e milă
De anii tăi cei tineri să-i petreci
De-apururi între zidurile reci
Ale-unui schit, în haină de vestală,
Slăvind în imnuri stearpa lună pală?...
O, fericite de trei ori acele
Ce-şi stăpînesc pornirile, că ele
Sporesc alaiul sfintelor fecioare!
Mai fericită-i totuşi mîndra floare
Ce prin mireasmă-şi supravieţueşte;
Pe spinul ei virgin cealaltă creşte,
Ursită să tînjască şi să moară
In trista-i fericire solitară!

Hermia

Mai bine-atunci să cresc, şi să tînjesc,

Să mor,—decît vreodată să-mi mînjesc,
Jertfind acestui tînăr, viaţa mea,
Al cărui jug urît de l-aş purta
Mi-ar umili şi cuget şi simţire.

Theseu

Ai încă patru zile de gîndire,
Dar cînd Craiu-Nou răsare (zi aleasă
De mine şi iubita mea mireasă
Spre-a ne serba unirea),—te găteşte
De moarte, sau de nu, îndeplineşte
Voinţa părintească, sau în faţa
Altarului Dianei te închină
Jurînd că 'n veci vei rămînea străină
De dragoste, şi castă toată viaţa!

Demetrius

Ascultă, mîndră Hermia, povaţa
Măritului stăpîn, şi tu, Lysander,
Renunţă la pretenţii 'nchipuite
In faţa unor drepturi legiuite.

Lysander

Demetrius, tu eşti iubit de tatăl
Hermiei, care mă iubeşte... Iată-l!
Insoară-te cu el, şi lasă-mi mie
Pe mîndra şi iubita mea Hermie!

Egeu

Mă iei în rîs, Lysander! Da, el are
Iubirea mea, şi-i dărui tot ce am:
Hermia-i tot a mea, şi prin urmare
I-o dau acestui om de nobil neam.

Lysander

O, Duce! Sînt de neam, bogat ca el,
Şi în iubire mai bogat ca el.
Norocul mi-a surîs mereu şi 'n toate
La fel cu-al lui, de nu mai mult chiar, poate.
Un lucru însă meritul mi-l creşte:

Hermia cea frumoasă mă iubește.
Cum deci să las eu drepturile mele?...
Demetrius a izbutit să 'nșele—
O spun aci—pe fata cea frumoasă
A lui Nedàr, Helena,—și o lasă
Acum să plingă și să-i ducă dorul,
Căci ea-l adoră și azi-pe-amăgitorul
Acesta, ea-l adoră ca pe-un sfint
Pe-acest om crud, nedemn de crezămint!

Theseu

Mărturisesc c'am auzit și eu
Vorbindu-se de-aceasta; gindul meu,
Demetrius, era dorit să-ți ceară
O lămurire; dar mă 'mpresurară
Atitea treburi mult mai insemnate,
N'avui răgaz să mă ocup de toate.
Ci vino, tu, Egeu, și tu, băiete,
Vreau să vorbesc cu voi mai pe 'ndelete.
Iar tu, frumoasă Hermio, alege:
Ori iți supui voinței părintești
Capriciul tău, ori, dacă nu voești,
Vei fi jertfită după vechea lege
Ce in Atena-i incă in ființă,
Și-a cărei immuabilă sentință
Noi nu putem nicicum s'o indulcim:
Sau intri 'n schit, sau dormi in țintirim.
Să mergem, Hippolyta mea!—Egeu,
Demetrius, urmați alaiul meu:
Am trebuință să vorbesc cu voi
Asupra marilor serbări, și-apoi
Purcede-vom așa cum legea cere...

Egeu

Supuși noi te urmăm, și cu plăcere!

(Theseu, Hippolyta, Egeu, Demetrius și oamenii curții ies).

Scena III.
Hermia, Lysander

Lysander

Ei, dar de ce-ți păliră trandafirii
Obrajilor?

Hermia

Din pricina mîhnirii
Că ochii mei, invăluiți de nori,
Nu pot stropi aceste biete flori...

Lysander

Vai, din mulțimea cărților cetite,
Din basmele ce-mi fură povestite,
Știu că iubirea cind e-adevărată
In cursul ei e 'ntr'una tulburată
Și foarte rare-s zilele-i senine...
De pildă, cind o mare diferință
De naștere...

Hermia

O! crudă suferință
Cind cel iubit e mai prejos de tine!

Lysander

Cind, altădată, iar, nepotrivire
De ani...

Hermia

Cind bătrinețea se unește
Cu tinerețea, ce nenorocire!

Lysander

Cind unul din părinți nu se 'nvoește...

Hermia

O, chin din iaduri! Să-ți alegi bărbat
Prin ochi străini...

Lysander

Sau dacă s'a 'ntimplat
Ca doi ce se iubesc să se aleagă,

Războiul, boala, moartea, lumea 'ntreagă,
Toţi împotriva lor se conjurară
Făcînd norocul lor fugar să piară
Ca sunetul, ca umbra sau ca visul,
Ca fulgerul ce-o clipă schinteiază,
Că nici n'apucă cineva să-l vază
Să-i strige: „stai!"—şi e 'nghiţit de-abisul
Intunecimii... Vai, aşa se duce
De repede tot ceia ce străluce!...

Hermia

Dar dac' aceasta-i voia sorţii rele
Să îndurăm şi noi primejdii grele,
Ca toţi amanţii,—noi s'avem răbdare,
Că nu-i pe lume-amor lipsit de chin,
De gînduri negre şi de-adînc suspin,
De dor, de lacrimi şi de griji amare!

Lysander

Un sfat cuminte, Hermio. Ascultă:
Am o mătuşă cu avere multă,
Avută 'n ani, săracă în copii.
Ea stă la şapte leghe de aci
Şi mă iubeşte ca pe-un fiu al ei.
In casa-acestei vrednice femei
Vom merge şi ne vom căsători;
Acolo nu ne poate urmări
Urgia vre-unui jude din Atena...
De mă iubeşti, Hermio, te strecoară
Din casa părintească, mîne seară;
Te-aştept în crîngul, unde cu Helena,
Frumoasa ta prietenă, te-aflai
Intâia oară la o sărbătoare
A unei mîndre zile 'ntâiu de Maiu!

Hermia

Lysander, jur pe arcul cel mai tare
Al lui Amor, pe agera-i săgeată
Cu vîrful de-aur, pe cea mai curată
Şi albă porumbiţă a Cytherei,

Pe milostiva zînă-a 'mpărecherii
Acelora ce se iubesc, pe-aleanul
Ce-o mistuia pe Dido, cînd vicleanul
Troian a părăsit-o, şi pe toate
Făgăduinţile de-amor sfărmate
Mai multe de bărbaţi, ca de femei—
La miezul nopţii, mîni, viu unde vrei!

Lysander

Te-aştept, iubito... Uite pe Helena!
(Intră Helena)

Scena IV.

Cei dinnainte, Helena

Hermia

Bine-ai venit, frumoasa mea Helena!

Helena

Tu-mi zici frumoasă? Nu-mi mai zi astfel!
Tu eşti pentru Demetrius frumoasă,
Luceferi ochii tăi sînt pentru el
Şi vocea ta e mai armonioasă
Ca trilul ciocîrliei, cînd păstorul
L'ascultă vesel, cînd dă 'n verde-ogorul
Şi ruja albă-i gata să înfloare!
O! dacă boala e molipsitoare
De ce n'ar fi şi vraja frumuseţii?
Ţi-aş lua din ochi văpaia, merii feţii
Şi armonia dulcelui tău glas,
Şi lumea dac'ar fi a mea, te las
Pe lumea 'ntreagă să rămîi stăpînă,
Demetrius al meu doar să rămînă!
Invaţă-mă cum să-l privesc şi spune
Prin ce ascunse vrăji îl ştii supune,
Arată-mi taina frumuseţii tale...

Hermia

El mă iubeşte, deşi-i fug din cale,
Deşi mă uit la el urît...

Helena

O, dacă
Aş şti cum să mă uit la el, să-i placă!

Hermia

Deşi-l gonesc şi-l cert, el tot mă cere...

Helena

Vai, plînsul meu nu are-acea putere!

Hermia

Deşi-i arăt dispreţ, el mă slăveşte...

Helena

Eu îl slăvesc, el mă dispreţueşte.

Hermia

Ce-s vinovată eu, dacă-i nebun!

Helena

O, de-aş putea şi eu la fel să spun!

Hermia

Ascultă, şi fii veselă, Helena:
Eu şi Lysander părăsim Atena.
Cînd pe Lysandru 'ntâiu eu l-am văzut
Ce paradis oraşul mi-a părut,
Şi vezi, aşa puternic e misterul
Amorului, că 'n iad îmi schimbă cerul!

Lysander

Cuvintele Hermiei nu te mint:
Cînd, mîne, în oglinda apei clare
Işi scaldă Hebe faţa ei de-argint,
Stropind cîmpia cu mărgăritare,
La ceasul cînd dorm încă cetăţenii,
Ne furişăm prin porţile Atenei...

Hermia

Şi 'n poieniţa unde amîndouă

Pe stratul de brînduşe plin de rouă
Ne hodineam în dimineţi senine
Mă va 'ntîlni Lysandru-al meu pe mine.
Pe urmă, întorcîndu-ne privirea
Dela Atena, vom căta airea
Prieteni noi, tovărăşii străine...
Tovarăşă de-amor, rămîi cu bine,
Te las, şi facă 'ndurătorul Joe
Demetrius al tău să-ţi intre 'n voe...
Lysander, nu uita... De-acuma cată
Să ne lipsim privirea însetată
De-amor, până-ce noaptea va să vie.
(Hermia intră 'n palat)

Lysander

Imi ţin cuvîntul, scumpa mea Hermie!
(Ese prin dreapta)

(Helena se 'ndreaptă spre palat, în vreme ce cortina cade)

(Schimbare de decor)

Odaie într'o colibă

Seară. Scenă 'ngustă.

Snug, Bottom, Flute, Snout, Quince şi *Starveling.*

Quince.—Sîntem toţi în păr?

Bottom.—Ar fi mai bine să-i strigi pe toţi, unul după altul, după listă.

Quince.—Iată-i, aci-s trecuţi toţi pe care i-am socotit destoinici să joace la reprezentaţia de gală ce-o dăm înnaintea Ducelui şi-a Ducesei, în seara de nuntă.

Bottom.—Mai întâiu, cinstite Quince, povesteşte-ne subiectul piesei, apoi ceteşte numele actorilor, şi pe urmă să ne apucăm de treabă.

Quince.—Piesa se chiamă: *„Prea jalnica comedie şi cumplita moarte a lui Pyram şi a Thysbei.“*

Bottom.—E un cap de operă, să mă credeţi, şi foarte hazlie. Acuma, Quince dragă, strigă pe actori după listă.—Scumpi maiştri, nu vă'ngrămădiţi!

Quince.—Să răspundă fiteşicare! Nick Bottom, pînzarul!

Bottom.—Aci. Spune-mi rolul care am să-l joc, şi apoi vezi de altul.

Quince.—Dumneata, Nick Bottom, ai să faci pe Pyram.

Bottom.—Ce-i Pyram? Un amorez ori un tiran?

Quince.—Un amorez care se omoară foarte frumos din dragoste.

Bottom.—O, are să fie nevoe de ceva lacrămi ca să iasă bine rolul ăsta! De l-oiu juca eu, n'am să cruţ de loc ochii adunării! Voiu stîrni o furtună de lacrămi, voiu geme cum se cade... Cu toate că mai drag mi-ar fi să joc p'un tiran! Sînt în stare mai bine ca oricine să fac pe Herculea! E un rol ăsta în care toate se prăvălesc şi se duc de rîpă!...

Dar stînca se prăvale
Sfărmînd ce-i iese 'n cale,
Răzbubuind în treacăt
Şi sparge orice lacăt,
Iar Phoebus ne desfide
Din caru-i de lumină
Şi 'mbină şi desbină
Destinele stupide!...

E frumos, hai?... Zi acum pe ceilalţi confraţi. Iată ce ton trebue să ia Herculea sau un tiran oarecare; amorezul e mai dulceag, mai plîngător...

Quince.—Francisc Flute, cărpaciu de foale!

Flute.—Aci!

Quince.—Dumneata vei juca pe Thisbea.

Flute.—Cine-i Thisbea? Vre-un cavaler rătăcitor?

Quince.—Nu; Thisbea e domniţa pe care Pyram trebue s'o iubească.

Flute.—Ba nu, zău, rogu-te, nu mă face să joc un rol de femee, că, uite, încep să-mi dea tuleele...

Quince.—N'are-a face; ai să joci cu mască şi-ţi vei subţia glasul cît vei putea mai tare.

Bottom.—Dacă pot să pun mască, lasă-mă pe mine să joc şi rolul Thisbei! Am să-mi fac un glăscior îngrozitor de subţire: Thisbea! Thisbea! Ah, Pyrame! Scumpul meu dulce! Thisbea ta, iubita ta Thisbea!

Quince.—Nu, nu; dumneata ai să joci pe Pyram, şi dumneata, Flute, pe Thisbea!

Bottom.—Bine, fie; treci la altul.

Quince.—Robin Starveling, croitorul!

Starveling.—Aci, Petre Quince!

Quince.—Dumneata ai să faci pe tatăl lui Pyram. Eu însu-mi pe tatăl Thisbei. Snug tîmplarul să facă pe *Leul*. In sfîrşit, cred că am împărţit bine toate rolurile?

Snug.—E copiat rolul *Leului?* Dacă da, dă-mi-l, te rog, să-l învăţ, că sînt cam greu de cap.

Quince.—N'ai nevoe să-l inveţi, n'ai decît să răcneşti.

Bottom.—O, lăsaţi-mă să joc eu şi rolul *Leului!* Aş răcni 'n aşa fel, că aş răni toate inimile simţitoare! Aş răcni 'n aşa fel că Ducele ar striga: „*Bis* răcnetul! *Bis* răcnetul!"

Quince.—Dacă răcneşti aşa de fioros, te pomeneşti că faci pe Ducesa şi pe damele ei se leşine de spaimă,—şi-ar fi destul ca să ne spînzure pe toţi.

Toţi.—Şi spînzuraţi ar fi copiii mamelor noastre!...

Bottom.—Fără doar şi poate, scumpi maiştri, dacă speriem damele, toate au să aibă un singur gînd: să ne trimeată la spînzurătoare! Dar eu pot să-mi prefac aşa de bine glasul, că voiu răcni gingaş ca o turturea cînd gingureşte. Voiu răcni ca o privighetoare!

Quince.—N'ai să joci alt rol decît al lui Pyram. Pyram ăsta e un om dulce la chip, un om pe care ţi-ar plăcea să-l întîlneşti într'o lungă zi cu soare; un cavaler drăguţ şi nostim.

Bottom.—Bine, să-l joc. Dar ce fel de barbă s'ar potrivi mai bine cu rolul meu?

Quince.—Care ţi-o plăcea.

Bottom.—Aş putea să joc rolul ăsta cu o barbă în culoarea paiului, sau cu o barbă portocalie ca bronzul, sau cu o barbă franţuză, galbenă de tot.

Quince.—Cele mai multe tidve franţuze şi-au pierdut părul; vei juca deci şi tu fără barbă. Acuma, scumpi maiştri, aveţi fiecare rolul vostru. Vă conjur, vă cer, vă poruncesc să le ştiţi până mîne seară şi să ne întîlnim cu toţii în poiana de lîngă palatul ducal, la o leghe de oraş. Acolo vom face o repetiţie la lumina lunii; căci, de-am face-o în oraş, am fi opăciţi de toţi cască-gură şi toată lumea ar afla de planul nostru. Eu acuma dau fuga să fac o însemnare de toate lucrurile ce ne trebue pentru reprezentaţie. Vă rog să nu carecumva să lipsească vreunul.

Bottom.—Nu vom lipsi. Acolo putem să repetăm în toată voia. Căutaţi să fiţi cu toţii la 'nălţime.

Quince.—Să ne 'ntîlnim la stejarul Ducelui.

Bottom.—Venim, venim, orice s'ar întîmpla!

Traducere de **St. O. Iosif**

POTOPUL

Chiar cu riscul de a provoca multor cetitori un surîs de compătimire, pentru îndrăzneala de a aduce din nou la lumină „înmormîntata (?) chestiune a existenţii sau neexistenţii Potopului", voiu încerca să schiţez starea actuală a acestei probleme.

Ea este cu deosebire importantă şi prin interesul pe care-l deşteaptă, ca oricare credinţă păstrată în lungul curs al vremilor la foarte multe popoare; dar şi prin impulsiunea pe care a dat-o cercetărilor geologice, cercetări care au luminat atîtea probleme ce păreau de nepătruns. Datorită în mare parte imboldului dat de discuţiunile asupra Potopului, geologia a făcut aşa progrese, încît omul iniţiat ceteşte astăzi, ca într'o carte deschisă, istoria planetei pe care ne-am născut şi pe care plutim în spaţiul nesfîrşit, istorie însemnată cu slova multelor şi variatelor întîmplări prin care au trecut straturile cojei terestre.

Incă de mult, de cînd s'au adunat de cercetători serioşi primele scoici marine din malurile vreunei ape ce tăia o coamă de deal; de cînd s'a bănuit că marea a fost odată pe unde azi sînt frumoasele culmi ale Alpilor, s'a pus geologiceşte problema existenţii sau neexistenţii unui Potop, în felul în care e păstrat şi dramatizat de tradiţia biblică.

Pentru oamenii de ştiinţă care găseau prea multe contraziceri între interpretarea biblică şi cea ştiinţifică a fenomenelor naturale, problema s'a rezolvat repede: Potop n'a existat şi tradiţia biblică e o simplă povestire fantastică. Voltaire, de pildă, pe care-l cam încurcau melcii şi scoicile de origină mediteraniană, găsite în coastele munţilor Alpi, încerca să tăgăduiască chiar existenţa lor în straturile uscatului, susţinînd că exemplarele găsite nu-s decît nişte scoici pierdute de pelerini, care obişnuiau a se împodobi cu ele.

Problema Potopului nu era însă aşa de simplă pentru a se rezolva cu un da sau nu, deaceia a şi revenit de multe ori în discuţiune şi revine şi astăzi, cu toate că marele geolog vienez Ed. Suess i-a dat— de acum 30 de ani—o soluţie aproape definitivă.

Suess a studiat în amănunte multe variante ale tradiţiei Potopului, a căutat să stabilească de ce fel de fenomene naturale e vorba şi datorită documentelor adunate, a unei critici severe, a unei neîntrecute puteri de sintetizare, a dat o descriere ce a făcut epocă şi pe care voiu rezuma-o mai la vale.

Cu toată documentarea erudită a lui Suess, unii învăţaţi au încă îndoeli dacă tradiţia Potopului se sprijină pe un fenomen local sau dacă nu cumva ea traduce un eveniment aproape universal.

Sorgintea acestor îndoeli e mulţimea variantelor locale, autohtone, ale tradiţiei. S'au adunat peste 100 de variante ale acestei legende şi s'a recunoscut că vreo 60 dintre ele sînt originale, nu s'au născut sub influenţa misionarilor.

Cum aceste 60 de variante sînt păstrate de popoare depărtate între ele şi care, probabil, n'au avut niciodată—în timpuri istorice—vre un contact unele cu altele, s'ar putea crede că tradiţia are aceiaşi origină: existenţa unui Potop universal. Dacă am admite că unele legende sînt izvorîte din imaginaţia popoarelor care au încercat să explice origina lumii, istoria munţilor şi apelor, împrejurările în care s'au format straturile cu scoici, melci, arici de mare etc.,—nu putem tăgădui că o mare parte din ele cuprind povestirea unor catastrofe groaznice, în care apa, *Potopul*, a jucat rolul covîrşitor.

Dacă pentru a susţine ştiinţificeşte ideia unui Potop general nu vin în ajutor multe fapte geologice, totuşi unele ipoteze au destul interes.

Cum se înţelege din cele de mai sus, sînt două păreri diferite în privinţa Potopului şi deci două categorii de ipoteze care caută să-l explice geologiceşte. Ambele admit implicit că tradiţia nu e izvorîtă din imaginaţie, ci se sprijină pe o „bază fizică", pe un eveniment petrecut realmente în timpuri relativ recente, cînd omul ajunsese la oarecare grad de civilizaţie.

După unele ipoteze Potopul ar fi fost o catastrofă aproape generală, contimporană sau posterioară epocii gheţarilor din cuaternar; după alţii, tradiţia biblică reproduce amintirile unei catastrofe locale. Tradiţiunile locale, autohtone, neizvorîte din imaginaţie, au—după aceşti din urmă autori—ca substrat evenimente analoage cu cele desfăşurate în apropierea golfului Persic—regiune în care s'au desfăşurat evenimentele povestite sub numele de Potop în tradiţiile orientale—şi forma sub care ele s'au transmis din generaţie în generaţie trădează acelaşi fond comun, omenesc, de simţire şi interpretare a faptelor ale căror cauze naturale nu se cunosc.

*

Apariţia omului pe pămînt[1]) e, relativ, recentă, şi chiar dacă el va fi azistat la evenimentele extraordinare din terţiar: la ridicarea munţilor Alpi, Carpaţi, Himalaia; la schimbarea basenurilor maritime şi la apariţia unor cursuri mari de apă,—tradiţia n'a păstrat nimic, pentrucă strămoşii noştri de atunci erau pe o treaptă de dezvoltare cu totul înnapoiată şi duceau o viaţă mai mult animalică.

1) Vezi V. R., vol. 18, din 1910, pag. 212 şi urm.

O catastrofă ca acea a potopului trebue să se fi produs mult mai tirziu, cînd omul ajunsese la un grad însemnat de civilizaţie, cînd avea aşezări statornice şi cunoştea meşteşugul călătoriei pe apă şi arta construirii năvilor.

Ea nu s'a produs însă în Palestina şi aceasta se înţelege chiar din felul povestirii biblice, povestire care n'are farmecul descrierii unor evenimente trăite ori măcar înţelese în toată grozava lor măreţie şi nici nu are logica impusă de inlănţuirea evenimentelor.

Catastrofa, prin care s'au distrus multe aşezări omeneşti şi s'a curmat firul multor vieţi, s'a petrecut în altă parte a Asiei şi anume în vecinătatea golfului Persic. Intimplările de acolo, la care au fost, se vede, martori şi oameni prevăzători, au lăsat puternice amintiri care s'au povestit şi s'au păstrat din generaţie în generaţie, s'au comunicat dela popor la popor, ajungînd şi în Palestina, de unde s'au transmis în alte părţi prin tradiţia biblică.

Desfăşurarea evenimentelor a fost însemnată însă mai înnainte, în ţara Babilonului, pe cărămizi, în scriere cuneiformă, de un autor necunoscut, un fel de Homer al locului, în cîntul al XI-lea din o măreaţă epopee de 12 cînturi, cunoscută subt numele de *epopeea lui Izdubar* şi care e o adevărată operă naţională. Povestirea vieţii lui Izdubar se sprijină pe un fond istoric, iar cursul acestei vieţi reprezintă alegoric cursul soarelui, cele 12 cînturi fiind cele 12 regiuni ale zodiacului.

Izdubar—cum povesteşte cîntul al XI-lea al epopeii—mîhnit şi bolnav se duce la gura *fluviilor*, la strămoşul său 'Hasis-Adra, care se aşezase acolo din porunca zeilor, după ce scăpase de Potop. Izdubar găseşte pe strămoşul său, îl întreabă asupra evenimentelor la care a asistat şi povestirea se desfăşură minunată prin inlănţuirea logică a faptelor, prin frumuseţa şi sobrietatea imaginilor; iar prin exactitatea amănuntelor ne permite să stabilim: locul în care a avut loc catastrofa, forţele naturale care au provocat-o şi chipul în care ele au contribuit la ea; aceste împletite în istorisirea peripeţiilor dramatice ale prevăzătorului Noe babilonian.

Locul de origină al tradiţiei. După observaţiunile geologice actuale, o catastrofă, cu caracterele celei povestite de epopeia lui Izdubar, ar putea avea loc aproape de gura unui fluviu, pe şesul vecin acestui fluviu, ori pe un platou nu prea înnalt. Epopea citează numele oraşului Şurippac, unde catastrofa ar fi avut loc, vorbeşte de un munte din regiunea Nizirului, pe care s'ar fi oprit nava eroului 'Hasis-Adra, şi între materialele de construcţie pomeneşte de un material particular locului, de *bitum* sau *asfalt*, cu care iubitul zeilor a călăfătuit, pe dinlăuntru şi pe din afară, vasul pe care a îmbarcat pe toţi ai săi, proviziuni şi ce a fost mai de preţ din averea sa.

Aceste lămuriri împuternicesc pe geologi şi archeologi să stabilească regiunea unde s'a întîmplat catastrofa. Această regiune e cea vecină golfului Persic, în Mesopotamia, pe terenul din apropierea gurii

celor două fluvii—separate pe atunci până la mare, confluente astăzi—Eufratul şi Tigrul. După cercetări geologice golful Persic înnainta însă mult mai departe spre Nord-Vest decît azi (cam cu vre-o 400 km. mai sus ca acum), încît locul dispărutului Şurippac ar fi în interiorul Mesopotamiei actuale.

Exploratorii moderni,—unii urmărind deslegarea acestei probleme a originii subiectului epopeii lui Izdubar, alţii preocupaţi de alegerea terenurilor pentru construit căi ferate,—au dat descrieri foarte interesante despre modul în care indigenii actuali îşi construesc vasele pentru plutit pe ape, cum exercită ei meşteşugul călăfătuitului şi de unde capătă asfaltul, material abondent şi azi în depozitele miocenice ce împrejmuesc terenurile de aluviune prin care şerpuesc cele două fluvii. Aceste cercetări invederează exactitatea povestirii epopeii şi întăresc constatarea, făcută şi în alte locuri, despre înceata evoluţie a ocupaţiunilor şi meşteşugurilor, chiar în regiuni destul de frămîntate de contactul cu alte popoare.

Regiunea aceasta a Eufratului trebue să fi fost de repetate ori zguduită de cutremure şi spălată de mici unde de apă aruncate pe uscat, înnainte de catastrofa finală. Aceste continui ameninţări au fost socotite de prevăzătorul 'Hasis-Adra ca prevestiri ale bunului Ea, zeul mării şi protectorul marinarilor, al cărui glas îi părea că-l aude în mugetul valurilor drept credinciosul mesopotanian (Supravieţuitorii unei catastrofe produse de valul mării în insula Fidji au stat mulţi ani gata să se îmbarce, pe vase construite pe uscat, în cazul unei noi năvăliri a apelor).

'Hasis-Adra a stat cîtva timp pe gînduri, înnainte de a-şi construi nava pe uscat, spre a nu se expune glumelor concetăţenilor lui. Credinţa însă că numai aşa va scăpa de furia valurilor a învins şi construcţia începu şi se isprăvi pe uscat, aşteptînd acolo apele pe care era să plutească.

Felul în care a lucrat vasul, modul în care l-a călăfătuit, grija ce a avut de a-şi lua un cîrmaciu, dovedeşte că în partea locului se ştia ce va să zică navigaţie; dovadă, cum am mai spus, că Şurippacul era în apropiere de coasta mării.

Descrierea catastrofei ne dă putinţa să urmărim mersul evenimentelor şi să facem apropieri de observaţiunile geologice moderne. Spiritele rele—cum era şi natural să creadă omul necunoscător al forţelor naturale—spiritele rele aduc un nor negru care întunecă lumina soarelui, fac să ţişnească apa din canaluri şi crăpături, să se ridice valurile mării, să zgudue pămîntul, să se umfle apele „până la cer" şi să piară lumina.

Din această descriere se înţelege că la catastrofă au contribuit:

a) *Atmosfera*, prin mişcarea ei subt forma unui vîrtej gigantic, căci furtunile, uraganele, sînt rare pe acolo. Acest vîrtej va fi ridicat nisipul şi praful, întunecînd lumina soarelui, cum s'a mai întîmplat dealtfel şi la 20 Mai 1857 la Bagdat. „Un nor mare de pulbere învăli, în

mai puțin de un sfert de minut, orașul în pulbere și dela lumina zilei s'a trecut la cea mai intunecată noapte ; efectul era groaznic" spune dr. Duthieul, martor ocular. „Oamenii nu se mai puteau găsi intre ei chiar in case, locuitorii spăimintați credeau că sosise sfirșitul lumii."

b) *Pămîntul*, din care au țișnit apele subterane. Țișnirea de ape din pămînt nu e un fenomen rar în cazuri de dislocări în terenurile de aluviune. In timpurile moderne s'au observat puternice țișniri de apă subterană cu prilejul diverselor cutremure din regiunea fluviilor Missisipi, Gange, Ind, Dunărea, etc. Căci în toate depozitele de aluviuni sint ape subterane, care se întind departe de albia fluviului prin depozitele recente și au un nivel cu atit mai înnalt cu cit ajung mai departe de cursul fluviului. Straturile care vin subt nivelul pînzei de apă subterană sint umede și mobile ; solul care acopere pînza de apă este însă uscat și fărămicios. In aceste straturi superioare se fac numeroase crăpături prin cutremure de pămînt și apa ce iese din sol e uneori curată, alteori noroioasă, cite odată neagră ca dohotul, fiind amestecată cu părticele de cărbune subteran provenit din descompunerea plantelor îngropate de aluviune.

Dintre modificările geologice mai nouă, și care au produs adevărate catastrofe în terenuri de aluviune, interesantă e prăbușirea regiunii situate la sudul lacului Baical, la 1 Ianuarie 1862. Această regiune de deltă s'a lăsat pe o suprafață considerabilă, avînd 21 km. lungime și 9—15 km. lărgime. Din crăpături țișniră ape subterane până la 6 m. înnălțime, iar Baicalul își revărsă apele în această depresiune, înecind tot ce era mai înnainte pe teren. Așezările Buriaților, pe care le-a prins această catastrofă, au căzut victime și supraviețuitorii au putut povesti de un adevărat Potop modern. Mongolii au fost așa de speriați încit au cerut preoților lor să facă slujbe religioase pentru a domoli spiritele rele, care, după părerea lor, zguduiau pămîntul.

c) Desigur că cutremurele de pămînt, scufundările de teren, țișnirile de apă și poate și revărsarea peste maluri a Eufratului au jucat un rol considerabil în primele faze ale catastrofei. Adevăratul Potop a fost însă, fără îndoială, opera unui ciclon, care—după expresiunea epopeii—a ridicat apele în văzduh și „a înspăimîntat chiar pe zei, care se ascunseră în cer." Acest ciclon a ridicat din largul mării, din golful Persic, o undă uriașă, unul din acele valuri cunoscute subt numele de *raz de marée*, care s'a răsfrint pe uscat, a acoperit șesul Mesopotamiei și înnălțimile de prinprejur, a oprit cursul Eufratului silindu-l să se umfle și să se reverse peste maluri, înecind și distrugînd totul. Această năvălire de apă a ridicat din loc și nava prevăzătorului 'Hasis-Adra împingînd-o spre interiorul țării, spre colinele din regiunea Tigrului, punind-o mai apoi pe uscat, pe coasta unei coline din regiunea Nizirului.

Acest ciclon a complectat dezastrul început de cutremurul de pămînt, făcînd și atunci opera de pustiire pe care au mai făcut-o ciclonii în diverse regiuni de coastă oceanică.

E foarte probabil că scăderea bruscă a presiunii, scădere ce a dat naștere groaznicului ciclon, a provocat și ploi mari, diluviene cum se spune, ploi care au durat citeva zile și au contribuit și ele cu ceva la complectarea dezastrului.

Apele s'au ridicat la înnălțimi mari, mai mulți metri peste nivelul obișnuit, dar n'au ajuns înnălțimile enorme de care se pomenește în tradiția biblică. Colina pe care s'a oprit nava nu putea fi mai înnaltă de 300 m. și povestirea spune limpede că punerea pe uscat s'a făcut pe coastă, nu pe vîrful colinei. Acolo s'a coborît 'Hasis-Adra cu ai lui și apoi s'au urcat pe coama dealului spre a aduce jertfe zeilor.

Oricit de groaznică a fost această catastrofă, ea n'a fost unică în istoria omenirii, căci unele regiuni au suferit în diferite rînduri dezastre cumplite și din aceleași pricini. Astfel în golful Bengal la 26, 27, 28 și 29 Octombre 1876, au fost mai întâiu virtejuri și furtuni, apoi groaznice cutremure și în fine un ciclon extraordinar care a ridicat apele pe uscat, a distrus complect așezările omenești, și a înecat peste 100.000 oameni din populația de un milion a întregei regiuni.

In fața unor fenomene atît de mărețe in grozăvia lor, „conștiința zdrobitoare a micimii omului în fața imenselor forțe ale naturii constitue elementul religios al legendei Potopului. Acest element religios are în natura omenească așa de adinci rădăcini, că tradiția acestui teribil eveniment a găsit imediat primire în numărul miturilor sacre ale popoarelor celor mai diferite ; și tocmai extrema difuziune a legendei face așa de anevoioasă aprecierea exactă a întinderii fenomenului fizic." (Ed. Suess, *La face de la terre*. I. pag. 84.)

*

Dela Babilonieni tradiția s'a împrăștiat la popoare vecine și a dobîndit înțelesul moral, pe care-l cunoaștem, la Evrei, care au tradus istorisirea păgînă în limbajul lor monoteist. Tot dela Babilonieni s'a răspîndit la Greci, care i-au dat alt colorit, încît varianta greacă, ajunsă mai tîrziu iarăși către Babilon, avea înfățișarea unei povestiri originale. Prin biblie tradiția Potopului ajunge aproape universală.

Tradiția biblică nu are însă valoarea originalului mezopotamian din cauza lipsei de pricepere a desfășurării evenimentelor. Nepriceperea totală în ale navigației, de pildă, se vădește la acest popor de păstori, prin descrierea navei—care e o *arcă*, un fel de ladă —, apoi prin neînțelegerea necesității unui cîrmaciu ; și cu toată lipsa cîrmaciului arca ajunge pe un munte în loc să fie tîrîtă spre ocean, cum ar fi fost și logic, de oarece potopul a fost pricinuit de ploi și la încetarea ploilor apele s'au scurs, firește, spre mare. Textul biblic (8.3) spune lămurit : „Și apa se retrăgea de pe pămînt, scurgîndu-se necontenit". Și cu toate că apa se scurgea necontenit, nava se mișca în direcție contrară, spre munte !...

Această contrazicere a atras luarea aminte şi exegeţilor moderni care interpretează cuvîntul ebraic scris *mjm* ca fiind *mijam*=a *mării*, nu cum se cetea mai înnainte *majim*=*ape*. Prin această interpretare s'ar pune în concordanţă tradiţia biblică cu cea babiloniană şi cu logica evenimentelor.

Tradiţia biblică alterează de altfel puţin originalul epopeii lui Izdubar: în alte ţări cu civilizaţie veche, cum e în Egipt, tradiţia dobîndi o culoare locală şi chiar faptul principal: înecarea lumii prin ape, e denaturat.

În tradiţia egipteană răzbunarea zeului Râ pentru necredinţa oamenilor se face cu sabia. Ţinutul întreg „până la Heracleopolis e acoperit cu sînge", inundaţia e un fenomen accesor, provocat de vărsarea ulcioarelor în care se adunase, din porunca zeului, sînge omenesc cu fructe de mandragore...

Tot culoare locală are şi tradiţia chineză despre Potop. Această tradiţie e povestită în vechea cronică Şu-King sau „cartea documentelor istorice", care începe istoria Chinei de pe la 3000 înnainte de Hristos. După cronică, pe la 2357 înnainte de Hristos fluviul galben (Hoang-Ho) s'a revărsat peste maluri, departe de albia sa, „încunjurînd munţii şi acoperind cele mai înnalte coline; valurile ameninţau cerul, aşa că poporul de jos era nemulţumit şi murmura". Împăratul Yâo, chemă pe Khwân care se sili 9 ani să înlăture dezastrul, fără să reuşească însă; apoi chemă pe Yu care în vreme de 8 ani săvîrşeşte lucrări technice imense, defăind luminişuri în păduri, regulînd cursurile apelor, făcînd diguri, deschizînd gurile fluviilor în mări şi, procurînd şi alimente populaţiei, reuşi să pună ordine în imperiu.

Din nenorocire cronica nu spune nimic despre origina acestor inundaţiuni.

Tradiţia chineză e sprijinită pe fapte istorice şi lucrările săvîrşite de Yu au fost recunoscute de marele explorator F. v. Richthofen.

Tot povestirea unor evenimente locale sînt şi multe alte tradiţii, recunoscute de cercetători ca autohtone. Numărul acestor tradiţii trece de 60, din care 13 în Asia, 4 în Europa, 5 în Africa, 9 în Australia şi Polinezia şi 39 în America. Ele sînt mai răspîndite în acele regiuni unde s'au putut desfăşura evenimente analoage cu cele din golful Persic şi care s'au observat ici colea şi în timpurile moderne. Astfel pe coastele vestice ale Americei de Sud, unde s'au cules multe tradiţii autohtone, sînt regiuni în care au fost cumplite revărsări. Pentru a nu cita de cît una, e de ajuns a spune de cea din 28 Octombrie 1746 la Callao (Peru), cînd marea s'a ridicat pe uscat acoperind oraşul, sfărîmînd unele din navele ancorate în port, tîrînd pe altele, peste ziduri şi turnuri, pe coasta clinei ce încunjura oraşul în partea opusă mării.

Dovada originii locale a altor tradiţii se vădeşte şi din contribuţia la dezastru a unor fenomene caracteristice locului: topiri de gheţari în Nord, vulcani în regiunea Cordilierilor, etc.

E. Suess, pe care l-am rezumat în cele spuse mai sus, respinge prin urmare ideia unui Potop general şi susţine că origina tradiţiei e catastrofa petrecută cîndva în regiunea golfului Persic. El susţine că această regiune a Eufratului şi nu una pustiită în repetate rînduri de cicloni şi cutremure e leagănul tradiţiei. „Ţara în care s'a născut tradiţia Potopului trebue să fie o regiune în care un asemene eveniment e foarte rar, unde e, îndrăznesc a spune, ceva nemaipomenit; acolo, în adevăr, a lăsat urme neşterse. Marea s'a precipitat pustiind cîmpii cultivate şi bogate, cîmpii care n'au fost niciodată teatrul unor atari evenimente şi unde o asemene catastrofă nu s'a mai produs, ceia ce explică promisiunea divinităţii că nu va mai pedepsi pe oameni prin Potop; o asemenea făgăduială n'ar avea nici un sens într'o tradiţie ce-ar avea ca leagăn delta Gangelui aşa de des pustiită de inundaţii".

*

O altă ipoteză care încearcă să explice cum s'a răspîndit tradiţia Potopului, pune catastrofa în legătură cu imigraţiunea popoarelor din leagănul lor primitiv, din Asia. Această ipoteză are ca autor pe F. v. Schwartz, care în 1895 dă la lumină o carte intitulată *Potopul şi migraţiunile popoarelor* (Sintflut ŭ. Völkerwanderungen). În această carte autorul emite următoarea ipoteză:

În Asia centrală, în locul actualei pustii mongolice, se găsea o mare închisă, cam de mărimea Mediteranei actuale. Această mare, încunjurată din toate părţile cu munţi înnalţi, se despărţise de mări mai întinse, primitive, prin gigantice mişcări orogenice şi nivelul său era cu peste 6000 picioare mai sus ca nivelul oceanelor. Prin cutremure—frecvente în toate regiunile de dislocări—s'a produs la un moment dat o spărtură în munţii încunjurători şi cîtimea enormă de apă s'a vărsat, ca un torent năprasnic,—de 20—30 km. lăţime şi 1500 m. adîncime,—spre depresiunea Aralo-Caspică şi apoi în marea Neagră şi Mediterana.

Schimbările climaterice care au rezultat din acest eveniment au provocat migraţiunile popoarelor şi prin ele s'a răspîndit povestirea despre acest groaznic Potop.

Evenimentul acesta ar fi coincidat cu enormele inundaţii produse de fluviul galben, care ar fi primit o parte din apele acestui lac imens.

Ipoteza lui Schwartz e iscusită, dar ea nu poate răspunde la toate problemele în legătură cu chestiunea specială de care se ocupă autorul şi apoi lipsesc şi suficiente dovezi geologice.

*

Ipotezele care încearcă să demonstreze că universalitatea tradiţiei Potopului se sprijină pe un eveniment geologic, pe inundaţii ce au cuprins într'un timp aproape toată suprafaţa pămîntului, admit în genere

—cum am spus dela început—o strînsă legătură între formarea gheţarilor şi marile inundaţii.

Cum se ştie, din pricini puţin precizate [1]), în era cuaternară a fost o extraordinară abondenţă de precipitaţiuni atmosferice. Aceste precipitaţiuni au clădit enormele masse de ghiaţă care au acoperit sute de mii de kilometri în jurul polilor şi giganţii gheţari, care se lăsau agale din vîrfurile munţilor înnalţi spre văi, chiar în regiunile ecuatoriale. În locuri calde şi mai joase în loc de zăpadă cădeau ploi abondente.

Revărsările de ape datorite ploilor, inundaţiile torentelor, riurilor şi fluviilor ce porneau din capetele gheţarilor, au lăsat triste amintiri în mintea strămoşilor noştri şi povestirile despre Potopuri s'au transmis din generaţie în generaţie.

O ipoteză în acest sens clădi Hennig în 1894, dar de ea se vorbi foarte puţin, între altele şi din cauza influenţei puternice a documentatei lucrări a lui Suess.

O altă încercare de aceiaşi natură a făcut *Riem* în 1906, dar rămasă tot fără răsunet. Această nouă ipoteză prezintă oarecare originalitate în expunere şi voiu rezuma-o, deşi faptele aduse în sprijinul ipotezei sînt forţate.

Riem pleacă dela teoria, îndreptăţită de altfel, că în trecutul planetei noastre a fost o vreme în care o ceaţă deasă, de nepătruns, acoperea pămîntul, slab luminat, din această pricină, de soare. Dar el susţine că pămîntul era în această stare—în care e planeta Venus astăzi—chiar la începutul erei cuaternare, după apariţia omului.

Din cauza acestei învălitori protectoare, climatul era uniform şi umed—climat de seră—iar schimbări de anotimpuri şi zone climaterice nu erau. Numai puţină apă se condensa şi ploile erau scurte şi rare. Pămîntul răcindu-se continuu, sosi însă un moment cînd întreaga masă de nori se condensă brusc şi adevărate ruperi de nori au grămădit cantităţi enorme de apă pe toată suprafaţa pămîntului. Evaporări puternice, grămădiri de noi nori şi alte ploi diluviene au repetat fenomenul, care a continuat multă vreme. În regiunile înnalte şi reci, apa prefăcindu-se în omăt a dat naştere la gheţari, încît marile inundaţii şi gheţarii sînt evenimente contimporane.

Abia după această catastrofă, a înecului general, au cunoscut oamenii soarele, luna, curcubăul, etc; iar pe întreaga suprafaţă a pămîntului s'au ivit condiţiuni particulare de trai, altă presiune atmosferică, alte condiţiuni climaterice, deosebirea climatului în zone, alternarea anotimpurilor ş. c. l.

Fără îndoială, teoria lui Riem e poetică şi îndrăzneaţă, concordînd cu unele legende străvechi, cum e mitul cosmogonic al despărţirii apelor de uscat în biblie, cum e mitul că Arcadienii s'au născut înnainte de formarea lumii, etc.; dar nu concordă cu fapte stabilite de geologie.

---

1) „V. R." vol. 18, din 1910, pag. 373.

Geologii au stabilit că încă din era secundară,—cu cîteva milioane de ani mai înnainte de apariţia omului,—a început a străluci soarele şi s'a ivit probabil şi luna în nopţile senine; prin urmare din secundar planeta noastră a luat o altă înfăţişare decît acea pe care o atribuim vecinei Venus. Apoi, studiul migraţiunilor faunelor şi florelor secundare întăresc ideia că din acest trecut îndepărtat se puteau deosebi zone climaterice. În fine, azi se admite de majoritatea geologilor că epoci glaciare au fost şi în alte ere ale istoriei terestre, chiar în era primară,—încît ipoteza cu climatul de seră pănă în cuaternar e hazardată. Pe de altă parte, autorul, care a examinat variantele tradiţiei potopului, nu explică de ce la Negrii din Africa lipseşte cu totul o tradiţie a Potopului, pecînd ipoteza lui Suess lămureşte că la popoare continentale—din lăuntrul continentelor—nu s'a putut naşte o legendă de această natură.

*

Din examinarea ipotezelor citate mai sus, se vede că, cu toate încercercările făcute, nu se poate da o explicare plauzibilă tradiţiei unui Potop universal, nici nu se poate stabili că aiurea, decît în regiunea Eufratului, trebue căutată origina tradiţiei biblice şi deaceia trebue să rămînem la concluziunile autorului măreţei sinteze geologice, *Das Antlitz der Erde* (Faţa pămîntului) a marelui Ed. Suess, concluziuni pe care le dau în traducere:

1. Evenimentul cunoscut subt numele de *Potop* a avut loc spre gura Eufratului, elementul principal fiind o inundaţie foarte întinsă şi pustietoare a şesului mezopotamian;

2. Cauza esenţială a acestui eveniment a fost un violent cutremur de pămînt, care s'a simţit în regiunea golfului Persic sau mai la Sud şi care a fost precedat de repetate zguduiri de mai mică importanţă;

3. E foarte probabil că, în timpul perioadei zguduirilor celor mai violente, un ciclon, venit din Sud, a străbătut în golful Persic;

4. Tradiţiunile altor popoare nu ne împuternicesc cu nimic să susţinem că Potopul a trecut graniţa basenului inferior al Eufratului şi Tigrului, şi mai puţin încă să afirmăm că s'a întins pe toată suprafaţa pămîntului.

Amintirea acestui eveniment, subt influenţa ipotezelor celor mai diferite şi prin o curioasă înlănţuire de împrejurări, a trecut, după ce a trăit mii de ani în amintirea popoarelor, din cărţile sfinte ale anticităţii, unde s'a păstrat, în domeniul ştiinţii geologice şi a dat naştere la expresiuni ca: *diluviu, formaţiuni diluviene, depozite diluviene.*

Potopul a fost violent şi pustietor, dar nimic nu probează că a fost prea întins. Iată pe scurt cum se înfăţişează geologului trăsăturile principale ale acestui eveniment natural:

„În cursul unei perioade seismice, cutremure de pămînt au provocat în mai multe rînduri revărsările apelor golfului Persic pe şesul ce în-

cunjura gurile Eufratului. Inştiinţat de aceste inundaţiuni, un om prevăzător, numit 'Hasis-Adra, adică „inţăleptul temător de zei", construeşte o navă pentru a se scăpa pe el şi pe ai săi, şi o călăfătueşte cu asfalt, cum se mai face încă şi azi pe ţărmurile Eufratului. Zguduirile pămîntului cresc, el se refugiază cu ai săi în navă, apele subterane ţişnesc prin crăpăturile şesului, o scădere considerabilă a presiunii atmosferice—din acele ce caracterizează furtunile şi ploile torenţiale, probabil chiar un adevărat ciclon venind din golful Persic—întovărăşeşte cele mai violente manifestări a forţei seismice. Marea se precipită pustietoare pe şes; ea ridică pe valuri nava salvatoare, o împinge departe în interiorul ţării şi o pune apoi pe uscat, pe una din colinele miocenice care mărginesc, spre Nord şi Nord-Est, şesul Tigrului, mai jos de gura Zabului mic".

E cu putinţă ca studiile ulterioare să aducă oarecare modificare acestei ipoteze; pentru moment ea este admirabil sprijinită şi de tradiţia babiloniană, scrisă cel puţin cu 3000 de ani înnainte de Hristos şi de înlănţuirea naturală a evenimentelor geologice observate. Modul în care e descrisă în epopeea lui Izdubar desfăşurarea evenimentelor pare o pagină de observaţiuni locale, într'o regiune în care cutremurul de pămînt, uraganul şi ciclonul şi-au dat concurs. S'ar putea numai ca fenomenele analoage observate în timpurile moderne să fie accidente neînsemnate faţă de catastrofa din acele timpuri epice.

T. A. Bădărău

PRIMĂVARĂ

O, vis al iubirii trecute!
Sînt singur... Omătul tîrziu
Pătează aleele mute,
Şi parcul e încă pustiu.

Văd iarăş castanii şi plopii.
Prin ramuri suspine străbat...
Acum cu sfială m'apropii
De banca pe care ai stat.

Şi pieptul începe să-mi bată...
De sus fluturînd a căzut
Pe bancă, o foaie uscată,—
O frunză din anul trecut...

G. Topîrceanu

Scrisori din Paris

Criza dela Comedia-Franceză.—„L'Embuscade", piesă în patru acte de d. Henry Kistemaekers.—Un duel senzațional.—Critica dramatică.—Succesul pieselor patriotice.—Ultimul roman al d-lui Maurice Barrès.

Februar.

Un vînt rău pare a sufla dela un timp încoace asupra Comediei-Franceze și efectele sale nefaste se simțesc atît de partea interpretațiunii cît și a repertoriului. După defecțiunile aproape simultanee a d-șoarei Provost și a maestrului Le Bargy, am avut la începutul anului acesta plecarea d-șoarei Geniat, o artistă din cele mai bune și mai iubite. La un moment dat s'a vorbit chiar că d-nii Grand și Bernard ar nutri proecte similare. Situațiunea ar fi fost în cazul acesta din cele mai critice pentru templul lui Molière. Excelentă cu partea din trupă consacrată repertorului clasic, Comedia-Franceză nu mai posedă decît un ansamblu imperfect și mediocru pentru modern. Sînt în adevăr d. Féraudy și tineri ca d-nii Grand și Bernard, dar ce sînt și aceștia decît oameni supuși fluctuațiunilor și care dintr'o zi într'alta ar putea imita gestul foștilor lor tovarăși. Ei sînt singuri, de altminteri, în stare de a susținea comparația cu marii interpreți ai teatrelor de Bulevard.

Sărăcia Comediei este atît de cumplită, că d. Brisson, venerabilul pontif dela „Le Temps", a sfîrșit prin a se îngrijora:—nu s'a încredințat până și romanticului Albert Lambert-fiul un rol important într'o comedie hipermodernă de Paul Hervieu, și n'a jucat cu toate aparențele contrare d. Grand rolul unui copilandru de 19 ani? Succesorul lui Lorroumet și Sarcey începe prin a constata că pericolul este mai mic decît se arată, și a scoate din praful arhivelor dovezi că pe vremuri Comedia a trecut prin momente și mai grele; sfîrșește însă prin a recomanda măsuri și reforme urgente. Printre altele d. Brisson propune

mărirea subvențiunii; plătiți mai bine, actorii vor putea rezista ofertelor avantajoase ale antreprizelor comerciale de pe Marile Bulevarde. Pentru saltimbancii meseriei mijlocul este fără îndoială excelent: îndopați cu aur, vor isprăvi probabil prin a se crede artiști adevărați și a face artă pentru artă... *Artiștii* însă vor continua să plece. Cine ar putea astfel acuza pe d-na Suzanne Deprès de a fi părăsit Comedia-Franceză pentru motive atît de josnice?

Nu subvenții lipsesc Teatrului Francez, ci în primul rînd o direcție capabilă să aprecieze talentele trupei și să le țină într'o antrenare continuă,—o minte care să cintărească la dreapta lor valoare pe cei tineri și să-i formeze. Prea nu se lucrează nimic și prea multă somnolență! Entuziasmul și mulțumirea fericită pe care o dă lucrul, conștiința datoriei împlinite și lupta pentru deschiderea de orizonturi nouă lipsesc dela Teatrul Francez. Multe intrigi, coterii, pasiuni meschine, nulități majestoase, puțin ideal, conștiință, sinceritate, personalități reale și modeste. Atmosfera este grea, curentele de aer curat puține. Lîncezeală și bătrînețe. Un singur om ar putea încă remedia această nenorocită stare de lucruri: actualul director al Teatrului Odeon, d. Antoine. Apariţiunea lui în mișcarea dramatică franceză este unul din evenimentele cele mai importante ale ultimilor patruzeci de ani. Alături și paralel cu Lugné-Poë, un alt gigant, Antoine a croit drumuri nouă, a deschis perspective mărețe, a făcut cunoscute capo-d'operele literaturilor străine și a descoperit în mare parte talentele celebrităților de astăzi. Nici o schimbare originală și în bine, fără ca numele său să nu fie amestecat. Odeonul a devenit grație lui o școală a gustului public, singura scenă parisiană, clădită în afară de zidul chinezesc al vaudevilului ușor și al piesei „à grande scène". Iată locul unde se lucrează fără preget, unde se încearcă tendințele nouă și se ocrotesc talentele originale! Trupa, perfect de bine antrenată, posedă o sumă de valori netăgăduite. Fascinați de geniul directorului, mari și mici lucrează cu același dor pentru realizarea frumosului adevărat. Munca a fost încoronată de roade bogate; teatrul gol din vremuri face astăzi serii întregi de săli pline.

Toată lumea știe aceasta și toată lumea e convinsă că Antoine este singurul în stare să facă față crizei prin care trece actualminte Comedia-Franceză. Dar anii d-lui Jules Claretie impun respect și iată cum cîte odată sentimentele cele mai generoase pot avea consecințe funeste. Pentru liniștea egoistă a unui bătrîn se prăpădesc sumedenie de talente, se năruește o instituțiune excelentă în sine și venerabilă. Răul e cu atît mai mare, cu cît mîna debilă, care dirigueşte trupa, desemnează în mare parte repertoriul. „Mielușa rătăcită" a d-lui Traroux, „Căsnicia lui Molière" a lui Maurice Donnay, „Bagatelle" a d-lui P. Hervieu au fost un neîntrerupt șirag de triste căderi. Un vaudevil-melodramatic al d-lor Robert de Flers și Caillavet, „Primerose", a fost singurul succes al Casei, în necazul oamenilor de gust. Neîncrezătoare și aspră pentru cei tineri, deschisă în primul rînd gloriilor oficiale, ajunse

și înflorite de preferință cu laurii auriți ai „Academiei Franceze", Comedia nu mai reprezintă decît operele tîrzii, lipsite de vlagă și de personalitate, ale unor „măriri" debilitate de vrîstă și de onoruri. Publicul începe la rîndul său să fie conștient. Desigur aureola venerabilei instituțiuni e încă destul de puternică pentru a insufla respect și a strînge lume, dar rețetele cele mari sînt făcute de reprezentațiile clasice. De acolo triumful fervenților lui Corneille și Racine, proclamarea izbîndei și reintronării tragediei. O întreagă generație de neo-clasici este pe drum să se formeze, grație acestei cauze efemere și modeste: toate frazele cele mari se reduc la superioritatea trupei clasice dela Comedia-Franceză, asupra celei moderne, și a mediocrității noutăților de pe această scenă. De voe, de nevoe, publicul este silit să se ducă la reprezentațiunile așa zisului „repertor", dar sînt convins că proporția s'ar schimba în ziua cînd o direcție mai energică și mai prevăzătoare ar completa și îmbunătăți ansamblul sărac al trupei moderne și ar ridica nivelul noilor reprezentațiuni.

In astfel de momente critice, „o premieră" la Comedia-Franceză prezintă un interes deosebit: un hazard binevoitor, o descoperire norocită, o licărire de geniu poate schimba momentan cel puțin aparența lucrurilor și reda în fapt Casei lui Molière întăietatea ce i se recunoaște în formă. Ne-am dus dar cu sufletul greu de iluzii la repetițiunea generală a piesei d-lui Henry Kistemaekers, „L'Embuscade", pe care Comedia-Franceză a reprezentat-o la începutul acestei luni. Autorul, care anul trecut a repurtat un mare succes cu „La Flambée",—piesă cu tendințe patriotice, jucată la Teatrul Porte St. Martin,—a dat in mai multe rînduri dovadă de puternice calități dramatice. Ne puteam dar aștepta la mult și la bine...

De cîte ori în viață nu s'a întîmplat să vezi un om mulțumit, liniștit, bogat, născut parcă în zodia fericită a celor lipsiți de griji și dăruiți cu toate, căzînd dintr'o zi într'alta victima unui stupid accident material sau moral? *Post equitem sedet atra cura*, cîntă deja acum două mii de ani Horațiu. Titlul piesei d-lui Kistemaekers vrea să spună același lucru: „L'Embuscade",—în traducere literară „cursa", „pînda",—este nenorocirea ce stă în umbră, gata mereu a se arunca și a-și înfige ghiarele de fier în ceafa celui mai pașnic și mai fericit.

La vrîsta cînd fetele sînt mai ușor încrezătoare farmecului mincinos al vorbelor, Sergina a avut un copil din flori, Robert Marcel, pe care l-a crescut departe, în absoluta neștire de părinții săi, prin intermediul unui vechiu și devotat prieten, Gontran de Limeuil. Puțin în urmă fecioara vinovată s'a măritat cu un bogat fabricant de automobile, Guéret. Lașitate, pudoare, frica de a nu îndurera sufletul omului iubit, și încă multe altele,—pe care Alex.-Dumas-fiul le explica pe larg în prefața piesei sale „Monsieur Alphonse",—fac pe Sergina să ascundă adevărul, bărbatului său. La ce bun de altfel? Seducătorul a murit și

iubirea ei pentru Guéret este din cele mai sincere și mai profunde. O fată, zglobia Anne-Marie este fructul nouei căsnicii. Ani trec după ani și în timpul acesta Robert Marcel isprăvește, întăiul, Școala Politechnică; dar cucit a înnaintat în vrîstă, cuatît tînărul inginer s'a convins că oamenii sînt răi pentru cei lipsiți de familie legitimă și, pentru a scăpa de hulă și dispreț, s'a hotărît să părăsească Vechiul Continent și să treacă în Noul. Sergina, pusă în curent de aceste planuri, grație bunului Gontran, dorește să-și revază copilul. Aici începe acțiunea piesei.

Actul întâiu se petrece la Nissa, în grădina vilei Guéret: e noapte, nenumărate lampioane feeric aprinse, muzica de țigani, bărbați în frac și femei luxos decoltate; pierduți în mulțimea invitaților, Gontran și pupilul său, Marcel. Mișcătoare scenă, la un moment dat, între mama vinovată și fiul neștiutor. „Vocea sîngelui", celebra descoperire romantică, se manifestează puternic cu această ocaziune: un farmec neînțeles îl atrage pe Robert spre Sergina. El, care cu cîteva minute mai devreme vroia să plece și să fugă de lume, pradă gîndurilor negre ce-i chinuiau sufletul în calitate de bastard, ar petrece acum o viață întreagă făcînd confidențe cu stăpîna casei. Vă mărturisesc că un fior a trecut în acele momente prin întreaga sală: nu oarecumva d. Kistemaekers vrea să ne înfățișeze pasiuni sofocleene și să învie pe Oedip? Duo-l este întrerupt de venirea lui Anne-Marie. Fratele și sora fac o păreche minunată; alte cumplite pasiuni înnegresc orizonul. Gîndul numai că în curînd Robert va părăsi în cîteva zile Europa ne liniștește. Din păcate, Guéret apare la rîndul lui și ne ripește și această ultimă speranță. Cum fabrica are nevoe de un inginer capabil, naivul soț angajează pe Robert în condițiuni atît de avantajoase, încît toate argumentele și revoltele „copilului natural" sînt învinse. Iată-l dar instalat pe neștiutor alături de o mamă încă tînără și frumoasă și o soră de toată nostimada. Ce ne mai rezervi, o Doamne, în negura celor trei acte următoare?

Pesimistele prevederi ale publicului au fost din fericire înșelate: D. Kistemaekers n'a vrut să ne dea o Lucreția Borgia, revăzută și adaptată timpului. Complicațiunile grozave, ce se desenau la sfîrșitul actului întâiu, au făcut loc unui conflict economico-social. Victor Hugo s'a retras modest în fața lui Paul Bourget. După o colaborare de cîtva timp,—în care uzina lui Guéret a făcut afaceri bănoase, datorită invențiilor și îmbunătățirilor aduse de Robert Marcel,—o grevă e pe cale de a izbucni printre lucrători. Adept al vechilor sisteme, Guéret e prea aspru cu subordonații lui și intransigent. Degeaba Robert caută să-l aducă la sentimente mai liberale. Guéret îi interzice să se amestice în chestiunile de disciplină administrativă. „D-ta ai toată puterea în partea„technică", răspunde el observațiunilor lui Robert, „lasă-mi mie grijile direcțiunii". Tînărul inginer se supune și lucrurile s'ar fi isprăvit probabil aici, dacă un accident lipsit de orișice seriozitate n'ar fi venit să despartă pe cei doi tovarăși. Anne-Marie, pe care părinții vor s'o mărite cu un

burghez simplu dar bogat, se plînge lui Robert și îl roagă să intervină pe lîngă Sergina pentru stricarea logodnei. Acesta se execută, spre nenorocirea tuturora, la prima ocazie. Sergina, în credința că Robert face intervențiunea din motive personale și iubire pentru Anne-Marie—bieții copii nu știu că sînt frate și soră—, îi răspunde cam brusc și îl roagă la rîndul ei să se ocupe numai de partea technică, și să-i lase dînsei grijile familiare. Aceasta este prea mult pentru mîndria sălbatică a bastardului! Amărcala sufletului său izbucnește în imprecațiuni înflăcărate și răsvrătite. Mii de draci și mii de bombe! Tirade lungi contra capitalismului, a burghezimii și a statului civil. Greva se declară în acest timp; cu un gest tragic Robert își ia pălăria și fraternizează cu nemulțumiții.

Actul al treilea se petrece la miezul nopții, în cabinetul de lucru al lui Guéret. Au trecut trei luni dela proclamarea grevei, fără ca vr'una din părți să-și facă concesii: lucrurile stau rău pentru toată lumea. Patron și lucrători sînt ruinați de rezistența lor încăpățînată. Guéret e cu atît mai abătut, cucît greutăților materiale s'a unit o mizerie morală: în sufletul său încrezător o princesă rusă, posesoara a acelui renumit „farmec slav", a turnat venin, povestindu-i că între Sergina și Marcel ar fi existat o intrigă amoroasă. Conducătorul greviștilor este dar pentru dînsul mai mult decît un adversar în lupta socială: un dușman personal. O scenă între cei doi oameni se impune, și iată cum: Cu toată ora tîrzie, un servitor introduce pe Robert, care vine să aducă sărmanului capitalist ultimele condițiuni ale greviștilor. Ele sînt grele, dar, dacă nu le va admite, o mînă de camarazi hotărîți vor face să sară uzina în cîteva zeci de minute. În fața ruinii, ura și durerea lui Guéret izbucnesc, într'un acces de furie nebună; sălbatec se aruncă asupra omului în care vede uzurpatorul averii și al cinstei sale. Robert, mai slab, va plăti probabil cu viața temeritatea acestei vizite nocturne, cînd—la zgomotul luptei—Sergina se deșteaptă și sosește la timp pentru a înlătura ireparabilul. „E copilul meu!" țipă dînsa. Cu oroare și desgust Guéret își descleștează degetele, pecînd în depărtare o bubuitură grozavă anunță că tovarășii și-au îndeplinit consigna.

Cortina se ridică acuma pentru ultima oară: scena reprezintă ruinile fabricii, cîteva ceasuri după accident. Guéret e hotărît să plece cu aristocrata slavă, acolo, în Rusia depărtată, pentru a-și reface o viață și o fericire. Ideia că Sergina lui, femeia pe care o crezuse o sfîntă și o înnălțase pe un piedestal măreț, putuse să aibă relațiuni cu un alt om și să-l înșele atît de îndelung, îi este insuportabilă. Degeaba bunul și blondul Gontran caută să facă fraze și să explice că devotamentul nenorocitei și lungul ei martir o rescumpără de greșala trecută. Guéret rămîne neînduplecat. Atuncea deodată, printre ruine, chemări sfîșietoare: „Tată, tată!" Este Anne-Marie. O piatră grea se ia de pe sufletul spectatorilor. Copilul va împăca încă odată urile părinților. Ceia ce nu au putut face lacrimile femeii și discursurile prietenului izbutește să

săvîrșească tînăra fecioară. Tatăl iartă și, într'un acces de nobilă generozitate, prezintă pe Robert Marcel ca un copil natural al său. Tăcută și fericită mulțum're din partea Serginei. Robert, redevenit fiu legitim, uită revendicările greviștilor pentru a îmbrățișa probabil morala burgheză.

„Și acuma la lucru!", cu aceste cuvinte Guéret arată poruncitor lui Robert ruinile, pe care vor trebui să reclădească noua lor avere și fericire.

Alexandru Dumas-tatăl și Alex. Dumas-fiul, d'Ennery și Paul Bourget și atîția alți romantici și făuritori de piese „à grande scène" retrăesc în opera d-lui Kistemaekers. Pentru cîteva scene mișcătoare, o acțiune derivată, tirade cunoscute pănă la banalitate, personaje convenționale, lipsite de viață, construite după tiparele venerabilei melodrame. Rolurile secundare sînt inexistente, căci ce sînt altceva decît figuri scoase din fasciculele romanelor populare, demonul—princesa, cu farmec slav—, generalul rus mitocan și bețiv, tuberculosul care vrea să-și petreacă ultimile șase luni de viață într'o continuă orgie? Scrîșniturile de dinți, revolta sălbatecă, discursurile interminabile și grandiloquența copilului natural nu sînt plămădite dintr'un aluat mai bun, și apoi prea sînt cunoscute din Antony, bastardul tenebros prin excelență. E cu putință ca acum optzeci de ani piesa d-lui Kistemaekers să fi plăcut și să fi stîrnit chiar entuziasmul acelei generațiuni, care se complăcea în manifestațiuni pompoase și în gălăgia vorbelor mari. Astăzi a fost primită cu surîsuri ironice. Amalgamarea unui conflict social n'a înșelat pe nimeni. Șiretenia ne era cunoscută din operele trecute ale autorului; cași frazele milităreşti din „La Flambée", teoriile economice din „L'Embuscade" nu constituesc fondul piesei; ele nu sînt altceva decît înfrumusețări moderne ale unei clădiri putrede și vechi, pospăială menită să orbească și să înșele pe neștiutori. Întregul merit al zilei revine interpreților și în primul rînd d-nei Berthe Cemy și d-lui de Féraudy, care au pus în rolurile Serginei și a lui Guéret multă pricepere și mult talent.

Cu multe flori și fraze meșteșugite, critica a fost aproape unanimă să recunoască slăbiciunea piesei d-lui Kistemaekers. Numai d. Emil Maas, unul din colaboratorii jurnalului „Comoedia", special însărcinat cu activitatea Comediei-Franceze, s'a încăpățînat a vedea un capo-d'operă. Dar d. Emil Maas este o persoană cu mentalitate specială, cum numai la Paris se mai pot întîlni, o rămășiță a celebrilor „*obișnuiți*" ai Teatrului-Francez. Lumea și mișcarea dramatică se mărginește pentru d-sa în zidurile acestei instituțiuni. Tot ce trăește și se face în afară de dînsa îi rămîne prin forța lucrurilor necunoscut. Orizontul d-sale nu depășește *repertorul*, activitatea sa rezumîndu-se a nota zilnic modificările făcute în interpretațiunea rolurilor de artiști. Natural că o specializare atît de absolută împiedică vederile de ansamblu și iată de ce opiniunile d-lui Emil Maas, a cărui sinceritate nu o contest, sînt deseori contrarii atît gustului marelui public cît și vederilor acelor spectatori, care în afară de Comedia-Franceză mai cunosc și mai admit existența unei mișcări dramatice.

Mai aspru, în formă cel puţin, ca fraţii d-sale în critică, s'a pronunţat asupra „Embuscade"-i d. Abel Hermant, cunoscutul literator şi actualmente criticul „Journal"-ului. Un incident care a dat bogate subiecte saloanelor parisiene, ahtiate de aşa zisa conversaţiune, a fost urmarea acestei sincerităţi. Judecîndu-se ofensat, d. Kistemaekers a provocat la duel pe autorul „Carierei". Supusă arbitragiului d-lui Marcel Prévost, afacerea a luat sfîrşitul natural şi a fost clasată, intenţiunea d-lui A. Hermant nefiind să atace persoana d-lui Kistemaekers. Atîta a fost deajuns băutorilor de ceai şi mondenelor pentru a readuce la actualitate vechea controversă între „dreptul criticei" şi „dreptul autorului". Procesul literar a rivalizat la un moment dat în importanţă cu procesul bandei Bonnot et Co. Nu intră în menirea acestor „*scrisori*" explicarea şi darea de seamă a teoriilor inutile şi copilăroase. „Dreptul criticei" este pentru noi incontestabil; fiecare are dreptul a-şi spune părerea, cît de severă ar fi ea, asupra unei opere încredinţate publicităţii, atîta timp cît această părere este sinceră şi cinstită. O critică însă, care întrebuinţează criterii deosebite, ca hatîrul persoanelor, pierde dreptul inviolabilităţii. D. Abel Hermant nu a fost întotdeauna atît de sever cît s'a arătat în această ultimă ocazie, şi atît de just cît ne-am fi aşteptat să fie un om de valoarea d-sale. Atingem aici una din cauzele principale ale ruinii teatrului modern francez: *lipsa de bună credinţă şi indulgenţa criticei dramatice*. Monopolizată în parte de autorii ei înşişi, care îndeplinesc astfel dublul rol de prevenit şi judecător, făcută în general de oameni lipsiţi de independenţă şi de cultura trebuitoare, această nenorocită instituţie e pe cale de a cădea în cel mai absolut discredit. Nenumăratele foiletoane consacrate mişcării dramatice nu mai constituesc aici decît proză bună pentru provincie şi pentru străinătate. Parisianul de baştină le cunoaşte greutatea şi trece indiferent asupra lor. Publicul, care plăteşte, îşi face singur critica şi acesta e norocul. Zilnic avem astfel piese ridicate în slavă, pe care direcţiunile sînt nevoite să le înmormînteze după cîteva reprezentaţii.

E dureros, pentru un centru de cultură ca Parisul, spectacolul oferit de uneltirile acestor cerberi ai gustului şi frumosului. Severi cu cei mici şi necunoscuţi, ei se fac cor de laudă împrejurul celor care dintr'o cauză sau alta pot să le fie necesari. O mreajă de compromisuri meschine, cu traficuri josnice, acopere producţiunea dramatică. Locurile lăsate goale de Sarcey, Larroumet, Zola, Blum, Jules Lemaître şi chiar de Emil Faguet nu sînt ocupate decît mult sub mijlocie. Apostolatul criticei nu mai prezintă decît o frază goală, şi surisuri miloase primesc pe naivul care îndrăzneşte să o proclame.

Deasupra generaţiunii actuale nu se ridică decît două nume: *Henry Bordeaux* dela „La Revue Hebdomadaire" şi *Henry Bidou* dela „Journal des Débats". Volumul acestuia din urmă—L'année dramatique—publicat acum două luni, dă o cinstită şi clară expunere a mişcării dramatice din

anul trecut. Fără paradă de erudiţie deşartă, într'un stil curgător, simplu, dar foarte literar, d. H. Bidou analizează ideile diriguitoare ale teatrului francez, spune cu surisul pe buze adevăruri crude şi arată în totul multă pricepere şi o cultură întinsă. Cu cît prefer această carte, volumului pe care d. A. Brisson l-a adăogat seriei sale din „Le Théâtre", bogată deja de şase tomuri! Criticul dela „Le Temps" şi-a pierdut şi ultima licărire de personalitate, de cînd, flămînd după un loc la Academie şi director la Anale, aleargă după voturi şi după colaboratori.

Am uitat să menţionăm, printre loviturile primite de Comedia-Franceză, supărarea d-lui Lavedan. Cunoscutul autor al „Marquis-ului de Priola" şi-a retras piesele din repertorul acestui teatru, după scrisori publice puţin cuviincioase. Cauza a fost primirea, cam rece, ce s'a făcut ultimei sale opere, „Servir". Degeaba au protestat d. Jules Claretie şi mai mulţi din societarii teatrului: hotărîrea d-lui Lavedan a rămas aceiaşi. „Servir" a fost încredinţat actorului Lucien Guitry, celebrul interpret al lui Chanteclair, care dirigueşte pentru moment Teatrul Sarah-Bernhardt. Motivul principal care a hotărît atitudinea Comediei-Franceze a fost tonul războinic şi tendinţele germanofobe din piesa d-lui Lavedan. Proclamate de pe o scenă atît de oficială ca Teatrul-Francez, ideile acestea ar fi putut jigni şi îngrijora vecinul de peste Rhin.

Manifestaţiunile patriotice sînt de altminterea frecvente dela un timp încoace. Conflictul dela Agadir a redeşteptat orgoliul naţional şi dureroasele amintiri ale înfrîngerii dela 70. Armata, căzută în disgraţie după afacerea Dreyfus, şi-a reluat locul de cinste: retragerile militare, reînfiinţate de fostul ministru Millerand, provoca în fiecare sîmbătă seara entuziasmul cetăţenilor. Camera a votat credite enorme pentru sporirea efectivelor şi îmbunătăţirea armamentului, guvernul şi noul preşedinte al Republicei sînt pe cale a propune restabilirea serviciului obligator de trei ani; antimilitaristul Hervé chiar a sfîrşit prin a face *mea culpa* şi a trece de partea apărătorilor drapelului. Mişcarea dramatică trebuia la rîndul ei să urmeze curentul. Anul trecut piesa d-lui Kistemaekers, „La Flambée", nu şi-a datorit succesul decît imnurilor patriotice şi uniformelor ce ascundeau o simplă intrigă sentimentală. Pentru moment avem „*Coeur de Française*" la Abigu, „*Alsace*" la Teatrul Réjane şi „*Servir*" la Teatrul Sarah-Bernhardt. Cum prima piesă este veche deja de mai multe luni, ne vom ocupa numai de cele două din urmă.

Conflictul împrejurul căruia se închiagă acţiunea operei d-lui Lavedan este antinomia între patriotismul războinic al colonelului Eulin şi umanitarismul pacifist al fiului său Petru. Soldat din suflet, prin tradiţie şi prin convingere, colonelul s'a văzut nevoit să părăsească armata în plină vigoare, din cauza unor intrigi meschine—afacerea fişelor. Nimic mai trist decît soarta unui ofiţer scos la pensie: tînăr, ar putea încă să găsească fericire într'o nouă activitate; dar, silit a desbraca uniforma în vîrstă matură, a renunţa la obiceiul de a comanda şi a fi comandat, a redeveni din semi-zeu om ca toţi oamenii, salutat fără grabă de prieteni

și primit acasă fără sunete de trompetă și prezentări de armă, iată o schimbare pe care marea majoritate nu o pricepe și nu o poate suporta. Sînt trei sau patru ani, Lucien Népoty a scris o dramă mișcătoare asupra acestui subiect: „L'oreille fendue".

Colonelul Eulin trăește dar zile dureroase, mulțumit numai la gîndul că cei trei fii ai săi au îmbrățișat la rîndul lor cariera militară. Nenorocirea pare însă a urmări pe bătrînul soldat: primul său născut e omorît în Maroc, la postul de onoare, și cum al doilea fiu face pentru moment aceiași periculoasă campanie, inima bieților părinți se strînge la fiecare întîrziere de curier. Lovitura a fost mai ales cumplită pentru d-na Eulin: consolarea ei este Petre, cel mai tînăr și mai „dragul mamei" din copii. Garnizoana acestuia se găsește la Orléans; contrar fraților săi, nu tragerea de inimă l-a făcut să devie soldat, ci tradiția și atmosfera din casă. Cu cît înaintează în vîrstă, cu atîta Petre se simte mai străin spiritului militar și nutrește mai mult teorii umanitare și pacifiste. Discipol al lui Tolstoi, chimist pasionat, el preferă tacticei și cazarmei speculațiunile filozofice și laboratoriul. O ironie a soartei face ca acest apostol al păcii să descopere un explozibil grozav, praful verde. Experiențe de care nu știu decît el și colonelul dau rezultate miraculoase. Speriat de puterea explozibilului și de ravagiile ce ar putea cauza, încredințat oamenilor, Petre nutrește gîndul să-l distrugă. Nu tot aceleași, bine înțeles, sînt intențiile tatălui său; cum războiul este pe cale de a se declara între Franța și Germania, colonelul nu ezită să dea în ascuns formula ministrului de războiu. Petre află și o scenă teribilă urmează între cei doi oameni, mari fiecare în felul lor; tatăl și fiul sînt pe cale de a uita legăturile de sînge ce-i unește: mirose a carne de om, cînd o lovitură de tun anunță începutul războiului. Colonelul e de acum stăpîn pe situație. Patriotismul latent din inima lui Petre izbucnește. El pleacă la războiu cu atît mai hotărît, cu cît o tristă veste vine să anunțe moartea fratelui din Maroc: tînărul ofițer a căzut victima unor asasini plătiți de Germani. Urii de rasă se unește cu aceasta dorul de răzbunare personală.

Cele două acte ale piesei d-lui Lavedan au fost întrerupte deseori de aplauze furtunoase și au stîrnit manifestațiuni entuziaste. După o introducere lungă și tărăgănată, scene puternice urmează cu repeziciune. Numeroase sînt tiradele mișcătoare, replicele vii, momentele ce zguduie sufletul și țintuesc atențiunea. Nu știu dacă în cițiva ani impresia, pe care o produce „Servir", va rămînea aceiași. Surisuri sceptice vor înlocui poate lacrimile și entuziasmul de astăzi, căci opera d-lui Lavedan este în primul rînd o piesă de actualitate, plină de zbuciumările și de gîndurile zilei. In aceste „timpuri de bejănie", cînd din toate părțile se string nouri groși și semne urîte prevestesc cataclisme și vărsări de sînge, în fiecare spectator trăește un colonel Eulin și un Petre. Și iată de ce umanitarismul pacifist al celui din urmă a fost tot atît de mult aplaudat ca-și patriotismul războinic al celui dintăiu. Publicul avea impresia că frazele de astăzi trec scena și nu mai departe ca mîne vor putea fi schimbate în fapte. De acolo și impresia de nemulțumire pe care o lasă sfîrșitul. Metamorfozarea lui Petre se face prea bruscă.

— Și ideile tale? îl întrebă colonelul.

— Ideile mele, nu le mai am.

Vocea tunului și asasinii, mijloace dramatice excelente, nu corespund gravităței situațiunii. Un om ca Petre, care personifică un principiu, trebue să rămie consequent și integru atîta timp cît principiul n'a fost răsturnat prin argumente logice și naturale. Dar aceasta este în general defectul pieselor „à thèse" și dreapta pedeapsă a celor ce vor să schimbe scena într'o tribună. „*Alsace*", piesă în trei acte a d-lor *Gaston Leroux* et *Lucien Camille*, jucată de Teatrul Réjane, tratează—după cum indică titlul—conflicte din viața provinciilor luate în anul 1870. Gaston Leroux, jurnalist și romancier, celebru mai ales prin pasionantele aventuri ale lui Rouletabille, reporter-detectiv, și-a făurit piesa după indicațiunile umoristului și caricaturistului alsacien Hausi. Cartea acestuia: „Professor Knatschké et sa fille Elisa", apărută anul trecut, a avut mult succes. Scrisă într'un spirit pătimaș și extrem de germanofob, ea conține totuși remarcări juste și redă, într'un mod spiritual, multe din ridiculele poporului german. Piesa d-lui Leroux și Camille păcătuește prin aceleași defecte, fără însă a poseda calitățile: un pamflet, în care totul este pentru gloria Francezilor și nimic pentru bieții Nemți. Insurătoarea unui Alsacian cu o Germană servește autorului ca motiv pentru a ne prezenta o sumedenie de păpuși îmbrăcate in costume simbolice: Herr Professor, Herr Kommisär, Herr Offizier, Fräulein Backfisch, și fiecare are pretenția a reprezenta mentalitatea unei clase sociale, și toate la un loc inferioritatea intelectuală a „dușmanului ereditar". Cași în „Servir", războiul izbucnește în actul din urmă. Alsacianul renegat redevine în acest moment Francez pur sînge și plătește cu viața temeritatea de a fi strigat: „Vive la France"!

Succesul piesei îl face sfîrșitul actului întâiu, cu o Marseilleză cîntată în surdină de d-na Réjane și întreaga trupă. Afară se presupune, pasă-mi-te, spionii și zbirii polițienești în cap cu Herr Kommisär. Vorba, celebra vorbă a lui Cambronne, revine, cam obișnuit, dela un timp încoace pe la mijlocul actului al doilea. In general piesa este mediocră, fără nici o valoare literară; arii patriotice cîntate pe o flașnetă. Publicul petrece ca la panoramă; acesta e norocul, căci altfel poate ar fi periculoase manifestațiunile care răspîndesc neadevăr și caută să formeze o atmosferă de iritațiune și de falș patriotism. O atracție deosebită este, în cazul de față, ținerea unui rol de o Germană pur sînge, o biată actriță, Käte Marlitt, angajată prin surprindere, fără a cunoaște spiritul

piesei și care printr'aceasta și-a făcut un trist nume în Germania, fără să cîștige aici simpatii compensătoare.

Ce ne miră însă în momentele acestea, cînd—mari și mici—naționaliștii se mișcă și produc opere violente, este pasivitatea d-lui Maurice Barrès. In loc de o urmare războinică la „Romanul energiei naționale" sau la „Bastionele de—Est",—ultima d-sale operă, „*La Coline inspirée*", se mulțumește a istorisi pacinic viața și tristul sfîrșit al unei modeste erezii din secolul trecut. Un puternic stil literar dela un capăt la altul, observațiuni fine, descrieri de toată frumusețea, figuri plastice,—dau romanului o valoare netăgăduită; nu impedică însă ca cele patru sute de pagini să fie prea lungi și prea numeroase.

N. L. Kostaki

Scrisori din Bucovina

Situația școlilor primare la sfîrșitul anului 1911.—Lupta Rominilor pe terenul școlar.

Bucovina [1]) e împărțită în 12 circumscripții școlare, care sînt identice cu cele politice, și are 531 școli primare, din care 100 de o clasă, 133 de două clase, 72 de trei clase, 69 de patru clase, 95 de cinci și 62 de șase clase. In districtul Cernăuțului urban nu-i nici o școală de o clasă, iar districtele Coțman și Vășcăuți n'au nici o școală de 6 clase.

In cele 12 circumscripții școlare se repartizează numărul școlarilor după cum urmează:

1. *Cernăuțul urban*, cu o populație de 87.128 locuitori (dintre care 41.360 Nemți, înțelegîndu-se și Evreii, 15.254 Ruteni, 14.803 Poloni și 13.440 Romîni) și cu o populație școlară de 10.673 elevi (din care au frecventat numai 7.584) are 22 școli cu 171 de clase, revenind astfel 345 elevi pe școală sau *44 elevi pe clasă*.

Din aceste 22 școli numai *două* sînt cu limba de instrucție romînească, ambele în cele mai depărtate cătune ale suburbiilor Horecea și Tețina, restul sînt: nemțești 3, nemțești-romîne 3, nemțești-rutene 4, nemțești-polone 2, nemțești-romîne-rutene 1, nemțești-rutene-polone 1; scurt zis, în Cernăuți din 22 școli, două sînt romîne și restul nemțești, deoarece cele cu două și trei limbi de instrucție sînt cași nemțești, limba a doua san chiar a treia jucînd un rol de cenușotcă. Incetul cu încetul începe a se sparge și întunericul cosmopolit din Cernăuți și a stră-

[1]) Vezi: *Statistische Nochweisung* über den Stand der Volkeschuten und Lehrerbildungsanstalten nebst einem Schematismus der Volksschuler und Lehrer in der Bukovina nach dem Stande vom 31 Dezember 1911. Herausgegeen vom Buk. K. K. Landesschulrate. Chernowitz, 1912.

bate, deși foarte greu, razele școli naționale. De regretat, e însă că Rominii n'au putut obține până azi nici o școală romînească în centrul orașului.

2. *Cernăuțul rural*, cu o populație de 104.016 locuitori (dintre care 157.136 Ruteni [1]), 29.563 Romîni, 12.924 Nemți) și cu o populație școlară de 15.718 elevi (din care au frecventat numai 13.130 elevi) are 58 școli cu 270 clase, revenind astfel cam 226 elevi pe școală *sau 49 elevi pe clasă*.

Din aceste 58 școli, 13 sint cu limba de instrucție romînă și 33 cu cea ruteană. De aici rezultă că o școală ruteană revine asupra a 1.731 locuitori ruteni și o școală romînă asupra a 2.274 locuitori romîni. Nedreptatea aceasta se vede dacă luăm și statistica elevilor, care e și mai tendențioasă ca cea a recenzămîntului. Avem în circumscripția școlară a Cernăuțului rural 8.653 elevi ruteni, deci *262* elevi la o școală și 3.638 elevi romîni, deci *280* la o școală. In acest calcul am primit însă atîtea cifre falșificate, încît starea adevărată e întunecată cu totul. Noi am adunat numărul elevilor obligați a cerceta școala, nu cel ce de fapt cercetează școala, și am înscris în numărul elevilor ruteni și acele sute de copii romîni care, deși pe hîrtie sint înscriși în școlile rutene, de fapt frecventează școlile particulare romîne. (Caz clasic e Mihalcea, unde statistica școlară arată 232 elevi ruteni, de fapt nu e *nici unul*, toți fiind înscriși în școala particulară romînă). Dacă desbrăcăm statistica oficială de aceste „daruri" și luăm ca bază numărul elevilor ce de fapt cercetează școala, avem: 5.709 elevi ruteni, deci cîte *173* de școală, și 3.060 elevi romîni, deci cîte *235* de școală. Rominilor li se cuvine după bună dreptate încă 5 școli, la un loc 18 școli, dacă ne bazăm chiar pe materialul tendențios al statisticei. Pentru cei 5.709 elevi ruteni sint 170 învățători, deci cîte 34 elevi de învățător; pentru cei 3.060 elevi romîni numai 81 învățători, deci 38 de un învățător. *Aceasta e icoana unui district mixt.*

3. *Cîmpulung*, cu o populație de 60.594 (dintre care 33.091 Romîni, 17.068 Nemți și 7.553 Ruteni) și cu o populație școlară de 9.750 elevi (din care au frecventat numai 7.947) are 56 școli cu 170 clase, revenind astfel 142 elevi pe școală și 47 pe clasă.

Din cele 56 școli ale Cîmpulungului 28 sint cu limba de instrucție romînă, 12 nemțești, 9 rutene, 6 nemțești-romîne. Și în acest district elementul rutean este favorizat. Pentru cei 7.553 Ruteni, existenți numai pe hîrtie în mare parte, există 9 școli, deci revin 839 locuitori la o școală, iar pentru 33.091 Romîni numai 28 școli, deci 1.146 locuitori la o școală. Cele mai mici cătune rutene au fost luate în seamă și au de mult școli.

1) Asupra acestor cifre care reprezintă rezultatele recenzămîntului oficial din Dec. 1910, a fost vorba în această revistă și s'a arătat cît sint de tendențioase. Dacă totuși ne folosim de ele, e că altele n'avem la dispoziție. Dar chiar pe baza acestor date statistice, cîrpite în multe locuri la masa verde a prefecturilor, se va vedea clar cîtă nedreptate ni se face pe terenul școlar.

4. *Coțmani*, cu o populație de 45.135 locuitori (dintre care 39.432 Ruteni, 4.049 Nemți) și cu o populație școlară de 7.160 elevi (din care au frecventat numai 5.688), are 30 de școli cu 112 clase, revenind cîte 189 elevi pe școală și 50 pe clasă. Din cele 30 școli ale circumscripției școlare de Coțmani 27 sint rutene și 3 nemțești. Aici, cași mai jos, la districtul Vijniței, se vede avantajul teritorului compact al naționalității rutene. Școlile rutene sint toate separate național și utracvismul este înlăturat. Sint în toată Bucovina 19 școli utracviste (nemțești-romîne) și numai 6 nemțești-rutene și aceste în Cernăuțul urban și rural. Districtele Coțmani, Vijnița, Zastavna, Vășcăuți nu cunosc instituția fericită a școlilor utracviste.

5. *Humorul*, cu o populație de 61.395 locuitori (dintre care 42.684 Romîni, 13.706 Nemți și 1.287 Ruteni) și cu o populație școlară de 11.099 elevi (din care au frecventat numai 9.382), are 56 școli cu 205 clase, revenind cîte 187 elevi pe școală și cîte 45 pe clasă. Din școlile Humorului 31 sint cu limba de instrucție romînă, 9 nemțești, 3 rutene, 3 polone, 1 maghiară, 2 nemțești-romîne și 1 nemțească-polonă. *Pentru cei 1.287 Ruteni ai districtului Humorului, cu 173 elevi, sint 3 școli*, dar pentru 20—30 răzeși în nordul Bucovinei, cu miile lor de elevi, nu-i *nici o singură clasă.*

6. *Rădăuțul*, cu o populație de 91.018 locuitori (dintre care 54.762 Romîni, 23.822 Nemți și 8.533 Ruteni, mai exact Huțani) și cu o populație școlară de 14.107 elevi (din care au frecventat numai 11.439), are 49 școli cu 221 clase, revenind cîte 233 pe școală și cîte 51 pe clasă.

Din școlile Rădăuțului 27 sint romîne, 10 sint nemțești, 6 rutene, 4 nemțești-romîne, 1 polonă și una maghiară.

7. *Siretele*, cu o populație de 65.604 locuitori (dintre care 26.819 Ruteni, 19.199 Romîni, 9.936 Nemți) și o populație școlară de 10.322 (din care au frecventat numai 8.577), are 43 școli cu 157 clase, revenind deci cîte 199 elevi pe școală sau 54 elevi pe clasă.

Din cele 43 școli 16 sint romîne și 16 rutene (să nu se sperie nimeni de această paritate, care ar fi ceva neobicinuit în Bucovina; dar n'ar fi nimic neobicinuit în districtul Siretului, în care dacă statistica oficială ne arată la 20.000, vom fi sigur majoritatea, deorece cele 16 școli romîne au la un loc 52 clase, iar cele 16 rutene au la un loc 58 de clase), 5 nemțești, 2 maghiare, 1 polonă, 2 nemțești-romîne-rutene și *una* (singură în Europa) *nemțească-romînă-ruteană-polonă*. In acest district sint comune întregi care au fost disnaționalizate prin școală. Lupta de trezire a început deocamdată în 2 comune, în *Hliboca* (centru ucrain) și în Șerbăuți, dar va cuprinde în scurtă vreme și alte sate, în primul rînd comunele de la graniță. Romînii au în districtul Siretelui, chiar după statistica școlară, 2.166 elevi și Rutenii 2.271, și dacă adăugim numai în fugă 300 elevi înscriși în școlile particulare din Hliboca, Șerbăuți și Petriceanca, avem aproape 2.500

elevi romini, faţă de 2.271 elevi ruteni. Dar ce va fi în districtul Siretelui, cînd vor primi minorităţile romine şcoli în Bălcăuţi, Botuşaniţa (sat răzăşesc care n'are şcoală de loc), Cindeşti, Neguştina, Rogojeşti, Sinăuţi-de-Jos, Tărăşeni, Vaşcăuţi. In districtul Siretelui Rominii mai pot repara multe din greşelile trecutului. Intre şcolile rutene ale Siretului îi trecută şi şcoala liporinească din Climăuţ.

8. *Storojineţul*, cu o populaţie de 69.288 locuitorii (dintre care 33.469 Romini, 17.845 Ruteni şi 13.819 Nemţi) şi cu o populaţie şcolară de 10.583 elevi (din care au frecventat şcoala 8.924), are 64 şcoli cu 188 clase, revenind 139 elevi de şcoală şi 47 de clasă. Din cele 64 şcoli 30 sînt romine, 18 rutene, 9 nemţeşti, 4 polone, una nemţească-romină şi 2 nemţeşti-romine-rutene. Şi districtul Storojineţului e un district mixt prin excelenţă şi deci un district de luptă. Favorizarea elementului rutean e evidentă din chiar datele statistice: asupra unei şcoli rutene revin 991 elevi, asupra unei romine 1.115 elevi. Sate ca Panca, Comăreşti au şcoli curat rutene, care stau aproape goale, căci copiii cercetează sau şcolile particulare din aceste sate sau şcolile publice romineşti din satele din apropiere (aşa toată populaţia şcolară din Panca, Zabahna cercetează şcoala romină din Broscăuţii-noi). In Bucovina avem la ordinea zilei şi *greva şcolarilor*. In anul trecut s'a pus în grevă populaţia şcolară din Mihalcea, ca înainte cu mulţi ani cei din Ipoteşti; iar acum de cîteva zile a sosit ştirea că deschizîndu-se pe neaşteptate, ca să paralizeze acţiunea noastră din Panca, şi contra voinţei unanime, o şcoală ruteană în Panca-Zrub, părinţii copiilor au hotărît să nu trimită atîta vreme copiii la şcoală până nu li se va da o şcoală rominească. In şcolile rutene stau cîte 34 copii în clasă, în şcolile romine cîte 39. In acest district avem şi o şcoală ruteană sistemizată, în Broscăuţii-noi (centru) pentru *28 copii frecventanţi*.

9. *Suceava*, cu o populaţie de 66.827 locuitori (dintre care 46.529 Romini, 11.723 Nemţi şi 6.327 Ruteni) şi cu o populaţie şcolară de 10.548 copii (din care au frecventat 8.636), are 40 şcoli cu 174 clase, revenind deci cîte 215 pe şcoală şi cîte 49 pe clasă. Din aceste şcoli 32 sînt romine, 5 nemţeşti, 2 rutene (una numai pe hîrtie) şi una maghiară. Acesta e districtul rezistenţii pasive din partea Rutenilor. Sînt în acest district 4 comune: Danila, Călineştii-lui-Jenachi, Călineştii-lui-Cuparencu şi Slobozia (Milişăuţul-de-Jos) cu mai multe mii de locuitori şi cu sute de copii de şcoală care n'au şcoli, deoarece guvernul vrea să le dea şcoli rutene şi gospodarii vreau şcoli romine. In cele trei sate dintăi sînt şi edificii şcolare moderne care stau neîntrebuinţate. Dar acest district e pe calea cea mai bună a trezirii şi purificării naţionale. Aici sînt 3 şcoli particulare, care peste scurt timp vor trebui să devie publice şi atunci va rămînea izolată Hatna, în care elementul rominesc, care azi trimite mai mult de 40 copii la şcoala particulară din Măriţei, va trebui să capete o şcoală de minoritate rominească.

10. Districtul *Vaşcăuţi*, cu o populaţie de 42.290 locuitori (dintre care 34.670 Ruteni, 5.625 Nemţi 1.700 Poloni şi ca de batjocură 242 Romini) şi cu o populaţie şcolară de 5.806 elevi (din care au frecventat 5.171) are 31 şcoli cu 104 clase, revenind deci 166 pe şcoală şi 48 pe clasă. In acest district sînt o serie de sate răzăşeşti, care n'au şcoli romineşti. In Costeşti şi Carapciu pe Ceremuş, două centre răzăşeşti, sînt şcoli particulare romineşti.

11. *Vijniţa*, cu o populaţie de 55.541 locuitori (42.779 Ruteni, 11.359 Nemţi şi 1.185 Poloni, ba şi 90 Romini) şi cu o populaţie şcolară de 7.961 copii (din care au frecventat 6.126), are 52 şcoli cu 118 clase, revenind deci 118 pe şcoală şi 51 pe clasă. Din şcolile districtului Vijniţa 45 sînt rutene şi 7 nemţeşti. Nici o şcoală utracvistă.

12. *Zastavna*, cu o populaţie de 51.263 locuitori (dintre care 47.466 Ruteni, 2.543 Nemţi şi 1.118 Poloni) şi cu o populaţie şcolară de 8.287 copii (din care au frecventat 6.787), are 36 şcoli cu 137 clase, revenind asupra unei şcoli 188 copii şi asupra unei clase 49 copii.

Cele 531 şcoli se împart după numărul claselor în: *100* şcoli de o clasă (cele mai multe, 23, în districtul Vijniţei; Cernăuţul urban n'are nici una), 133 şcoli de două clase (cele mai multe, 20, în districtul Storojineţului; cele mai puţine în Cernăuţ, 3), 72 de 3 clase, 69 de 4 clase, 95 de 5 clase şi 62 de 6 cl. (cele mai multe le are districtul Humorului). Din cele 62 şcoli cu 6 clase—aceste fiind şcolile cele mai bine organizate — 26 sînt cu două şi trei limbi de instrucţie, 16 romine (acest fapt e de atribuit activităţii rodnice a unor inspectori romini în deosebi în districtul Humorului), 10 nemţeşti, 8 rutene şi 2 maghiare. In această direcţie cei mai favorizaţi sînt Nemţii, căci pe lîngă cele 10 curat nemţeşti, cel puţin jumătate din cele mixte sînt de fapt nemţeşti.

Din cele 531 şcoli, 23 sînt şcoli de băieţi, 26 de fete şi restul de 482 mixte.

După limba de instrucţie aceste şcoli se împart în 82 nemţeşti la 160.000. loc. (Nemţii au de fapt mai multe, căci majoritatea celor utracviste sînt nemţeşti), 179 romineşti la 274.000 locuitori, 216 rutene la 305.000 locuitori (pe hîrtie), 12 polone la 36.210 locuitori, 5 maghiare la 10.391 locuitori. Utracviste sînt de toate 37, din care majoritatea în districtele romine (19 nemţeşti-romine faţă de 6 nemţeşti-rutene şi 2 romine-rutene).

Dela 1907, cînd s'a publicat ultima statistică şcolară, s'a înmulţit numărul şcolilor cu 55 (dela 476 la 531) şi al claselor cu 278 (dela 1.749 la 2.027) deci cam 13 şcoli pe an şi 69 clase.

In toate şcolile bucovinene (cu excepţia a vr'o două rutene) se predă limba germană ca obiect de studiu şi fiecare învăţător, care vrea să fie definitiv, trebue să fie calificat din limba germană.

Limba romină se studiază ca obiect de studiu obligator în 16 şcoli, neobligator în 37 şcoli.

Numai 403 școli au avut edificiu propriu de școală, 29 au fost adăpostite în edificii întrebuințate și pentru alte scopuri școlare, 94 n'au avut local propriu pentru învățămînt, iar 5 au fost adăpostite în localuri care au fost întrebuințate și pentru alte scopuri decît școlare.

Au fost în total 1.566 săli de învățămînt.

Din totalul de 122.014 copii, obligați să cerceteze școala primară, au cercetat-o de fapt 99.391, restul a frecventat școli profesionale, cursuri de repețire (11.290), școli particulare (2.208), școli superioare (2.325), au învățat acasă (1.177); din cauza defectelor corporale n'au frecventat 1.423, fără motive legale au lipsit dela școală 4.060.

Pe lîngă cei 99.391 elevi ai școlii primare, au fost 112.752 în cursurile de repețire, 650 copii au cercetat școala înainte de vîrstă, 450 au rămas voluntar, iar 963 involuntar peste termenul obligativității școlare, așa că de fapt erau în școlile primare în anul **1901**: 112.752 copii (57.310 băeți și 55.442 copile).

Avînd Bucovina 531 școli, revin în mediu 212 copii pe o școală sau 55 pe o clasă.

Din numărul de 112.752 copii de școală, 14.489 frecventează școli nemțești (deci cîte 176 copii la o școală), 40.512 școli romînești (deci cîte *282 copii pe școală*), 39.796 școli rutene *(deci 183 la o școală)*. Aproape 3.000 copii romîni frecventează școli utracviste nemțești-romînești. Dacă considerăm că Romînilor, chiar la cifra dată de statistică, li s'ar cuveni,—tratîndu-i măcar egal cu Rutenii, dacă nu și cu Nemții,—încă 42 școli, la un loc 221 de școli; iar pentru cei 3.000 din școlile utracviste încă 16 școli, deci 237, și la urmă pentru cei vr-o 10—15.000 copii care stau în școlile rutene sau în cele particulare (azi avem 14 școli particulare) încă vre o 81, în total *vr'o 318 școli primare romîne* —atunci vom vedea cît de tare neglijați sîntem pe terenul școlar. **Ne lipsesc 139 școli primare**

Din cauza absențelor dela școală s'au amendat părinții în anul 1911 în 54 238 cazuri (3 038 cazuri în bani și 28.044 în pedeapsă cu arest, iar în 23.156 cazuri nu s'a executat pedeapsa). S'au încasat ca amendă 21.263 coroane în anul 1911.

La școlile publice din Bucovina erau în serviciu 2.142 învățători (1.292 învățători și 850 învățătoare). Din aceștia 1.550 erau cu examenul de capacitate (993 bărbați și 557 femei), 259 cu bacalaureat (143 bărbați și 116 femei) și *307 fără examen*, așa numiții auxiliari (138 bărbați și 169 femei).

La 1 Septembrie 1912 erau în Bucovina 1.215 învățători definitivi (838 bărbați și 377 femei); din ei 364 (251 bărbați și 113 femei) erau în categoria I-a, 608 (420 bărbați și 188 femei) în categoria II-a și 243 în categoria III-a.

* * *

Lupta Romînilor din Bucovina pentru școala națională e o luptă de dată recentă. Timp de decenii întregi chestiunea școlară a

fost neglijată. Autoritatea școlară supremă în Bucovina era condusă de străini, care nu că ne tratau *vitreg*, dar direct dușmănește. Pecînd școlile romînești se închideau peste noapte și în locul lor se deschideau rutene, deschiderii de școli romînești i se opuneau piedicile cele mai mari. Și astfel, cînd ne-am trezit, ne-am aflat în fața unui dezastru. În timpul din urmă se lucrează cu multă febrilitate, dar și azi întîmpinăm o mulțime de piedici. Ca dovadă, și cu titlu de document, publicăm următoarea interpelație-memoriu, scrisă de secretarul „Soc. p. cult. și lit. rom.", d. G. Tofan, și depusă pe biuroul camerii provinciale de deputați romîni din toate fracțiunile:

„De mai bine de două decenii se luptă poporul romîn din Bucovina pentru cîștigarea de școli romînești în satele în care deși trăesc *și* Romîni sau aproape *numai* Romîni, sînt școli rutene sau nu sînt școli de loc, deoarece școli rutene nu vrea să primească poporul, iar școli romînești nu dau autoritățile. În urmă văzînd Romînii că cu toată lupta lor de decenii, cu toate memorandele și deputățiile trimise forurilor competente—în această privință e caracteristic cazul *Mihalcei*, al cărei recurs [1]) așteaptă rezolvarea de vr'o zeci ani—din țară și chiar din Viena nu isprăvesc nimică, ba că nesocotindu-se sistematic dreptul lor, dușmanii lor etnici înaintează tot mai mult în regiuni curat romînești, au căutat să-și ajute *singuri* și, doritori de carte romînească, au început a-și deschide *școli particulare*. S'ar crede că acest pas doveditor de spiritul de jertfă al unui popor pentru interesele sale culturale e suficient ca să arate că poporul romînesc nu se lasă subjugat pe terenul național, și e potrivit ca să readucă forurile competente la sentimente mai bune față de strădiunțele culturale ale neamului romînesc din această țară romînească. Căci ce dovadă mai bună ne trebue decît aceasta, că Romînii bucovineni plătesc bani grei pentru fondul școlar, din care însă se creiază institute de desnaționalizare și se plătesc cei mai înfocați agitatori antiromîni, și pe deasupra tot ei își impun un nou sacrificiu material creîndu-și *din puterile lor proprii* școli particulare. Dar de abia s'a pornit această mișcare de salvare a elementului romînesc periclitat din țară, și au început a curge pe deoparte denunțările calomnioase ale contrarilor și șicănările nemaiauzite din partea autorităților.

„Pecînd la școlile publice sînt angajate, chiar după datele statistice oficiale, 307 puteri didactice necalificate, în marea lor majoritate cu o pregătire de tot insuficientă, pentru școlile particulare se cer numai puteri calificate. Celor cu examenul de capacitate nu li se numără anii de serviciu și cei cu examenul de maturitate își pierd dreptul de a se prezenta la examenul de capacitate, așa încît sîntem între Scylla și Charybdis. Iar ca măsura să fie deplină, li se oprește învățătorilor, contrar *dispoziții-*

1) *Se zice* că s'ar fi întors sănătos din Viena!

lor legale, de a instrui la o şcoală particulară în timpul liber. Pentru justificarea acestui procedeu nu poate fi adus nici un motiv plauzibil, căci legea permite învăţătorului ca să instrueze 8 ore pe săptămînă la o altă şcoală şi, în loc ca învăţătorul să-şi piardă timpul liber cu alte ocupaţii, e mai consult ca el să-l întrebuinţeze în şcoală în interesul generaţiei tinere, avînd posibilitatea să-şi cîştige ceva bani pentru a alina greul traiului şi tot odată a face un serviciu neamului său. Oprirea învăţătorilor de a instrui în timpul liber la şcoli particulare e ilegală şi nejustă, întrucît aproape toţi învăţătorii din oraşe sînt angajaţi la institute particulare. De ce li s'a oprit aceasta învăţătorilor dela sate? Dacă dispoziţiile aceste rămîn şi mai departe în vigoare, atunci autorizarea ce se dă şcolilor particulare este iluzorie, întrucît Romînii nu pot avea învăţători pentru aceste şcoli decît pe cei cîţiva învăţători trecuţi la pensie.

„Apoi vin şicanele cu *localurile*.

„Multe din şcolile publice din ţară sînt adăpostite în case, care constitue o adevărată ruşine. Nici dimensiunile cerute de lege, nici ferești reglementare, nici podele, nici closete, nimic, şi cu toate acestea funcţionează nestingherite.

„La şcolile particulare însă se cercetează fiecare amănunt şi pentru cea mai mică lipsă şcolile se închid, cauzîndu-se cheltueli mari cu comisiile, tulburîndu se mersul învăţămîntului. Şi în urmă vine *şicanarea părinţilor*. Aceştia sînt citaţi pe la prefecturi, trebue să piardă zile întregi până ce sînt interogaţi şi aceasta nu odată ci de repeţite ori, după cum se poate vedea la Mihalcea, unde acelaşi gospodar, avînd mai mulţi copii la şcoală, a fost citat de atîtea ori cîţi copii are de şcoală.

„Că această procedură poate amărî pe oameni şi trebue calificată ca şicănătoare va concede orişicine n'a pierdut simţul judecăţii obiective.

„Şi, ca culmea şicanei, vin *amenzile şcolare*. Conducătorul şcolii rutene trece într'o listă pe toţi copii obligaţi să frecventeze şcoala şi, fără a ţinea cont că mulţi din ei frecventează şcoala particulară romînă, îi amendează sistematic cu sume mari, iar executorul scoate din casele Romînilor hainele de sărbătoare şi le duce să putrezească prin cele magazii. (Vezi cazul Şerbăuţi). Întrebăm: ce idee de imparţialitatea autorităţilor chemate să privigheze la egala tratare a tuturor naţiunilor - să-şi facă cetăţenii loviţi de aceste nedreptăţi?

„Şi ca să nu aibă aparenţă că am vorbi numai în general, vom arăta cu cîteva exemple individuale marea nedreptate ce ni se face pe terenul şcolar.

„Şi vom începe cu cazul cel mai tipic: cu ***Mihalcea***.

„De *cincisprezece* ani luptă poporul din Mihalcea pentru o şcoală romînească. Nenumărate sînt concluziunile unanime ale consiliului comunal, reprezentantul legal al poporului, nenumărate deputăţii care au bătut scările palatului guvernial din Cernăuţi, nenumărate comisiile care au fost la faţa locului ca să studieze afacerea, şi până azi Mihalcenii nu s'au învrednicit să primească măcar un răspuns la recursul lor înnaintat autorităţilor şcolare.

„In Mihalcea există o şcoală sistemizată de şase clase cu limba ruteană, cu un local mare şi corespunzător. De doi ani de zile nu frecventează această şcoală *nici un copil*. Ţara plăteşte, iar Romînii trebue să susţie o şcoală particulară, care e frecventată de peste 300 copii.

„In *Danila* (distr. Sucevei) există o clădire şcolară nouă, gata de *trei* ani de zile. Acest edificiu, pentru care comuna—care e săracă—a sîngerat, stă *gol*, şi copiii cresc fără învăţătură, din pricină că autorităţile vreau să deschidă o şcoală ruteană, iar comuna a cerut de repeţite ori şcoală romînească.

„Tot aceiaşi situaţie e în *Călineştii-lui-Ienachi* şi *Cuparencu*, unde clădirile şcolare stau *goale*, iar Romînii trebue să susţie din calicia lor şcoli particulare.

„In *Măriţei* există o şcoală ruteană cu 2 clase sistemizate şi o paralelă pentru 20 copii, şi aceştia numai pe hîrtie, căci de fapt sînt zile cînd învăţătorul e singurul care frecventează şcoala. Romînii din Măriţei trebue să-şi susţină singuri o şcoală pentru cei 300 elevi romîni.

In Breaza (distr. Cîmpulungului), Romînii, deşi au numărul cerut de lege de 40 copii obligaţi a frecventa şcoala romînească, trebue să susţie acuma, pentru al treilea an, o şcoală particulară. Mai interesant şi instructiv e cazul din *Gemine*. Aici s'a înfiinţat o şcoală primară ca şcoală romînească şi peste noapte s'a prefăcut printr'o hotărîre a comitetului comunal în şcoală ruteană. Consiliul şcolar al ţării a executat cu o iuţeală, care dă de bănuit, hotărîrea comitetului comunal de a preface şcoala romînească în ruteană, dar hotărîrile luate de atunci de a da Romînilor o clasă cu limba de propunere romînă, au rămas nebăgate în samă şi Romînii trebue şi aici să susţie o şcoală particulară. E instructivă procedura autorităţii şcolare la Gemine şi Danila; la Gemine, se preface o şcoală romînească existentă în şcoală ruteană; la Danila, unde şcoala e numai sistemizată cu limba de propunere ruteană, dar nu-i activă,—nu se poate preface în şcoală romînă, cu toate cererile unanime şi repeţite în zeci de memorii, telegrame şi deputăţii ale consiliului comunal şi ale comunei întregi, şi cu toate că în această comună există după recenzămîntul dela 1910 *un Rutean*.

„Un adevărat martiraj sufăr pe terenul şcolar răzeşii şi mazilii din Bucovina. Pentru cei 20—30.000 răzeşi şi mazili bucovineni, Romîni din moşi strămoşi, conştienţi de romanitatea neamului, locuind parte compact în sate curat răzeşeşti sau în minorităţi considerabile, în districtele Storojineţului, Văşcăuţului, Vijniţei, Coţmanului şi Zastavnei nu există *nici o singură şcoală*, ba *nici o singură* clasă romînească publică.

„Şcolile particulare deschise în Carapciu p. Ceremuş, Cos-

tești, Comărești (Dealul lui Mintici și Tisovăț), Panca au indurat necontenite șicane. Pentru cele mai mici neajunsuri aceste școli sint inchise și părinții copiilor amendați. In cele mai multe din aceste sate școlile publice rutene sint deșarte, iar invățătorii plătiți de țară, dar rămași fără ocupație, se țin de agitații in contra Rominilor și a școlii romînești, fapt care provoacă tulburări prin aceste sate.

„In Comănești Centru există pentru 47 elevi o școală de 2 clase cu 2 puteri didactice, iar in Comărești-Zrub, tot o școală cu 2 clase cu 2 puteri didactice pentru 39 elevi.

„Caracteristic e că intre motivele pentru care a fost inchisă școala particulară din Carapciu pe Ceremuș e indusă și lipsa de perdele.

„In Șerbăuți (distr. Siretelui) sint 4 clase rutene cu 4 invățători, iar 130 copii cercetează școala romînească particulară. Dacă scădem cei 130 din numărul total de 230 copii obligați a frecventa școala, rămin la școala ruteană pe hîrtie 100 copii.—In realitate nici 50, pentru care se plătesc 4 invățători și le stă la dispoziție o școală spațioasă care e insă deșartă. Și accentuăm că aceste sint datele din 31 Decembrie 1911, pecind azi situația acestor școli rutene e mult mai nefavorabilă; multe din ele stau deșarte și invățătorii fără ocupație.

„Interesant e faptul că, discutîndu-se in una din ședințele consiliului școlar districtual din Cernăuți reducerea numărului claselor dela școala din Mihalcea dela 6 la 2, Rutenii s'au opus, cu toate că școala e goală.

„In *Petriceanca* (distr. Siretelui) nu-i școală publică. Autoritatea școlară le-a declarat locuitorilor că, dacă vreau școală ruteană, capătă indată, dar școală romînească nu capătă. Mai vin apoi alte nedreptăți. In Ceahor au Rutenii o școală de trei clase. In această școală au fost inscriși 76 copii, au fost clasificați insă numai 44. Deci pentru 44 copii, 3 invățători; pecînd de altfel un invățător instruește 80 copii. In Panca sint pentru 98 copii, 3 puteri didactice; iar in Costești pentru 108 elevi, 5 puteri didactice.

„In Cuciur.mare ad. St. Demetrium, Rutenii pentru 162 copii clasificați in Noembrie au 6 puteri didactice, deci mai puțin de 30 elevi pentru un invățător, iar la școala ad. St. Maria au tot pentru 163 clasificați chiar 7 puteri didactice. Rominii care au chiar după statistica oficială la școala ad. St. Demetrium 85 -interesant că la Ruteni, din 481 resp., 592 inscriși sint clasificați numai 163; iar la Romini din 65 inscriși, 65 clasificați—iar la școala ad. St. Maria 128 elevi, n'au nici-o școală independentă, ci stau subt conducerea superiorilor ruteni, fapt ce dă loc la o sumă de incovenіente, mai ales cu ocazia inscrierilor.

„In Camenca (Cotul-de-Jos), Rominii cu 183 elevi au 2 clase și o paralelă cu 3 puteri didactice, Rutenii cu 276 elevi cinci clase și o paralelă și 7 puteri didactice.

„In Milișăuți (distr. Rădăuțului) de ani de zile e vorba ca

Rominii să capete o școală separată, dar până azi n'au căpătat nimica. De ce, ne intrebăm, cei 78 elevi ruteni din Hliboca pot avea o școală publică a lor cu 2 puteri didactice și Rominii din Hliboca nu pot avea nici o clasă cu limba lor de propunere.

„Toate cazurile inșirate se bazează pe realitate și se pot controla orișicind.

„In vederea celor arătate mai sus și a faptului că fiecărui popor îi este garantată prin legea fundamentală cultivarea sa in limba națională, subsemnații cer ca autoritatea școlară să dispue din oficiu *revizuirea* uricului de fondare a școlilor in chestiune și crearea de școli romînești; iar pe viitor școlile particulare și părinții copiilor, care cercetează aceste școli, să fie cruțați de șicanele de până acuma.

Cernăuți, Faur 1913.

Un Bucovinean

Cronica științifică

Inrîurirea industriei omenești asupra climei.

Rolul meteorologic a diferitelor elemente care constitue atmosfera pămîntească este cunoscut.

Apa, prin cantitățile enorme de căldură ce le absoarbe sau le slobade cînd își schimbă starea fizică, are rolul principal de regularizare a variațiunilor climaterice cu perioada scurtă (anuale sau zilnice). Rolul gazului carbonic în grămădirea căldurii primite dela soare este mai puțin cunoscut și a fost invederat de Arrhenius.

Lumina soarelui pătrunde aproape integral prin atmosferă; Langley admite că 60% din energia solară oprită de către pămînt atinge suprafața lui. Insă radiațiunea întunecoasă a pămîntului spre golurile interplanetare are maximul ei de intensitate avînd o lungime de undă de 10 μ; pentru aceste raze acidul carbonic și aburii de apă sînt foarte opaci.*)

Fără a mai lămuri amănuntele teoriei lui Arrhenius cunoaștem concluziunea lui: clima uniform tropicală, care domnea pe fața pămîntului în vremurile geologice trecute, a fost datorită excesului de gaz carbonic ce cuprindea pe atunci atmosfera noastră. De mult paleobotaniștii dela vegetațiunea îmbelșugată a vremilor secundare au încheiat, în afară de o climă uniformă și caldă până în olaturile polare, o proporție de anhidrid carbonic mult mai ridicată ca astăzi în atmosferă. Pădurile secundare de criptogame s'au hrănit cu prisos din acest gaz carbonic, și carbonul ce l-au fixat îl aducem noi iarăși la iveală din minele noastre de cărbuni de pămînt;—și, cu toate lăcrămările economiștilor, îl ardem în cantități zilnic crescătoare, îl înapoem atmosferei subt formă de gaz carbonic pe care hoarnele industriale sau gospodărești îl revarsă cu milioanele de metri cubi.

Vom ajunge oare prin nesocotința atît de certată cu care omenirea își cheltuește rezervele de combustibil la o sporire simțitoare în procentul gazului carbonic din atmosferă? Impotriva creșterei acestei cîtimi lucrează fixarea gazului carbonic prin vegetațiune și grămădirea lui în apa mărilor subt formă de bicarbonați solubili și disociabili. Este

*) Aceste radiațiuni sînt infra-roșii, razele vizibile ale spectrului avînd o lungime de undă între 0,4 și 0,8 μ.

puțină nădejde cu vegetațiunea; despădurirea continentelor înaintează cu pași grabnici, numai blocul pădurilor ecuatoriale se mai menține în Congo, în Amazonie, și în Indiile neerlandeze; iară absorbirea gazului carbonic de apa mărilor care crește într'adevăr cu presiunea acelui gaz în atmosferă, este totuși un fenomen de disociațiune care va îngădui sporirea presiunii proprie a gazului carbonic în atmosfară: cel mult 4/5 poi fi sustrase în asemenea fel.

Ar rămîne să vedem ce cantitate de acid carbonic fabrică industria omenească anual. Dacă în 1889 s'au extras 511 milioane de tone de cărbuni, după 1890 s'a ajuns la 723 milioane; astăzi am întrecut cu mult miliardul. Să admitem 80% carbon în combustibilul ars, atunci producem în fiecare an aproximativ 6 miliar de tone de gaz carbonic, adică 0.24% din totalul conținut în atmosferă.

Arrhenius crede că dacă proporțiunea de acid ar ajunge la 2,5 până la 3 ori ceia ce e astăzi, temperatura medie a suprafeții pămîntului ar crește cu 8° până la 9° în latitudine mijlocie,—și cîmpul Moșilor s'ar împodobi cu palmieri. Repartizarea climelor ar semăna celei din timpurile carbonifere: schimbarea ar fi mai ales în regiunile temperate: la poluri și la ecuator ridicarea temperaturii medie ar fi numai pe jumătate.

Acum cîțiva ani un articol în „Scientific American" lua în seamă că consumațiunea cărbunilor va ajunge în curînd la 1 miliard de tone și producțiunea de gaz carbonic la 3 miliarde pe an, și deci socotea că procentul respectiv în atmosferă ar putea să se îndoiască ca în 812 ani. Noi am socoti acuma cu 6 miliarde tone anual, căci în 20 de ani producțiunea de cărbuni aproape s'a întreit. Și dacă sporirile anuale s'ar menține—fără să crească ca până acum—am produce chiar în 50 de ani o cantitate de acid carbonic egală cu ceia ce există astăzi în atmosferă. Numai că asemenea jurnale uită între altele de toate fenomenele de sustragere, dintre care am pomenit mai sus cele mai de căpetenie: vegetațiunea și apa mărilor. Am spus că credem influența vegetațiunii neglijabilă. Dacă numai o cincime din gazul carbonic revărsată anual în atmosferă ar prisosi absorțiunea oceanelor, totuși proporția lui ar trebui să se îndoiască ca în 71 de ani și să întreiască ca în 87 de ani.

Chiar dacă civilizația nu va fi în putință să menție creșterea consumului de cărbuni de pămînt, este puțin probabil că va renunța la acest izvor de energie și ne vom mîngîia cu gîndul că se află în sînul pămîntului cărbuni acumulați în decursul perioadelor geologice tocmai în de'ajuns pentru a restabili odată clima vremilor carbonifere, atunci cînd vor fi secate rezervele de carbon mineral.

Indeplini-se-va visul lui Arrhenius pentru vre-unul din noi? De ani de zile sînt învățați care constată o înceată încălzire a tuturor climelor și sînt dispuși a o atribui unei sporiri a cîtimii de gaz carbonic, drept un fel de chezășie a teoriei lui Arrhenius.

D. Pisoschi

Cronica juridică

Judecătoral penal

Dacă judecătorul civil întîmpină mai multe greutăţi în soluţionarea cazurilor ce i se prezintă, din cauza varietăţii lor, precum şi din cauza tăcerii sau obscurităţii legilor; totuşi şi asupra judecătorului penal apasă o altă greutate: aceia a însemnătăţii misiunii lui şi a consecinţilor pedepsei ce pronunţă.

Judecătorul penal ţine la un moment dat, în mînile sale, nu numai averea justiţiabililor, ci şi onoarea şi libertatea lor, care sînt tot aşa de scumpe caşi viaţa pentru un om civilizat. Soarta unui om şi a unei întregi familii atîrnă de multe ori de hotărîrea sa.

Din punct de vedere social, rolul său, dacă nu e aşa de redutabil, e însă şi mai însemnat. El e stîlpul oricărei societăţi organizate, e „fundamentum regnorum", e chezăşia fericirii şi prosperităţii sociale. El e cenzorul implacabil, chemat să ţină disciplina silită în stat, punînd frîul legii egoismului desfrînat şi neputincios a se adapta mediului social în care trăeşte. Adevărat preot al Themisei, lui îi incumbă să facă educaţia socială a indivizilor, cătînd să corije prin pedeapsă pe cei ce infring normele legale stabilite şi să întărească în virtute şi cuminţenie pe cei şovăelnici.

Făcînd parte dintr'o mutualitate, omul, în activitatea sa, trebue să se preocupe totdeauna, într'un scop interesat, ca să respecte interesele celorlalţi, cîtă vreme interesele acestora sînt admise de societate şi proteguite juridiceşte. Jignirea pe care ar aduce-o altuia, ar însemna o împedecare a desvoltării lui, o micşorare în capacitatea lui de a produce utilităţi, ceia ce în societatea noastră bazată pe schimbul reciproc, înseamnă o vătămare adusă tuturor, inclusiv celui ce vatămă. Fiecare ar trebui să se facă convins, după cum spune Diderot, că cel mai mare avantaj pe care poate să-l aibă e să se facă iubit de congenerii săi şi că e mai bine, pentru fericirea sa în această lume, să fii om drept şi cinstit decît hoţ sau şarlatan.

De aceia cauza unuia trebue să fie cauza tuturor şi cu toţii trebue să luptăm pentru dreptate.

Dreptatea o împarte judecătorul. Quo animo?

Să nu se zică că el e îngrădit de lege, că hotărîrea ce o pronunţă nu e a sa, ci a legiuitorului. Pe lîngă elasticitatea textelor, el are latitudinea legală destul de întinsă de a se plimba între maximul şi minimul pedepsei şi chiar de a sări peste minim cînd o crede necesar. Criteriile şi temperamentele au destulă libertate să se manifeste!

Judecătorul penal trebue să fie energic şi impasibil caşi legea pe care o aplică. „Pitié pour les coupables est cruauté pour le public" [1]. Mila este un dizolvant pentru societate. Căci, după cum spune un mare poet, ce prieşte buruienii mai mult ca aerul lin şi ce face pe hoţi mai îndrăzneţi ca slăbiciunea? O societate care are compasiune pentru rău, se distruge singură ca Elva a lui Vigny. In lupta pentru dreptate, justiţia trebue să fie, caşi selecţia naturală în lupta pentru traiu, o forţă naturală necruţătoare.

Oamenii se influenţează foarte puţin de raţionament şi mai degrabă prin puterea emoţiilor. De aceia pedeapsa, ca să fie eficace, trebue să fie severă şi, dacă e posibil, graduată după emotivitatea inculpatului.

Caşi medicul, judecătorul penal nu trebue să consulte sentimentalitatea sau filozofia îndoelii, înainte de a-şi da hotărîrea. El nu trebue să considere faptul ca din Sirius, de dincolo de bine şi rău, de merit şi responzabilitate. Insăşi filozofia deterministă unită cu necesitatea conservării sociale legitimează pedeapsa.

Inainte vreme justiţia era cu mult mai severă, deşi religia şi frica de Dumnezeu erau mai puternice şi prin ele înşe-şi constituiau o stavilă destul de tare la poarta crimei şi a fărdelegilor. Astăzi în afară de mărinimia relativă a codurilor, nu rareori ne e dat să asistăm la achitări într'adevăr senzaţionale. Asasini şi briganzi redutabili, abia prinşi, sînt retrimişi în mijlocul societăţii pentru a-şi continua opera lor nefastă, întreruptă un moment printr'o parodie de justiţie. Juraţii, căci ei mai cu seamă ne oferă acest spectacol, îşi revarsă, cum spune Proal, de multe ori întreaga lor milă asupra criminalului, fără să mai păstreze nimic pentru victimă.

Din toate aceste considerente nu rezultă însă că judecătorul trebue să fie un călău feroce pentru cei abătuţi. In medio stat virtus! - Dragostea de omenire trebue să-i fie cealaltă călăuză care să îmblînzească rigoarea prea excesivă la care l-ar conduce numai consideraţia interesului social. Căci dacă dragostea ar exista în toate inimile, rolul său ar fi inutil. Altminteri dorind să regenereze omenirea, prin aplicaţia frecventă şi apăsată a „fierului roş", va-ajunge să o distrugă, ca tragicul Gamelin al lui Anatole France [2], sau ca acel judecător de acum două secole,—Carpzovius,—de altfel foarte virtuos, care îşi făcea un merit că a pronunţat 20.000 condamnări la moarte, ad majorem Dei gloriam! Şi cine ştie

1) J. Bentham (Théories des peines).
2) Les dieux ont soif.

dacă și el n'avea obiceiul colegilor săi din acele timpuri, care, după cum ne spune Rabelais, vidau procesele cu ajutorul zarului și care la sfîrșitul carierei aveau o singură remușcare, aceia că din cauza bătrîneței nu mai puteau ceti bine zarurile și se putea întîmpla uneori să greșească!

O pedeapsă prea aspră se întoarce în unele cazuri chiar contra scopului pe care-l urmărește, înăsprind urile și deșteptînd poftele de răzbunare. Judecătorul nu trebue să fie ecoul lor, ci din contra să caute să le potolească, și pentru aceasta singurul mijloc e blîndețea. Să nu se uite că mai ales la țară, unde justiția efectivă datează abia de cîțiva ani, codurile se găsesc încă la o mare depărtare de cunoștința și moravurile tradiționale. Care Romîn nu înjură în momentele lui de obidă și năduf? Onoarea lui s'a deprins cu acest obiceiu al pămîntului și nu se găsește ofensată cînd întîmplarea îl face obiectul ușurării celui necăjit. Numai cînd vre-un dor de răzbunare, născut din alte cauze, îi cere satisfacție, recurge el la acest mijloc simplu: provoacă o înjurătură și aleargă la judecător. Și sînt judecători care găsesc și aici să fie drastici! Ba încă, setoși de pedepse, cum constată că injuria a fost cumva suferită și cauzată, pune și pe reclamant în stare de inculpare, deși ofensele s'au compensat oarecum reciproc, și legea lăsînd pentru aceste cazuri acțiunea publică la dispoziția părții ofensate, ea ar trebui să se închidă cași pentru împăciuire, atunci cînd se constată că partea și-a făcut dreptate singură.

E un lucru aprobat și cunoscut, că nu trebue pedepsită infracția în sine, ci infractorul, precum un medic nu tratează boala în sine ci pe bolnav, ținînd seama de toate împrejurările particulare lui și care dau boalei sale un caracter specific.

În drept, la multe infracții, cași în medicină la multe boale, cauzele trebuesc căutate și se găsesc în starea rea economică, socială și culturală a clasei din care infractorul sau bolnavul face parte.

Orice pedeapsă și orice remediu în acest caz sînt ineficace cît timp dăinuesc aceste stări. Un om chinuit de foame nu știe de preot sau de judecător. Trebue întîiu mijloace mari: o justiție și higienă socială. Incriminărilor acelora care susțin că în societatea noastră bazată pe antagonismul de clase, justiția, apărînd ordinea socială, nu face decît să apere situația priviiegiată a claselor stăpînitoare [1]), le putem totuși răspunde că aceiași justiție ocrotește și apără în acelaș timp interesele celor mici și slabi față de lăcomia și voinicia celor puternici. Ea joacă astfel rolul unui tampon menit să împedece ciocnirile și zguduirile sociale prea violente, asigurînd în acelaș timp o evoluție pașnică spre idealul către care tinde societatea. Acest ideal trebue să-i fie și criterul de orientare, „politica juridică", a judecătorului în activitatea sa. „Scopul este creatorul întregului Drept" a spus Ihering. Și scopul societății nu poate fi altul decît dezvoltarea individualității și binele obștesc.

1) A. France: „— J'ai reconnu que toute la justice sociale repose sur ces deux axiomes: Le vol est condamnable. Le produit du vol est sacré". (Les opinions de M. Jérome Coignard)—„Ne voyes-vous pas, mon fils, s'écriat-t-il, ce furieux qui coupe avec ses dents le nez de son adversaire terrasé, et cet autre qui broie la tête d'une femme sous une pierre énorme?

— Je les vois, répondit Bulloch. Ils créent le droit; ils fondent la propriété; ils établissent les principes de la civilisation, les bases des sociétés et les assises de l'Etat". (L'Ile des Pingouins).

Pletora de legi următoare fatalului 1907, nu e făcută pentru a apăsa pe săteni ci ca să le ajute dezvoltarea. Rigorile lor trebuesc cintărite precum se cuvine. Să nu ne iluzionăm a crede că schimbările dorite se pot opera prin lovituri de baghetă. Rezultatele ce aceste legi țintesc, nu se vor putea substitui vechei stări de lucruri decît printr'o lentă evoluție, cum e soarta oricărei transformări în natură. Să lucrăm, dar să fim răbdători.

Apostilă.

Pentruce am scris aceste rînduri? Pentrucă mai sînt judecători (testimonii ai unor vremi apuse) care-și debitează judecățile, cu ușurința cu care-și debitează automatele vînzătoare marfa lor. Arunci moneda și dorința ți-e la moment satisfăcută. Iți vine infracția: te uiți în cod, însemni maximul și minimul, cîntărești însemnătatea inculpatului și dai hotărîrea după ponderea socială a inculpatului și temperamentul cu care te-a hărăzit natura.

Unii sînt așa de zgirciți cu aplicarea art. 60 (al circumstanțelor atenuante), că i-au uitat aproape întrebuințarea: iar alții îl aplică uniform și fără nici o distincție. Unii sînt veșnic sclavii textului, alții,—sclavi ai conștiinței lor morale—, torturatorii lui. Și cîteodată textul, e dictat sub influența unor nevoi și contigențe anterioare, nu-și mai are în prezent rațiunea de a fi, alteori conștiința morală, rezultată din supunerea îndelungată la obiceiuri și prescripții ancestrale care în starea socială actuală sînt poate erori, trebue controlată și eventual scoasă din funcție.

În jurisprudența cași în legislația noastră domnește o „invariabilă variație", care numai spre creditul și prestigiul justiției nu poate fi. Iar infractorul blestemă sau binecuvîntă soarta că s'a născut mai curînd sau mai tîrziu, în cutare ocol de jurisdicție și nu în altul.

N. Grue

MISCELLANEA

Curentele literare şi criticii.

Acum şapte ani scriam în această revistă (Anul I, No. 4) următoarele rînduri:

„S'a gîndit oare vreodată acest autor al ditirambului că d. Gherea nici nu era *natural* să facă *şcoală literară*, pentrucă nici un critic n'a făcut şcoală? Pentrucă un *critic* ştiinţific e un om de ştiinţă, care *constată* şi *explică*? Ce şcoală a făcut Sainte-Beuve, Taine, Faguet, Brunetière, Brandes? Că se pot clasifica şi criticii la olaltă cu scriitorii, pe care-i urmează, *nu precedează*, într'o şcoală? Apoi asta e altă vorbă! *Viaţa* unei societăţi produce un curent literar, întrupat în scriitori, criticul teoretizează curentul, filozoful sintetizează această *viaţă* cu toate manifestările ei.

„Că d. Maiorescu, care n'a făcut critică ştiinţifică, care a fost un jandarm—în înţelesul bun al cuvîntului—al literaturii, încurajînd pe scriitorii buni, lovind pe cei răi, că d. Maiorescu *a grupat* pe cei buni, asta însamnă că operele acestora sînt datorite teoriilor d-lui Maiorescu?"

Aceste lucruri le spuneam d-lui M. Dragomirescu, care, făcînd bilanţul activităţii *„Convorbirilor literare"*, cu ocazia jubileului de patruzeci de ani al acestei reviste, constata cu satisfacţie că d. Gherea n'a insuflat părerile sale scriitorilor dela „Contemporanul", aşa cum a făcut-o cu scriitorii *„Convorbirilor literare"* d-sa, şi înnaintea d-sale d. Maiorescu.

Ideia din rîndurile noastre citate mai sus, de altmintrelea banală de adevărată şi curentă ce e, am mai exprimat-o noi şi mai tîrziu, şi mai bine şi mai pe larg. Am citat însă rîndurile acestea, pentrucă în ele am spus *pentru prima oară* părerea noastră asupra curentelor.

In rîndurile citate am putea face oarecare corecţiuni—oarecare restricţii. Sainte-Beuve numai la începutul carierei sale se poate clasifica într'un curent. Taine, deşi produs al aceloraşi cauze, cărora se datoreşte Auguste Compte şi Flaubert, deşi, aşa dar se poate însuma într'un

curent de idei, nu se poate însuma într'un curent literar—cu toate că a avut preferinţe pentru realiştii şi romanticii creatori de viaţă intensă şi culegători neobosiţi de documente omeneşti. Brunetière, n'a făcut nici el parte dintr'un curent, deşi simpatia lui s'a îndreptat spre realismul clasic. Iar Faguet şi Brandes, ar putea fi clasificaţi încă şi mai cu greu.

In rezumat: criticii nu produc curente. Curentele se produc fără ei. Ei iau numai act de ele, se pun uneori în serviciul lor, dacă acele curente convin temperamentului lor.

Să vedem atitudinea cîtorva critici literari romîni. D. Maiorescu a gustat şi pe Eminescu şi pe Caragiale, şi pe Creangă şi pe d. Duiliu Zamfirescu, şi pe d-nii Slavici, Goga, Sadoveanu. Prin urmare n'a făcut parte din vreun curent literar. D. Gherea a gustat şi pe Eminescu şi pe Coşbuc şi pe Caragiale, deşi poate ar fi dorit o literatură ca a lui Björnson. Aşa dar, cu o preferinţă pentru literatura optimistă, preferinţă vădită în articolul despre „poetul ţărănimii", d. Gherea nu s'a însumat într'un curent. D. Iorga, deşi admirator al tuturor literaturilor frumoase şi al tuturor scriitorilor buni din ţara romînească, şi-a manifestat, *cu ocazia luptei*, o preferinţă aproape exclusivă pentru un anumit fel de literatură, şi aceasta numai pentrucă credea că atunci era necesară o reacţie (şi era!). D. Iorga, aşa dar, fără *să creeze* un curent (căci curentul începuse dela sine, din cauza împrejurărilor sociale) s'a pus în slujba lui, l'a reprezentat.

Dar dacă curentele nu sînt produse de critici, ele nu sînt produse în chip voluntar nici de poeţi, deşi ei cred adesea că *ei* vreau curentul nou, cred în liberul lor arbitru. Aşa, Victor Hugo în faimoasa lui „prefaţă". E o iluzie psihică. Romantismul francez nu l'a creat nici Lamartine, nici Hugo—nici Rousseau şi Chateaubriand, nici influenţa romantismului german ori a poeziei engleze. Cauze adînci sociale şi literare *au cerut* o literatură nouă, şi anume cu caracterele romantismului, —şi acei scriitori care aveau însuşirile sufleteşti să realizeze o asemenea literatură, au eşit la suprafaţă, ajutaţi şi de influenţele străine, şi au fost gustaţi, lăudaţi, glorificaţi.

Aşa cu patruzecioptismul nostru literar, aşa cu eminescianismul, aşa cu naţionalismul ţărănist şi tradiţionalist.

Şi aşa şi cu „simbolismul" ori mai bine cu „decadentismul" nostru. Noi nu credem că necesităţi profunde sociale au dat naştere acestui „curent". Şi dovada este că el e slab şi nu prinde. Dar credem că tot are un substrat: altmintrelea n'ar exista.

Cînd s'a produs mişcarea de reacţiune, care ţine dela 1900 încoace, mişcare socială de-o importanţă colosală,—o sumă de tineri n'au găsit în ei nimic care să-i mişte pentru idealurile nouă. Au rămas izolaţi. Şi cu cît mişcarea cea nouă era mai puternică, cu atîta ei îşi simţiau mai mult izolarea lor socială. Această izolare socială, acest „egotism", de care am mai vorbit, este cauza socială, deci cea principală, a decadentismului nostru.

Rupți de generația lor, departe de mișcările cu caracter puternic național, ei s'au adresat la o literatură străină, care nu este izvorită din condiții analoage cu cele romînești, lucru ce li l'au reproșat și simboliștii francezi cînd au putut să-i ceteascâ în franțuzește. (Quillard despre d. Macedonski).

Curente ori școli literare străine s'au importat la noi în tot cursul veacului al XIX-lea: romantismul francez, romantismul german,— dar aceste curente se potriveau cu stările noastre și erau o pîrghie pentru crearea unei literaturi naționale. Romantismul francez se potrivea cu starea sufletească a celor dela 1840. Dezgroparea literaturii populare, a trecutului istoric și legendar, ca să nu mai vorbim de alte lucruri, literatura dela 1840 o datorește și năzuințelor sale politice (luminate de ideile revoluției franceze) și școalei romantice franceze. Iar depresiunea sufletească, „pesimismul" generației dela 1880 (datorite cauzelor sociale), cînd a fost să se exprime în poezie, și-a găsit un auxiliar în romantismul german, pesimist.

*

Sîntem convinși de cele spuse mai sus. Dacă n'am fi convinși, nu le-am fi spus, căci pentru fericirea noastră personală, este absolut indiferentă filozofia curentelor în literatură. Și fiindcă sîntem convinși că lucrurile sînt așa cum le-am spus, ni se pare foarte curioasă, ca să nu zicem chiar comică, pretenția acelora care vreau să creeze, ori, ceia ce e același lucru, să dezgroape curente.

E una din cele mai naive manifestări ale concepției că întîmplările sociale se pot produce prin voința unui om—cînd, în realitate, ele nu se pot produce nici chiar prin voința unanimității oamenilor. Trebue teren favorabil arborelui, trebue apoi arborele, trebue apoi să înflorească arborele, floarea să lege—pentruca să ai fructul.

Acest lucru n'a prea fost înțeles la noi. Innainte de 1900, în niște foiletoane, G. Panu, plictisit de eminescianism, cerea scriitorilor să se inspire din Pann, Bolintineanu, Alecsandri, — cerea învierea unui curent mort. După 1900, o gazetă care făcea și literatură, cerea, și ea, *imitarea* lui Alecsandri, adică același lucru pe care-l cerea și Panu.

Acum patru-cinci ani, foștii scriitori *minores* ai d-lui Iorga, cereau, după dispariția „Sămănătorului", învierea curentului naționalist și readucerea d-lui Iorga în fruntea mișcării literare. Lucru, iarăși, imposibil, căci în literatură, ca în orice domeniu al vieții, trecutul nu se mai întoarce și „morții sînt cei muriți".

In argumentarea lor, acei scriitori de mîna a treia dădeau a înțelege că, de cînd a dispărut revista, care le publica producțiile poetice și decînd s'a retras d. Iorga dela șefia literaturii, — nu mai avem scriitori de talent (deși scriitorii talentați dela „Sămănătorul" nici nu muriseră, nici nu se ramoliseră).

Cauza eremiadelor lor pe ruinile literaturii romîne era alta. Scriitori fără talent, ei beneficiau de gloria șefului și a colaboratorilor de talent. Cîte-o rază, din cele care cădeau pe coifurile celor mari, se reflecta și cădea și pe tichiile lor de hîrtie poleită. Și chiar cînd nu scriau la „Sămănătorul", ci la o sucursală oarecare, faima șefului și a statului major se resfrîngea și asupra lor.

După desfacerea „marii armate", fiecare rămase numai cu propriile lui puteri—și viața deveni grea. Și nostalgia frumoaselor zile de altădată îi făcu să dorească reîntoarcerea acelor vremi—reînvierea curentului de altădată și readucerea d-lui Iorga la șefia literaturii.

Incă odată: curentele au cauze profunde sociale, și nu stă în puțința noastră să le creăm.

Militarismul și individualismul englez.

Pe lîngă alte urmări războiul balcanic a avut și consecința de a spori militarismul Europei. Sub impresia panică ce-a făcut-o asupra tuturor faptul că un vechiu imperiu de 35,000,000 locuitori a fost zdrobit deodată de un tînăr stat cu 3,500,000 locuitori, ochii tuturor s'au pironit parcă numai asupra armatelor. Aici deocamdată se vede în mod direct siguranța țării unei țări. Toate statele mari de pe continent au mărit deodată budgetul războiului, sporind aproape peste puteri numărul soldaților și armamentul. Impresia părea așa de generală, încît aproape nu s-a ridicat niciun glas autorizat să contrazică noul impuls militarist al statelor continentale, menit parcă să istovească întreaga energie a popoarelor. In Franța entuziasmul tinerilor de a readuce serviciul de trei ani în armată e unul din acele gesturi cavalerești cu care Franța nu odată a atras admirația lumei întregi. Dar în Germania lumea a început să protesteze energic împotriva noilor taxe, și guvernul e în încurcătură de a găsi noul miliard pentru armată.

In presa europeană panica a trecut, și privirile par acum că trec și dincolo de zidurile vii ale armatelor. Poate e o observație nu fără oarecare temeiu, că Turcia, cea zdrobită, totdeauna a trăit *numai* pe bază militaristă; iar Bulgaria e o țară de țărani, fără tradiție militară. Nu soldații căzărmilor au zdrobit pe Turci, ci țăranii veniți de pe ogoare, fără uniforme măcar. Acei țărani singuri au voit războiul, căci ei formează o opinie publică atît de puternică încît guvernul țării nu se poate gîndi măcar să treacă peste ea. Sînt investiți cu toate drepturile cetățenești, și-și simt adînc datoriile către țară. Bulgarii au armata compusă din *cetățeni liberi*; iar armata turcească e recrutată din turma stăpînită de o oligarhie privilegiată. Acești țărani bulgari au atîta conștiință de demnitatea omenească, încît au desființat serviciul de *ordonanță* în armata lor, care e o deviare atît de umilitoare a celei mai nobile îndatoriri ce o are un tînăr în țara lui.

Față de panica militaristă din întreaga Europă, numai Anglia nu și-a perdut singele rece. Budgetul ei de război nu prezintă decit o neînsemnată creștere la secția aeroplanelor.

Mai mult, opinia publică s-a clarificat *hotărît*, tocmai în asemenea împrejurări, împotriva armatei permamente de cazarmă. Până a nu se pune chestia așa de violent, Europa putea să creadă că și în Anglia începe o direcție militaristă; acuma, și tocmai acuma, nu mai poate fi nici o îndoială că Anglia nu va fi niciodată militaristă.

Lordul Roberts, de numele căruia se leagă campania militaristă în Anglia, a vorbit hotărît într-o mare adunare publică, insistînd cu repetate lămuriri că el nu voește o armată profesionistă de cazarmă, ci pregătirea numai a întregului element valid pentru a apăra țara la caz de invazie străină. Vrea națiunea întreagă bine pregătită: toți, și cei bogați cași cei săraci,—egalitate în îndatorirea apărării patriei cași înnaintea legii. Această pregătire se poate căpăta nu zmulgînd pe tînăr dela viața civilă, ci obligîndu-l ca un număr de zile pe an să învețe la cazarmă știința și exercițiul necesar unei armate. Perioada să fie de trei ani: în care trei ani fiecare tînăr va trăi în cazarmă anumite săptămîni și sîmbete. Opinia publică e împotriva armatei permanente, și generalul Roberts a fost silit să se explice.

Partidul liberal a fost întotdeauna împotrivă; unioniștii însă, din spirit de partid, au ridicat steagul militarismului, dar au fost siliți iute să-l aplice.

La o alegere parțială, unioniștii au pus candidatura unui colonel, care a fost silit să ceară voturile pe baza unui program ce merge cu concesiile încă mai departe: administrație civilă în armată. Cei mai militariști din Anglia nu cer azi decit generalizarea măsurii luate de fostul ministru de război, lordul Haldane, care a înființat corpul teritorialilor: Un corp compus din soldați angajați să servească un anumit număr de săptămîni și sîmbete în cazarmă. Nu se cere decit o sporire în timpul petrecut în cazarmă a tinerilor, și măsura să fie obligatorie pentru toți tinerii deopotrivă. La atîta se reduce campania militaristă în Anglia. Și atît lordul Roberts cit și candidatul unionist, un colonel, au făcut declarații categorice că armata țării n-are alt rol decit să apere țara și că „nu va fi niciodată întrebuințată să împedice grevele lucrătorilor „în apărarea drepturilor lor".

Toată presa engleză azi e împotriva armatei permanente de cazarmă, pentrucă opinia publică nu o acceptă cu niciun preț. Se cere de fapt națiunea înarmată în numele libertății individuale: „Numai acela „este complect un om liber, a spus lordul Roberts, care simte că e în „stare să-și îndeplinească datoria ca apărător al casei lui și al țării". E caracteristic acest limbaj, în care nu se vorbește de interesele statului, ci de interesele individuale ale cetățenilor. In Anglia nici nu se poate pune chestia altfel. La Englezi, întâiul lucru e respectarea libertăților individuale, sacrificarea cărora nu se poate cere, în numele interesului statului,—de multe ori prea abstract în scopurile lui. Unui scriitor englez, cu prestigiu în Anglia, nu i s-a părut temerar să scrie: „mai bine dezastru na„țional decit sacrificarea libertăților individuale".

Un exemplu caracteristic cum înțeleg englezii respectarea libertăților e ceia ce se petrece acum cu sufragetele, care nu trebuesc confundate cu partidul serios al luptătoarelor pentru darea drepturilor de vot la femei.

Unele din gesturile lor au întrecut ridicolul și au ajuns odioase: miniștri bătuți, geamuri sparte, corespondența poștală distrusă, gări arse. Partizanii drepturilor politice la femei văd în această tactică o compromitere a chestiei însăși. De multe ori se produc curente violente împotriva lor: toate întrunirile lor acum se fac sub protecția poliției. E curios se vezi cum vorbesc la întruniri acuzînd guvernul și manifestînd pe stradă împotriva guvernului sub paza poliției, care le protejează *împotriva publicului*.

Guvernul nu se simte în drept să înăbușe această mișcare, întrucit este o manifestare a opiniei publice; dimpotrivă se simte dator să o apere, cit va putea. Cînd curentul în opinia publică se va ridica destul de puternic împotriva sufragetelor, sufragetele vor amuți și sancțiunea va fi venit dela opinia publică, nu dela forța publică, care trebue să urmeze indicațiile opiniei publice.

Rominia in presa și literatura străină.

Conflictul balcanic a adus în discuția presei europene nu numai atitudinea noastră politică dar și organizarea noastră socială.

Pentru atitudinea noastră politică față de Bulgaria, unele ziare engleze, prea grăbite, n'au avut răbdare să treacă de zona romantică,—în care Bulgaria se reflecta ca apărătoarea creștinismului, iar noi ca o țară care stăm la pîndă, căutînd să ciștigăm ceva pe urma eroismului bulgar,—și ne-au dezaprobat neobișnuit de violent. Astăzi atmosfera s'a limpezit, presa engleză a încetat să ne mai atace, recunoscînd legitimitatea pretențiilor noastre, și acuză acum pe Bulgari că prin pretențiile lor extravagante s'au făcut vinovați de reînceperea unei campanii de măceluri inutile. Iar despre fostul reprezentant al Bulgariei la Londra, prudentul Dr. Dillon, scrie în *„The Daily Telegraph"* că e un *„home-made diplomatist"* (diplomat produs de gospodăria casnică), care n'a știut nici cum să se poarte, nici cum să înțeleagă chestiile ce priveau interesele Bulgariei și ale Europei întregi.

Dr. Dillon, al cărui cuvînt cîntărește atît de greu în presa engleză, vorbește cu o protectoare simpatie despre Rominia, oridecîteori atinge chestiile ce ne privesc, în *„The Daily Telegraph"*. Cu toate acestea nu se oprește de a-și spune toată convingerea ce o are despre statul și țara noastră. Acum cîteva luni, el a fost anume în Rominia și și-a scris impresiile în marea revistă engleză *„The Contemporany Review"*. Cu toată prietenia ce ne-o arată, spune direct că a fost curios impresionat de cons-

tituționalismul Rominiei. Rominia e o țară constituțională, spune Dr. Dillon, cu toate aceste poporul nu participă deloc la conducerea lui.

Opinia publică nu are nici o semnificație în Rominia, dupăcum nici simpatiile ori antipatiile poporului.

E foarte firesc ca mai cu seamă pe un Englez să-l lovească acest lucru. Noi ne-am deprins cu el și nu ni se mai pare o monstruozitate.

Acum un an, un corespondent al ziarului *„Westminster Gazette"* a trecut de asemenea prin țara noastră, și-a fost impresionat mai cu seamă de contrastul între luxul din capitală și mizeria de la sate. El a a publicat o carte: *„Trough savage Countries"* (Prin țări sălbatice). În acea carte, autorul găsește că Bucureștiul e cel mai corupt oraș din lume, decînd un alt oraș din America a încetat să mai aibă această reputație. Autorul a stat mai mult timp în București, a fost primit în societatea înaltă, și vorbește amănunțit de cluburile, localurile hig-life și jocurile de cărți din înalta societate bucureșteană.

Limbajul acesta tăios al unui scriitor englez e parcă mai dureros prin excepționalitatea lui. Scriitorii englezi sînt de obiceiu foarte rezervați în aprecierile lor, și nu fac afirmări categorice decît cînd convingerea lor e izvorîtă din evidența însăși.

Referințile asupra noastră nici în marile opere științifice străine nu ne sînt tocmai favorabile. În asemenea lucrări, obiectivitatea cea mai absolută e urmărită, în cele mai mici amănunțimi, eliminîndu-se orice aprecieri ce nu rezultă logic din fapte.

Astfel în ultima ediție a *„Enciclopediei Britanice"*, unde Rominia are consacrate, în vol. XXIII, 25 pagini în-folio, găsim la pg. 828, col. I.: „Situația țărănimii e departe de a fi satisfăcătoare, și starea ei ne„mulțămitoare a fost cauza principală a răscoalelor din 1907". Despre instigatori n-am găsit nimic.

La pg. 829, col. I. găsesc: „Marii proprietari sînt proverbial de „extravaganți și proprietarii țărani, nevoiași; pămîntul țării ar putea curînd „cădea în mînile Evreilor dacă n-ar fi legi să-i oprească să cumpere pămînt".

Iată în două cuvinte arătate toate dificultățile rezolvirii chestiei evreești la noi,—o chestie care ne expune necontenit la atîtea atacuri în presa europeană, și pe care n-o putem rezolvi pentrucă marii proprietari sînt „extravaganți" și țăranii mici proprietari „nevoiași". Cuvintele „proverbial de extravaganți" nu sînt decît o minimă parte din înțelesul pe care cenzura științifică a fost silită să-l admită pentru a zugrăvi o întreagă stare socială. De aceia trebuesc luate într-o foarte gravă accepțiune.

În *„Die Kultur der Gegenwart"*, vol. *„Die Romanichen Literaturen und Sprachen"* la pg. 435, profesorul H. Morf, face următoarea comparație între doi poeți, a două popoare romanice, între Huonder (poet elvețian contemporan care scrie în dialect reto-romanic) și Coșbuc:

„Cuvîntul lui Huonder și cuvîntul lui Coșbuc! Noi vrem pămînt, „strigă la Coșbuc țăranii romîni, cei lipsiți de pămînt, într-un refren tă„ios, stăpînilor lor:—„Să nu dea D-zeu cel sfînt, să vrem noi sînge nu „pămînt..."

„Cîntecul lui Huonder e întitulat *„Țăranul liber"*, și cîntă: „Ogo„rul, coșarul sînt proprietatea mea; nu mă uit la nimeni să-i mulțu„mesc, și starea mea e acea de rege".

„Sfîrșesc, spune Morf, istoria literaturii romanice cu aceste două „cîntece țărănești, în al căror contrast izbitor se oglindesc două lumi „deosebite ale întinsei lumi romanice".

Contrastul literar i s-a părut atît de izbitor învățatului german, pentrucă-i reprezentativ al unei vieți reale; nouă, starea reală însăși nu ni se pare izbitore; și avem adeseori bunăvoința să ne clasificăm în rîndul țărilor apusene, mai cu seamă pentrucă putem îmbrăca pe flăcăii noștri în uniforme noi de ordonanță și de soldați; țările din apus însă care ne trimet aceste uniforme, se uită curios la noi, cînd ne înumără inalfabeții, constată mizeria țăranului și „extravaganța proverbială" a marilor noștri proprietari.

Diverse.

*** Există o gazetă săptămînală, întemeiată de marele Haret și întitulată „Liga Deșteptarea". Ea este organul ligii cu aceiași nume, întemeiată tot de Spiru Haret. Scopul ligii și programul gazetei este deșteptarea și ridicarea țărănimii, cu alte cuvinte acea acțiune socială, care trebue să primeze pe toate celelalte.

„Liga Deșteptarea" este cunoscută și îmbrățișată de marea majoritate a intelectualilor satelor și de o bună parte din masa conștientă orășenească. Și dorim ca liga să cuprindă toată suflarea democrată, iar gazeta ei să se răspîndească în toate unghiurile țării.

Un lucru este semnificativ. Această mișcare și acest ziar sînt ignorate de mai toate gazetele, care formează deliciul cafenelelor noastre. Se vede că mișcarea aceasta nu convine nici oamenilor regimului actual, nici celor ai „societății viitoare". Se vede că toți aceștia și-au pus nădejdea numai în patriotismul și virtutea bravei noastre orășănimi.

Totuși gazetele bucureștene cunosc ziarul acesta popular, căci atunci cînd vreau să „prindă" cu ceva pe vreun colaborator al „Ligei Deșteptarea", nu simt nici-o aversiune să scrie numele acestei gazete, „subversivă" desigur pentru unii, „reacționară" pentru alții.

Sîntem foarte occidentali în comparație cu balcanicele popoare pe care le disprețuim.

*** Flaubert pornograf,—aceasta este ultima descoperire a criticii estetice romîne. Un ziar a fost condamnat pentrucă a atentat la bunele moravuri printr'o gravură. Directorul ziarului a susținut că gravura sa este o operă de artă și că această condamnare nu-l înjosește, ba din contra îl onorează, căci așa a pățit și Flaubert. (Cine a cetit dezbaterile procesului lui Flaubert, tipărite la sfîrșitul romanului Madame Bovary,

ediția Charpentier, cunoaște chestia: Flaubert dat în judecată în vremea despotismului lui Napoleon al III-lea, pentru niște pagini din romanul său, a fost achitat de tribunal).

Un estetician dușman al ziarului cu gravura „artistică" la apărarea lui Flaubert, pe considerația că romancierul francez a fost un mare talent, căruia i se pot erta citeva pagini pornografice.

Așa dar, după ambii campioni, povestirea amorurilor Emmei Bovary și gravura condamnată fac parte din același gen...

Pentru gravura cu pricina a fost condamnat ca „girant", un proletar oarecare. Unii s'au indignat de această substituire. Indignare nejustificată. Un proletar e o valoare minimă în lupta unui partid pentru revendicările mari, și vremelnica lui absență din armata luptătorilor nu aduce o pagubă simțită în mișcare. Nu tot așa e și cazul unui conducător. Conducătorul scos din luptă o vreme oarecare, însamnă o pierdere reală pentru acțiunea de revendicare a cerințelor proletariatului. Și e util pentru cauză ca el să rămină liber și să intre altul în închisoare. Vă aduceți aminte cum în Taifun crima și-o ia asupră-și un simplu membru al coloniei japoneze, căci Tokeramo are de făcut lucruri mari pentru cauza cea sfintă.

*** Însfirșit unele ziare au început să se desmetecească și deci să înjure pe Spiru C. Haret. Noi am spus-o în No. trecut: ne displace ipocrizia cu care dușmanii lui Haret, l'au judecat in ziua morții sale. Nouă ne-ar fi plăcut să fie sinceri. Ne-ar fi plăcut de pildă, ca aceia care l'au amenințat cu închisoarea,— fiindcă încă nu-și puseseră planul în lucrare, să se folosească de ultimul moment, și să tocmească o bandă de „cetățeni", care să năvălească asupra carului funebru. De ce nu?

Dar să revenim: gazetele au început să-și reia libertatea de „critică". Una, din cele care l'au insultat mai mult înainte de moarte, descopere că Haret în ultimii ani se stricase—intrase în afacerile colectiviste sau, cum se zice mai ironic, patriotice. Nu-i vorbă, se găsește o cauză: influența șefului partidului din care făcea parte Haret. Ar fi cam așa: Cit timp a fost șef d. Sturdza, Haret n'a făcut parte din nici o citadelă colectivistă, pentrucă exemplul șefului îl oprea. După ce d. Sturdza s'a dus, Haret s'a stricat, după exemplul noului șef! (Haret, la vrista de 60 de ani se strică prin contagiune...). Dar asta e numai așa o vorbă, căci d. Sturdza a fost director al unuia din acele oribile așezăminte colectiviste, al „Creditului rural", pe cînd șeful de mai apoi al lui Haret nu are nici-o însărcinare de acest fel. Ar fi fost mult mai favorabilă pentru acea gazetă o altă ipoteză: că Haret, rezistînd o viață întreagă exemplului *partidului* său, a sucombat ispitei la 60 de ani...

Și fiindcă a venit vorba de d. Sturdza, ne vom permite să cădem puțin în politică. Acest om mare în toată puterea cuvîntului, a fost, după Ion Brătianu, bărbatul politic cel mai insultat și mai calomniat din această țară. „Roade ruble", „trădător de țară", n'au fost din însușirile

lui cele mai rele. Acum 14 ani a fost alungat cu bolovani dela putere. Și nu credem să fie vre-o crimă, vre-o mirșăvie din cite pot —la ideal!—să comită oamenii politici, pe care, după adversarii săi, d. Sturdza să n'o fi făcut. Și acum, cînd a împlinit 80 de ani și *cînd nu mai face politică, aceiași* adversari îl tămîiază cu o lipsă de demnitate și de pudoare, care te înmărmurește. În loc să-l înjure, cum au făcut 40 de ani, ori în loc să tacă prudent, se dau într'un spectacol, care ar fi haziu, dacă n'ar fi respingător.

Și cînd te mai gîndești că pricina acestor efuziuni lirice este dorința de a insulta pe urmașii politici ai d-lui Sturdza! Pentru a insulta chiar pe Spiru Haret, care, după dînșii, se apucase înaintea morții de gheșefturi!

*** Reclama e sufletul comerțului în comerț, și desfătarea mizantropilor în literatură. Știți d-voastră că, însfirșit, sărind peste o mulțime de genuri literare, am ajuns să creăm epopeia filozofică a vremurilor moderne? La aurora filozofiei și științei moderne onoarea aceasta a avut-o Germania: Faust al lui Goethe. După o sută de ani, după un drum destul de lung parcurs de acea filozofie și știință, la a căror apariție asistase Goethe, onoarea de a face a doua sinteză a cugetării omenești i-a revenit țărișoarii noastre. E vorba de *Faust*-ul d-lui Victor Eftimiu.

Cu toate acestea părerile sînt împărțite. O parte din critică susține că întreg „Cucoșul negru" e Faust. O alta susține că în „Cucoș" sînt două opere: Un *Faust* în două acte ale piesei, iar în celelalte o altă operă; iar *Faust*-ul din cele două acte are deosebiri de cel al lui Goethe. (Nici nu se putea altfel, ținînd seamă de deosebirea de epocă, de temperamentul scriitorilor, Goethe și d. Eftimiu, etc.).

Și cînd te gîndești că Goethe, greoiu, ca orice german, a scris în cincizeci de ani numai actele II și III ale d-lui Eftimiu...

*** — Flăminzi! La Flăminzi atmosfera e încărcată de electricitate. Flăminzii e un sat, care-și poartă pe drept numele. Ș'apoi de-acolo a pornit și semnalul în 1907. D. Iorga a cerut acte în Cameră pentru o interpelare, și bine a făcut.

— Un învățător ne-a făcut cunoscut că printre țărani domnește, în aceste momente serioase, o stare sufletească foarte gravă, dar foarte explicabilă. S'a răspuns, de un junimistoid, că țăranii nu sînt recunoscători țării „care-i hrănește". Indiferent dacă țara hrănește pe țărani, ori țăranii pe țară—dar faptul există—și e grav. Și faptul e mai general decît se crede.

— Sus, în vîrful piramidei sociale neînțelegeri mari: Cine va conduce la... glorie această țară? Cutare partid? Cutare fracțiune? Cutare șef? Dușmanul e la porțile cetății. Comandirii se luptă dela întăitate.

E grav, e grav de tot. Dumnezeu, cînd vrea să piardă pe cineva, îi ia mai întîiu mințile. Să fie cazul nostru?

Avem un ideal, fie şi îndepărtat: unirea tuturor Rominilor. De ce n'am începe de unde e mai uşor? Unirea celor un milion de orăşeni cu cele şase milioane de ţărani? De ce nu am *încorpora* definitiv ţara celor şase milioane în *statul* romin, punînd-o subt regimul comun, cum am făcut cu Dobrogea?

...Divagaţii de poporanist!

*** S. S. R. va avea de dat o sentinţă într'un proces dintre administraţia unui teatru şi administraţia unei reviste—pentrucă ambii administratori sînt scriitori din S. S. R.

Iată un prilej de invidie, pentru noi. Avem şi noi librari, care se fac surzi la cererile noastre foarte legitime. Şi nu ştim ce să mai facem cu ei.

Dar dacă librarul Zelig Schor şi administratorul nostru ar fi membri în S. S. R., ori măcar ai Academiei Romine!.. L'am vedea noi pe Zelig Schor!

*** Un cunoscut al nostru ne atrage atenţia asupra stării sufleteşti, *din acest moment*, a ţărănimii din munţii Moldovei. Din lungul şi dureroşul şir de mizerii, aceia care frapează mai mult prin absurditatea paradoxală a împrejurărilor, e că ţăranii dela munte stau în pădure şi iarna mor de frig. Işi imaginează cineva ce trebue să se petreacă în sufletul ţăranilor? „Codrul frate cu Rominul". Şi ţăranul care strînge găteje în „codru" e bătut de jandarm.

Codrii au fost ai ţăranului. La 1864 li s-a luat dreptul la pădure. Legea prevedea ca să fie despăgubiţi. Legea nu s-a aplicat. In sentimentul ţăranului pădurea e încă tot a lui. Şi casa lui e sub streşina codrului, a codrului care se'ntinde din dosul casei lui până dincolo în Ardeal—şi el n'are lemne. Care poate fi *efectul* sufletesc proporţionat acestei *cauze?*

Eminescu a greşit cînd a zis „sărac în ţară săracă." *Acela* de care a vorbit marele poet e sărac în ţară bogată.

*** „Arta nouă" cucereşte ea ori nu literatura romînească? Problema se vede că este foarte încurcată, dacă n'o poate rezolvi nici chiar un partizan al acestei „arte".

Intr'un articol, în care face bilanţul „literaturii din 1912", autorul începe cu o constatare, care e o concluzie: „A fost un an sărac în surprize". Şi, mai încolo, cetim, din ce în ce mai nedumeriţi, constatări ca acestea: „cercul literar al Vieţii nouă a stăpînit atmosfera artistică a acestui an"; „atmosfera artistică a anului a fost aproape excluziv stăpînită de noile tendinţi"; „Maica cea tînără a d-lui Emil Isac... n'a prea plăcut publicului: dar ea s-a jucat—şi asta e mult" (sînt modeşti!): „Poemele în proză ale lui Baudelaire (traduse de d. Stamatiad) au fost... un focar de cultivare a gustului pentru noua înţelegere a artei"; „Două reviste de popularizare şi de propagandă, cu aceleaşi tendinţi, au putut trăi aproape trei luni: Insula şi Farul, care n'au lăsat decît regrete în urma dispariţiei lor. Au fost, fără îndoială, unele din cele mai bune publicaţii din cîte s'au tipărit la noi"; „Cîteva volume noi au ilustrat cu succes biruinţa noului curent"; „Cruceanu... a dat Cetatea zorilor, modelul cel mai complect al adevăratei poezii simboliste"; „Maestrul însuşi—d. Macedonski—a venit în ţară să îngrijească singur de tipărirea Florilor Sacre"; „Davidescu... apreciata schiţă Zina Lacului"; „Maniu, plin de talent şi de neastîmpăr, se ceartă şi azi cu surprinderea şi admiraţia publicului, cucerit şi îngrozit de noutatea ironică, frivolă şi blestemată a Figurilor de ceară"; „Vestitor şi posomorît ca o ameninţare, Simbolul cîtorva tineri, care au şi concursul celor consacraţi..." „aşteptatul volum al d-lui Densuşianu, şeful... acele închegări de gînd în lumea unei alte priviri sufleteşti"; „Tripticul dramatic al d-lui Păltănea şi Visări păgîne de Ion Pilat se adaogă şi ele cu cinste la activitatea reală a literaturii care a stăpînit anul trecut".

Apoi dacă e aşa, ce înseamnă declaraţia dela începutul articolului că: 1912 *„a fost un an sărac în surprize"?* Un curent nou, un potop de reviste neîntrecute, o avalanşă de volume admirabile—şi *„an sărac în surprize"?* Sau cum se mai exprimă autorul: *„Aceiaşi lipsă de entuziasm şi aceiaşi suficienţă monotonă în vechile deprinderi şi credinţi estetice"?* E extraordinar!

In nici o epocă a literaturii romîneşti n'au apărut atîtea talente cîte ne înşiră autorul pentru singurul an 1912, — ba poate chiar nici în toate epocile la o laltă,—şi, totuşi, anul 1912 a fost „sărac", „monoton". S'a mai văzut vreodată o astfel de concluzie trasă din astfel de premise?

Şi, totuşi, în articolul acesta nu este nici o aberaţie. In subconştientul autorului s'a petrecut un proces foarte logic.

Autorul mai combate în articolul său „căderea definitivă a naţionalismului în ultima lui fază care este poporanismul". (Hai să zicem că poporanismul e o fază a naţionalismului; că poporanismul e şcoală literară; că poporanismul a „căzut"). D-nealui mai constată că „literatura vechilor norme... Sadoveanu... Caton Teodorianu, Pora (!), Sandu-Aldea *„n'a adus nici o surpriză"*. (Autorul uită pe Brătescu, pe Pătrăşcanu şi pe alţii).

Aşa dar, literatura *„vechilor norme"* n'a adus *„nici o* **surpriză"**. Apoi atunci am înţeles pentru ce 1912 „a fost un an *sărac în* **surprize"**. A fost sărac în surprize, pentrucă „normele vechi" — ele — au fost sărace în surprize, — pentrucă, chiar încontra teoriilor sale, şi pentru autorul articolului adevărata literatură serioasă e tot acea a „normelor vechi", şi în caracterizarea mişcării literare nici pentru el nu contează decît aceste vechi „norme".

Au mai păţit-o şi alţii aşa. D. Lovinescu cita ca „intelectuali" vre-o 5—6 scriitori, dar declara că literatura noastră e într'o fază neintelectualistă, pentrucă... găsea că d. Sadoveanu nu e intelectualist, reducînd toată literatura la d. Sadoveanu. Atunci am scris o notiţă, pe

care am intitulat-o: *Apoteoza d-lui Sadoveanu*—de cătră d. Lovinescu. Notița de față am putea s'o intitulăm: *Apoteoza „normelor vechi"*...

Poate am fi datori, față cu cetitorii noștri, să le spunem cine sint scriitorii „noi" de care vorbește autorul nostru, dar nu avem vreme acuma.

Cineva ar putea spune: Ce atita importanță unui foileton de ziar? Am răspunde: Fiindcă din acest foileton reese o intreagă psicologie...

*** Vorbeam mai dăunăzi cu'n stilp al societății, cu unul din „elită", dar prin adopțiune și mimetism.

Idealul lui: unirea tuturor Rominilor. „Aceasta să fie lozinca noastră. Generațiile nouă să fie crescute in această idee".

Convorbirea continua. Bărbatul infiat de elită condamna mișcarea de emanicipare a satelor, ca „subversivă". Condamna acțiunea Rominilor ardeleni pentru votul universal, „reformă socialistă". Condamna tinerimea basarabeană, ca contagiată de „revoluționalismul rusesc"... Și dorea mereu unirea tuturor Rominilor, alipirea la Regat a tuturor acelor elemente subversive... Omul avea cincisprezece compartimente in creer, fără nici o comunicație intre ele—separate prin cartilage impermeabile.

Dela redacție.

* Mai mulți cetitori își arată nedumerirea că publicăm articole de d. Radu Rosetti, căruia uneori ii aducem și elogii,—iar pe de altă parte ii disprețuim... versurile.

Ținem să lămurim pe cetitorii noștri.

E vorba de doi oameni, cu numele asămănătoare.

Unul, d. Radu Rosetti, marele istoric al proprietății, autorul operelor *Pămintul, sătenii și stăpinii in Moldova* și *Pentru ce s'au răsculat țăranii*, și care ne face onoarea să colaboreze la „V. R."; și altul d. Radu D. Rosetti, versificator din București, căruia nu-i facem această onoare.

* *Cronica teatrală* din București, sosindu-ne prea tirziu, vom publica-o in No. viitor.

P. Nicanor & Co.

A P E L

Cătră cetitorii și prietenii „Vieții Românești"

Dispariția marelui cetățean Spiru Haret impune Iașului, al cărui fiu a fost, datoria pioasă de a ridica in acest oraș un monument demn de memoria lui.

Facem apel la toți cetitorii și prietenii noștri, care in cea mai mare parte au dus lupta pentru deșteptarea satelor noastre, sub conducerea marelui dispărut, să sprijinească inițiativa luată de „Viața Romînească", cu prinosul lor oricit de modest.

Sumele destinate acestui scop, rugăm să fie adresate—cu indicația specială: **„pentru monumentul lui Haret"**—administrației revistei noastre. In fiecare număr vom publica numele subscriitorilor.

„Viața Romînească"

	LEI	B.
Suma din urmă	**2396**	**05**
S. Halița, profesor, Iași	100	
Petru Bogdan, prof. univ. Iași	50	
I. Iordan, prof. Galați	15	
D. Ardeleanu, magistrat, Bacău	2	
Th. Ardeleanu " "	3	
Natalia Vartic, inv. Botești (Roman)	1	
Dim. Mihailescu, inv. Cleja, Bacău	10	
A. Vlahuță	100	
Dr. Th. I. Theodoru, med. spit. Mălăești-Corbu (Fălciu)	20	
Dr. I. Teodorescu, med. spit. Bicleș (Mehedinți)	20	
V. Bude, profesor, Iași	50	
C. Calciu, Sirbi, Tutova	10	
Total	2777	05

RECENZII

Natalia Negru. *Mărturiseniii.* Editura Revistei „Flacăra", București.

„Graiul a fost dat omului ca să-și ascundă cugetul"..... In adevăr, atunci se ivește graiul în viața conștientă cind omul știe să adauge la emoțiile reale pe cele închipuite, iar culmea prefacerii realității în iluzie supremă e in literatură—în graiul poetic. Arta însă e un joc superior al sufletului omenesc, forma desăvirșită a unui instinct primitiv, iar origina lui a fost... „tactica socială" a femeii, mijlocul suprem pentru a înduioșa, a îndupleca, a place și în cele din urmă a învinge pe învingătorul ei—bărbatul. Această ingenioasă ipoteză a lui Remy de Gourmond mă ademenește adese pe căile ei, izvorăște ascuțită și irezistibilă din impresiile mele generale după citirea multora din operele literaturii feminine...

Mărturiseniile d-nei N. Negru pot fi o șoaptă în umbra unui confesional. Dar ușa confesionalului e larg deschisă spre un numeros public ascultător. Din umbra confesionalului publicul întrezărește panglicuțe, horboțele și un puternic parfum de orez se amestecă cu mirosul florilor de cimp din pastoralele volumului....

Sentimentalismul langoarea, zburdălnicia artificială a unei doamne de salon, care se știe privită și admirată, caprițiul, nerăbdarea și răsfățul palpită în fraza d-nei Negru, rind pe rind, cu frivolitatea și gentileța unui ușor evantaliu cu care autoarea ar „narga" pe cititorul naiv, care dela o mărturisenie la alta ar aștepta spovedania făgăduită....

*

M. I. Chirițescu. *Grănicerul.* Edit Minerva. București.

In literatura noastră, care e partea zilnică a unui recenzent de revistă, e deobiceiu atita lincenzeală, un sentimentalism atit de plingător, atita lipsă de vlagă și o așa sărăcie de viață, incit o carte ca a d-lui M. Chirițescu tae violent monotonia și sila cu care osinditul se tirăște dela o pagină la alta, ca să urce calvarul volumelor de cercetat. Recenzentul plăcut surprins se trezește la accentul energic al povestirii, privește uimit și neincrezător chipurile eroilor. care deși adeseori sint numai schițate în citeva trăsături, se țin totuși pe picioare și intră în acțiune cu vigoare și bărbăție, într'un cadru cu desemnul hotărît. Iată în sfirșit un scriitor pentru care lumea reală există, care a eșit din limbul cenușiu al larvelor și închisoarea strimtă și pustie a eului său lamentabil.

Chipurile și priveliștile d-lui M. Chirițescu ne înfățișează o parte a țării noastre, cu un colorat și o fizionomie bine caracterizată și puțin cunoscută, sint oameni și priveliști din partea șesului de pe marginea Dunărei. Priveliștile sint zugrăvite în pete largi de lumină și umbră.

violentă, fără nuanțe și treceri, fără poezia tainei, în linii largi și simple de o monotonie măreață și liniștită. In ele trăește o viață ce izbucnește în fapte crude, pornite și neașteptate—putere elementară ce rupe din cind în cind zăgazurile, ca și apele ce brăzdează șesul, se revarsă iute, răstoarnă, turbură și distruge totul în jurul ei, pentru a intra iar în bogașul obișnuit, tot atit de simplu și de neașteptat precum a și eșit. Omul însuși în mijlocul firii dela care-i vine și răul și binele în aceiași revărsare năprasnică și neînfrinată, este o ființă cu o viață sufletească redusă la citeva linii adinc brăzdate, într'o veșnică oțelire spre luptă, cu atitudini simple, aproape instinctive, hotărit în dragoste ca și în ură, impulsiv și neînfrinat. O viață sufletească zugrăvită în pete largi de umbră și lumină violent alăturate, ca și în priveliștile în care trăește, care însă nu e lipsită nici de adevăr nici de poezie. Patimile eroilor d-lui Chirițescu se revarsă abia în lumea sufletului, dar zgudue cu atit mai violent trupul oamenilor. Ele nu se tălmăcesc în fraze și lungi chibzuiri încurcate, ci se revarsă iute în gesturi scurte și expresive ale corpului întreg, în fapte violente și năprasnice, motivate de autor atit de just și sigur încit ne dovedește ce minunată intuiție are despre firea acestor primitivi. Sint aceleași tipuri ca și la d. Sandu Aldea, cu deosebire că d. Sandu Aldea nu le *vedea* în echilibrul vieții lor adevărate și complecte, ci numai într'o singură manifestare a vieții lor, exasperată până la monstruozitate și la crimă, nejustificată psichologicește.

In ceia ce privește limba d-lui M. I. Chirițescu, e de observat în prima linie bogăția vocabularului, îndrăzneala figurilor și coloritul violent al imaginilor. De multe ori însă cititorul e obosit de îngrămădirea ostentativă a cuvintelor nouă și neobișnuite, precum și de violentarea frazelor în efecte ce se văd a fi voite, căutate, o afectație care contrastează neplăcut cu naturalul și cumpătarea din alte bucăți. Sint însă defecte de care autorul se va lepăda încetul cu încetul și se poate observa deosebirea și șlifuirea acestor mici asperități în bucata *Grînarii*, care e o bucată de mare avînt literar și cu multe calități.

I. S.

***

Bibtioteca Minervei, No. 125: *Un pachet de scrisori* de Al. Dumas-fiul; No. 126-127: *Cazacii* de Tolstoi; No. 128: *Romanul roșu* de Catulle Mendès; No. 129: *Suflete desnădăjduite* de Maxim Gorki.

Biblioteca *Minervei* înaintează cam greu de o bucată de vreme. Nu știu: pricina să fie graba cu care a pornit la început?—Micile biblioteci de popularizare, bine conduse, sint foarte folositoare publicului celui numeros care nu poate citi deadreptul opere de valoare în limbi străine. *Biblioteca Minervei*, *Biblioteca pentru toți* și altele mai mărunte au adus adevărate servicii în această privință, împrăștiind cărticele până în cele mai umilite căsuțe și dezvoltind gustul cititului.

E adevărat însă că operele străine sint alese cam la întimplare. Se tipăresc traduceri după cum se înfățișează, dintr'o limbă, din alta, după gustul unuia și altuia care le traduce și caută să le tipărească undeva. In privința asta *Biblioteca pentru toți* mai ales merge până la absurd. Aici nu numai că nu-i control asupra alegerii, dar nu este control nici asupra traducerii. Multe lucruri bune apar într'o limbă romînească absolut sălbatică.

Intr'adevăr e greu să susții la noi o bibliotecă de popularizare dacă nu faci toate aceste sacrificii: dacă nu renunți la un director priceput și la traducători buni.—In privința asta se simte și în *Biblioteca Minervei* alege-

rea la întîmplarea și scăderea traducerilor. Totuși această publicație stă pe un nivel mai ridicat decît biblioteca domnului Alcalay, și cineva poate găsi în sumarul ei opere de adevărată valoare. Observăm pe lîngă aceasta, la răstimpuri regulate, traduceri din științele vulgarizate și chiar lucrări romînești de știință pentru marea mulțime: așa găsim cărticele de astronomie, de medicină, de filozofie, de pomologie practică chiar. Dacă nu ne înșelăm, asemenea lucruri apar tot la zece numere.

Asupra traducerilor de mai sus n'am avea multe de spus. Cei ce le-au tradus nu sînt niște artiști, niște scriitori, cum s'ar cădea să fie,—totuși s'au silit să facă lucrări conștiincioase. *Cazacii*, frumosul roman al lui Tolstoi, s'a bucurat, am putea spune, chiar de-o traducere bună.

*

Matilde Serao, *Adio iubire*, traducere de d. Ionescu-Morel.

Pasionatul roman al scriitoarei italiene ar merita o recenzie în revista noastră; asupra Matildei Serao însă s'a scris în această publicație un studiu. Ș'apoi aici ar urma să vorbim mai mult de traducerea d-lui Ionescu-Morel. Traducerea aceasta însă e departe de a fi o operă de scriitor. „Nemișcată, subt plapoma albă *după* pat...“ zice într'un loc d. Morel. În altă parte: „Iar în casă se făcea din ce în ce mai frig: Ana însă nu-l simțea...“ Apoi: „*însemnătatea* acestei mari hotărîri îi *amuțiră* și-i ținea nemișcați“. Și iarăși: „Ana scobori scara care *după* terasă da în bucătărie“. Alta: „Copila care fuge din casa celor ai săi—“. În altă parte d. Morel zice: „Gentilomul *couruptat*“ și te descurajează cu desăvîrșire.—Nu cumva d. Ionescu-Morel va fi crezînd că amănuntele acestea, care la urmă alcătuesc un stil curat și limbă romînească, pot fi privite aici, și citite cu dispreț, de domnia-sa?—Nu cumva și scriitorul acesta va privi cu ironie spre cei care se încurcă de aceste amănunte?—Altceva nu putem totuși să judecăm, pentrucă opera, în întregimea ei, este a italiencei Matilda Serao.

F.

* * *

D. Russo. *Elenizmul în România. Epoca bizantină și fanariotă*. București, Göbl-Rasidescu, 1912, 1 broș. în 8° de 70 pag. fără preț.

„*Limba atică*, devenind o limbă universală prin cuceririle lui Alexandru cel Mare, și fiind în deobște întrebuințată în tot Orientul, a dat naștere la *limba elenistică* saŭ κοινή... În această limbă obștească, mai simplă și mai clară decît cea atică, s-a scris literatura elenistică și Noul Testament... Din limba obștească s-a născut *limba medie*, în care s-a scris literatura greacă cu începere dela al IV până la al XI-lea saŭ XIV-lea secol p. Chr. (*epoca bizantină*). Această limbă, care în monumentele mai vechi nu se deosebește decît foarte puțin de limba greacă în deobște întrebuințată în epoca alexandrină, simplificîndu-se și devenind mai clară și analitică, a dat naștere limbii grecești *moderne*, care se ivește deja în al XI-lea secol și se precizează bine de la al XIV-lea încoace“.

Trecerile dela o perioadă la alta a limbii grecești s-aŭ făcut firește treptat.

Importanța extraordinară a literaturii atice a fascinat și fascinează și până astăzi pe epigoni în așa mod, încît, disprețuind limba populară, scriitorii nu aprobă decît limba capodoperilor grecești și se opun din răsputeri la orice inovații populare. Această boală, numită *aticizmu*, și care a devenit așa de fatală dezvoltării limbii grecești, s-a manifestat încă din primul secol a. Chr. și primul ei reprezentant este retorul *Dionisie din Alicarnas*.

Aticismul a provocat *diglosica*, care face ca țăranul grec să nu poată înțelege pe tîrgovățul instruit.

Limba greacă modernă literară se numește *katharevusa* (pură, aleasă).

Cercetătorii ai secolului XIX-lea aŭ pus în deplină lumină importanța culturii bizantine.

Literatura bizantină are o valoare estetică, dar mai ales una istorică: „În această literatură se află Analele Europei și Asiei timp de un mileniu, scrise de scriitori, printre care găsim, alături de clerici și învățați, și oameni care, grație situației lor, cunoșteaŭ toate culisele politicii saŭ o conduceaŭ ei în persoană“.

Cele mai vechi știri despre trecutul poporului daco- și macedo-romîn se datoresc scriitorilor bizantini.

Bizanțul mai are însemnătate fiindcă dela el s-a răspîndit civilizația și creștinizmul în tot Orientul și, prin luptele sale milenare în contra barbarilor, a salvat omenirea.

Bizantinistica are o însemnătate deosebită pentru istoria culturii romîne. În adevăr țările romîne aŭ stat supt influența greacă timp de mai multe secole și aŭ primit dela Bizanț cuvinte, obiceiuri, credințe, instituții, etc. Adeseori această influență s-a exercitat prin intermediu slav.

Apoi din grecește s-aŭ tradus în romînește, într-o măsură mai mare ori mai mică, o sumă de cărți literare ori populare (Învățăturile lui Pseudo-Neagoe, Cuvîntul lui Toader Dascalul, Istoria Poamelor de A. Pann, Cronografe, Cronica lui Macarie, Cronica lui Azarie, etc.; Codex Dimonie scris în dial. mr.).

Legăturile între Romîni și Bizantini datează cu mult înainte de 1453. Astfel, cînd la 1359 s-a întemeiat mitropolia Ungro-Vlahiei, primul arhiereu care a ocupat scaunul mitropolitan a fost un Grec.

Patriarhul din Constantinopole intervine, încă din 1390, în afacerile mitropoliei Moldovei, trimețînd arhierei care să ocupe scaunul mitropolitan (fără succes, căci la 1401 patriarhia recunoaște pe Iosif ca mitropolit al Moldovei).

Închinarea mănăstirilor începe deasemenea înainte de 1453, și primul caz pare a fi din 1391.

Eraŭ și Romîni care se duceaŭ în Bizanț. Astfel, unul din fiii lui Mircea cel Bătrîn se afla la curtea împăratului bizantin Ioan VIII (1425—1448) ca ofițer, în societatea unor tineri valahi, destoinici în mînuirea armelor. În secolul XV-lea veneaŭ în țările romîne Greci, care, punîndu-se în serviciul Domnilor, se îmbogățeaŭ.

Influența greacă în țările romîne devine mai simțitoare după distrugerea imperiului bizantin.

În adevăr, nu mult după 1453 Grecii se pun în serviciul Turcilor și ajung să aibă o influență hotărîtoare în numirea Domnilor în țările romîne. Pe de altă parte, ceva mai tîrziŭ, o sumă de Greci culți se refugiază în principate.

Curentul grecesc crește în principate în secolul XVII, cînd Grecii se înmulțesc și se încuscresc cu familiile boerești romîne, și culminează în sec. XVIII-lea (epoca fanariotă).

Odată cu aceste cunoștința limbii grecești să lățește foarte mult între Romîni. Un renumit elenist a fost spătarul Milescu (1625—1714); un cunoscător subtil al limbii grecești a fost Constantin Cantacuzino Stolnicul, unul din traducătorii Bibliei dela 1688.

Autorul arată mai departe influența greacă în cronografe, literatura populară scrisă, ceremonialul curții, artă, instituții, legislație.

Cartea este scrisă cu erudiția cea mai sigură și cuprinde vederile cele mai judicioase.

*

D. Russo. *Filologia greacă medie și modernă la Universitatea din București*. București, Göbl-Rasidescu, 1913, 1 broș. în 8° de 9 pag., fără preț.

Importanța bizantinisticiĭ pentru Romînĭ a fost pusă în relief cu toată vigoarea de către autor în lucrarea precedentă. De această importanță s-a convins și lumea oficială dela noĭ, și anul trecut Universitatea din Bucureștĭ a cerut ministeruluĭ de instrucție crearea uneĭ catedre de *studiĭ bizantine*.

In broșura de față D-n R. arată că acest titlu este nepotrivit, singurul titlu potrivit fiind *filologia greacă medie și modernă*.

Ne unim în totul cu vederile autoruluĭ și dorim ca D-n R., care este nu numaĭ cel maĭ de samă bizantinist al nostru, dar și un învățat distins care face onoare științiĭ romîne, să obție toate succesele pe care le merită.

*

Ion Boceanu. *Glosar de cuvinte din județul Mehedinți.* București, Academia Romînă, 1913, 1 broș. în 4° de 25 pag., prețul 30 banĭ.

Primim cu un viŭ interes apariția oricăruĭ noŭ glosar. Autorul are meritul de a fi explicat cuvintele în mod inteligibil și de a fi notat accentul pe cuvinte acolo unde era necesar, deși nu totdeauna. (Cum se accentuează de pildă cuvîntul *crăpet?*).

In cursul lecturiĭ mi-am notat o sumă de etimologiĭ. Iată cîteva:

Cadaîic 'mahala' <turc. *kadilik* 'judicature, arrondissement'.

Canap 'sfoară' <turc. *kĭnab*.

Căpiciŭ 'partea frîuluĭ ce se pune în capul caluluĭ' <*cap*, de unde și mold. *căpețală*.

Ciriș 'făină cu apă pentru lipit hîrtie saŭ căptușală la căciuli' <turc. *čiriș* 'colle, colle-forte; sorte de pâte employée comme colle'.

Cleată 'mulțime de lucrurĭ cuprinse într-un anumit spațiu' <bulg. *kl'eat* 'cage', *kleatka* 'cage; grille; grillage'.

Duvar 'zid' <turc. *duvar*.

Floran 'negru și alb, despre cîne' <*flor* (mr.) 'alb, despre capre' =ngr. γλῶρος 'alb, despre capre și oĭ' (G. Meyer, Ngr. St. III 70).

Găloesc 'mîngîĭŭ, dezmierd, alint' <bulg. *galĭa*.

Glĭójdor 'rod' <bulg. *glož̆dia*.

Gorneagu 'vîntul dela vest' <bulg. *gorneak*.

Hicĭ 'deloc' <turc. *hič*.

Jigniță 'magazie' <bulg. *žitnița*.

Năpoiniță 'adalmaș' <bulg. *napoĭavam* 'donner à boire, faire boire, part. tr. *napoen*'.

Obricesc 'a-șĭ promite, a-șĭ da cuvîntul' <bulg. *obričam*.

Opór 'împotrivire, opunere' <bulg. *opora* 'appui, support'.

Pámet 'minte, cap' <bulg. *pamet* 'mémoire, souvenir'.

Plastă 'grămadă de fîn de un car' <bulg. *plast* 'couche, lit', *plastĭa* 'amonler, mettre le foin en tas, ramasser les andains'.

Plăvdesc 'a spune verzĭ și uscate, a nu-și da samă de ce vorbește' <bulg. *palav* 'vif, pétulant, folâtre'.

Róvină 'groapă, adîncătură' <bulg. *rov* 'fossé'.

Slog 'hotar între moșiĭ' <bulg. *slog* 'hotar'.

Strîgheață 'lapte închegat' =Dal. *strigl'ătĭ*.

Top 'pachet' <turc. *top* 'tout ce qui est de forme ronde, boule, globe, balle'.

Vîrfărĭi, 'vîrfurĭ de crengĭ' <bulg. *vîrhari* 'broutilles, ramilles, branchage'.

*

Dr. G. Pascu. *Sufixele macedo- și megleno-romîne de origină neogreacă.* Bucureștĭ, Academia Romînă, 1913, 1 broș. în 4° de 34 pag., prețul 40 banĭ.

Sufixele macedo- și megleno-romîne de origină neogreacă sînt: Substantivale (*-achi*, *-adă*, *-ane*, *-ar'ĭo*, *-ată*, *-ă*, *-cană*, *-iatic*, *-iazmă*, *-iche*, *-ie*, *-'ie*, *-ĭot*, *-ir*, *-isc*, *-iϑră*, *-iŭ*, *-izmă*, *-îriŭ*, *-oană*, *-oplu*, *-să*, *-uli*, *-ură*), Adiectivale (*-alîc*, *-an*, *-at*, *-ĭar*, *-iarcu*, *-arcu*, *-ic*, *-it*, *-men*, *-ut*, *-utos*), Substantivale-Adiectivale (*-ar*, *-itic*), Verbale (*-ips*, *-iis*, *-is*, *-us*), Adverbiale (*-á*, *-'a*). Afară de 6, deja cunoscute (*-achi*, *-adă*, *-ie*, *-izmă*, *-men*, *-să*), toate celelalte 26 sînt studiate de mine aicĭ pentru prima oară. Broșura cuprinde apoĭ numeroase etimologiĭ noŭă neogrece, precum și cîteva albaneze, italiene turcești și bulgare.

G. P.

***

Analele academiei imperiale rusești, secția limbii și literaturii rusești. Tom. 88. St. Petersburg, 1910.

Volumul acesta cuprinde treĭ părți, fiecare parte formînd cîte un studiu deosebit. Partea I-a cuprinde o continuare a lucrăriĭ: *Material pentru studiul graiurilor bieloruse* de E. H. Karskiĭ. E interesantă pentru noĭ lista de cuvinte dialectale bieloruse culese în guvernămîntul Moghilev, districtul Rogacev, care pot servi ca material de comparare în cercetări de etimologii (pg. 8—15).

Partea II-a o formează lucrarea premiată de academia rusă: *Influențele apusene în limba rusă din epoca luĭ Petru cel Mare* de N. A. Smirnov. Autorul ne spune că introducerea formelor civilizației apusene în vremea marelui împărat a provocat un împrumut considerabil de elemente de limbă. Primele elemente apusene însă, veniseră încă în secolul al XVII-lea prin influența culturii polone și acestea au format tiparul după care s'au turnat în veacul următor neologismele apusene. Așa că elementele apusene (franceze, germane ori latine germanizate) au parcurs un drum indirect spre Rusia, trecînd printr'un mediu polonez. Mare parte însă din aceste elemente au fost introduse și direct dela Franceji și, mai ales dela Olandeji și Germani. Studiul e încheiat printr'un vocabular bogat de cuvinte apusene din limba rusă a diferitelor texte din epoca luĭ Petru cel Mare (pg. 27—360). Această lucrare are o importanță dublă pentru studiile privitoare la limba noastră: *pentru problema neologismelor la noi* și pentru *influența nouă rusească asupra limbii romîne*.

Partea III-ea o formează: *Material și cercetări în domeniul filologiei și arheologiei slave* de A. I. Sobolevskiĭ, profesor universitar la St. Petersburg, însemnat pentru cercetări importante în istoria limbii ruse. Lucrarea este împărțită în 16 capitole, care cuprind diferite cercetări de monumente literare vechi slavonești, importante pentru specialiști în materie de slavistică generală. Pe noi ne interesează deaproape numai următoarele capitole:

Cap. XIV. *Numirile toponimice și însemnătatea lor în etnografia rusească* (pg. 224 și următ.). Autorul se ocupă de numirile toponimice, care conservă numele vre-unui popor oarecare străin de Ruși și le împarte în două grupe:

1) „Acele numiri, care în întregime ori aproape în întregime sînt identice după sunete cu numirile de popoare, și care au forma ori a singularului (ca: Cud'; Ves'; Meria; Mescera; Korelka; Litva), ori a pluralului (ca Cudki; Vesi; Goliadi; Prusi; Masceri; Lopari; Liahi; Poliaki; Nlemtsi; Latisi). Aceste numiri au două proveniențe: a) Primii locuitori ai acelor localități au fost străini cu numele de mai sus; b) Primul colonist al unei astfel de localități a fost un Rus, dar a avut porecla: Poliak, Nemets etc. (=Leahul, Neamțul etc.). Autorul dă mai multe exemple de astfel de numiri toponimice.

2) „A doua grupă o formează înainte de toate numirile în *ovo* (mai rar

—*ov*; —*ova* [1]" și cele in—*oska*, care sint derivate din porecle personale de soiul lui *Cudin Varĭazko*; *Liasko* etc. De grupa a doua țin și numirile de localități in—*ino* (mai rar—*in*,—*ina*) de felul lui *Mescerino*, *Korelino*; *Pecorino*, **Iasino**, *Kozarino*, *Litvino*, care numiri, spune autorul, provin din prescurtarea unor mai vechi in—*inovo* [*V* intervocalic cade adesea in limba rusă]. Aceste numiri din urmă, autorul spune că trebue să le comparăm cu numele de familii rusești: *Mescerin*, *Korelin*, *Kum nin*, *Vesin*, **Bolhovitin**, *Morsanin*. Incheiu rezumatul acestui capitol cu observațiile următoare. Numele menționat și subliniat de mine **Iasino** e derivat din numele poporului *Iasi*, menționat alături de Kasogi in cronica lui Nestor (ed. Miklosich. Wien, 1860, Cap. XXXII pg. 37). „Iasi i Kasegi" (plural). Analog cu formarea acestui nume in rusește am putut avea in romineşte un nume de familie * *Iașul* pl. *Iașii*, o etimologie probabilă a numelui orașului *Iași*, etimologie care a și fost propusă de Tomaschek. Acel * *Ias* putea fi ori un Romin de baștină cu această poreclă, ori poate un venetic, ca atiția alții, dintr'o parte oarecare a Rusiei, unde această poreclă avea mai multă rațiune de a fi in uz. Numele de familie rusesc **Bolhovitin** ne amintește de *Bolohovții*, de care vorbește cronica lui Ipatie (după Kaluzniacki). Acest nume trebue adăogat la cele ce voi da mai la vale (subt Cap XV No. 9).

Cap. XV. *Observări asupra numelor proprii* (pg. 228 și următ.). Subt No. 7: *Numele proprii din bilinele* [2]) *velicoruse*.

Autorul se ocupă de numele propriu de persoană *Dunaĭ* cu forma diminutivală *Dunilo*. Cu această ocazie ne inșiră o mulțime de numiri de localități derivate din acest nume, atit la Ruși cit și la alți Slavi. Sobolevskiĭ pune acest nume in legătură cu dialectul rusesc și polon *dunaĭ*=riu, pirău. La Mazuri *dunaĭ* inseamnă o apă adincă cu maluri innalte, in alte părți *dunaĭ* inseamnă prăpastie. Deși Sobolovskiĭ nu ne spune, eu socot că trebue să amintim faptul că Slavii numesc Dunărea—*Dunaĭ* și că radicalul *Dun* din acest nume trebue pus in legătură cu numele fluviului *Don*, cu *Dŭn* din vechiul nume al Nistrului *Dŭniestr* (*Nestor* ed. cit. cap. IX pg. 6 și I 1) și al Dniprului *Dĭnapr* (Miklosich, Lexicon palaeoslov.—graec. lat. p. 185. In Nestor, ed. Miklosich peste tot e scris Dnieper, insă in *Index* la traducerea lui L. Léger, p. 295, e dată și forma *Dŭniepr*), pe care Miklosich in Lexicon le traduce prin *danastris* și *danapris*.

Sub No. 8 Sobolevskiĭ se ocupă de numele propriu de familie și toponimic *Hotien* (pag. 240) pe care il derivă din verbul *hotieti* (=a dori, a voi, a pofti etc.; pentru derivarea din verbe cf. *Zdan* din *Zdati*=a opera, a aștepta) și inșiră mai multe numiri toponimice derivate din acest *Hotien*, adăogind: „Afară de aceasta noi știm un oraș pe Dniepr[sic], care in documentele moldovenești din sec. XV e numit *Hotieni* (colecția Vlianicki, pag. 53,75)". Lasă că Sobolevskiĭ comite un act de negligență, cu care noi sintem deprinși, de a pune Dniepr in loc de Dniestr, dar nici nu ne dă alte explicații asupra acestui *Hotieni*, care pe noi ne interesează deaproape, fiindcă e chiar vestitul nostru *Hotin*. De aceia să-mi fie mie permis să explic pe *Hotin* din acel vechiu *Hotieni* din docum. mold. din sec. XV. Anume in jurul Hotinului au trăit și trăesc pină azi Ruteni (Malorușii), in limba cărora—*ié* din limba

1) Eu imi explic aceasta in felul următor: aceste numiri sint in mare parte izolări pe lingă cuvintul *selo*=sat, de genul neutru, și deci trebue să aibă sufixul adiectival—*ovo*, de genul neutru.

2) *Bilinele* sint un fel de balade la Rușii moscoviți.

literară rusă e reflectat regulat prin *i*. Ex: rus. liter. *diéd* (=moș) malorus *did*; rus. lit. *bies* malorus *bis* etc. Conform acestui fenomen in limba malorusă *Hotieni* a trebuit neapărat să dea *Hotin*. In mod analog explic eu pe Nistru din v. rus. *Dŭniestr* malorus *Dnistr* rus. liter. *Dniestr*, și pe *Nipru* din rus. liter. *Dniepr* malorus *Dnipr*. După cit știu, un fenomen ca acesta nu există in limba noastră, de ex. *piér* să dea *pir*, *fiér* să dea *fir*. Sub No. 9 Sobolevskiĭ se ocupă de numele *Kozarin* și de toate derivatele radicalului *Kozar* in numirile toponimice rusești, cu care ocazie mai dă exemple analoage de numiri toponimice și personale din nume de popoare. Iar la pag. 242 zice: „Compară numele din biline *Zidovin* și **Volh**. Cel din urmă de nu va fi eșit cumva din **Voloh**: cel puțin in cronica lui Lavrentie avem *volŏhi*, *volhi*=**volohi**. Iar numele *Voloh* [=Vlah] s'a păstrat in actele din sec. XV—XVII in familia *Volohov* (pe lingă familiile *Volosaninov*, *Volosinov*) și in numirile de localități *Volohovo* (gubern. Kaluga; Vladimir, trei in gub. Tver'), Volohovscina (gub. Tver')". La aceste trebue să adăogăm și pe *Bolhovitin*, de care am pomenit mai sus (la cap. XIV). Prezența acestor numiri de localități care conservă in ele numele mai vechi ale neamului nostru, in ținuturi așa de depărtate de teritoriul ocupat de Romini atit in trecut cit și in prezent, e cam curioasă. Totuși dacă vom considera aceste numiri de localități derivate din numiri de persoane (după cum e și cel mai probabil), atunci explicația nu e așa de grea. După cum noi avem numele *Ciudin*, care conservă numele unui popor, cu care noi Rominii n'am venit niciodată in contact, tot astfel numele neamului nostru a putut fi dus ca poreclă pină in centrul Rusiei europene și cine știe dacă nu și in Siberia și Caucazia chiar!

Cap. XVI (pag. 258 și urm.) e intitulat „*Din domeniul credințelor și obiceiurilor*" și in el autorul se ocupă de citeva superstiții și obiceiuri practicate de poporul rusesc. Studiul e interesant pentru acei care ar studia obiceiurile și superstițiile noastre in legătură cu ale Slavilor.

T. H.

***

Vasile Pirvan. *Cetatea Ulmetum*. O broșură de 111 pg., cu figuri, inscripții și o hartă a Dobrogei romane. Edit. Acad. Rom. București, 1912. L. 5.

D. Pirvan identifică o cetate romană, desgropată de d-sa lingă satul Pantelimonul-de-Sus (in mijlocul Dobrogei), cu cetatea *Ulmiton*, pomenită de Procopius printre cele restaurate de Iustinian in Scythia minor (=Dobrogea). Se bazează pe faptul că Procopius inșiră cetățile dela Sud la Nord in așa ordine că nu poate fi alta care să coincidă cu Ulmiton, decit aceasta, in drumul ce străbate Dobrogea dela *S. Cyrillus* (pe Dunăre, la Sud de Cernavodă și Axiopolis) spre *Aegyssus* (=Tulcea), prin mijloc. La Pantelimon se 'ncrucișează drumul acesta S.—N., cu altele din curmeziș, d. e. dela *Carsium* (=Hirșova) la *Tomi* și dela *Capidava* (=Calachioi, lingă Dunăre, intre Cernavodă și Hirșova; e o veche localitate dacică), la *Histria* (pe laguna cea mare). Locul este dominant; un podiș de 150 m. nălțime deasupra mării. Aici s'a găsit un altar ridicat in 140 de cetățenii Romani și Bessi (=Traci) din satul *Ulmetum*, lui Jupiter, prin primarul satului.

Altă inscripție (tot din sec. II) arată că *C. Iulius Quadratus*, primar (=*loci princeps*) din satul Ulmetum, e in același timp magistrat (*quinquennalis*) al *teritorului* Capidavei; adică mai multe sate (=*vici*) din jurul Capidavei romanizate formau impreună cu aceasta un *territorium*, o confederație de sate cu organizație municipală: fiecare sat iși avea primarul lui, dar toate

la un loc aveau un senat de *curiales* și magistrați *quinquennales*. Alte inscripții arată înrudiri între locuitori din Ulmetum cu cei din Capidava, sau legături cu Histria.

Inscripțiile arată un foarte mare număr de Romani, de origină veche, veniți înnainte de 140. Alăturea cu ei sînt Traci veniți în urmă. Influența grecească e puțină și se simte în reliefurile artistice de pe unele pietre, în numele de persoane, după obiceiul grec, etc. Cetatea are forma unui trapez (140 | 160 m.); din ea s'au desgropat 3 laturi; zidul e gros de 2.60 m. și are 3 turnuri dreptunghiulare, cîteva semicirculare și, la colțuri, altele rotunde. Zidurile din urmă sînt dela Justinian; cele dintîi au fost ridicate probabil prin sec. III în epoca primelor năvăliri; Slavii le-au distrus cu totul, spune Procopius; dar satul a existat mereu, căci sînt mici lucruri care confirmă aceasta. Cetatea lui Iustinian a dus lupte grele cu barbarii (Avarii, de ex.): a fost de 3 ori arsă; sînt urme de cenușă și dărmături în ziduri; unele porți s'au strîmtat, altele s'au astupat și așa a mai durat până în veacul 7; avem și 2 inscripții creștine (din sec. V și VI). Acestea sînt rezultatele primelor săpături ale d-lui Pîrvan la Pantelimonul de-Sus și cred că ele vor fi confirmate prin altele ulterioare.

*

Ioan C. Filitti. *Turburări revoluționare* în Țara Romînească între anii 1840 și 1843. Broșură de 89 pag.. Edit. Acad. Rom. București, 1912. L. 1.

E vremea Regulamentului Organic și a consulilor străini, care-și protejau sudiții fără multă considerație pentru domn și țară. Colson, un fost atașat la consulatul francez, Colquhoun, consulul englez, ș. a., sînt în legături cu tinerii învățați, care au idei înnaintate și agită contra domnului Alexandru Ghica și a Regulamentului rusesc (Cîmpineanu, Goleștii, C. A. Rosetti etc.) Colson îi servia la răspîndirea prin broșuri și ziare franțuzești a ideilor lor. Agitațiile prindeau mai ales în clasa de mijloc (boerii mici și clasa cultă; căci negustorii erau mai mult străini; în Brăila, spune Timoni, agentul austriac, era pela 1840 numai un negustor romîn); ele nemulțumiau curtea protectoare (rusească) și Ghica voia să 'nlăture Rușilor motivele de intervenire. In 1840, bănuindu-se un complot, au fost arestați mai mulți intelectuali care aveau legături și în Ardeal (cu G. Barit, și în Moldova cu C. Negruzzi); în acest complot fusese amestecat și Vaillant (profesorul care a scris *La Roumanie*); el a trecut în Moldova. Vinovații au fost închiși.—Decăderea Turciei și încurajările ascunse ale Rusiei au făcut să se agite și Serbii și Bulgarii pentru emancipare de Turci. Bulgarii din Brăila au cerut în 1841 voe să treacă Dunărea în Bulgaria; ei erau adăpostiți la noi de vre-o 50 de ani; cîrmuirea nu le-a dat voe și ei au tras focuri în dorobanții județului, dar au fost opriți; unii răzvrătiți găsiseră azil pe vase englezești. Mihail Sturza, care umbla și după tronul Munteniei, intriga și el contra lui Ghica. In 1842 Bulgarii din Brăila se răsvrătesc din nou cu gînd să omoare pe colonelul de acolo, să ia comanda trupelor, contribuții dela locuitori și apoi să treacă Dunărea; dar iar n'au reușit. Cu aceasta Ghica satisfăcea pe Turci, dar nemulțămea pe Ruși și de acest fapt profită Bibescu, șeful boerilor opozanți. Ajuns domn însă, a avut și el de înădușit un complot bulgăresc în 1843.

Acum era vorba și de arderea Brăilei, chiar de uciderea domnului. Se fac arestări; din anchetă se vede și amestecul boerilor și nădejdea 'n intervenirea Rusiei.

Documentele aduse de d. Filitti, deși nu ilustrează fapte mari, sînt interesante pentrucă arată care era starea spiritelor înnainte de 1848.

*

Societatea Macedo-Romînă de cultură intelectuală. *La Macédoine aux Macédoniens*. Broșură. București, 1912.

Comitetul societății din București publică această broșură pentru a evidenția care sînt adevăratele interese ale Macedonenilor, care trăesc amestecați, și în special ale Romînilor macedoneni. Concluzia e că nici o nație beligerantă nu poate ocupa o parte din Macedonia fără a jigni drepturile altor nații conlocuitoare acolo; aliații au uitat principiul în baza căruia au început lupta, au ajuns la barbarii cumplite contra Romînilor și au devenit cuceritori; Macedonia trebue să devie liberă, dar să rămie a Macedonenilor, formînd un stat autonom în care fiecare nație să fie egal respectată în drepturile ei.

V. D.

***

Antipa Gr. dr. *Cercetări hidrobiologice în România și importanța lor științifică și economică.*—(Din publicațiunile Academiei Romîne, București 1912). Această broșură cuprinde discursul de recepțiune ca membru al Academiei, cu care ocazie d. A. schițează importanța subiectului și stabilește un program de lucru pentru cercetătorii actuali și viitori.

Rareori un subiect științific poate da o satisfacție așa de mare ca cetirea acestui discurs, în care autorul vădește vastitatea cunoștințelor sale biologice, pătrunderea importanței problemelor, profunzimea cunoștințelor speciale și o înnaltă apreciere a raporturilor dintre știința pură și necesitățile economice ale națiunii.

După o scurtă introducere asupra problemelor de biologie generală, în care d. A. dă un număr însemnat de puncte de vedere subt care trebue studiate ființele, insistă asupra importanței particulare a *hidrobiologiei*.

Studiul vieții acvatice este în adevăr de cea mai mare importanță, „atît fiindcă apele adăpostesc un număr incomparabil mai mare de organisme, cît și fiindcă problemele ce le întîlnim aici sînt cu mult mai mărețe și mai variate, începînd chiar cu problema originii vieții pe pămînt și desfășurarea ei treptată până a ajuns la viața aeriană".

Cu tot interesul cel mare al unui asemenea studiu, la noi puțini oameni de știință au lucrat cîte ceva și între ei locul de frunte îl ocupă d. A., care, ca bun cunoscător al chestiunii, face un mare serviciu detaliind programul după care cercetătorii ar fi scutiți de dibuelile începutului și ar contribui mai bine la deslegarea unor probleme locale, de mare interes pentru știință, în genere, pentru economia noastră națională în particular.

Pentru a pune în adevărata lumină întreaga importanță a chestiunii, d. A. rezumă cîteva din caracteristicile biologice ale apelor noastre, purtîndu-ne mai întîiu pe undele limpezi ale torenților din munți, unde apa e rece, curentul repede, hrana puțină. Acolo numai organismele care pot îndura răceală, știu să sufere zile și săptămîni de foame, sînt turtite ca niște foi—pentru a prezenta mai mică suprafață șuvoaelor—și se lipesc cu meșteșug de pietre, numai aceste au reușit să stăpînească apele.

Ne conduce apoi pe nesimțite în rîurile cu cursul mai domol, cu undele mai tulburi, cu temperatura variabilă, cu o vegetație destul de bogată la maluri, cu o faună de suprafață abondentă, unde domnesc multe feluri de pești și de unde se alimentează cu felurite organisme și apele stătătoare vecine.

Dar regiunea cea mai interesantă pentru cercetările hidrobiologice e Dunărea, cu bălțile din lungul ei. Relațiunile strînse dintre fauna Dunărei și acea a bălților din regiunea inundabilă,

trecerile acestei faune din apa curgătoare în ape stătătoare și pericolele la care este expusă, au determinat adaptări cu totul speciale și neașteptate. O adaptare interesantă este rezistența organismului la căldură, secetă, frig, îngheț, foame, etc. Fără această adaptare n'ar fi putut persista specii care, rămase, după retragerea apelor revărsate, prin bălți puțin adînci, prin jepci, trebuiau să aștepte vremurile bune ale unei noi inundații.

Nu numai fauna microscopică a organismelor mici, ci și animalele mari, superioare, au găsit mijlocul să reziste în aceste condițiuni neprielnice. „Caracuda și țiparul (chișcarul) se retrag în nămol cînd începe apa a seca, și adeseori în jepci cu totul uscate, peste fundul căror se poate umbla cu carul, săpînd, găsim la o adîncime de vre-o 30 cm., în nămolul umed, țipari sau caracude vii. Aceștia se mulțumesc cu puțina umezeală ce mai rămîne și reducîndu-și activitatea vitală la minimum pot rezista în această stare până la o nouă inundație".

Bălțile au apoi ființa lor proprie, ele constitue unități biologice cu viața lor particulară, cu anumite raporturi cu natura înconjurătoare, încît studiul ce s'ar întreprinde pentru Dunăre și regiunea inundabilă trebue să țină sama de aceasta.

Programul pe care-l dezvoltă d. A. la pag. 28—31 este dovada cea mai strălucită de cunoașterea aprofundată a chestiunii; acest program poate ispiti pe cei ce are cît de puțin posibilitatea să contribue cu ceva la realizarea lui.

Delta Dunărei cu lacurile acoperite de plaur care împiedică încălzirea și oxigenarea apelor; *Lagunele* cu variațiunile lor de salinitate, *Marea Neagră* cu regiunile sale ici mai mult dulci, dincolo mai sărate, sînt medii hidrobiologice neîntîlnite aiurea.

Menționînd din nou importanța hidrobiogiei din țara noastră pentru știința pură, d. A. își termină instructiva cuvîntare insistînd asupra interesului ei economic, schițînd și un program de mari lucrări naționale pentru a spori tot mai mult producția pescăriilor.

Broșura se termină cu elogiile deplin meritate, pe care d. Mrazec le aduce noului academician. In această cuvîntare sînt părți de adevărată poezie și dovezi de o fierbinte dragoste de știință, expuse cu elocvența omului inspirat de înalta apreciare a cercetătorului pentru tovarășul de muncă în ogorul arid al științii.

*

Dr. N. Leon. *Contribuțiuni la studiul insectei Cochylis ambiguella Hübn, în România.* (Din publicațiunile Academiei—București, 1912). Se știe ce emoțiune a produs podgorenilor ivirea acestei insecte în anul trecut. Pentru moment s'a crezut că această insectă era o nouă importație cu totul recentă; de fapt ea era cunoscută mai de mult, fără să dea însă prea mult de gîndit celor interesați, deoarece stricăciunile erau neînsemnate. In vara trecută însă apariția parazitului se semnală prin o formă *epidemică*, producînd și la noi ravagii pe care le-a produs în diverse rînduri în podgoriile din Franța. Evident că, împrejurarea că insecta exista și până acum la noi dar nu făcuse ravagii, și isbucnirea pe neașteptate a epipemiei din vara trecută, trebuia să atragă serioasa atențiune nu numai a podgorenilor ci și a oamenilor de știință.

E posibil să se determine precis condițiile favorabile de desvoltare a insectei și să se poată prevedea în ce anume împrejurări pot isbucni epidemiile, studiile sînt însă abia la început. D. dr. Leon a studiat acest nou flagel în podgoriile dela Iași și a putut constata precis epocile depunerii ouălor și modul de desvoltare a larvelor, experimentînd și asupra eficaci-

tății mijloacelor recomandate pentru distrugere.

Insecta adultă e un fluturaș nocturn, care depune vre-o 30 de ouă foarte mici și transparente încît nu se pot lesne observa. Prima generație de fluturași apare prin Mai și depune ouă cam pe la epoca înfloririi. Larvele se vîră în mugurii florali ai viței, și-i distruge, apoi roade bobițele ce încep a se forma, până pe la începutul lui Iulie. Atunci larvele încetează să se mai hrănească, se ascund prin crăpăturile cojei viței, ori pe sub cojile haragilor, unde se transformă în crisalide. Generația a doua de fluturi iese pe la sfîrșitul lui Iulie, iar în August larvele nouă atacă agurida, distrugînd mai multe bobițe pe zi. Tocmai prin Septembre larvele se ascund spre a se transforma în crisalide, ce vor da fluturii din primăvara următoare.

Cînd numărul larvelor e mare, recolta e periclitată, mai ales dacă timpul e umed. In timp secetos bobița atăcată se usucă; pe timp umed însă bobițele atăcate sufăr o fermentație acidă care atacă și bobițele neatinse de larve.

Cum se vede, insecta aceasta e foarte pericu'oasă și din nenorocire până acum nu s'a găsit nici un mijloc radical de distrugere. Cele întrebuințate ca: adunarea și distrugerea larvelor, curse luminoase pentru fluturi, insecticide ș. a. sînt foarte greu de practicat.

Ne fiind altele însă, autorul recomandă și opinează că „Statul trebue să vie cu o lege prin care să se impue *obligativitatea* lor."

Lucrarea,—o monografie științifică cu multe figuri și tabele numeroase—se cetește ușor și poate fi utilizată de oricine.

T. A. B.

***

Lucia Sturdza. *Actorul și arta dramatică.* București, 1912. Atelierele Socec & Co. Prețul 2 lei.

Fără indiscreția pe care o săvîrșesc acum, d-na Sturdza n'ar fi știut niciodată că, acum cîțiva ani, în vechia capitală a Moldovei, era să fie obiectul unei curioase manifestații.

Se jucase „Maman Colibri", mișcătoarea și adînc omeneasca dramă a lui Henri Bataille, în care d-na Sturdza întrupează cu atita desăvîrșită artă—îmbinare fericită de distincție, pasiune, natural și discreție — pe nenorocita mamă și amantă. Tîrziu după reprezentație, în sala repede golită a unei berării rămăsesem numai noi, vreo cîțiva prieteni, la o masă, și grupul d-nei Sturdza la alta. Fusesem adînc impresionați de piesă și de jocul rar al d-nei Sturdza și, firește, nu puteam vorbi decît de interpretarea dramei la care asistasem. Rechemam în convorbirea noastră gesturile, vorbele, mișcările artistei, momentele mai caracteristice ale dramei și fiecare din noi scotea în relief cîte vre-una din trăsăturile mai deosebite ale talentului interpretatoarei.

Nu știu ce impresie ar fi avut d-na Sturdza dacă ar fi văzut de odată dinainte-i vre-o patru-cinci persoane necunoscute, care, la acea oară tîrzie și în acel local, ar fi venit să-i mulțumească pentru rara desfătare sufletească ce le procurase prin jocul ei,—și cu ce ochi ar fi privit acest gest al unor oameni dintre care cîțiva cu fire albe în bărbi... Dar știu că dacă nu ne-am pus în aplicare gîndul, apoi pricina a fost numai excesul de autocritică și timiditatea care l-a împiedecat chiar și pe cel mai hotărît dintre noi, pe acel care își formulase și micul discurs pe care trebuia să i-l ție și pe care i-l aprobasem cu toții.

Manifestația deci nu a avut loc, dar sara aceia a lăsat pentru noi într'o frumoasă lumină personalitatea artistică a d-nei Sturdza.

Și iată acum, cînd urmăresc paginile cam dogmatice ale studiului d-sale asupra actorului și artei dramatice, regăsesc acea inteligență distinsă care era caracteristica jocului său în „Maman Colibri" și surprind mecanismul intim al acestui joc, complexul de pătrundere sufletească, putere de observație, adîncime de studiu, cumpătare în expresie, justeță în atitudini, — îmi dau seama cum a ajuns la acea artă desăvîrșită pe care o pune această artistă în compunerea rolului său.

Știam în mod vag că d-na Sturdza a intrat în teatru fără o pregătire specială. Din paginile cărții sale înțelegem de-abia ce muncă inteligentă, ce studii și observații pline de răbdare, ce voință neînduplecată de a isbuti, ce adîncă cultură dobîndită prin cetire și meditare, și ce justă și fericită înțelegere a rolului actorului pe scenă au trebuit să se unească pentru a face, dintr'o diletantă, pe artista care ne-a zguduit în „Maman Colibri".

Cartea d-nei Sturdza e o lucrare de sfaturi și îndrumări. E ceva din vreun curs pe care l-a ținut elevilor conservatorului? Ori e o lucrare scrisă anume pentru tipar? Nu știm și nu e indiferent. Fapt e că ea se adresează în primul loc acelor ce se dedau carierei teatrale,—și nu credem că pot fi îndrumări mai folositoare pentru cineva decît acele date de un înnaintaș, care prin munca personală, prin experiența proprie a ajuns să învingă toate greutățile ce se pun de obiceiu în calea oricărei reușite.

Poate am fi preferat să găsim altă ceva în lucrarea d-nei Sturdza, mai multe amintiri personale, mai multe amănunte profesionale și mai puțină teorie. Dar nu e vina autorului că te-ai așteptat să-ți dea altă ceva decît ce a avut el intenția. Faptul însă că urmărești cu interes pînă la sfîrșit o carte care nu se adresează nici preocupărilor, nici îndeletnicirilor tale—nu e oare o dovadă că ea te-a prins și a reușit să te stăpînească?

Și desigur că acesta nu-i un merit tocmai neînsemnat pentru o carte.

M. C.

* * *

G. K. Chesterton: *The Victorian age in literature, Home university library of modern Knowledge, Williams and Norgate, London.*

Din volumele de istorie și critică literară, apărute pînă acum în lunga serie ce crește necontenit a acestei biblioteci, nici unul nu e atît de interesant și de instructiv totodată ca volumul acesta al d-lui Chesterton.

Numele autorului e cunoscut pe continent dela studiul lui asupra lui Dickens, volum care a văzut a șaptea ediție în Anglia, iar la noi a străbătut în traducerea franceză.

Să îmbrățișezi aproape întreaga mișcare literară a Angliei din veacul trecut, într'un volum de 250 de pagini numai, e un lucru peste măsură de greu: concentrarea te expune la pedantizm; selectarea îți deschide perspectivele unei lucrări necomplecte, umbrită fatal de banalitate și superficialitate. Epoca din literatura engleză, — reprezentată prin nume de întîia mînă în literatura universală ca *George Eliot, Dickens, Thackeray, Carlyle, Ruskin, Tennyson, Browning*, și prin mult mai multe nume încă, care singure sînt de ajuns să ilustreze o epocă literară mare a unei țări,—e cea mai bogată după epoca reginei Elisabeta.

Asupra acestei epoci volumele groase datorite specialiștilor au aruncat lumina lor asupra tuturor colțurilor obscure. D. *Chesterton*, în urmărirea redării fizionomiei literare a epocei întregi, totuși de multe ori reușește să descopere nouă trăsături în caracterizarea individuală a scriitorilor. Epoca reginei Victoria, spune autorul, are giganți, dar niciunul nu-i integral, toți sînt șchiopi: aici stă deosebirea între oamenii mari, ai epocei victoriane și acei din trecut.

Un om mare într'adevăr trebue să fie un om întreg. George Eliot uneori din profeteasă se transformă în guvernantă; același lucru îl face și Ruskin, deși nu are măcar scuza sexului. Ceia ce te surprinde și te cîștigă dela început în volumul d-lui Chesterton e însăși personalitatea scriitorului: stil nervos și compact, fără să fie opac. Ca să fie cît mai clar și luminos și să dea suggestii în loc de afirmări, autorul nu evită comparațiile vulgare; dimpotrivă le caută chiar, fie din nobilul instinct de a păstra contactul intelectual cu marele public în păturile lui adînci (așa cum a făcut și Shakespeare), fie din disprețul ce-l are pentru *dandism*. Evită gravitatea și solemnitatea și preferă să îmbrace cele mai serioase observații critice într'un humor, uneori buf. Comparînd pe Dickens cu alți scriitori găsește că: Carlyle *vedea* ca un profet; Matthew Arnold *știa* ca un învățat; Dickens *gusta* ca un om care avea simțul ascuțit și sănătos. „El n'avea învățătură; nu „putea fi înșelat de eticheta buteliei. „Deschidea gura și închidea ochii, și „simțea just ceia ce Epoca Rațiunii îi „dădea în gură. Și după ce gusta, „scuipa afară". Comparînd pe Dickens cu Thackeray, spune că Dickens e un luptător și, în același timp, un mare romantic și un mare realist totodată, căci fantazia lui nu lucra cu abstracții ci numai cu realități. „El a putut *crea* „toată farsa și tragedia epocei lui cu „creaturi nenăscute să păcătuiască ori „nenăscute să sufere". Atît Dickens cît și Thackeray sînt realiști: Dickens *întrebuințează* realitatea, Thackeray urmărește *redarea* ei. Dickens face din *incredibil credibil*; Thackeray ne redă vechi cunoștinți—el e romancierul memoriei, a lui proprie cît și a noastră. Personajele lui Dickens sînt străini pe care nu-i cunoaștem: ne produc însă plăcere, interes și surpriză; și sînt atît de vii încît ne vine să plecăm în lume să-i găsim în carne și oase. Personajele lui Thackeray ne amintesc sute de cunoscuți, așa că avem sentimentul să căutăm locul unde *nu*-i putem găsi. Marele talent poetic al lui *Tennyson* îl caracterizează în cîteva cuvinte, mai suggestiv decît printr'un volum întreg:

„Tennyson avea mult mai multă putere de expresie decît avea nevoe pentru a exprima ceia ce avea în el". Vorbind de revoluționarismul lui Dickens, îl caracterizează astfel: „Revoluționarismul lui la început era privat „și intim ca boala de mare". Caracterizarea aceasta exprimă exact atitudinea lui Dickens față de epoca lui. Și autorul insistă asupra acestei atitudini nu numai la Dickens. D. Chesterton nu contestă faptul că simpatia lui Dickens pentru cei ce sufăr, singură, n'ar fi făcut din el un scriitor; dar fără această simpatie, spune autorul, Dickens n'ar fi fost un scriitor ca Dickens, și probabil n'ar fi fost deloc scriitor. Pentru d. Chesterton, fixarea atitudinii scriitorului față de epoca lui e punctul cel mai important în caracterizarea individualității lui ca scriitor. „Este fără nici un folos pentru esteți „(ori altă specie de anarhiști) să se silească a găsi individualitatea izolată „a artistului, despărțită de atitudinea „lui față de epoca în care trăește. *A„titudinea lui e individualitatea lui*: „oamenii nu sînt niciodată individuali „cînd sînt singuri". Puterea de suggestie în caracterizări a d-lui Chesterton ajunge uneori, într'o formă ireductibil de lapidară, la adevărate scăpărări intelectuale, ce luminează deodată perioade de veacuri: astfel vorbind de Revoluția Franceză, spune că e cel mai însemnat eveniment din istoria Angliei, în veacul al XVIII-lea, petrecut în Franța. Un volum întreg asupra relațiunilor dintre Franța și Anglia, în vea-

cul al XVIII-lea, nu-ți pironește mai mult gîndirea în această direcție. In caracterizările sale, d. Chesterton nu refuză, cînd vrea să fie clar și concret, să se urce și pe aripile imaginației. Vorbind incidental de Shakespeare, spune că nu se poate opri cînd citește descrierea unei furtuni din Shakespeare, să nu vadă un imens balon ridicîndu-se dela pămînt, iar Shakespeare din balon adresîndu-i-se să-i strige: „Acum nu mă mai poți opri, sînt deasupra rațiunii". Sînt foarte rari scriitorii care pot uni la un loc ascuțimea observației cu humorul viu și sănătos; seriozitatea principiilor cu lipsa de gravitate și solemnitate pedantă; imaginația fantastică cu simțul concret al realității. Și sînt încă și mai rari cazurile cînd toate aceste însușiri ale spiritului sînt hrănite de o nobilă generozitate a unui suflet bărbătesc și viguros, până la brutalitatea adevărului crud în analiza *faptelor* sociale și literare. Iată de ce cartea d-lui Chesterton e una din acele cărți care interesează adînc, produce plăcere până la deliciu, luminează și înnalță demnitatea omenească.

I. B.

REVISTA REVISTELOR

Luceafărul (No. 4). O frumoasă poezie de d-ra Ecaterina Pitiș. — D. Bogdan-Duică își tipărește discursul rostit la centenarul nașterii lui Griogore Alexandrescu. Ca tot ce spune sau scrie despre *vechea* noastră literatură, și aceste pagini își au importanța lor. Constatăm însă, nu fără oarecare surprindere, că d. Bogdan-Duică, unul din susținătorii de altădată ai teoriei că scriitorul este absolut refractar mediului, — acuma explică „evoluția" lui Alexandrescu prin împrejurările prin care a trecut poetul. D. Bogdan-Duică, în acest discurs, dă o importanță exagerată mediului. Noi credem că Alexandrescu a fost un „pesimist" (în lipsă de alt cuvînt mai propriu), care, în *poesiile sociale*, n'a putut rezista atmosferei vremii sale, scoțînd cîteva accente de un nesigur și neconsecvent „optimism".—D. Octav Minar urmează cu desvăluirea relațiilor dintre Eminescu și Junimea, pe baza corespondenței dintre poet și Veronica Micle. Reproducem următoarele fragmente din scrisorile lui Eminescu:

„Acum cînd sînt departe, îmi sună în „urechi, sfaturile—spuse pe un ton dul„ce, ademenitor, cu scopul de a mă a„trage—ca paiangenul prada—apoi sa„tisfăcut, dacă se poate umilire—iată „cine e chemat să stăpînească. Mărire, „cît se poate; prin ce mijloace, nu în„treba, sunt mai murdare și mai negre „decît glodul. Și totuși privind super„ficial la fastul junimist, ai crede, că „armonia domnește în acele suflete, mai „ales în *acel suflet*, îl știi Veronica, el „de multe-ori mi-a vorbit cu răutate „despre tine; de ce ochii tăi albaștri „ca nemărginirea, părul tău blond ca „spicele de grîu din bătaia soarelui, a „impresionat așa de hain un sflet ome„nesc? Ah, inima mea adeseori a fost „străpunsă... Eu credeam, că nu voiu „găsi egoiști în acest areopag literar, „dar cel mai mare, șeful lor—e stăpî„nit de această manie desgustătoare. „Disprețul, iată arma ta și a mea, e o „armă, păcat, care se încarcă și se des„carcă numai în sufletul nostru"!

„Jaques încă de pe la 70, îmi tot „da tîrcoale, și-mi promitea fără neru„șinare o mulțime de favoruri dacă vin „la Iași și azi mă încunjură cum te „încunjură și pe tine.

„Ce le pasă; și-au făcut trebușoa„rele pe spetele noastre, acum s'au „săturat de Iași și au venit la Bucu„rești să speculeze aici ca și acolo pe „naivii cari mai cred în măreția lor.

„Imi este nesuferit, pentrucă trăeș„te prin lingușire".

Noua Revistă Romînă. (No. 19). D. Dimitrie Drăghicescu răspunde la răspunsul nostru. D. Drăghicescu face spirit, dar nu reușește, fiindcă este un om prea echilibrat. D. Drăghicescu face ironii, dar nu reușește fiindcă este un om foarte bun. Voind să ne ridiculizeze, se scuzează că nu poate scrie în limba poloneză, că nu are documente în limba poloneză și așa mai departe. Cauza acestor ironii? Cetitorul își aduce aminte că d. Drăghicescu a acuzat de venalitate pe scriitorul polonez Studnicki. I am arătat că Studnicki e un scriitor recunoscut și un patriot sincer. D-sa face amendă onorabilă, dar face și ironiile, pe care am avut onoarea să le cităm. Cui adresează d-sa ironiile? Lui Studnicki? Polonezilor? D-lui Stere? —In privința portretisticii de care îl învinuiam, are teorii admirabile adversarul nostru: „Portretul și analiza psicologică a omului care *susține o teză* este esențial și deciziv, cu toate că poți fi învinuit că faci personalități. Nu cumva Taine, cînd a făcut portretul și psicologia lui Napoleon, și Mommsen, cînd a scris portretul lui Iu-

liu Ces..?, făceau personalități?" — Așa dar, Taine și Mommsen fac portretele lui Napoleon și Cesar, pentrucă acești doi mari căpitani au „*susținut o teză*"?—Dar d. Drăghicescu își desvoltă ideia: D-sa face psicologia și portretul d-lui Stere, ca să convingă mai bine publicul că trebue să ne aliăm cu Rusia. Noi persistăm în a crede că pentru scopul d-lui Drăghicescu era mai util să răstoarne argumentele austrofile ale d-lui Stere, decît să-i facă portretul—întocmai cum făceau și predecesorii săi, Taine și Mommsen, cînd discutau părerile altor filozofi, critici sau istorici. D. Drăghicescu mai are încă un motiv, să se dedea la portretistica d-lui Stere. D. Drăghicescu speră că prin aceasta îl va face pe directorul nostru să se analizeze, să-și facă un examen de conștiință —și, ca rezultat, să îmbrățișeze ideile d-lui Drăghicescu. O spunem drept, la asta nu ne-am gîndit. — D. Drăghicescu, totuși, recunoaște că a fost cam „agresiv" și că a întrebuințat un ton prea „ridicat". Dar d-sa are o scuză, care este un merit și un motiv de mîndrie pentru d-sa: Indurerat peste măsură de nefericirile patriei sale, i se părea că ideile periculoase ale d-lui Stere [în realitate ideile tuturor partidelor noastre] trebuesc combătute energic și violent, căci atunci cînd vremurile sînt grele, patrioții își pierd măsura. E cazul lui Evariste Gamelin din *Les Dieux ont soif*, zice d. Drăghicescu... Așa dar sîntem în Teroare, iar d. Drăghicescu e un discipol exaltat al lui Robespierre. — Bine, d-sa e Evariste Gamelin. Dar urmează de aici că trebue să fie arogant cu d. Stere? D. Drăghicescu declară că d. Stere e un om convins de lucrurile pe care le susține. Atunci de ce aroganță față cu un om convins? D. Drăghicescu mai declară că d. Stere e un personaj considerabil. Atunci, aroganța nu e și mai deplasată? Nu. D. Drăghicescu nu e Evariste Gamelin — e prea cuminte pentru acest rol. D-sa ar putea fi cetățeanul Jean Blaise, arogantul negustor de stampe.—Cît despre fondul chestiunii desbătute, d. Drăghicescu e de o modestie rară. D-sa nu are nevoe de fapte, de „citații", —d-sale îi ajunge *intuiția*. Altul, ca să afle adevărul, cercetează fapte, le compară, trage concluzii — o muncă penibilă. D. Drăghicescu are *intuiții*. D-sa cunoaște geografia, etnografia, psicologia popoarelor din Rusia prin... *intuiție*!

Inainte de a isprăvi această notiță prea lungă pentru obiectul ei, trebue să spunem că d. Drăghicescu, ajutat de „intuiția" sa, e sigur că vom căpăta Basarabia dela Rusia, cînd aceasta se va „democratiza". Pentru ce și cum o țară democratică se desmembrează singură, nu ni se spune. E intuiție...

Revista Teatrală. *Publicație teatrală-culturală. Organul „Societății pentru fond de teatru romîn". Apare bilunar (în Ianuarie, Martie, Mai, Iulie, Septemvrie și Noemvrie), sub conducerea secretarului literar al societății: Dr. Horia Petra-Petrescu.—Redacția și Administrația: Dr. Horia Petrescu, Brașov (Brassó) Tîrgul grîului, 4. Abonament 4 lei pentru Romînia. Numărul 50 bani.*

Societatea pentru fond de teatru romîn, din Ardeal, e bine cunoscută și la noi. Ea are de scop să realizeze una din cele mai însemnate unelte pentru cultura națională a fraților noștri de peste Carpați,—iar directorul revistei, d. dr. H. Petra-Petrescu e un tînăr inteligent și cult, care are o bună și specială pregătire pentru sarcina ce i s'a încredințat. — Revista publică numai articole relative la teatru și nu ignorează mișcarea teatrală dela noi.

Arhiva (No. 9—10, 1912)

D. *August Scriban* continuă a propune **Etimologii** de origină nelatină. O bună parte din aceste etimologii trebue primită fără rezervă. Intr-o notă d-sa ne aduce la cunoștință că a ajuns cu Dicționarul său la cuvîntul *șah*. D. S. lucrează conștiincios și sperăm ca în curînd să putem avea un bun dicționar romînesc de școală. In altă notă d-sa arată o sumă de lipsuri în Dicționarul Academiei, care apare în fascicole.

— *G. Pascu*, **Etimologii Romînești. Elemente latine și romanice**: arniu, arup, bigă, vigă, bilă, griv, gună, mitane, ugordu, orca, porumbac, rune, sărmeți sfrindzel, scutic, spes, strioclu, tumbă, veștu.

Revista științifică „V. Adamachi", care apare în al 4-lea an, contribue tot mai mult să informeze pe cetitorii săi asupra mișcării științifice din țară și străinătate. Fără a fi tocmai o revistă de vulgarizare, ea poate fi cetită cu folos de orice persoană cu o bună cultură generală, căci autorii prezintă articolele, notele și informațiunile așa fel încît pot fi ușor urmărite.

Numărul din *Februarie* a. c., are ca prim articol cuvinte închinate lui **Spiru C. Haret**, de unul dintre cei mai distinși elevi ai săi, d. *Al. Myler*: „Activitatea lui Haret nu s'a mărginit la alcătuirea cîtorva legi fundamentale. Toate felurile de manifestare a vieții noastre culturale l'au interesat și în toate părțile s'a simțit influența lui binevenită. Activitatea lui a trecut și granițele școalei. Convins că instrucția nu se poate răspîndi și nu poate da roade fără o bună stare economică, a luptat din răsputeri și cu izbîndă la ridicarea materială a țăranului. El a creat așa numita activitate extrașcolară și din îndemnul lui s'au înființat băncile populare".

Profesorul *I. Atanasiu* din București, în articolul Limfa (*compoziția, formațiunea și circulația ei*) dovedește că limfa e o derivațiune a aparatului sanguin, arătînd: 1) raporturile care există între vasele sanguine și cele limfatice, precum și între aceste din urmă și țăsuturi; 2) compoziția limfei față de cea a sîngelui.

Limfa are ca origine trecerea plasmei sîngelui prin pereții capilarelor, dar această trecere nu e un act mecanic, în care endoteliul capilar să nu joace nici un rol, ci din contra, celula endotelială are un rol activ, excitată fiind la lucru de presiunea hidrostatică.

Ajunse între celula țăsuturilor, substanțele sîngelui constitue *plasma interstițială*, care formează mediul intern din corpul vertebratelor; această plasmă pătrunde, în parte, prin pereții capilarului limfatic și formează limfa propriu zisă. La actul trecerei, endoteliul capilarului joacă un rol activ și „acest travaliu celular trebue să fie coordonat tot de către sistemul nervos".

G. Țițeica, în același număr, se ocupă de *problema spațiilor cu mai multe dimensiuni*, chestiune ce preocupă foarte mult spiritele culte, dar neinițiate în abstracțiile matematice. „Geometrii nu vorbesc de existența *fizică* a acestor spații; ei se mulțumesc cu existența lor abstractă, care cu toate acestea e simplă, precisă și are un caracter *numeric* bine determinat".

Dr. *N. Leon* face un rezumat asupra cercetărilor d-sale privitoare la insecta *Cochylis*, despre care am făcut o dare de seamă, chiar în acest număr.

La Nouvelle Revue (Februar, 1913).

Cauzele adînci ale dezastrului Turcilor sînt, după *generalul Palat*, de mai multe categorii și s'ar putea rezuma în următoarele: serviciile administrative ale armatei și în special in-

tendența foarte defectuos organizate și conduse; cadrele au fost slăbite prin suprimarea ofițerilor eșiți din rîndurile ostașilor înainte de a se putea înlocui cei eliminați prin ofițeri cu școală; introducerea luptelor politice în armată și deci slăbirea disciplinei și a camaraderiei necesare, și în sfîrșit înzestrarea armatei turce cu arme și muniții declasate și învechite de-ale Germanilor. In adevăr, Germanii, care au luat asupra lor reorganizarea armatei turcești, nu și-au întins activitatea la toate serviciile și toate armele: așa, de intendență nu s'au ocupat aproape de loc, — adică tocmai acolo unde ar fi fost mai mult nevoe de ordine și regularitate. In schimb Germanii au organizat stagii în Germania pentru ofițerii turci, stagii care fiind de scurtă durată și nesupraveghiate, nu au folosit la nimic,— doar la slăbirea sentimentelor naționale și la părăsirea vechilor obiceiuri și tradiții și introducerea în armata turcă a unor obiceiuri nouă pe care stagiarii le aduceau la întoarcere. Pe de altă parte Germania a trecut Turciei puștile, tunurile, proiectilele și chiar vasele de războiu de care ea nu voia să se mai servească. Dacă la aceste considerente mai adăugăm și amestecul politicei în armată, care a adus înlăturarea unor elemente de valoare și înlocuirea prin elemente slabe, cum și lipsa de exerciții și de manevre serioase, lipsa de educație militărească a soldaților și reaua aprovizionare a armatei turce, ușor ne putem da sama pentru ce Turcii au fost așa de repede învinși dela primele ciocniri.

I. de Ponteroy publică un articol intitulat **Conflictul Austro-Sîrb și chestiunea albaneză**, în care arată interesele contrare ale celor două state, Sîrbia voind să-și deschidă un drum la marea Adriatică și Astro-Ungaria avînd ferma hotărîre de a o împiedeca să-și realizeze această dorință,—cum și interesele contrare ale Austriei și Italiei în Albania. Dar ridicîndu-se mai sus de aceste interese locale oarecum, autorul vede în dosul conflictului austro-sîrb, problema mai o are și mai însemnată, rivalitatea dintre germanism și slavism în Peninsula Balcanică,—după cum și este.

Intr'un articol intitulat **Lupta pentru supremația mondială**, *Maurice Rondet-Saint* se ocupă de relațiile anglo-germane, în jurul cărora pare că se va învîrti pe viitor toată activitatea politică internațională europeană. Autorul crede că Anglia a făcut o mare greșală în 1870 cînd a lăsat ca Franța să fie zdrobită de Germania: pe atunci Anglia nu vedea decît slăbirea țării care era a II-a putere maritimă a lumii de către o țară care nu avea mare însemnătate pe apă. Dar în 40 de ani Germania s'a ridicat ea la rangul de a II-a putere navală și, bogată, puternică și bine populată, tinde chiar să rivalizeze cu Anglia. Astăzi Franța e mai puțin amenințată de Germania în interesele ei decît Anglia și apoi deși Germania are armată mai mare decît Franța, totuși cînd ar fi vorba de războiu între ele, tot nu se pot pune în acțiune efectivele întregi, deci vor lupta ambele țări cu forțe aproape egale. Cît despre Anglia, ea de pe acum e nevoită să renunțe la vechea politică navală „Two Power Standard", adică să aibă flotă egală cu flotele reunite ale altor două puteri: ar fi să se ruineze dacă ar construi atîtea vase de războiu. Și tot de pe acuma Anglia e silită să renunțe la preponderența navală în Mediterana, fiind nevoită să-și adune forțele maritime în apele Angliei. Așa dar, prin faptul că a lăsat să se ridice Germania unită, Anglia și-a pierdut supremația navală pe care a avut-o cîțiva secoli și de sigur nu și-o va mai recîștiga niciodată.

Les Documents du Progrès (Februar, 1913).

Ideia marei Austrii s'a manifestat pentru prima oară în domeniul practic cu prilejul crizei provocate de conflagrația din Balcani: ea ar consta în crearea unui imperiu austriac cu o constituție nouă și cu frontiere mult mai întinse decît acele ale Austro-Ungariei de astăzi. Cu toate că de-ocamdată partizanii acestei idei nu sînt destul de puternici pentruca să aibă o înrîurire hotărîtoare în politica monarhiei vecine, totuși ideia marei Austrii capătă un deosebit interes prin aceia că moștenitorul tronului Austro-Ungariei este partizan al ei. Și cum în politica externă a imperiului Habsburgilor, împăratul e acela care decide, se înțelege că suirea pe tron a moștenitorului actual, partizan al ideii marei Austrii, va aduce partizanilor ideii un sprijin puternic. In ce anume ar consta modificarea constituției Austro-Ungariei și care ar fi, precis, teritoriile ce ar trebui să alcătuiască marea Austrie, nu se poate ști de pe acum nimic hotărît. De sigur însă că amestecul Austro-Ungariei în Balcani și faptul că un mare număr de Sîrbi locuesc azi în monarhia habsburgică ne dau oarecare indicații în această direcție. De asemeni politica austriacă față de Poloni și Ruteni e un indiciu în altă direcțiune. Se pare dar că Austria mare nu ar mai fi un stat dualist, ci ar fi constituită din cinci mari state, care, sub sceptrul Habsburgilor, ar alcătui o confederație puternică, în care naționalitățile s'ar putea bucura de oarece autonomie și ar fi egal îndreptățite în stat; acestea ar fi: Austria propriu zisă, țările maghiare, teritoriile slave din sud cu Serbia, Provinciile polone împreună cu Polonia rusească și în sfîrșit Ukraina. Cum se vede dar, e vorba și de un războiu victorios contra Rusiei.

In acest număr al revistei se publică și o scurtă notiță asupra **Pretențiunilor teritoriale ale Romîniei**, în care se arată însemnătatea strategică pe care Silistra o prezintă pentru noi și pentru Bulgari, fără să se atingă latura juridică a chestiunii și fără să se între în discutarea mai amănunțită a ei.

La Revue (Februarie 1913).

O piatră aspră, ce ascunde în sînul ei pietre prețioase, o piatră plină de noroiul ce poartă numele tuturor slujeniilor ce s'au apropiat de ea, este sufletul mojicului rus, care-și ascunde toate calitățile pentru a-și arăta numai cusururile; aceasta ar fi, în esență, cuprinsul articolului **Simplicitatea poporului rus** al lui *Nesselrode*. Țăranul e neîncrezător în toți acei pe care al nostru îi numește pantalonari, oricît va fi de ospitalier și politicos, pentrucă instinctul de frică dispare greu din sufletul său. Dacă reușești însă să înlături acea neîncredere, pe care orice nou venit i-o inspiră, vezi atunci, în locul țăranului care-i numai genuflexiuni, sărutări de mînă, umilință, lașitate, un om, al cărui suflet este plin de dragoste, și a cărui limbă știe să găsească cuvinte desmierdătoare.

Bunătatea domină fondul sufletului acestui popor, bunătate la care se adaugă o cinste, uneori comic de naivă, pentru care furtul propriu zis e lucru rar, iar micile potlogării trec nebăgate în samă.

Pentru țăranul rus, criminalul e un „nenorocit", pentru care soarta a fost aspră; crima lui e privită ca o nenorocire, o fatalitate, pedeapsă a lui Dumnezeu.

Pline de mișcare și viață sînt scenele de beție din jurul așa numitelor *kazionnaia lavka* (crîșmele fiscului), unde se bea până la abrutizare. Totuși țăranul e cumpătat; acasă nu bea decît apă, bragă și kvas. Despre alcoolism propriu zis nu se poate vorbi;

decît la orașe și aceasta numai în straturile prea bogate sau prea sărace; lucrătorul regulat nu se duce decît rar la crîșmă. In general alcoolul se consumă azi mai puțin în Rusia, dar cauza trebue căutată în degenerarea rasei, în putința tot mai mică de a suporta băutura; ceia ce înseamnă că Rusia nu se poate otrăvi cu ea, căci e deja otrăvită.

Pentru a se îndrepta răul, măsurile fiscale luate de guvern sînt paliative, insuficiente. Ar trebui înlăturată exploatarea sub fețe deosebite ce-apasă pe țăran și introducerea adevăratei vieți democratice. Ca exemplu citează o scenă tristă a tocmelei unei sărmane femei cu preotul pentru botezul unui copil, unde cinismul reprezentantului divinității te revoltă; asemenea lucruri la noi cel puțin nu mai sînt decît amintiri penibile ale trecutului. Tot așa de edificatoare e și libertatea cu care țăranii își exercită drepturile electorale acordate de țar, drepturi înlăturate cu un gest de *zemskie natchalnik*, un fel de subprefect, sau așa ceva.

Scientia (Ianuarie 1913).

In **Petele solare**, *E. W. Maunder* expune rezultatul ultimelor observații și descoperiri în domeniul acesta și mai ales concluziile ce se deduc din legea zonelor făcută de *Spoerer*.

Dînsul a arătat că variația petelor solare în ce privește numărul și suprafața lor nu e unica pe care o prezintă în cursul unui ciclu solar ci că mai e și o variație a distribuției lor. Apoi ciclul petelor solare nu e de 11 ani și fracție, ci de 12 sau 13 ani, și un ciclu nu începe după ce unul s'a terminat ci cîtva timp înainte de sfîrșitul primului ciclu.

Relativ la distribuirea în latitudine a petelor, ciclul de 11 ani poate fi împărțit în trei: în timpul fazei maxime sînt pete în două zone largi în fiecare emisfer, pe cînd la ecuator sînt mici, puține și de scurtă durată; în a doua, latitudinile superioare sînt lipsite de pete, iar în centrul ecuatorului e o zonă tulbure de pete mărunte și dese; în a treia fază în fine, petele sînt distribuite în trei zone clar deosebite, căci un nou ciclu începe înainte ca ultimele urme de pete din zona ecuatorială să fi dispărut.

Reînceperea activității petelor se produce în latitudinile superioare în ambele emisfere, la o distanță și, pe măsură ce progresează, se apropie de centru. Acest fenomen prezintă mai multe caracteristice: 1) începe brusc; 2) începe atunci cînd soarele e în repaos; 3) începe într'o regiune care nu-i prea supusă exploziilor de acest fel și care a rămas în repaos mai mulți ani; 4) începe simultan în latitudinile ridicate dela Nord și Sud; 5) sediul celei mai mari activități a petelor se deplasează în jos pe măsură ce ciclul înaintează.

O concluzie ce reesă dela sine e că nu putem atribui petele acțiunii unor corpuri exterioare, planete, comete sau curente de meteori, ci ele trebue să aibă o cauză în schimbările ce se petrec în interiorul soarelui. O a doua concluzie, mai importantă, e că nu există nici sub-perioade, nici perioade multiple, cum se susținuse.

In fine petele mici au o viață de cîteva zile, iar grupele mari durează, cel mult, cîteva săptămîni.

Cu tot numărul mare de descoperiri ce s'au făcut în ultimul veac în țările vecine bazenului mediteranian, nu se putem face încă o idee clară de rostul și rolul jucat de feluritele popoare ce au apărut și dispărut succesiv pe această bucată de pămînt, care a fost mai bine de trei mii de ani scena lumii și unde s'a plămădit lumea de azi.

O nouă ipoteză, cu aparențe de adevăr, greșită în unele puncte, justă în altele, emite *R. Dussaud* în articolul său **Rolul Fenicienilor în Mediterana primitivă.**

Miezul părerii sale e următorul: S'a exagerat importanța acestui popor și a rolului său cînd s'a spus, cu începere de prin veacul al XVIII-lea, că ei sînt sămănătorii civilizației în bazenul medeteranian. Această greșală se datorește scriitorilor clasicității greco-latine, Bibliei și interpretării grăbite a unor monumente din Egipt. După Dussaud Fenicienii apar și joacă un rol mare de abea la începutul primului mileniu a. Chr., în urma mișcării de popoare ce distruge o veche civilizație prehelenică, ruinată de războae lungi, civilizație reprezentată prin Troia, Argos, Micene și mai cu seamă prin regatul Cretan, căreia ei îi iau locul pentru un timp în toată Mediterana, apoi numai în vestul ei.

Inainte de ei însă, fusese o civilizație egeică însemnată prin arta, literatura, sculptura, pictura, ceramica și chiar prin scrierea ei particulară, găsită în Creta. Acești Egeeni, prin activitatea lor comercială și maritimă, au pus în contact Asia Mică și Egiptul cu popoarele din Nordul și Vestul Mediteranei. Astfel că din cele trei perioade ale istoriei feniciene, numai ultima trebue luată în considerație, cînd e vorba de rolul lor în istoria universală.

Partea finală a articolului arată ridicolul maniei de etimologii feniciene ce stăpînește lumea erudită de azi și face o justă critică operei lui V. Gérard, Les Phéniciens et L'Odyssee, care n'a făcut decît să susție cu argumente moderne ideile vechi și părăsite din veacul al XVIII-lea.

Rivista d'Italia (Ianuar 1913)

Luigi Ambrosi, **„Die Einfühlung" în istoria filozofiei.** In estetica germană modernă predominează o concepție, cu care se crede că se poate explica faptul estetic prin excelență, momentul în care conștiința contemplează frumosul, îl gustă și-l creiază. Această concepție o numesc Nemții *Einfühlung*, iar Englejii o traduc prin *empathy*, și înseamnă simțirea la unison cu obiectele externe, proiectarea și infuziunea noastră în ele, interpretarea *Eului* altcuiva prin *Eul* nostru, trăirea gîndurilor și simțirea unui alt Eu; însuflețirea obiectelor lipsite de personalitate, dela elementele materiale și formale cele mai simple pînă la manifestările cele mai înnalte ale naturii și artei. Acest fenomen de autoproiecțiune, de efuziune și infuziune a noastră în alții, exprimat prin cuvîntul Einfühlung, vrea să arăte autorul cît de necesar este în istoria filozofiei. Sistemul filozofic e și el o operă de artă, e natura văzută printr-un spirit, e o viziune a realității care nu poate fi lipsită de o intensă emoție, care colorează întreaga activitate practică în cîmpul moral și politic, estetic și religios. Filozofia nu e un sistem de abstracții seci ci o genială intuiție a universului; și nu se poate prezenta altora sistemul său, adică intuiția metafizică a vieții și a lumii pe care el a avut-o, dacă nu se posedă din născare și nu se aprofundează prin studiu însușirea de a pătrunde și de a reproduce în sineși acea viziune a realității, ori mai degrabă, acea realitate însăși, care s-a revelat spiritului filozofului. In acest chip istoria marelor sisteme filozofice devine un bogat izvor de stări emoționale, căci diversitatea doctrinelor nu e un conflict între adevăr și neadevăr, ci sînt felurite moduri de aproximare a adevărului, care se răsfringe în sisteme cași lumina în colori. Imediata cuprindere sau intuițiune a principiului fundamental al fiecărui sistem filozofic, a unității sale organice și a adevărului, dacă nu absolut, cel puțin relativ, trebue să fie ținta istoricului, ca și cum el ar fi

pentru un moment, însuși filozoful studiat de el, însăși acea conștiință căreia s-a revelat acea viziune filozofică.

Nuova Antologia (Febr. 1913). *Alessandro Della Seta*, **Arheologia dela Greci pînă la Winckelmann și pînă la noi.** Autorul vrea să încerce a determina obiectul și metoda științei arheologiei, în care astăzi domnește o mare varietate de păreri. Pentru aceasta dă întăi o schiță istorică a dezvoltării arheologiei din timpul Grecilor pînă astăzi. Arheologia apare întăiu la Greci, unde pentru întâia oară apare și o artă care nu țintea numai producerea utilului și provocarea emoției estetice. Cercetările arheologice încep cu menționări sporadice ale operelor de artă la Herodot, Platon și Xenophon. Intre veac. IV și VI apar două feluri de preocupări, care aveau să pregătească calea cercetărilor arheologice: scrierile teoretice, cu care artiștii își transmiteau preceptele scoase din experiența lor, și scrierile periegetice, care descrieau monumentele cunoscute. Toate aceste scrieri s'au perdut și rezultatele lor nu le cunoaștem decît din opere posterioare, din epoca romană: Vitruviu, Plinius și Pausanias. In timpul acesta arta antică decade și locul ei il iea arta creștină. In evul mediu arheologia nu mai face niciun progres. Cînd Renașterea face să se trezească iarăși interesul pentru civilizația veche, cercetările arheologice par că vor să se mărginească numai la antichitatea romană; încep a fi studiate minele numai dintrun interes estetic și antiquaric. In veacurile al XVI și al XVII se naște simțul istoric, se descopere importanța monumentelor pentru reconstruirea trecutului. Winckelmann, în a doua jum. a veac. XVII, este acela care dă o nouă direcție studiilor arhelogice. El e cel dintăi care a simțit că arta antică a fost creația spiritului grec — și el n-a fost niciodată în Grecia! El scoate opera de artă, din izolarea antiquarică, și o pune în mediul ei istoric. Tot el lărgește orizontul clasic, arătînd importanța artei egiptene. Direcția istorică dată de Winckelmann a dominat în tot veacul al XVII-lea. Pecînd însă direcția istorică se dezvoltă mai departe, alăturea de cea estetică și antiquarică, dată de Umaninu, apar trei discipline nouă, care trebueau să scoată arheologia din izolarea ei superbă: arheologia orientală, paletnologia și etnografia. Marile descoperiri făcute în Egipt, Babilonia, Asiria, Persia și Fenicia au arătat că regiunile scăldate de Mediterana au avut civilizații nu mai puțin înfloritoare; cercetările civilizațiilor preistorice au scos la iveală urmele popoarelor vechi, documentele activității lor materiale: etnografia, în sfirșit, ne-a făcut să cunoaștem stadiile activității omenești, pe care popoarele civilizate le-au depășit, dar pe care le găsim și astăzi la popoarele rămase în urmă. Aceste trei discipline au făcut ca arheologia să capete o nouă orientare, universală și științifică. Universală pentrucă deși lumea clasică rămîne încă nucleul fundamental al arheologiei, ea pe de altă parte nu mai are hotare în timp și în spațiu; științifică fiindcă ea studiază transformările pe care materiile naturale le-au suferit prin munca omenească, căutînd cauzele și în afară de caracterul individual al artiștilor.

Deutsche Rundschau (Februarie 1913). *Albert Leitzmann*, **Cultura literară a lui Beethoven.** Dacă se compară marile personalități muzicale din secolul al XVII lea cu cele din veacul al XIX-lea, se vede îndată deosebita lor poziție față de mișcarea culturală a națiunii, mai cu samă în ce privește cultura literară. Marii maeștri ai veac. a XVIII-lea se dezvoltă în mod unilateral din sinul breslei muzicale, cu o educație plină de lacune și numai tîrziu, prin ei înșiși, ajung să se împărtășească la cultura timpului lor. Astfel la Sebastian Bach, teoria și practica muzicală, înlătură dela început orice altă preocupare. Tot așa la Händel și încă mai mult la Haydn și la Mozart, timpuriul talent muzical impedică în anii copilăriei orice cultură mai serioasă; în sforțările pe care ultimii doi maeștri le fac mai tîrziu spre a-și apropia o oarecare cultură, se poate vedea progresul pe care viața spirituală a poporului german l-a făcut în timpul lor. Cu totul altfel se prezintă lucrurile la muzicanții secolului trecut: Mendelsohn, Schumann, Bülow, Brahms, Wagner, Listz ne apar în deplina posesie a culturii moderne; mulți dintre ei se relevează și ca scriitori de valoare. Beethoven este ultimul din generația genialilor autodidacți, cărora o insuficientă educație le-a închis calea spre apropierea culturii timpului său. Cultura pe care și-a cîștigat-o mai tîrziu singur, poartă pecetea lipsei de sistem, dar e cu atît mai caracteristică, cu cît e rezultatul temperamentului său. Despre felul ei ne putem face o idee din scrisorile sale, din comunicările contemporanilor săi, din compozițiile sale vocale, care ne arată ce poezii lirice îl inspirau, din diferite notițe rămase dela el și dintr-un rest al bibliotecei sale, care acuma e în stăpînirea bibliotecei din Berlin: trei dicționare, unul latin, unul francez și unul italian; două volume din traducerea Eschenburg din Shakespeare, Odissea în traducerea lui Voss și Westöstlicher Diwan al lui Goethe și „Considerațiile asupra operelor lui Dumnezeu în natură“ ale lui Sturm. Toate aceste cărți se văd a fi fost mult citite, is pline de suplinieri și desemne. In ce privește literatura germană, se vede din compozițiile lui vocale — care de altmintrelea nu ocupă un loc însemnat în activitatea lui Beethoven — că el își lua textele din vreun „Almanac al Muzelor“, cum apărea multe pe vremea aceea, care din întîmplare îi cădea în mînă. Rar și le lua din volumul vreunui autor, cum e cazul pentru Seume, Matthison și Elise von der Recke și desigur și pentru poeziile lui Goethe. In orice caz trebue să recunoaștem că Beethoven n-a trecut cu vederea pe cei mai mari lirici ai timpului, pe Goethe (care la Mozart e reprezentat printr-o singură poezie) și pe Bürger. In ceia ce privește felul cum judeca el literatura timpului, avem puține informații. Știm că îl aprecia foarte mult pe Schiller și că pentru Goethe, ca poet, avea o nemărginită admirație, deși pentru el ca om avea multe rezerve. Toată viața s-a purtat cu gîndul să compună pe Faust, dar n-a ajuns să-și realizeze gîndul.

Deutsche Revue (Februar 1913). *T. Galimberti*, **O soluție a problemei orientale.** Este interesant, zice autorul, de a considera chestia orientală în lumina judecății unor oameni, pe cît de însemnați pe atît de deosebiți în concepțiile lor politice. Karl Marx spunea: „de cîte ori se mai potolește puțin mișcarea revoluționară, putem fi siguri că o problemă apare iarăși la iveală, veșnica problemă orientală“. El caracteriza chestia orientului cu următoarele vorbe: „Rusia nu poate să se mulțumească pentru tot imensul ei teritoriu, cu un singur port într'o mare, care jumătate de an nu e navigabilă și jumătate de an e deschisă atacurilor Englejilor; ea trebue să caute o eșire la marea Mediterană și pentru aceasta trebue să rupă membrele imperiului otoman, până ce însfîrșit inima, Constantinopolul, va înceta să bată“ și adăoga: „e sigur însă că nu va îndrăzni așa ceva, până nu se va asigura printr'o *Entente cordiale* din partea Angliei și a Franciei“.

Singurul zăgaz împotriva Rusiei, îl vedea Marx în Austria.

În aceste idei, pe care Marx le exprima în 1853, se întîlnea el perfect cu cunoscutul istoric Cesare Balbo, un monarhist constituțional hotărît, prezidentul întâiului parlament constituțional în Piemont. Amîndoi relevau primejdia slavismului pentru monarhia habsburgică. Balbo spunea încă din 1846: „Austria e între două amenințări, din lăuntru și din afară. Din afară, eventuala dezmembrare a imperiului turcesc și ridicarea provinciilor slave: fie că Rusia se va folosi de această dezmembrare, spre a se întinde la Sudul Dunărei, fie că provinciile slave se vor constitui în state independente, scopurile Austriei în peninsula Balcanică vor fi împedicate și chiar centrul monarhiei va rămînea expus, fie la atacurile Rusiei, fie la mișcările revoluționare ale propriilor săi Slavi". Problemele aceste n'au încetat până astăzi de a apăsa conștiința publică în Austria și azi mai mult ca oricînd. Cum s'ar putea rezolvi în viitor această întreită problemă, a unei Rusii prea puternice, ori a unei alianțe balcanice care să atragă spre ea pe Slavii din Austria, ori a unei Austrii, în fruntea alianței balcanice și amenințătoare pentru Rusia? O pace cu orice preț, care mai sfâșie ceva din imperiul turc și mai mărește statele balcanice, nu rezolvește aceste probleme, cel mult le mai amînă. Trebue de cercetat dacă nu se găsește un drum pentru a neutraliza supremația rusă ori cea austriacă. Ideia unei confederații balcanice, împreună cu Grecia, care să țină cumpăna între Rusia și Austria, e desigur frumoasă, însă e prematură, de oarece starea de civilizație în aceste ținuturi n'a ajuns încă nivelul necesar pentru așa ceva. Mult mai folositor decît principiul naționalităților, s'ar părea să fie acel al autonomiei ca pregătitor al viitorului.

Dacă teritoriile luate dela Turci ar forma o zonă liberă, neutrală, deschisă comerțului dela Marea Neagră până la cea Adriatică, s'ar căpăta posibilitatea unei cuceriri pașnice a Orientului și s'ar căpăta un element de liniște pentru marile puteri. Această idee, care azi e atît de departe de poftele popoarelor balcanice ce vor să-și împartă prada, se va impune cînd un viitor apropiat va dovedi că e altceva să cucerești și altceva să menții și cînd poftele și rivalitățile din nou născute, vor pune din nou pe tapet chestia orientală, care desigur în anul de față nu va fi pentru multă vreme înlăturată.'

Sozialistische Monats-Hefte (Februar 1913). Dr. *Leonida Bissolati*, **Partidul socialist-reformist italian la întâiul său congres.** In Decembrie, anul trecut, s'a ținut la Roma primul congres al partidului reformist-socialist din Italia. Cum se știe acest partid s'a înființat în Iulie 1912 în Reggio-Emilia, după ce congresul partidului socialdemocrat a exclus patru deputați din partid, din pricina ideilor lor reformiste. In așa scurtă vreme, e natural, noua organizație n'a putut numericește să se dezvolte mult; nu din pricină că ar fi puțini cei care împărtășesc ideile celor excluși. Din potrivă, mulți din cei ce au rămas în vechiul partid nu se deosebesc de loc în idei de noul partid, dar din diferite motive, unele sentimentale, altele practice (apropierea alegerilor generale) au preferat să rămînă. Dacă însă numărul membrilor noului partid nu e așa de mare, cu atît mai importante au fost chestiunile dezvoltate în primul său congres. Primul punct, a fost fixarea țelului și a tacticei partidului reformist. Rezoluțiunea luată în această privință stabilește ca scop: sprijinirea claselor muncitoare în lupta lor pentru înfăptuirea unei societăți lipsite de clase; pe domeniul politic,

cucerirea puterii politice prin votul universal, și întrucît cere interesul claselor muncitoare, cucerirea treptată și parțială a puterilor statului'.

Partidul se alăturează mișcării internaționale a proletariatului, ținînd seamă în interesul comunității naționale de împrejurările reale ale situației internaționale.

Față de partidele democratice nu ia o poziție principial dușmănoasă, ci lasă posibilitatea unei apropieri, după cum se va părea, sau nu, oportun. Fixîndu-și astfel ținta și tactica, congresul discută cererile concrete ale muncitorimei, care au nevoe să fie acordate prin legi, hotărînd a lupta pentru căpătarea lor. Se discută apoi chestia colonială, punîndu-se din punctul de vedere, că această chestie nu poate fi pur și simplu ignorată, cum fac socialiștii radicali, pe motiv că ei sînt împotriva coloniilor, ci că e o datorie de a căuta acea soluție a problemei colonizării Lybiei, care e mai avantajoasă pentru clasa muncitoare. S'a discutat de asemenea și chestiunea contribuțiilor către stat; două idei au fost fixate în această privință: întâi că forțele financiare ale Statului, față cu întinderea serviciilor publice, trebuesc mărite și, al doilea, că această mărire trebue să se îndeplinească prin un impozit progresiv pe venit. In privința provinciilor de Sud, care pentru Italia formează o problemă a parte, pe care vechiul partid socialdemocrat a ignorat-o totdeauna, congresul a hotărît următoarele trei puncte: 1) o reformă vamală, care să scape populația de Sud de exploatarea industriașilor din Nord; 2) treptata trecere în posesia Statului a minelor de sulfure din Sicilia și 3) crearea unor mari domenii de către Stat. Interesante sînt și discuțiile în privința politicii externe. In rezoluția luată, se recunoaște că ținta mișcării muncitorești este pacea între toate națiunile, dar se accentuiază, că muncitorimea nu trebue să se mulțumească numai cu simpla declarație a înfrățirii internaționale, ci are datoria de a găsi prin ea soluțiile chestiilor internaționale și nu trebue niciodată să se arăte dezinteresată față de cereri îndreptățite de expansiune a propriului său popor.

The Ninetenth Century (Mart, 1913). Numărul ultim din această însemnată revistă are un lung articol intitulat: **„Romînia și pacea Europei"** de *J. Ellis Barker*. Articolul are o introducere istorică în care se rezumează tot trecutul Romînilor dela colonizarea romană. E scris cu multă căldură și simpatie pentru țara noastră. In special asupra nedreptății ce ni s-a făcut de marile puteri la 1878, cînd am ajutat pe Ruși și-am contribuit la independența Bulgariei, articolul are detalii documentare și protestări legitime. La 1877 Bulgarii au căpătat Bulgaria, care împreună cu Rumelia însemnă 96.000 k.p.; Serbia, care a intrat în războiu după luarea Plevnei, a căpătat 10.000 k.p.; Grecia care n-a descărcat o pușcă a primit Tesalia și parte din Epir; Romînia a primit 6.000 k.p. și a perdut Basarabia. Romînia astăzi nu conține decît jumătate din numărul total al Romînilor și e prinsă între două state mari în coaste: e ca o insulă romană într-un mare ocean de Slavi și Germani. Viitorul ei ca stat nu poate fi nici într-o alianță cu Austria nici într-una cu Rusia. O victorie a Austriei împotriva Rusiei va pune Romînia în atîrnare de Austria; o victorie a Rușilor împotriva Austriei va atrage o incorporare a Romîniei în marele corp al Rusiei. Așa cum e acum, ea e prea slabă ca să pue condiții cu garanție de realizare în ajunul unui războiu între Austria și Rusia. Numai cînd ea va fi în capul confederației balcanice, atunci la momentul oportun poate dicta condițiile de alianță uneia din cele două

mari puteri cînd ele s-ar ciocni. Și atunci Rominia ar avea siguranța că și-ar putea incorpora pe frații din una din cele două megieșe care o pîndesc de veacuri.

The Contemporary Review (Februarie, 1913). *Dr. Dillon*—„Rominia și Bulgaria"—analizează raporturile dintre Rominia și Bulgaria. Eșirea la Marea Neagră e o chestie de existență pentru Rominia, și de aici rezultă că orice sforțare va face Rominia ca să-și asigure această eșire e vital motivată. Rominia are azi un export mai mare decît al tuturor țărilor balcanice la un loc; fără mare ea e înăbușită pe loc; n-ar mai putea exista. Apoi Dobrogea, singura ei provincie spre mare, nu i s-a dat degeaba: Rominia a perdut pentru ea Basarabia. Guvernul bulgar face promisiuni solemne că niciodată nu se va gîndi la o agresiune împotriva Dobrogei, dar sentimentul public în Bulgaria e tocmai din potrivă. Și, ceia ce e mai curios e că guvernul întreține oficial acest sentiment. Există o carte foarte răspîndită în Bulgaria: „*Manualul pentru recruții tuturor armatelor*", a șasea ediție, revăzută și adăugată de căpitanii în rezervă Guyguloff și Kotef, Sofia, 1911. Ediție autorizată de Ministerul de Război, cu ordinul No. 76, Mart 14, 1907, și autorizată și de șeful suprem al armatei. Acest manual răspîndit printre soldați are o hartă în care Dobrogea e notată: „*Bulgaria Irridentă*". In școli, se spune elevilor aceleași lucruri. Aceste lucruri Europa nu le știe; odată știute, în special Englezii vor înțelege pretențiile Rominilor, în conflictul balcanic. In acea carte este următoarea frază: „*Bulgaria are datoria ca, atunci cînd ea nu va mai fi absorbită de suferințele Macedoniei, să-și întoarcă privirile spre Dobrogea, să o smulgă dela Rominia, și să o incorporeze la Bulgaria*". Bulgaria peste vreo 20 de ani va fi un formidabil stat balcanic,—va avea peste 15.000.000 locuitori. In asemenea împrejurări Rominia are datoria față de generațiile viitoare să-și asigure *acum* stăpînirea Dobrogei în viitor.

The North American Review (Februarie, 1913). D. *Ching-Chun Wang*, după cum se vede un chinez, scrie despre: „**Revoluția chineză și efectele ei**". Autorul e plin de recunoștință pentru Statele-Unite, unde și-au făcut educația toți revoluționarii chinezi, în cap cu dr. Sun, cel mai însemnat dintre ei. Și azi, spune autorul, universitățile din Statele-Unite sînt pline de studenți chinezi, și zeci de mii de Americani samănă ideile lor educative în China, prin școlile lor și prin propaganda religioasă. Relațiile sincere prietenești dintre aceste două cele mai mari republici care au existat vreodată nu pot decît să se întărească în viitor, căci în această parte a lumii idealul păcii veșnice între state e mult mai realizabil decît în alte părți.

Revoluția chineză e inconceptibilă fără influența Statelor-Unite, și poate, pe drept, această revoluție a fost numită în unele părți revoluția americană. America a contribuit enorm și la dezvoltarea materială și la cea intelectuală a Chinei.

Dar, dupăce autorul chinez își plătește obolul de recunoștință pentru Statele-Unite, nu uită că-i chinez, și adaugă și alte considerații patriotice cu vrednică mîndrie. In regenerarea noastră, spune autorul, nu e numai o dezvoltare materială și morală. Tradițiile noastre ne spun, că atunci cînd ne bucurăm de prezent, nu trebue să ne îngrijim numai de prezent, dar să reflectăm și asupra trecutului. China, ca republică, e un copil, ca națiune e străbuna tuturor popoarelor. Ea a văzut ridicarea și ruina Egiptului; și a privit la splendoarea și descompunerea

Imperiului Roman. Ea a fost în stare să reziste la valurile acestor epoci, și să supraviețuiască națiunilor contemporane ei, nu din cauza prosperității ei materiale, ori pentrucă și-a înarmat poporul pînă în dinți ca să se lupte cu alții, dar pentrucă ea și-a învățat poporul să fie harnic, cinstit și iubitor de pace. Aceste moșteniri ne-au ținut pe noi în trecut și ne vor ținea și în viitor. Aceste cuvinte ale autorului chinez, cu toată mîndria lor, arată că sentimentele republicane încă nu sînt adînc săpate în sufletul păturii culte chineze; și că reacționarismul oriental poate fi arătat într-o fermecătoare splendoare, chiar de cei mai înfluențați de cultura americană.

BIBLIOGRAFIE

M. Sadoveanu. *Un instigator.* 1912, Bucureşti, Biblioteca „Flacăra." Preţul 1.25.

D. Anghel. *Oglinda fermecată.* 1912, Bucureşti, Biblioteca „Flacăra." Preţ. 1.25.

I. I. Chiţulescu. *Incercări ştiinţifice.* 1912, Ploeşti, „Progresul."

Alex. Lăpădatu. Scurtă privire asupra conservării şi restaurării monumentelor istorice în România. 1911. Bucureşti, Tip. „Carol Göbl."

Alfredo Rocco. *Concepţia juridică a bancrutei.* 1912, Bucureşti, Edit. „Curierul Judiciar."

Manfredo Blumer. *Tradukziones i Traduktores.* 1912, Killota, Franzisko Eurikez.

Petiţia oreilor pămînteni adresată corpurilor legiuitoare.

I. Nistor. *Das moldauische Zollwesen in 15 und 16 Jahrhundert.* Extras din Jahrbuch für Gesetsgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reiche, heraus von Schmoller. Leipzig, Duncker und Humblot, 1912, 1 broş. 8 de 235—282 pag. fără preţ.

Petru B. Bratu. *Reformatorul romîn-american.* 1911, Cleveland, Tip. Uniunei societăţilor romîne.

Const. Cantilli. *Bucureşti—Paris.* Din zborul bicicletei, 1912, Bucureşti, Tip. Kalber.

A. Cehov. *O căsătorie.* Schiţe alese, din ruseşte de G. Carp. 1912, Bucureşti, biblioteca „Lumina" 20—24. Preţ. 30 bani.

Théophile Gautier. *Moarte înnamorată.* Trad. de Caton Teodorian. 1912, Bucureşti, Biblioteca pentru toţi No. 743—749.

Ilie Gherghel. *Zur Nachricht des Raschîd-ad-din Faldlallâh* über „Bazaran-ban" und „Cara-Oulag". Sonderabdruck aus Korrespondenzblatt des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde, XXXV, No. 2. Hermanstadt, Krafft, 1912, 1 broş. în 8 de 14 pag.

M. Maeterlinck. *Steaua.* Trad. de M. Negru. 1912, Bucureşti, Biblioteca „Lumina" No. 107. Preţ. 15 bani.

I. Kant. *Filozofia creştinismului.* Trad. de A. Sulcină. 1912, Bucureşti, Biblioteca „Lumina" No. 108.

Rumänien, 192, Berlin, Druck von Rudolf Mosse.

Calendarul naţional al ziarului „America" 1912, Clevand, Inst. tipografic al Uniunii S. R. A. Preţ. 60 centime.

Preot Ioan D. Petrescu. *Biserica şi Democraţia.* 1912, Bucureşti, Tip. „Romînească". Preţ. 70 bani.

Al. Tzigara-Samurcaş. *Istoria artei şi însemnătatea ei în învăţămîntul universitar,* 1912, Bucureşti, Tip. Carol Göbl.

Dr. Corneliu Şumuleanu. *Despre acidul Solicilic.* 1912, Vălenii-de-Munte, Tip. „Neamul Romînesc".

Negrim. *Beţia Morţii.* 1912, Bucureşti. Tip. Socec. Preţ. 75 bani.

Dr. Gh. Laugier. *Holera în Dolj* în 1911. 1912, Institutul de arte grafice „Samitca".

Legea pentru descentralizarea administrativă. 1912, Bucureşti, Impr. „Independenţa". Preţ. 1 leu.

Michail C. Vlădescu. *Voica.* Dramă in 5 acte, 1912, Bucureşti. Tip. „Poporul". Preţ. 1.50 lei.

Anuarul Băncilor Populare şi Cooperativelor Săteşti din România pe anul 1910. 1912, Bucureşti, Tip. „Universală".

Generalul Alexandru M. Fălcoianu. *Amintiri din războiul ruso-romîno-turc din 1877—1878.* 1912, Bucureşti, Tip Sfetea.

Emile Staïco. *Roumains et Serbs.* 1912, Paris, Impr. H. Jardin.

Preot. Gr. Popescu-Breasta. *Invăţămîntul religios în şcoalele Germaniei.* 1912, Craiova. Tip. Sache Pavlovici. Preţ. 2 lei.

Cum poţi deveni hipnotizator? 1912, Bucureşti, „Biblioteca pentru toţi" No. 745—746. Preţ. 60 bani.

1913. ANUL VIII   MARTIE. No. 3.

Viaţa Romînească

Directori: C. STERE şi DR. I. CANTACUZINO

SUMAR:

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Str. Cuza-Vodă 52

1913

Viaţa Romînească apare lunar cu cel puţin .0 de pagini. — Abonamentul în ţară: un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 2 lei. — Pentru învăţători, preoţi de sat şi studenţi: un an 15 lei, jumătate de an 7.50. — Pentru Austro-Ungaria: un an 15 coroane; jumătate de an 7 coroane 50 h. Numărul 2 coroane.—Pentru Basarabia: un an 8 ruble; jumătate de an 4 ruble. Numărul 1 rublă.—Pentru străinătate: un an 22 lei; jumătate de an 11 lei;

Viaţa Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcţia d-lor Prof. Univ. C. STERE şi Dr. I. CANTACUZINO

Condiţiile de abonare

IN ŢARA:

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9 „
Un număr	2 „

Abonaţii care nu-şi vor achita abonamentul in mod direct vor trebui să plătească in plus 4 lei pe an şi 2 lei pe ½ an, ca indemnizare pentru incasatori.

Pentru invăţători, preoţi de sat, primari şi funcţionari săteşti, stuenţi şi elevi, pe an 15 lei, pe jumătate de an 7.50.—(Aceştia pot plăti **in** trei rate a cîte 5 lei trimise cu anticipare).

IN AUSTRO-UNGARIA:

Pe an	15 coroane
Pe jumătate de an	7 cor. 50 h.
Un număr	2 coroane

Abonamentul anual se poate achita in trei rate de cîte cinci coroane, din patru in patru luni.

IN BASARABIA:

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un număr	1 rublă

Abonamentul anual se poate plăti în fiecare două luni cîte 2 ruble, până la achitare.

IN STRĂINĂTATE:

Pe an	22 lei
Pe jumătate de an	11 lei
Un număr	2 lei 50 h.

Pentru Autori

Se aduce la cunoştinţa autorilor că manuscrisele primite la redacţie nu se înnapoiază; in schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înştiinţaţi, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugaţi să ne comunice şi onorarul dorit; in caz contrar, acesta se va fixa de către Direcţiunea Revistei.

Grădinile amăgirii

Grădinile-amăgirii te-aşteaptă-acolo unde
Apusa-ţi tinereţe s'a ofilit de dor,
Şi apa care doarme în luciu-i rînjitor
Visările-ţi oglindă şi 'ncheagă-ale ei unde.

Şi cînd ursuză luna în tulburi nori s'ascunde
Şi mut văzduhul veşted tresaltă 'n lung fior,
Va răsări vedenia cu chip înşelător,
Cu ochi a căror taină tu n'ai ştiut pătrunde.

Dar în zădar vei cere vicleneí năluciri
Să-ţi mai învie-o clipă a stinsei fericiri,
Că va pieri, zîmbindu-ţi, cu degetul la gură;

Şi singur iar vei plînge, în searbedele zori,
Amara soartă care te-a prigonit cu ură,
Încununîndu-ţi fruntea cu mohorîte flori.

Întoarcerea învinsului

Iar cînd, sfioasă umbră, prin ceața rece-a sării,
Purtîndu-ți trista taină, de gînduri chinuit,
Tîrziu te vei întoarce înfrînt și istovit,
Spre casa părăsită în văile uitării,

Tu, cel ce-ai cules floarea spinoasă-a 'nstrăinării
Și-a ei mireasmă-amară cu patimă-ai sorbit,
La 'ndemnul Amintirii ce 'n prag ți-a răsărit,
Nu te lăsa ca pradă să cazi înduioșării

Zădarnice.—Respinge deșarta-i mîngîere.
Și oricît de adîncă ar fi a ta durere,
Trufia nu ți-o perde, rămîi nepăsător,

Nu te opri, nu plînge, și dacă-ți stau morminte
In drum, treci peste ele, înăbușă-al tău dor,
Și 'n neagra noapte pleacă cu fruntea sus 'nainte.

Mărturisire

Sufletu-mi e-o mare moartă oglindind un cer de jale,
Arse stînci o 'nchid în groaza sterpelor pustietăți,
Pe ea boarea nu adie, veșnic dorm undele-i pale,
Ea în negru-i fund ascunde înecate vechi cetăți.

Sufletu-mi e-un turn de piatră care cade în ruină,
Edera și mușchiul verde zidurile-i năpădesc,
Strajă a singurătății trist veghează pe colină
Și în juru-i, seara, tainic liliecii fîlfîesc.

Sufletu-mi e o floare rară ce muiată pare 'n sînge,
Spulberată-i fu mireasma de-al restriștei aprig vînt,
E-o cîntare 'ndepărtată ce visări apuse plînge,
E o candelă uitată ce se stinge pe-un mormînt.

Mateiu Ion Caragiale

Tîrziu

Mă uit cum trece Vremea și se duce.
Nu 'ntoarce capul, nu rărește pasul,
N'arunc'o floare, nu-și încearcă glasul,
Tot scade, până piere la răscruce...
N'aș plînge, de n'ar fi luat cu ea
Nădejdile și tinerețea mea !

Em. P.

Toamnă

Ea cîntă 'n liniștea de seară,
In umbra vechiului pian,
Şi chipu-i alb şi diafan
Se perde 'n palida lumină
A două luminări de ceară...
Ea cîntă... muzica divină
Adie dulce şi prelung
In timp ce mînele-i s'alung'
Ca două porumbiţi în zbor
De-alungul albului sonor...

Şi, în sfîrşitul trist al serii,
Al clipelor murmurătoare
Suspinător şi tainic freamăt
E parcă 'ndureratul geamăt
Al toamnei care 'n umbră moare...

Amurg

Cînd moare 'n zări amurgul arămiu,
Ascult în pacea ce 'ncunună firea
In inimă-mi cum plînge Amintirea
Ca o privighetoare într'un parc pustiu.

Rodo

NOAPTEA
(DIN EICHENDORFF)

Al pasărilor cîntec blînd
Şi toate-a florilor podoabe
S'au stîns pe rînd...
In noapte, trează,
Iubirea singură veghiază.

II

Să nu mai eşi de-acum pe-afară!
In noapte e un cînt ciudat.
Răsună cornul,—ş'o să-ţi pară
Că tu eşti cel chemat...
De glasu-i amăgit mereu,
Subt labirintul din pădure
Te aibă 'n pază Dumnezeu!

III

Asupra firii înoptate
Puternic stele scînteiază.
Iubita mea e-acum departe
Și la căminul ei veghiază.
Pe cîmp pustiu cînd latră cînii,
Cînd luna plină luminează,
Cu mii de guri suspină codrul:
Te aibă ceru 'n a lui pază!

IV

Auzi cum chiamă valea
Trezită ca din vis?
O, din castel coboară
In tristul nopții-abis!

Privighetoarea cîntă,
Grădina-i numa șoapte,—
Minuni atît de multe
Ți-ar spune blînda noapte!...

Mihail I. Pricepie

Evoluția Bacteriologiei

dela Pasteur până azi

Bacteriologia e una din științile cele mai tinere. Ea abia împlinește vîrsta de o jumătate de veac. Cînd considerăm de unde a plecat și unde a ajuns, e de admirat ciclul parcurs.—Toate științile învecinate au fost profund influențate și schimbate grație microbiologiei.—Dela concepția întreagă a medicinii și a boalelor infecțioase, trecînd prin prepararea berei, alcoolului și vinului până la chestiunile de îngrășare a pămîntului, toate aceste ramuri ale activității omenești au fost profund modificate de știința a cărei existență e datorită marelui Louis Pasteur. Ilustrul chimist a început cercetările sale bacteriologice studiând chestiunea fermentației. Din această chestiune a fermentațiunei a eșit toată microbiologia.

In momentul începuturilor studiilor lui Pasteur, noțiunea de fermentațiune se prezenta subt aspectul următor: se știa dela Lavoisier că fermentațiunea alcoolică dedublează zahărul în proporții egale de acid carbonic și de alcool. Analizele lui Lavoisier fusese confirmate de Gay-Lussac.—Dar subt ce influență se întimplă această dedublare? Din teoriile lui Libieg, pe atunci marele pontif al științii, fermentația se produce *în prezența* și subt influența unei mici cantități de materii organice pe cale *de descompunere*.—Acesta era fermentul sau drojdia care provoacă fermentația (materia descompusă).

E adevărat că cîțiva ani înnainte (1825) Cagnard-Latour în Franța și Schwan în Germania semnalase existența unor corpuscule microscopice in drojdia de bere, corpuscule care prezentau cîte un mugure care se desprinde de celula-mumă pentru a deveni și el un corpuscul adult mai în urmă. Dar la acest singur fapt Cagnard-Latour adăugase după frumoasa expresie a lui Duclaux o idee: el articulează formal că levura face să fermenteze zahărul printr'un *„efect oarecare al vegetațiuni. și vieții ei.*

Pentru rezolvirea problemei fermentațiunii Pasteur era admirabil preparat. Din cercetările sale anterioare asupa acidului tartric, trăsese concluziuni importante în ceia ce privește dysi-

metria moleculară şi puterea rotatorie. Prin putere rotatorie înţelegem proprietatea pe care o au unele substanţe, fiind în soluţie, de a devia planul de polarizaţie a unei raze de lumină care pătrunde prin ele. După cum planul de polarizaţie va fi deviat la stînga sau la dreapta— substanţele se vor numi substanţe active drepte sau stingi, în opoziţie cu substanţele care nu au nici o influenţă asupra planului de polarizaţie şi care se vor numi inactive (Duclaux).

Cea mai mare parte din substanţele pe care le găsim în natură (produse directe sau indirecte ale vieţii celulare) sînt active, pe cînd din contra aceleaşi substanţe create de noi în laborator—prin sinteză sau altă metodă; sînt inactive. De exemplu acidul tartric produs de struguri este activ din contra acidul tartric de sinteză e inactiv. Această observaţiune făcută de Pasteur fu generalizată de el şi formulată astfel: natura singură crează substanţe dysimetrice (care influenţează lumina polarizată); noi în laborator nu putem crea de cît substanţe inactive.

Iacă fraza textuală a lui Pasteur: Ainsi se trouve introduite dans les considérations et les études physiologiques, l'idée de l'influence de la dissymétrie moléculaire des produits organiques naturels, de ce *grand caractère* qui établit peut-être la seule ligne de démarcation bien tranchée que l'on puisse placer aujourd'hui entre la chimie de la nature morte et la chimie de la nature vivante" [1]).

Concluziunile lui Pasteur nu erau perfect exacte, de oarece astăzi putem crea în laborator substanţe active, devîind planul de polarizaţie. Dar pentru majoritatea cazurilor faptele constatate de el erau adevărate. Substanţele pe care le crează funcţiunile celulare sînt active; ceia ce creăm noi în laborator e inactiv, de oarece în majoritatea cazurilor substanţele create de noi se compun din două substanţe reunite: unele devîind la stînga planul de polarizaţie, altele deviindu-l la dreapta. Reunirea celor două substanţe în proporţii aproape egale ne dă substanţa neutră inactivă. Un exemplu practic ne va lumina; în laborator putem crea acidul tartric de sinteză care, conform definiţiunii e inactiv. Această inacţiune este aparentă. Căci prin diferite metode putem arăta că acidul tartric de sinteză se compune din doi acizi tartrici, unul drept şi celalt sting, şi reuniunea acestor doi acizi ne dă acidul tartric inactiv. Separaţiunea acidului tartric drept de cel sting nu e tocmai uşoară. Căutind s'o realizeze, Pasteur puse fondamentele micro-biologiei. Intr'o soluţiune de para-tartrat de amoniac (inactivă) Pasteur constată că pe măsura ce o ciupercă se desvolta, la suprafaţa ei soluţiunea devenea activă. Pasteur trase concluziunea prevăzută că din momentul ce o fiinţă organizată se desvoltă produsele acelei vieţi constituiau o substanţă care influenţează lumina polarizată. Dysimetria observată era legată de viaţa ciupercii. In realitate ciuperca

[1]) Pasteur—Leçons professées à la Soc. Chim. 1860.

consuma numai para-tartratul drept, lăsind pe cel sting în soluţiune şi, acesta rămînind singur, influenţa lumina polarizată. Pentru Pasteur însă dysimetria era legată de viaţa ciupercii. Din această eroare fecundă se creă bacteriologia.

Cu modul acesta el începu studiul fermentaţiunilor. Deşi cea dintăi ca dată fermentaţiunea lactică, o vom trece subt tăcere pentru a expune fermentaţia alcoolică, pe care vom studia-o mai cu deamănuntul. Pasteur controlă din nou experienţa lui Lavoisier şi Gay-Lussac, şi arată chimiceşte că cei doi iluştri predecesori au o mică eroare în calculele lor: de oarece 100 gr. de zahar nu dau sută la sută proporţia de acid carbonic şi alcool, ci 95%. Restul de 5% se repartizează în modul următor: 3% glycerină, 1% acid succinic şi 1% este luat şi utilizat pentru formarea levurei.

Dar ce este această levură?

Pasteur demonstră că această levură e o fiinţă organizată care trăeşte şi că, graţie desvoltării ei, fermentaţiunea are loc. Atît timp cît avem apă şi zahar într'un balon ermetic închis, fermentaţie nu există. Pentru a avea fermentaţiune trebue să introducem levure. Deci fermentaţia e funcţie de levură. Levura fiind fiinţă organizată, *fermentaţia e funcţie* de viaţă.

Aceasta este una din cele mai mari descoperiri ale sec. al XIX-lea. Diferiţi chimişti şi fiziologi, între care Traube, Berthelot şi Cl. Bernard, susţineau că fermentaţiunea se produce subt influenţa unei diastaze (ferment solubil). La acea epocă se cunoştea amylaza care transformă amidonul în maltoză. Dar în momentul acela demonstraţia unei diastaze solubile care se transforme zaharul în alcool nu era făcută şi nu se putea face. De aceia stabilirea că fermentaţia era opera fiinţii vieţuitoare sau mai bine zis funcţia de viaţă, a fost perfect făcută de Pasteur.

Mai tîrziu, cum vom vedea, s'a putut realiza de către Buchner transformarea zaharului în alcool şi acid carbonic fără intervenţia vieţii prin acţiunea unui ferment special: zymaza. Insă chiar acea zymază, izolată de Buchner, este scoasă tot din levure îngheţate şi strivite. La rîndul ei zymaza e tot funcţie de viaţă (fiind scoasă din levure). Pasteur însuşi în discuţiunile sale la Academie în 1878 zice formal: „Lorsqu'à l'exemple de Cl. Bernard, M. Berthellot aura tenté d'appuyer par l'expérience ses hypothèses, aujourd'hui sans valeur parce-que elles sont toutes gratuites, s'il découvre un ferment alcoolique soluble, j'applaudirai à sa découverte, qui sera des plus intéressantes et ne me gênera aucunément. J'ajoute, en terminant, que c'est toujours une énigme pour moi que l'on puisse croire que je serai gêné par la découverte des ferments solubles dans les fermentations proprement dites ou par la formation de l'alcool à l'aide du sucre indépendamment des cellules (30 Dec. 1878).

Descoperirea lui Pasteur că fermentaţia alcoolică e funcţie de viaţa se întinde foarte repede asupra celorlalte fermentaţiuni.

Cu ocaziunea aceasta el demonstră că sînt fermenţi care

au nevoe de oxigenul din aer pentru a se desvolta și alți care iau oxigenul din mediul ambiant descompunind materiele organice; și face a doua descoperire de o importanță capitală, viața aerobie și anaerobie.

Pentru a putea cultiva in mod cert și sigur diferiți fermenți necesari demonstrațiunilor lui, Pasteur a avut nevoe de medii perfect sterile în care să însămințeze levura pură sau microbul pe care-l studia. Această descoperire interesantă o face cu ocaziunea unei discuțiuni celebre pe care o are cu Pouchet asupra generațiunii spontanee. Această discuțiune nu este altceva de cit reluarea vechilor probleme care pasionase mult sec. XVIII, cu Reddi și Spalanzanni deoparte, Needham, Tyndall, Schwan, Helmholtz, Liebieg de altă parte. Pasteur și aici, grație metodei și geniului lui, dă soluțiunea problemei. Arată că sterilizind mustul de bere,—sterilizare pe care o obține încălzind nu numai la 100°, cum credea la început, ci la 120°,—putem avea medii perfect sterile (controversa cu Bastian).

Un astfel de balon în care Pasteur a pus must de bere, sterilizat și închis ermetic acum 40 de ani, a rămas neschimbat și ca aspect exterior (nu s'a tulburat) și ca compoziție chimică până azi.

Dacă într'un astfel de balon punem levură de bere, avem fermentație alcoolică, levura de bere transformind de 4—5 ori greutatea ei de zahar. Sînt alți fermenți care transformă 50—100 de ori greutatea lor. Dacă pe acest flacon îl lăsăm desfăcut la aer, după ce fermentația alcoolică s'a produs, se desvoltă pe el tot feluri de mucegaiuri și microbi care distrug și gazeifică toată materia organică pe care mustul de bere il conținea. Așa in cit din 100 de grame materie organică pe care-l conține un litru de bere, abia a rămas citeva centigrame de detritus. Acest proces de distrucție a materiei organice, care se petrece in mic in balonul conținind malțul de bere, se petrece în mare in natură.

Dacă viața pe pămint e funcție a razelor solare și a clorofilei a cărei acțiune analoagă cu acea a unei diastaze e evidentă, această viață nu ar fi posibilă fără existența fermenților și microbilor. Ei sînt agenți distrugători ai materii organice, care lichefiază și gazeifică toate substanțele organice, redind marelui tot particulele care au constituit o ființă organizată. Numai grație acestei lichefacțiuni și gazeificări, celelalte ființe viețuitoare pot trăi. Fără microbi și fermenți viața ar fi imposibilă, înecată fiind de hoiturile tuturor ființilor care au trăit înnaintea noastră pe pămint.

Dacă microbii constitue condițiunea vieții pe pămint, apoi tot ei sînt uneori cauza morții. Încă de la primele descoperiri ale lui Pasteur, Trousseau—marele clinician—avusese intuițiunea rolului considerabil jucat de ei în patogenia boalelor.

Iacă cuvintele lui Trousseau, (1867): *Voilà donc la grande théorie des ferments rapportée à une fonction organique. Tout ferment est un germe dont la vie se manifeste par une sécrétion spéciale. Peut-être en est-il de même des virus morbides, peut-être sont-ils des ferments qui déposés dans l'organisme a un moment donné et dans certaines circonstances déterminés, se manifesteront par des produits multiples. Ainsi le ferment varioleux fera la fermentation variolique; ainsi le virus morveux, ainsi le virus de la clavelée. D'autres Virus sèmblent agir localement —mais par la suile n'en modifient pas moins tout l'organisme— ainsi la pourriture d'hôpital, la pustule maligne, les érisypèles contagieux. Ne peut-on pas admettre en ces circonstances que le ferment ou matière organique de ces virus sera transporté ici par la lancette, là par l'atmosphère ou par les pièces de pansement.*

Cuvinte profetice într'adevăr. In 1851 doi medici francezi, Rayer și Davaine, au observat în singele oilor moarte de cărbune niște bastonașe, care însoțesc, ziceau autorii, boala cărbunoasă. In 1861 Davaine, în urma publicării fermentațiunii lactice a lui Pasteur, revine asupra primelor sale studii și atribue cauza singură și unică a maladiei, e bastonașului semnalat de el in 51.

Numai în 1877, Pasteur demonstră științific și riguros că microbul e cauza boalei. Demonstrația fu făcută cu metoda și logica care domnise în precedentele-i demonstrări.

O picătură de singe cărbunos fu însămințată în bulion de cultură steril. Se desvoltă o mulțime de bastonașe. Aceste bastonașe puse cap la cap și făcind lanț, inoculate la un animal, îi dă cărbunele. Aceiași cultură filtrată printr'un filtru destul de des (bougie Chamberland), microbii rămin pe filtru și lichidul care trece nu ia maladia. Proba experimentală că microbul e cauza maladiei fu dată. De atunci și numai de atunci, adică dela 1877, patologia experimentală deveni o știință 1).

Dela această dată memorabilă putem afirma și demonstra o maladie infecțioasă experimentală.

Pasteur își continuă opera începută: descoperi principiul virulenții microbilor și a *atenuării* acestei virulențe, vaccinul contra cărbunelui și în sfîrșit își încoronează opera prin descoperirea vindecării turburării. Și astăzi în multe institute din străinătate se aplică încă metoda descoperită de Pasteur pentru vindecarea acestei boale.

Pe calea deschisă de Pasteur descoperirile curg. Aproape pentru mai toate boalele contagioase se descopere agentul lor cauzal. O mențiune specială o merită Robert Koch, care se ilustrase înnainte prin descoperirea sporului bacteriei cărbunoase; el mai descoperă microbul tuberculozei și al holerei.

Numele tuturor care au contribuit la ridicarea mărețului edificiu al microbiologiei moderne este nesfirșit de mare și nu-i loc de a-i cita pe toți.

Totuși trebue să arătăm o aplicare aproape imediată a

1) Trebue făcută o mențiune specială pentru adevăratul fundator al medicinei experimentale: Villemain care in 1865 demonstrase că tuberculoza e o boală contagioasă și metodele de transmitere și infecțiune a tuberculozei dela animal la animal. Fu unul din premergătorii glorioși ai lui Pasteur.

celor dintăi descoperiri ale lui Pasteur. Vreau să vorbesc de antisepsie. In 18 Februarie 1874, Lister scrie lui Pasteur: *„Permettez-moi de vous adresser mes plus cordiaux remerciements pour m'avoir, par vos brillantes recherches, démontré la théorie des germes de la putréfaction et de m'avoir ainsi donné le seul principe qui peut mener à bonne fin le système antiseptique. Si jamais vous veniez à Edimbourg, ce serait, je crois, une véritable récompense pour vous, que de voir à notre hôpital, dans quelle large mesure le genre humain a profité de vos travaux"*.

La aceste cuvinte ale marelui Lister nu am nimic de adăugat. Toată chirurgia modernă a eșit, ca o nouă Minervă armată, din capul genial al binefăcătorului omenirii.

Pentruca să ilustrez cu un exemplu probant folosul practic al descoperirilor lui Pasteur, voiu lua exemplul febrei galbene:

In urma cuceririi insulei Cuba, Americanii au numit o comisiune compusă din Reed, Caroll și Agramonte, pentru a studia febra galbenă. Cei trei savanți urmînd o idee emisă de dr. Finlay din Havana, că maladia e transmisă prin țînțari, au instalat un cîmp de experiență, numit cîmpul Lazear, după numele colegului lor, dr. Lazear mort de febră galbenă,—în care cîmp experimentînd pe om (de oarece nu există nici un animal care să poată lua febra galbenă), ajung la rezultatul următor: febra galbenă este provocată de un microb invizibil, care are proprietatea să treacă prin filtrul Chamberland, și care se transmite dela om la om prin împunsătura unui țînțar, Stegomya, care propagă boala.. Guvernatorul Havanei, generalul Wood, fost medic militar, ia măsurile de combatere a țînțarilor cu atîta preciziune, încît un an după luarea măsurilor, febra galbenă dispare dela Havana. Dau aci un tablou în care se vede mortalitatea înnainte și după luarea acelor măsuri:

Inainte								*După*			
1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904
496	282	553	1832	828	136	103	319	0	0	0	0

Elocvența cifrelor mă dispensează de comentarii.

Cu ocaziunea febrei galbene pomeniiu cuvîntul de microb invizibil. Cercul microbilor patogeni indicat de Pasteur și de primii bacteriologii s'a mărit foarte mult: afară de microbi obișnuiți care sînt considerați în genere ca niște plante (alge inferioare, cercetările urmașilor lui Pasteur ne-au arătat o altă serie de paraziți care sînt animale inferioare, cu evoluție sexuată sau asexuată și cu oaspeți intermediari, cum văzurăm cu febra galbenă și cum știm că se petrece și cu malaria în țară la noi. In fine în 1898 Loefler de-o parte în febra aftoasă, Roux și Nocard de altă parte în peri-pneumonia boilor, semnalează microbi pe care microscopul nu-i poate vedea,—dar care se cultivă în bulion și dau experimental maladia. Existența microbilor dincolo de limita văzului nostru fu demonstrată. De atunci cercul se mărește din ce în ce. Pasteur de altminteri din 1881 emisese ideia că microbul turbării e așa de mic încît nu se poate vedea.

Măsurînd ciclul parcurs vedem și ne putem da bine seama de revoluția profundă provocată de Pasteur într'un moment cînd în afară de tendința adevărat științifică și metodică a lui Claude Bernard, medicina se resimțea încă de partea teoretică și scolastică a diverselor doctrine animiste, humorale, etc.

Noțiunea vitalistă de *ferment și microb-ființă vie* care provoacă efecte așa de mari și disproporționate cu mărimea lor, multiplicitatea și ubiquitatea acestor ființe microscopice, în aer, în apă și pe pămînt, acțiunea lor folositoare—dela fixarea azotului pe leguminoase până la posibilitatea vieții pe pămînt, precum și acțiunea lor dăunătoare și cauzătoare a tuturor boalelor contagioase și pestilențiale, —iacă bilanțul activității vieții lui Pasteur, așa de bine întrebuințată.

Determinarea diverșilor microbi, agenți cauzali ai feluritelor boale, faptul că oricînd putem realiza în laborator cutare sau cutare boală experimentală, a cărei evoluție o putem preciza într'un mod quasi-matematic, toate acestea au determinat ideia specificității microbilor, specificitate care s'a crezut într'un moment dat a fi aproape absolută. Vom vedea mai tîrziu că specificitatea microbiană există, dar nu e așa de absolută cum se credea. De altmintrelea absolutul nu există nici în biologie și nicăiurea.

Această specificitate a contribuit foarte mult a provoca ideia că într'o maladie contagioasă *microbul este totul*, organismul avînd un rol foarte redus.

O descoperire importantă făcută tot în laboratorul lui Pasteur dă o teribilă lovitură teoriilor sale generale. E vorba de descoperirea toxinei difterice de către Roux și Yersin, în 1889—1890, a toxinei tetanice de Knud Faber, făcută ceva mai în urmă, demonstră posibilitatea de a provoca o maladie în afară de microbi. Roux izolează din bulionul de cultură a microbului difteric o otravă puternică, care, inoculată la animal, îi provoca difteria cu tot aspectul ei clinic. Avem prin urmare maladie care nu mai e provocată de microbi ci de-o otravă chimicește aproape definită. Inocularea unei cantități oarecare de toxină tetanică în laba unui animal, dă paralizia acelei labe la început, paralizie care se întinde și la cealaltă labă, și animalul moare intoxicat, cu toate simptomele tetanosului tipic. Deci avem boale provocate de substanțe chimice definite, numite *toxine*, care se apropie de ceia ce numim în chimia biologică *diastaze* sau *enzyme*. Boala e provocată nu prin ființa vie, cum credea Pasteur, ci prin acțiunea asupra organismului a unei substanțe chimice definite secretată de acea ființă vie. Dar nu numai boala ci și fermentația se poate produce în afară de existența unei ființe organizate. Avem, deci, fermentație în afară de acțiunea directă a levurei. Buchner izo-

lează *alcoolaza*, substanţă chimică, care nu e altceva decît o diastază extrasă din levură prin presiune, substanţă chimică care transformă zahărul în alcool şi acid carbonic, în afară de intervenţia elementului figurat. Rezultatul este că atît maladia cît şi fermentaţia, nu sînt produsul vieţii microbiene, ci sînt provocate de substanţe secretate de aceşti microbi sau fermenţi, substanţe chimice definite numite toxine şi avînd analogie completă cu ceiace se chiamă diastaze sau enzyme. Acţiunea acestor diastaze, care pe timpuri se credea că sînt caracteristice ale vieţii biologice, prezintă la rîndul lor o mare asămănare cu acţiunea metalelor în stare de diviziune extrem de mică, cum e aurul şi argintul coloidal sau musa (spuma) de platină.

Intre puterea de oxidaţie a diastazei, numită *oxidază*, şi acea a platinei în stare de spumă, analogia e completă, cu diferenţa numai că acţiunea spumei de platină e mai puternică. Am putea multiplica exemple care identifică acţiunea diastazelor (acţiune aşa zisă vitală) cu aceia a metalelor în stare coloidală. Aceste fapte ne arată că în locul vitalismului aproape exclusiv, dacă nu mărturisit totuşi evident, al lui Pasteur, se iveşte o altă teorie, teoria fizico-chimică, care înlocueşte satisfăcător pe cea dintâi.

Nenumărate inoculări de toxine şi de microbi, făcute de experimentatori diferiţi la întreaga serie animală de o parte, de alta variind modul de inoculare, s'a constatat că nu întotdeauna pătrunderea toxinelor sau microbilor în organism era suficientă pentru a provoca maladia. Modul de inoculare juca un rol anumit, care a fost precizat. Dar ceia ce juca un rol şi mai mare era organismul. Oricare ar fi fost puterea microbilor inoculaţi, nu totdeauna provocau maladia. Deci virulenţa, ca să întrebuinţăm termenul technic, nu era numai o calitate intrinsecă a microbilor, ci era un fel de raport între calitatea microbilor şi rezistenţa organismului. Acest raport a fost admirabil văzut şi definit de Duclaux, încă de pe timpul cînd trăia Pasteur: „Ainsi (p. 171) la virulence n'est plus une qualité absolue, allant en diminuant peu à peu, à la façon d'une réserve de maière alimentaire; c'est une qualité relative, dans l'appréciation de laquelle il faut faire entrer non seulement les conditions spéciales au microbe, mais encore la nature, l'âge et, comme nous verrons bientôt, l'individualité de l'animal sur lequel on l'étudie. Le mot virulence renferme le résultat d'un conflit entre deux êtres,—il faut donc tenir compte de la qualité des deux adversaires. Celles de ces qualités, qui commandent l'issue de la lutte sont souvent insaisissables—et il ne faut pas s'étonner de voir la virulence varier avec les circomstances les plus insignifiantes en apparence".

Variantele individuale ale virulenţei microbilor au fost studiate cu deamănuntul de Pasteur şi următorii săi. Cel ce a pus piatra fundamentală a explicării modului cum organismul se apără, rezistă sau e învins de invaziunea microbiană, fu ilustrul Metchnicoff. Prin studiile sale anterioare asupra fiinţelor inferioare din scara zoologică era admirabil preparat pentru acest

studiu. In urma unei serii de comunicaţii strălucite, publică cartea sa asupra *inflamaţiunii*, în care studia modul de rezistenţă a organismului contra microbului invadant. El arată că între microbii care pătrund şi între celulele organismului (în special globulele albe ale sîngelui, numite leucocyte) se dă o luptă cumplită, din care nu microbul ese totdeauna învingător. Ba din contra leucocytul mănîncă microbul, şi începe chiar să-l digereze într'o vacuolă digestivă care se formează împrejurul pradei sale. Microbul se topeşte în interiorul acestei vacuole, ca o bucată de zahar în apă. Dar dese ori şi leucocytul învingător — otrăvit de otrăvurile provenite din digestia microbului încorporat—moare şi el căzînd prada altor leucocyte numite mononucleare (sau macrofage), care-l încorporează cum a încorporat el adineaori microbul. Această Iliadă a microbilor şi a leucocytelor şi-a găsit poetul în Metchnicoff.

Profesorul Cantacuzino descrie în mod admirabil de precis această luptă la care asistă ca spectator imparţial:

„Une dose non mortelle de vibrions cholériques est injectée dans le péritoine d'un cobaye. Ce changement brusque du milieu fait périr un certain nombre de vibrions; mais l'immense majorité y trouve un milieu favorable, s'y multiplient et sécrètent leurs toxines. Celles-ci vont impressioner les leucocytes qui, surpris par cette modification subite du milieu, se mettent à l'abris dans les organes à circulation ralentie, d'où hypoleucocytose du sang. Les leucocytes présents dans la cavité générale, également mal à l'aise, séjournent au milieu des vibrions sans les englober mais bientôt l'accoutumance se fait; les leucocytes rentrent dans les vaisseaux en grand nombre (hyperleucocytose); la dilatation vasculaire autour du foyer infecté devient de plus en plus forte; la diapédèse commence; pendant quelque temps, l'afflux leucocytaire dans le péritoine est faible et l'englobement aussi. Puis ces deux phénomènes s'accentuent et les leucocytes englobent rapidement les microbes qui, parvenus à l'intérieur des cellules, prennent la forme de granulations sphériques. Les vibrions intracellulaires, enfermés dans une vacuole deviennent éosinophiles, puis se résolvent en fines granulations éosinophiles. Un certain nombre de vibrions restent longtemps, souvent vingt-quatre, quarante-huit heures, dans l'exsudat, sans être englobés. Ce sont les plus virulents: ils luttent contre les phagocytes et les éloignent par leurs sécrètions. Cultivés, il deviennent une race plus virulente que celle dont ils dérivent. Mais, finalment, l'accrutumance des phagocytes se faisant, les derniers parasites sunivivants sont englobés et détruits. Je n'ai observé famais de destruction extra-cellulaire des vibrions. Au bout d'un nombre assez variable d'heures, de gros leucocytes mononucléaires pénètrent dans l'exsudat: une lutte s'établit entre les microphages bourrés de microbes et les macrophages, lutte dans laquelle les polynucléaires les moins résistants, les plus affaiblis, sont saisis et digérés à l'intérieur des vacuoles. Le résultat de

cette seconde phase dans la lutte est la constitution, par sélection d'une race de leucocytes plus adaptés à la lutte contre les vibrions".

Cind din contra organismul nu rezistă, microbii inoculaţi rămin liberi, leucocytele nu se apropie de ei (chimiotaxie negativă, microbii se înmulţesc mai întâiu pe loc, mai apoi năpădesc tot organismul. Acest fenomen constitue infecţia, pe cind celalt (descris mai sus de Cantacuzino) constitue imunitatea naturală.

Dar nu totdeauna inoculind acelaşi microb, obţinem efecte analoage. Deşi microbul izolat de noi prezintă toate caracterele speciei sale, totuşi inocularea lui precum şi studiul lui mai de aproape ne arată că nu avem de-aface cu o specie bine definită. Cu alte vorbe microbii nu constitue specii bine determinate în sensul lui Linnée ci specii rele, rău defenite, apropiindu-se mai mult de speciile lui Jordan. Aşa de exemplu între microbul febrei tifoide şi al paratificului precum şi microbul care se găseşte în intestinul omului normal şi care uneori dă infecţii teribile şi se chiamă *bacterium coli*, există numeroase caractere comune. Ceva mai mult, între ei există o serie de microbi intermediari ale căror caractere ţin cind dela unul cind dela altul, în cît sînt aproape imposibil de definit. Aceşti microbi atît de strîns înrudiţi unii cu alţii, în cît afectează relaţiuni de rudenie aproape incestuoase, nu mai au o individualitate proprie bine definită, ci au un caracter comun, aşa în cît reacţiunile pe care le reprezintă, sînt reacţiuni de grup sau de familie, nu de individualităţi. Analogie cu ceia ce se petrece la oameni pentru a determina întrebuinţind numele familiei în loc de numele mic individual. Aceste noţiuni de grup sau de familie s'au îmbogăţit în timpii din urmă prin cunoştinţa „purtătorilor de microbi patogeni", cum sînt de exemplu purtători de vibrioni holerici sau tifici sau dizenterici. Avem deci o serie de oameni care, deşi în aparenţă sănătoşi, conţin în organele lor microbi dătători de boale, fără ca ei înşişi să fie atinşi. Aceşti microbi prezintă toate caracterele speciei din care fac parte, ei pot da boala altor persoane, lăsînd pe purtătorul lor indemn.

Totuşi şi purtătorul de microbii uneori prin circumstanţe greu de precizat, din om sănătos se transformă în bolnav de maladia al cărui purtător de microbi era. Tot Metchnicoff a determinat care e cauza acestor brusce apariţiuni. Noţiunile de microbi favorizanţi sau împiedicători ai holerei, sînt datorite lui.

Vedem în ce măsură noţiunea de specificitate microbiană aproape absolută la început s'a complicat graţie noilor cunoştinţe a rezistenţii organismului şi a asociaţiunilor microbiene—pe de o parte,—a specificităţii relative a microbilor, pe de alta. Aceste noţiuni se vor complica şi mai mult graţie descoperirii seroterapiei.

Incă de pe timpul lui Pasteur se ştia ce este o vaccinaţiune. Inoculînd unui animal doze crescînde de microbi la intervale regulate, s'a observat că animalul astfel inoculat la o doză de mai multe ori mortală de microbi virulenţi, animalul rezistă. Acelaşi lucru în mod identic se petrece cind inoculăm toxine în loc de microbi. In ambele cazuri zicem că avem *animale vaccinate* în contra cutărui sau cutărui microb, sau contra cutărei toxine. Singele unui astfel de animal vaccinat se scoate afară, se lasă chiagul să se prindă şi se desparte serul (partea lichidă). Acest ser inoculat la un animal,—după, sau împreună cu o doză mortală de microbi sau de toxină,—împiedică pe acest animal să moară, adică prezervă pe animal de moarte sau, mai technic spus, îl imunizează. Această proprietate a fost menţionată pentru prima oară de Richet şi Héricourt în 1887, însă nu a fost pe deplin studiată şi înţeleasă, de cît în urma studiilor lui Behring şi Kitasato (1896) şi Roux şi Martin (1894).

Aceştia din urmă au obţinut un ser care vindecă difteria—de unde numele de antidifteric—de o mare eficacitate, care a scoborît mortalitatea anterioară de difterie cam dela 56% la 10—12%. Ceva mai mult, pe lingă această acţiune curativă, el are proprietatea ca, inoculat la un om sănătos, să-l împiedice a lua boala chiar cînd vine în contact cu bolnavi de difterie. Deci are şi o acţiune preventivă. Acest mod de acţiune a serului anti-difteric curativ şi preventiv, ne arată pe de o parte invadarea bacteriologiei în terapeutică, pe de alta transformarea aspectului clinic al acestei boale. Descripţiunile teribile de difterie făcute de Bretonneau şi Trousseau nu mai au aplicare azi.

Din toate părţile serurile curative se ivesc: ser anti-pestos, anti-dyzenteric, graţie căruia mortalitatea de la 20—50% (epid. Bretagne 1899) scade la 1.3%, anti-veninos, anti-cărbunos, etc.

Ceva mai mult, Bordet în 1896 arată că, inoculînd unui animal globulele roşii ale altui animal de specie deosebită, serul animalului inoculat are proprietatea mai întâiu de a grămădi (aglutina) globulele roşii ale celui de al doilea, apoi de a le topi. Serul hemolytic era descoperit.

Prin urmare microbii, toxinele precum şi diferitele celule ale organismului au proprietatea de a forma în sîngele animalului inoculat substanţe determinate şi specifice, care au proprietatea de a le neutraliza cînd sînt toxine sau virusuri, de a le topi cînd sînt microbi sau celule. Deci serurile au proprietăţi aglutinante, precipitante, neutralizante, bacterio sau celulo-lytice. Tot Bordet în 1897 face o descoperire de o extremă importanţă. In serul animalelor imunizate el descoperă două substanţe: una care se găseşte la toate animalele în cantităţi mai mari sau mai mici, care se distruge prin căldură la 56° (thermo-labilă) şi numită alexina, alta corespunzătoare microbului injectat, specifică prin urmare şi thermostabilă—nu se distruge de cît la 65°. Graţie acestor două substanţe el descoperă o metodă extrem de fină şi de precisă, care ne permite până la oarecare punct să identificăm speciile microbiane şi care poartă în ştiinţă numele de *reacţiunea lui Bordet*.

Rezultatul sero-terapiei pentru un număr oarecare de boli, ca difteria, cărbunele, dizenteria, veninul şerpilor,—fu admirabil.

Tot atît de interesant fu rezultatul studiului ştiinţific al proprietăţilor acestor seruri imunizante chiar atunci cînd rezultatul terapeutic fu nul sau aproape nul. Căci există o serie întreagă şi considerabilă de boale în care rezultatele terapeutice fură complect negative. Cui se datoreşte acest fapt nu ştim încă, şi studii îndelungate sînt necesare pentru a elucida această problemă.

Dacă sero-terapia n'a realizat toate speranţele pe care le pusesem într'însa, spiritul cercetător al bacteriologilor moderni s'a îndreptat în altă parte. Se cunoştea încă din sec. al XVIII-lea, e adevărat, în mod accidental, afinitatea deosebită pe care o au sărurile de quinină asupra agentului cauzal al febrei palustre. Chinina exersează o acţiune omorîtoare selecţionată asupra hematozoarului paludismului. Aceiaşi acţiune o exersează sărurile de mercur asupra spirochetului Schauddin, parazitul sifilisului. Cum A. Gautier a semnalat faptul că compuşii organici ai arsenicului au o acţiune mult mai puţin toxică asupra celulelor organismului, s'a încercat o serie de compuşi arseno-organici ca atoxylul, 606 al lui Erlich, şi toată seria compuşilor arseno-organici care ne-au mărit mijloacele noastre terapeutice, exercitînd o acţiune ucigătoare-electivă, asupra protozoarelor parazite în interiorul organismului omenesc; cultivarea acestor protozoare parazite nefiind încă realizată în vitro. Ceva mai mult, s'a încercat a se utiliza proprietăţile tinctoriale ale substanţelor colorante, de a se fixa electiv pe un ţesut mai mult decît pe altul, cum de exemplu proprietatea pe care o au unele culori bazice de anilină de a da coloraţie intra-vitală, cum de ex. albastrul de metylen, roşul neutru, etc. Mormoloci vii puşi într'o soluţie de albastru de metylen, se colorează din ce în ce în albastru, luînd toată substanţa tinctorială din apa în care înnoată, după cum inversul iarăşi se produce, depunîndu-i în apă distilată îşi pierd toată substanţa tinctorială. Aceşti coloranţi îşi datoresc proprietăţile lor de a colora ţesuturile faptului că sînt dizolvaţi de substanţe zise lipoide. Aşa o mică grămadă de cholesterină, de lecithină sau de protagon iau toată substanţa colorantă din soluţiuni extrem de întinse, unu la 50.000 sau unu la 200.000. Analogie complectă cu ceia ce se petrece cînd punem un firicel de mătasă într'o substanţă tinctorială oarecare, extrem de dizolvată (eozină în soluţie de unu la 500,000). Urmînd aceste principii, trei savanţi germani, fraţii Wasserman şi v. Keyser, observînd faptul că sărurile de seleniu şi telur se depun în mod electiv pe celule canceroase ale şoarecilor, a dat ca conductor al acestor săruri, substanţe colorante din seria floresceinei. Sărurile de seleniu conduse de eozină injectată la un şoarece normal îl colorează uniform în roşu, pe cînd la şoarecele canceros nu colorează decît tumoarea, care după cîtva timp începe să se înmoae şi se rezorbă. Uneori rezorbţia e aşa de repede încît şoarecele moare otrăvit de tumoarea rezorbită. O cale nouă, neexplorată încă, e deschisă cercetărilor în această direcţie.

Din studiul amănunţit al seroterapiei a eşit ultima descoperire microbiologică de o extremă importanţă: anafilaxia.

Erlich, căutînd să imunizeze caii contra toxinei tetanice, observă că uneori,— după o prealabilă injecţie de toxină,—în momentul cînd se face a doua injecţie de aceiaşi toxină, calul în loc să suporte această a doua injecţie mai bine decît pe cea dintâiu, sau moare imediat sau slăbeşte din ce în ce şi moare. Aceste fenomene erau cunoscute subt numele de fenomene de sensibilizare, cînd Richet într'o serie de experienţe magistrale demonstră existenţa fenomenului pe care-l numeşte *anafilaxie*.

In ce constă acest fenomen? Se ia un cobai, i se injectează subt piele $^1/_{20}$ parte dintr'un centim. cub de albumină de om,—o cantitate infimă prin urmare. După un timp determinat—12 zile—se face aceluiaş animal o injecţie intra-venoasă cu o cantitate puţin mai mare, $^1/_2$ c. c. de aceiaşi albumină de om. Animalul moare.

Vedem deci că dubla inoculare, la un interval determinat de timp, a aceleiaşi substanţe perfect de bine suportată de altminteri chiar cînd ar fi inoculată în cantităţi mai mari dar de-o singură dată,—determină moartea. Acesta e fenomenul de anafilaxie, şi experienţe numeroase probează că avem a face cu un fenomen general, care se întîmplă cu o mulţime de alte substanţe,—ser, lapte, etc., diferite sucuri albuminoide animale şi chiar vegetale. E absolut necesar numai caşi a doua inoculaţie, numită inoculaţia hotărîtoare, să fie făcută cu aceiaşi substanţă cu care a fost făcută cea dintăi, numită injecţie preparatoare. Dacă cele două injecţii sînt făcute cu substanţe deosebite, rezultatul e nul. E atît de specific fenomenul de anafilaxie, în cît aplicaţiunile lui practice sînt nenumărate.

Dacă injecţia preparatorie e făcută cu zeamă de carne de porc, atunci a doua,—injecţie hotărîtoare,—trebue făcută tot cu zeamă de carne de porc, pentruca animalul să moară. In caz contrar, — dacă întrebuinţăm zeama de carne de bou, nimic nu se întîmplă. Această anafilaxie este deci riguros specifică. Studiul fenomenelor de anafilaxie ne lămureşte unele fenomene inexplicabile de până acum. Aşa de exemplu se ştie că unele persoane, —cînd li se face o injecţie de ser antidifteric,—prezintă o serie de simptome morbide constituind o adevărată boală a serului, pe care a studiat-o von Pirquet. Temperatură, dureri articulare, dureri de cap, erupţiuni şi mîncărimi de piele formidabile constituesc această boală. Actualmente se ştie că această boală a serului intră în fenomenele de anafilaxie. Explicaţia acestor fenomene e încă în domeniul ipotezelor. Nici una din aceste teorii nu e destul de bine stabilită pentru a-şi lua locul definitiv în ştiinţă.

Dar studiul anafilaxiei a fost de o extremă fertilitate. O serie întreagă de fenomene necunoscute şi-au găsit explicaţiunea. Faptul destul de cunoscut că sînt persoane care nu pot suporta să mănînce ouă, carne de porc, fragi, raci, şi alte substanţe, fără

să prezinte simptomele unei intoxicațiuni reale, intră în fenomenele de anafilaxie. Idiosincraziile pentru unele medicamente, intră probabil în aceiași categorie. Cazuri de moarte subită cînd puncționăm un kist hidatic sau un cancer, și cînd cîteva picături de lichid cad sau inundă peritoriu intră de asemenea în acest domeniu. Chauffard a făcut un studiu important asupra anafilaxiei cu lichidul hydatic. Chiar cazurile de eclampsie sau de vărsături incoercibile ale sarcinei, sînt justificabile de acest mod de a vedea.

Dar cercul anafilaxiei poate deveni și mai mare. Până acum am văzut că e necesar ca cele două injecțiuni—preparatorie și hotărîtoare — trebue să fie făcute cu aceiași substanță, ceia ce ne-a făcut să spunem că anafilaxia e riguros specifică. Richet se încearcă să facă cîteva experiențe cu substanțe deosebite și, deși rezultatele nu sînt încă complect dovedite, totuși ne putem aștepta la existența unei anafilaxii generale, în care injecția preparatorie e una, cea hotărîtoare e alta, adică cu substanțe variate. Această anafilaxie de grup în care injecția sau ingestia unei mici cantități de o substanță determinată ar provoca o impresionabilitate pentru toate celelalte substanțe mai mult sau mai puțin analoage, ar avea o importanță practică și doctrinală considerabilă. Pentru a pune în evidență orizontul pe care ni-l deschide anafilaxia, citez următoarele fraze ale lui Richet: „De même que nous avons une personnalité psychique, par laquelle nous sommes nous et, non autres, de même nous avons une personnalité humorale qui nous rend différents de tous autres; et cette personnalité de nos humeurs est due précisément aux ingestions et aux intoxications multiples qui ont affecté notre organisme en laissant une trace indélébile".

Din cele expuse mai sus, putem să ne dăm puțin sama de evoluția parcursă. A fost nevoe de vitalismul puternic al lui Pasteur, pentru a da ființă microbiologiei. Dar încă trăia Pasteur cînd descoperirea toxinelor zdruncină bazele vitalismului. Proprietățile toxinelor ne fac să venim la origina chimică a boalelor. Modul de a se comporta al acestor toxine în organism, afinitatea lor pentru substanța nervoasă față de care se comportă ca o substanță tincturială, modul lor de a fi neutralizate prin anti-toxine, în vitro și în vivo, ne confirmă că toate fenomenele produse de ele sînt de ordine fizico-chimică. Vitalismul lui Pasteur are însă un moment de renaștere cînd Metchnicoff demonstră rolul considerabil jucat de celulele organismului în fenomenele de apărare. Teoria lui Metchnicoff e încă în picioare în ceia ce privește imunitatea naturală contra microbilor. Dar descoperirea seroterapiei ne readuce în seria fenomenelor fizico-chimice. În apărarea organismului la animalele injectate cu un ser preventiv și curativ, acțiunea elementului celular, deși importantă, nu e exclusivă. Serul curativ influențează atît țesuturile cît și humorile (zemurile) animalului injectat.

Ceva mai mult, studiul amănunțit al microbilor ne arată că partea lor morfologică este secundară. Partea importantă e determinată de reacțiuni chimice, cum sînt toxinele secretate de ei, sau proprietăți fizice, felul de a se comporta față de serurile corespondente precipitante, aglutinante, bacteriolytice, reacțiunea lui Bordet, etc. E un fel de mers paralel și din ce în ce mai covîrșitor al fenomenelor biologice către fenomenele fizico-chimice, atît în ceia ce privește microbii cît și reacția organismului.

Și dacă într'un moment dat se putea naște întrebarea, care din cele două elemente (microb sau organism) joacă un rol mai covîrșitor, astăzi știm că nu e destul să pătrundă microbul în organism pentru a avea boala. Exemplul purtătorilor de vibrioni— deja citat,—rezultatele autopsiilor, care ne arată că mai toți avem microbul lui Koch în noi fără ca să fim tuberculoși, ne dovedește partea din ce în ce mai importantă pe care o are organismul în faimoasa equațiune: organism+microb=virulența. Organism+microb nu înseamnă totdeauna maladie. Ba încă descoperirea anafilaxiei transformă așa de mult noțiunile noastre asupra acestui raport în cît organismul ia partea leului. Exagerînd puțin expresiunile autorilor pentru a le face mai plastice, în locul afirmațiunii de pe vremea lui Pasteur: „microbul e totul", actualmente avem doctrina contrarie: „organismul e totul" —microbul sau toxina fiind numai cauza provocatoare.

Revenim fără să vrem la teoriile școalei din Montpellier, la teoriile lui Barthez și Jaumes. Iată ce spune acesta din urmă: „Quand la cause extérieure existe, elle n'est que provocatrice. Le corps vivant est solicité à manifester une capacité préexistente. Ainsi dans ma pensée le corps vivant et rien autre que lui est l'auteur d'une fièvre d'accès, d'une variole, etc.,... dont l'effluve marécageux, le virus variolique ne sont que la cause provocatrice. La gale elle même, j'entends la gale maladie, c'est à dire une réaction qui se manifeste par fluxion—phlegmasie—prurit, etc., ne peut être produite que par le corps vivant. L'acare, corps étranger d'une espèce particulière, n'est là que comme le *stimulus* provocateur. Donc en concédant que la fièvre d'accès, la variole, sont des réactions d'origine parasitaire, on n'échappe pas à cette conclusion que le corps vivant en est la cause génératrice".

Și de altă parte Grasset, ilustru reprezentant actual al școalei dela Montpellier, zice: „Il faut bien se garder de voir dans la lutte du médecin contre la maladie, une bataille semblable à celle qu'on livrerait à un ennemi extérieur. La maladie n'existe pas comme une entité que l'on doit essayer de pourfendre ou de tuer. Ce qui existe c'est le microbe, le poison ou l'agent physique qui cause la maladie, mais ce n'est pas là, la maladie. La maladie n'est pas cet agent pathogène, *la maladie c'est la vie même de l'homme touché par ces causes de perturbation*: c'est la vie de l'homme qui se débat et s'efforce de revenir à son type normal de vie physiologique. C'est l'homme qui est malade, c'est lui qui fait sa guérison ou qui subit la défaite définitive. C'est

donc à l'homme et à l'homme seul que le médecin doit s'adresser, c'est par l'intermédiaire actif de l'homme qu'il doit s'efforcer d'agir sur l'agent pathogène".

Aceasta este concepția medicală de azi.

Dar atunci se poate întreba cineva: de ce a fost necesară o așa de enormă sforțare pentru a ajunge la crezul școalei din Montpellier? Imaginea șarpelui care 'și mușcă coada, aceasta este toată reprezentarea științii?

Nu, căci șanțul care separă ideile lui Richet și Grasset de acele ale vechei școale din Montpellier, e mult mai adinc de cît credem. Și Democrit și Lucrețiu își imaginase o teorie atomică, dar e oarecare distanță între atomismul lui Lucrețiu și acel al lui Van t'Hoff.

Pe cînd cei vechi (școala din Montpellier,—Lucrețiu) dădeau liber curs imaginațiunii lor fertile și adeseori aproape profetică, concepțiunile pe care le expunem azi sînt rezultatul experienții. Și cum experiența este singurul intermediar între fenomenele exterioare și savant, rezultatul experienții poate fi considerat ca adevărul demonstrat.

Din lungul drum parcurs vedem că „le perpétuel devenir" al microbiologiei ne îndrumează în mod precis și sigur către științele fizico-chimice. Noi bacteriologiștii însă precedăm pe chimiști. În curînd ne vor ajunge și se vor justifica cuvintele lui Cl. Bernard; „Il n'y a donc en réalité qu'une physique et qu'une chimie dans lesquelles rentrent toutes les manifestations phénoménales de la nature, aussi bien celle des corps vivants que celle des corps bruts. Sous le raport physico-chimique la vie n'est donc qu'une modalité des phénomènes généraux de la nature".

Fenomenele de viață se reduc în totul la schimburi fizico-chimice. Toate fenomenele care se considerau odată caracteristice pentru viață, le întîlnim în fizico-chimia inorganică. Totuși însă până azi n'am putut crea parcela de albumină care să conție potențial proprietățile protoplasmei vitale. Dar aceasta nu e un motiv că nu se vor putea crea odată și odată. Cînd? ne este imposibil s'o spunem.

Cercetările științifice la sfîrșitul ultimului veac au fost atît de fecunde, în cît și această ipoteză ne este permisă.

Bibliografie: 1) Histoire d'un esprit,—Duclaux. 2) Histoire d'un savant par un ignorant,—Valléry-Rodot. 3) Les fermentations,—Duclaux. 4) Broussais,—Dict. Dechambre. 5) Boinet,—Les doctrines médicales. 6) Burnet,—Microbes et toxines. 7) Dastre,—La vie et la mort. 8) Guiart,—Parasites inoculateurs de maladie. 9) Grasset, — Les limites de la Biologie. 10) Grasset,— Physio-Pathologie chimique 11) Duclaux,— Chimie de la matière vivante 12) Ostwald,—Vie des grands hommes.

Dr. A. Slătineanu.

Regiunea inundabilă a Dunărei

Acum doi ani, cînd se luase în discuțiune chestiunea punerii în valoare a terenurilor inundabile din regiunea Dunărei și altor ape curgătoare, d. dr. Gr. Antipa a dat la lumină o extrem de interesantă descriere a regiunii dunărene, explicînd „starea ei actuală și mijloacele de a o pune în valoare". Lucrarea aceasta, cuprinzînd trei hărți și mulțime de schițe și secțiuni, e o adevărată podoabă prin marele număr de figuri în text și mai ales prin cele 23 table fototipice, care dau peisage de o extremă frumusețe, ce descopăr încă o serie de locuri poetice din țara noastră.

Cu toate atracțiunile ei, ca studiu original pe deoparte, ca podoabă artistică pe de alta, lucrarea aceasta e prea puțin cunoscută. S'a discutat latura financiară a chestiunii, s'au emis oarecare păreri banale asupra rolului capitalului străin ori național; s'a înființat apoi un serviciu al „îmbunătățirilor fonciare" și chestiunea a dispărut dela ordinea zilei.

Problema aceasta a punerii în valoare a zonei inundabile a Dunărei e prea importantă însă și de aceia îmi permit a schița cîteva părți din lucrarea d-lui Antipa. Această regiune e poate singura resursă de mari venituri în viitor, dacă va fi pusă în valoare în mod științific.

„Singurele bogății reale și permanente pe care le avem noi sînt și rămîn: natura, adică solul nostru și puterea de muncă a poporului nostru; pe acestea dar trebue să căutăm înainte de toate a le pune cît mai mult în valoare, subt toate formele în care ele se pot manifesta".

Dacă ar fi să ascultăm părerile unor dintre cei grăbiți, să imităm ce s'a făcut aiurea, ar trebui să rezolvim cu aceiași ușurință de suflet și problema ameliorărilor zonei inundabile, cum am rezolvit chestia pădurilor, petroleului ș. a.; pe cînd o asemene problemă cere studii generale, cercetări de amănunt, experiențe și comparațiuni cu experiențele altora.

Lucrarea d-lui Antipa, rezultatul unor observări și cercetări de 17 ani, a venit la vreme; și ea, precum și reușita încercărilor de lucrări făcute de serviciul pescăriilor, au dat îndrumarea prin care se va pune în

reală valoare, încetul cu încetul, o imensă suprafaţă—în totul, socotind şi riurile, cam 1.2000.000 hectare—care azi produce cînd foarte mult, cînd mai nimic.

In cele ce urmează nu dau multe amănunte din cuprinsul acestei prea interesante lucrări, îndemn însă pe cetitorul doritor de cunoştinţi mai complecte să urmărească întreg studiul autorului, care se ceteşte cu înlesnire şi e foarte atractiv prin consideraţiile generale de ordin ştiinţific sau economic.

I

Descrierea generală a regiunii inundabile a Dunărei.—Regiunea peste care se întind apele Dunărei în timpul creşterilor mari e de 891.232 hectare, din care 463.615 în Dobrogea şi 427.187 ha. în stinga Dunărei. Din această suprafaţă 432.187 ha. sint bălţi şi stufărie; iar restul de 459.045 ha., teren inundabil, acoperit cu apă în timpul răvărsărilor.

Cel mai mare proprietar din această regiune este statul cu 740.977 ha., din care numai 291.616 ha. teren inundabil, restul bălţi şi stuhărie.

Făşia de inundaţie numită *zona inundabilă*, *albia majoră* a fluviului, este numită de popor *Balta* sau *Lunca Dunărei* şi se întinde pe o lăţime de 5—6 km. dela mal spre cimpie. In unele locuri această făşie ajunge până la 12 km., strîmtîndu-se în alte părţi până la cîteva sute sau zeci de metri. Pe părţile înnalte ce înnaintează până la Dunăre, pe aceste peninsule ale Bălţii, s'au aşezat oraşele-porturi.

Separaţia între cîmpie şi zona inundabilă se face prin o coastă înnaltă de 10—15 metri.

In apropiere de malul fluviului terenul e puţin mai ridicat (50—60 cm. până la 1 metru) decit Balta propriu zisă; această ridicătură formează un fel de dig natural, *grindul malului*. Valul acesta de pămînt, lat uneori de 1—1.5 kil., este constituit prin depunerea nămolului purtat de apele în revărsare, şi are o înclinare domoală dinspre fluviu cătră regiunea bălţilor. Grindul malului e tăiat de numeroase guri de *gîrle*, *privaluri* sau *rupturi*, prin care se alimentează ori se descarcă bălţile.

Bălţi mari sau mici, temporare sau permanente sînt în tot lungul Dunărei; unele din ele sînt vechi braţe de ale fluviului, care a reuşit să-şi croiască ici-colea drumuri mai bune, părăsind vechea albie; altele sînt depresiuni ale solului sau scobituri produse de eroziuni.

Alimentarea bălţilor se face mai cu samă de Dunăre. Fiecare baltă importantă are două gîrle ce o leagă cu fluviul: una *din sus*, dinspre cursul Dunărei, din *amonte*; alta spre curgere, spre *vale*, din *aval*. Una din gîrle, cea din amonte, e mai totdeauna potmolită, avînd praguri de nămol şi la comunicaţia cu Dunărea şi la deschiderea în lac. Aceste depuneri de nămol sînt favorizate de liniştirea bruscă a apelor ce pătrund din Dunăre spre baltă. Odată intrată în gîrlă, apa înnaintează greoiu şi depune chiar la gură un banc de năsip; ajungînd în lac şi neavînd putere să înnainteze lasă, şi la gura de comunicare cu lacul, nămolul ce are în suspensiune.

Peste aceste praguri vine puţin nămol în bălţi; ele, pragurile, apără de împotmolire, de *colmatare*, bălţile permanente.

Gîrla din aval se potmoleşte mai greu, pentrucă prin ea se scurg apele bălţii în Dunăre cînd apa fluviului scade. Aceasta funcţionează deci ca gîrlă de deşertare; iar scurgerea mai repede a apei, cînd Dunărea scade, spală din nămolul depus, şi gîrla din vale rămîne totdeauna mai adîncă decît cea din amonte.

Cînd apele încep a creşte, gîrla din aval serveşte ca gîrlă de încărcare; dacă creşterea e mai mare, începe a funcţiona şi gîrla din amonte; la deşertare nu slujeşte însă decît gîrla din aval. Pragul sau prispa ce i s'a format la gura de comunicaţie a gîrlei din aval cu lacul reţine apele din baltă cînd Dunărea scade mult de tot, cînd ea atinge deci nivelul mediu cel mai mic, *etiajul*: datorită, prin urmare, acestui prag bălţile mari rămin cu apă şi în vremea scăderilor mari ale fluviului.

Cea mai vastă regiune inundabilă e Delta Dunării unde terenul e mai tot băltos afară de un număr oarecare de grinduri înnalte, ce nu sînt inundate decît în vremea creşterilor mari de tot. Cum regiunea inundabilă a Deltei e cam cu 1 m. 80 subt zero al Mării Negre, se poate socoti că această regiune a Dunărei e un vast lac, întrerupt ici colea de grinduri.

Dacă nu se poate spune că revărsările Dunărei sînt periodice, se constată totuşi că sînt anume epoci la care fenomenul poate avea loc. Apele Dunărei cresc primăvara, toamna şi uneori la topirea gheţurilor de pe fluviu şi afluenţii săi.

Creşterile de toamnă rareori produc inundaţiuni. Revărsările provocate de grămădirea gheţurilor, sloilor, la anume coturi ale fluviului, n'au nici ele mare importanţă.

Creşterile de primăvară produc mai totdeauna revărsări, care schimbă cu desăvîrşire înfăţişarea obişnuită a regiunii inundabile. Aceste creşteri sînt provocate de topirea zăpezilor în vastul basen al Dunării şi ţin de ordinar din Martie până în Iunie. In anii ploioşi, cum a fost 1897, creşterile sînt extraordinare din cauză că basenul de alimentare al fluviului este enorm. Dunărea are, în adevăr, un curs de 2.850 km. şi afluenţii săi drenează o suprafaţă de 817.000 km. pătraţi, suprafaţă de 7 ori mai mare ca Romînia, încît creşterile nu atîrnă atît de precipitaţiile din ţara noastră, cît mai cu samă de cele din regiunea Dravei, Savei şi mai ales a Tisei, care, singură, drenează o suprafaţă de 157.186 km. p.. In 1897, prin Iunie, apele au crescut cu 8.50 m. la Turnul-Severin, cu 6.44 m. la Galaţi, deasupra etiajului.

Creşterile mici ale apelor Dunărei alimentează bălţile prin gîrlele de comunicaţie; creşterile mari se întind peste toată zona inundabilă, zona în care pe timpul „apelor mici" se fac culturi de cereale de o neînchipuită productivitate.

Dacă cultura cerealelor nu se poate face până la sfîrșitul lui Mai, terenul încă produce ceva fînețe sau poate servi ca pășune, însă venitul la hectar e foarte mic.

In anii cînd apele sînt mari și rămîn multă vreme pe terenurile inundate, această regiune a Dunărei asigură o extraordinară bogăție de pește. Căci peștele găsește cu atît mai bune condițiuni de desvoltare și de hrană cu cît suprafața apei e mai întinsă. El n'are nevoe de apă adîncă decît iarna, în timpul înghețurilor; cîtă vreme apa nu e înghețată și mai ales în cursul verii în apele puțin adînci se desvoltă o mulțime de plante și o lume întreagă de microorganisme, favorizate de pătrunderea razelor solare. Cu cît terenul inundat a fost mai bogat în materii vegetale în descompunere, cu atît în ape foiesc mai multe microorganisme, cu atît găsesc și peștii mai multă hrană; de aceia în unele țări, în care se face piscicultură rațională, se îngrașă terenul înnainte de a-l inunda.

Incă o condițiune ce asigură o mare producțiune de pește este ca terenul inundat să se scurgă toamna, pentru ca înghețul de iarnă să distrugă acizii și huminele terenului. La noi această cerință, cași celelalte de altfel, e îndeplinită în mod natural.

Dacă aceste condițiuni sînt îndeplinite, un pui de crap de doi ani, cu o greutate de jumătate chilogram primăvara, ajunge la un chilogram și jumătate toamna, deci o producție de 200 la sută.

„Producția pescăriilor crește în proporție directă cu suprafața de teren inundată; cu cît apele sînt mai mari și acopăr suprafețe mai întinse și cu cît durata creșterilor ține mai mult, cu atît și producția e mai mare".

*

Zona inundabilă a Dunărei este compusă din *bălți mari (permanente) gîrle* și *stuhării*, bălți mai mici și *japșe* (jepci), băltoace (care în cei mai mulți ani sacă în timpul verii), *terenuri joase ușor inundabile* și terenuri mai înnalte care nu se inundă decît atunci cînd apele se revarsă peste maluri, și în fine grinduri înnalte.

In Deltă predomină bălțile mari, permanente, căci enormele suprafețe acoperite cu stuhării nu sînt cum s'ar crede gîrle și băltoace, ci lacuri mari, cu apă adîncă, dar mascate de podișuri întinse, groase de cîte un metru, formate din tulpinele tîrîtoare de stuh. Aceste insule plutitoare, prinse în genere cu o lature de mal, constitue o formațiune specială Deltei Dunărei și e cunoscut subt numele de *plaur*. Pe el se găsește și ceva humus, încît se pot desvolta cu ușurință ramurile aeriene ale stuhului, ce formează acea vegetațiune abondentă, acele păduri de stuh care pare că cresc din pămînt, din teren, și nu din plaurul plutitor.

Bălțile mari permanente din lungul Dunărei sînt unele izolate, altele grupate pe anume insule formate în albia fluviului (cum sînt insula Borcei, insula Brăilei); în ele se adună peștele mai cu samă iarna, cînd în apele mici e amenințat de îngheț. Aceste bălți mari, împreună cu gîrlele, jepcile și terenurile de inundație colaborează pentru a asigura o mare producțiune de pește, cea mai mare din toată Europa.

Părțile nesupuse continuu inundării pot produce venituri constante prin pădurile de salcie, care se desvoltă repede, precum și prin exploatarea stuhului, care dă o bună celuloză pentru fabricarea hîrtiei.

Pe lîngă foloasele directe, bălțile din regiunea Dunării joacă un rol considerabil în păstrarea umidității atmosferice asigurînd o mai frecventă cădere a ploilor. Vînturile care suflă dinspre baltă sînt totdeauna aducătoare de ploi. Cu cît suprafața apelor e mai mare cu atît evaporările sînt mai abondente, cu atît și perspectiva unor noi precipitațiuni este mai posibilă. Bălțile contribue prin urmare la îndulcirea climatului, îndeplinind rolul pe care l-au îndeplinit altă dată pădurile, pe care le-am dat în exploatare cu atîta nechibzuință, încît de pe urma golirii munților se pot înregistra în fiecare an pagube de milioane.

„A seca bălțile sau a micșora chiar suprafața lor, fără a le înlocui cu alte isvoare de umiditate cel puțin egale cu ele, ar fi a se produce un dezechilibru în economia naturii, care ar avea efecte foarte periculoase atît pentru viitorul agriculturii cît și în general pentru clima acestor regiuni și a tot ce depinde de dînsa".

Bălțile mai joacă un rol enorm în regularea cursului fluviului, a cărui debit variază foarte mult dela un timp la altul. Dunărea varsă în mare în timp normal cam vre-o 2.000 mc. pe secundă; în timpul creșterilor mari debitul se urcă până la 28.000 m. c. pe secundă; viteza obișnuită a apelor e de 0.31 m. pe secundă; în timpul creșterilor ajungînd până la 1.65 pe secundă. Cum se vede deosebiri enorme, care nu pot rămînea fără efecte considerabile, lucru lesne de înțeles, mai ales ținînd samă că gurile Dunărei sînt în bună parte iezite de bancuri de năsip. Scurgerea repede a unei masse enorme de apă, cum e în timpul marilor creșteri, se face cu foarte mare greutate, ceia ce explică dezastrele din Iunie 1897 și din toamna anului trecut.

Să ne închipuim că s'ar pune în practică ideia unora de a restrînge regiunea inundabilă prin un dig făcut cît mai aproape de fluviu. Această lucrare ar fi un dezastru, cum dovedesc de altfel marile lucrări făcute pe malurile rîului Po (Pad) în Italia; și indiguirea fluviului Tisa.

Prin o asemene indiguire: 1. S'ar lăsa în apropiere de fluviu o fâșie de teren, absolut neproductivă (în lungul Tisei se pierd așa 200.000 ha.); 2. Producția peștelui ar scădea la a suta parte din ce este azi (ex. Tisa). 3. Digurile n'ar garanta pe vecie terenurile din dărătul lor, ci ele ar da loc la o schimbare în nivelul fluviului, care ar fi urmată de consecințe dezastruoase. Concluziile sînt trase, cum am mai spus, din rezultatele lucrărilor de această natură făcute de alții. Padul, de pildă, și-a ridicat patul cu mai mult de 5 metri și jum. din secolul al 15-lea până azi. Aceasta se datorește împrejurării că fluviul, împiedicat de a-și depune nămolul pe maluri, îl depune în albie și apele cresc mult mai mult ca altădată și nu rareori rup digurile ce au ajuns insuficiente.

Alt neajuns e că apele ridicate mai mult decît atunci cînd aveau acces peste maluri, se infiltrează prin diguri, pătrund în regiunea inundabilă de altă dată și, ne mai putîndu-se retrage odată cu scăderea fluviului, vor transforma regiunile apărate (!) în adevărate mocirle.

In fine, alt neajuns: fertilitatea fenomenală a terenurilor inundabile ar scădea, fiind lipsite de nămolul fin, lăsat de ape, și care dă zonei inundabile a Dunărei aproape valoarea văei Nilului.

Bălțile mari și mici joacă încă un rol binefăcător, acumulînd o mare parte din apele aduse de Dunăre în timpul creșterilor violente, alimentînd în schimb ele Dunărea cînd nivelul ei se coboară repede. Bălțile sînt, prin urmare, adevărate supape de siguranță.

„Sistemul de ameliorațiuni pe care-l vom aplica zonei inundabile a Dunărei ar putea din acest punct de vedere fi numai acel care va tinde să mențîe acoperită cu apă o suprafață de teren cel puțin egală cu suprafața actuală a bălților Dunărei".

II

Cum se pot pune în valoare aceste terenuri.—Au fost igieniști care au susținut că terenurile băltoase sînt clocitorile pentru desvoltarea țînțarilor purtători de malaria. Această părere e cu totul nesprijinită de fapte. Țînțarii nu se pot desvolta în bălți unde se produc valuri, ci în smîrcuri, șanțuri etc..

Sînt oameni politici care susțin că regiunea inundabilă și Delta Dunărei trebue săcate pentru a deveni „grînarele Europei". Ei nu cunosc de fel condițiunile reale în care se află regiunea și imposibilitatea de a se realiza o asemene idee.

Din cele expuse mai sus se înțălege că „secarea" regiunii inundabile nu este o soluțiune și nu merită a fi luată în discuțiune.

Pentru a nu întreprinde o luptă, condamnată la neizbîndă, cu forțele naturii, trebue să urmăm învățămintele ei. Așa cum sînt azi aceste terenuri produc alternativ cînd foarte mult pește, cînd foarte bogate culturi de cereale. De aceia, oricare ar fi modalitatea practică a ameliorării, în principiu trebue să asigure rotația pisciculturii cu agricultura pe același teren.

„Modul cum se va aplica acest sistem depinde de sigur înnainte de toate de condițiunile speciale ale fiecărei regiuni în parte. In linii cu totul generale însă lucrările ce ar urma a se face pe aceste terenuri ar fi următoarele:

1. De a le încunjura din toate părțile pe unde poate veni apa cu diguri insubmersibile, fie pentru a le feri de apă, fie din contra, pentru a putea păstra apa pe ele în tot timpul anului cînd vom avea nevoe de ea.

Asemene lucrări însă pentru a fi rentabile, trebue să se facă pe suprafețe întinse, căci dacă s'ar indigui de jur împrejur fiecare proprietate cheltuelile ar fi cu mult mai mari decît valoarea pămîntului cîștigat.

Pentru aceste lucrări trebue dar făcut abstracție de limitele proprietăților între ele și digurile transversale trebuesc așezate după cum o indică mai bine configurația terenului, profitîndu-se cît mai mult și de diferințele de nivel, spre a avea astfel cît mai puțină construcție de dig posibilă.

2. După ce vom fi încunjurat astfel cu diguri insubmersibile o suprafață de teren cît mai mare—d. ex. de 12.000 hectare—formînd un *„polder"* va trebui apoi printr'o serie de diguri transversale, perpendiculare pe digul dela Dunăre, să împărțim polderul principal într'o serie de *polderuri secundare* sau „basene", de exemplu în 3 sau 4 basene de cîte 3 sau 4000 hect. fiecare.

3. Fiecare din aceste polderuri secundare va trebui să fie astfel amenajat, încît, după voința noastră, să poată fi inundat lăsîndu-se în timpul creșterilor Dunărei să intre în ele cantitatea de apă de care vom avea nevoe. Cu modul acesta, după unul sau mai mulți ani, cîte unul din cele 4 polderuri secundare va putea fi utilizat alternativ pentru piscicultură, iar celelalte pentru producțiunea agricolă [1]; astfel într'o serie de ani fiecare din aceste polderuri secundare va fi pe rînd inundat, stînd un an subt apă și îngrășat treptat prin aluviunile aduse de inundațiuni și prin materiile organice provenite din cultura peștelui.

4. Polderurile secundare trebue să fie legate între ele printr'un canal comun, care să poată conduce apa dela basenul inundat, în care am înmagazinat apă suficientă în timpul creșterilor de primăvară, la celelalte basenuri în care se fac culturi agricole, spre a servi astfel la irigațiunea lor. Acest canal interior trebue dar să fie prevăzut în dreptul fiecărui polder secundar cu cîte un conduct cu stăvilar, spre a putea lăsa prin el să curgă sau să oprim apa după cum vom avea nevoe.

5. In interiorul polderurilor secundare se vor putea face în urmă toate amenajările și instalațiunile necesare în vederea diferitelor feluri de culturi, pe care vom voi să le facem, cît și în vederea ameliorațiunii solului prin irigațiune, drenaj, etc.

In figura schematică de mai jos am încercat să schițez modul cum ar trebui amenajat un teren pentru a putea fi pus în valoare prin sistemul rotativ cu culturi alternante, pe care le-am descris aici" (pag. 249 și urm.).

In Delta Dunărei nu poate fi vorba de secare. Se vor pune în valoare bălțile prin mici lucrări hidrotecnice, se va asigura buna exploatare a stuhăriilor și pădurilor, iar pentru a coloniza Delta se vor feri de inundațiuni grindurile, asigurînd pe acestea desvoltarea permanentă a agriculturii cu felurile ei ramuri.

*

Statul fiind cel mai mare proprietar și fiind în măsură să vegheze

1) O cultură foarte productivă ar fi cea de orez, încercată cu succes la Foltești (jud. Covurlui) și la Gruia.

de aproape chiar dela început asupra bunului mers şi desvoltării lucrărilor care să salveze această sursă naturală de bogăţie în viitor, are datoria să intervină cu toată puterea şi autoritatea sa în această chestiune.

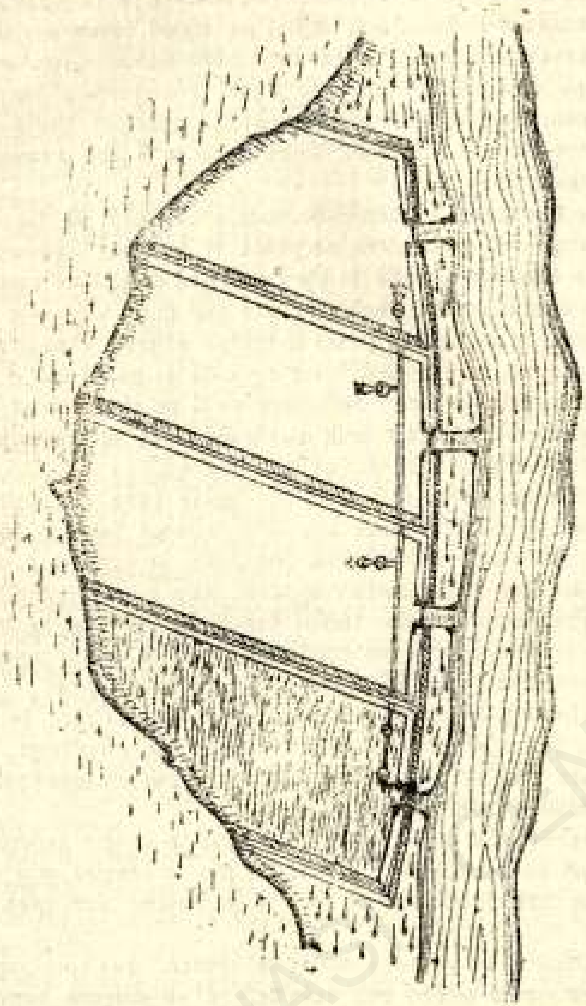

Figura schematică arătînd modul de amenajare a unui teren inundabil pentru a fi pus în valoare prin sistemul rotaţie al culturilor alternante. (Agricultură combinată cu Piscicultură).

Prima datorie era ca să ia asupra-şi cheltuelile necesare unui studiu amănunţit,—lucru ce s'a şi făcut prin înfiinţarea serviciului de ameliorări funciare,—apoi găsind mijloacele de a obliga pe toţi proprietarii interesaţi să contribue împreună cu statul la lucrările de îndiguire, înlesnindu-le creditele cuvenite.

*

Măsurile propuse de d. dr. Antipa sînt cu atît mai justificate cu cît serviciul pescăriilor, condus de d-sa, prin mici lucrări de ameliorare

fie a bălţilor, fie a terenurilor inundabile, a reuşit să sporească veniturile statului dela 740.000 cît era cu 14 ani în urmă la 5.000.000 lei în 1909.

Profitînd de studiile făcute până acum, folosindu-ne de experienţa altor ţări, în particular de experienţa Ungariei care deplînge uşurinţa cu care s'a procedat la îndiguirea Tisei; urmărind cu tot interesul studiile de amănunt ale oamenilor speciali şi adoptînd numai acele păreri care nu se abat dela principii aşa de judicios formulate, cum sînt în lucrarea mai sus rezumată, vom avea bucuria—dacă nu noi, urmaşii noştri—de a fi păstrat şi sporit chiar una din bogăţiile naturale ale ţării, după ce am risipit cu atîta nepricepere pe altele.

T. A. Bădărău

SHAKESPEARE

Visul unei nopţi de vară

ACTUL AL DOILEA

O poiană lingă Atena.

In fund un drum povirnit din care coboară două poteci, una spre dreapta, alta spre stinga. La mijloc, in stinga, un tăpşan mic, umbrit de tufe inflorite, unde adoarme Titania şi e fermecată cu buruiana dragostei de Oberon. Noapte. Palide dungi de raze lunare printre frunzele copacilor. Stele. Luminiţe rătăcitoare. Fâşii de neguri plutitoare. Licurici.

Scena intăia

Puck. O zină, din cealaltă parte.

Puck (din stinga)

Hei, spiriduş! Unde te duci?

Zina

Peste văi, colini,
Mărăcini, hirtoape,
Ţarcuri şi grădini,
Prin foc şi prin ape,
Trec plutind şi 'ntrec în zbor
Globul lunii plutitor,
Şi stropesc cu rouă rece
Cercurile ce le lasă
Doamna zinelor cind trece
Peste iarba de mătasă,
Cu-ale sale jupiniţe

Care-s naltele crăiţe...
Pe-ale lor fuste-aurite
Tu zăreşti aceste pete,
Sint rubinuri, favorite
Ale gingaşelor fete,
Pete care cu parfumul
Lor îmbălsămează drumul...
Dar merg să string vre-o cîţiva stropi de rouă,
S'anin de orice floare-o perlă nouă.
Cobold greoiu, te las, că iată vine
Crăiasa mea cu-alaiul ei de zine...

Puck

Şi Craiul meu doreşte, mi se pare,
Să dea aci, la noapte, o serbare.
Fereşte-ţi pe stăpina ta s'o vadă;
Căci Oberon e prea pornit pe sfadă
Şi dornic e de răzbunare Craiul,
Fiindcă ea tîrăşte cu alaiul,
Ca paj, pe-un drăgălaş prunc dolofan,
Răpit dela un rege indian.
Prunc de furat mai scump ea n'a avut,
Şi Oberon, gelosul, ar fi vrut
Să-l aibă printre scutierii săi,
Să-l poarte la vînat, prin munţi şi văi...
Ear ea nu vrea cu nici un preţ să-l piardă,
Cu flori îl încunună şi-l dezmiardă
Şi zi şi noapte 'n preajmă-i vrea să-l ţină...
Acum, de se 'ntîlnesc la vre-o fîntînă,
Subt licărul de stele, în dumbravă,
Sau în hăţiş, s'apucă de gîlceavă
Şi se sfădesc şi hojma se defaimă
Că bieţii silfi s'ascund prin ghimpi de spaimă...

Zina

Sau mutra şi făptura ta mă 'nşală,
Sau dacă-mi dau eu bine socoteală
Eşti duhul hîtru căruia îi spun
Cei ce te ştiu „Robin-băiatul-bun".
Nu eşti tu cel ce vîri pe fete 'n boale,
Şi noaptea furi smîntîna de pe oale,

Te-ascunzi în ițe și încurci urzeala,
Faci morile să umble alandala?
Tot tu împiedici untul să s'aleagă,
Că biata gospodină ziua 'ntreagă
Asudă înzadar și unt nu iese;
Strici vinurile care fierb, și-adese
Inșeli pe călător și rîzi de el,
Pe-acel-ce-ți zice însă „Prichindel"
Sau „micul Puck"—pe-acela tu-l slujești
Și chiar i-aduci noroc... Așa-i că ești
„Robin-băiatul-bun"...?

Puck

E-adevărat.
Sînt vagabondul duh neastîmpărat
Al nopții, ce cu pozne de bufon
Adesea-l fac să rîdă pe-Oberon,
Cînd nechezînd ca iepele, atrag
Pe harmasarul brudnic în huceag.
Ades mă fac că-s măr copt în cuptorul
Cumetrei, și cînd vrea să ia ulciorul
Să bee, eu de nasul ei m'anin
Și alul curge 'n veștedul ei sin...
Ades cea mai sfătoasă din bunici,
Cînd e rugată de nepoții mici,
Să spue-un basm, mă ia drept scăunel
Cu trei picioare:—vrea să stea pe el,
Atunci alunec; baba se trezește
Jos, pe podele, blăstămă, tușește;
Iar toți ceilalți fac haz, se țin de șale
De rîs, pufnesc, strănută în basmale
Și jură că de cînd sînt ei pe lume
N'au pomenit așa poznașe glume!
Dar uite-l pe-Oberon. Adio, zînă!

Zîna

Ah, uite și pe mîndra mea stăpînă!
O, dacă n'ar zări-o craiul tău!...

Scena doua

Oberon (Intră cu alaiul său prin dreapta).
Titania (Cu al ei, din stînga).

Oberon

Aici, pe lună, ne 'ntîlnim cam rău,
Titanio, semeațo!

Titania

Oberon!
Gelosul! Haidem, zîne, să fugim:
Jurată sînt să ocolesc pe veci
Tovărășia și-așternutul său.

Oberon

Nesocotito! Te grăbești să pleci?
Ce? Nu mai sînt eu oare soțul tău?

Titania

Atunci eu s'ar cădea să-ți fiu soția:
Dar știm că, părăsind împărăția,
Tu zile 'ntregi, subt chipul lui Corin,
Cîntași pe fluer versuri de amor
Culcat pe al Philidei sîn de crin.
De ce te 'ntorci acum cu-atîta zor
Din ale Indii plaiuri depărtate?
Ori pentru mîndra amazoană poate,
Războinica-ți ibovnică 'ngîmfată
Ce să mărită cu Theseu, și vii
S'aduci belșug în căsnicia lor?

Oberon

Mai îndrăznești, Titanio, să-mi faci
Mustrări că sînt iubit de Hippolyta,
Cînd știm ce mult tu pe Theseu îl placi?
Nu tu l-ai smuls pe-o noapte înstelată
De lîngă Perigenia 'nșelată
De el? Și, spune, cine l-a făcut
Să-și calce jurămîntul dat Egleei
Și Adriadnei, și-Antiopei,—spune!

Titania

Păreri și născociri de om gelos!
Din toiul verii nu ne-am mai văzut
In văi, in lunci, in huciuri, la izvoare,
Și nici pe țărmul nisipos de mare,
Să ne jucăm zburdalnicele hore
La șueratul harfelor sonore
Eoliane,—fără ca deodată
Tu să nu vii cu certurile tale,
Să nu ne tulburi veselia toată...
De-aceia, minios pesemne, vîntul
Că n'ascultăm la ariile sale,
Sorbi din ape neguri otrăvite
Care-au făcut, acoperind pămîntul,
Și cele mai nepricopsite gîrle
Să rupă malul și să se azvîrle
Din albia umflată de trufie...
Zădarnic boii îndurat-au jugul,
Zădarnic omul asudă cu plugul,
Căci grîul verde putrezi 'n cîmpie
Pân'ce să prindă spic, și e pustie
Pășunea, corbii 'n cete nesfîrșite
S'abat pe cîmpul plin de moarte vite...
Popicele în glod zac îngropate,
Potecile sînt părăsite toate
Prin lunci, prin luminișuri, prin poiene
De nu le mai cunoști din buruiene.
Și'n nopți de iarnă nu s'aud povești
Prin case, nici colinde la ferești
Și nimeni la petreceri nu se 'ndeamnă...
De-aceia luna, peste ape doamnă,
Umplu văzduhul, palidă de ciudă,
Cu ceață 'mprăștiind răceală udă;
Și timpurile anului se 'ntoarnă
Anapoda pe crug: căci alba iarnă
Sărută roșii roze parfumate;
Pe capul nins, de tîmplele 'mbrumate
Ale lui Crivăț, spînzură-o tiară
De ghiocei... Zglobia primăvară,
Senina vară, toamna 'mbelșugată,
Zgîrcita iarnă,—își schimbară toate

Veșmintul... Lumea 'ncearcă 'nspăimîntată
Să le cunoască, însă nu mai poate
Nici după roade, nici după culoare.
Și-acest noian de zăpăceli și rele
De unde crezi că izvorăște oare?
Din certurile noastre, da, din ele,
Noi sîntem vinovați de toate cele...

Oberon

Indreaptă-le, că-ți stă doar în putere!
De ce-l jignești pe Oberon? Ce-i cere
Titaniei? Nimic, decît să-i dea
Un prunc pierdut, pe care dînsul vrea
Să-l facă paj de-onoare-al curții sale.

Titania

Cît despre asta, Oberon, nici ale
Impărăției zînelor comori
Nu-mi pot plăti pe-acest copil din flori.
Cu maică-sa eram cași o soră,
Și-ades în parfumata atmosferă
A Indiilor, ședeam cu ea culcată
Pe galbenul nisip al lui Neptun...
Stam, și privind ades cum dela maluri
Corăbii grele se 'mbarcau pe valuri,
Făceam mult haz de albele vîntrele
De vînt umflate, ce păreau că-s grele:
Atunci și ea să 'nnoate începea,
Cu pîntecu-i rotund, făcînd ca ele—
(Căci chiar p'atunci era și dînsa grea
Cu pajul meu de azi)... Dar, muritoare,
Muri în ceasul chiar cînd l-a născut.
De dragul ei, l-am luat și l-am crescut
Pe-acest copil, și tot de dragul ei
Nu-l dau, că-mi este drag ca ochii mei!

Oberon

Cît stai pe-aceste locuri?

Titania

Știu și eu?

Plec poate după nunta lui Theseu.
De vreai să facem hora împreună,
Și să ne vezi cum dănțuim în lună,
Rămii cu noi; de nu,—atît mai bine...

Oberon

Să-mi dai copilu 'ntăiu,—și viu cu tine...

Titania

Nu-l dau pe toată 'mpărăția ta!
Să mergem, zine. Că, dac'am mai sta,
S'ar face sfadă.

(Titania cu suita ei pleacă.)

Scena a treia

Oberon, apoi *Puck*

Oberon

Caută-ți de cale!
Dar nu vei părăsi această vale
Mai înnainte de-a'mi plăti ocara
Ce mi-ai făcut-o... Vino, dragă Puck,
Ți-aduci aminte tu de ziua cînd
Stam noi pe-un promotoriu,—și cîntînd
Veni acea sirenă pe-un delfin,
Un cîntec dulce și așa de lin,
Că amuți războinica fanfară
A mării, și, desprinși, alunecară
Vre-o doi luceferi din înnaltul zării
Spre-a asculta cum cîntă fata mării?

Puck

Mi-aduc aminte.

Oberon

Tot atunci văzui
(Tu nu puteai să-l vezi) cu arcul lui
Pe-Amor zburînd între pămînt și lună,
Țintind cu ochiul ager pe-o frumoasă
Vestală ce'n apus ședea pe-un tron.

Și, cum întinse arcul, Cupidon
Putea răni cu sprintena-i săgeată
Un milion de inimi dintr'odată;
In casta rază-a lunii umezi însă
Văzui săgeata lui de pară stinsă
Și fata de 'mpărat trecu senină
Ca o fecioară candidă, străină
De dragoste... Dar eu atunci văzui
In care loc pică săgeata lui:
Căzu 'n apus, pe-o mică buruiană,
Cu albe flori, dar de-a săgeții rană
De-atuncea roșii... Fetele, la țară,
Ii zic „năvalnic". Du-te așa dară
Și adă-mi-o. Ți-am aratat-o-odată.
De picuri, la bărbați sau la femei,
Pe ochii lor închiși, cînd somnu-i fură
Un strop din sucul fermecat al ei,
Se'ndrăgostesc de cea dintăi făptură
Pe care-o văd cînd se trezesc din somn...
Aleargă dar, și adă-mi buruiana
Și fii 'nnapoi, pân'ce Leviatanul
Innoată preț de-o leghe... Haide, du-te!

Puck

Incing pămîntu 'n treizeci de minute!

(Puck ese; se crede zburînd în adîncime, dela dreapta spre stînga).

Scena a patra

Oberon (singur)

Avînd această buruiană, cînd
Titania adoarme, umezesc
Pleopele-i c'un strop din sucul ei,
Și-orice 'ntîlnește-apoi cînd se deșteaptă
(De-ai fi un leu, un lup, un urs, un taur,
Un cimpanzeu sau un balaur)
Și-l urmărește-aprinsă de iubire
Și până cînd o fac să-și vină 'n fire
(Ceia-ce pot cu-o altă buruiană)

O vom sili să-mi dea pe pajul ei...
Dar cine vine?... Nevăzut, cum sînt,
Voiu sta puțin s'aud cam ce-au să-și spună.
(Intră Demetrius și Helena din dreapta).

Scena a cincea

Demetrius, Helena, Oberon

Demetrius

Nu te iubesc, dă-mi pace, unde sînt
Lysander și Hermia cea frumoasă?
L-aș omorî, că dînsa mă omoară.
Tu m'ai vestit de fuga lor aci,
Eu am venit să caut pe Hermia
Și n'o găsesc.. Ascultă-mă și pleacă!
Nu-mi mai ațîne calea!

Helena

Tu m'atragi,
Magnet fără de milă!

Demetrius

Eu te-atrag?
Mă port frumos cu tine? Nu ți-am spus
Că nu-mi ești dragă, nici nu poți să-mi fii?

Helena

Și chiar de-aceia-mi ești așa de drag!

Demetrius

Cuminte e din partea unei fete
Să părăsească peste noapte-Atena
Urmînd pe-un tînăr care n'o iubește,
Și să-și încreadă relelor povețe,
Ispitelor nocturne-ale-unui lac
Pustiu, comoara fericirii sale?

Helena

Mă apără chiar scutul cinstei tale
Și nu e pentru mine noapte cînd
Văd ochii tăi, de-aceia eu nu cred
Că-i noapte, nici pustiu în jurul meu

Nu e aici ființa ta cea dragă
Ce pentru mine este lumea 'ntreagă?
Nu-s singură, nici părăsită nu-s,
Căci lumea'ntreagă-asupra mea veghează!

Demetrius

Mă duc, m'ascund în feredă. Te las
In voia fiarelor...

Helena

Ești mai hain
Decît o fiară! Du-te și mă lasă,
Dar fabula atunci pe dos se 'ntoarce,
Apollo, fuge, Daphne-l urmărește;
Vulturul e gonit de porumbiță;
Sfioasa ciută-aleargă după tigru...

Demetrius

Nu mai te-ascult. Dă-mi voe să mă duc.
De te mai ții de mine, sînt în stare
Să-ți fac vre-un rău...

Helena

Atunci te-aș urmări,
Făcînd din iadul meu un paradis;
Acesta mi-este cel din urmă vis:
De mîna celui drag să pot muri!
(Amîndoi ies prin stînga).

Scena a șesea

Oberon, apoi *Puck*

Oberon

Mergi, nimfă 'n pace! Lasă-l tu pe mine!
Nu va ieși din codru pân' voiu face
Ca tu să fugi de ei, el după tine!

Puck (Vine din adîncime 'n stînga cu o floare mare, roșie)

Oberon

Bine-ai venit, hai-hui? Adus-ai floarea?

Puck

Da, iat-o!

Oberoon

Dă-mi-o rogu-te încoace.
Cunosc un loc ferit și singuratec,
Plin de mireasma cimbrului sălbatec
Și unde cresc crăițele înnalte
Și viorica cea tremurătoare,
E-umbrit de rug cu 'ntunecată floare,
De trandafiri mușcați și lăuruscă.
Aicea, legănată lin de zine,
In cuibu-i parfumat de flori, îi place
Titaniei să doarmă 'n nopți senine;
Aici își lasă smălțuita piele
Șopîrla, straiu destul de larg să 'mbrace
Pe-oricare dintre zinele acele.
Aci voiu aștepta s'o ung pe gene
C'un strop din sucul astei buruiene,
Umplîndu-i ochii ei cu fel de fel
De năluciri nebune. Ia din el
Și tu un strop, și cată prin poiană
Păn'ce 'ntîlnești o mîndră-ateniană
De-un tînăr atenian înnamorată,
De care el vrea cu-orice preț să scape.
Mergi, și cînd doarme, unge-l pe pleoape
Cu buruiana-aceasta fermecată.
Dar să purcezi cu-atîta iscusință
Incît, firește, cea dintăi ființă
Pe care-o va zări, să fie ea.
Il vei cunoaște după 'mbrăcămintea
Lui de-atenian. Fă tot ce-ți spun, așa
Ca el de dragul ei să-și piardă mintea,
Precum ea și-o pierdu de dragul lui...
Mă vei găsi aici mai înnaintea
Cîntatului. Mergi dar și ia aminte!

Puck

Stăpînul meu feeric, vorba ta
Se va 'mplini aidoma cum spui!
(Oberon se ascunde 'n dreapta 'n față și stă la pîndă).

Scena a șaptea

Titania, Zine, Oberon

Titania (Vine cu'zînele ei din fund, în stînga).
Acuma, zîne, cîntecul și hora!
Și toate-apoi la rostul tuturora!
Voi, curățați de vierme tot bobocul
De trandafiri; voi prindeți lilieci
Și smulgeți-le aripele de piele
Croind rochițe pentru silfi din ele!
Goniți, voi, huhurezul nopții reci
Al cărui caier trist ne strică jocul!
Și-acuma legănați-mă domol
In cîntecele voastre. Păn' mă scol
La muncă! Și lăsați-mă să dorm!
(Se culcă pe tăpșanul din stînga, subt umbrar).

Cîntec

Intăia zînă

Șerpi vărgați, țepoși arici,
Salamandre verzi, plecați!
Doamna noastră doarme-aici,
Nu cumva s'o tulburați!

Corul

Hai, privighetore 'n cor
Să-i cîntăm încetișor!
Hai, luia-lui! Dormi ușor!
Fie lin,
Lin somnul tău
Și apărat de ceasul rău!
Adormi ușor cu lui-luia-lui!

A doua zînă

Voi, bondari, țînțari ușori,
Negri cărăbuși, tăceți!
Voi paianjeni țesetori,
Mergeți, țeseți unde vreți!

Corul

Hai privighetoare 'n cor
Să-i cîntăm încetișor!

Hai luia-lui! Dormi ușor!
Fie lin,
Lin somnul tău
Și-apărat de ceasul rău
Adormi ușor cu lui-luia-lui!

Intăia zînă

Toate-s bine! Haidem copii!
Una stea de pază aci!

(Zinele se duc și dispar în fund. Titania doarme in stinga, in față.)

Oberon

(Iese din ascunzătoarea lui, și apropie de Titania, apăsind floarea pe pleoapele ei)

Cînd din somn vei tresări
Să 'ndrăgești ce vei găsi:
Tigru, leopard, motan,
Urs mistreț ori șobolan,
Cît de prost ar fi și-oricît
De sălbatec și urît,
Drag să ți pice, cum îl vezi
Și de dragul lui s'oftezi.

(Pleacă rizind prin stinga, in fund. Intră Lysander și Hermia).

Scena a opta

Lysander, Hermia, Titania

Lysander

Ai obosit de-atît amar de drum
Și eu pierdui, iubito, drept spunînd,
Cărarea noastră. Toate dorm acum.
Să poposim și noi, aci 'n pădure
Și să lăsăm, Hermio, până cînd
Se face ziuă, somnul să ne fure.

Hermia

Lysander dragă, fie-așa cum zici.
Eu mi-am ales culcușul meu aici
Pe-acest răzor... Tu, unde-ți vei așterne?

Lysander

Aceste flori ne vor sluji de perne:
O inimă, un pat și o credință!

Hermia

O, nu, Lysander! Nu e cu putință:
De ții la mine, să dormim răzleți!

Lysander

Nu bănui 'nțelesul vorbei mele.
Amorul se rostește-așa cum știe.
Vroiam să spun, iubita mea Hermie,
Că inimele noastre-s între ele
Unite, că e una-a lor credință
Făcînd din noi o singură ființă.
Deci lasă-mă alături să mă 'ntind
Că nu mă 'ntind prea mult, și nu te mint.

Hermia

O, ce drăguț împărechezi cuvinte!
Aș fi nebună de-aș fi vrut să spun
Măcar o clipă că Lysander minte!
Dar, scump Lysander, fii așa de bun
Din dragoste, ca și din curtenie,
Treci mai departe, dar nu mai departe
Decît o bună creștere desparte
Pe-un seț de viitoarea lui soție...
Adio, drag Lysander, noapte bună!
Dea cerul ca iubirea-ți să n'apună
Decît cînd scumpa-ți viață va apune...

Lysander

Innalț și eu aceiași rugăciune:
O, dee-ți somnul toată tihna lui!

Hermia

Ba nu, ci să păstreze jumătate
Și pentru ochii prietenului care
Imi face mie-asemenea urare!

(Amindoi se culcă și adorm.)

Scena a noua

Cei dinainte, Puck

Puck (intră prin fund, în stînga.)

Prin pădure, peste tot,
Am umblat şi n'am găsit
Pe-Atenianu-afurisit
Pe ai cărui ochi să pot
Pune sucul cel vrăjit.
Noapte şi tăcere... Dar
Cine doarme-aci 'n umbrar?
Cel de care îmi vorbi
Oberon că n'ar iubi
Ticălosul, pe-Ateniana!
Şi dincoace doarme dulce
Şi nenorocita fată
Pe pămîntul ud şi rece!
Uite, n'a 'ndrăznit, sărmana,
Lîngă dînsul să se culce...
Gogomanule! voiu trece
Farmecul asupra ta,
Cînd te vei redeştepta,
Dragostea alunge-ți somnul
De pe ochi... Te vei trezi
Cînd eu nu mai sînt aci!
Chiar mă duc să-mi caut Domnul!
(Pleacă prin mijloc, în stînga. Intră Demetrius şi Helena, alergînd.)

Scena a zecea

Hermia, Helena, Demetrius, Titania

Helena

Opreşte-te, chiar dac'ar fi să mor
De mîna ta!

Demetrins

De ce mă urmăreşti?
Ți-am spus să pleci!

Helena

Vreai să mă părăseşti
Aci pe întuneric? O, fii bun!

Demetrius

Rămîi şi fă ce ştii! Atîta-ți spun!
(Pleacă prin drapta.)

Scena a unsprezecea

Hermia, Lysander, Helena

Helena

Ah, goana-aceasta-mi taie răsuflarea!
Oricît îl rog, de-a surda mi-e rugarea.
Dar unde-i Hermia? Ea-i fericită!
Ea n'are 'n ochi a dragostei ispită,
A dragostei ce-atrage... Ochii ei
Lucesc... De ce lucesc aşa de viu?
O, nu de focul lacrimelor, ştiu,
Că n'ar luci atunci mai viu ai mei?
Ce văd? Lysader la pămînt? E mort
Sau doarme? Nu zăresc nici rană,
Nici sînge... O, Lysander, de trăeşti,
Deşteaptă-te! Lysander!

Lysander (desmeticindu-se)

Inger sfînt!
Heleno, ah, ce străvezie eşti!
Cum toate se schimbară fără veste!
Văd inima-ți, o văd prin sînul tău!
Demetrius, ce face? Unde este?
Un nume-al unui om ce-i demn să cadă
Ca un mişel, străpuns de-această spadă!

Helena

O, taci, Lysander! Ce-l vorbeşti de rău!
Fiindcă lui, Hermia ta i-e dragă?
Tu totuşi ai iubirea ei întreagă!
Fii mulțămit!

Lysander

Să fiu, zici, mulțămit,
Că Hermia mă place ? Nu ! Mi-e silă
De timpul risipit cu-acea copilă !
Nu Hermia,—Heleno, tu mi-ești dragă !
Ce om ar sta la ginduri să n'aleagă
O porumbiță 'n locul unei cioare ?
Voința noastră minții se supune
Și mintea mea abia acum imi spune
Că tu ești cea mai demnă din fecioare.
Oricare rod își are vremea lui...
Eu, până azi, prea tinăr, nu avui
O minte coaptă... Simțurile mele
Sint azi desăvirșite, și prin ele,
Stăpină pe voință, mintea mea
Mă ingenunchiază azi in fața ta
Și 'n ochii tăi mă face să cetesc
Povești de-amor cum nu se mai găsesc
In cea mai mindră carte a iubirii !

Helena

Ah ! m'ați ursit, legi maștere-ale firii
Să fiu batjocorită cu orice preț ?
Vai, merit eu asemenea dispreț ?
Nu mi-e deajuns că nu pot căpăta
O vorbă bună, o privire-a lui,
Mă faci să 'ndur și ironia ta ?
Te las. Mărturisesc, nu m'așteptam:
Așa se poart'un cavaler de neam ?
Se poate ca o fată părăsită
De-amantul ei, să fie-așa jignită
Și luată 'n ris de-un alt bărbat ?
(Pleacă).

Scena a douăsprezecea

Hermia, Lysander, Titania

Lysander

Ea pleacă
Și n'a văzut pe Hermia. O, dacă

Nici eu n'aș mai vedea-o niciodată !
De-acum inchin Helenei tot ce firea
Mi-a hărăzit ca daruri, viața toată
Mi-o voiu jertfi să-i cuceresc iubirea !
(Pleacă pe urma Helenei).

Scena a treisprezecea.

Hermia

Vai, ajutor, Lysander ! Ajutor !
O, smulge acest șarpe 'ngrozitor,
O, fie-ți milă... Doamne, ce-am visat ?
Mă vezi ? De spaimă tremur toată incă !
Lysander dragă !... Se făcea că vine
Asupra mea un șarpe 'nfricoșat
Și că-mi cuprinde inima și-o mincă,
Iar tu privești surizător la mine,
La chinul morții 'n care eu mă zbat...
Lysander, unde ești ? Ce ?.. Ai plecat ?
M'ai părăsit, Lysander ?... Nu se poate !
Lysander dragă, te implor pe toate
Iubirile din lume !... Nu-mi răspunde ?
Atunci, da, m'a lăsat... s'a dus... dar unde ?
Se poate, vai, să-și calce el cuvintul ?
Merg să-mi găsesc iubitul sau mormintul !
(Aleargă căutind pe scenă și pe urmă pleacă prin fund in stinga.)

Traducere de **St. O. Iosif**

Mînăstirea Cetățuia

După ce ai lăsat în urmă gările Bîrnova și Ciurea și cobori spre Iași, șerpuind printre dealuri și printre vlăstărișuri, mi se pare că primul monument pe lîngă care treci, cu trenul— primul val împietrit și ascuțit spre ceruri, din frumoasa revărsare a capitalei Moldovei—este Mînăstirea Cetățuia. Am trecut de multe ori în sus și în jos pe lîngă Cetățuia, fără să am timp prielnic ca să cercetez în ce adîncuri ale istoriei și ale întîmplărilor Moldovei se înfig temeliile ei și care domn este fericitul și pururea pomenitul ei ctitor. Acum în urmă, într'o zi fără soare și cu orizonul vînăt ca orizonul mării, am urcat din Iași pînă sus la mînăstire. Din ziua aceia, ctitoria lui Gheorghe Duca s'a desprins pentru mine, din imaginea complicată, tulbure și fugară a Iașilor istorici, din ce în ce mai limpede și mi-a răsărit chemătoare, plină de interes, pe înnălțimea de miază-noapte a dealului Hlincea.

Am început să știu că multă vreme (pînă mai zilele trecute) această mînăstire era pustie. Numai odată pe an și anume în ziua de 29 Iunie, hramul bisericii, venia un preot din oraș și săvîrșa aici, în biserică, Sf. Liturghie, în cinstea Sfinților Apostoli Petru și Pavel. Incolo, sfîntul locaș era închis. In mînăstirea pustie nu veniau, afară de copiii hoinari, decît rari vizitatori, care zgîrieau cu briceagul ori scrieau cu cărbune, pe ziduri, pe bîrne și pe clopote, numele lor, altfel amenințate de uitare.

Mînăstirea Cetățuia, cetate adevărată, are un zid înconjurător, care odinioară trebue să fi fost neștirbit. Intrarea în cetate era cum este și astăzi pe subt turnul clopotniței. In mijloc, se înnalță biserica închinată Sfinților Apostoli, iar împrejurul bise-

ricii se găsesc, afară de niște chilii acum în lucru, două perechi de case și o construcție curioasă, pătrată, terminată cu o cupolă. Dintre cele două rînduri de case, unele spre miază-zi, altele spre miază-noapte de biserică, cele dintăi servesc de stăreție și de casă oficială, cele din urmă—în rînd cu chiliile neterminate— servesc de locuință provizorie celor vre-o zece monahi aflători azi în mînăstire. Chiliile ce se zidesc vor adăposti pe acești cuvioși părinți care au redeșteptat din pace adîncă ctitoria lui Gheorghe Duca și-au redat bisericii viața slujbei celei de obștie.

In anul 1842, luna Mai, Mînăstirea Cetățuia a fost cercetată de Alecu Russo, și pe cît se pare chiar de aici din mînăstire el a scris asupră-i, prietenului său Vasile Alcseandri, o scrisoare descriptivă. Scrisoarea aceasta, sau cel puțin începutul ei, s'a publicat, subt titlul *Palatul lui Duca Vodă*, în *Columna lui Traian*, an. V, no 1, 1874. Alecu Russo descrie cu exactitate casele dinspre Iași (unde stau azi monahii), dar trece foarte degrabă asupra casei celeilalte, aceia unde se găsește minunata *sală gotică*. El zice: „în stînga porții se înșiră niște case mari cu două rînduri, ce par a fi mai moderne — și care, adaog eu, sînt azi informe și ruinate, deși servesc drept trapeză și bucătărie—iar de acestea se ține un rînd de case vechi care au o sală lungăreață de-o frumoasă arhitectură. Proporțiile sînt bine chibzuite, iar mai cu seamă bolțile, de stil gotic, sînt demne de admirat. Subt ea se află pivnițe lungi, largi și trainice".

Această sală lungăreață—lăsînd la o parte biserica și frumusețile ei picturale, lăsînd la o parte sculpturile ei în piatră— este podoaba cea de mare preț a Mînăstirei Cetățuia. Se crede că această sală era, cum am zice astăzi, sala tronului. Alecu Russo nu insistă asupra caselor cu sala gotică; el descrie casa a doua, după părerea lui, casa de locuit a lui Gheorghe Duca —o descrie așa cum este: două odăi în stînga tindei, alte două în dreapta tindei. Dintre odăile din dreapta, cea din fund are vedere spre Iași. Aceasta ar fi fost odaia lui Duca Vodă. Dedesubtul ei este o hrubă, slab luminată, prin metereze, și despre care Alecu Russo crede că era iatacul Doamnei. Din odaia de deasupra cobori în acest iatac printr'o scară foarte strîmtă, scobită în zid. Intre odăile de deasupra și pivnițele de dedesubt mai sînt, în rînd cu iatacul Doamnei, niște tainițe, pe care eu unul le-am cercetat cu prilejul unei a doua treceri prin Mînăstirea Cetățuia.

Casa oficială are mai întăiu o odae boltită, apoi vine o tindă

şi din tindă dai în camera cea mare, unde stă în perete hrisovul amintitor reînnoirii acestei mînăstiri. Mai vin o cămăruţă dacă nu două şi la urmă minunata sală gotică. Boltitura acestei săli aminteşte florile de crin, iar columnele sălii par a fi lugerii acestor flori. Pe columne se răsfaţă iscăliturile şi datele--un alt soi de vegetaţie parazitară, care atacă şi îmbracă pietrele şi zidurile vechi, dar care, dacă a trecut multă vreme peste ea, ajunge din supărătoare, interesantă.

Aş fi dorit să găsesc asupra Mînăstirii Cetăţuia o monografie care să cuprindă descrierea ei, tîlcul arhitecturii ei, rostul şi viaţa ei la început, în sfîrşit evenimentele petrecute ori legate de ea în decursul celor 240 de ani, de cînd ghimpii ei de aramă înţeapă bolta cerului, aci spre miază-zi de Iaşi. Dar această monografie n'a fost scrisă până acum. Atunci am încercat să-mi caut, singur, drumul şi m'am apropiat cu sfială de altarul muzelor istoriei romîne. O, specialişti, iertaţi unui profan această cutezanţă! şi dacă, din întîmplare, articolul de faţă va cădea subt ochii vreunuia din voi, să se ştie bine că l-am scris fără nici-o pretenţiune şi că sînt foarte bucuros să primesc mai bună învăţătură. Mai mult. Aş dori ca aceste pagini ale mele, superficiale şi pur repetitoare, să îndemne pe cineva din voi la o lucrare temeinică.

*

Mînăstirea Cetăţuia a fost zidită de Duca Vodă cel bătrîn, care a domnit în Moldova în trei rînduri şi într'un rînd şi în Muntenia. In Moldova a domnit întâiu dela 1665—1666, cîteva luni de zile, a doua oară dela 1668 până în vara anului 1672, a treia oară din iarna anului 1678 până la 25 Decembrie 1683. Iar în Muntenia a domnit dela 1674 până la 1678.

Care este leatul ctitoriei lui Duca Vodă cel bătrîn, cu numele său întreg Gheorghe Duca (iar „cel bătrîn", spre deosebire de fiul său Constantin Duca, domn şi el, în Moldova, în două rînduri)? Nicolae Costin spune: 7180, iar dela Hristos 1672. Dar în pronaosul bisericii există un mormînt pe care stă săpat: Aici zace Doamna Maria, fata lui Io Duca Vodă, anul dela Hristos 1672, Septembrie 17. Pe lîngă aceasta, fericitul Melchisedec a găsit un orar care a fost dăruit Mînăstirii Cetăţuia de către Duca Vodă şi doamna sa Nastasia la 7177 (1668—1669). D. N. Iorga (*Inscripţii din Bisericile Romîniei*, vol. I, pag. 13,

no. VII) explică lucrurile astfel: Duca se sui în scaun a doua oară în Noembrie 1668... Lucrarea se începu încă în 1669... Ea se lucră în 1670 şi fu gata în 1671, toamna.—Aşa trebue să fie. Anul 1672 este anul inaugurării. In acest an, trecu prin Moldova sultanul Mohamed al IV-lea, pornit cu războiu împotriva Poloniei, căreia aproape fără nici o luptă îi luă Cameniţa. Sultanul îşi aşezase tabăra la Ţuţora şi deacolo venind la Iaşi—a doua oară—cercetă şi Mînăstirea Cetăţuia. „Şi iar, după aceia, au mai venit Împăratul în primblare şi s'au suit în deal la mînăstire, la Cetăţue, de au văzut-o, şi privind locul în toate părţile, şi iar s'au întors la urdie la Ţuţora" (Kogălniceanu, *Letopisețe*, vol. II, pag. 199). Aşa dar putem să credem că toată clădirea era gata şi Mohamed al IV-lea a privit de pe zidurile Cetăţuei frumoasa înfăţişare a împrejurimilor Iaşului şi a multor lui biserici. Cu acest prilej s'a întîmplat profanarea de care vorbeşte cronicarul: „Zic atunce să fie strigat şi hogea în clopotniţă la sfîntul Nicolai în Iaşi, şi au stătut beserica pecetluită până la venirea cu domnia lui Antonie Vodă".

Acest sultan nu înţelegea toleranţa şi delicateţele inter-religioase, dar rămîne fapt preţios pentru privitorul istoric că Mehmet cuceritorul Candiei, stăpînul lui Kara-Mustafa, şi protivnicul biruit al lui Sobieski—în oştirea lui, bătută subt zidurile Vienei—a urcat cu alai dealul Hlincea şi a binevoit să cerceteze Mînăstirea Cetăţuia, ctitoria lui Gheorghe Duca.

Mînăstirea Cetăţuia, prin poziţia ei şi prin zidurile care o încing, este în primul loc o cetate, o clădire militară şi strategică. Prin sfîntul locaş ridicat în mijlocu-i ea este şi o mînăstire. Aşa sînt mai toate mînăstirile noastre. Despre înfiinţarea şi menirea Mînăstirii Cetăţuia, Neculai Costin (*Letopisețe*, vol. II, pag. 7) vorbeşte mai de aproape: „iar cînd au fost cursul anului 7180, iară dela Hristos 1672, au zidit şi sfînta Mînăstire Cetăţuia, lîngă Iaşi, în deal, despre amiază-zi, cu mare osîrdie şi cheltuială, şi cu multe odoare şi vestminte scumpe şi cu moşii bune înzestrînd-o, deciia au închinat-o sfîntului mormînt al Domnului nostru Iisus Hristos, la Ierusalim, îndreptînd pre acea vreme scaunul patriarşesc fericitul părinte Kir Dositheiu, patriarhul de Ierusalim şi a toată Palestina, la care este hramul sfinţilor apostoli Petru şi Pavel iproci". Aşa dar, Mînăstirea Cetăţuia a fost din capul locului o mînăstire închinată şi anume Sf. Mormînt. Aceasta însemnează că Patriarhul Ierusalimului a trebuit, foarte curînd, să-şi trimită aici în mînăstire egumenul şi

călugării săi de încredere, ca să-i administreze moșiile ce-i fuseseră dăruite și să-i trimită regulat veniturile lor. Insuși Sanctitatea Sa, care a umblat prin țările noastre in mai multe rînduri, a venit în Iași în anul 1680 și a înființat în mînăstirea Cetățuia o tipografie grecească: „Iar în anul 1680, fiind la Iași și văzînd pe Moldoveni că au tipografie, iar Grecii nu, muream de necaz. Iar Dumnezeu, conducătorul și săvîrșitorul celor bune ne aduce pe un romîn ieromonah anume Mitrofan și i-am dat șeasezeci de lei și ne-a construit o tipografie nouă..." (Loc citat în *Bibliografia romînească veche*, I. Bianu și N. Hodoș, vol. I, pag. 257). In treacăt, acest prea fericit oaspete era și el gelos de tipografia moldovenească, după cum, cu opt ani mai înainte, sultanul Mehmet al IV-lea fusese gelos de multele biserici din Iași și pusese pe hoge să strige din turla bisericii Sf. Nicolae. Astfel s'a înființat la noi o tipografie grecească, așezîndu-se și funcționînd în Mînăstirea Cetățuia (N. Iorga, *Geschichte des Rumänischen Volkes*, vol. II, pag. 63).

In această tipografie grecească s'a tipărit: *Intîmpinarea... Patriarhului Nectarie... în contra argumentelor despre primatul Papei.* Tipărită acum pentru întăia oară în respectabila patriarhicească și domnească mînăstire a sfinților și slăviților întâi corifei Apostoli numită Cetățuia, în anul mîntuirii 1682, luna lui Iulie, în Iașii Moldovei. (*Bibliografia romînească veche*, vol. I, pag. 252—254). In fruntea acestei cărți, patriarhul Dosithei, prin mila lui Dumnezeu patriarh al sfîntului oraș Ierusalim, scrie lui Duca Vodă o ditirambică dedicație: „Tu... ca un alt Elizeu, primind dela Dumnezeu cărarea respectului de Dumnezeu, înfrumusețîndu-te prin facerea de bine și luptînd cu înțelepciune după chipul zelului lui Ilie, te-ai încărcat de cinste prin înființarea tipografiei grecești...". Aceasta însemnează că Sanctitatea Sa dăduse ieromonahului Mitrofan șeasezeci de lei, ca să-i facă tipografia, dar restul, cine știe cît, și cheltuelile cu cărțile tipărite erau din punga lui Duca Vodă, ori mai exact din vistieria Moldovei. Confirmarea ne-o dă o altă carte, tipărită tot în Mînăstirea Cetățuia: *In contra Ereziilor de Simion Arhiepiscopul Tesalonicului...* tipărită cu cheltuiala lui Duca Vodă, în Mînăstirea Cetățuia, 1683, luna Octombrie (*Bibliografia rom. veche*, p. 273).

Vedem, prin urmare, că Mînăstirea Cetățuia nu numai că era închinată Sfîntului Mormînt, dar era și sediul unei tipografii grecești. Cei ce oblăduiau în ea, fie ca servitori ai bisericii, fie ca meșteri tipografi trebue să fi fost mai toți greci și probabil

călugări. Este o întrebare pe care eu unul nu pot s'o desleg și o las cu totul pe seama celor competenți: Dacă Mînăstirea Cetățuia era închinată Sf. Mormînt și veniturile moșiilor cu care era înzestrată intrau în tezaurul patriarhului din Ierusalim, ba încă aici în mînăstire era și o tipografie grecească, ale cui erau casele unde se zice că a locuit Duca Vodă? Cu călugării greci socotesc că Vodă se înțelegea foarte bine, fiindcă grec era și el, dar proprietatea mînăstirii și-o rezervase el, ori o împărțea cu patriarhul?

*

Cînd te apropii de intrarea mînăstirii, vezi pe turnul clopotniței, săpată în piatră, stema Moldovei. Imprejurul stemei este o inscripție cu următoarea tîlcuire: Herbul prea luminatului Domn Io Duca Voevod, cu mila lui Dumnezeu al țării Moldovei, anul 7178 (1670) luna lui Iunie în 10. (N. Iorga, *Inscripții*, vol. II, no. LXXVI, pag. 337). In dreapta porții, scrie Alecu Russo în scrisoarea arătată, lîngă zidul cetății, despre Prut, este o zidire de formă rotundă, a cărei boltă este o adevărată minune de eleganță și de măestrie. Lumina o primește pe deasupra, ca domul Panteonului. Ce păcat că acel mic capdeoperă de arhitectură servia, precum se spune, de bucătărie!... Această zidire este și azi la locul ei. Partea cea rotundă e deasupra, ridicată pe un pătrat de zidărie. Atît numai că Alecu Russo se pare că a fost rău informat asupra menirii ei, căci nu era bucătărie, ci baie domnească. Cuvioșii părinți care se găsesc azi la Cetățuia i-au și pus o tăbliță cu inscripția: *Baia Domnească*. De unde se știe aceasta? Eu n'am găsit alte deslușiri și informații decît o fotografie a zidirii admirate de Alecu Russo și anume în cartea *Sate și Mînăstiri* a d-lui N. Iorga (pag. 135), cu mențiunea: O baie domnească (Cetățuia). Astăzi această baie este pe dinăuntru neagră ca un cuptor și atîta slavă i-a mai rămas că adăpostește vechiul rădvan al mitropoliților Moldovei, iar dela serbările inaugurării statuei lui Cuza Vodă mai adăpostește și caleașca marelui domnitor.

Clopotele din turnul clopotniții sînt dăruite mînăstirii tot de domnul a toată Moldova și ctitorul Io Duca Vodă. Ele sînt turnate în Danzig, în anul 1669, de către turnătorul Gherhard Benningk (N. Iorga, *Inscripții*, vol. I, pag. 13—14, no. VII).

Biserica din centru, închinată Sfinților Apostoli Petru și

Pavel, seamănă, observă Alecu Russo, cu biserica Goliei, probabil aşa cum le privea el la 1842. Biserica e spaţioasă; pictura se păstrează bine. O caracteristică a bisericii stă în nişte întreiţi şerpi de piatră care încing bolţile şi-i dau ocol şi pe dinafară. Dar atît pictura cit şi arhitectura rămîn bun neatins pentru arheologul care le va studia...

Acum, în urmă, ducîndu-mă a doua oară la Mînăstirea Cetăţuia, am auzit dela monahi că subt altar s'a dovedit o ascunzătoare. Observind că o piatră din pardoseală se mişcă, au ridicat-o. Atunci au văzut ca acea piatră stătea ca un capac pe gura unei pivniţe. Au coborît înnăuntru şi s'au găsit într'o încăpere boltită. Intr'un colţ se arăta, în pămînt, locul în care odihnise un sipet. E foarte cu putinţă ca această tainiţă de subt altar să comunice cu vreuna din cele două case ctitoreşti, dar deocamdată nu s'a făcut nici-o cercetare.

In pronaosul bisericii e îngropată: doamna Maria, fata lui Io Duca Voevod, anul dela Hristos 1672, Septembrie 17. Inscripţia mormîntului e în greceşte (N. Iorga, *Inscripţii*, vol. I, pag. 13). Un al doilea mormînt, tot cu inscripţie grecească, dar nu tocmai citeaţă, pare a fi mormîntul unui frate al lui Duca Vodă. In Mînăstirea Cetăţuia, în biserică ori pe lîngă zidurile ei, mai este îngropat şi un distins cărturar grec, doctor şi filosof (iatrofilosof) cu numele Nicolae Cherameos. El este autorul celui de al patrulea opuscul—*Cele împotrivitoare la primatul Papei Romei*— din cartea grecească *Tomul Bucuriei*, tipărită la Rîmnic, la 1705. In înştiinţarea pe care patriarhul Dosithei al Ierusalimului, acelaşi de mai sus, o pune la începutul cărţii, Sanctitatea Sa arată că doctorul filosof Nicolae Cherameos a murit în Iaşi la 1672 şi că a fost îngropat în mînăstirea Sfinţilor Apostoli, zidită de Duca Voevod, fiind această mînăstire închinată Sfîntului Mormînt (*Bibliografia rom. veche*, pag. 456).

Astăzi, împrejurul bisericii dela Cetăţuia, se fac săpături şi lucrări de nivelare. Poate că, de subt stratul adînc de moloz şi de humă ce se va ridica, va ieşi la lumina zilei şi mormîntul lui Nicolae Cherameos, afară doar dacă iatrofilosoful nu doarme liniştit în mormîntul cu inscripţia neînţeleasă.

In biserică, deasupra uşii, se vede zugrăvit ctitorul cu familia lui. El îşi ţine biserica în mîna dreaptă. Soţia lui este doamna Anastasia, iar copiii sînt: Constantin, care era să fie mai tîrziu Constantin Duca Vodă, şi domniţele Ecaterina, Ileana, Ruxanda şi Maria. Ileana era să fie soţia cronicarului Nicolae Costin.

*

Fiindcă anul 1672, anul inaugurării Mînăstirii Cetăţuia, este, în acelaşi timp, şi anul mazilirii lui Gheorghe Duca din a doua lui domnie (1668—1672), trebue să admitem că ctitorul voevod a locuit aici mai ales în a treia a lui domnie (1678—1683). Avea Duca Vodă la Cetăţuia mai mult o reşedinţă de vară sau acesta a fost palatul lui statornic? Iată, din a treia domnie a lui Gheorghe Duca, o sîngeroasă ispravă, povestită de Nicolae Costin: „...iară în ce zi au trimis pre Sărdarul să prinză pre Lupul Sulgerul, îndată au închis şi pre Gheuca Visternicul şi pre Bogdan Jignicerul; şi l-au pus în beciu, subt casa cea mare; iară pre Gheuca Visternicul, în Visterie; iar pre Lupul Sulgerul l-au închis în beciul de subt casa cea mică... iară Sîmbătă, Octomvrie în două zile, i-au scos pre cîte trei şi, după judecata Divanului, le-au tăiat capetele la fîntînă... ş'au şezut trupurile cele tăiate până în seară, la fîntînă...“ Două case, două beciuri sînt şi la Mînăstirea Cetăţuia. Era chiar şi o fîntînă care astăzi nu mai este. Dar Vistieria nu putea să fie decît jos, la Curtea Domnească, şi atunci şi casele şi beciurile sînt tot acolo. Il găsim, aşa dar, pe Duca Vodă locuind, la 2 Octombrie, la Curtea Domnească. Mînăstirea Cetăţuia era, atunci, numai un loc plăcut, pentru lunile de vară.

*

Aceste cîteva desluşiri, pe care le-am găsit mai în apropiere, îmi lipseau cu totul în ziua primei mele cercetări la Mînăstirea Cetăţuia. Imi mai aduceam aminte, doar, de izbitura dintre domnul Mihail Racoviţă şi căpitanul austriac Ferentz Ernau... Zidurile şi cuprinsul Mînăstirii Cetăţuia zăceau naintea mea, subt cerul de Noembrie, cu farmecul opac al morţii pe care nici un epitaf n'o tulbură. Cine a fost Duca Vodă, care au fost cărarea şi faptele lui subt soare, cum a trecut el prin zilele Moldovei—uitasem cu desăvîrşire. Zidurile rămase încă în picioare, în lupta lor cu veacurile, sînt cu atît mai impunătoare cu cît taina lor e îngropată mai adînc. Un turn derăpănat şi fără nume, ori zdrenţele unei biserici, în care se cînta Sf. Liturghie cine ştie cînd, de mult, te înfioară ca gîndul marilor necunoscute Destinul şi Moartea. Fără de istoria delatoare, operele omeneşti, gata de risipire ori de mult risipite iau ceva din mă-

rețul anonimat al operelor naturii. Uitasem cine a fost Duca Vodă; Ion Neculcea a început să mă învețe: „Era om nu prea înnalt, şi gros, burduhos şi bătrîn; numai îşi cernea barba; pe atîta se cunoştea că nu avea a cătare minte, sau frica lui Dumnezeu... Cînd ieşia afară în norod, tot posomorît căuta, ca să iee oamenii de frică; că el apucase învățătură dela Vasilie Vodă, fiind cămăraş mare la Vasilie Vădă...“

Nicolae Costin, ginerele lui Duca Vodă, descrie astfel pe socrul său: „... de lăcomie mare ce avea ca să tot mai strîngă bani mai mulți, şi Domn era, şi Visternic mare, şi neguțător, şi vameş, că toată hrana tutulor luase el şi Doamna, de precupia toate cîte erau, şi da dela sine din casă unde ce trebuia țărei... Doamna sa, de altă parte, cărciumăria bucatele din casă, pânea ori pe unde avea, şi băutura şi pocloanele ce le veniau la beciu; încă făcea boi de negoț, şi mînca iarna fînațele oamenilor, săracilor, cu boii lor, pînă se vindea aceia, şi apoi se apuca de alții“.

Iată un ginere care nu ştie să măgulească pe socrii săi. Ion Neculcea nu spune mai bine: „...punea pe boieri dăjdi şi împrumute peste putința lor, cît nu se mai puteau plăti, că era boul doi galbeni şi vaca un galben, şi istoviau glotaşii tot; şi nici cu odoarele ce le zălogiau pre la neguțitori nu se puteau plăti; ce erau pline închisorile de boieri şi grosurile de cei săraci, de i băteau şi-i căsneau, cu capetele pin garduri şi leşinați de foame, şi bărbați şi femei, şi muriau prin grosuri; şi pre giupânese sărace încă le legau la pusce şi le închideau la Siimeni pentru bani. Pentru acea vrăjmăşie şi groază ce îi umpluse inima diavolul, de lăcomie ce avea, urîtu-l-au toți pe Duca Vodă, şi se rugau toți lui Dumnezeu să-i mîntuiască din mînele lui; şi-l blestemau dela mic pînă la mare, de auziau slugile lui cu urechile“.

Cît de triste sînt destăinuirile istoriei! Cîte voci sfîşietoare, cîte blesteme, cît plînset nu înviază din aceste ziduri sfinte, cînd pui cu dinadins urechea să asculți! Legenda M-rei Argeşului, cu nevasta lui Meşteru-Manole, zidită în temelie, este un simbol sîngeros, pe care istoria îl aplică şi-l comentează pretutindeni unde credința sau trufia omenească au voit să se nemurească în argilă arsă şi în piatră.

In ziua primei cercetări la M-rea Cetățuia, cînd toate aceste fapte precise mi-erau încă departe, stăteam şi cugetam, subt cerul de Noembrie, la „prea fericiții şi pururea pomeniții ctitori“,

la bieții oameni pătați de crime şi acoperiți de blesteme care zidiseră acest locaş... Atunci, fără de veste, de pe zidurile moarte, un păun a bătut din aripi şi cu zboru-i înflorit încingînd Baia Domnească s'a lăsat în mînăstire. In cerul meu de visuri şi de gînduri cernite, această pasăre superbă a desfăşurat calea lactee a resignărei... De prisos este visul. Zădarnic tristul extaz în fața trecutului şi ironică măreția omenească. Mai mult decît 250 de ani de istorie şi de existență arhitectonică, iată de sute de mii de ori milenara frumusețe a vieții, nepăsătoare şi perfectă ca în ziua ei dintâi!

Cît e de searbădă vechimea operelor omeneşti! Cît de searbădă este vechimea Romei, cînd te gîndeşti că, la întemeierea ei, vulturii zburau deasupra *Colinelor Eterne*, pline de iarbă şi de mărăcini, şi că, multă vreme, vor mai zbura peste sinistra ei pustietate!

G. Galaction

Probleme pedagogice

Coeducațiunea

Idealul celor care în apus au creat „școli nouă" a fost, mai ales și mai presus de orice, a face din aceste școli instituțiuni model, laboratorii în care să se pue la încercare inovațiile pedagogice, teoriile nouă și îndrăznețe și să se dovedească astfel, ce poate da educațiunea realizată în condițiile cele mai favorabile și cu cel mai bun material copilăresc. In adevăr, în Germania, în America, în Anglia, în Elveția, Suedia și Norvegia, școala nouă a dat rezultate ce pot fi privite ca niște adevărate experimente științifice, ca un adevărat material experimental pentru înjghebarea unui plan de studii ce trebue să corespundă dezvoltării psihice și fizice a copilului, o metodologie nouă și mai ales o concepție a scopului educațiunii care trebue să corespundă dezvoltării culturale a timpului și să facă din școală instituțiunea luminoasă și fericită a înfloririi copilului pe care au visat-o pedagogii din alte vremuri.

Una din problemele cele mai arzătoare a vremilor noastre, problemă care s'a pus cu mult înainte spiritului omenesc este problema coeducațiunii, pe care și-a pus-o și școala nouă și a izbutit să o rezolve în modul cel mai fericit. Nu e mai puțin adevărat că această problemă e foarte complicată, de oarece atinge chestii delicate de morală, chestii arzătoare de luptă socială și luptă între cele două sexe, precum și discutata chestiune: dacă scopul educațiunii trebue a fi *nivelarea* sau *accentuarea* diferențierii dintre cele două sexe. Cum vedem problema e plină de dificultăți morale și psihologice, dar aceasta nu poate fi un motiv de a fi dată la o parte dintre preocupările noastre,

ci ne impune numai multă prudență și mare scrupulozitate în cercetarea ei.

Colaborarea celor două sexe la acțiunea socială, la opera de „mîntuire a lumii", la orice mișcare nobilă și generoasă spre realizarea unui ideal, s'a impus întotdeauna ca o necesitate neînlăturabilă tuturor sufletelor generoase. Intre nenumăratele scrieri în care acest ideal a fost formulat, voiu cita cartea plină de avînt, de nobil idealism și de înnaltă curăție sufletească a d-nei Pietzinska: „*La fraternité entre les sexes*". D-na Pietzinska este o doctoriță în medicină la Berna, femee deja în vîrstă înnaintată, complect surdă, aproape oarbă, căci a pierdut un ochiu cu totul, iar cu celalt abia zărește și care totuși consacră fiecare clipă din viața ei operelor de binefacere socială și are o influență morală irezistibilă asupra tuturor celor cu care vine în atingere. Pentru ea colaborarea celor două sexe la tot ce e folositor și binefăcător omenirii este singurul temei pe care se poate face legătura „pe viață" între cele două sexe și singura dovadă că între un bărbat și o femee există cu adevărat afinitate profundă și reală. Cînd pasiunea e înlăturată, zice ea, legătura dintre bărbat și femee e delicată și sinceră, și devine un adevărat stimulent pentru voință și inteligență. In Rusia, nihilismul, care a pornit războiu împotriva a tot ce numim „minciună convențională", a realizat în primele faze ale dezvoltării sale cea mai nobilă și mai curată frăție între bărbat și femee. In fiecare oraș din Rusia, în fiecare mahala din Petersburg se formau cercuri de bărbați și femei care căutau să se cultive unii pe alții pentru a se face folositori maselor. In tot timpul colaborării lor pentru marea operă socială, bărbații și femei s'au arătat mai presus de preocupările patimilor trupești, deși dragostea a fost, cum era și firesc între oameni tineri, adeseori urmarea legăturilor frățești; a avut însă mai întotdeauna un caracter de frumuseță morală și frățească prietenie, cred, unice în istoria omenirii. De ce însă frăția aceasta între bărbat și femee se stabilește așa de rar, se întreabă d-na Pietzinska? Pentrucă bărbatul și femeia se cunosc în mod vag, cam cum se cunoaște Geografia, și nu sînt chemați niciodată să lucreze ceva serios împreună, pe față, deschis și simplu, într'o colaborare reală, încă de cînd sînt copii!... Nu trebue să uităm însă că în viața omenirii ca și în viața individului, momentele mărețe ca nihilismul, momentele de încordată tensiune sufletească pentru realizarea unui innalt ideal, sînt momente unice, izolate; deci nu acolo vom găsi soluția greutăților de care ne lovim, deși găsim fără îndoială „direcția" în care trebue să lucrăm, steaua după care trebue să ne călăuzim, nu pentru a ajunge până la ea, ci pentru a nu ne rătăci pe pămînt!...

Ideia coeducațiunii n'a răsărit numai în sufletele idealiste ale generoșilor visători, ci și-a avut origina și în faptele prozaice din viața de toate zilele. La începutul răspîndirii instrucțiunii

în popor şcolile au fost mai toate *mixte*, din necesitate economică. In adevăr, primele şcoli s'au creat numai pentru băeţi, pentru a-i pregăti la îndeplinirea unor anumite funcţii. Mai tîrziu, simţindu-se necesitatea de a se da oarecare lumini şi celeilalte jumătăţi a omenirii, comunele, pentru a nu-şi încărca bugetele şi a face şcoala să servească cu puţină cheltuială la cît mai mulţi copii, au pus fetele la un loc cu băeţii.

Observînd aceste şcoli şi rezultatele ce se căpăta în ele, unii pedagogi au ridicat chestiunea coeducaţiunii şi discuţia s'a încins foarte aprinsă. Pe deoparte cei protivnici sînt acei legaţi cu sufletul de tradiţie, duşmănoşi faţă de tot ce e nou, cei în care protestează vechiul instinct de proprietate pentru cel din urmă sclav al lumii moderne; pe de alta partizanii sînt promotorii ideilor nouă, prea optimişti ca toţi cei ce luptă pentru introducerea unei idei nouă, iar printre aceşti şi între aceştia mulţi oameni de ştiinţă şi pedagogi care caută să-şi dea seamă conştiincios şi cu sînge rece cum se pune problema, care sînt dificultăţile, dacă şi în ce măsură se poate deslega o asemenea problemă.

In Germania chestiunea e pusă în dezbatere de vre-o *sută de ani*. Fichte, în faimosul său „Discurs către naţiunea germană" zice: „Amîndouă sexele trebue să înveţe împreună a cunoaşte şi a iubi omenirea. Bărbatul şi femeia trebue să fie prieteni înnainte de a li se fi îndreptat atenţiunea asupra deosebirii între cele două sexe, înnainte de a fi soţ şi soţie". Rectorul K. F. Palmgren, conducătorul şcolii Samskolo din Stokholm se întreabă: „Este oare separaţia aceasta între sexe în vederile naturii, să fie oare hotărît pe pămînt ca să trăiască numai fete într'o casă şi numai băeţi în altă casă? De ce numai băeţi într'o provincie şi numai fete în altă provincie? Totuşi, urmează el, Dumnezeu i-a zămislit să trăiască împreună; iar noi, oamenii, sîntem aşa de înţelepţi că nu lăsăm măcar surorile şi fraţii să crească la un loc!" Din fericire, zice doctorul Paul Geheeb, nu se poate ridica un zid chinezesc între copiii de un sex şi celălalt. Chiar dacă gimnaziul de băeţi ar fi la răsărit şi şcoala de fete la apusul oraşului, încă s'ar întîlni băeţii şi fetele în drumul spre şcoală. Decît tocmai fiindcă e lucru oprit, fiindcă ştiu şi unii şi alţii că pedagogii doresc separaţiunea strictă a băeţilor şi a fetelor, şi unii şi alţii privesc întîlnirea ca ceva foarte plăcut şi picant. Imaginaţia făureşte un nimb de mister şi dă toată puterea de atracţie a necunoscutului acestor întîlniri. Profesorul doctor W. Rein, conducătorul seminarului universitar din Iena, socoteşte că nu numai elevii de ambe sexe să fie crescuţi împreună, dar şi corpul profesoral să fie alcătuit din bărbaţi şi femei, pentrucă numai astfel influenţa educaţiunii asupra copiilor va fi binefăcătoare şi armonioasă. Tonul unei astfel de alcătuiri, urmează Rein, va fi mai omenesc şi mai subţire. „Viaţa împreună în şcoală va produce o revoluţiune în lumea femenină, făcînd-o să vadă cu totul cu alţi ochi valoarea intelectuală şi morală a aşa zisului sex tare". Pe de altă parte însuşirile femenine vor fi judecate mai drept şi chestiunea femenină va fi pusă în lumina ei adevărată. Dar mai ales se va ajunge la o mai mare consideraţie a femeii şi cu aceasta la o viaţă de o moralitate mai fină. Băeţii se vor deprinde a privi femeia din alt punct de vedere decît acela al unei fiinţe destinată în mod firesc a fi sacrificată şi a cărei viaţă sufletească atîrnă de plăcerea şi senzualitatea lor. Fetele tinere, în tendinţa de a se emancipa, nu vor fi aşa de mult expuse a se depărta prin o reacţiune violentă de datoriile lor fireşti. Rein totuşi este foarte departe de a fi ceia ce se chiamă un revoluţionar!

In cartea d-nei Adele von Schreiber, „Buch dem Kinde", într'un articol ce poate fi privit ca o pledoarie în favoarea coeducaţiunii, d-na Bäumer ţine totuşi să atragă atenţiunea, — mai ales în Germania unde este o aplecare specială pentru teorie, „*Principenreiterei*", — asupra rezervelor ce sînt de făcut în ceia ce priveşte introducerea coeducaţiunii în şcoli.

In adevăr, mi se pare foarte importantă pentru chestiunea ce ne preocupă consideraţiunea profesorului doctor Claparède, din cartea sa „*Psychologie de l'enfant*", relativă la răsfrîngerea urmărilor creşterii asupra funcţiunilor sufleteşti şi asupra puterii de muncă intelectuală. Iată ce zice profesorul: „Dacă diversitatea individuală este foarte mare, diversitatea între cele două sexe este şi mai mare. Creşterea fetelor atît în ce priveşte statura, cît şi în ce priveşte greutatea are în *mersul ei total aceiaşi fizionomie* ca şi a băeţilor. Dar e *mai puţin forte, mai accidentată şi mai precoce*. Criza creşterii, care la băeţi are loc în anul al 7-lea al vieţii, la fete începe în anul al 6-lea. In adolescenţă pentru fete începe criza dela 10—11 şi se termină la 13—14, pentru băeţi dela 11—12 şi se termină la 14—15. Cu alte cuvinte caracterizează Claparède creşterea comparată la băeţi şi la fete ca un *match de cursă*; băeţi şi fete pleacă odată, apoi fetele întrec băeţii, dar aceştia le ajung la rîndul lor; fetele întrec din nou băeţii pentru a fi întrecute şi bătute în mod definitiv de băeţi. Comparînd fazele de evoluţie ale diferitelor funcţiuni mintale după vîrstă şi stabilind, după cercetările experimentale ale unui număr considerabil de autori, curba dezvoltării lor cantitative, profesorul Claparède constată legătura frapantă dintre curbele dezvoltării fizice şi curbele dezvoltării funcţiunilor mintale. In adevăr, curbele dezvoltării mintale în adolescenţă prezintă căderi urmate de urcări mai mult sau mai puţin bruşte, după care urmează iarăşi căderi. Zigzagul curbei este *mai accentuat* la fete decît la băeţi. *Căderile* din curbele mintale *corespund cu urcările* din curbele creşterii fizice şi aceasta ar putea să ne ducă la încheerea că poate creşterea, mai ales în statură, pricinueşte o deprimare în funcţiunile mintale. Claparède închee cu foarte multă siguranţă că există la copil o vădită scădere în aptitudinea pentru munca intelectuală în timpul perioadelor puternice de creştere.

Putem oare conchide de aici, cu Foerster, că deosebirea în dezvoltarea celor două sexe este așa de mare încît educațiunea comună este împotriva tuturor legilor pedagogiei și higienii?

Iată acum și opiniunea doctorului E. H. Clarce, care—după ce s'a introdus în America coeducațiunea—a scris o carte intitulată: *„Sex in Education"*. Clarce constată că se cere de obiceiu fetelor o sforțare intelectuală tocmai în momentul vîrstei critice, ceia ce e pernicios pentru fiziologia femeii. Dar, mă întreb: se cere o asemnea sforțare numai în școlile mixte din America? Ce facem noi altă decît această greșală în școlile noastre de separare a sexelor?

Obiecțiunile lui Foerster și Clarce însă sînt destul de serioase și considerațiile profesorului Claparède aduc în discuție *fapte* peste care nu se poate trece. Deslegarea problemei, însă, nu ne poate fi dată numai de discuția teoretică, soluția ei se poate verifica numai prin practică și voiu căuta să văd deci cum s'a făcut coeducația în practica școlilor nouă și ce rezultate a dat. In special mă voiu servi de raportul d-rului Paul Geheeb asupra chestiunii coeducațiunii, în care sînt culese documente prețioase în această chestiune, raport pe care am avut prilejul să-l consult înainte de a fi dat publicității.

Un fost ministru de instrucție german, Bosse, era de părere că statul să dea cea mai mare libertate institutelor private, pentrucă ele au menirea de a face încercările cele mai indrăznețe în reformele pedagogice, a procura experiențe și a croi drumuri nouă, în care școlile statului, organizate așa fel că se pot mișca mult mai greu, nu le pot urma decît încetul cu încetul, dar care în definitiv mai ușor se pot preînnoi după ce o reformă a fost pusă la încercare de școlile private. Dar ca să ne facem o idee ce oameni sînt în fruntea unor astfel de școli, fără a mai vorbi de Lietz, a cărui nume va rămînea în istorie alăture de marii pedagogi ai altor vremuri, voiu cita numai cîteva date din viața lui Paul Geheeb, care conduce școala din Odenwald, școală, care dimpreună cu Bedales din Anglia și Hoff Oberkirch din Elveția, sînt privite ca cele mai perfecte din Europa.

Doctorul Paul Geheeb s'a pregătit pentru activitatea sa de educator *20 de semestre* la universitățile din Giessen, Weimar, Iena și Berlin. Incă de pe băncile școlii și-a simțit chemarea spre profesorat și toată lunga lui pregătire a fost făcută după un plan conștient și îndelung meditat.

La eșirea din Gymnazium a studiat mai întăiu Teologia și și-a luat ceia ce numim noi licența la Weimar. Apoi, pentru a precumpăni unilateralitatea culturii istorico-teologice și a fi în stare să priceapă firea copilului și dezvoltarea lui trupească, a studiat Medicina și Științele Naturale. A studiat după aceasta Filosofia și în special Psihologia și Pedagogia. Cîțiva ani de a rîndul a urmat Psihiatria în institutul lui Trüper și a făcut seminarul universitar din Iena. In legătură cu chestia introducerii lucrului manual ca *mijloc educativ* în școli a ținut să învețe legătoria de cărți și tîmplăria, în care scop a lucrat ca ucenic în ateliere de tîmplărie și legătorie de cărți. Apoi, după ce a condus cîtva timp un sanatorium de copii, a practicat în școlile lui Lietz ca profesor și director al școlii din Haubinda 4 ani și jumătate. După care a întemeiat școala din Wickersdorf. Fiind însă de părerea că școala nouă, deși trebue să fie în natură, la țară, trebue să fie însă, în acelaşi timp, și foarte aproape de un centru de cultură; și, fiindcă Wickersdorf era cam izolat, a înființat școala dela Odenwald, lîngă Darmstadt. Iată cam ce fel de oameni sînt în fruntea școlilor private, cărora statul german se simte dator să le lase libertatea întreagă în experimentarea inovațiilor pedagogice!

In școlile nouă problema, ridicată în ceia ce privește nepotrivirea între perioadele de creștere și deci variațiile în evoluția funcțiunilor mintale la fete și la băeți, e rezolvită prin individualizarea cea mai complectă posibilă a educațiunii. Clasele numeroase în care copiii sînt adunați după vîrstă pentru a li se aplica o educație comună sînt înlocuite prin așa zisele „clase mobile", grupe mici de copii adunați după gradul de dezvoltare și capacitățile individuale, în care natura fiecăruia cu cerințele fazei de creștere în care se găsește, este luată în considerație și sforțarea este impusă, în mod inteligent, proporționat cu forțele de care dispune copilul în momentul respectiv. Experiențele făcute în Suedia de Palgrem, în America, Anglia, Germania și Elveția dovedesc cu prisos că sănătatea fetelor în școlile mixte este mai înfloritoare decît în școlile separate; aceasta bine înțeles pentrucă școlile, în care s'a introdus coeducațiunea, sînt școli nouă care realizează condiții superioare de Higienă și Pedagogie.

Foerster și alți pedagogi, între alții Sanley Hall și Laisant,*) insistă foarte mult asupra diferențierii ce există între personalitatea femenină și cea masculină. Laisant socoate munca intelectuală a femeii ca o muncă caracterizată prin periodicitate și tensiune nervoasă, pe cînd munca bărbatului este mai perseverentă, are mai multă continuitate și e mai naturală. După părerea lui femeia are mai multă tendință pentru îngrijirea formei exterioare a expresiei; iar bărbatul dimpotrivă, dominat de spiritul realist și tendința la acțiune, are plecarea a neglija forma exterioară. Foerster asemenea consideră diferențiarea profundă între personalitățile celor două sexe ca un fapt indiscutabil și existența ei ca o condiție pentru progresul culturii omenești.

Femeia e mai afectivă, mai intuitivă, zice el, pe cînd bărbatul e mai raționalist și fiecare reprezintă o față a sufletului omenesc tot atît de prețioasă, fiecare în felul ei, pentru progres. De aici teama ca nu cumva prin coeducațiune să se ajungă la ștergerea acestei diferențieri, la nivelarea și uniformizarea firii

*) Laisant: „L'éducation basée sur la science".

omenești. Dacă scopul educațiunii ar fi să se ajungă la turnarea, ca să zic așa, a personalității omenești în același calapod, la formarea personalităților după aceleași norme și pe același tipar, și încă nu ar putea fi vorba de nivelarea și uniformizarea personalității umane,—probă rezultatele educațiunii din școlile statului, care, cu toate sforțările de a nivela și uniformiza tipul „omului școlar", nu izbutesc totuși a șterge diferințele individuale, cu atît mai puțin diferințiarea sexuală. Cu atît mai puțin poate fi vorba de o asemene uniformizare în o educație care ar avea de scop dezvoltarea personalității cu dispozițiile și capacitățile ei speciale, dezvoltarea armonică și complectă a individualității, preconizată de Psihologia și Pedagogia contemporană. Urmarea unei asemenea concepții asupra educației nu poate fi decît întărirea și adîncirea caracterelor diferențiate, dezvoltarea calităților așa zise „virile" la băeți și cultivarea „eternului femenin" la fete. Toți conducătorii școlilor nouă și partizanii coeducațiunii admit existența acestei diferențieri ca *un fapt* și au convingerea că nimic nu poate fi mai absurd decît pretenția de a unifica și îndrepta într'o singură direcție educația celor două sexe.

Iată părerea d-nei Marianna Weber din Heidelberg în această privință: „Educația modernă voește să menție *„tipul femenin"*, dar îmbogățit. Nu vom atinge însă acest ideal prin „diferențiarea cu orice preț", căci sînt multe însușiri femeești care nu sînt de dorit a se păstra în tipul femenin și multe însușiri care fac valoarea și bogăția personalității, ca puterea și originalitatea gîndirii, voința statornică și disciplinată și care totuși nu sînt însușirile unui singur sex cu excluderea celuilalt. Ele sînt de dorit pentru amîndouă sexele și se capătă pe aceleași căi de dezvoltare la ambele sexe". Dar se zice, și între alții foarte cu multă insistență Foerster, că fetele se masculinizează și băeții se femenizează prin coeducațiune. Aici iarăși nu încape multă discuție teoretică; și practica poate să ne dea răspunsul cel mai categoric la această obiecțiune. Atît dr. Winecken cît și dr. Geheeb și toți conducătorii și conducătoarele școlilor mixte sînt unanimi în a recunoaște că influența unui sex asupra celuilalt contribue a îndrepta și complecta lipsurile celuilalt sex; dar în același timp prezența celor două sexe în același internat contribue să facă să se afirme cu mai multă putere caracterele diferențiale ale personalității fiecărui sex. Iată în această privință și părerea Mrs. Mary Ralph, conducătoarea unei școli engleze de coeducațiune: „Fetele crescute în școlile mixte au caracterul și purtarea mai egală decît fetele crescute singure. Băeții sînt mai îndemînatici în felul lor de a se purta, mai politicoși și în același timp mai puțin porniți a bate fetele.". D. Adolphe Ferrière, profesor la Institutul J. J. Rousseau din Geneva, care a petrecut timp îndelungat în mai toate școlile nouă din Europa și care are surori și rude crescute în aceste școli nouă, mărturisește că a observat la mai toate fetele din aceste școli nouă,

între 12—14 ani, ceva sălbatic, pornit și foarte neplăcut; dar că mai tîrziu aceleași fete, deja formate, i-au apărut tot așa de femenine în maniere cași oricare altele crescute în școli de fete. Feminizarea, grația în mișcări și în gesturi se nasc odată cu dorința de a plăcea, cînd criza pubertății se rezolvă. Între 12—16 ani, în așa zisa vrîstă critică, băeți și fete au ceva sălbatic, stîngaciu și neplăcut în felul lor de a fi,—deci nu poate fi cauza coeducația. Masculinizarea femeii subt influența ideilor moderne a fost „un moment" în eliberarea ei de subt jugul social, o stare de tranziție până ce s'a efectuat adaptarea ei la libertate.

În mișcarea femenină de azi, dimpotrivă, există o tendință prea accentuată chiar spre individualizare personală și spre dezvoltare în femee a feminității sale.

Dacă se pare justă opinia lui Foerster în ceia ce privește rolul diferențierii dintre bărbat și femee în creșterea și îmbogățirea culturii, tot atît de justă mi se pare și partea pe care o aduce în cultură concentrarea. Dacă în adevăr bărbatul e mai raționalist, influența femenină—fără a-i limita și știrbi raționalismul—ar putea contribui să-i dezvolte afectivitatea și să-l facă apt a înțelege, aprecia și a se folosi de intuitivitatea femeii și vice-versa. Comparînd familiile unde sînt numai băeți sau numai fete cu acele în care sînt și băeți și fete, ne vom convinge că în aceste din urmă copiii sînt mai sănătoși, mai fericiți și mai echilibrați.

În ceia ce privește pericolul imoralității nu s'a putut dovedi până acum de către protivnicii coeducațiunii că, în țările unde s'a aplicat coeducațiunea, ar fi mai mare imoralitate decît în țările unde există educație separată. Pe de altă parte mărturiile tuturor celor care conduc școlile mixte sînt toate în favoarea coeducațiunii. Voiu cita în primul loc părerea profesorului Hugo Münssterberg dela Universitatea din Harward în lucrarea sa „Americanii" (vol. II, 264),—ca unul ce e în afară de orice interes, de oarece nu conduce nici o școală mixtă: „Traiul comun în școală micșorează excitația senzuală. Spiritul de muncă comună, ambiția comună, teama comună trezesc spiritul de camaraderie și micșorează simțul de deosebire între un sex și altul. Fete și băeți care zile și ore întregi s'au ascultat recitînd lecțiile și s'au văzut scriind socoteli la tablă, nu mai simt unul pentru altul dorința misterioasă și romantica așteptare de acum. Se poate, urmează profesorul, ca aceste rezultate să fie din alte puncte de vedere regretabile; romantismul acesta poate să-și aibă valoarea lui, însă în alte domenii decît ale școlii. Pentru tineretul din școli, micșorarea senzualității precoce în anii de dezvoltare trupească și sufletească înseamnă curăție în raporturile sexuale, putere și sănătate. Aplecările nesănătoase sînt înlăturate prin coeducațiune". Iată o constatare prețioasă, făcută într'o țară unde s'a aplicat coeducațiunea în mod general. În 1880 guvernul din Washington a trimis un mare număr de ches-

ționare în *340 de orașe* din Statele-Unite, asupra avantajelor și inconvenientelor coeducațiunii; răspunsurile au fost toate că *ea are o înrîurire excelentă asupra caracterului și întregii dezvoltări a copilului.* În țările din Europa ca Anglia, Olanda, Suedia și Norvegia, Finlanda și Elveția, unde coeducațiunea s'a introdus, a dat rezultate excelente. Se zice în genere că popoarele dela Nord sînt acele unde sistemul acesta izbutește cel mai bine și că, în special în Franța, neizbînda a fost completă; totuși școala dela Cempuis a dat o dezmințire strălucită acestei afirmări și apoi Italienii și Spaniolii, care sînt de aceiași rasă și poate de un temperament mai aprins, au introdus de mult coeducațiunea și rezultatele,—după cum se constată din rapoarte oficiale asupra cărora, pentru moment, nu pot da indicații precise; dar pe care le-am avut eu însă-mi spre cercetare,—sînt cît se poate de mulțumitoare.

Mai mult decît atît: școlile din Smyrna, asupra cărora există un raport a d-rei Dupont, directoara școlii profesionale din Ternes; școala dela Hamston, fondată de generalul Amstorg încă dela 1668 pentru negri; școlile mixte fundate de 4 ani la Iaffa pentru Evrei,—toate dau rezultate excelente.

Ceia ce e însă de remarcat este că nu Pedagogia tinde a introduce coeducația în școală, ci însăși viața socială și cel dintâiu argument pentru coeducațiune este scos tocmai din observația condițiilor sociale în care bărbatul și femeia sînt chemați a trăi. Dr. Hurris, „Comissioner for Education“ din Washington, privește coeducația ca sistemul „cel mai firesc“, pentrucă „stabilește o continuare a alcătuirii firești a familiei în societate“. Directorul școlii reale din Heidelberg, în care sînt ca la 55 de fete și băeți laolaltă, după ce face bilanțul rezultatelor admirabile ale coeducațiunii asupra fetelor și băeților în școala pe care o conduce, afirmă că părerea lui este că, fără coeducație, școala nu poate fi privită ca o continuare a dezvoltării firești a copilului din casa părintească. În sfîrșit Mrs. Mary Ralph, despre care am mai vorbit, opinează: „Societatea omenească nu e alcătuită după norma mînăstirilor. Ea e alcătuită din bărbați și femei, care trăesc unii alături de alții și unii împreună cu alții. Cum trebue să ne purtăm în viață în legăturile sexuale este o problemă a cărei soluțiune, bună sau rea, ne mînîncă mulți ani din viață. Însă în școli tocmai o astfel de problemă însemnată este înlăturată prin separația strictă a băeților de fete în educațiune și orice pregătire este neglijată. Cînd apoi și unii și alții intră în viață, atmosfera socială este prea tare pentru ei și, în beția pe care noua atmosferă le-o produce, le vine foarte greu și unora și altora să se poarte înțelept și așezat.

„Educația comună le dă toate elementele atmosferii sociale în care sînt chemați a trăi mai tîrziu. Subt supravegherea înțeleaptă și ocrotirea inteligentă a prietenilor mai în vîrstă, ce sînt și trebue să fie educătorii, li se dă prilej băeților și fetelor să-și măsoare *puterile* și să-și cunoască *adevăratele slăbiciuni*, să-și cultive spiritul de camaraderie în muncă și cercetări comune, ceia ce este mijlocul cel mai bun de a preveni „curtea“ prematură“. Cum vedem deci, educația comună este privită de toți cei care au experimentat-o ca sistemul cel mai firesc, pentrucă răspunde felului de alcătuire a societății omenești în casa părintească și în lume; școala cu modul acesta nu mai e o întrerupere și o izolare a copilului de condițiunile în care a crescut până a venit la școală și de condițiunile în care e chemat după ce va eși din școală. Trebue să ne gîndim pe de altă parte că problema raporturilor între cele două sexe nu se pune numai în sufletul omului matur, ci și în copilărie și în adolescență și ia diferite forme după momentul în care se pune. Ceia ce fiecare a adunat și a prins în sufletul său în primii ani ai vieții e hotăritor pentru conținutul valorilor morale în raporturile sale sexuale de mai tîrziu: atitudinea față de celalalt sex precum și soluția problemei moralității vieții, a personalității în dragoste și în căsnicie.

După cum vedem din aceste repezi considerațiuni asupra chestiunii coeducațiunii, atît teoria cît și practica ne dau puternice argumente în favoarea ei. Totuși nu trebue să ne ascundem gravitatea răspunderii pe care și-o ia o școală introducînd-o în programul ei. Problema e plină de greutăți psihologice și morale; dar rezultatul soluțiunii ei este așa de însemnat pentru dezvoltarea sufletească a omenirii, încît orice om cu dorința de a se devota pe terenul educațiunii ar trebui să-și facă o cinste din învingerea acestor greutăți. Rolul educatorului este cu atît mai mare și mai nobil cu cît numai dela direcțiunea ce va ști-o el da educațiunii comune atîrnă toate fericitele rezultate ale acestui sistem. Legătura strînsă între cele două sexe poate să aducă totuși după sine și unele primejdii și este de regretat că cei ce au dat rezultatele bune ale coeducațiunii nu au insistat mai precis și mai amănunțit asupra acestor primejdii și asupra greșelilor ce trebue să se fi ivit, pentruca educatorii să fie preveniți și să știe la rîndul lor să le previe înainte de a se fi comis. În numărul destul de considerabil de documente de care m'am servit, n'am întîlnit nici unul de acest fel. În tot cazul școala, care va introduce la noi coeducațiunea, va trebui să ne prezinte garanția unui personal în special pregătit pentru o asemene carieră dificilă și delicată; prudența și cercetările conștiincioase se impun ca o datorie de conștiință și de înnaltă răspundere morală.

Practica coeducațiunii, cel puțin în Europa, a fost făcută *numai în școli în care educarea individuală a copilului era asigurată.* Așa de pildă dr. Wynecken dela Wickersdorf are 15 profesori și profesoare și două gospodine *foarte cultivate*, pentru 85 de copii. Idealul organizării din școala lui e „familia“. Copiii sînt grupați cîte 6—8 în familii sau „*Kameradenschaften*“, nu după vîrstă și sex, ci după simpatii. O asemene organizare garantează individualizarea educațiunii și în acelaș

timp o adîncă prietenie şi încredere între copii pe de o parte, între copii şi dascăli pe de alta. Numai în astfel de atmosferă caldă de iubire şi încredere, atmosferă de adevărat cămin părintesc, se poate introduce fără grijă sistemul coeducaţiunii într'un internat. La Wickersdorf experienţa s'a făcut pe baze foarte solide şi numai cu elemente excelente, elementele îndoioase au fost îndepărtate. Asemenea şi la Odenwaldschule şi probabil în toate şcolile nouă reputate excelent. Aceasta însă trebue mai ales să ne pue încă odată în vedere delicateţa şi complexitatea problemei, precum şi strînsa ei legătură cu unele din problemele cele mai însemnate de educaţiune modernă: raportul dintre dascăli şi copii— „Self-governement şi Selbstständigkeit", probleme asupra cărora voiu spune cîteva cuvinte în numerele viitoare ale revistei.

Izabela Sadoveanu

DEMONUL

Lui V. Manolescu.

Şi'n noaptea aceasta tîrzie de vară
Taverna te cheamă cu viaţa-i barbară
S'aline o clipă eterna durere...

E ora cînd albe sosesc baiadere
Ritmînd în lumină, cînd vălul le-ascunde
Războinice sînuri şi forme rotunde...
Ş'acum dinnaintea privirilor triste
Uşoare s'avîntă dansînd baletiste
Cu rochii de spumă învoalte ca floarea,
Cu braţe ce'şi poartă în aer ninsoarea
Şi trupul flexibil ca sveltele trestii—
Să toarne văpaie în ochii de bestii...

Absintul şi vinul ce curge'n pahare
Răscoală instincte şi patimi barbare;
In ora aceasta iubirea se vinde,
Şi sîngele arde şi carnea s'aprinde...

Te strînge cu brațe de foc curtisana,
Iar gura-i fierbinte și crudă ca rana
Iți picură 'n sînge și 'n suflet otravă,
Subt forța ispitei simțirea e sclavă,
Iar omul acuma se schimbă 'ntr'o fiară !...
. . . .

Ce rece e aerul nopții afară !
Curg fluvii de aur pe calea lactee...
O gotică turlă aprinde-o scîntee
De fulger... Subt lună, orașul enorm
Visează himere... Clădirile dorm...
Dorm cuiburi învinse de somn și de vise,
Iar roua căzută din blonde abise
Presară lumină pe arbori și plante
Și parcă pe case au nins diamante...

Dormi, dragă, în noaptea tăcută și bună,
Dormi dragă, dormi dulce și goală subt lună...
Curg valuri de aur pe albele perne,
Dormi albă 'ntrupare de forme eterne,
Dormi albă'n lumină și lin legănată
Cu vise naive și blonde de fată...
Prin geamuri lumina de lună-ți trimete
Șiraguri de perle și albe buchete,
Te'nvălue 'n valuri fluide și fine,
Pe vîrfuri de sînuri ți-aprinde rubine,—
Dormi dulce, dormi albă în noaptea ce crește...

In umbra de-afară un demon pîndește.
Un demon e'n mine. Il simt cum se zbate,
Il simt cum mă duce pe căi vinovate,
Stăpîn peste gînduri și visele mele
Il simt cum întruna mă 'ndeamnă spre rele ;
Revolte și neguri în suflet mi-adună,
Năprasnice valuri de neagră furtună,
Avînturi nebune de hoarde barbare,
Văpaie în sînge și'n suflet o mare—
O mare de patimi ce-mi poartă simțirea...

Dormi dragă și iartă-mi acum rătăcirea ;
Căci sufletu-mi negru ce'n noapte s'avîntă,
Nu-i vrednic s'atingă făptura ta sfîntă ;
O, iartă-mi avîntul și visul și vina
Spre trupul tău tînăr mai alb ca hermina,
Mai alb ca zăpada, mai alb decît crinii...
Dormi dulce și lasă-mi dorința ca spinii
Să-mi sfîșie carnea de friguri trudită,—
In noaptea aceasta învins de ispită
Și ars de văpaia ce-o poartă în sînge,
Un demon, în umbra ferestrelor plînge,
Cercînd să-și zugrume durerea-i nebună...

Dormi albă, dormi castă, dormi goală—subt lună !

Mircea Dem. Rădulescu

Situația învățămîntului primar, în raport cu cheltuelile bugetare

Instrucțiunea primară la noi este organizată după legea din 1896. Subt regimul acestei legi, ea a luat o dezvoltare considerabilă, care se poate rezuma în următoarele cifre:

Pentru învățămîntul rural în 1895—1896, aveam 3.307 școale cu 3.878 învățători (117 învățători la 100 de școale), avînd un număr de 198,534 școlari înscriși.

In 1909—1910 aveam 4.695 școale cu 6.460 învățători (138 învățători la 100 de școale) și 504.297 școlari. In interval de 15 ani, numărul școalelor a crescut cu 42%, al învățătorilor cu 66%, iar al școlarilor cu 154%.

Creșterea însemnată a numărului de școlari în raport cu aceia a școalelor și învățătorilor se datorește și intervenției active a Casei Școalelor, înființată tot în 1896. Până la acea dată n'aveam decît 1850 localuri proprii de școală, în mare parte și acelea în condiții rele; iar restul, adică 44% din totalul școalelor, aveau localuri închiriate și cu totul improprii. Până în 1910 s'au construit după planurile Casei Școalelor încă 2.088 localuri proprii cu 3.721 clase, nerămînînd decît 757 școale închiriate, adică numai 15% din total.

Pe cînd în 1897 localurile nu puteau primi în mijlocie decît 60 elevi în fiecare, în 1910 această mijlocie se ridică la 107.

In același timp s'a dat o mai bună utilizare corpului didactic. In 1895—1896, de fiecare învățător, în mijlocie, revenea cîte 51 elevi; iar în 1909—1910 acest număr se ridicase la 78 elevi.

Invățămîntul urban ajunsese la o dezvoltare oarecum normală, în epoca celor zece ani anteriori. In 1895—1896, erau 60.928 în școalele publice urbane; iar în 1909—1910 acest număr se ridicase la 80.656, adică cu 34%. Numărul școalelor și institutorilor a rămas aproape staționar, cam 380 școale și 1.824 institutori.

Creșterea populației școlare a fost îngăduită prin îmbunătățirea condițiilor în noile construcții și o distribuție mai rațională a lor în orașe. In 1895—1896 revenea în mijlocie 46 elevi pentru un institutor; iar în 1909—1910, acest număr ajunge la 61.

De altfel în orașe funcționează și învățămîntul privat care în 1896—1897 aspira 11.779 copii din populația în vrîstă de școală și ajunsese încă din 1908—1909 la numărul de 25.536.

*

Aceste însemnate creșteri de cifre pot da măsura progreselor realizate în interval de 15 ani. Fără îndoială rezultatele trebuesc atribuite înmulțirii școalelor și învățătorilor, pregătirii și selecțiunii acestora, activității lor și mai ales garanțiilor ce s'au luat pentru o funcționare regulată.

Acestora datorim și creșterea știutorilor de carte în masa noastră populară.

In recensămîntul general din 1899, se constată numai 22% știutori de carte în populația întreagă (urbană și rurală) a țării, iar în cea rurală numai 15,2%. In anul 1909, după recensămîntul făcut de ministerul Instrucțiunii publice, numerile respective erau de 39,9% și 34.3%,—adică aproape îndoit pentru populația întreagă și mai mult ca îndoit pentru cea rurală. In special învățămîntul rural, în acești 10 ani, realizase o răspîndire a științii de carte într'o proporție mult mai mare decît se făcuse dela înființarea lui la 1838 în timp de 60 ani.

Acest considerabil rezultat, constatat în ultimii zece ani, nu poate fi atribuit, la țară, de sigur, decît activității învățătorilor, desfășurată în școală și anume în incinta ei. Cînd această activitate curat școlară a fost atît de rodnică, celelalte activități extra-școlare ale învățătorilor nu mai pot fi atăcate de nimeni. Energiile celor mai luminați cetățeni ai satelor nu trebuesc paralizate cînd ei își îndeplinesc cu astfel de rezultate datoriile pur profesionale.

Aceasta mai reese și din micul număr de acuzări și pedepse disciplinare individuale, discutate și aplicate în Consiliul permanent al Instrucțiunii. In curs de 4 ani au fost, în 1907, 27 acuzări din care 7 achitări; în 1908, 40 acuzări și 4 achitări; în 1909, 24 acuzări și 2 achitări și în fine, în 1910, 41 acuzări; —în mijlocie cîte 33 acuzări pe an și 30 pedepse disciplinare aplicate. Raportate la numărul cel mare de 6.400 de învățători, aceste cifre rămîn cu totul neînsemnate.

*

Dezvoltarea școalei primare este în legătură cu cheltuelile bugetare pentru acest fel de învățămînt.

In 1895—1896 se cheltuia pentru școalele rurale:	4.625.800	lei
iar pentru cele urbane:	4.234.179	"
adică pentru tot învățămîntul primar:	8.859.979	lei
In 1909—1910 se cheltuia pentru școalele rurale:	8.559.869	"
iar pentru cele urbane:	4.737.403	"
adică pentru tot învățămîntul primar:	13.297.271	lei

Putem observa că în 1895—1896, bugetul învățămîntului primar se împărția în 52% pentru cel rural și 48% pentru cel urban, deși populațiile respective sînt în raport de 82% față de

18% din populația totală. Această neegalitate de tratament a fost atenuată până în 1910 în proporția de 65% pentru populația rurală, față de 35% pentru cea urbană.

In timpul celor 15 ani, bugetul învățămîntului primar a crescut cu 85%, pe cînd numărul școlarilor crescuse după cum am văzut cu 154%. In același interval bugetul învățămîntului urban rămînînd aproape staționar (1% creștere), numărul elevilor s'a ridicat cu 34%.

Fără îndoială, aceste cifre și cele ce vom da mai jos dovedesc o întrebuințare excelentă a fondurilor bugetare.

Se cunoaște, de toată lumea, activitatea, energia și grija generoasă, desfășurate de regretatul Haret pentru o mai întinsă, bună și mai rațională funcționare a mecanismului complicat al Instrucțiunii. In deosebi, pentru cultura populară rolul lui a fost imens, în timpul ultimilor 14 ani din epoca citată și în care n'a părăsit conducerea ministerului decît în două intervale de cîte doi ani. Prestigiul și atitudinea lui energică i-a permis, chiar din opoziție, să împiedice adesea ca îndrumarea să nu fie deviată; și, dacă aceasta se întîmpla, ne aducem aminte cu ce promptitudine, cînd reintra în minister, readucea lucrurile pe calea cea bună.

Dela 1898—1899, cînd putem considera că organizația actuală începuse să intre în regimul ei normal, până la 1908—1909, pentru care posedăm ultimele date mai amănunțite, se constată că promovările dintr'o clasă în următoarea, în școalele rurale, au crescut dela 89.100 din 168.000 elevi care frecventau regulat școalele în 1898, la 271.045 din 300.276 elevi regulați în 1908, —adică dela 55% la 90%. Nu numai că frecventarea regulată a școalei a crescut cu 78%, dar și numărul absolvenților a trecut dela 9.798 la 26.096, adică cu 146%.

Toate aceste sporiri îmbucurătoare, nu numai că reconfirmă și precizează și mai bine roadele activității învățătorilor în școală, dar dovedesc că întreg mecanismul învățămîntului rural funcționează bine în organizația lui actuală, că, încercat într'un interval destul de lung, subt o supraveghere severă și dreaptă, atentă și continuă, a dat rezultate minunate, în măsura dimensiunilor lui.

Rămîne să cercetăm totuși dacă aceste dimensiuni, adică proporțiunile mecanismului prin care căutăm a împrăștia binefacerile culturii populare, corespund numărului populațiunii noastre, nevoilor ei de școală, necesităților absolute ale timpului de față și mai ales aspirațiilor noastre naționale.

Și pentru a găsi o măsură mai obiectivă, mai justă, să ne rotim privirea în jurul nostru și să vedem ce extensiune a căpătat, în epoca contemporană, învățămîntul popular, în diferite țări, mari și mici, mai apropiate ori depărtate, nouă ori vechi, intrate de curînd ori mai de mult în civilizațiunea modernă.

Elementul numeric cel mai comparabil, ca să ne dea extensiunea învățămîntului popular, e proporția elevilor din școalele elementare, față de populațiunea totală a diferitelor state.

Pentru noi, posedînd datele până în 1910, se poate stabili ușor această proporțiune; pentru celelalte state, datele sînt ceva anterioare și nu pot fi considerate decît ca cifre minimale pentru acest an.

In 1910, populația totală a țării era
evaluată la: 6.966.000 locuitori din care
populația rurală era de: 5.771.000 „
și populația urbană de: 1.195.000 „

La această populație
corespundea: 611.300 școlari primari în total, din care, rurali: 504.300 în școalele publice rurale și urbani: 107.000 în școale publice și private.

Raportînd respectiv cele două categorii de cifre găsim că numărul total al școlarilor era de 8,8% din populația întreagă; și anume 8,7% școlari rurali din populația rurală și 9% școlari din populația orașelor.

Innainte de a vedea în ce situație ne pun aceste procente față de alte țări, putem observa că, grație organizației actuale a învățămîntului primar, am apropiat extensiunea acestui învățămînt la țară de extensiunea celui dela orașe; și aceasta cu sacrificii bugetare disproporționat de mici. Conceptul de-a egaliza învățămîntul elementar public la toți cetățenii, ca atari, a intrat tîrziu în mentalitatea noastră publică, ca o datorie a Statului; și multă vreme a fost o prăpastie între numerele relative corespunzătoare. Grație numai politicii școlare realizate de Haret s'a accentuat tendința spre această egalizare.

Iată acum și un tablou care ne dă, în diferite țări din lume, procentul școlarilor la populația totală, în ordinea însăși a acestor procente, care reprezintă extensiunea învățămîntului popular:

1. Statele-Unite Americane N.	19.9	școlari	la 100 loc., adică	17 373.859	școl.
2. Canada	19.4	„	„	1.274.000	„
3. Regatul Unit al M. Britanii și Irl.	17.4	„	„	7.587.000	„
4. Germania	17.	„	„	10.224.000	„
5. Elveția	16.6	„	„	706.000	„
6. Norvegia	16.3	„	„	365 000	„
7. Olanda	15.3	„	„	891.000	„
8. Austria	15.2	„	„	4.152 000	„
9. Ungaria	14 8	„	„	2.827.888	„
10. Francia	14 2	„	„	5.600.000	„
11. Suedia	14.2	„	„	771 000	„
12. Danemarca	13.8	„	„	558.000	„
13. Japonia	12.8	„	„	6.479.000	„
14. Belgia	12.	„	„	914.000	„
15. Argentina	10.8	„	„	765.000	„
16. Italia	10.3	„	„	3.493.000	„
17. Bulgaria	10.2	„	„	412.000	„
18. Spania	10.	„	„	2 000.000	„
19. Cuba	9.6	„	„	196.000	„

20.	Grecia	9	școlari la 100 loc., adică	241.000	școl.
21.	*Romînia*	*8.8*	„ „	*611.300*	„
22.	Serbia	4.9	„ „	132.000	„
23.	Portugalia	4.4	„ „	240.000	„
24.	Rusia	3.7	„ „	5.505.000	„
25.	Egiptul	2.3	„ „	262.000	„
26.	India	1.3	„ „	4.750.000	„

Aș mai fi putut intercala coloniile engleze din Australia, care au procente, ce variază între 14 și 17 școlari la 100 de locuitori. Incă cîteva state americane ne iau înainte; nu le-am mai citat.

*

Acest tablou poate servi drept scara în care diferite state au realizat conceptul modern al școalei populare.

In numerele considerabile care reprezintă populația școalelor populare, putem vedea un element caracteristic și bine definit al civilizațiunii contemporane, cu aceleași dimensii cași numerele care reprezintă puterea de creare și schimb a bogățiilor în vremea noastră, mașinismul, mijloacele de comunicațiune și alte asemenea caracteristice în ordinea materială; iar în ordinea politică putem să-l punem alături cu extensiunea și exercițiul libertății, a spiritului democratic, a participării celor mulți la suveranitatea națională.

Numerele mari care reprezintă extensiunea instrucțiunii populare au corespondente în efectivele mari ale armatelor moderne și în necesitatea ca toți să înțeleagă noțiunea fundamentală de Patrie.

In învățămîntul popular mai ales, conceptul școalei moderne contemporane se deosebește de acela al școalei înțelese de popoarele vechi, medievale și până în secolul trecut. Extensiunea acestui învățămînt nu era, nici nu putea fi concepută; pe cînd școalele medii și superioare își găsesc corespondentele în toate timpurile.

Civilizația modernă a schimbat structura intimă a popoarelor, care acum abia au pus stăpînire și organizează jur împrejur tot globul pămîntesc.

In structura organică a statelor contemporane s'a simțit tot mai mult nevoia răspîndirii culturii elementare la toți. La început era mai mult un sentiment nehotărît, instinctiv, cu forme filantropice, care s'a clarificat cu încetul și a devenit apoi o necesitate precisă și exigentă, capabilă de-a impune și sforțări materiale corespunzătoare, pentru a fi satisfăcută. Vremea din urmă a fost adesea martoră la lupte politice pe temă școlară, care au sfîrșit prin a limpezi tendințele și conținutul ce trebue să aibă acest învățămînt, a-i desluși foloasele și posibilitățile și în fine a-i determina considerabila lui extensiune actuală.

Obligația de-a învăța carte în anumite vrîste a fost impusă legal în toate statele din listă până la Serbia inclusiv și lista lor s'ar putea lungi cu altele.

Dintre ele, libertatea de-a fi ignorant, cum zic semnificativ partidele înaintate, a fost mănținută până acum—deși cu foarte mare greutate—numai în Belgia. Aici însă, în fapt, grație numai necesităților impuse de viața și progresele acestei țări în vremea noastră, numai 5% din copiii în vîrstă de școală nu sînt școlari.

Și, dacă nu ne mirăm de statele care ne luaseră cu mult înainte, trebue însă să tragem concluzii instructive dela statele care s'au dezvoltat odată sau în urma noastră în Europa și dela statele ori coloniile extraeuropene care aproape nici nu existau acum 100 de ani; dar care, nu numai că pricep necesitatea, dar realizează mult mai bine ca noi extensiunea învățămîntului popular. In Japonia, 97% din copiii de școală, o urmează; Cuba în cîțiva ani, subt civilizația americană, stă mai bine ca noi; Bulgaria și Spania în timpul din urmă ne-au întrecut și în fine Grecia trece pe lîngă noi și ni se așează în față.

Intercalați între aceasta din urmă și Serbia, nu întrecem apoi decît numai Portugalia, Rusia, Egiptul și India engleză; pe cînd locul nostru, după populația în vrîstă de școală, ar trebui să fie alături de Ungaria, adică cu procentul de 14.8. Și pentru a cumpăni sforțarea ce trebue să facem ca să cucerim acest loc ce ni se cuvine în mod natural, adică să mărim cu 6% din populația totală a țării numărul școlarilor, calculul e ușor de făcut. In adevăr 1% din populația noastră actuală reprezintă 75.000 copii care să intre în școală, pentru care ne trebue cam 1.000 de învățători și 700 de școli. Și aceasta păstrînd proporția excesiv de redusă de 140 învățători la 100 de școli!

*

Cu tabloul de mai sus, ne-am putea deda la un dureros joc de statistică. Am dovedi, de exemplu, că în 1873 la populația de 4.356.000 locuitori aveam în total 78.000 școlari, adică 1.7%, ceva mai mult ca India engleză din ultimii zece ani; că în 1885—1886 aveam 2.5% (140.000 elevi la 5.000.000 locuitori), ceva mai mult ca Egiptul; că în 1891 ne așezam în fața Rusiei (211.000 școlari la 5.400.000 loc); că în fine la 1896 întrecem Serbia. Și pentru a nu fi descurăjator, n'am considerat deosebit situația învățăturii la sate!

Numai niște cauze puternice, fundamentale, ar putea explica această penibilă ascensiune, care de altfel n'a devenit mai considerabilă decît dela 1896. De atunci ne-am ridicat cu peste 4%, adică am îndoit întinderea culturii elementare, în interval de 15 ani.

Voiu examina numai două din cauzele efective, care ne-au ținut atît de înnapoiați.

Una din cauze este cu un caracter mai general, mai greu

de concretizat, de natură socială şi politică; cealaltă, mai imediată, mai precisă, de ordin bugetar şi care in mare parte nu e decît o faţă a celei dintăi.

Prima cauză derivă din inseşi imprejurările in care s'a făcut transformarea modernă a statului nostru.

Deşi cu inceputuri foarte penibile, totuşi—mulţămită rolului predominant al oraşelor in această transformare—invăţămîntul urban a ajuns mai de timpuriu la o dezvoltare apreciabilă, in proporţia necesităţilor mai viu simţite şi in condiţii mai prielnice invăţăturii.

Masa rurală, cea numeroasă, răspîndită pe tot pămîntul ţării, cea atit de omogenă din punct de vedere romînesc, avea să lupte cu greutăţi mult mai mari. Progresele noastre au pătruns prea puţin in adincurile ei.

Subt organizaţiunea veche, ţărănimea forma o clasă inferioară, de clăcaşi, de care statul nu se interesa decît pentru faptul că ea numai plătea dări şi ducea sarcinile publice. Numai ca să evite sărăcirea excesivă şi fuga peste hotare a ţăranilor, singura lui materie impozabilă, statul s'a văzut silit să intervie ca să le reguleze raporturile cu proprietarii de moşii—cu boerii—prin urbarii şi ponturi [1]).

Infiinţarea invăţămîntului primar sătesc, in 1838, coincide cu conflictul recent atunci între cele două clase sociale, in urma regulamentului organic, care schimbase urbariile ce fuseseră in vigoare până la 1828. Ţăranii săraciţi de războaiele dintre Ruşi şi Turci, de epidemii teribile, şi de abuzurile şi vexaţiunile administraţiei şi proprietarilor — care indignaseră şi pe Kisselef — erau acum mai nemulţămiţi prin ingreuierea raporturilor cu proprietarii de moşii şi inspirau neincredere acestora. Proprietarii nu puteau vedea cu ochi buni infiinţarea şcoalelor săteşti care-i ameninţau cu liberarea muncii ţărăneşti.

De aceia nu trebue să ne mirăm de reaua lor voinţă şi rezistenţa ce opuneau chiar indatoririlor formale faţă de şcoală, pe care regulamentul şi autorităţile le lăsau in sarcina lor, cum erau zidirea sau găsirea localului şi grija de şcoală. Să nu ne surprinză nici temerea, neincrederea şi abuzurile lor şi ale oamenilor lor faţă de şcoală şi de invăţători.

In broşura *Şcoalele Săteşti* a lui V. A. Urechie din 1867 şi in *Istoria Şcoalelor* a aceluiaşi găsim, in anexe, mai multe documente şi anume corespondenţe oficiale intre Eforia Şcoalelor şi autorităţile administrative, uneori şi cu profesorii, din care putem scoate dovezi asupra stării reale de lucruri, pe atunci.

Administraţia şi Eforia voiau să improvizeze şcoalele săteşti, „indatorindu-se proprietarii moşiilor ca să găsească casă „pentru şcoală, sau a se clădi incăperi intr'adins pentru aces„tea" [2]). „Departamentul este bine incredinţat că toţi proprietarii

1) Vezi Kogălniceanu, discurs la şedinţa solemnă a Academiei Romîne, in 1891.—Vezi A. D. Xenopol. Istoria partidelor politice.

2) Anexa 10, *Şcoalele Săteşti* de V. A. Urechie, 1867.

„vor îmbrăţişa cu bucurie această lucrare care prevesteşte la „luminarea a unui norod" [1]).

Invăţătorii erau ţircovnicii dela bisericile satelor şi adesea—aceştia nevrînd—alţi tineri din satele lor, obligaţi să urmeze două luni de vară la şcoala primară din Capitala judeţului.

Toţi copiii de familie din sat erau obligaţi să contribue cu cite 2 lei pe an pentru leafa invăţătorului. Acesta mai avea drept la 2 chile de bucate pe an din magazia de rezervă a satului.

Din raporturile profesorului Jorj [2]), la inceput, şi apoi in tot timpul următor, din constatările făcute mai tîrziu asupra localurilor, rezultă că proprietarii n'au dat localuri, că şcoalele se adăposteau unde puteau, la rigoare in casa sfatului sătesc şi că localurile lor au fost intotdeauna proaste [3]).

Să vedem cum s'au comportat proprietarii faţă şi de acei invăţători atit de rudimentar pregătiţi şi despre care Odobescu chiar la 1863 putea incă zice că nu ştiu ceti nici scrie [4]).

De oarece o parte din aceştia erau săteni, Eforia intervenise pe lingă Departamentul din lăuntru ca proprietarii să-i scutească „măcar numai de clacă, dacă nu şi de dijmă" [5]); aceasta la 4 August 1838. La Noembre 1838, Departamentul din lăuntru dă o circulară către ocărmuirile din judeţe, in care constată: „Fără nădejde au mai primit Departamentul acum otnoşe„nia Cinst. Eforii a Şcoalelor cu No. 1190, arătare că, din ra„porturile ce au primit dela unii din profesorii şcoalelor naţio„nale de prin judeţe, s'au inştiinţat că mulţi din candidaţii de „invăţători pe la sate se apucă de către arendaşii moşiilor prin „silnice mijloace, cu dorobanţi, ca să plătească toate drepturile „proprietăreşti cu cuvint că acei candidaţi le sint dajde de clă„caşi..." [6]).

La 1842 Februar 6, [7]) e o *circulară* a Eforiei către profesorii din judeţe: „Eforia a luat ştiinţă dela cei mai avuţi pro„prietari din acel judeţ că invăţătorii şcoalelor de prin sate nu „păzesc şcoala, cind sint indatoraţi a da invăţături la copiii satu„lui, ci o pustiesc foarte des şi că in biserica satului nu fac sluj„bă de cintăreţ sau de ţircovnic unii din acei candidaţi, ce pri„mesc acele două chile de bucate şi că in sfirşit acei invăţători „iau acei doi lei şi porumbul fără a face vre-o ispravă"... S'ar părea că invăţătorii erau de vină, cum credea şi Eforia; insă la 1844 găsim o adresă a Eforiei, după anchetă, către Logofeţia Bisericeştilor care ne dă explicaţia situaţiunei: [8]).

1) Anexa 7 şi 8, id.
2) Op. cit. pass im.
3) Vezi şi *Istoria Şcoalelor* de V. A. Urechie, T. II, pag. 216.
4) Vezi *Şcoalele Săteşti*, Urechie, pag. 26.
5) Anexa 21, op. cit. (No. 718 al adresei).
6) Anexa 31 (bis) op. cit.
7) Anexa 35 (bis) op. cit.
8) *Istoria Şcoalelor* de V. A. Urechie. T. II, pag. 233

„Din adesele raporturi ce primesc dela profesorii școalelor „normale, s'a înștiințat Eforia :

1) „Că învățătorii satelor întîmpină mari greutăți și smă„cinări pentru primirea acelor doi lei ce le sînt hotărîți dela fie„care enoriaș sătean ;

2) „Că breslașii, precum neamuri, postelnicei, mazili, pa„tentari, sudiți, dorobanți, vătăjei și surugii vor să se apere de „această dare" ;

3) „Că acele două chile de bucate ce le sînt iar hotărîte „învățătorilor nu li se răspund subt feluri de pricinuiri"... Și după ce justifică aceste cereri, P. Poenaru, care semnează pentru Eforie, adaugă :

„Pentru multe sate s'au primit raporturi că ori proprietarul „sau preoții se împotrivesc de a primi pe învățătorul satului de „cîntăreț sau paracliser, fiindcă voesc să dea chilele de bucate „la vreun alt sprijinit al lor, și cu aceasta învățătorii sate„lor se văd lipsiți de un drept ce regulamentul le-a hotărît, și „de aceia mulți dintr'înșii... ori se leapădă de această slujbă ori n'o „îndeplinesc cu cuvenita stăruire".

Rezultă din aceste citate modul efectiv cum se purtau proprietarii cu școala și cu învățătorii.

Dar mai caracteristică e bănuiala generală de răzvrătitori care cade asupra învățătorilor după 1848 și care face să se închidă școalele toate din țară. Deși învățătorii erau țîrcovnici ori cîntăreți de biserică, ori simpli țărani clăcași ; ei abia prinseseră miros dela școala primară din Capitala de județ, în timpul celor două luni de vară, cînd o urmau, și totuși dau ocazie la următoarea circulară din partea Departamentului din lăuntru, către toți ocîrmuitorii de județe: [1])

„Luînd Departamentul acum știință că candidații învățători „de sat oarecum și logofeți, ce se află orînduiți pe la dînsele pe „vremea trecutelor evenimente au fost cele mai sistematice că„petenii a feluritelor răzbunătoare și turburătoare mișcări spre a „revolta pe toți cei înclinați cu dînșii, potrivit specialității însăr„cinărilor puse asupră-le, cît și chiar acum nu încetează pe cît „putința le-ar ierta, îndemnările scandaloase de a întreprinde ver„ce mișcare netrebnică ca să propăveduiască și să aducă în ră„tăcire pe locuitori, urmare cu totul împotriva duhului și cugetu„lui părintesc al oblăduirii ; Departamentul grăbește acum cea „mai deaproape luare aminte a Domnului Cîrmuitor ca să cer„ceteze cu strașnică băgare de seamă împrejurarea aci expusă „și pe cîți din pomeniții candidați ori logofeți îi va dovedi... să-i „depărteze... trimițînd Departamentului listă deamănuntul, cu nu„mele și categoria felului învinovățirii lor..., etc...."

. . . .

„Imprejurarea fiind foarte serioasă și cerînd toată luarea a„minte a Domnului Ocîrmuitor, i se pune înainte de a întrebuința

1) Anexa 44, op. cit.

„cele mai iscusite mijloace spre îndeplinirea celor poruncite prin „aceasta, cu adăugire că pentru aceia din candidați și logofeți „ce se vor dovedi că au luat parte în asemenea nepravilnicii „sau că vor fi bănuiți să se afle ocîrmuirea cu o deaproape po„lițienească priveghere asupră-le și la întîmplare de a simți din „parte-le vre-o urmare care ar da pricină la cea mai mică re„voluționare și mișcare sau propoveduială, pe aceia să-i arestuias„că îndată și să raportuiască Departamentului".

Acest document ne amintește acuzările tot atît de generale și vagi făcute învățătorilor după 1907 și pe care Haret le-a spulberat, fiind ministru, în urma unei anchete condusă personal, și ale cărei documente au fost anexate la un raport către M. S. Regele. El conchidea că, dintr'un corp de 11.000 învățători și preoți, numai 9 preoți și 11 învățători puteau rămîne în discuție ; în schimb se dovedea hotărîtor spiritul de ordine, respectul legii și devotamentul general pentru binele public și al învățătorilor și al preoților. In urma acestui raport au fost medaliați 72 de învățători și 59 preoți, care au dovedit un merit deosebit pentru liniștirea răsculaților.

Tot la 1849, paralel cu documentul de mai sus, Eforia trimetea o circulară către Ocîrmuire, din care extrag un pasaj caracteristic :

„Cu circulara dela 10 Ianuar, Eforia a scris Onor. Ocîr„muiri despre trebuința ce este ca toate casele, ce au slujit de „școală pentru învățătura copiilor de prin sate, să se închi„dă fără a-le întrebuința spre vre-o altă locuință,... și apoi să se „pecetluiască acele case și să dee subt îngrijirea juraților".

In mentalitatea ce respiră, în rîndurile citate din corespondențele oficiale, cum putea să nască școala sătească ?

Cred interesant să citez și un document care să ne arate dorința sătenilor de a învăța carte.

La 1858, după redeschiderea școalelor închise la 1848, avem următorul raport al Eforiei către Căimăcan [1]) :

„Eforia conform dorinții sale, vine plecat a Vă supune și „acum, pedeoparte necontenitele cereri ce întîmpină din partea „satelor celor fără școli, ca să înființeze și la zisele, școli, ast„fel cum interesul comun o cere și dreptatea reclamă; de vreme „ce din numărul de 3.379 de sate care plătesc cei doi lei de fa„milie, numai la 956 s'au putut înființa până acum școli"... continuă expunînd dificultatea de a găsi învățători cu leafă numai de 300 lei, anual,—apoi :

„Prea Innălțate Doamne ! Indouirea fondului școalelor sătești „este indispensabilă și s'ar putea spera cu cea mai mare înles„nire, dacă s'ar putea lua de fiecare familie cîte 5 lei în loc de „2, ce se plătesc acum. Ceia ce s'ar face cu cea mai mare mul„țămire a locuitorilor și fără altă formalitate, decît simpla vo„ință a lor de a mări această dare, ca una ce privește numai

1) Anexa 61, op. cit.

„interesul sătesc, îndestul numai să li se dee *garanţă*, chiar în „faptă prin înfiinţarea şcoalelor, că fondul lor nu se va întrebu„inţa decit în scopul pentru care este afectat. Dovada cea mai „sigură despre bunăvoinţa ţăranilor este că ei, în dorinţa ce au „de a se împărtăşi fiii lor la învăţătură, îndată ce s'au publicat „luminatul Ofis pentru redeschiderea şcoalelor văzind că Eforia „nu găseşte lesne învăţători cu plata potrivită de 300 lei, ei în„şişi au voit a adauge plata chiar şi peste îndoit"....

Insă Eforia nevoind să dee loc la neorîndueli, cere aprobarea prealabilă a acestei măsuri.

Trebue să ajungem tocmai la Raportul către M. S. Regele făcut de Haret în 1903, ca să mai găsim încă odată o afirmare administrativă că ţăranii doresc şcoală şi vor să facă sacrificii pentru ea.

*

Din documentele citate, reesă destul de caracterizat spiritul general în care trebuia să ia naştere şcoala de sat.

Natural, şcoalele n'au fost decit o superfetaţie care aş spune că a durat numai până la 1863, cînd ministrul Odobescu, văzînd inanitatea lor, hotărîse să le închidă pe toate, zicîndu-şi să le înlocuiască numai cu 450 de şcoale, ceva mai serios organizate; dar el n'a reuşit, şi şcoalele în condiţii atît de nenorocite au vivotat încă până după 1886.

In Moldova, spiritul timpului a fost mai viguros şi mai sincer. Până la 1858 nu s'a înfiinţat nici o şcoală publică sătească şi, dela această dată până la 1864, abia mugureau vre-o sută.

*

Dar acest spirit, pe vremuri, era determinat de împrejurări care se impuneau ca o fatalitate istorică. Pe atunci era luptă francă între clase. „ţăranul era singurul factor, singurul venit al boerului", cum zicea Kogălniceanu într'o şedinţă solemnă a Academiei în 1891. Pe atunci (1848) ţăranii din comisia mixtă pentru reforma agrară, la întrebarea cu ce au a despăgubi pe proprietari, puteau răspunde: „Cu aceste braţe robite, noi am „muncit veacuri şi am purtat toate cheltuelile stăpînilor de mo„şii; libere, braţele noastre vor munci îndoit şi fiţi siguri că nu „vă vom lăsa păgubaşi de ce dreptatea ţării va hotărî să vă „plătim". Şi ceva mai tîrziu, la 1862, întâiul prim-ministru al Ţării Unite, Barbu Catargi, încă putea afirma fără scandal, în plin Parlament, „că braţele ţăranului constituiau *capitalul* pro„prietarilor" [1], şi el nu se înşela asupra înţelesului complect al termenilor.

[1] Tot din discursul citat al lui Kogălniceanu.

Spiritul timpului concorda în fond şi în formă cu împrejurările istorice ale dezvoltării noastre politice şi sociale. Dar, ce este cu totul anormal, ceia ce poate fi considerat ca o curiozitate istorică, este faptul că acest spirit a domnit mult mai tîrziu, subt forme mai molcome, mai ascunse chiar după transformarea modernă a Statului Romîn, după introducerea şi exerciţiul formelor constituţionale; şi regăsim, în multe manifestări chiar oficiale până în zilele noastre, acelaşi spirit reacţionar.

Mă voiu mărgini a da cîteva din aceste manifestări—subt titlu de exemple—şi numai în aspectele mai evidente şi în legătură excluziv oficială cu şcoala.

Astfel la 1875 d. Maiorescu, prezentînd un proect de lege al instrucţiei, păstra încă iluzia că poate da, în comuna rurală, îngrijirea şcoalei unui alegător de colegiul I din acea comună—era forma nouă subt care se desemna atunci marele proprietar: boerul. Acestuia-i dădea drept de inspectare şi *obligaţia* de a-şi da avizul asupra bugetului şcolar! In 1838 li se dăduse, cel puţin, obligaţia de a procura local şcoalei. Pe lingă aceasta proectul făcea, tot caşi la 1838, învăţămîntul obligator numai iarna şi numai acolo unde era şcoală,—ştim cîte, şi ce fel de şcoli erau. Pe învăţător îl dădea—după proprietar—în sama prefectului, prin revizorul şcolar dependinte de acesta.

Mai tîrziu, tot d. Maiorescu în 1891 pare că, nevăzînd ineficacitatea legii din 1864, nu-i modifică nici o dispoziţie relativă la şcoala sătească, decît în aceia că lista de numire a învăţătorilor era prezentată ministerului—care decidea—de către revizorul judeţului, el însuşi omul prefectului.

Obligativitatea şcolară era lăsată la formele vechii legi, căci—zicea ministrul—proectul „nu tinde la măsuri coercitive şi „se fereşte de reglementări pe hîrtie, ci voeşte a atrage în mod „cît se poate de puternic buna dispoziţie a săteanului".

Cu privire la învăţători găsim însă un pasaj interesant în discursul d-lui Maiorescu, prin care-şi apăra proectul, care dealtfel urma să cadă din alte pricini. D-sa zicea relativ la stabilitatea învăţătorilor:

„Chestia cea mare, care unor rătăciţi din ei le pare mică, „este să deştepte interesul ţăranului prin citire şi scriere, prin „aritmetică, geografie şi istoria ţării, prin purtarea lor ca oameni „devotaţi numai şcoalei şi cînd aceasta o vor îndeplini au înde„plinit un mare progres, şi-au îndeplinit toată chemarea".

Aceste rînduri trebue reţinute, căci vom reveni asupra lor, printr'o voce mai autorizată.

Discursul se continuă apoi: „Dar sînt din păcate lucruri „mai ademenitoare pentru mulţi din ei. Această misiune de cea „mai mare importanţă, adică de a fi oamenii şcoalei elementare „şi nimic alta, dacă au zelul trebuincios pentru ale şcoalei, le „pare prea modestă. Este mult mai briliantă şi atrăgătoare o„cuparea superficială cu alte interese aşa de puţin precizate în „mişcarea socială de azi, cu starea politică a ţăranului, cu ches-

„tia pămîntului faţă de proprietar (iată dece, la 1875 punea pe învăţători la discreţia acestuia), «cu activitatea electorală», cu „«drepturile indescriptibile» (între ghilemete în text) ale ţăranu-„lui şi alte asemenea chestii mai *picante!*" [1])

In aceste rînduri sînt explicate, mai bine chiar decît în circulara de după 1848, motivele esenţiale de temere şi neîncredere faţă de corpul învăţătoresc, luat în întregime.

O activitate a acestor cetăţeni mai luminaţi în sate, ca cetăţeni şi între concetăţeni consideraţi liberi şi egali cu ceilalţi, nu poate fi încă admisă nici în principiu. Căci, ce altă semnificare poate avea ironia delicioasă cu asemenea chestii „picante", ca „drepturile imprescriptibile", „activitatea electorală" şi celelalte chestii care sînt de natură mai mult economică?

Mai tîrziu, prin legea din 1893, tot această mentalitate a reuşit să ia forme concrete.

In expunerea de motive a acestei legi se constata oficial —ceia ce era afirmat de toată lumea—sciziunea care exista între stratul care beneficiază de cultură şi masa adîncă a poporului romîn. „Este aci o primejdie naţională care trebue să ne în-„grijească pe toţi şi pentru a cărei înlăturare autoritatea este în „drept să intervină şi uzînd chiar de mijloace represive să ga-„ranteze dreptul la lumină al copilului, dreptul la viaţă a aces-„tei ţări". Expunerea de motive pretindea apoi că legea va umple această prăpastie şi va înlătura primejdia.

D-nii Poni şi Sturdza, între alţii, cu toată autoritatea lor, au denunţat atunci chiar ineficacitatea şi nesinceritatea măsurilor legale.

De regulă legea nu prevedea decît o singură şcoală de comună rurală. Statul nu plătea decît pe primul învăţător; ceilalţi învăţători reclamaţi de populaţia şcolară ar fi urmat să fie plătiţi pe jumătate de comună şi de stat. Comuna mai avea de plătit construcţia şi întreţinerea materială a şcoalei.

Rezulta, sau se menţinea, nedreptatea şi neegalitatea cum trata statul satele faţă de oraşe, cărora—deşi mai bogate—le plătea toţi institutorii, îndestulători deja pe atunci.

Obligativitatea devenea imposibilă, chiar prin măsuri represive, de oarece puţine comune ar fi putut contribui pentru al doilea şi al treilea învăţător şi prin urmare numărul acestora ar fi rămas cu totul prea mic faţă cu populaţia şcolară.

Apoi şcoalele cu un singur învăţător n'aveau decît aşa zisul curs inferior şi mediu, primele 3 clase rurale; deci învăţămîntul rural rămînea în cea mai mare parte o categorie inferioară, ceva rudimentar.

Nu prevedea nici un mijloc care să înlesnească comunelor nici împrumutarea fondurilor necesare construcţiei, nici controlul întrebuinţării lor.

Măsurile coercitive rămîneau şi aci inspirante sau ar fi anihilat din atribuţiile esenţiale ale micii administraţii comunale.

1) T. Maiorescu. Discursuri politice.

Insă, mai semnificativ, situaţia modestă a învăţătorilor era agravată printr'o măsură care le atingea stabilitatea. Transferarea se putea face de ministru în interes de serviciu, „pentrucă „—zicea ministrul—echilibrul social să rămînă neatins, va trebui „o disciplină socială mai reală; într'o asemenea societate, eu nu „pot lăsa pe învăţători în afară de acţiunea tutelară a Statului" [1]). Şi această tutelă se reducea în a-i pune la discreţia personală a ministrului, fără alte forme.

Este greu a defini o anume mentalitate socială, un curent politic, aşa cum se realizează el, cînd conduce trebile statului, cum reiese din înseşi faptele lui. O ambianţă intelectuală şi morală născută din raporturile politice şi sociale este în general prea multiplă şi variabilă, se schimbă uşor, şi-şi ascunde adevăratele tendinţe. Nu se prinde decît prea anevoe într'o formulă şi, chiar prinsă, formula tot rămîne contestabilă. De aceia acest lung şir de citate, pentru a da o idee la ce m'am gîndit cînd am zis că prima piedică a extinderii învăţămîntului nostru popular e de ordin social şi politic.

Pentru a degaja mai bine, natura efectivă a acestei cauze, m'am suit până la originile şcoalei săteşti, pentru a o urmări apoi până în timpurile noastre. Mentalitatea, care la început se opunea şcoalei, avea forme mai reduse dar mai clare, mai evidente, mai brutale; ea era explicabilă şi în fond şi în formă. O mînă de orientali, primitivi şi prea puţin culţi, consideraţi în grup, stăpîneau o ţară întreagă pentru a fi atît de geloşi de privilegiile lor. Orice schimbare îi înfricoşa. Fenomenul de altminteri se petrecuse identic şi la alte popoare în stadii sociale analoage.

Acum formele acestei mentalităţi au pierdut din contururile lor netede, se îmbracă într'o negură de principii, care reuşesc adesea să ascundă fondul real. Căci ce înseamnă ca, pe deoparte, să se recunoască că avem constituţie, egalitatea tuturor în faţa legilor, drepturi cetăţeneşti; iar pe de alta să se împiedice realizarea lor şi cîte odată să se conteste chiar în principiu—şi asta oficial—existenţa lor sau necesitatea şi înseşi slabele tendinţe de a fi înfăptuite?

Şi exemple de aceste tăgăduiri de drepturi putem găsi până în zilele din urmă, din discuţia ce a avut loc în Camera deputaţilor, relativ la chestiuni de învăţămînt, în şedinţa dela 28 Ianuarie anul curent. Sînt declaraţii, făcute de un ministru şi un fost ministru, că vor să împiedice pe învăţători, care în definitiv sînt cei mai luminaţi cetăţeni ai satelor, dela orice activitate în afară de şcoală, chiar cînd nu se dovedeşte individual că ei nu şi-ar fi făcut datoria profesională; să-i dezbrace de drepturile lor —căci ori cum, deşi învăţători, tot rămîn cetăţeni, cel puţin în

1) Take Ionescu, Discursuri politice. II, p. I, pag. 391.

principiu,—de oameni liberi şi să-i oprească ca să-şi lumineze concetăţenii, să-i apere legalmente de camătă şi exploatare, prin bănci populare ori obştii cu caracter economic [1]).

Această mentalitate îşi are obîrşia, cum am arătat, încă dela începuturile şcoalei prin sate.

Contra acestui curent, care se ascundea subt forme mai nouă, a avut să lupte şi Haret în vremurile din urmă; ameninţarea că va fi arestat el însuşi într'o gară, ca instigator, se datorea tot acestui curent.

Cu acesta a avut să lupte şcoala populară romînească. El a împiedicat-o în mare parte şi mult timp ca să ia o dezvoltare mai corespunzătoare aspiraţiilor şi necesităţilor naţionale ale statului nostru modern.

In el apare încă fondul real şi efectiv ce ne-a rămas din vechea noastră alcătuire socială, care nu este încă bine acoperit de formele moderne ale organizaţiei actuale.

*

Trec la cauza de ordin bugetar, care a împiedecat mai nemijlocit şcoala noastră populară să ia dezvoltarea ce i se cuvine în zilele noastre.

Intâia dată, cînd s'a pus întreagă la noi problema şcolară, a fost în 1886, cu ocazia proectului de lege a instrucţiunii, studiat şi prezentat de d. Sturdza,—Haret fiind atunci secretar general.

Documentarea expunerii de motive, schimbarea de opinii, agitarea convingerilor şi intereselor generale în toate mediurile legate cu şcoala, elucidaseră dificultăţile şi soluţiunile problemei.

Baza şcoalei trebue să fie naţională. Ceia ce constitue organic o naţiune decurge din conceptul coeziunii ei, care singură poate să dea un ideal comun. Şcoala devine astfel un instrument de protecţiune a naţionalităţii. Şcoala primară, cu un învăţămînt naţional, conştient distribuit în sutele de mii de suflete ale cetăţenilor viitori, le va da acestora putinţa de a înţelege măreţia sentimentului de Patrie şi va da Patriei un suflet şi o bază fundamentală de continuitate.

Statul, de aceia, îşi ia efectiv prerogativa de a fi administratorul învăţămîntului, regulatorul şi dispensatorul lui predominant.

Expunerea de motive se exprima astfel: „Şcoala este o „instituţie publică organică, care are un singur şi unic funda„ment: Statul; un singur şi unic scop: întărirea şi asigurarea „lui în viitor".

Invăţămîntul devenea un drept, o funcţiune, o datorie a Statului; un element integrant al acestuia.

Necesitatea de a se da un minimum de instrucţie obliga-

---

1) Vezi Desbaterile Adunării Deputaţilor, No. 18. Şedinţa de Luni 24 Ianuarie 1913.

torie tuturor micilor cetăţeni apărea mai ales subt acest aspect. Latura utilitară,—prin care, graţie culturii, mărim puterea economică a masei populare,—vine imediat şi după aceasta îşi ia loc interesul local şi personal al fiecăruia.

Se degaja limpede concepţia contimporană a şcoalei populare, cum e înţeleasă, în toate statele civilizate. Haret a dezvoltat apoi într'o admirabilă broşură „Şcoalele Săteşti", apărută în 1889, şi da caracteristicile acestei concepţii la noi.

*

Cu ocaziunea studiului sistematic al proectului in 1886, s'a alcătuit şi o statistică a învăţămîntului public primar, executată de V. Palade cu o îngrijire, competenţă şi scrupulozitate, care pot servi de model ori cînd şi ori unde.

In această statistică se constata inanitatea învăţămîntului rural de atunci: 81% din copiii populaţiei rurale erau în imposibilitate de fapt, prin lipsa de şcoale şi de învăţători, „d'a scapa de lanţurile ruşinoase ale ignoranţii". In concluziile acestei statistici se schiţa şi planul unei organizaţii bugetare. Se ajungea, pentru învăţămîntul rural, la un minimum de buget care ar fi putut garanta punerea în practică a obligativităţii şi gratuităţii şcolare.

Acest minimum, foarte raţional distribuit, era de 12.800.000 lei anual, pentru necesităţile momentului acum treizeci de ani, şi se spera realizarea lui treptată într'un interval de 10—12 ani. In acoperirea acestui buget, comunele ar fi contribuit pentru şcoală cu 25% din venitul lor, iar judeţele până la 20% din al lor. La sumele adunate statul ar fi dat complimentul, adică ceva mai mult de îndoitul acestor sume.

In acest proect de buget, se socotea ca îndestulătoare 4.500 şcoale în localuri proprii şi 7.500 învăţători,—dintre care 3.000 numai erau plătiţi numai cu 1.080 lei anual, iar 4.500 cu 900 lei; ceia ce totuşi pentru acel timp era o bună schimbare de situaţie.

Pentru învăţămîntul urban ajungea asemenea la un buget minimal de 7.750.000 lei, pentru 400 şcoli cu cîte 5 clase (2 diviziuni la clasa I), şi cu 2.000 de institutori, cu un salar primitiv de 2.700 lei anual. Şi aci impunea comunele cu 20% din venitul lor.

E inutil să adaug că nici unul din aceste bugete minimale la 1886, n'a fost atins nici până astăzi.

Aş fi fost tentat să fac o socoteală analoagă pentru timpurile noastre, dacă această constatare n'ar fi dovedit vanitatea ei.

Dar, pentru a ilustra mai clar neajunsurile care rezultă pentru învăţămîntul popular din exiguitatea cheltuelilor bugetare, voiu raporta cît revine din ele pentru fiecare locuitor şi pentru fiecare şcolar şi voiu compara aceste cifre cu analoagele lor din alte ţări.

In 1910, cînd posed toate datele, situația noastră se poate deduce din următoarele cifre.

La o populație totală evaluată la 6.966.000 loc. din care 5.771.000 rurali și 1.195.000 urbani, se cheltuia pentru tot învățămîntul primar 12.864.976 lei, din care 8.160.452 pentru cel rural și 4.704.524 pentru cel urban,—revenind de locuitor pentru tot învățămîntul 1.90 lei și anume 1.45 lei pentru locuitorul rural și 4 lei pentru cel urban.

Numărul total de elevi publici era de 585.000 din care 504.000 rurali și 81.000 urbani, costînd anual fiecare elev din total 22.90 lei și anume 17 lei cel rural și 59 lei cel urban.

Să comparăm, acum, aceste cifre cu analoagele lor din alte țări, pe care de altfel nu am putut pentru moment decît din anii anteriori lui 1910.

			se cheltuia		in total, sau		
1.	In	Statele-Unite americane	1.654.491.000	lei	22.07	de	locuitor
2.	„	Elveția	59.697.000	„	16.39	„	„
3.	„	Anglia	520.015.700	„	14.90	„	„
4.	„	Scoția	66.408.600	„	14.80	„	„
5.	„	Olanda	64.308.000	„	11.50	„	„
6.	„	Germania	653.563.750	„	10.78	„	„
7.	„	Irlanda	41.682.300	„	9.35	„	„
8.	„	Belgia	51.713.876	„	7.25	„	„
9.	„	Norvegia	16.240 000	„	7.25	„	„
10.	„	Franța	283.000.000	„	7.05	„	„
11.	„	Suedia	35.354.240	„	6.67	„	„
12.	„	Austria	130.753.000	„	5.00	„	„
13.	„	Ungaria	88.611.000	„	4.55	„	„
14.	„	Italia	128.185.400	„	3.80	„	„
15.	„	Bulgaria	13.071.000	„	3.20	„	„
16	„	Grecia	6.448.000	„	2.45	„	„
17.	„	Serbia	6.577.000.	„	2.25	„	„
18.	„	Romînia (1912-13)	16.335.760	„	2.25[1]	„	„
	„	Romînia (1910)	12.864.976	„	1.90	„	„
19.	„	Spania	25.000 000	„	1.25	„	„

Romînia rurală cu 1.45 lei de locuitor (1910) se coboară mai aproape de Spania pe cînd Romînia urbană se intercalează cu 4 lei de locuitor, intre Ungaria și Italia. Și să nu uităm că cifrele celorlalte țări sînt toate anterioare anului 1910.

Un al doilea tablou ne poate arăta costul anual al învăță-

1) Ca să ne dăm seama de diferențele din acest tablou e de ajuns să ne gîndim că, pentru a ne ridica cu 1 l. de cheltueli pentru fiecare locuitor, ar trebui să mărim bugetul învățămîntului primar cu 7.250.000 lei.

mîntului pentru un școlar primar. De sigur că este o relațiune între acest cost și calitatea sau intensitatea învățămîntului.

Deși Romînia are un mic număr de școlari (8.8% din populație, care o așează lîngă Grecia și ceva mai sus de Serbia), totuși costul fiecărui școlar e așa de mic, în cît o așează în situație tot atît de inferioară cași în tabloul de mai sus.

Iată cît se cheltuește în diferite state pentru fiecare școlar primar:

1.	In	Statele-Unite A. N.	96.65	10.	In	Belgia	42.20
2.	„	Anglia și Wales	91.60	11.	„	Elveția	40.95
3.	„	Scoția	85 95	12.	„	Austria	32.95
4.	„	Olanda	74.50	13.	„	Ungaria	31.60
5.	„	Suedia	72.05	14.	„	Grecia	26.75
6.	„	Germania	52.20	15.	„	Bulgaria	26.40
7.	„	Franța	52.20	16.	„	*Romînia*	22.90
8.	„	Norvegia	47 25	17.	„	Spania	12.50
9.	„	Italia	43 20				

Dacă distribuim școlarii, vom avea în Romînia: pentru un școlar urban cheltuim 59 lei, care ne intercalează între Germania și Francia; iar pentru un școlar rural 17 lei, care ne apropie mai mult de Spania.

Aceste tablouri sînt instructive nu numai fiindcă ne arată situațiunea noastră în raport cu alte țări, dar și fiindcă ne mai dau și alte indicațiuni.

Ele subliniază neegalitatea cu care Statul tratează la noi populația rurală față de cea urbană, deși în ultimul timp s'a căutat să se micșoreze această inegalitate.

In aceste tablouri întrezărim cauza imediată pentru care învățămîntul popular nu e mai răspîndit, și numărul cel mare de analfabeți.

Dar mai ales calitatea învățămîntului de sigur nu poate rămîne independentă de modicitatea costului acestuia. Adesea, fără să se ia în considerațiune acest cost redus, cînd se constata inferioritatea școlarilor noștri rurali, se conchidea pur și simplu la inutilitatea acestui învățămînt. Era o formă particulară subt care indirect se căuta încă reducerea dacă nu sprimarea lui,, până s'ar 'fi putut—se zicea—face sacrificiile necesare. Ad calendas!

In Franța, unde învățămîntul popular a luat în timpul din urmă dezvoltarea cea mare de până acum, și cu cheltueli considerabile, s'a căutat să se exploateze în același sens o anchetă făcută acum doi ani de ofițeri asupra recruților. Se constataseră inferiorități în cultura soldaților care trecuseră prin școala primară,—care și acolo conduceau anumite persoane și anumite cercuri politice la concluzia tot așa de pripită, pe cît de nejustificată, a inutilității învățămîntului primar. Dar și acolo lucrul se explică prin caracterul violent pe care l-au avut luptele în politica școlară, în urma laicizării acestora.

La noi totuși încă din 1889, Haret răspundea la acuzări analoage în broșura citată: [1] „Munca intelectuală pe care copi-„lul o săvîrșește învățînd ceia ce în urmă uită, nu poate să ră-„mie zădarnică; și dacă se întărește brațul, cu care săvîrșesc „timp mai îndelungat o lucrare regulată, se întărește și capul, „pe care școala îl ține timp de mai mulți ani într'o lucrare, „condus după un program bine chibzuit. Tăria aceasta e ceia „ce nu se pierde, ci rămîne crescînd mereu: în vederea ei are „să fie întocmit și condus învățămîntul primar".

Și să nu uităm că în urma școalei—de ori ce fel ar fi—chiar dacă se pierd din cunoștințe mai tîrziu, ceia ce remîne mai permanent e impresia morală cu care iesă școlarul, și pe care trebue s'o facem cît mai puternică.

Dar ceia ce reiesă mai evident din ultimile două tablouri este că problema extensiunii, calităţii și intensificării învățămîntului popular se reduce la noi, cași aiurea, la o problemă financiară.

D. Vintilă Brătianu în concluzia broșurei sale, „Crize de Stat", desfășoară un mare și frumos program politic pentru timpurile imediat viitoare.

„Nesatisfacerea la timp—zice d-sa—a nevoilor de prima „necesitate (școala, armata, mijloacele de transport) a aglomerat „aceste nevoi; iar dezordinea bugetară pune în neputință, fără o „revizuire generală, de a găsi mijloacele necesare pentru satis-„facerea lor. Iată de ce în primul rînd se pune revizuirea gene-„rală pentru refacerea unității și ordinei bugetare atît pentru Stat „cît și pentru celelalte administrații publice, împreună cu reforma „generală a impozitelor, pentru a permite o mai dreaptă repar-„tizare a lor. Mijloacele astfel căpătate trebuesc utilizate *mai în-„tâiu* pentru învățămîntul primar rural și, din cauza timpurilor prin „care trecem, pentru complectarea apărării Țării..."

Școala primară are nevoe de fonduri însemnate pentru a corespunde necesităților actuale ale Țării.

Preeminența pe care i-o acordă fruntașul partidului liberal, în programul activității viitoare și conexiunea ei cu apărarea Țării în timpurile prin care trecem, sînt garanții sigure că aceste fonduri vor trebui găsite.

*

De aceia propunerile nu vor avea de cît caracterul de sugestiuni de ordin general.

„Școala este o instituțiune publică organică care are un „singur și unic fundament: Statul; un singur și unic scop: în-„tărirea și asigurarea lui în viitor",—proclama, încă din 1886,

1) *Școalele Sătești*. 1889. Bucureşti.

expunerea de motive a proectului de atunci.—Statul trebue prin urmare să-și ia toată sarcina de a satisface nevoile școalei, să-i procure toate mijloacele existenții reale, să-i garanteze obligativitatea pentru toți și pretutindenea. El e dator să-i asigure întinderea și calitățile necesare rolului ei în timpurile noastre, spre folosul lui și al tutulor.

Sarcina aceasta întreagă i se impune mai ales la noi, mai exclusiv de cît ori unde. La noi comunele și județele n'au ajuns organismele viguroase din alte părți; ele sînt cu totul subordonate statului și tutelate de el. A le lăsa încă lor, construcția și întreținerea materială a școalelor este a perpetua pentru mult timp starea actuală. Mijloacele lor cel mult ar permite să se subvină la necesități auxiliare, cum ar fi ajutorarea elevilor săraci, școalelor de adulți, cercurilor culturale, bibliotecilor sătești, etc. Și chiar pentru acestea trebuesc organizate sancțiuni pe de oparte de coercițiune, iar pe de alta de înlesnire și încurajare.

Și dacă după revizuirea generală și refacerea unității bugetare, fondurile ce vor reveni învățămîntului primar vor rămîne neîndestulătoare, să se avizeze la un imposit special în vederea exclusiv a acestui învățămînt. Dacă școalele soperioare răspund la necesități culturale înnalte, reprezintate printr'un număr restrîns de profesioniști, cele secundare la nevoi ceva mai întinse de ordin administrativ și economic, nu trebue să se uite că școala primară e aceia care răspunde la marile nevoi naționale ale Țării. Pentru cele dintâi interesul mai evident personal și local pot ajuta și stimula întreținerea lor; pentru cele din urmă, intră în joc însăși făptura mai intangibilă a Statului, a cărui existență și prosperitate trebue el însuși să și-o garanteze.

Și în primul rînd la contribuția în folosul școalei primare trebue impusă proprietatea, căci proprietatea la noi, cași în alte țări, e în cea mai strînsă legatură cu noțiunea de Patrie. In adevăr, Patria în înțelesul ei complect implică două concepte esențiale. Cel dintâiu, de un ordin mai imediat și material oarecum, este ceia ce face ca în vorba romînească cuvîntul *moșie*, *moșie strămoșască*, să se confunde cu cuvîntul însuși de *Patrie*; prin acest cuvînt care-l leagă de pămînt, Romînul se simte că-și moștenește moșii și strămoșii, că se leagă cu ei, și instinctiv concepe continuitatea neamului în timp și spațiu.

Patria, însă, își desăvîrșește înțelesul printr'un al doilea concept cu aspect ideal. E sentimentul înnalt al solidarității, care ne strînge la un loc pe toți de un sînge și de o limbă; e conștiința limpede a coeziunii și continuității naționale, care ne leagă pe toți cu trecutul Țării acesteia, ale cărei străluciri ne mîndresc, ale cărei sunferințe ne dor.

Școala primară are în societatea modernă funcțiunea de a făuri acest ideal.

Pentru a împleti cît mai strîns în mintea tuturor Romînilor

aceste două concepte care se desăvîrşesc unul pe altul în noțiunea de Patrie, e necesar ca toți care posedă o bucată din pămîntul Țării să contribue în măsura ei, ca latura ideală a patriotismului să strălucească cît mai viu în sufletul tuturor şi să-i conducă până la sacrificiul suprem pentru apărarea ei.

Dar pentru a evita ori ce fel de ideologie socială, să revenim la o temă mai concretă.

Şcoala populară în zilele noastre este cel mai bun pregătitor şi colaborator indispensabil al apărării Țării, al armatei în răsboaele moderne.

Convingerea cred că se poate dobîndi în mod obiectiv din „Cîteva lecțiuni din trista experiență a războiului ruso-japonez" [1]) publicate de un specialist care a practicat el însuşi acest războiu, generalul Martynof din Statul Major rus. După ce constată toate calitățile cunoscute ale soldatului rus, generalul Martynof ne spune:

„E neîndoios că soldatul nu e întrecut în vitejie nici de un „adversar atît de unic în lume cum e japonezul; dar îi este cu „mult inferior în cultură intelectuală.

„Fiecare soldat ştie să citească şi să scrie; fiecare sol„dat japonez îşi citeşte jurnalul, se simte cetățean complect şi „ştie în ce scop precis se bate. În ranițele japonezilor morți „găseam totdeauna scrisori, notițe, adesea cîte un jurnal şi cîte „odată chiar un jurnal de marş sistematic. Subofițerii posedau „şi cîte un „aide-memoire", o hartă şi schițe (crochiuri) făcute „cu mîna de aşezarea trupelor lor şi a pozițiunilor presupuse ale „vrăjmaşului. Era evident că soldații japonezi urmăreau cu de„plină cunoştință de cauză ceia ce se făcea împrejurul lor.

„Din contra, soldatul rus nu ştia, de obiceiu, unde şi pen„truce mergea, cine era la dreapta şi la stînga lui. El mergea „fără să cugete, fără să-şi dea samă de ceia ce-l înconjura, su„punîndu-se orbeşte la comandă. Cu ofițeri buni el săvîrşea mi„nuni de valoare; dar tabloul se schimba imediat îndată ce ofi„țerii erau afară din luptă, ceia ce e un lucru normal în bătă„liile actuale.

„Într'o companie japoneză dispariția ofițerilor nu oprea de „loc operațiile; fiecare soldat, cunoscînd misiunea pe care o a„vea compania sa, continua să meargă înainte, profitînd de te„ren, alegîndu-şi obiectivele în care să tragă şi păstrînd lega„tura cu vecinii săi; într'un cuvînt se sforța să atingă scopul „misiunii. La noi nimic asemuitor. Îndată ce cădeau ofițerii, „compania, care până atunci se bătuse vitejeşte, se schimba în„tr'o turmă rătăcită, incapabilă de vre-o acțiune gîndită.

„Această inconştiență, pe care au arătat-o chiar cîțiva ofi-

1) *Quelques leçons de la triste expérience de la guerre russo-japonaise par le Général Martynof.*—Paris.—Charles Levanzelle, éditeur militaire.

„țeri, a fost cauza principală a numeroaselor panici care s'au „manifestat în acest războiu. Eu am avut chiar subt ochi cîteva „exemple".

După ce povesteşte cîteva exemple, adaugă:

„Din punctul de vedere al forței fizice şi al rezistenții în„că, soldatul rus nu mai e ceia ce a fost acum un sfert de veac. „Se resimte mult de sărăcirea continuă a satelor şi de degene„rescența poporului...."

Şi mai jos: „Pentru a-şi pregăti un soldat bun, Rusia tre„bue înainte de toate să creeze un mediu favorabil dezvoltării „lui. Armata națională actuală nu e ceva independent, despăr„țit de societate; ea nu e decît expresia exactă a calităților fi„zice şi morale ale poporului său. Cînd vorbim de importanța „şcoalei, nouă ne place să cităm exemplul războiului franco-ger„man, unde învingătorul a fost învățătorul german; dar în Ru„sia înțelegem acest adevăr incontestabil într'un fel prea îngust. „Învățătorul german a învins nu numai fiindcă învățase citirea, „scrierea şi diferitele ştiințe, tinerimii; dar mai ales fiindcă de „la şcoala primară până la universitate, i-a inoculat spiritul na„țional şi patriotic, respectul isprăvilor militare".

Să nu uităm că scriitorul e un rus, dar care scoate această lecție din experiență proprie; e un militar care a practicat războiul, un patriot care se întoarce dela luptă mortificat de înfrîngere, dar cu atît mai obiectiv în constatări. E interesant să apropiem ultimele rînduri citate din discursul d-lui Maiorescu, din 1891.

Dezastrul Rusiei provenea din faptul că a stat pe loc şi a neglijat un adversar mai mic, dar care parvenise în mai puțin de 40 ani să-şi schimbe străvechea lui civilizație şi să se pue la înnălțimea vremii şi mijloacelor actuale.

Pentru noi timpurile sînt prea solemne ca să nu considerăm cu toată atenția această lecție.

E momentul să ieşim din definițiile subtile ale juriştilor şi să considerăm puterea noastră cea mai productivă, care grație sforțărilor Statului a luat dezvoltarea cea mai mare, a cărei valoare şi rentă a trecut de înzecit, numai prin transformarea noastră politică—proprietatea,—şi s'o concepem ca o funcțiune socială. Prin rolul ei, ea va trebui să contribue în primul rînd la instrumentul mare de protecție generală—Statul—şi în special la prepararea conştientă a mijloacelor pentru apărarea lui în viitor.

În statistica din 1886, pe care am citat-o, am găsit suggestiunea timid ascunsă într'o notă dela pagina 56: „Mai în toată „Germania costul şcoalei primare apasă după legile speciale, „pentru ½ din cheltueli, asupra marei proprietăți..."

În altă parte [1]) am găsit exemplul că în Prusia, seniorii fonciari plăteau retribuția şcolară (Schulgeld) pentru copiii vasali-

1) Instruction populaire en Allemagne etc., par Frédéric Monnier, Paris. 1866.—pag. 253.

lor lor săraci. După un rescript din 1837, deși transportată prin Casa Săracilor, această sarcină subsistă pentru seniorul funciar pentru familiile puse subt suzeranitatea sa patronală.

Astăzi chiar, cînd se parcelează marile domenii din Prusia orientală se iau garanții legale care să salvgardeze partea contributivă a proprietății, datorită comunei, pentru caritate, biserică și școală [1].

Avem prin urmare exemple de luat chiar din țările cele mai conservatoare.

*

Din cele precedente cred că apare că, ceia ce se impune imediat pentru extensiunea și intensificarea învățămîntului popular, sînt fondurile îndestulătoare.

Celelalte dificultăți, cum ar fi lipsa de învățători, înmulțirea și reformarea școalelor normale, crearea școalelor complimentare, „Fortbildungsschulen", școalele de adulți, înființarea unui tip de școală superprimară la satele mari, care să lege pătura țărănească cu cea orășănească, și să răspîndească și o intelectualitate mai ridicată la sate; toate acestea rămîn chestiuni de ordin tehnic școlar și administrativ. Soluțiile acestui fel de greutăți se pot găsi cu siguranță.

Și, în definitif, organizațiunea actuală a învățămîntului primar e un mecanism care subt direcția și activitatea lui Haret și-a făcut probele și a funcționat minunat. Este de ajuns în primul rînd să-i mărim dimensiunile ca să corespundă aspirațiilor noastre și să continuăm în toate direcțiile opera marelu Om al Școalei.

G. Arghirescu

1) C. G. Ionescu, „Studii asupra legislației agrare în Prusia".—București, 1905.

Revedere

Tu, minunată poezie,
Uitatul meu ostrov de flori,
Îmi mai deschizi tu poarta mie,
Cînd mă întorc din pribegie,
Străin cu pași rătăcitori?...

Îmi tremură sfiala 'n gene,
Cum calc pe vechiul drum bătut...
— Sărmane crînguri și poene,
Vă năpădiră buruiene
De cînd noi nu ne-am mai văzut...

Ca un drumeț din altă țară
In cale mă opresc ș'ascult:
Cat în grădina solitară
Un glas să-mi reînvie iară
Din praznicele de demult.

Dar val de neguri mă'mpresoară,
Furtuni au bîntuit pe-aici,
Nu-s stelele de-odinioară,
Pe urma lor abia mai zboară
Un roi plăpînd de licurici.

Printre cărări dărăpănate
Cresc spini, — iar flori de-mi mai răsar,
Se'nclină toate 'nrourate
Cu lacrimile adunate
In drum de bietul grădinar...

Singur

Pustietate arsă mi-e sufletul acuma,
Se plimbă rîsul morții și-mi strigă din țărînă,
Nici nu-mi mai vine-a crede c'abia-i o săptămînă,
De cînd dormea cu mine și cîntecul și gluma...

De-atunci s'a stins în neguri puzderie de stele
Ș'un roi de vise albe ce-mi adumbria păcatul,
Azi trupul mi se frînge în friguri, vinovatul,
Și bîntuie samumul singurătății mele.

Vei mai veni vreodată, minune călătoare,
Să-mi lumineze'n noapte din ochiul tău o rază,
Să-mi schimbi pustietatea din nou într'o oază,
Să 'nvii pe beduinul ce blestemă și moare?...

Taină

Iubirea mea 'nchisă cu tainic zăvor,
Te port printr'al anilor șir,
Te port și cu tine pe drum mă strecor,
Păzindu-ți în suflet temutul fior
Ca floarea polenu'n potir.

In jurul meu urlă al lumii război
Cu vifor flămînd și păgîn,
In jurul meu cade și praf și noroi
Și nimeni nu știe din tristul convoi
Ce strîng eu statornic la sîn.

Tu chiot selbatic din sute de guri,
Zădarnic îmi strigi în urechi,
Prin vămile vieții și prin cotituri,
Ea vine cu mine și nu poți s'o furi
O taină din zilele vechi.

Cînd noaptea-mi coboară la geamul închis
Și'n casa mea nimenea nu-i,
Ca de pe alte tărîmuri trimis,
In zborul molatic plăpîndul meu vis
M'atinge cu aripa lui...

Atunci se desfac ale tale comori
Și ceru-mi aduc pe pămînt,
Atunci la fereastră-mi vin privighitori
Și toate te cîntă, — le-ascult până'n zori,
Iubirea mea, și eu te cînt....

Octavian Goga

Cronica medicală

Facultatea de medicină din Iaşi.

De curînd numit la facultatea de medicină din Iaşi, poate că se va părea îndrăzneaţă intenţiunea mea de a expune calităţile şi defectele facultăţei căreia aparţin. — Faptul că sînt de vre-o 10 ani în învăţămîntul superior [1]) mă îndreptăţeşte să fac acest lucru, cu atît maî mult cu cît ceia ce voi expune e o critică pur ştiinţifică fără alte preocupări.

Invăţămîntul medicinei la Iaşi sufere ca, şi cel din Bucureşti, dealtminteri, de o grea boală. Ca tot învăţămîntul nostru primar, secundar, şi invăţămîntul superior e prea mult teoretic şi prea puţin practic. Scopul unei facultăţi de medicină este de a face în primul rînd buni medici practicanţi, în al doilea rînd de a permite crearea şi existenţa unui mic număr de savanţi.

Nici primul nici al doilea din aceste două scopuri nu se realizează. —Să concretizăm prin exemple: Am copiat din organizaţia facultăţilor similare din Franţa—crearea de catedre ca: patologia internă şi patologia externă, (chirurgia) teoretică. Vedeţi interesul acestor cursuri: elevul ascultînd pe profesor care-i expune la tabelă simptomele pneumoniei sau ale scarlatinei— pecînd colegul său dela chirurgie teoretică desemnează pe baston operaţiunile necesare? Desigur nimene nu vede interesul unor asemenea cursuri—şi nici nu există vre-un interes. Orice text, din orice manual, îl înlocueşte cu prisosinţă. Azi nu ne mai putem închipui patologie internă sau externă fără prezenţa bolnavului. Pe bolnav trebue să înveţe studentul medicina. Cursul teoretic făcut de cel mai ilustru medic nu valorează nimic.—Totuşi aceste cursuri există la Bucureşti şi la Iaşi — şi nu văd momentul cînd li se vor da complimentul necesar: spitalul.

Aceste catedre există.—Dar o catedră sau un serviciu spitalicesc în care să se înveţe metodele de prim-ajutor — (intervenţiile chirurgicale în caz de hernie încarcerată, de exemplu, şi multe altele)—un astfel de învăţămînt nu există. — Se invaţă la facultatea de medicină cum se face operaţiune pe laba piciorului (operaţiunea lui Choppart), pe care nu va avea nicicdată ocazia s'o facă, dar cum se operează o hernie încarcerată, asta nu se învaţă. (Obligator bine înţeles).

Un al doilea inconvenient este modul de organizare a cursurilor. Sfera medicinei devenind din ce în ce mai mare, specializarea s'a impus. Numai un specialist cantonat în ramura lui poate să o cunoască cu deamănuntul. Această limitare a provocat crearea de catedre de specialităţi (ochii, piele, boale nervoase etc). Este un bine şi de mare folos pentru o facultate ca să aibă cîţi mai mulţi specialişti. Timpurile de *Universae medicinae* au trecut. Dar nu văd de ce studenţii ar fi obligaţi să urmeze toate specialităţile. Un student care aspiră să fie medic practicant are nevoe să-şi cunoască cît va putea mai bine medicina internă, chirurgia şi facerile. Nu văd de ce voi căuta să fac din el şi un specialist în boale de piele şi de ochi, şi aşa mai departe.

De aci nu rezultă ca specialităţile să dispară din învăţămîntul facultăţei. Din contra, să se creeze cît mai multe. Cînd vre-unul din studenţi va dori să-şi ducă mai departe studiile şi să devie un specialist în boale de piele—să poată găsi alături pe profesorul care să-l îndrumeze. Ar trebui ca studenţii să nu fie obligaţi de a face specialităţile ca scolaritate. Nici în Franţa, nici în Germania, specialităţile nu intră în scolaritate şi pe acest capitol ar fi bine să le imităm. Cu sistemul preconizat, ei vor fi scutiţi de scolaritatea specialităţilor, rămănînd ca acei care au o tragere de inimă deosebită să urmeze specialităţile dorite.

Cu riscul de a mă repeta, cer creare de catedre de specialităţi, dar studenţii să nu fie siliţi să le urmeze cursul, ca scolaritate. Ca probă că sînt pentru catedre de specialităţi, cer crearea unei catedre de boale de ochi—actuala titulatură „fiziologie şi boale de ochi" fiind un non-sens, al cărui echivalent desfid să se găsească în vre-o altă facultate din lume.

Examinînd numărul catedrelor dela facultatea de medicină din Iaşi reese că ar fi aproape suficiente, mai cu seamă dacă s'ar schimba catedrele teoretice în catedre clinice.

In afară de cursuri care formează partea cea mai puţin importantă din învăţămînt, medicina se bazează aproape excluziv pe spital şi pe laborator. Spiridonia pune la dispoziţia facultăţei de medicină un număr oarecare de paturi din spitalele ei pentru învăţămînt. Nu mă voi ocupa de această parte în detaliu, voi cere în treacăt numai mărirea numărului serviciilor de medicină, care nu sînt suficiente pentru nevoile populaţiunii, şi în al doilea rînd crearea de externi şi de interni—aceştia din urmă obligaţi să şadă în spital. Numai un contact prelungit cu bolnavul ne va da buni practicanţi. Cum Spiridonia pune la dispoziţia facultăţei serviciile ei, e de sperat că cu timpul aceste mici deziderate se vor îndeplini pentru satisfacerea tutulor. Dealtminteri nici nu se poate impune unei

[1]) Şef de lucrări la laboratorul de medicină experimentală, dela 1 Ianuarie 1902.

instituţii de binefacere să aibă concepţii generale asupra învăţămîntului superior. Acest lucru intră în competenţa ministerului de instrucţie, singur responsabil de fapt.

Vin acum la cel de-al doilea element pe care se bazează învăţămîntul medicinei. E vorba de laboratoare. Aci nu e necesar să întrebuinţez multe circonlocuţiuni. Facultatea de medicină din Iaşi n'are laboratoare, nici mijloacele de întreţinere a acestor laboratoare. Sînt silit să mă citez cu această ocaziune, căci cred că reprezint un caz unic în Europa: sînt profesor de bacteriologie,— fără laborator. Da, fac bacteriologie pe tablă şi nu mi-e ruşine să o spun, de oarece nu pot face altfel. N'am local, n'am material, n'am animale. Chiar şi tabla pe care desemnez microbii mi-o împrumută colegul meu dela chimie.

Dealtminteri această stare de plîns e starea generală a tuturor laboratoarelor din Iaşi. Pe ici, pe colo —unul din profesori, în urma multiplelor demersuri, a smuls o mie-două dela vre-un minister şi a făcut ceva. Dar e excepţional, aşa încît se poate formula: la facultatea de medicină din Iaşi—profesori sînt, leafă au, dar laboratoare nu.

Dau aici cifra pe care statul în mărinimia lui o acordă tuturor laboratoarelor dela facultatea de medicină din Iaşi. Această sumă este de *19,900* (adică nouă spre zece mii, nouă sute lei). Cum vedeţi, laboratoarele din Iaşi nu ruinează pe nimeni. Cind din această sumă, vom mai adăuga că tot statul ia cel puţin 20% ca taxe vamale—rămîn 18,000 lei efectivi; apoi cel puţin 1000 taxe de transport— rămîn 17.000 lei pentru toate laboratoarele facultăţei de medicină din Iaşi. [1]) Ţin să dau cîteva explicaţii. Cred că marea majoritate a cititorilor budgetului, care privesc cifra considerabilă pe care o dă vama, ignorează că furnizorul important al acestei cifre este tot statul. Cum statul este marele importator, tot el e marele platnic.

Un exemplu tipic: negăsind nici etuve, nici autoclave, nici microscop în ţara romînească (ţară eminamente agricolă cum se ştie) sînt silit să le comand în străinătate. Toate aceste articole plătesc vama—şi vamă ţeapănă, care uneori se ridică peste valoarea obiectului. Cum o plătesc? Ministerul de finanţe nu scuteşte laboratoarele statului de taxe, de oarece veniturile vămei ar putea scădea niţel şi, pe de altă parte, de cînd lumea ministerul de finanţe nu se poate înţelege cu cel de instrucţie. Şi cel de instrucţie plăteşte prin intermediul laboratoarelor, iar venitul vamei creşte. Statul dă din vîrful degetelor (instrucţie) şi ia cu mîna toată (finanţe). Nu mai vorbesc de timpul perdut în demersuri şi curse inu-

1) Ca să-şi poată face cineva ideia clară de ce puţin dă statul pentru Iaşi, citez sumele pe care statul unguresc le cheltueşte cu facultatea nu din Buda-Pesta, ci cu cea din *Cluj*.—Statul pentru toată universitatea cheltueşte suma de 2,044,350 coroane, din care pentru material 378,060. Lefuri şi diurne 925,290 cor.—Dă pentru biblioteca universităţei 30,000 cor. anual. Pentru clinice 500,000 cor.—Şi Clujul are 326 studenţi în medicină! (Minerva, 1911).

tile la vamă la minister etc. [1]), de oarece în ţara Romînească timpul nu-i monedă.

Cînd un microscop foarte simplu costă circa 500 lei (fără vamă şi transport), vedeţi ce multe microscoape se pot cumpăra la Iaşi? Cînd la tot ce aducem pentru laboratoare: substanţe chimice, sticlărie de laborator, autoclave, la tot se plăteşte vamă, ne putem da samă ce fel de lucrări de laboratoare se pot face la Iaşi.

De altă parte animale pentru laborator nu există în Iaşi, nici epuri, nici cobai. Pot oferi 4—5 lei pe un cobai,—nici nu'găsim în Iaşi. Un capitol special pentru întreţinerea şi creşterea animalelor nu există în budget pentru facultatea din Iaşi. Vedeţi ce multe animale poate întrebuinţa un laborator cînd are o subvenţie de 1000 de lei? (laborat. de higienă). Şi ziarele politice scriu aproape în mod serios că statul cheltueşte prea mult cu facultăţile. Dar o să se spună că aşa este în ţară la noi. Nu se vede încă utilitatea învăţămîntului superior. Totuşi statul întrebuinţează două măsuri: nu e aşa vitreg cu Bucureştiul. Un singur laborator din Bucureşti are aproape aceiaşi sumă ca întreaga facultate de medicină din Iaşi. Laboratorul de bacteriologie şi anatomie patologică din Bucureşti are 14,500 lei subvenţie anuală pentru material, pecînd Facultatea de medicină din Iaşi are 19,000 lei. [2])

De ce două măsuri?

Sistemul de două măsuri se practică dealtminteri regulat faţă de Iaşi. Oraşele Sulina, Constanţa, Craiova, Galaţi, au laboratoare de bacteriologie, dar n'au facultăţi. Bietul Iaşi are facultate, are chiar catedră de bacteriologie, dar nu are laborator.

Concluzia: Facultatea de Medicină din Iaşi are 19,000 lei pentru 21 de laboratoare,—pentru material,—şi nu poate face, nu ştiinţă, dar nici măcar unele experienţe necesare pentru cursuri. Restul ce va urma decurge fatal din această premisă. Neavînd material pentru laboratoare, nu are nici personal suficient, nici ca număr, nici ca plată. Intr'un laborator, nu şeful laboratorului poate face totul. Are nevoe de ajutoare. La Iaşi mai cu samă—unde studenţii sunt foarte săraci—un mic post de asistent la un laborator ar putea ajuta pe un student să'şi facă studiile, permiţîndu-i să se specializeze într'o ramură oarecare a higienei, bacteriologiei, chimiei, etc. Şi aci lectura bugetului devine interesantă. Pecînd

1) In laboratoare mai mari, — cum e acel al prof. Cantacuzino din Bucureşti, avem un laborant special a cărui menire este să-şi tocească tocurile de 3—4 ori pe săptămînă la vamă.

2) Din cei 14,500 ai laboratorului din Bucureşti 2,000 de lei sînt înscrişi în budget la facultatea din Iaşi. De ce? Sînt sigur că întrebarea mea va rămîne fără răspuns. — Mai adaug că acelaşi laborator primeşte dela ministerul de interne 15,000 (viitorul budget 30,000) lei pentru prepararea serului anti-difteric, că are înscris la Eforie—cap. 44, pag. 15 — 30,000 lei pentru întreţinerea cailor. In fine că are dreptul să vîndă acest ser la particulari şi venitul să-l întrebuinţeze cum o vrea. Laboratorul e un edificiu grandios—avînd gaz, apă, electricitate, numeroase săli de cursuri, instalaţiuni pentru distrugerea animalelor şi grajduri foarte bine instalate pentru întreţinerea lor.—Cu Bucureştiul statul nu e aşa vitreg.

la Iași nu există decît un post de șef de lucrări și acela plătit eftin (250 lei lunar), la București numai la un singur laborator sînt patru șefi de laborator cu 4—500 lei lunar. Iarăși două măsuri. Nu că la București se cheltuește mult pentru facultatea de medicină, asta nu se pomenește în țara noastră, cheltueli inutile pentru învățămînt (vezi cheltueli utile, capitolul automobilelor prefecturilor). Nici la București sumele alocate nu sînt suficiente, dar, în comparație cu Iașul, Bucureștiul reprezintă Eldorado.

Pentru tot personalul laboratoarelor (profesori, șefi de laboratoare, șefi de lucrări (unul singur), preparatori și servitori) facultății de medicină din Iași, statul cheltuește suma de 82,765 lei.

Pentru un singur laborator din București, tot numai pentru capitolul personalului, același stat cheltuește suma de 48,960 lei. Exagerez cînd spun că Iașul e năpăstuit?

Mai rămîne de adăogat că în Iași nu există nici o bibliotecă medicală. Numărul publicațiunilor medicale fiind enorm, nici chiar în specialitatea lor medicii nu pot poseda o asemenea bibliotecă. Pentru prepararea unei chestiuni cît se poate de mică, medicul trebue să plece la București, unde va găsi la facultatea de medicină o bibliotecă frumoasă, bine organizată și destul de bogată.

Deci local nu, material nu, personal nu, bibliotecă nu. Aceasta este partea Iașului și Ieșenii se miră de ce profesorii care vor să fie în curent cu ceia ce se face în occidentul Europei, se grăbesc să'l părăsească?

Eu mă mir de un singur lucru, cum se face că se mai găsesc studenți care să urmeze la facultatea de medicină din Iași. La drept vorbind, nu au nici un interes și iată de ce. Am arătat ce nu se găsește la Iași. La București, dela începutul studiilor studenții pot intra externi la vre-un spital, unde pe lingă că'și fac studiile, sînt și plătiți (externatul nu există în Iași). Pot intra ca preparatori la diferite laboratoare, unde iarăși pot cîștiga ceva. Odată ajunși interni, sînt în afară de orice nevoe. Eșiți doctori, la orice concurs vor avea o comisiune compusă din foștii lor șefi (profesorii dela facultatea de medicină din București fiind singuri membri din consiliul sanitar superior, dela facultatea de medicină din Iași nefiind decît unul sau arare ori doi), șefi cari 'i cunosc, îi apreciază și-i susțin. Pecînd bieții elevi din Iași, afară numai dacă ar fi vre unul excepțional, îi desfid să răzbată.

Aceasta este situațiunea facultății de medicină din Iași în anul de grație 1913. Care-i remediul? E foarte simplu. Ori să se înzestreze facultatea de medicină cu cele necesare, ori să se suprime. A vegeta în modul în care vegetează mi se pare inutil. Afară numai dacă țara romînească, fiind țara ficțiunilor, nu vrea să aibă o ficțiune mai mult. Pe lîngă ficțiunea constituțională să aibă și ficțiunea universitară — aceasta din urmă dublată de ideia „că trebue să avem aerul că facem ceva și pentru Moldova".

Dr. A. Slătineanu

Cronica economică

Criza de credit a cooperației sătești

Ceia ce era de așteptat, dar la care nu s'au așteptat unii, s'a întîmplat. Criza de credit, cu caracter atît de acut, la început în centrele comerciale ale țării, își întinde acum efectele ei dăunătoare și atinge simțitor mersul cooperației sătești.

Cu toate că avem *astăzi* un capital social vărsat de peste o sută milioane în băncile populare și celelalte cooperative dela țară, și cifra aceasta aproximativă nu este de loc exagerată, totuși nevoile de credit care s'au înmulțit în chip firesc cu dezvoltarea operațiilor, în ultimul timp, n'au fost satisfăcute îndeajuns; iar acum se găsesc în marea primejdie de a nu fi *de loc* satisfăcute.

Intr'adevăr Statul, prin instituția Casei Centrale a Băncilor Populare și Cooperativelor Sătești, a pus la dispoziția mișcării un izvor de credit, care, dacă la început putea să facă față cererilor, în prezent se află în trista împrejurare de a nu mai avea sumele necesare pentru îndestularea băncilor populare, obștiilor de arendare și celorlalte cooperative.

Dotațiunea făcută de Stat, capitalul de 20.000.000 lei trecut dela *Creditul Agricol* odată cu lichidarea acestui așezămînt la *Casa Centrală a Băncilor Populare și Cooperativelor Sătești*, pe lîngă că nu reprezintă un capital *în numerar* de egală valoare, nici nu este însă proporțională cu creditul pe care îl merită cooperația sătească prin însemnatele capitaluri *proprii* de care dispune.

Nu 20.000.000, ci mai puțin—valoarea portofoliului Creditului Agricol, care la sfîrșitul anului 1912 se urca la 3.500.000 și în afară de valoarea creanțelor transmise de Creditul Agricol băncilor populare,—deci mai puțin totalul acestor sume, care se poate prețui la 6.000.000 lei, este de fapt capitalul Casei Centrale, cu care această instituție rulează.

Atît efectele aflate încă în portofoliul Creditului Agricol, cît și actele de împrumut transmise băncilor populare, de instituție de Stat în lichidare, sînt valori imobilizate, care de fapt nu pot fi socotite momentan drept capital disponibil.

Și cînd facem proporția între ceia ce poate da Casa Centrală, în ultimul timp, și între ceia ce are dreptul să ceară cooperația sătească cu multiplele-i ramificări, ajungem la constatarea că actuala organizație

centrală de credit a rămas cu mult în urma progresului mişcării, progres pe care nu-l mai poate ajuta, ci mai mult stînjeni.

Am putea spune că s'au închis obloanele la Casa Centrală a Băncilor Populare, odată cu epuizarea fondurilor disponibile, că nu se mai acordă împrumuturi nici chiar pentru cazuri urgente, decît rar, cu disponibilul destul de modest ce rezultă din aconturile date sau împrumuturile achitate de cooperativele debitoare Centralei. Acum cîtva timp, şi relatez faptul luat din sursă sigură, stăteau îngrămădite peste 150 de cereri în valoare *de un milion şi jumătate lei*, la Casa Centrală. Unele bănci populare văzînd că bat în zădar la poarta Casei Centrale s'au adresat cu mai mult sau mai puțin succes la instituții comerciale; iar în alte cazuri, obştiile săteşti au fost nevoite să recurgă la capitalişti particulari, plătind o dobîndă destul de mare.

Această situaţie nu poate, nu trebue să mai dăinuiască. Ce e de făcut?

In primul rînd trebue să observăm că criza de credit in cooperaţia sătească nu provine—şi acest punct e bine să-l reținem—din neîncrederea depunătorilor față de această instituţie.

Dealminteri, precum se ştie, depunerile spre fructificare în băncile populare, care ar trebui să fie restituite la cerere, nu sînt in sume prea mari, ci se găsesc într'o proporţie foarte favorabilă faţă de capitalul social vărsat şi fondurile de rezervă.

Prin urmare nu dintr'o goană nebună pentru retragerea depunerilor provine criza de credit. Ea este mai mult rezultatul fatal al dezvoltării operațiilor din diferitele cooperative şi o dovadă evidentă a neîndestulătorului capital din instituţia, din singura instituţie autorizată, de credit a mişcării noastre.

O reformă cît mai grabnică se impune şi în această direcţie, ca în multe altele, în actuala organizare centrală.

Faptul că Ministerul de Finanțe sesizat de intervenţia Casei Centrale, a pus la dispoziţie încă două milioane pentru satisfacerea cererilor urgente de credit, nu înseamnă decît că se recunoaşte lipsa de elasticitate a Casei Centrale, pe de-o parte, şi mai ales neîndestularea fondurilor de care dispune această instituţie, pe de altă parte.

Criza de credit a cooperației săteşti nu este atît un efect al crizei de credit general, cît un simptom al necesităţilor de reorganizare, întru găsirea noilor mijloace mai propice pentru regularea în chip mulţumitor a creditului popular la sate [1]).

De aceia nu se poate găsi o soluţie salutară decît înzestrînd mişcarea cooperativă cu organe astfel alcătuite încît să poată răspunde cu eficacitate cerinţelor îndreptăţite pentru nivelarea nevoilor băneşti ale cooperaţiei. Casa Centrală a Băncilor Populare şi Cooperativelor Săteşti, cu prea modestul capital de care dispune, şi avînd o activitate strînsă şi restrînsă de normele rigide ale biurocraţiei, astfel cum e constituită, devine din zi în zi mai mult un anahronism.

1) In această privinţă, am schiţat în lucrarea „*Le Crédit Populaire en Roumanie*", Gand, 1912, un întreg plan de reforme.

Mai multă libertate de acţiune întrucît priveşte legăturile financiare cu piaţa, mai ales cu Banca Naţională a Romîniei, o împărtăşire efectivă în primul rînd a băncilor populare la alcătuirea capitalului şi în conducerea instituţiei, prin urmare o instituţie mixtă, la care să conlucreze Statul şi cooperaţia, iată care trebue să fie tendinţa principală a reorganizării.

Deocamdată, numai aşa văd eu posibilitatea de a apropia criza de credit din cooperaţia sătească de rezolvarea ei.

Mai tîrziu însă trebue să ne gîndim la o rezolvare cît mai completă a chestiunii procurării capitalului necesar—şi garantat de mişcarea cooperativă—pentru multiplele nevoi ale ţărănimii. Asupra acestei chestiuni, îmi rezerv dreptul să revin pe larg, cît mai curînd.

Orice întîrziere provenită din lipsa de interes şi din necunoaşterea situaţiei de fapt, va înfăşura încetul cu încetul corpul cooperaţiei într'o camaşă de forţă, şi cei care nu vor fi înfăptuit la vreme reformele necesare, vor fi traşi la răspundere că au nesocotit interesele cooperaţiei rurale.

I. Răducanu

Cronica externă

Situaţia în Franţa

Temperamentul francez, schimbăcios şi impresionabil, conduce Franţa —periodic—la crize politice mai mult sau mai puţin violente. In momentul de faţă ea este iarăşi zguduită de o asemenea criză. Două sînt chestiunile care au determinat-o: reforma electorală şi serviciul militar de trei ani.

Să le cercetăm pe rînd.

In ce constă chestiunea reformei electorale? De cîţiva ani a început să se manifeste în Franţa un curent împotriva actualului sistem electoral. Se pretindea că el favorizează corupţia electorală şi pune pe reprezentanţii naţiunii atît de mult la discreţia alegătorilor, încît îi sileşte să subordoneze interesele generale intereselor locale. Pentru tămăduirea acestui rău se propunea o reformă a sistemului electoral: înlocuirea regimului de astăzi care este bazat pe scrutinul nominal şi pe principiul majorităţii, printr'un regim bazat pe scrutinul de listă şi pe reprezentaţiunea proporţională a minorităţilor. Propovăduitorii acestei schimbări vedeau întrînsa, pe deoparte, un mijloc de a pune capăt neajunsurilor şi viţiilor regimului electoral de astăzi şi, pe de altă parte, un mijloc de a face şi mai mult din parlament oglinda credincioasă a diferitelor opinii şi partide care există în Franţa. Puritatea, cel puţin aparentă, a acestor intenţiuni a sedus repede Camera deputaţilor, care a şi întreprins studiul unei reforme electorale. După numeroase conciliabule cu guvernele şi, după lungi şi interesante desbateri, în primăvara anului trecut Camera a votat cu o mare majoritate un proect de lege, care admite sistemul reprezentaţiunii proporţionale a minorităţilor.

Reforma electorală ce se proectase părea deci asigurată. Cînd proectul a ajuns însă la Senat, maturul corp l-a întîmpinat cu duşmănie. Un mare număr de senatori, subt conducerea d-lui Clemenceau, au declarat că i se vor împotrivi din toate puterile, fiindcă votarea unei asemenea legi ar atrage după dînsa distrugerea întregii opere a partidului republican, dela 1870 încoace. D. Clemenceau a expus într'o scrisoare publică, admirabilă ca formă, toată teza lui şi a partidului radical. A

constituit o ligă numită a apărării sufragiului universal şi a întreprins în tot cuprinsul Franţei o luptă energică împotriva reprezentaţiunii proporţionale. Rezultatul s'a putut repede vedea. Cînd consiliile generale s'au întrunit în sesiunea lor ordinară de toamnă, mai toate au adresat guvernului şi parlamentului moţiuni, prin care cereau menţinerea principiului majoritar. Iar acum o lună, după o discuţie din cele mai vii, în care d. Briand nu s'a sfiit să pue în joc şi soarta ministerului său, Senatul a respins proectul votat de Adunarea deputaţilor.

Prin acest vot a adus oare Senatul un serviciu Franţei, sau dimpotrivă a împedecat-o să facă un gest, din care putea eşi întărirea şi înnălţarea ei? Dacă chestiunea reprezentaţiunii proporţionale a minorităţilor se judecă dintr'un punct de vedere teoretic, netăgăduit că hotărîrea Senatului poate să fie criticată. Dacă această chestiune, după cum e şi firesc să fie, nu se judecă însă dintr'un punct de vedere teoretic, ci din punctul de vedere practic al realităţilor politice, atunci nu mai încape nici un fel de îndoială: Senatul a făcut un act de înţelepciune, care merită toată lauda şi toată recunoştinţa democraţiei franceze,—fiindcă urmarea inevitabilă şi imediată a introducerii sistemului reprezentaţiunii proporţionale, ar fi fost o deplasare a majorităţii dela stînga la dreapta, adică o îndrumare conservatoare şi retrogradă a politicii franceze. Că acei care regretă întocmirea democratică a Franţei moderne şi care ar vrea s'o vază reintorcîndu-se spre formulele reacţionare ale trecutului, —să îmbrăţişeze cu căldură cauza unei reforme electorale, nu ne miră. Dar ceia ce ar fi fost inadmisibil este că acei care au adîncă convingere că numai subt un regim sincer democratic Franţa poate trăi în pace şi se deszvolta cu folos, ca toţi aceştia, pentru consideraţiuni de echitate teoretică, să fi scăpat din mînile lor singurul instrument care este în măsură să asigure Republicii o liniştită desvoltare democratică. Acest lucru ar fi fost cu atît mai neertat apărătorilor democraţiei franceze, cu cît ei ştiau din experienţa trecutului că, subt aceste aparenţe anodine şi preocupări dezinteresate de îmbunătăţiri electorale, se ascundea de fapt o întreagă conspiraţiune împotriva Republicii însăşi. Intr'adevăr, istoria celei de a treia Republici n'a fost decît un şir neîntrerupt de lupte între reacţiunea care nu voia să se recunoască învinsă şi democraţia care, în mijlocul unor asemeni greutăţi şi atacuri, se străduia totuşi să se menţie şi să se organizeze. Ceia ce dădea acestor lupte un caracter şi mai primejdios e tocmai că de mult ele nu se mai dădeau pe faţă „à visière découverte", ci într'un mod perfid la adăpostul unor măşti amăgitoare.

Reacţiunea, încă dela 1876, după faimosul 16 Mai, a înţeles că impopularitatea ei nu-i îngădue să desvăluiască scopurile ce le urmăreşte. De acela, cu o tenacitate pe care n'o întrece decît ipocrizia ei, şi-a învăluit faţa cu diferite măşti. Boulangismul la 1887—88, Panama la 1892, naţionalismul la 1898—1899 au fost cele mai cunoscute şi mai simbolice din aceste măşti. Astăzi masca era reforma electorală.

Trebue să mărturisim că condițiile erau și prielnice, ca reacțiunea să încerce un nou atac împotriva regimului republican. Franța trecuse în timp de 10 ani printr'o perioadă de intens progres democratic. Subt guvernele Waldeck Rousseau, Combes și Clemenceau, politica franceză a făcut un pas hotărîtor spre stînga. Bine înțeles, o asemenea operă nu s'a putut realiza fără a se cădea în unele exagerațiuni și, cum natura ține întotdeauna să readucă lucrurile la realele lor proporții și nu suferă nimic care să depășească scopul urmărit, s'a întîmplat în viața politică a Franței ceia ce se întîmplă de obiceiu în asemenea cazuri, adică o mișcare de oscilațiune înapoi, destinată nu să revină asupra progresului îndeplinit, dar numai să desbare acest progres de toate exagerațiunile care îl înconjurau și îi falșificau adevărata semnificațiune. De oarece această distincțiune e însă prea subtilă ca să izbească pe toată lumea, ea se traduce, în spiritul mulțimii, printr'o confuzie. Îi dă impresia că înse-și progresele săvîrșite au fost o deziluzie și o îndeamnă să-și reîntoarcă privirile cătră trecut.

Era destul ca democrația franceză să aibă un asemenea moment de slăbiciune pentruca reacționarii, care de mult stăteau la pîndă, să profite de ea. Campania a fost cu atita dibăcie condusă, încît era cît pe aci să reușească. Acțiunea de sistematică ponegrire a instituțiunilor republicane întreprinsă de presă prinsese; mulți republicani, fie conștient fie inconștient, îi dăduseră aprobarea lor. Insuși d. Poincaré devenise apostolul reformei electorale, așa încît alegerea lui apărea ca un simptom foarte favorabil reușitei tezei proporționaliste. Agitațiunea era însă superficială. Cea mai bună dovadă e că, de îndată ce Senatul s'a opus legii electorale, s'a observat o complectă schimbare de păreri în opinia publică. Cei ce-și închipuiseră că hotărîrea Senatului se va izbi de împotrivirea președintelui Republicii sau că va provoca un grav conflict cu Adunarea deputaților, s'au înșelat cu desăvîrșire. Ei au uitat că poporul francez, din pricina mobilității sale firești, poate să fie cu înlesnire indus în eroare; dar că el este atît de puternic devotat ideilor democratice, încît e de ajuns ca cineva să-i atragă băgarea de seamă asupra rătăcirii, a cărui victimă este, pentruca pe dată el să redevie un apărător înfocat al așezămintelor democratice amenințate. De asemenea ei au făcut greșeala de a lua părerea Parisului drept expresia Franței întregi. Ori e știut că nimic nu este mai înșelător decît să-ți închipui că Parisul reprezintă opinia Franței. Pe cît de lesne se pot crea în Paris atmosfere surexcitante și pe cît de ușor în mediul lui artificial pot înflori cele mai stranii agitațiuni, pe atît provincia păstrează neatinsă liniștita ei judecată și sănătosul ei bun simț. Așa încît, în ceasurile grele de cîte ori oamenii politici au făcut apel la provincie împotriva capitalei, provincia a restabilit întotdeauna echilibrul în spirite și a salvat astfel regimul republican.

Așa stînd lucrurile, ce soartă mai poate avea de acum încolo reforma electorală? Din două lucruri una: sau susținătorii ei vor propune Senatului o formulă tranzacțională atît de anodină, încît reforma electorală nu se va reduce la nimic, sau ei nu vor renunța la o formulă care să reprezinte într'adevăr o schimbare a stării electorale de azi și atunci Senatul va tărăgăni discuția până la anul, cînd trebue să aibă loc viitoarele alegeri generale, lăsînd țării grija să rezolve ea neînțelegerile dintre cele două Adunări. Și în acest caz, dacă ne călăuzim după schimbarea ce se observă în opinia publică, sîntem autorizați să privim fără teamă verdictul țării, căreia i s'au demascat din vreme uneltirile reacțiunii.

Insă, pe cît desigur ne pare că reprezentațiunea proporțională a minorităților este osîndită să fie înlăturată, pe atît ni se pare de probabil că legea serviciului de 3 ani va fi adoptată. Știm că în unele cercuri această lege întîmpină o vie opozițiune, dar această opoziție nu va găsi nici un răsunet în rîndurile partidului radical. Nu fiindcă cei ce vor vota-o sînt încredințați că serviciul militar de trei ani va realiza toate speranțele, pe care propunătorii lui le-au pus într'însul. Radicalii nu-și prea fac multe iluzii în această privință. Ei știu foarte bine că orice s'ar face, puterea militară a Franței nu mai poate să ajungă la nivelul puterii militare a Germaniei. Inferioritatea Franței e fatală din cauza disproporției dintre populațiunea ambelor state. Nici un sacrificiu, de orice natură ar fi el, nu poate compensa această inegalitate naturală. Germania are 65 de milioane de locuitori și numărul lor crește în fiecare an, Franța are numai 39 de milioane și populațiunea ei descrește. Dacă totuși partidul radical va sprijini serviciul de 3 ani, e pentruca să nu i se poată aduce vreodată învinuirea că n'a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a reduce la minimum posibil disproporția dintre armata franceză și cea germană. Dar mai sînt și alte cuvinte care vor îndemna pe radicali să voteze serviciul de trei ani. Primul motiv este un motiv de ordine psihologică. Pentru o țară care ani de zile a muncit ca să-și întărească apărarea națională și s'o ridice la înnălțimea armatei germane, e dureros să constate într'o bună zi nu numai că e întrecută de acea armată, dar că a pierdut orice nădejde de a o mai putea ajunge vre-odată. Și de aceia nici nu i se poate pretinde ca, fără șovăire și cu resemnare, să se încline în fața unei asemeni constatări. O mișcare de revoltă o cuprinde și trebue să caute, fie măcar printr'o sforțare zădarnică, să-și dea ei, dacă nu altora, iluzia că trista eventualitate ce i se înfățișează mai poate să fie înlăturată. Partidul radical are prea mult conștiința de legitimitatea acestei stări de spirit și ține prea mult s'o respecte, pentruca s'o nesocotească prin atitudinea lui.

Al doilea motiv este un motiv de ordine politică. Tocmai fiindcă, pentru cuvintele arătate mai sus, partidul radical s'a împotrivit reformei electorale, el va ține să arăte lumii că în mînile lui interesele naționale ale Franței nu vor fi niciodată periclitate. Partidul radical poate să creadă că democrația este singura pavază a propășirii și a progresului Franței,

el nu alunecă însă pe povîrnişul utopiilor pacifiste care, pentru dragostea unor deziderate abstracte sau unor formule seducătoare, expun statele să rămînă dezarmate şi prin urmare neputincioase în mijlocul unor popoare puternic înarmate şi însufleţite de porniri cuceritoare.

Dacă aceste două chestiuni se rezolvă în acest chip, avem convingerea nestrămutată că va fi şi spre binele Franţei şi spre binele Europei.

Spre binele Franţei, fiindcă orice reîntoarcere spre dreapta nu poate să expună democraţia franceză decît la zbuciumări care s'o slăbească. Spre binele Europei, fiindcă pacea ei va fi asigurată numai întrucît Franţa va fi o puternică şi liniştită democraţie, iar nu o ţară tulburată de fracţiuni care, pentru a ajunge sau a se menţine la putere, vor avea nevoe să se gîndiască la diversiuni şi să recurgă la aventuri.

I. G. Duca

Cronica politică

Orientări în politica internă

Printre cele dintăi datorii pentru regenerarea noastră, la care ne forţează mai ales moştenirea ce ne-o lasă evenimentele externe, este fără îndoială în primul rînd schimbarea modului nostru de a face şi conduce politica internă.

O politică internă sănătoasă este baza unei bune politici externe; —ambele se condiţionează. Dezacordul între ele ne-a făcut să suferim o dureroasă experienţă în ultimul timp.

Nu voiu căuta să arăt relele enorme ce decurg din modul cum facem noi politică, căci ele se văd şi se simt de fiecare suflet conştient; nu voiu căuta să arăt nici efectele morale dezastroase asupra populaţiunii şi cu roade aşa de păgubitoare atit pentru propăşirea sănătoasă şi temeinică a ţării, cît şi pentru educaţia publică.

Aceste efecte nu se văd şi nu se simt numai de către acei care cu bună intenţiune nu vreau să vadă şi să audă.

Sînt cîteva mii de oameni—ca să nu zic cîteva sute—în mîna cărora stă destinul unui întreg popor de 7 jum. milioane şi în bună parte—aş putea zice—destinul întregului neam romînesc de pretutindeni.

Dela exemplul şi faptele acestor cîteva sute sau mii, depinde întreaga educaţie a acestui popor, întreaga propăşire, întregul viitor al ţării şi neamului romînesc. Şi atunci nu constitue aceasta o răspundere atit de mare faţă de prezent şi viitor, pentruca conştiinţa noastră să ne dea o altă îndrumare de ordin mai superior, decît de a ne pierde timpul în certuri personale şi interese meschine?

Întreaga noastră dezvoltare s'a făcut de sus în jos, şi aceasta explică de ce mare importanţă este pentru masa poporului exemplul celor de sus, mai ales exemplul bun sau rău al partidelor politice, care împreună cu presa au rolul covîrşitor în educaţia naţională. Partidele politice nu constitue un scop, ele sînt numai un mijloc pentru o mai bună conducere şi dezvoltare a statului şi a ţării: ele deci n'au raţiunea de a fi, cînd nu-şi înţeleg rolul şi cînd nu ştiu, nu vor sau nu pot să-şi îndeplinească datoria în dezvoltarea ţării.

Prima și ultima datorie, cași continua preocupare a partidelor politice, este și trebue să fie interesul general, cărui trebue subjugat orice alt interes personal.

Cînd însă partidele politice trăesc în o astfel de dușmănie, cînd luptele personale sînt așa de violente, încît am crede că nu e o luptă politică între aceiași Romîni, ci o luptă de distrugere dela străin la străin, atunci să nu ne mirăm dacă masa cea mare de populație ne răspunde că „peștele dela cap se împute". Dușmănia și violența în luptele politice nu sînt nici idei, nici principii, ci simptome de decădere. Aceste dușmănii personale și violențe de vorbe și fapte sînt exemple distrugătoare pentru morala publică, pentru educația poporului.

Efectele dăunătoare devin apoi și mai mari cînd luptele personale se întind chiar în sînul aceluiași partid, care îl pun în imposibilitate în cazuri normale să lucreze, iar în cazuri de grea cumpănă să facă față împrejurărilor,—cum a fost in 1907 și cum e cazul și în timpul de față.

Am avut ocaziunea să ne convingem cu prisosință de imensul rău ce s'a făcut țării cu acea nenorocită chestie a tramvaelor, care a inveninat sufletele și a învrăjbit clasele de populație, anihilînd timp de aproape 3 ani orice activitate rodnică pentru țară, și absorbind guvernului întreaga preocupare, pentruca în schimb evenimentele externe să ne găsească într'un hal, care să ne creeze situația umilitoare de azi și de mîine. Nu cred ca vre-un suflet conștient să nu fi simțit toată revolta și mîhnirea la impasibilitatea noastră și la moștenirea îngrijitoare ce se lasă celor mai tineri și generațiilor viitoare de pe urma acestei impasibilități.

Că populația se va convinge pe deplin că chestia tramvaelor, departe de a fi o pungășie, cum s'a afirmat de spirite întunecate de patimă, a fost o inscenare nepermisă, că dividendele acționarilor vor fi departe de acelea care s'au afirmat și așteptat, ele reprezentînd un beneficiu mediocru; că tramvaele pe de altă parte vor deveni tot mai utile și mai indispensabile populației sărace și mărginașe a Capitalei prin marile înlesniri ce le procură, prin eftinătatea și comoditatea ce oferă; că cu chestia tramvaelor inițiativa privată romînească face un însemnat pas înainte în dezvoltarea țării pe baze naționale; că autorului tramvaelor, d. V. Brătianu, i se poate zice orice de cei pătimași, dar numai de necinste sau de tolerări a unor astfel de fapte nu poate fi acuzat, și care întreaga viață și o muncă din cele mai intensive și-o dedică progresului țării; toate acestea nu ajută cu nimic atmosferei inveninate de eri și de astăzi, cauzată de această nenorocită chestie a tramvaelor, și a imenselor pagube rezultate de aci pentru țară și pentru educațiunea publică. Atît de mult a inveninat sufletele această campanie, încît nici cînd tunurile bubuiau la frontiera noastră, ea nu s'a abandonat, ci, subt o altă formă, marele vinovat, d. V. Brătianu, e făcut responsabil de toate accidentele întîmplate cu tramvaele. Zilnic apar articole ale ziarelor

interesate contra marelui vinovat, într'un timp cînd diferendul nostru cu Bulgaria poate face ca războiul să bată la ușă, și cînd cerbicia armatelor aliate de a ajunge la Constantinopol amenință pacea europeană.

Ce ar fi dacă, la rîndu-i, partidul liberal, bazat pe toate sentințele judecătorești, ar face responsabili cu toată averea lor pe cei doi veritabili vinovați, care au inscenat chestia tramvaelor? Cu o opiniune publică încă foarte schimbăcioasă, ca consecință a unei stări culturale mai puțin dezvoltate, cu o integritate de caracter care nu la toți este desăvîrșită, cu ușurința cu care se judecă astăzi lucrurile de o foarte mare parte din populație și cu o presă care în loc de a servi ca mijloc de educație servește mai mult ca armă de partid sau de cîștiguri pe cale de comercializare a ideilor și principiilor educative,—ușor ne este, și ne va fi pentru multă vreme, ca cea mai ireproșabilă afacere să o scoatem în ochii opiniunii publice—și s'o creadă—ca cea mai mare pungășie. Oare Banca Națională n'a fost designată din izvor direct guvernamental ca cea mai mare excrocherie? Este aici o parte slabă a firii omenești de a crede imediat o vorbă rea, de a o răspîndi, ba chiar de a simți o bucurie egoistă la o astfel de știre; pecînd o vorbă bună trebue s'o repetăm de 10 ori și nici atunci nu sîntem siguri că prinde.

In această atmosferă turbure și de bănuială generală, omul cinstit este confundat și băgat în aceiași ciorbă cu omul pungaș.

Omul cinstit este atacat și învinuit de necinste, pentrucă așa cere deplorabilul sistem politic, pecînd pungașul veritabil fură subt scutul cinstei altora, pozînd în victimă politică. De fapt nu există personalitate politică cinstită din țară, care să nu fi fost învinuită de necinste; tot așa cum nu există pungași veritabili care făcînd politică spre a putea opera mai bine și mai sigur în această atmosferă turbure să nu se fi apărat cu cunoscuta formulă de „calomnii politice", de „prigoniri politice".

Oare nu văd conducătorii conștienți din toate părțile imensul rău ce decurge de aici? Nu văd că la astfel de exemple și procedeuri, masa poporului răspunde: „și voi pungași, și voi pungași; de ce n'aș pungăși și eu"! Nu văd că din o astfel de atmosferă nu profită decît elementele rele în dauna țării și a moralei publice? Aș vrea să fac apel la toți oamenii de bine din toate partidele, să întrevadă pericolul unei astfel de politice pătimașe.

Generația actuală are deja o mare răspundere în istoria țării. Abia sînt 6 ani de cînd am trecut prin o criză internă care era să zdruncine statul romîn din temelie, pentruca astăzi să asistăm impasibili și nepregătiți la niște evenimente externe ale căror consecințe în viitor nu se pot calcula și prevedea.

Trebue să ne punem odată pe muncă serioasă, cinstită și adevărat romînească. Detestabila lozincă: „fac rău pentrucă și tu ai făcut rău", trebue înlocuită cu „ai făcut bine, dar eu mă voiu sili să fac și mai bine". Altfel grele timpuri vor veni peste noi și cei viitori.

Niciodată n'am aruncat vorbe în vînt. Afirmaţiunile mele mi le bazez totdeauna pe date temeinice, pe studii aprofundate.

Cînd afirm deci, că împrejurările curente sînt foarte propice pentru o puternică mişcare orăşănească, cît mai apropiată, care va fi cu atît mai periculoasă cu cît de astădată parecă va fi condusă de pătura mai cultă; cînd afirm că modul nostru de a face politică, cu toate relele ce decurg de aici, nu face decît să grăbească această mişcare,—dacă nu vom lua măsuri mari, serioase, fundamentale pentru îndreptarea răului,—dacă nu vom şti să prevenim această mişcare prin altă muncă, prin altă mentalitate, prin alte procedeuri, fapte, intenţiuni şi sentimente—am desevârşita convingere că spun un crud adevăr.

Şi atunci instigatori şi vinovaţi nu sînt cei ce prevăd răul şi cer măsuri de îndreptare, ci cei care au fost în stare să provoace o asanare şi nu au făcut-o.

In Decembrie 1906, în lucrarea „Proprietatea rurală", constatam situaţia precară a ţărănimii şi prevedeam, bazat pe date temeinice, dezastrul care n'a întîrziat a se ivi în Martie 1907; în Mai 1912, pe date şi observaţiuni sigure, am dat alarma asupra crizei economice şi financiare ce ne ameninţă, dacă vom continua pe calea ce am apucat, temîndu-mă de o recoltă rea şi o complicaţie în Balcani care n'a întîrziat a se realiza. La începutul războiului cerusem mobilizarea, căci Bulgaria nu ne va da nimic de bună voe, şi evenimentele par din nefericire a-mi da dreptate.

Nu enumăr toate acestea pentru a-mi face un titlu de glorie, ci pentru a putea convinge pe acei cîteva sute sau cîteva mii, în mîna cărora stă destinul ţării, a nu ignora nici temerile mele asupra viitorului, nici apelul rominesc ce fac de a nu se întîrzia cu înlăturarea relelor ce ne copleşesc.

Acei care îşi fac din viaţă singurul scop de a trăi comod, de a petrece, a se îmbogăţi, a pune plăcerile personale şi deşarte deasupra tuturor altor misiuni superioare şi scopuri salutare, desigur că vor da puţină importanţă afirmaţiunilor mele; căci pentru ei totul este prezentul ce se vede şi se pipăe, nu viitorul ce se presimte.

Acei însă care depun o activitate intensivă şi neîntreruptă pentru un scop înnalt de a fi utili ţării căreia aparţin, sînt desigur cei mai în măsură să cunoască pe lîngă nevoile lor şi nevoile altora, nevoile generale.

Dela aceştia este de aşteptat în interiorul fiecărui partid, atît liberal cît şi conservator, caşi în afară de partide, o muncă comună,—avînd drept bază şi scop asanarea răului şi ridicarea ţării.

Nu înţeleg aici formarea de grupuri şi grupuleţe bazate pe relaţiuni personale, căci în ce mă priveşte am fost totdeauna contra grupuleţelor politice înjghebate şi bazate numai pe simpatii personale, fiecare pierzîndu-şi timpul şi epuizîndu-şi o parte din muncă şi forţe pentru a

cîştiga simpatii, în loc de a-şi face un ţel în o muncă neclintită şi neîntreruptă, ca fiind cu mult mai util ţării.

Astfel de grupuri şi grupuleţe eu le consider foarte periculoase din punct de vedere politic, căci ele se transformă într'un fel de societate de laude mutuale şi de ajutor reciproc, închizînd ochii la orice fapte greşite, spre a deveni mai tîrziu camarile, forma cea mai urgisită de populaţie, şi cea mai păgubitoare pentru pătrunderea elementelor capabile acolo unde munca şi meritul le dă dreptul.

Şi fără a avea cituşi de puţin intenţiunea de critică, îmi exprim totuşi foarte mult temerea, dacă partidul nou creat, la care simpatia şefului a jucat rolul covîrşitor în înjghebarea lui, se va putea menţine multă vreme numai în baza acestei simpatii care va varia dela interes la interes, şi dela o epocă la alta.

De aceia eu înţeleg grupări—şi exemplul îl vedem cu prisosinţă la partidul liberal—în care legătura dintre membri să se bazeze pe o comunitate de idei şi principii de muncă intensivă şi rodnică, prin cea ce se dă grupării caracterul distinct de durabilitate, utilitate şi de matură seriozitate, pecînd simpatiile personale sînt tot atît de schimbăcioase caşi firea oamenilor, a intereselor personale şi a împrejurărilor prin care trec.

In politică simpatiile personale de obiceiu se pierd, pe cale de invidie sau lipsă de interes, cu urcarea unora şi cu căderea altora. Comunitatea de idei şi principii face, însă, ca oricare ar fi scara de urcare sau scoborîre a unora sau a altora, munca, scopul şi aspiraţiunile lor în dezvoltarea ţării, să meargă paralel.

Dr. G. D. Creangă

Cronica teatrală

BUCUREŞTI

Teatrul Naţional: *Cocoşul negru*, şase acte, de d. Victor Eftimiu.

Ni s'a servit acest clapon, un an de zile, pe toate tăvile, cu toate sosurile, în toate foile tipărite, ciosvirte. Autorul găsise un titlu care-l umplea de satisfacţie şi a ţinut să şi-l vadă cît mai des în capul fragmentelor sale de o banalitate dusă la apogeu. Gelos că Rostand inventase pe Chantecler, d. Eftimiu n'a suferit să rămîie mai prejos şi nu s'a lăsat pînă ce nu-l întrecu.

Numai că Chantecler avea o însemnare. In balu-i avicol Rostand pusese să joace şi să cînte cocoşul cel adevărat, singurul cocoş autentic şi existent, cu trîmbiţe 'n gîtlej, cu fulgi de purpură în coadă. „Cocoşul negru" n'are nici un raport cu găinile, chiar de i s'ar acorda unele afinităţi cu găinăria. El nu e cocoş după cum nu e chibritelniţa tîmplar şi tot atît de bine i-ar fi stat numele de Iepurele galben sau de Cumătra violetă. Ştergeţi cuvintele Cocoşul negru şi înlocuiţi-le de pildă cu Pincu Bercovici. Credeţi că feeria d-lui Eftimiu se va fi schimbat întru ceva?... Intru nimic! Legătura dintre piesă şi titlu e aceiaşi.

Desigur că nimeni nu trebue siciit pentru un titlu şi admitem orice abateri dela regula în virtutea căreia opera transpare în numele ei. Dacă n'ar fi vorba decît de-atîta, lipsa de legătură, am trece peste. Din fericire, scrierile nu se judecă după titlu, cu toate că titlurile, cultivate cu mai multă abilitate decît opera, la mulţi din scriitorii mai tineri, artişti ai cuvintelor peltice şi-ai inspiraţiei piţigăiate, formează singurul produs literar serios. Titlul d-lui Eftimiu ne dă însă întîlnire cu cerebralitatea autorului, copilărie, pretenţie şi reclamă, ceia ce face că nu-i atît de lipsită legătura lui cu lucrarea, pe cît ni se pare. In „Cocoşul negru" d. Eftimiu caută să pue pe piaţa vocabularului un element verbal compus de d-sa, sinonim al lui Satan, ca şi cum această împărechere stricată, de vorbe, ar face parte din limba romînească, în care dracul n'a servit niciodată în frac de cocoş, şi credem că în nici o altă limbă. Avea nevoe de un afiş, de o confuzie misterioasă. Ce-o fi acest cocoş?... Nimeni n'a înţeles decît după un an de zile de anunţuri, în seara reprezintaţiei... Unii cronicari de teatru n'au putut pricepe nici atunci. Seninătatea cu care s'a vorbit a doua zi, în articolele lor de o tradiţie romînească, era mişcătoare. Intre aceşti virtuozi ai criticii şi gustului se afla şi un profesor de academie... D. Eftimiu trebue să fi fost încîntat. Nu tot d-sa jucase anul trecut, publicului dela *Comoedia*

o farsă—cel puţin aşa pretinde—anunţînd pe afiş o piesă de Cehov, pseudonimul său de vară? „Cocoşul negru" a fost o farsă a fatalităţii şi rodul unei obsesii universale. Şi n'a suferit de obsesia lui Chantecler numai d. Eftemiu. Alţii mai naivi decît d-sa şi mai puţin literaţi l-au tradus în piaţă cu „şanticliru" care pe ţigăneşte echivalează, în Bucureşti, cu minunat şi nemaipomenit.

Cocoşul autorului nostru face pe cucuveaua şi pe cînele urlător.

Îi pare că pe ziduri cocoşul negru cîntă...
Pe zid cocoşul negru, în noapte a cîntat!...
Nici eu! Dar vezi, şi-atuncea spunea că s'abătu
Aici, cocoşul negru, şi-aşa a fost...
Goniţi cocoşul negru, să nu-i aud cîntarea!...
Cocoşul negru cîntă... goniţi-l, n'auziţi?...
Să taci! Cocoşul negru nu cîntă fără rost!...
In ceruri nici un fulger!... Cocoşul cîntă iar...
Cîntă cocoşul negru pe zidul vechiu, cînta...
Cînta cocoşul negru mai tare, tot mai tare...
Cînta cocoşul negru pe-o noapte fără stele...
Cocoşul negru cîntă din nou. E pentru mine!

Pentrucа tonul fals şi afectarea ridicolă din aceste rînduri rimate să poată trece, îi trebuesc *Cocoşului negru* publicul *bon enfant* dela Bucureşti şi nişte critici cum nu-şi mai au perechea pe lume decît poate la Salonic.

Aceşti nefericiţi reprezintanţi fără remiză ai fabricilor de cerneală şi hîrtie se găsesc în faţa autorilor care i-au luat în serios şi prieteneşte i-au bătut pe genunchi ca nişte Adami făcuţi din sculpat şi ţărînă de curînd, prin faţa cărora defilează, blînde şi de mucava, fiarele pădurii, pe care ei au să le boteze. Ceia ce se scria îi găseşte cu desăvîrşire dezarmaţi. N'aş dori nimăruia să fie în pielea lor cînd profesia şi intelectualitatea îi obligă să judece o scriere asupra căreia nu s'a rostit vreun franţuz ori neamţ. Ei se găsesc în situaţia logofătului romîn care obicinuit cu ţuica n'a ştiut cum să-şi bea cafeaua turcească şi-a dat-o pe gît, fierbinte, dintr'o singură înghiţitură. Nesiguranţa impresiilor, haosul mintal, datoria de-a fabrica o dare de seamă silesc pe cronicar să scape cum va nimeri, dintr'o săritură. Şi odată pornit îl vezi sgîriat pe ochi şi cu urechile umflate, bătînd cîmpii literari, proclamînd „arta superioară" a d-lui Duiliu Zamfirescu şi genialitatea domniei sale domnului Victor Eftimiu.

Mulţumită acestor galeşi viţei, au intrat în literatură cîteva rînduri de nume fără vocaţie, dăunătoare bunului gust şi asupritoare de încercări şi avînturi tinereşti.

A lăuda o mediocritate şi a impune un suflet idiot este un sacrilegiu. Ceia ce se numeşte publicul, ignoră necum arta, care cere oste-

neala, dar inspiratoarele ei cele mai comune și mai imediat simțite, cerul, lumina, stelele, arborii, iubirea. Acest public mare și mare miop trebue cuprins, trebue inițiat, trebue afinat, purtat ca pentru o mîntuire, și la nevoe cu forța, închizîndu-i toate ușile prin care se intră automatic, în dependințele mici și vulgare ale gîndirii. In sinoadele intelectuale dela berărie, auzi adese ori aprecieri înfiorătoare și surprinzi într'o frază ce se deschee sau căreia îi plesnește tricoul, atitudini sufletești corigibile cu bătaia. Nu e rar ca o ființă omenească purtătoare de două picioare să mustre pe Creangă sau Caragiale de a nu fi știut să scrie și să aplaude în schimb, pe d. Mircea Demetriade! pe d. Emil Nicolau! pe d. Victor Eftimiu!!!

Pentru a păstori oaia publică sînt două metode, metoda mălăiață și metoda aspră. Cea de-a doua trebue neapărat adoptată pentru literatură, în epoca noastră primejdioasă, cînd izolarea celor cinci-șase personalități ale geniului rominesc autorizează invazia prostului gust. Pe lîngă ritmul de energie trebuincios sănătății, ea prezintă folosul de-a nu minți niciodată. Și chiar nedreptățită, opera stăpînită de talent știe să învingă prin sineși, prin puterea ei, independentă de o critică rea, ale căreia erori se găsesc astfel compensate în chip mecanic. La urma urmei și scrierile proaste sînt supuse acestui mecanism care le elimină, odată ce tobele au tăcut. Noi ne gîndim însă la educația publicului, lesne pervertit, și vrem să menținem arta la un nivel de cinste permanent.

Larma ce s'a făcut în jurul bășicii de săpun a d-lui Eftimiu, noi o socotim lipsită și de pudoare. Intru cîtva eram hotărîți să lăsăm *Cocoșul negru* să se consume în liniște, scrupulul că tăcerea noastră ar putea fi luată, cînd se va inventaria produsele litreare actuale drept o adeziune la felul de a vedea al orbilor, ne-a silit însă să luăm aceste însemnări și să tăgăduim. Dacă d. Eftimiu ar fi nu personalitatea pe care o parte din presă, rău populată, a descoperit-o, dar numai un preludiu al unui talent ascuns, n'am pregeta să-l salutăm și să ne dăm de-o parte ca să treacă; mai ales că persoana lui ne-a inspirat o simpatie pe care nu ținem să o tăinuim, și care intră în primul rînd în reputația lui literară, din piața teatrului din București. Departe de-a fi nu știm ce luminăție a literaturii cum vor să-l facă prietenii, d. Eftimiu e de fapt un saltimbanc literar dibaci, capabil de toate figurile în aer și pe nisip. Noi nu vom zice că așteptăm lucrările sale viitoare, în care se va defini progresiv un talent. Noi negăm radical acest talent către care nici o fibră din scrisul d-lui Eftimiu nu duce; iar dacă din notele de față nu reese palpabil acest adevăr, vina nu este a d-sale că ar fi pus calități în scrisul său ci numai a noastră că ne-am slujit de metodă defectuos.

Ca să și-l facă tragic, d. Eftimiu și-a zis că nu-i poate să-i fie cucoșul decît negru. Astfel colorate, obiectele impresionează macabru. De altfel d-sa suferă de colorism, după cum alți scriitori sînt obsedați de numere și văd lucrurile tot cîte 1, 4 sau 7. De număr d. Eftimiu nu abuzează decît în ce privește actele; cocoșul său are șase. Cu tot numărul lor, cocoșul nu face totuși nimic, rămîne fără dezlegare. Se vorbește, e adevărat, că acest cocoș a cîntat, dar nu se știe de ce și cu ce rost; de aceia și cîntă el atît de mult. E un cocoș accesoriu. Și totul e accesoriu, altfel nu merita numele de feerie. Scenele *Cocoșului negru* sînt scoase dintr'un borcan cu alifie, sau dintr'un repertoriu alfabetic și puse la rînd, oricum, nu importă, luminate cu proecții electrice, colorate, costumate și între ele se țin ca „numerele" de variété. E o piesă otova, un album otova, o friză pe un singur plan, de banalități, o stambă cu caricaturi imprimate. Numele de feerie li s'a dat celor șase acte, în disperare de cauză. Autorul a voit el, să facă ceva altceva, dar n'a izbutit. Feeria scapă de-o scrutare serioasă. In volum e și mai bine zis: „fantezie dramatică". La orice obiecție se răspunde: dar e o fantezie! —și absurditatea trece. O singură fantezie este bună și își merită numele, aceia care-i nouă în toate punctele ei, care n'a mai fost în nici-un chip și niciodată, fantezia lui Edgar Poë, fantezia lui Twain, a lui Allais, a lui Jarry, a lui Wells. *Cocoșul negru* nu e fantezie, este fantezie pentrucă n'a putut fi nimic alt. Fantezia e un gen; *Cocoșul negru* e de d. Eftimiu.

Părerile cele mai reușite în genul burlesc, și-au făcut loc după jucarea piesii. Nu se știa cum ar fi fost mai nimerit să fie comparat d. Eftimiu cu Goethe sau cu Iisus Hristos. Diavolul său de circ, cu o garderobă a la Fregolli, a fost așezat și dat în leagăn pe aceiași scîndură cu Faust. S'a vorbit serios de izvoarele de inspirare ale autorului, de preocupările lui, de filozofia lui!! Articolele acestor candizi evocau prin analism, stil, pedantism proslesc și cugetătorie, ziarele care subt nume ca Steaua Dîmboviții sau Trompeta Sutinei, apar în tîrgurile țării, cu elogii pentru Bismarckul localității, primar sau polițai.

Istorioara d-lui Eftimiu e simplă. Din cetitul literaturii, alcătuită în majoritate de variantele acelorași teme și lucruri, d-sa a tras concluzia că literatura se face cu ușurință, ceia ce-i perfect adevărat. Acesta e cîștigul pozitiv al cetitului, și dacă literatura a slujit la ceva în lumea asta, a fost să înmulțească numărul autorilor. Orice autor cuprinde într'însul cîțiva gemeni, care altfel n'ar fi văzut lumina zilei și care se nasc îndată după cetit. Cetitul dezvoltă gustul scrisului, inconvenient capital căci introduce în literatură pe toată lumea, pe toți nechemații. Cetitorul care nu se grăbește să scrie, lectura îi stă de minune, cărțile i-au înfrumusețat personalitatea. La scriitor excesul de cetit, adică minimul de intuiție se vădește ca o tară. Am putea aduce o sută de pilde.

Paradox ori nu, ne place să-l repetăm. Contimporanii noștri de

vîrstă sînt mai toți niște imitatori, cu voe, sau, și ceva mai rău, niște tălmaci ai scriselor altora. Ei n'aduc în lucrările lor nimic care să evoce din aerul, din pămîntul, din vigoarea și din poezia vie și neliterară a naturii.

D. Eftimiu a scris odată o piesă *Rapsozii*, în care Alecsandri și Eminescu se luau la întrecere cu versuri de-ale lor, împerechiate cu de-ale autorului, ca să demonstreze mentalitatea unui poet romîn din zilele noastre. E metoda d-lui Eftimiu, de-a compune din cele învățate. Cîteva efecte de panoramă, raze, întunerec, costume, cîntece, jocuri și piesa e gata. Fantezie, feerie! Foarte mulțumim.

D-sa a mai scris, evident, și poezii. E greu să se găsească bucăți mai șterse și mai orișicum decît cele vre-o sută din volumul tipărit la Orăștie, *Poemele singurătății*.

Sînt clipe cînd omul e-atita de mic
Și gîndul atita de mare!
Sînt clipe cînd lumea iți pare nimic
Și-un haos gîndirea iți pare.
Ți-e teamă că-i gata să cadă 'n abis
Pămîntul cînd tremură vîntul,
Iar cerul de-asupra stă gata, deschis—
O gură să 'ghită pămîntul.

(Nemărginire)

Intr'un sonet aș vrea să 'nchid trecutul
Ce și-a înfipt săgețile în mine
Și inima mi-a prefăcut-o în ruine
Căci Nepăsarea nu-mi dăduse scutul.

(Sonet).

De-ai fi văzut maestre, ce flori te petreceau
In ziua cînd prieteni la groapă te duceau,
De-ai fi văzut lumina și cerul larg deschis,—
O „stanță" minunată, maestre ai fi scris.

(La moartea lui Jean Moréas)

Vraja zărilor senine
Din înalturi își revarsă
Lungi priviri de duioșie
Pe ruina Curtea-arsă.

(Curtea arsă)

Pe soclul de marmoră neagră, maestrul
Urcase icoana iubirilor sale:
Statuia 'nchinată idilelor moarte,
Amantelor brune, amantelor pale.

(Statuia 'nchinată)

O viață plină de păcate tîlharii mîntuiau acum...
Dar cine va fi fost străinul ce-i însoțea pe-al morții drum?
Cu cei ce-și ispășiau în lăcrămi vieața plină de păcat,
Murea ușor Nazarineanul cu 'ntregul suflet împăcat.

(Trei cruci...)

Toate aceste bucăți, citate la întîmplare, au în lipsa lor de stil, de relief și inspirare, caracteristica de-a fi fost compuse, fiecare, subt influența unei obsesiuni exterioare. Unde nu e falș poetul e în versurile dedicate lui Moréas (!)—acolo e mahalagiu.

Atmosfera aceasta, avivată de un romantism de pensionat trebuia să stăpînească și *Cocoșul negru*

Născut din raza lunii cu apele senine,
Veni pe-o scoică verde mînată de zefir...
Minciuna-i piatra scumpă prin care vezi palate,
Orașe... poduri... ape... ținuturi fermecate—
E scoica unde cîntă și plîng întinse mări,
Amurgul ce zidește orașe 'n depărtări—
Minciuna e lumina ce face dintr'o gîrlă
O mare fără margini, un vultur din șopîrlă.
Ea pune tot ce nu e în toate cîte sînt,—
Prin ce vezi lumea 'n stele și stele pe pămînt.

Aceste imagini tocite, această limbă au mai fost și sînt ale tuturora. „Un vultur din șopîrlă" e prost: aparține autorului. Tot proprietatea lui și tot prost intr'o pildă de exagerare: pomul balaur:

Cînd vede-un pom în cale, un prost va zice: Iată
Un pom. Dar mincinosul cu mintea mai bogată (!)
Răspunde: „E balaur!"...

Cocoșul negru nu mai este scris în colaborare cu cei doi amici ai autorului, Eminescu și Alecsandri, ci cu concursul cîtorva personificări și persoane din galeria fatalității: Dracu, Arhanghelul Mihail, Nenorocul, Voia-bună, Făt-frumos, Zîne, Calău, etc.

Toți joacă după cum au învățat în aceleași isprăvi, Dracul banii, Arhanghelul puritatea; amîndoi luptă ca să dobîndească pe oameni. Autorul și-a umplut subiectul, ca să zicem așa, cu o mie și una de mașinații melodramatice. Aici apare în 300 de lumînări lumină arhanghelul, aci se aude corul, aci e muzică, aci e dans; cînd temniță, cînd tron, cînd spînzurătoare, cînd revoluție, cînd circiumă ovreiască. Toate acestea n'au nici-un Dumnezeu, sînt puse cap în cap și gata! Ele sînt ca problemele de adunare fantastice cu care învățătorul șmecher caută să prindă copiii: 7 nuci + 12 pisici + 52 mere + 8 curcani + 19 străchini

cu unt. Bucăţile din *Cocoşul negru* puteau fi aşezate în orice ordine caşi adunarea; orice se putea. Fără un fior şi senin ca un odăiaş, autorul iscăleşte orice, grămădeşte tot ce-i trece prin cap.

Pe-alocurea d. Eftimiu a introdus cîte un soi de imn, din cochetărie, cîntare pentru aur, pentru minciună... Cei care au criticat piese cu oareşicare asprime şi-au zis că nu e politic să desbrace pe autor de tot ce pare că ar putea să aibă şi au recunoscut „poezie adevărată" în acele proslăviri sarbăde şi incolore în care se exaltează banii şi femeile.

S'ar putea lua vers cu vers întreg *Cocoşul negru*, care a adaos la supliciul nostru de a-l fi văzut şi auzit, suferinţa de a-l fi şi cetit, şi s'ar putea detalia sutele de semne de pe marginea volumului. Sînt însă prea multe şi nici n'avem intenţia să facem un curs de victoreftimism.

Din următoarele versuri se mai vede ce fel e la d. Eftimiu originalitatea.

Treceam pe lingă focul *de care spune el*
Şi văd o turmă. *Doamne, ce vite!* Prind un miel
Şi „svir" cu el în flacări... Mai prind şi o mioară
Şi „svir" cu ea în flacări *uşor... era uşoară!*
Mai prind *apoi* o capră, *dar, vezi, era cam grea...*
„S'o spintec" zic. *Cu pumnul* am scos apoi *din ea*
Un ied şi măruntaie *şi tot—le-am scos afară!*

Sentimentul de groază urmărit în aceste exageraţi neizbutite aduce aminte oiştea şi gardul care se întîlnesc pretutindeni, şi în stihurile în sfîrşit următoare:

Eu stau aci băete, de şapte mii de ani...
Nevasta mi-e şopîrlă... copiii mei guzgani...

după cum s'au clocnit cu ifos şi în titlul tot atît de înfiorător al fanteziei dramatice, *Cocoşul negru*.

T. Arghezi

CRONICA VESELĂ

FUM

In gustul pervertit al contimporanilor mei

Vis aerian al firii!...
Cum se 'nalţă 'ncet din sfera
Pămînteştilor combustii, ca un sol spre Infinit,—
Cu podoabe ireale decorează atmosfera
Anunţînd Nemărginirii opera unui chibrit.

Colonade imobile leagă cerul cu pămîntul...
In ogeacurile albe, stau înfipte...
Dar acum,
Peste case, ca o mare de lumină, trece vîntul
Spulberînd arhitectura colonadelor de fum.

Din cădelniți și din pipe, prin văzduh se întretae
Fum albastru de tămîe
Cu fum galben de tutun,—
Ori plutește 'n lungi stindarde peste cîmpuri de bătae
Fumul sîngelui
Ș'al morții,
Fumul gurilor de tun...

Alteori, din mari dezastre, isvorăște ca un fluviu,—
Dar cu-aceiași nepăsare îl primește cerul trist:
Din incendiile Romei,
Din Stambul
Sau din Vesuviu,
Din altarele lui Buda și din templele lui Crist...

Orientul își înalță fumul greu de mirodenii,
Visul pàgodelor albe ș'al fakirilor gîngavi.
Miazănoapte, ceața deasă care 'nchipue vedenii
Iar Apusul, fum de fabrici—
Jertfa turmelor de sclavi...

Sus,
In spații reci,
Adună cataracte de zăpadă,—
Lungi corăbii, la hotarul infinitului, străbat
Altitudini glaciale care-amestecă 'n grămadă
Cu buhai de pe Negoiul, aburii din Eufrat.

Sînt acolo scări înalte
Străvezii ca floarea spumii...
Dar cu ochii către ele, în zădar aștepți mereu
Să se clatine azurul din catapiteazma lumii
Și pe treptele de marmur să coboare Dumnezeu...

. . . .

Fum !
Inconjură pămîntul ca să-l apere de soare...
Fum !..
Cu 'ncetul ne cuprinde și ne strînge ca un zid
Și ne 'năbușe de veacuri în rotundă închisoare
Cu ferestre provizorii care nu se mai deschid !

G. Topîrceanu

Scrisori din Paris

Un păcat din tinereţe.—Era copilului.—Franţa de mine.—Orphismul.—„Le secret", piesă în trei acte de d. Henry Bernstein.

V'aţi pus vrodată întrebarea: ce s'ar fi întîmplat, dacă Cid Campeadorul n'ar fi fost vrîstnic să poarte armele în ziua cînd venerabilul Don Diego fu atît de crunt batjocorit de trufaşul părinte al Chimenei şi să răzbune astfel cinstea rănită a numelui său? Bine înţeles că n'am fi avut în acest caz nici minunatele romanţe spaniole, nici tragedia lui Corneille,—pierderi însemnate pentru frumos. Existenţa minunatelor bucăţi se datoreşte dar unui capriciu al naturii. O diferenţă de cîţiva ani în viaţa lui Cid ar fi avut consecinţe funeste. Sau, poate nu! Cine ştie drumul ce l-ar fi urmat evenimentele în acel caz şi dacă roadele n'ar fi fost tot atît de bogate.

Cunoşteam pe vremuri un tînăr smead, cu părul lung,—un poet cum sînt atîţia, care umbla cu gîndul a scrie din nou tragedia lui Cid, luînd ca punct de plecare această nouă premisă. Din nenorocire imaginaţiunea iubitului de muze era mai bogată decît talentul şi, mai ales, decît puterea sa de muncă. *„Cid Neînvinsul"* se duse, aşa dar, să mărească şiragurile melancolice ale capod'operelor nescrise. Viaţa lui fu scurtă; el trăi cîteva seri în frazele pompoase ale unui cenaclu de provincie, hrănit de ţapuri şi cornuri sărate, asfixiat de atmosfera îmbîcsită a fumului de ţigară. Ar fi fost şi greu ca acest copil al naturii şi al soarelui să se desvolte într'o biată cafenea, la lumina murdară a unor lămpi veşnic fumegînde. Intr'un alt mediu ar fi trăit, probabil, căci era născut viabil Cidişorul nostru, din părinţi tineri şi sănătoşi: ar fi avut stofă să calce pe urmele uriaşe ale Celui mare!

Sînt ani de atuncea şi nu-mi amintesc decît vag chipul eroului nostru. Ştiu numai că actul întîiu trebuia să-l arăte pe Don Diego, necinstit de palma violentă a lui Don Gomez şi incapabil de a se răzbuna

prin mijloacele obişnuite de cavaleri. Bătrînul nu mai avea decît să moară. Numai sîngele vărsat de bună voe putea scăpa curată aureola falnicului nume. Deja pumnalul găsise locul ce nu iartă, şi se pregătea să pună capăt unei vieţi nefolositoare, cînd rîsul argintiu al unui copil făcu să tremure mîna bătrînului Grande.

Un moment fu de ajuns pentru a-l convinge de posibilitatea unei alte soluţiuni: dacă dînsul e prea slab, fiul său va fi odată destul de voinic pentru a-l putea răzbuna. Actele următoare arătau diferite momente din viaţa aceluia, care într'o zi trebuia să fie „spaima Maurilor", cum şi nerăbdarea lui Don Diego, întunecată de grija că fiul său nu va corespunde poate sarcinii grele căreia îl destinase. Asupra sfîrşitului nu eram de acord: unii din noi îl vroiau pe Cid conform tradiţiunii, răzbunătorul implacabil al tatălui său; alţii îl făceau să prefere iubirea Chimenei unui ruginit cod de onoare; alţii, în sfîrşit, doreau să-l vază mai presus de îndatoririle filiale şi slăbiciunile sufletului, consacrat numai şi numai idealurilor superioare ale omenirii.

Fără să vreau trebue să mă gîndesc la acest păcat al tinereţii, astăzi cînd din toate părţile curg anchete şi studii asupra tinerimii şi cînd, în felul bătrînului Don Diego, Franţa creşte cu multă grijă o generaţiune menită să răscumpere, cu sînge, injuria adusă acum patruzeci de ani invincibilităţii franceze. „Secolul copilului", prevestit de Ellen Key, şi-a început fiinţa. Relele toate sînt pentru cei ce-au fost şi cei bătrîni, cinstea şi laudele pentru cei ce vor fi şi cei tineri. Timpurile cînd bărbile albe erau respectate şi experienţa crezută pe cuvînt, sînt uitate; astăzi ne închinăm bărbiilor netede ca palma şi inspiraţiunilor spontane. Cine este copilandrul care, cu fruntea sus, calcă ţanţoş şi priveşte cu milă la sărmanii burghezi, înşiruiţi respectuos de-alungul căii sale? *The last hope of nation*,—ultima speranţă a naţiunii,—pentru a mă servi de expresiunea, jumătate ironică jumătate solemnă, consacrată în Anglia cetelor de Boy-Scouts. Dincolo de canalul Mînecii superioritatea copiilor asupra părinţilor a fost proclamată, sînt ani deja, de Oscar Wilde într'un paradox rămas celebru. In acelaşi senz propovăduește şi Bernard Schaw. Mai toate piesele dramaturgului englez sînt şarje diriguite împotriva conservatorismului oamenilor în vrîstă, imnuri de glorie înălţate spiritului novator al celor tineri. Dela copil se aşteaptă totul; totul trebueşte făcut pentru copil! La rîndul ei, ştiinţa a fost silită să ţie seamă de mentalitatea modernă şi să-şi adaoge un capitol inedit: *puericultura*, atît de vast, că a trebuit să fie împărţit în trei specialităţi: puericultura înnainte de procreare, după procreare şi după naştere. Rolul părinţilor scade pe zi ce trece; misiunea lor se restrînge în a da viaţa şi primele îngrijiri. Unelte pămînteşti necesare realizării unui ideal divin: copilul; rele trebuitoare, îngăduite încă astăzi a trăi şi după împlinirea misiunii, dar suprimate probabil mîine—în felul trîntorilor—fie chiar cu ajutorul mijloacelor violente de pe vremuri. O probă şi aceasta că toate cele nouă sînt vechi şi că pămîntul este rotund.

Un studiu dar, care să ne deschidă perspective în sufletul blagoslovitei tinerimi și să ne lămurească asupra aspirațiunilor și credinților sale, nu putea fi decît binevenit. Cartea d-lui Agathon—pseudonim subt care se ascund d-nii Henri Massis și Alfred de Tarde—*Les jeunes gens d'aujourd'hui*, caută să elucideze bună parte din aceste chestiuni. Volumul se imparte în două: primele 120 de pagini formează studiul propriu zis, bazat pe anchetele personale ale autorilor și publicat anul trecut în coloanele revistei „L'Opinion"; restul de 160 pagini sînt impresiunile și criticile diferiților reprezentanți ai tinerimii asupra rezultatelor d-lor Massis și Tarde, anexe menite să complecteze și să controleze lucrarea. Nu putem fi decît recunoscători d-lor Agathon că au dat întietatea părții documentare și că au prevenit astfel concluziunile dezastroase pentru dînșii, ce s'ar fi putut trage din cîteva fraze nedibace din prefață: „De altminterea nimenea nu ne împiedecă să credem că *influența unei astfel de anchete e tot atît de însemnată* cași exactitatea sa istorică. Ea însăși este un act"; și mai departe: „Definind aspirațiunile arzătoare ale multor dintre ei, ea ajută pe cei nehotărîți însă a le distinge la rîndul lor, le mărește credința și le îndoește energia. De ar putea numai dînsa realiza, deasupra discuțiunilor individuale, într'o unire de bunăvoe a forțelor lor, idealul nostru comun, care este: un Francez nou pentru o Franță nouă!" O lucrare tendențioasă dar; autorii o mărturisesc singuri, printre linii; nu ne mai rămînea decît să catagrafăm „Les jeunes gens d'aujourd'hui", alături de miile de volume și broșurele, care—de cînd e lumea—au căutat cu același nesucces, dar cu aceiași încăpațînare, să aranjeze datele științifice și să probeze cu ajutorul cîtorva sofisme opiniuni lipsite de orișice temeiu. Dacă n'am făcut-o, și ca noi mulți, este numai grație „anexelor".

Tinerii pentru d-nii Agathon sînt oamenii născuți pe la sfîrșitul anilor optzeci, care numără astăzi între 18 și 25 de ani; studiul nu se întinde însă asupra întregii generațiuni: el se mărginește la „tinerimea intelectuală". Cunoscînd mentalitatea diriguitorilor de mîne, vom cunoaște prin forța lucrurilor pe acea a diriguiților. Un punct de vedere ușor de combătut: curentele din sferele de sus sînt deseori cu totul opuse celor din straturile inferioare. Nu dar o perspectivă generală asupra tinerei Franțe ne prezintă „Les jeunes gens d'aujourd'hui", ci numai un simplu capitol asupra tinerimii burgheze. De aceasta și numai de aceasta va fi vorba în rîndurile următoare.

După o critică nespus de severă a generațiunilor precedente—sceptici lipsiți de voință, de o sensibilitate morbidă și un intelectualism excesif și negativ în manifestațiunile sale—d-nii Agathon descriu tinerimea de astăzi, bogată în calități vitale: încredere în sine, sensibilitate moderată, dor de lucru, inteligență pozitivă, și în materie intelectuală, preponderența doctrinei asupra criticei. Un patriotism viu și credința absolută în viitorul Franței au succedat resemnării orgolioase de până acum; paralel cu aceasta un spirit războinic accentuat și un antigermanism, care se întinde nu numai asupra Germanilor ca popor, ci asupra a tot ce este de origină germană: știință și literatură. Pentru meritoșii tineri tot ce vine de peste Rin se rezumă într'un „pedantism nebulos". Speculațiunile pure și învățate nu se potrivesc cu această generațiune de oameni practici, adoratori aprigi ai principiului „mens sana in corpore sano". După exemplul Anglo-Saxonilor, sportul a sfîrșit prin a deveni ocupațiunea de predilecție: cenaclurile literare s'au schimbat în societăți de football uri; legendarele discuțiuni intelectuale, ce înflăcărau pe vremuri mințile de douăzeci de ani, au fost înlocuite de matschuri și rivalități sportive. Trupul, disprețuit atît amar de vreme, ocupă locul de frunte în programul tinerimii. De aici nouă izvoare de energie, o adevărată renaștere a calităților morale: deprins de mic copil cu greutățile materiale, adolescentul modern intră mai pregătit în lupta pentru viață, mai puțin expus ispitelor, mai capabil să se domineze și să învingă. El urăște desordinea și desfrîurile de orice natură. Studentul de astăzi nu mai are nimic comun cu bohemul lui Murger: mănîncă la ore regulate, bea apă în loc de vin, malț în loc de cafea, se culcă devreme, fumează țigarete de eucaliptus și tratează sexul frumos cu indiferență, căci—și aceasta este una din caracteristicele principale—generațiunea născută către sfîrșitul anilor optzeci este înainte de toate *morală*. Plăcerilor trecătoare, ea preferă voluptățile sănătoase ale căsniciei. Conștienți de menirea lor socială, idealul tinerilor este crearea familiei și intrarea cît mai timpurie în bătălia vieții. Astăzi nu se mai pierd ani la Universitate, ani frumoși, după spusele bătrînilor noștri, singurii în care aveai iluzia liberului arbitru și mîndria persoanei tale; fiecare tinde în schimb a cîștiga o patalama și a începe o carieră. Inregimentarea e singură în stare să mulțumească pe deplin această pleiadă dornică de disciplină; oroarea de anarhie o face să încline în politică spre un regim monarhic și să revie în viața sufletească la dogmele religiunii catolice. Tinerimea n'are timp de pierdut cu discuțiunile zădarnice: ea preferă o doctrină falșă, unei critice drepte; catolicismul îi oferă avantajul unei clădiri solide, încercate de vremuri; ea îl acceptă ca o necesitate, fără entuziasm, dar și fără murmur, și procură astfel liniștea trebuitoare conștiinții unui bun cetățean.

Cam aceasta ar fi, după d-nii Agathon, caracteristica tînărului francez: generațiunea actuală este dornică de muncă, încrezătoare în viitorul patriei sale, realistă în politică și disciplinată în materie religioasă.

Din păcate „Anexele" ne prezintă un tot mai puțin armonic: tinerimea nu este unanimă decît în a recunoaște superioritatea ei asupra generațiunilor trecute,—oh, subt acest raport armonia este desăvîrșită; dar cînd vine vorba de felul cum fiecare înțelege această superioritate, opiniunile diferă dela om la om: unul o vede în desvoltarea gustului sportiv, altul în generalizarea studiilor clasice, „le camelot du roi" în înflorirea spiritului monarchic, viitorul funcționar în consolidarea ideii

republicane ofițerul în entusiasmul tinerilor recruți, misticul în renașterea cultului catolic și așa înainte. De altminterea, chiar atuncea cînd toți s'ar simți animați de sentimentele și idealurile notate de d-nii Agathon, un Harța-Răzeșul ar avea multe de spus și de îndreptat. Don Diego n'a fost atît de slab și noul Cid nu este atît de perfect pe cît vor să-l arăte autorii. Dacă bătrînii au avut defecte mari, au avut și mari calități. Nu trebue să uităm că lor le datorește Franța locul de frunte, pe care continuă să-l ocupe, în necazul dezastrului dela Sedan, atît în literatură, artă și știință, cît și în politică și industrie. Bravura, abnegațiunea și capacitatea n'au lipsit în trecut;—dovadă: eroii care au cucerit „marea Franță" colonială, victimele admirabile ale experiențiilor științifice și ale aviațiunii;—dovadă: Zola, omul care, pentru o idee, a ținut piept unei lumi întregi;—dovadă: industria bogată a automobilului și a aeroplanului. Intelectualismul excesiv poate avea consecințe fatale pentru un popor, dar o viață sportivă nemăsurată de asemenea: reprezentanții tinerimii, ei înșiși, constată o scădere a gustului pentru frumos și a manierilor; cît despre celebra polițeță franceză nici să mai vorbim. A fost odată... Dacă ura contra Germanilor ca popor se pricepe, o grozavă ignoranță explică numai disprețul pentru manifestațiunile intelectuale de peste Rin și pentru tot de altfel ce se scrie, se gîndește și se face în afară de hotarele Franței.

Unde este „poporul ales" care se înflăcăra pe vremuri pentru cauzele sfinte și ideile mari, apărătorul celor slabi și găzduitorul celor fără de adăpost? Entuziasmul piere și în locul lui crește puternic un spirit meschin de șovinism și avariție. „*O generație de burghezi a mușchilor*" numește d. Albert Bozailles, profesor de filozofie la liceul Condorcet, tinerimea franceză de astăzi; burghezi xenofobi, săraci în idealuri și lipsiți de visuri, arhotnici de situațiuni și de lefuri. Atît nețărmurita lor iubire pentru țară cît și fervența religioasă sînt sentimente de ordin cu totul platonic: seminarele și școalele militare continuă să sufere de lipsa candidaților. Același lucru s'ar putea spune despre morală și abstinență: statisticile stării civile nu s'au îmbogățit prin uniunile tinere și scandalurile zilnice din Cartierul Latin și Montmartre ne arată tineretul otrăvit de pasiunea excitantelor: morfină, ether, etc.. Inclinațiuni bolnăvicioase trăesc în această generațiune de atleți și poziviviști. In literatură ideile clare, stilul simplu și precis, sistemele solide, sînt desprețuite pentru amalgame nebuloase și difuze.

Jules Renard, Taine, Anatole France, Renan, Emile Zola și atîția alții au trebuit să se retragă în fața lui Paul Claudel, Francis James, Charles Pegoy și Maurras. In materie artistică „Salonul Independenților" este caracteristic: multă mediocritate și multă aberațiune; teorii care de care mai nebune apar pe fiecare zi. Deja cubismul și futurismul nu-i mai mulțumesc; o nouă școală, care răspunde la pomposul nume de „*orphism*", și-a făcut apariț unea. Dacă futurismul vroia să redee mișcarea, cubismul să reducă totul la o figură geometrică, noii

maeștri tind se reprezinte viața colorată a moleculelor luminoase de acolo un potop de culori aruncate la întîmplare.

Stăteam umil și ascultam pe un copilandru roșcovan și plin de sănătate, tălmăcind unui cerc de bieți muritori frumusețile superioare ale operei sale: o pînză enormă zugrăvită în culorile curcubeului. Mari sînt minunile tale, Doamne! Și, cine știe, aș mai fi stat poate mult să observ „de visu" această curioasă antinomie între corp și minte, dacă la un moment dat unul din auditoriu n'ar fi exclamat cu vocea pierdută: „Am înțeles!" M'am apropiat atunci pe furiș și am citit în ochii lui slova nebuniei, o nebunie admirabilă însă, care descoperise ordine în haos. Nu-mi rămînea decît să mă strecor și să ies la soare și la aer curat. Nebun dar trebue să fii pentru a pricepe, și d-nii Massis și de Tarde care vroia să explice, cu ordine și deducțiuni logice, mentalitatea tinerimii de astăzi! Nu-i oare mai mare nebunia lor, de a fi vrut să lămurească mintea unei generațiuni întregi, cînd sufletul unui singur om e menit să rămie pentru orișicine, și poate pentru el însuși, un mister veșnic? D. Henry Bernstein o crede desigur, așa cel puțin reesă din ultima sa operă—„*Le Secret*",—piesă în trei acte, reprezentată la teatrul Bouffes-Parisiens.

Sînt cîteva luni decînd a fost publicată o statistică a autorilor dramatici francezi. Nu-mi mai aduc bine aminte dacă erau cîteva mii sau cîteva sute. Știu numai că numărul era impunător. Publicul parisian poate dormi fără grija noutăților teatrale: subt acest raport abundența îi este asigurată pentru mult timp. Teatre să fie și directori indulgenți! Legiuni întregi de tineri pletoși așteaptă să le vie rîndul la banchetul somptuos al succesului. „Coada" este mai mare ca în serile extraordinare dela Comedia-Franceză: se înaintează cu greu; trebue să dai din coate și să împărțești pumni. La casă cumpărătorul nu mai isprăvește vorba; frica, singură, îl face să plece. Următorul la fel și așa înainte!... In condițiunile acestea „talentul lîncezește" revoltat: cafenelele de mîna a patra gem de nemulțumiții, care se indignează împrejurul unui boc gol contra stupidității burgheze. Pentru moment d. Henry Bernstein stă la ghișeu și vrea să aibă în amănunțimi veste despre nevasta și copilașii d-lui casier. Conversația promite să dureze mult: vociferările amenințătoare ale mulțimii, nu sînt făcute se impresioneze pe autorul lui „Après moi", boxeur dibaciu și spadasin de forță. D. Bernstein a știut să-și mlădieze formula gustului de astăzi și să înlocuiască criminalii uriași din vremuri cu personagii anemice și sentimentale.

Actul întîiu se petrece la Paris în locuința lui Constant Jeannelot și a nevestei sale, Gabrielle. O primă scenă între soți, de o intimitate cam riscată, ne arată că—după doisprezece ani de căsnicie—Constant și Gabrielle continuă a se iubi cu pasiunea arzătoare a lunilor de miere: proza vieții în comun n'a omorît amanții din primele vremuri. Imprejurul lor domnește o atmosferă de fericire voluptoasă: certuri răsfățate

care isprăvesc printr'un sărutat. In aceste condițiuni nimic mai natural, pentru cei doi porumbei, decit să dorească fericirea, măritișul dar, bunei lor prietene Henriette Hozeleur, o tînără văduvă. Partidele nu lipsesc; dintre toți Henrieta preferă însă pe un secretar de legație Denis Le Guenn, om perfect din toate punctele de vedere, dar timid și de o gelozie cumplită. Trecutul este pentru dînsul tot atît de important ca- și prezentul și viitorul; ideia existenții unui alt om în viața nevestei sale i-ar fi insuportabilă. Idealul lui ar fi fost o fată tînără și curată, dar pasiunea ce i-a inspirat Henrieta și certitudinea, că primul ei măritiș a fost un șir de cîteva luni nenorocite, il fac să accepte noua posibilitate. Dacă nu se hotărăște încă, cauza este că dela moartea lui Hozeleur au trecut doi ani și, în doi ani, cîte nu se pot întîmpla. Le Guenn ar vrea să știe precis, dacă Henrieta n'a avut în acest timp vr'o aventură sentimentală. Numai Gabriela, prietina intimă a Henrietei, poate să-i dea lămuririle necesare. O soluțiune cam indiscretă, dar iubirea iartă multe! Iată-l, așa dar, pe Le Guenn în casa lui Constant Jeannelot. Timid, de o nedibăcie ridicolă, el începe interogatorul: comicul atitudinii sale ne face să uităm și să iertăm mobilul josnic al demersului. Gabriela dă cuvîntul de onoare că viața Henrietei nu ascunde nimic. E drept că, la urmă, adaugă că tot așa ar fi vorbit și dacă trecutul Henrietei n'ar fi fost ireproșabil. Le Guenn pleacă totuși convins pentru a se întoarce într'o jumătate de ceas, cînd o va putea găsi și pe Henrieta. In acest scurt timp aflăm lucruri grozave: d-na Hozeleur a avut un amant, Charlie Ponta-Tulli, pe care l-a părăsit după sfaturile Gabrielei; mizerabilul avusese imprudența să confieze d-nei Jeannelot că nu va realiza promisiunea de mariaj ce i-o făcuse Henrietei. A trecut de atuncea mai mult de un an. Ponta-Tulli e uitat acuma; Le Guenn domnește singur în inima tinerei femei. Nimeni, afară de Gabriela, nu cunoaște secretul și Gabriela este o prietenă devotată și discretă. De partea lui, Ponta-Tulli, poate avea defecte mari și fi o canalie, dar este un om de lume, pentru care cinstea unei femei e sfîntă. La ce bun dar să mai amărască sufletul lui Le Guenn cu mărturisiri netrebuincioase? Gabriela o sfătuește însă să spue totul, și insistă pănă ce Henrieta e convinsă; dar în fața fericirii increzătoare a lui Le Guenn ea nu mai găsește curajul necesar marilor abnegațiuni, și ii acordă mîna surîzător, liniștită, cași cum n'ar tiri după dînsa povara unui secret, ce într'o zi poate deveni teribil.

Actul al doilea se petrece, cîteva luni mai tîrziu, la Dauville în vila contesei de Savegeat, o mătușă a Gabrielei. Intreaga societate din actul trecut este reunită: Constant și Gabriela, Le Guenn și Henrieta, tineri însurăței. O fatalitate nenorocită a făcut să fie invitat în același timp și Charlie Ponta-Tulli. De aceia o atmosferă grea, prevestitoare de furtună. Henrieta este jenată de prezența fostului ei amant; iubirea ei pentru Le Guenn e prea puternică pentru a admite ridicolul situațiunii. Bărbatul, ca toți bărbații, nu vede nimic și, mai mult, se simte—în felul

înșelaților clasici—atras de o simpatie nemărginită spre Ponta-Tulli. Lucrul acesta sfîrșește prin a exaspera nervii Henrietei. In culmea desperării ei, roagă pe Gabriela să intervină pe lîngă Charlie și să-l silească să plece. D-na Jeannelot acceptă; rezultatul întrevederii este însă contrariu celor așteptate: după insinuările Gabrielei, Ponta-Tulli se crede încă iubit de Henrieta. Mai mult ca oricînd, el este hotărît să rămînă și să aibă mai ales o explicație asupra trecutului cu fosta lui iubită. După multă ezitare Henrieta se decide a-l asculta și atunci—lovitura de teatru—aflăm că Ponta-Tulli nu este omul, pe care-l credeam, că iubirea lui a fost sinceră, că însurătoarea cu Henrieta era idealul vieții sale, și că toate afirmațiunile Gabrielei au fost invențiuni mincinoase. In acest moment apare și Le Guenn, în sufletul căruia Gabriella a făcut să reinvie gelozia și neincrederea. Henrieta îi mărturisește adevărul: fericirea tinerei perechi este zdrobită; după o despărțire de cîteva luni, va urma divorțul; și toate aceste nenorociri din ura unei invidioase: smerita Gabriela este un demon de răutate bolnăvicioasă; subt aparențe atrăgătoare ea ascunde un suflet negru, venin și ghiare ascuțite.

Actul următor nu este decit continuarea imediată a celor petrecute: remușcări de conștiință silesc pe Gabriela să se mărturisească lui Jeannelot: ea a provocat cearta între dînsul și sora sa, ea a făcut să fie invitat Ponta-Tulli în același timp cu Le Guenn și i-a montat reciproc. Femeia, pe care bietul om o suise pe un piedestal atît de înnalt și se deprinsese a o adora, i se desvălue ca o ticăloasă. Desesperarea lui este imensă. Doisprezece ani trăiți în minciună, alăturea de o necunoscută. Mai poate exista în fața acestui dezastru, durerea lui Le Guenn? Constant, ca cel mai încercat, îl convinge să ierte.

— Dar cum voiu putea trăi lîngă dînsa, acuma cînd cunosc „secretul"?

— Ce secret?! răspunde, cu vocea înecată de lacrămi, bărbatul nenorocit al Gabrielei. Mister e totul și cum vrei tu, sărmană creatură pămîntească, să cunoști vreodată profunzimile sufletului omenesc?!

Le Guenn se închină; va erta și va căuta să fie fericit! Constant e prea bun și prea își iubește nevasta pentru a divorța. Căsnicia lor va dura. Iluziile vor fi probabil mai puține, mai rare zburdările nevinovate; conștiința însă pentru cel mai tare că va avea de aici înainte să apere pe tovarășul slab, dar iubit, de ispitele răului și speranța pentru acesta de a putea, cu ajutorul iubirii și devotamentului, deveni și el odată iubitor și bun, le va da poate mulțumirea necesară și cine știe: fericirea!

„Plînge dealul, plînge valea, plîng pădurile bătrîne", plînge Constant, plînge Le Guenn, plînge Gabriela și Henrieta, plînge probabil sufleurul în cușca lui, numai în sală nu plînge nimeni. Actul al III-lea este dela un capăt la altul înecat în lacrimi! Curios,—însă manifestațiunile exterioare ale durerii par a impresiona mult mai puțin decit emoțiunile stăpînite. Actul al II-lea, fără atîtea suspine, a mișcat insutit mai

mult. Nu, genul larmoiant nu convine deloc d-lui Henry Bernstein! E de sperat că această primă încercare va fi şi ultima.

Prin suprimarea actului al III-lea piesa n'ar putea decît să cîştige. Ideia şi caracterele sînt complect explicate în primele două acte: acţiunea nu mai continuă. La ce bun dar a ne face cu orice preţ să privim la crizele de lacrimi a patru oameni, care nu ne interesează.

Critica a primit piesa d-lui Bernstein cu entuziasmul de care vorbiam în „scrisoarea" trecută. „C'est du bon et du meilleur Bernstein"! Ne-am deprins să vedem fraza aceasta la fieştecare operă nouă a scriitorilor cu vază: un clişeu ca multe altele. „Le secret" este departe de a fi un capo d'operă. Multă, prea multă tîlcuială în vederea efectului teatral! Ce însemnă pe urmă răutatea asta bolnăvicioasă dar lucidă şi care după doisprezece ani îşi descoperă o conştiinţă şi face mărturisiri interminabile? Piesa conţine însă scene puternice şi bine conduse, momente admirabil redate; se recunoaşte mîna dibace a unui maestru într'ale teatrului. Interpretaţiunea este excelentă: d-nele Simone şi Madeleine Lély, d-nii Garry, Boucher şi Roussel au rivalizat într'adevăr în perfecţiune.

N. L. Kostaki

MISCELLANEA

† P. Cerna

In ziua de 26 Martie a încetat din viaţă P. Cerna, în vîrstă numai de 32 de ani. Această moarte prematură ne-a răpit nu numai un poet valoros, dar şi un om de o înaltă distincţie sufletească, plin de sentimente generoase, frămîntat de gînduri şi probleme.

Intr'un No. viitor vom publica un articol despre opera distinsului poet.

O amintire despre Haret

Primim din partea d-lui Adolf Magder, directorul şcoalei israelito-romîne din Podul Iloaei, următoarea scrisoare:

„In unul din anii trecuţi Spiru Haret, ca ministru, a vizitat orăşelul Podul-Iloaei cu o numeroasă suită compusă din prefectul de judeţ, inspectori, revizori şi diferite alte autorităţi. Cu prilejul acesta am fost invitat de autorităţile locale să iau parte la primirea ministrului, în calitate de director al şcoalei israelito-romîne. Impreună cu alte persoane l-am aşteptat la şcoala romînească, unde a fost primit de corul şcoalei. După obişnuitele prezentări a inspectat şcoala, cantina, biserica; iar la ora prînzului trebuia să aibă loc banchetul oferit în onoarea sa. Fiindcă n'am avut o invitaţie specială pentru banchet, am crezut de cuviinţă, după ce l-am însoţit pretutindeni, să mă retrag. Dar cum am ajuns acasă mă pomenesc cu o trăsură trasă de doi cai albi, care se opreşte în faţa şcoalei. Comandantul poliţiei locale coboară repede, intră gîfîind şi mi se adresează grăbit: „D-l ministru vă pofteşte la banchet!" Iţi făcea impresia că nu caii au alergat la goană, ci el. Surprins de această onoare l-am întrebat: „D-l ministru mă pofteşte?" — „Da, din ordinul d-lui ministru", răspunde comandantul mirîndu-se oarecum că nu dau crezare comunicării sale. Ca să-l scot din situaţia sa neplăcută, îi zic: „Bine, ordinul se va ezecuta".

După banchet—noblesse oblige—am invitat la rîndul meu pe ministru să viziteze şcoala israelito-romînă. Fără să ezite o clipă, mi-a răspuns afirmativ. La şcoală l-am condus prin toate clasele şi s'a interesat—cerîndu-mi multe amănunte—despre mersul ei.

In anul următor, Spiru Haret luînd parte la inaugurarea unei şcoale dintr'o comună învecinată cu Podul-Iloei, m'am dus să-l invit la grădina de legume lucrată de elevii şcoalei israelito-romîne. La auzul acestor vorbe, vădit impresionat, îmi răspunse că va veni. Incredinţat de valoarea cuvîntului dat al lui Spiru Haret, l-am aşteptat la grădină împreună cu elevii şcoalei, care lucrau la tarlalele lor ca în orice zi de lucru.

Ministrul a sosit în Podul Iloaei la ora 5 şi a fost invitat la un ceaiu în sala Primăriei. La 6 jumătate, cînd trece trenul prin Podul-Iloaei, aud flueratul maşinei şi ministrul nicăeri. Mi se aduce apoi ştirea că s'a îndreptat spre gară. Trenul se opreşte în Podul Iloaei numai două minute; dar în ruptul capului nu-mi venea a crede că Spiru Haret e în stare să nu se ţină de cuvînt. Timpul, cu toate aceste, a trecut Mîhnit de această curioasă întorsătură încep, fireşte, a mă îndoi de con-

vingerea mea. Mă uit spre gară... Dar cînd mă așteptam să văd trenul în mișcare, zăresc deodată pe Spiru Haret, însoțit de alte trei persoane, cum vine apostolește spre grădină. Trenul sta pe loc... Oricine își poate închipui adînca mea satisfacție. Din această clipă—mărturisesc—„antisemitul" Spiru Haret m'a subjugat.

Cînd a ajuns la grădină mi-a întins mîna și s'a grăbit să-mi spue cu o voce dojenitoare și blîndă, însoțită de un zîmbet iertător: „M'ai făcut să întîrzii trenul". Vroia să-mi atragă atenția asupra altei greșeli săvîrșite, pentru a nu făptui marea greșală de a-și călca un cuvînt dat.

„Dar prezența dv. este un imbold înnălțător pentru acești copii care vă așteaptă tremurînd de plăcere", zic eu, arătînd cu mîna pe harnicii muncitori din jurul nostru. „Da, știu", răspunde el. „Deaceia am venit". A străbătut apoi grădina în toată lungimea și s'a oprit la cîte un elev, spre a-i pune diferite întrebări asupra chipului cum știe să-și lucreze bucata de pămînt. Pe fața ministrului se zugrăvi o scînteere de mulțumire, cu un amestec de adîncă surprindere. Inaintea ochilor săi să desfășura aevea un tablou original: Copii de Evrei, cu sapa și grebla, udînd și prășind un pămînt lăcrat cu micile lor brațe... Pămînt și Evreu! Iată două noțiuni care nu s'au împerecheat niciodată în crierul poporului romîn.

In drum, spre gară, cînd a zărit sutele de călători care mișunau în jurul trenului, iuți pasul, scoase ceasul din buzunar și zise cu îngrijorare: „Am făcut să întîrzie trenul". Asupra conștiinții sale apăsa mereu greutatea situației în care se afla. Se încinsese o luptă sufletească între „om" și „ministru". „Omul" însă a biruit. „Omul" a preferat să abuzeze o clipă de autoritatea sa de „ministru" și să oprească trenul, decît să-și calce cuvîntul și să se lese în zădar așteptat de o școală, fie ea și israelită.

Spiru Haret a murit. El nu mai poate face nici bine, nici rău. Dar voiu nutri totdeauna pentru acest om de caracter un cald sentiment de admirație și de stimă".

Dela Redacție

D-l Ibrăileanu luîndu-și concediu pentru o vreme mai îndelungată, toate manuscrisele și corespondența redacțională se vor trimite de acum înainte numai pe adresa Redacției.

*

Manuscrisele nepublicabile se ard. Rugăm pe d-nii autori să nu ne mai trimită mărci pentru înapoere. Pe viitor, aceste mărci vor fi socotite ca o subscripție la fondul pentru Flota Națională.

Inapoem numai manuscrisele voluminoase (roman, piesă de teatru, epopee) la care ni se alătură mărcile necesare.

P. Nicanor & Co.

A P E L

Către cetitorii și prietenii „Vieții Romînești"

Dispariția marelui cetățean Spiru Haret impune Iașului, al cărui fiu a fost, datoria pioasă de a ridica în acest oraș un monument demn de memoria lui.

Facem apel la toți cetitorii și prietenii noștri, care în cea mai mare parte au dus lupta pentru deșteptarea satelor noastre, sub conducerea marelui dispărut, să sprijinească inițiativa luată de „Viața Romînească", cu prinosul lor oricît de modest.

Sumele destinate acestui scop, rugăm să fie adresate—cu indicația specială: **„pentru monumentul lui Haret"**—administrației revistei noastre. In fiecare număr vom publica numele subscriitorilor.

„Viața Romînească"

	LEI	B.
Suma din urmă	2777	05
Anatole Verona, Iași	20	—
Alex. Ganea, magistrat, Iași	20	—
M. Podoleanu, învățător, Neamț	2	—
V. D. Vasiliu, Botoșani	100	—
N. Enășescu, Botoșani	60	—
Lista d-lui A. Fostiropol, avocat, Pitești: G. M. Piteșteanu 2, Th. Pirvanovici, 2, M. Zamfirescu 4, C. Ghioca 1, St. Popescu 1, V. Stoicănescu 1, V. Iliescu 1, G. G. Drăgănescu 1, D. Luca 1, G. Georgescu 1, A. Fostiropol 5, în total	20	—
Carol Hynek, inginer, Botoșani	5	—
I. Corbu, Bistrița, Ungaria	5	—
Lista d-lui I. I. Raianu, prof., Bîrlad: I. I. Raianu 50, Gr. Gr. Patriciu 2, Z. Popovici 2, G. C. Rimniceanu, profesor 5, Gr. D. Vasiliu, avocat 5, I. E. Pallady 20, V. G. Diaconescu, institutor 2, I. Tudurache, învățător 2, I. Balmuș, învățător 2, V. Triandaf, profesor 2, G. I. Barbu, profesor 2, Șt. Buzdugan, profesor 2, M. Bally 5, în total	101	—
De Reportat	3110	05

	LEI	B.
Report . .	3110	05
Lista d-lui Vasile Dorin, învăţător, Româneşti (jud. Iaşi): Vasile Dorin 10, D. Enăşescu, înv., Larga 10, I. Stavilă, înv., Foraşti 1, V. Sterienescu, înv., Bulbucani 1, Paraschiva Teodorescu, înv., Potingeni 2, Preot Gh. Lazăr, Larga 1, Iorgu Ciolan, agricultor 4, N. Costache, agricultor 1, Iorgu Dănuţanu, agricultor 1, V. Ghemu, agricultor 1, Preot C. Bogdan, Româneşti 2, Ioan Costeanu, secretar Movileni 1, în total	35	—
Lista d-lui dr. Al. Zambilovici, Burdujeni: E. Lucinescu 1, Elena V. Ionescu 0,50, I. Lucinescu 1, C. Delladecima 5, Stan N. Ionescu 5, V. Fellner 1, Gh. Popovici 1, Al. Bujoreanu 3, R. Bersan 4, E. Trebian 2, Niţescu 2, V. Doboş 2, Carol Rang, farmacist 2, V. Botez 2, Alex. Botez 1, Ilie Lahman 1, Isidor Popovici 1, Valeriu Ionescu, contabil 1, I. Vasiliu 1, N. G. Neagu 1, Gh. Buznea 2, Clinceanu 1, Mazilu 1, Al. Florescu 2, Ştef. Anghel 1, Marin Rădulescu 1, Gh. N. Pavlu 1, D. Covrig 1, V. Tempovici 1, D. Petrescu 1, A. Buzagiu 1, A. Orghidan 1, V. Giossanu 1, T. Ioachim 1, Nicolescu 1, Băloiu 1, N. Ionescu 1, I. Năsturaş 1, L. Bottez 0,50, M. Iftimie 0,50, D. Caton 0,50, Al. Chirilescu 1, Gh. Pitaru 1, Ilie Bunescu 2, N. Corpaciu 2, Al. Velciu 1, Al. Cuzin 1, Şt. Dimitrescu 1, Brăiliţă 3, N. Cerchez 1, în total	72	—
G. G. Burghele, avocat, Dorohoi	20	—
A. Myller, prof. universitar, Iaşi	100	—
V. I. Popescu, înv., Insurăţei, Brăila	5	—
George Luţă, Straja, Bucovina	3	—
Dr. V. N. Botez, Vaslui	10	—
F. Bruteauu, T. Măgurele	10	—
G. L. Paltinescu, farmacist, Vizir (Brăila)	5	—
A. Ramaşcan, Vizir	5	—
Gh. Chirvăsuţă, institutor, Bacău	10	—
Ernest Triandafil, Paris	50	30
N. T. Popp, Craiova	100	—
General C. Iarca, Buzău	20	—
Total	3555	35

RECENZII

Al. Cazaban. *Intre femee şi pisică*. Institutul de arte grafice şi editură „Flacăra".

D. Cazaban are darul vioi şi scinteietor de a povesti şi mai ales de a povesti anecdote. Această monedă a spiritului uşor care a colindat lumea gidilind uşor beatitudinea digestiei şi a primei ţigări după masă dinaintea unui şwarţ, banalizată şi ştearsă prin uz, devine adese în povestirile d-lui Cazaban o medalie preţioasă. Trăsăturile se adincesc şi iau semnificarea loviturilor de creion scurte şi expresive din caricaturile bine izbutite, semnificare ce se ridică uneori până la caracterul uman, profund şi tipic. Am zis adesea. Cum însă d. Cazaban este şi un *scriitor*, mărturisesc acum ca şi altă dată, că îmi pare rău de multe ori de această facilitate strălucitoare a darului său de a povesti. Din nefericire lucrurile uşoare, de îndeminare literară, care ademenesc naţionala noastră aplicare *spre un dolce far niente*, dăunează muncii serioase, care adincind talentul literar al artistului l'ar face să găsească mai des comori, irosite zădarnic în povestiri uşoare şi mărunte.

Trecind peste bucata „Intre Femee şi Pisică" m'am oprit cu plăcere la bucăţile „Instrăinat", „Bărăganul, Iarna", „Vestitorul furtunilor", în care sub o formă cumpătată, de un desemn pur, suggestiv şi plin de adevăr, sint redate colţuri de natură, sentimentul ascuţit al măreţiei ei, poezia ei nemuritoare, fără puncte de exclamaţie, fără poză şi sentimentalism. Fraza d-lui Cazaban e mlădioasă, limpede, curge repede şi sunător. Iar după ce am citit „Bodoreanca", acel mic capod'operă, just şi adevărat până în cele mai mici amănunţimi, de o putere de viaţă impunătoare, măsurat în dramatizarea situaţiei şi zguduitor prin simplicitate, nu mai voiu să mai vorbesc de celelalte bucăţi care nu sint lipsite de talent, dar... nu *mai fac* pentru un scriitor ca d. Cazaban.

*

E. Lovinescu. *Aripa Morţii*. Edit. Institutului de Arte Grafice „Flacăra" Bucureşti.

Ce deziluzie pe cititorul care, ademenit de eticheta macabră şi învelişul simbolic al cărţii d-lui Lovinescu, ar căuta înlăuntru vre-o „istorie pe apă", creaţiunea unei zvăpăiate imaginaţii, care să-l plimbe din aventură în aventură, zguduind-o puternic, storcindu-i lacrimi ferbinţi, curmindu-i răsuflarea în paroxismul curiozităţii aţiţate la exces, ca romanele de altădată, care-şi ţineau cu prisos făgăduelile date în titlu! Nu, iubite cititor, scriitorii de azi nu mai povestesc istorii care să te facă să petreci clipe de viaţă intensivă. Cu asemenea „literatură de foileton", au putut să se îndeletnicească odinioară scriitori răsuflaţi, eşiţi din

circulație: Balzac, Georges Sand, etc.. Scriitorii de azi *fac* literatură serioasă, „documente omenești"... Iar dacă în loc de aventurile miraculoase ale lui „Ciorap de piele" vei fi silit să asculți afacerile mărunte ale... d-lui Adrian Lerian și vei strîmba din nas, vina e a ta, naivule cititor, a ta, care n'ai știut să *evoluezi* cu maeștrii cugetării moderne...

„Fusese odată la o răspintie: de drumul apucat atîrna siguranța zilei de mine. Luptase, nu prea cu multă înverșunare, dar cinstit și cu deplină credință că i se cuvenea ceia ce cerea.

Printr'o potrivire de împrejurări, prin patima socotelelor mărunte, un altul îl înlătură. Fusese astfel aruncat în viața tulbure și nesigură"...

Ridici din umeri? Ce-ți pasă ție, iubite cititor, de afacerile d-lui A. L.? Sint lucruri private, vei zice. El, Z sau Y îți povestesc în fiecare zi asemenea lucruri mărunte din viața lor și dacă îi asculți este că-i cunoști. Domnul A. L. este un trecător ca oricare altul și ți se pare cel puțin bizar, că te oprește în loc să-ți povestească așa ne tam, ne sam daraverile d-lui A. Lerian — individ făcînd parte din univers! Ei bine, iubite cetitor, d. E. Lovinescu îți oferă „un document omenesc". Nu mai e vorba acum să te amuzezi citind romane de senzație, trebuie să fii serios căci literatura e un studiu. Răsuflații scriitori de altă dată scrieau o limbă literară—Vanitas Vanitatis! Documentul e prețios prin conținut—e quintesența psichologică a unei drame sufletești, conflictul între forțele dezlănțuite ale unui *eu* și deaceia nu trebue să fii atît de ușuratec să-i cauți nod în papură pentru onomatopei ca: „ceia ce cerea" și să te împotrivești cu înverșunare la stilul de proces verbal sau de gazetă de provincie în care d. A. L. își *relatează* aventurile prețiosului său eu. Aventură aici e simbolic însă, iubite cititor. Din vechile tale lecturi ai căpătat răul obiceiu să nu te interesezi de *eu* decît atunci cînd se revarsă în fapte sau măcar în gesturi. Ei bine, „documentul" te va disciplina și în această privință, te va spiritualiza cu totul, căci după ce te va tămădui de păcatul de a voi să vezi, să auzi, să simți realitatea pe căile obișnuite vechilor tăi idoli, pentru care realitatea există și trebue neapărat să existe și în operile lor de artă, te va obișnui să contemplezi spiritul în mod pasiv și resemnat.

Vrai înconjurul lumii, călătorii minunate în goană nebună prin spațiile cerești în lună, în soare, în fundul mărilor sau în fundul pămintului? Ei bine, vei fi ținut prizonier timp de 150 de pagini în... spațiul mărginit al sufletului eroului d-lui Lovinescu, căci autorul ne declară cu hotărîre că eroul său „e silit pentru *totdeauna* să trăiască în sine" și vai ...nimica nu se întîmplă pe întinderea pustie! O singură nădejde îți mai rămăsese: d. Lovinescu spune din primele pagini ale cărții că „tăria eroului său *era făcută* din tăcere și taină"; cu perfidia Dalilei însă iscusitul autor răpește tăria eroului său. Vei cunoaște, iubite cititor, toate tainele d-lui Lerian și ale tuturor amicilor și cunoscuților săi. Vei ști lucruri pe care un om, care nu are tăria făcută din *taină*, nu le povestește niciodată... X, Y sau amicii tăi de cafenea, sau colegii tăi de birou, nu se vor lăuda niciodată, sint sigură, cu aventuri ca acea dintre tainicul erou și Mab! Vei fi desigur stingherit iubite cititor, vei căuta să închizi cartea rușinat, jenat de destăinuiri așa de... respingătoare și lipsite de orice delicatețĕ ca acele privitoare la.... prima întîlnire dintre Mab și... eroul cu tăria „făcută din taină și tăcere". Nu uita însă că d. Lovinescu l'a trădat, i a răpit tăria. De sigur, sint unele clipe, în care un muritor

obișnuit care are slăbiciunea de a fi limbut, ar găsi că a comenta un gest final și inevitabil este o brutalitate și o necuviință. Eroul tăcut al d-lui Lovinescu însă ține un discurs, pe care autorul îl califică „o rugăciune care i se ridică în ochi ca fumul de tămie" (!)

„—Ai venit, și am tresărit. Nu mă iubești încă, dar lasă-mă să-ți sorb privirea drăgăstoasă ce mă face să tresar... Nu mă iubești încă, dar îți mulțumesc că ai venit *să-mi împrospătezi dragostea, pe care o simt sosind (!!)*... Nu voiu să știu dacă și *inima ta îți bate* pentru. Mi-e frică! Nu te întreba. Așteaptă. Dar până atunci vino! Dar până atunci vino! Lasă-ți coaja de alun! vino!"

Dacă cumva acest discurs și multe altele, pe care eroul tăcut și tainic le ține la orice cotitură de stradă, noaptea, ziua, dimineața și sara pe lună, pe soare și chiar pe ploaie, dacă cumva, zic, aceste nesfirșite potopuri de vorbe pe care eroul d-lui Lovinescu le exală „în tăcere", te-au făcut cumva să te gîndești la „Moftul Romîn", nu uita că marele nostru Caragiale și neuitatul ironist Tony Bacalbașa au murit, s'au dus, iar pe mormintul lor a năpădit triumfătoare, lacomă și nestingherită de nimeni o puzderie de ciuperci baroce și rău mirositoare.

Arde tot ce-ai adorat, iubite cititor, și punîndu-ți cenușă 'n cap, ascultă pocăit destăinuirile „*eului*", documentul psihologic care te va iniția în tainele d-lui Adrian Lerian, vei afla micile sale afaceri, vei ști că a trăit în tovărășia morții și a altor dame mai mult sau mai puțin avuabile, te vei iniția în literatura mitologică și vei găsi material pentru un viitor Baedeker în călătoriile tale reale sau imaginare prin Europa, vei cunoaște în fine, îndărătnic cititor de romane de senzație și pretențios căutător de frumusețĕ literară, *documentul omenesc*. Atît mai rău pentru tine dacă vei esclama cu Anatole France „Hors de la litterature", căci nici nu e vorba de un Georges Ohnet, ci de d. E. Lovinescu, romanțier și literat, critic literar în orele perdute.

I. S.

* * *

Const. A. Giulescu. *Priveliști și amintiri*, Minerva, București.

D. Const. A. Giulescu nu este un scriitor cunoscut, deși de multă vreme d-sa a pătruns prin reviste și gazete. D-sa a tipărit și schițe și poezii încă deacum opt ani. In viața lui de pașnic funcționar a găsit vreme pentru aceste nobile îndeletniciri. Timpul liber rareori și-l petrecea în cafeneaua bucureșteană a intelectualilor: prefera să mediteze în odăița lui și să încredințeze hîrtiei albe gîndiri și sentimente.

Schițele din volumul de față ne dau dreptul să avem o părere hotărîtă asupra d-lui Giulescu. Volumașul acesta poate arăta și tot viitorul literar al autorului.

D. Giulescu scrie liniștit, — și știe să înjghebe o mică povestire, un portret minuscul. Urmărești volumul dela început până la sfirșit, ori dacă n'ai timp îl părăsești cu ușurință ca să-l reiai; — uneori găsești plăcere într'o întorsătură de frază, într'o imagine fugară; pe urmă, e adevărat, nu-ți rămîne fixat nimic în minte. Nu ți-a rămas însă nici ceva jignitor ori dezagreabil.

Cu toate acestea d. Giulescu este un scriitor. Este un scriitor din familia acelor plăcuți artiști dintre care face parte de pildă și d. Gîrleanu; din familia acelor artiști care cred că o nuvelă ori o schiță pot fi anecdote agreabile, — fără adîncime ori semnificație. Mi se pare că și d. Lovinescu spunea odată cum că e fericit că poate să scrie cîteva pagini asupra păharului cu bere pe care i-l aduce chelnerul, ori asupra țigării pe care o fumează. A scrie, a jongla cu vorbele, a pune pe hîrtie reminiscențe din lec-

turi,— inseamnă ceva. Dacă omul are oarecare spirit, pagina lui o poți citi zimbind cit sorbi cafeaua. Arta foiletoniștilor așa s'a dezvoltat,—și încă nu a tuturora, căci unii s'au hotărit să rămie gravi în fond, după vechea modă.

Literatura însă, schița și nuvela, nu se poate face cu vorbe. O nuvelă trebue să insemneze ceva, să cuprindă un sentiment adinc, un aspect al vieții. Scriitorul trebue să aibă convingerea că a pus în paginile pe care le-a scris ceva din spiritul său,—că intre inima lui și bucata lui literară s'a stabilit un curent circulator. Toate acestea sint mofturi, însă, ar putea opune unul dintre prietenii mei. Principalul lucru e să ai talent.

In adevăr, dacă sintem înțeleși asupra acestui cuvint, atunci putem hotări soarta literară a d-lui Const. A. Giulescu.

F.

***

G. Murnu, *Istoria Rominilor din Pind. Vlahia Mare (980—1259).*

Cărticica d-lui M. cuprinde 4 capitole: 3 apărute intăia dată în *Convorbiri Literare* prin 1905—1907 și unul, pus aici ca Anexă și publicat intăia dată în *Luceafărul jubilar* din 1906. Lucrarea in total cuprinde „istoria cea mai veche și mai intunecată a Rominilor din *Vlahia Mare* (Thesalia)" (Pref. 5).

1) Primul capitol tratează despre „*Intăia apariție a Rominilor în istorie*": e vorba de Rominii din Pen. Balcanică. In privința asta, constatăm că d. M. inlătură, din considerații cu totul subiective, informația lui Kedrenos de subt a. 976 despre Vlahi, apoi că d-sa nu cunoaște, căci nu discută nicăiri măcar un izvor mult mai vechiu (720—780): e manuscriptul de la Costamunitu și a fost publicat in *Istorija atona* III de Uspenskij; o notă despre dinsul e la Thomaschek, *Zur Kunde der Haemus Halbinsel* in Sitzungsberichte v. 99 p. 42—43. (Toate aceste informații le dăm după cursul inedit al d-lui profesor Philippide, Originile limb. rom. supt C 7).

Deci pe informația lui Kedrenos nu pune d. M. bază; am observa că o critică temeinică a izvoarelor de acest fel fiind până acuma imposibilă, datoria științii e mai bine să se mărginească la simple constatări de fapte.— Un izvor pe care il discută pe larg, am putea zice chiar cu pasiune d. M. „pare a fi insăși transcrierea hrisovului original ce se afla in arhiva Niculițeștilor" (15). Acesta ar fi din 980 și asta e data după d. M. a „intăei apariții a Rominilor in istorie". Izvorul acesta e publicat în Λόγος νουθετηκός πρὸς βασιλέα, anexat la Cecaumeni strategicon. Autorul acestui izvor vorbește de bunicul său, care a fost pe la 980 (timpul lui Vasile al II-lea) domnitor „peste Vlahii din Elada". Și bunicul său și autorul izvorului erau din familia Niculița, care-i după susținerile d-lui Murnu o familie rominească (15 Cf. și 110). E stabilit de pe acuma că Rominii „locuesc masivul Pindului". Trebue să se admită și o emigrare a Rominilor inspre Sud. De ce admite d. Murnu că va fi existat o Vlahie „pe munții Thesaliei in veacul al X-lea?" Precis nu se poate ști cum au ajuns Vlahii în Elada. Mult timp Rominii au trăit, după d. Murnu, subt Bulgari și cu Bulgarii in veacul de mijloc. De ce? D. Murnu amintește aici numirea „slavă", zice d-sa, de *vlah* pentru Romini, cași instituția *celnicatului*. Cu „valah" lucrul e complicat și afirmația d-lui Murnu nu poate fi primită de știință. Apoi, dacă Rominii vor fi trăit așa de mult cu Bulgarii (desigur slavizați), cum se explică faptul că limba macedonenilor cuprinde așa de puține elemente slave? In altă ordine, d. M. primește despărțirea Rominilor in Romini din Pind, Balcani și Carpați in

veacul al VII-lea (Jorcek), ci o pune intre al VII-lea și al X-lea veac.

2) Capitolul al doilea tratează despre „*Kekavmenos și Rominii în veacul al XI-lea*" și e un capitol important in lucrarea d-lui Murnu, dată fiind și importanța izvorului, care povestește fapte intre 1071 — 1078. D. Murnu discută pe larg asupra familiei scriitorului, familie inrudită și cu Niculițeștii, asupra scriitorului insuși, numelui (=„arsul"), asupra rolului jucat de dinsul in imperiul bizantin etc. Ultimii ani ai vieții lui vor fi fost pe vremea lui *Mihail al VII-lea Duca* (1071—78). Până la Domnia lui Duca avem vești despre Romini, care se intinseseră mult în vremea asta, din hrisovul lui Vasile al II-lea privitor la arhiepiscopia din Ohrida (a. 1019). De aici innainte sint din ce in ce mai multe pomeniri despre Valahi.

In ordinea cronologică a evenimentelor, d. Murnu nu amintește nimic de locul din Ana Comnena subt anii 1081—1084, p. par. 138, scos intăia dată de Hopf, Geschichte Griechenlands, VI, 165; in schimb pomenește de id. ib., p. par. 226—227 și Hopf, op. cit. 165 (Cf. și Philippide, Origini subt 5 și 6).

Rominii se lărgesc in peninsula balcanică după distrugerea imperiului bulgăresc din ce in ce mai mult. Ei erau păstori, dar desigur și agricultori (Cf 58 sqq. și 90). In privința stării lor sociale și politice amănuntele lipsesc.

La p. 65—66 zice d. Murnu: „...nu știu dacă... nu era și pe acolo, prin munți [Serbia], ca in toată peninsula, o altă populație rominească, de-o potrivă în stare (?) cu cea din Pind". Era dar, după cum se știe până azi, „nu e deopotrivă in stare (?) cu cea din Pind". Căci, de pildă, în privința limbii, se cunoaște din documentele sirbești că limba acelor Romini prezinta particularități comune mai mult dialectului daco-romin, decit celui macedo-romin. Apoi insuși d. Murnu spune că anumite căpetenii se numiau „la Daco-romini și la Rominii din Serbia... *cneji* și *voivozi*, la cei din Pind purtau numele de celnici" (p. 69).

Rominii trăiau prin munți, impărțiți in triburi, cu căpetenii ce se chemau *celnici*. Atribuțiile celnicilor erau aceleași cu ale cnejilor dela noi.

După Vasile al II-lea, domnii slave in Bizanț, ca aceaia lui *Constantin Duca*, favorizează spiritul de răzvrătire al multora. In 1066 Rominii din Elada se răscoală din pricina birurilor. Kekaomenos povestește pe larg răscoala. Cunoscutul protospatar Niculiță e atras de Romini la dinșii. Cucerirea cetăților Kedros și Lervia atrage ingrijorarea lui Duca: se induplecă să-l satisfacă. Niculița trece prin multe peripeții.

D. Murnu susține că familia Niculița e rominească. Totuși, din „forma dată de Kekavmenos" nu se poate aceasta deduce, cum crede d-sa; de aceia lucrul e discutabil, cu atit mai mult că d. Murnu intrebuințează foarte mult logica, in lipsa faptelor, care să-l dovedească.

Discutind izvorul Veniamin de Tudela, d. Murnu nu pare a-i acorda multă increderе. In altă privință, zice d. Murnu la p. 155 nota: „E foarte probabil, însă, că părerea lui Veniamin despre comunitatea originii Rominilor cu Evreii are ca bază asămănarea limbii rominești cu cea spaniolă, vorbită de Grecii spanioli, din care făcea parte Rabinul nostru". Greu lucru să pui pe seama unui om, care nu era de fel filolog, atita fineță filologică și apoi, dacă Veniamin va fi auzit vorbind pe Vlahi el insuși, cum reiese din cuvintele de mai sus, cum rămine cu afirmația d-lui Murnu că „Rabinul n'a cunoscut *de visu* pe Valahi"? (134).

3) Capitolul penultim vorbește despre *Rominii din Pind intre anii 1204—1259*. Cruciații apuseni impart imperiul bizantin in 1204. Deși numele de *Vlahia mare* (Thesalia) nu apare decit

în 1206 la Nik. Choniatis ca: ἡ μεγάλη Βλαχία, d. Murnu crede că „cu mult înnainte de venirea cruciaților Thesalia începuse a lua numele popular de Vlahie sau Marea Vlahie" (164). Nu înțelegem de ce.

Intre Rominii din Balcani și cei din Pind vor fi existat legături totdeauna. Pe la 1204 „în Thesalia de apus se întemeiază un început de domnie națională rominească" (176). Anumite legături se stabilesc între Romini și epiroți. Erau acești Romini o națiune cu limbă proprie, cu rol politic? Bazat pe izvoare, dar și mult pe logică, autorul crede că da.

4) Capitolul final: *Rominii din peninsula balcanică* e suplimentar. El e scris ocazional și autorul ne vorbește de: 1) Rominii din Pind, concentrați în Evul mediu în Thesalia și Epir; și de 2) *Rominii din cuprinsul M. Hemus*, cu ramuri ce ajungeau prin Serbia și Nordul Albaniei, venind des în contact cu populația romînă din stinga Dunării.

Lăsind la o parte mersul argumentărilor logice în multe părți, am căutat fapte în lucrarea d-lui Murnu. Meritul ei de căpitenie e că discută pe larg pentru întâia oară la noi izvorul de necontestată însămnătate: Kekavmenos.

N. N. R.

* * *

C. Filipescu: *Evoluția obștiilor sătești.* București, 1912.

Literatura cooperatistă romînă se îmbogățește cu o nouă lucrare apărută de curind subt titlul de mai sus, lucrare care—deși nu e voluminoasă (31 pag.) —e destul de importantă totuși, prin punctul de vedere sincer, drept și larg din care sint privite obștiile sătești.

Autorul—un controlor agronom al casei Centrale—face în această broșură un rezumat lămuritor și succint al ultimului anuar al Băncilor Populare, punind în evidență ce-au fost, ce sint și ce tind să devie obștiile sătești în țara noastră. Toate concluziile sint interesante și, pe baza datelor explicate de autor, chiar cel mai îndărătnic dușman al obștiilor trebue să recunoască utilitatea lor din punctul de vedere al regenerării noastre economice.

In afară de relevarea, demonstrarea și explicarea faptului că aceste obștii au crescut în proporție de 75% „atît ca întindere de teren cît și ca arendă anuală", în afară de lămurirea distribuirii terenurilor în obștii, a mijlociei arenzei, și a sarcinilor pe hectar, interesantă în deosebi e constatarea după date neîndoelnice despre cine sint arendatorii moșiilor date în obștii,—capitol în care autorul dovedește că nu numai statul și instituțiile de binefacere dă moșiile la obștii cum se zice în deobște; ci mai ales particularii și aceasta în proporție de 38.2% din numărul total al obștiilor, fapt ce „dovedește spiritul de încredere pe care-l au particularii acestei instituții și modul prompt și neîndoios cu care obștiile și-au îndeplinit îndatoririle lor".

C. D.

*

D. Vasiliu-Bacău. *Aromînii. Omul preistoric. 24 Ianuar.* Biblioteca Națională No. 48—50. Minerva, București, 1913. Prețul 0.30.

Sint trei studii scrise simplu și fără pretenție. Publicate într'o bibliotecă de popularizare, ele prezintă oarecare interes. Studiul asupra Arominilor, fără a intra în prea multe detalii și fără a aduce ceva nou, poate contribui la întinderea cunoștințelor asupra lor, lucru destul de important,—căci așa de puțin ne cunoaștem noi frații din provinciile subjugate! Numai cît chestiunea atît de controversată a numărului Arominilor nu e tocmai exact redată.

„Grecii susțin că în toată Peninsula Balcanică n'ar exista decît vreo 70,000 Aromîni. Serbii și Bulgarii sint mai darnici, ei ridică numărul fraților noștri din acele părți la 200,000 sau chiar 300,000. In realitate însă trebue să trăiască în dreapta Dunării peste un milion de Aromini".

De fapt nici Serbii și Bulgarii nu-s chiar așa de darnici, nici numărul Arominilor nu-i chiar acesta. Cifra în general admisă este de 600,000. Chiar la întrunirile Ligei Culturale s'a oscilat în jurul ei; iar unele statistice mai recente, publicate în ziare, o reduc la 400,000. In schimb d. Vasiliu arată centrele unde ei sint mai numeroși și proporția lor față de celelalte populațiuni.

Autorul termină astfel: „Viața Rominilor dela Pind va atirna mult și de interesul ce noi le vom purta. Cum acești frați ai noștri au mari înclinări spre comerț: prin ei, cu o flotă de transport puternică și cu numeroși consuli pricepuți, am putea să subjugăm economicește tot Răsăritul Europei, Egipetul și Asia-Mică. In chipul acesta, din pricina strinselor legături negustorești cu patria mumă, Aromînii vor izbuti să-și păstreze naționalitatea și vor lucra în același timp la o mai mare propășire a Țării Romînești".

E. C.

* * *

G. I. Băicoianu. *Criza tracțiunei animale în agricultura Romîniei. Efectele ei și mijloacele de îndreptare. Problema tracțiunei mecanice.* București, 1913. (fără indicație de preț).

Broșura d-lui Băicoianu ridică o chestiune de mare însemnătate pentru viața economică a țării noastre. E vorba de răul pe care-l aduce agriculturii noastre împuținarea treptată a vitelor de muncă și degenerarea lor progresivă. Din ce în ce mai puțin vitele noastre pot face față nevoilor agriculturii, nevoi ce cresc cu totul disproporționat în raport cu mijloacele de care țara dispune în ceia ce privește tracțiunea animală. De aici rezultă că arăturile se fac tot mai superficial, pămîntul nu se regenerează, producția agricolă decade.

Ca un remediu contra acestui rău, d. Băicoianu propune întrebuințarea tracțiunei mecanice. Deja unii din proprietarii mari au adoptat mașinile agricole și sint foarte mulțumiți de rezultatele obținute.

Dar nu e vorba de marii proprietari. Aceștia pot să-și procure mașinile pentrucă dispun de capital și au mijloace să-și aleagă cele mai bune tipuri.

Ceia ce-l preocupă pe autor este ca și în agricultura mică să se introducă tracțiunea mecanică. Dar micul agricultor nu poate să-și procure singur pe seama sa mașinile adesea foarte costisitoare. De aceia d-sa crede că statul ar trebui să intervie pentru a organiza asociații agricole,—căci numai astfel și cultivatorii mici, unindu-se mai mulți la un loc, ar putea să se folosească de cele mai nouă și mai profitabile achizițiii ale tecnicei agricole.

D. Băicoianu dovedește cu cifre și cu exemple că prin întrebuințarea tracțiunei mecanice agricultura noastră ar deveni și mai productivă și mai comodă și ar fi ferită de criza prin care trece astăzi,—ceia ce ar avea un mare răsunet asupra întregei vieți economice a țării.

Nădăjduim că ideile enunțate de d. Băicoianu își vor face drum, vor fi aprofundate și vor conduce la rezultatele pe care d-sa le prevede.

H. L.

* * *

Maximilian Popovici și George Cipăianu, agronomi. *Manual de agricultură* pentru uzul școalelor superioare și inferioare de agricultură, al liceelor, al școalelor normale, seminariilor, precum și pentru toți agricultorii practici.

După cum se vede și din titlu, cartea poate fi cetită cu mult folos de oricine se interesează de agricultura țării noastre.

Pe lingă o expunere sistematică a datelor teoretice, lucrarea d-lor M. Popovici și G. Cipăianu cuprinde o sumedenie de interesante observații personale. Este scrisă, nu numai cu competința unor specialiști, cu siguranța unor practiciani incercați, ci și cu dragostea unor adevărați plugari pentru meseria lor.

Deși diferitele chestiuni de agricultură nu puteau fi expuse decit separat, in capitole, totuși o continuitate susținută leagă intre ele aceste capitole și te face să vezi că nu ți se oferă—cum se cam obișnuește pe la noi—o compilare după autori străini, ci o elaborare, după principii neșovăitoare, a unui material bogat sistematic cules.

Lucrarea este un manual de *agricultură romînească* și aceasta se simte, s'ar putea spune, din fiecare pagină: toate chestiunile atinse sint tratate in legătură cu interesul practic pe care acestea l'ar putea avea pentru agricultura țării noastre. In deosebi, o preocupare constantă de gospodăria micului cultivator, țăran, se face remarcată.

Expunerea limpede și explicită; intrebuințarea de cuvinte scoase, pe cit se poate, numai din vocabularul comun, popular; prețul modest al volumului, cu totul in disproporție cu munca depusă de autori, arată că unica dorință a acestora este ca strădania lor să fie de folos la cit mai mulți. Fie ca dorința lor să se realizeze deplin.

S. R.

***

Prof. Yves Delage et M-me Goldschmidth. *Les théories de l'évolution.* Ed. Flamarion 364 pag. Paris, 1911.

Monografia tratează una din chestiunile poate cele mai banale: Teoriile evoluționiste in domeniul biologiei—zicind banale nu inteleg nici prea cunoscute, nici fără importanță. Dar cu toată această banalitate, prin claritatea expunerei pe de-o parte, pe de altă parte prin autoritatea necontestată a autorilor—cu deosebire Delage,— și prin valoarea faptelor pe care le redau, lucrarea prezintă interesul ei particular.

Cu oarecare lipsuri—neagă cu totul valoarea teoriei embriologice Fritz Müller-Haeckel și a lucrărilor lui Le Dantec—are meritul unei lucrări valoroase, căci intr'un studiu relativ scurt și condensat, critică puind in evidență, partea adevărată din mai toate teoriile evoluționiste, care s'au perindat in decursul vremii.

Delage și D-na Goldschmidth pun in evidență, in primul rind, greutatea și valoarea problemei științifice actuale, corelația intre științile biologice și fisico-chimice, intre viață și materie, problemă care in prezent domină aproape toate științile și conceptele filozofice. Atit ca chestiune generală, cit și ca chestiune specială, atit pentru student cit și pentru diletant și specialist, valoarea acestei chestiuni este netăgăduită; intru cit pune in legătură biologia cu toate celelalte științe și, după cum inșiși autorii ne arată, influența reciprocă intre ea și științele actuale, deci unitatea tuturor știinților formind o știință universală.

Dela inceput, autorii stabilesc ideia evoluției, arătind că poate fi privită din două puncte de vedere, larg și strict. a) Din punct de vedere mai general „ideia evoluției este strins legată de aceia a cauzalității: nimic nu se poate produce fără cauză, nimic nu poate dispărea fără a lăsa urme, totul provine din ceia ce precedă și dă naștere la ceia ce urmează". b) Din punct de vedere strict, „ideia evoluției este un proces, unde diferitele stade nu sint legate numai prin cauzalitate, ci prezintă o serie *neintreruptă* și *nereversibilă*, in care o intoarcere indărăt, sau o *repețire* exactă din ceia ce a devenit in trecut, este imposibilă". Din acest din urmă punct de vedere consideră autorii evoluția organismelor vii, unde *ideia evoluției devine ideia descendenții*.

Autorii își iau ca punct de plecare teoria darviniană, dezvoltind intăiu teoriile existente până la Darwin. In *Anglia* se resimțea influența concepției fixității speciilor redată de Linnée. In *Franța*, chestiunea se complică, Lamarck intr'un sistem filozofic expune frumos și captivant o schiță a teoriei evoluționiste; in timp ce Cuvier își formula foarte documentat, prin genialitatea spiritului său, teoria fixității speciilor in biologie și a cataclismelor in geologie. Situația politică a Franței ii dădu lui Cuvier tot concursul material și moral. Pe terenul științific triumful i-a fost mai dificil, teoria evoluției fiind susținută in domeniul științific cu succes de Geoffroy Saint Hillaire. La Academia de Științe, cele două mari spirite se intilnesc și timp de doi ani se angajează o discuție memorabilă, demnă de amindoi naturaliștii. Geoffroy, spirit inductiv, cu metodă profundă dar greoae, își sintetiza principiile; Cuvier din contra, dialectician distins, prin expunerea intr'un stil măreț și logic a deducțiilor sale, supune și descurajează pe rivalul său Geoffroy și teoria fixității rămine triumfătoare, până la Darwin. In *Germania* teoriile transformiste iau avint cu concepțiile geniale a lui Goethe și Oken și cu inmulțirea documentelor geologice.

In urma acestor preliminări, autorii tratează pe larg teoria darwiniană modificată de noii adepți ai acestei teorii neo-darwiniste. Arată corelația intre teoria lui Darwin și celelalte științe, cum Darwin s'a inspirat din lucrările predecesorilor săi: *Malthus*, *„Traité de population"* și *Lamarck*, *„Phylosophie Zoologique"* și e de mirare, zic autorii, cum Darwin n'a admis cea mai mare parte din ideile lui Lamarck, insă se explică cind privim felul de judecată a acestor doi mari naturaliști. „Lamarck mergind repede la mari generalizări, Darwin ne temindu-se de nimic altceva decit de concluzii timpurii, inconjurindu-se de fapte pe care nici odată nu le considera prea multe". Arată cum Darwin și-a conceput ideia evoluției in lumea organică, cu ajutorul *selecției naturale* și a celei *sexuale*, datorită așa numitei *„luptă pentru existență"*. După ce expun teoria darviniană, o critică făcindu-i următoarele obiecții: a) Rivalitatea intre membrii unei specii nu este așa generală cum o consideră Darwin. b) Intru cit poate folosi unui individ o mică modificare a unui organ, in lupta pentru existență? c) Cauzele variațiilor sint totdeauna mai slabe ca cele ale fixității (Legea lui Delbeuf). d) Darwin lasă cu totul la o parte origina variațiilor primordiale. Neodarwiniștii susțin că ar fi o tendință de variație care se moștenește; Delage și Goldschmidth pretind că o tendință nu se poate moșteni. e) Timpul, pe care-l cere teoria lui Darwin pentru formarea speciilor, e prea mare, față de existența scoarței pămintului, căci după calculele fizico-matematice, ea ar exista de 100 milioane ani. Apoi conclud că termenul de „luptă pentru existență" a fost prea restrins de neodarwiniști și redus numai la lupta intre indivizii de aceiași specie. Cei doi autori cred că selecția cind are loc in sinul aceleiași specii poate fi un bun regulator al caracterelor, insă nici odată un creator al lor.

După ce termină cu discuția teoriei darwiniene, autorii ne prezintă chestiunea eredității caracterelor, pe care o grupează in două categorii: Unele care explică ereditatea ca o proprietate fizico-chimică a protoplazmei și altele care o explică cu ajutorul unor particule reprezentative. Autorii pretind că probabilitatea mai mare ar fi a primei gupe de teorii, susținind că proprietățile ereditare sau neereditare, tre-

bue să rezulte din constituția fizico-chimică a celulei și progresul în această direcție nu se poate face decit odată cu progresul albuminelor. In categoria a doua intră cele mai multe teorii clasice și anume: Teoria unităților fiziologice a lui Spencer, teoria gemulelor lui Darwin, teoria lui Noegeli, teoria pangenesă a lui De Vries și teoria plasmei germinative a lui Weisman; toate aceste teorii pretind că caracterul este încarnat într'o *particulă reprezentativă materială*. Delage și Goldschmidth susțin că „Noțiunea caracter este o noțiune abstractă, provenită din fracționarea pe care o facem noi mintalmente senzațiilor produse asupra noastră de obiecte. Un obiect va avea pentru noi atit mai multe caractere, cit vom fi noi capabili a le generaliza impresiile particulare. Caracterele n'au nici o existență prin ele înșile, deci nu se pot încarna in nici o particulă materială".

Ereditatea caracterelor dobîndite este de asemenea cu succes abordată pe larg. Arată cum ideia de „caracter căpătat" nu este fixată, naturaliștii nu sint de acord in înțelesul acestei expresii; unii îl definesc: Un caracter care la un individ nu numai că este nou în raport cu părinții, dar nu ține nici de ou nici de spermatozoid. Dificultatea acestei chestiuni provine din faptul că autorii în general nu caută decit să răstoarne teoriile adversarilor lor. In domeniul experienții chestiunea ia cu totul altă formă și anume fizico-chimică. Autorii cred că numai chimia protoplazmei, relativ puțin cunoscută, va rezolvi complect această parte a problemei ereditații, presupunind că între elemente singe și celulă, care vor da naștere la o nouă ființă, este o influență directă. Le Dantec are la baza sistemului său definiția chimică a speciei.

In urma acestei lungi tratări a teoriei darviniene, autorii expun teoria lui *Lamarck* și *lamarckizmul modern*. Discută lucrarea-i capitală „*Phylosophie zoologique*" oprindu-se cu insistență asupra celor două legi. a) Caracterele se pot modifica prin uz și neuz. b) Aceste caractere sînt ereditare. Intre lamarckianii moderni, autorii critică pe americanul Kope și fecundul Le Dantec. *Kope* original prin arhaestetismul său, care susține că variațiile pot fi sau de ordin fizico-chimic (physiogénèse) sau de ordin funcțional (cinétogénèse). *Le Dantec*, original prin *asimilația funcțională*, idee ce figurează în toate lucrările sale de ordin biologic, prin felul său de raționament și prin vastele sale generalizări, a sedus pe cititor, dar chestiunea n'a făcut nici un pas înainte prin lucrările lui.

Delage și Goldschmidth, după ce au studiat separat teoriile lui Darwin și Lamarck, le pun față în față și arată că ele pot merge alături, fără să se escludă, ci din contra se complectează una pe alta, ambele avînd ideia fundamentală comună: evoluția organismelor dela simplu la complex. Una se ocupă cu origina variațiilor, (Lamarck) cealaltă cu cauza care menține această variație (Darwin), lăsînd cu totul la o parte origina lor.

In sfîrșit autorii studiază trei teorii secundare:

1) *Teoria selecției organice* sau a *variațiilor coincidente*, intermediară între a lui Lamarck și Darwin, prin care numai acele caractere dobîndite sînt ereditare care coincid cu aceiași variație germinală, sau invers.

2) *Teoria segregației* (separațiunii) prin care variabilitatea speciilor este menținută de o separație fie geografică, fie fiziologică; după cum factorul separator este geografic sau fiziologic.

3) *Teoria ortogenezei* (variațiilor predestinate).

Autorii se opresc analizînd teoria nouă a mutației, care'n scurt timp a căpătat mulți adepți. Contrar

principiului lui Darwin, „Natura non facit saltum". De Vries, bazat pe o serie de probe experimentale, susține că numai acele caractere sînt ereditare care sînt produse printr'un salt al naturii (variații bruște sau discontinue) formulînd astfel teoria mutației. In rezumat teoria se coprinde în următoarele 7 legi: Speciile nu apar de cît *brusc*, se desvoltă *lateral* de trunchiul principal și devin *instabile*. Unele sînt *specii elementare evidente*, altele variații regresive, putînd deveni dintr'un *mare număr de indivizi* și speciile se produc *în diferite direcții*, excluzînd însă *variațiile fluctuante*.

„Teoria mutației, zic autorii, ne indică pur și simplu una din căile posibile ale evoluției, a cărei realitate este demonstrată prin numeroasele și exactele experiențe ale lui de Vries".

Rezumat. „Ne găsim deci înaintea a două mari fenomene, care caracterizează lumea organică: de o parte apariția speciilor, diferențiarea în toate grupele complexitatea crescîndă a organismelor și evoluția lor dela formele cele mai inferioare la cele mai superioare; de altă parte adaptarea ființilor vii la condițiile și trebuințile mediului ce le înconjoară". Aceste două procese au loc simultan, dar sînt cu totul diferite prin natura lor și nu se pot suprapune." Deci două sînt chestiunile ce trebue să cuprindă o teorie biologică ca să fie complectă, însă toate teoriile sînt soluții parțiale. Chestiunii adaptării la mediu nu-i dă nici o teorie un răspuns satisfăcător și de aceia rămîne deschisă. Se întreabă autorii dacă adaptarea începe prin funcție sau prin structură; ei pretind că încep prin funcție. Fără a rezolvi, pun la discuție următoarele chestiuni. „De ce în istoria vieții ființilor, unele caractere urmează o direcție determinată, urmîndu-se in ramura care evoluează fără repetiție, fără întoarcere înapoi?" Susținînd însă că se prea poate că unei influențe se prelungesc timp îndelungat și ele să scape de observația noastră sau poate constituția chimică a organismelor imprimă acestor factori un mod hotărît de reacțiune fără a-i permite altul.

Cit despre problema evoluției, diferențierii gradate, autorii consideră că acest răspuns este de domeniul cercetărilor fizico-chimice; actualminte chestiunea rămîne deschisă.

Autorii sfîrșesc lucrarea arătînd rolul ce au toate aceste teorii în existența materială a omului, în chestiuni de filozofie, morală și sociologie, admițînd că de aici a luat naștere multe științe particulare și comparate, între care citez psihologia comparată care tinde a ocupa un loc important în știința generală.

S. M.

REVISTA REVISTELOR

Convorbiri Literare. (Martie 1913).

Texte greceşti privitoare la noi, Dl *C. Litzica* interpretează cuvintele lui Niketas Akominatos „ὡς ἤδη τὰς χεῖρας τῶν διωκόντων λαθὼν καὶ τῶν τῆς Γαλίτζης ὁρίων λαβόμενος" în sensul acela că Andronic n-ar fi ajuns deja la hotarele Galiţiei, ci se credea numai ca şi ajuns la acele hotare: „Dar cînd Andronic încetase de a se mai teme, ca şi cum ar fi scăpat din mînile celor care-l urmăriaŭ şi ar fi ajuns la hotarele Halicîului, către care se îndrepta ca spre o ascunzătoare sigură, tocmaĭ atuncĭ cade în mrejele unor vînători, căcĭ fiind prins de nişte Vlahĭ, la care ajunsese zvonul despre fuga luĭ, era dus tîrîş la împăratul". De aicĭ trage concluzia Dl Litzica cum că Vlahiĭ despre care este vorba în acest celebru pasaj nu eraŭ niscaĭ Vlahĭ de a stînga Dunăriĭ, ci Vlahi de a dreapta acestuĭ fluviu. La acestea avem de făcut observaţiile următoare. 1. Pentruca Andronic să înceteze de a se mai teme şi să se creadă ca şi ajuns la hotarele Galiţieĭ, apoĭ, chiar dacă nu ajunsese deja la acele hotare, ele eraŭ în imediată apropiere. 2. Pentru ca să fie vorba de Romînĭ de a dreapta Dunăriĭ în acest pasaj, trebuesc două lucrurĭ: a) Ca dela Anchialos Andronic să fi plecat pe uscat spre Galiţia, iar nu pe mare, ceia ce este foarte puţin probabil. b) Ca hotarele Galiţieĭ să fi ajuns până la Dunăre, lucru care ar trebui întîiŭ să se probeze.

La Nouvelle Revue (Mart, 1913).

Spiritismul şi fenomenele sale de *Pharasius.* Autorul caută să înlăture oarecare idei greşite care circulă asupra spiritismului şi-l discreditează în opiniunea generală, şi să dea o expunere generală a teoriei spiritiste, aşa cum e concepută şi primită de adepţii serioşi ai spiritismului. Ceia ce a compromis spiritismul a fost pe de-o parte pretenţia unor mistificatori care au încercat să înşele buna credinţă a publicului prin tot felul de experienţe frauduoase, iar pe de alta interpretarea greşită dată de unii teoreticiani fenomenelor adevărate şi constatate ca astfel. Cei care au pretins că *spiritul* e acel care face ca masa să se învîrtească, ori că spiritul mută un obiect dintr'o odae în alta, etc., au făcut un tot aşa de prost serviciu spiritismului caşi experimentatorii care au fost prinşi cu fraude şi trucuri. De fapt *spiritul* rămîne tot spirit, iar masa se învîrteşte din cauza magnetismului animal, prin forţa nervoasă ce se degajează din corpul omenesc. Redusă la elementele cele mai simple ale sale, teoria spiritistă se prezintă altfel. Fiinţa omenească e compusă din trei principii: a) sufletul ori spiritul, b) perispritul care e radiaţia sufletului şi c) corpul material. Prin perisprit sufletul se uneşte cu corpul; deci morţii se deosebesc de cei vii prin aceia că nu au corpul material, ci numai spiritul şi perispritul; şi tocmai prin acest perisprit morţii pot comunica cu cei vii. Teoria mediumnităţii dar se poate astfel formula: *mediumnitatea* este facultatea pe care o au unele persoane, numite *medii*, de a simţi prin *perisprit* influenţa *spiritelor.* Intre spiritism şi hipnotism e o mare asemănare: în ambele cazuri *mediul* e supus unei voinţe străine; deosebirea e numai că în hipnotism acea voinţă străină e a unui spirit încarnat, a unui om viu, pe cînd în spiritism acea voinţă străină e a unui spirit desincarnat, a unui mort. Prin urmare un *mediu* spiritist poate lucra, vorbi, scrie, etc., subt influenţa spiritului unui om mort, după cum un *mediu* hipnotizat lucrează subt ordinele unui om viu, hipnotizatorul: şi într'un caz şi în altul e vorba de somn: somnul mediumnic şi somnul hipnotic. Atîta tot. Şi toate celelalte pretenţii că spiritul se înfăţişează asistenţilor, că *el* mişcă mesele, schimbă obiectele, etc., că poate fi fotografiat şi celelalte,—toate sînt absurdităţi şi şarlatănii; ele au discreditat spiritismul, despre care autorul spune că, redus la „teoria mediumnităţii pasive, este eminamente raţional şi ştiinţific".

Les Documents du Progrès (Mart, 1913).

Problema austriacă e o scurtă examinare a situaţiei politice interne şi externe a Austro-Ungariei, datorită scriitorului vienez *Alfred H. Fried.* Autorul atribue naţionalismului toate relele de care imperiul vecin suferе. Pentru statele locuite de un singur neam, spune el, ideia naţională a contribuit la întărirea şi progresul ţării (Germania, Italia, etc.); pentru statele în care neamurile sînt amestecate, naţionalismul nu poate să fie decît un element care minează şi distruge. Astfel în Austro-Ungaria antagonismul naţionalităţilor a împiedecat naşterea unei democraţii puternice şi prin aceasta a lăsat cîmp liber pe de o parte tendinţelor extreme ale proletariatului, iar pe de alta clericalismului şi militarismului. Acest din urmă absoarbe aproape toate resursele unei ţări în genere nu tocmai bogate, cum e Austro-Ungaria şi face ca instrucţiunea poporului, higiena publică şi toate interesele vitale ale statului să fie lăsate într'o stare adesea deplorabilă. Pentru a-şi justifica raţiunea de a fi şi luînd de normă procedările unor ţări bogate ca Germania, Anglia, etc., militarismul austro-ungar reclamă din an în an sume tot mai mari pentru întreţinerea sa. In acelaşi timp stîrneşte conflicte şi lasă să se înţeleagă că aplanarea lor paşnică se datoreşte numai faptului că „armata era gata"... Prin aceasta Austro-Ungaria e o primejdie permanentă pentru Europa: militarismul ei are nevoe mereu de conflicte şi de alarme, pentru a se menţine. Ca dovadă e faptul că şi acum, în conflictul balcanic, Austro-Ungaria în loc de a căuta să tragă cele mai mari folose prin mijloace paşnice şi prin înţelegere, duce o politică de ameninţări şi de mobilizări provocătoare. Indreptarea rălelor de care imperiul Habsburgilor suferе, autorul nu o vede în schimbarea stării de lucruri din însăşi monarhie, ci o nădăjdueşte dela Germania, care, avînd nevoe de o aliată solidă şi puternică, va trebui să exercite asupra militarismului austriac o influenţă moderatoare.

Revue des deux mondes (Martie, 1913).

Victor Giraud încearcă să caracte-

rizeze spiritul şi opera scriitorului elveţian **Edouard Rod**. Comparate cu acele ale lui Maupassant şi Daudet, caracterele zugrăvite de Rod nu au viaţă căci el e mai mult un evocator de stări sufleteşti decît de fiinţi concrete. Mai toate romanele lui nu sînt decît ilustrarea ingenioasă a unei idei abstracte şi nu pornesc ca cele mai multe din operile marilor artişti dela o viziune totală şi concretă a realităţii. Ca romancier el rămîne totdeauna critic, filosof, moralist şi cugetarea lui abstractă niciodată nu-l părăseşte. Din punct de vedere al formei, opera lui foarte bogată,—Rod a scris cincizeci de volume, cu toate că a murit la cincizeci şi trei de ani,—conţine mai multe pagini frumoase dar şi multe scrise neglijent sau avînd un caracter prea retoric, căci Rod n'a fost desigur un maestru al limbii.

Dacă n'a creat tipuri literare în stare de a face concurenţă stării civile, istoricii viitorului vor găsi totuşi în opera lui preţioase documente psihologice asupra sensibilităţii epocii noastre şi a chipului în care s'au pus în faţa cugetării şi a conştiinţii ei marile chestii morale ale prezentului. In faţa doctrinelor variate şi contradictorii ale acestei epoci Rod n'a luat niciodată o poziţie hotărîtă, poate din cauza indecizlunii fonciare a spiritului său, poate şi din cauza slăbiciunii lui de voinţă. A fost un neliniştit, un suflet complex şi divizat în viaţa lui interioară; reprezentantul fidel, simbolul expresiv al unei generaţii. El singur se numea un anarhist conservator. Tendinţa anarhică predomină în romanele lui pasionale, acea conservatoare în cele sociale.

In Elveţia, ca profesor la universitatea din Geneva, ca romancier, ca critic, ca essayist, rolul său a fost considerabil. In viaţa sufletească a poporului său, el a ştiut să întreţie în jurul înaltelor chestii de morală individuală şi socială „la grande inquiétude". Giraud vede în el un fel de Bourget, mai puţin latin, mai multiform, mai indecis, mai puţin geometru şi mai puţin artist.

Revue hebdomadaire (Martie, 1913). In ultima, dintr'un ciclu de 8 conferinţi asupra lui **La Fontaine**, caută *Faguet* să caracterizeze opera poetului şi locul lui în literatura universală.

După Faguet, La Fontaine a fost un spirit de o infinită comprehenziune, supleţă şi originalitate. E de remarcat că a cultivat toate genurile poetice: poezia narativă, descriptivă, dramatică, elegiacă, filozofică. In toate, afară de tragedie, a dovedit un talent superior. Ca fabulist şi povestitor a fost genial.

Originalitatea lui constă în primul rînd în sentimentul naturii şi în dragostea pentru animale. Faguet combate părerea după care sentimentul naturii ar fi ceva necunoscut în secolul al XVII-lea. Contimporanii lui La Fontaine posedau şi ei acest sentiment, la dînsul însă acesta are un caracter mai intim, mai profund, mai pasionat. Ca predecesor în privinţa aceasta a avut pe Racan, ca urmaş pe Rousseau. Dragostea lui La Fontaine pentru animale apare însă faţă de epoca lui ca ceva excentric, ceva cu totul nou şi original. Din acest punct de vedere, crede Faguet, opera lui a avut, deşi indirect, o însemnată influenţă morală, căci dragostea animalelor e poate singura iubire pură, singura iubire în adevăr dezinteresată pe care o cunoaşte omenirea. Din acest punct de vedere La Fontaine va compta nu numai în istoria literară, dar şi în acea a moravurilor.

Subt ce etichetă poate fi clasat? Romantic, clasic, realist? Dacă înţelegem prin romantism preponderenţa imaginaţiei sau a sentimentului, sau personalismul, La Fontaine a fost cel mai romantic scriitor al epocii sale.

Prin supunerea lui la obiect însă, prin fidelitatea lui absolută în observaţia naturii poate fi considerat ca un mare realist. La Fontaine poate fi numit deci un romantic realist.

Ce e însă un romantic realist decît un clasic superior? Căci adevăratul clasic e un om care are imaginaţia şi sensibilitatea romanticului, împreună cu pasiunea observaţiei şi a realităţii. Aceste calităţi întrunite produc ceia ce numim sentimentul adevărului şi al măsurii, sentiment pe care l-a posedat în grad superlativ acest mare poet, clasicul cel mai original al literaturii franceze clasice.

Revue de métaphisique et de morale (Martie, 1913).

Intr'un studiu interesant **Platon şi ştiinţa socială**, *L. Robin* caută să scoată în lumină valoarea lui Platon ca sociolog şi economist.

Cu un mare lux de detalii el dovedeşte că filozoful grec e unul din cei dintăi gînditori care a recunoscut foloasele şi importanţa diviziunii muncii în viaţa economică şi socială, deasemeni Platon a fost pe deplin conştient de influenţa factorului economic asupra vieţii politice caşi de realitatea luptei de clase. In această privinţă, Aristot n'a făcut decît să dezvolte ideile lui.

Impotriva lui Guiraud, care în studiile lui economice asupra Greciei contestă valoarea ştiinţifică a operii lui Platon pe care-l consideră mai ales ca un utopist şi un visător, susţine Robin că acesta a plecat dela observaţii serioase asupra societăţii timpului său şi istoria vieţii lui, cele trei călătorii pe care le-a făcut în Sicilia, relaţiile sale cu Dion de Syracuza dovedesc că a urmărit cu tenacitate realizarea practică a idealului său. Ceia ce l-a impresionat pe Platon în epoca sa a fost progresul pe care-l făcuse individualismul anarhic cu urmările lui nefaste, tendinţa de a juisa fără margini şi de a specula fără limită. Convins de primejdia de moarte a acestui sistem pentru naţia helenă, el a căutat să reacţioneze împotriva lui, construind cu elemente împrumutate—parte constituţiei spartane, parte vechilor instituţii ale Atenei, parte altor suggestii străine—o formă de stat, bazată pe regularizarea mecanismului economic; şi pe schimbarea relaţiilor juridice şi politice mergînd paralel cu educaţia morală a societăţii şi a individului.

După Robin există o mare analogie între ideile politice ale lui Platon şi acele ale lui Auguste Comte. Poate că geniul sistematic al acestuia a fost condus de admiraţia, pe care o avea pentru organizarea şi disciplina bisericii catolice atît de impregnate de platonism, la reproducerea inconştientă a imaginii politicii platoniciene. Caşi pentru Platon politica e pentru Comte scopul suprem al unei educaţii ştiinţifice ierarhizate.

Caşi pentru Platon diviziunea muncii şi specializarea funcţiilor ierarhizate, au pentru Compte o importanţă capitală. Aceiaşi ură împotriva individualismului, subordonare a individului faţă de colectivitate, obsesie a disciplinii sociale şi a unităţii, oroare a varietaţii şi eterogeneităţii spontanee se găseşte la ambii cugetători. Caşi Platon a voit Comte să dea savanţilor constituiţi în putere spirituală o autoritate suverană în stat, încredinţînd în mînele lor întreaga sarcină a educaţiei naţionale.

Nuova Antologia (Martie 1913). *Giorgis Bompiani*, **Concentrarea Bulgarilor şi surpriza strategică**. Autorul, general în armata italiană, studiază în acest articol cauzele înfrîngerilor tureşti, din punct de vedere militar, servindu-se de datele sigure, publicate într'un important memoriu, de către căpitanul de stat major, Eugenio Barbarich, în „Nuova Revista di fanteria." Prima fază a războiului bal-

canic a fost decisă de victoria bulgară la Kirk-kilisse. Printr'insa Turcii au fost nevoiți a se depărta de Adrianopole și a se retrage în dezordine spre Ergene și Strangia, ceia ce a adus inevitabilele înfrîngeri dela Lule-Burgas. După aceasta, chiar dacă succesele celorlalți aliați ar fi fost mai puțin accelerate, totuși soarta campaniei era hotărîtă.'

Prima cauză a acestor înfrîngeri stă în înceata și tîrzia mobilizare turcească; dar această întîrziere a mobilizării a fost mai simțită în Albania, Macedonia și Tesalia, decît în Tracia. Aici corpurile de armată, nizami și redifi, au fost mult mai repede complectate și rezervele din Anatolia au sosit mult mai repede. Victoria bulgarilor dela Kirk-kilisse a avut altă pricină și anume desfășurarea armatelor bulgare într'un mod cu totul neprevăzut de statul major otoman.

La 1910, subt direcția generalului von der Goltz, au avut loc primele manevre turce. Ele se ținură în jurul Adrianopolului și se bazară pe o hipoteză, care se înfipse în mintea celor doi comandanți, Abdullah-Pașa și Zeki-Pașa, precum și în aceia a ministrului de războiu Mahmud Șefkef-Pașa, ca un adevăr nediscutabil, ca o dogmă infailibilă. Hipoteza era că din cele trei armate inamice, una ar fi asediat Adrianopolul, iar celelalte două ar fi năvălit în Turcia la răsărit și apus de rîul Marița, tinzînd să se unească în zona Demoticei. Generalul Savof și șeful său de stat major, generalul Fitcef, cunoșteau aceste păreri ale statului major turc și făcură totul pentru a-l întări în această credință. Pentru a păstra secretul, ei nu făcură cunoscut adevăratul lor plan nici comandanților lor de divizii și statelor lor majore. Chiar ordinele pentru concentrarea și marșul trupelor fură astfel date ca să se facă a crede că armatele bulgare se vor aduna în valea Mariței. Commandanții de unități primiră pe drum noile ordine de a-și modifica direcția marșului, astfel că Turcii nu avură nici o bănuială că la Kirk-kilisse se găsea adunată o armată de 100,000 de oameni, adică toată armata a III-a și o diviziune a armatei I-a.

La Kirk-kilisse Turcii nu executaseră decît 3 din cele 8 lucrări de apărare prevăzute încă din 1882 și armata lor nu număra mai mult de 30,500 de oameni (28 batalioane, 20 baterii și 5 escadroane de cavalerie), căci forțele lor erau adunate, conform hipotezei lor, între Lule-Burgas, Adrianopol și Demotica. Față de această disproporție numerică, provocată de surpriza strategică, se înțelege ușor cum Turcii au fost cuprinși de panică.

Rivista d'Italia (Februar 1913). *M. Dell'Isola*, **Cîteva cuvinte în privința Futurismului**. Cel dintîiu manifest al Futuriștilor—deși elaborat în Italia—fu publicat la Paris, în ziarul *Figaro* din 20 Februar 1909. Cine a citit atunci cele 11 comandamente ale noului crez a crezut desigur că e vorba de gluma unei minți bolnave și și-a zis, fără îndoială, că noua școală e destinată să piară în curînd. Cu toate acestea, după trei ani de viață foarte războinică, Futurismul trăește încă și, în jurul poetului F. T. Marinetti, s'au grupat prozeliți din ce în ce mai numeroși, astfel că în timpul mai din urmă mișcarea proclama cu mîndrie 22,000 de adeziuni. Cum se explică acest lucru? In ziua de 8 Octombre 1910, Marinetti declara înaintea tribunalului din Milano—care-l judeca cu ocazia romanului său african *Mafarka*—că, moștenind dela părinții săi o avere suficientă, el și-a pus în minte să utilizeze poziția sa independentă pentru a realiza un proect de renovare intelectuală, ajutînd toate tinerile talente novatoare și rebele.—Această independență materială, crede autorul, explică succesul mișcării futuriste. Imprejurări speciale

i-au permis lui Marinetti de a se adresa cu aceiași ușurință la două națiuni; starea sa financiară l-a pus în posibilitate de a întreprinde turnee la Paris, Londra, Berlin, zvîrlind unui auditor din ce în ce mai numeros proclamațiile sale. Din Februar 1909 până azi, 7 au fost manifestele publicate de noua școală, două adresîndu-se pictorilor, două muzicanților, unul dramaturgilor și ultimul care rezumează toate dezideratele literaturii futuriste și care e, cum îl intitulează Marinetti, manifestul tecnic.

In toate timpurile literatura a fost reflexul vieții sociale; ea n'a rămas indiferentă față de noile descoperiri și invenții, care au zguduit lumea, ci luîndu-le ca nou izvor de inspirație a creat nouă forme de artă. Din acest punct de vedere mișcarea futuristă nu prezintă nimica extraordinar. Descoperirile timpului nostru, electricitatea și zborul, nu sînt poate inferioare marilor descoperiri din sec. XIV-lea; ele deschid orizonturi necunoscute predecesorilor noștri și ce este altceva freamătul de rebeliune care împinge pe poeții futuriști la inovații nebunești decît entuziasmul pentru marile invenții? Exaltarea lor febrilă va cădea dela sine în ziua cînd se va găsi acordul între expresia artistică, în multiplele sale forme, și probabilele direcții pe care viața socială le va lua subt impulsul noilor cauze. Dacă însă din punct de vedere istoric, mișcarea futuristă nu e un fenomen extraordinar, neobișnuit e modul său de a se prezenta. Mișcările literare, în general, apar cînd publicarea unei opere, ce oglindește timpul nou și idealurile nouă, adună în jurul autorului toate conștiințele în care, în mod confuz, se agitau aceleași aspirații. Cu Futurismul lucrurile s'au întîmplat de-andoasele: capul școalei elaborează tablele noii legi și le aruncă în lume ca să provoace mișcarea. O asemenea procedare și-ar găsi un antecedent numai în mișcarea vechei Pleiade franceze, inaugurată cu lucrarea-program a lui Du Bellay: „Défense et illustration de la langue française".

Deutsche Revue (Martie, 1913). Generalleutnant z. D. *H. Rohne*, **Adevărul asupra tunurilor franceze și germane în războiul balcanic.** Se știe cît zgomot s'a făcut, mai ales de presa franceză, în jurul rolului jucat de artileria turcă în războiul balcanic. Mulți s'au grăbit să afirme că, în acest războiu, instructorii și armele franceze au repurtat victoria asupra armelor și instructorilor germani. Răspîndirea unor asemene afirmații poate deveni primejdioasă pentru pacea europeană,—căci, în momentul în care poporul francez va fi convins că e superior celui german din punct de vedere militar, s'a sfîrșit cu pacea. Cît e de greu de stabilit cauzele adevărate ale unei înfrîngeri, se poate vedea dintr'un exemplu. In 1866, armata prusiană repurtă un succes strălucit asupra armatei, în număr egală, austriacă. Artileria prusiană însă avu un complect fiasco: ea nu contribui cu nimic la cîștigarea victoriilor. Era atunci de curînd introdus în armata prusiană tunul nou, care se încărca pe dindărăt, pe cînd artileria austriacă era prevăzută cu tunul ce se încărca pe țeavă. In polemicele încinse atunci în jurul artileriei, mulți erau de părere că noul tun nu prețuește nimic și preconizau reintroducerea vechiului tun. Franța se lăsă convinsă și-și păstră vechia artilerie; generalul von Hindersinn, șeful artileriei prusiane, pricepu însă că nu tunurile erau de vină, ci oamenii care nu știau să umble cu ele; și-și puse toată energia pentru a păstra noul tun. Rezultatul s'a văzut la războiul din 1870: însuși Napoleon III a recunoscut că Germanii au învins mulțumită superiorității artileriei lor. Adevăratele pricini ale unei înfrîngeri stau numai arare în materialul mort, ci mai totdeauna în oameni. Instruc-

ția artileriei turcești era cu totul nesuficientă: in timpul lui Abdul Hamid o instrucție a artileriei pur și simplu imposibilă. Observatori imparțiali, chiar Francejii, au recunoscut că tunurile Krupp au dat rezultate foarte mulțumitoare. Generalul francez Pedoya spune că chiar dacă tunul francez e superior, deosebirea de cel german nu e mai mare decit intre pușca Mannlicher și cea Mauser, iar generalul Percin, cel mai insemnat artilerist al Franței, nu crede că tunul francez ar fi superior celui german, ci numai metoda franceză ar fi superioară. Se'nțelege că această metodă se poate intrebuința și cu tunul Krupp. Importante sint observațiile unui ofițer italian, care a comandat o baterie Krupp in Tripolis: el spune că la peste 3000 de focuri date de bateria sa, nu s'au intimplat nici zece cazuri in care explozia să nu se fi produs. S'a reproșat tunurilor Krupp că ar fi prea grele. După „Revue d'Artillerie" (Oct. 1912), tunul turcesc, in poziție, cintărea 1000 de kg., al aliaților 1030 sau 1040; in marș, tunul turcesc 1850, al aliaților 1740,—aceasta insă din pricină că tunul turc duce cu el 44 de ghiulele, al aliaților numai 38. Dacă tunul Krupp e prea greu, atunci cel francez e și mai greu, căci el cintărește 1140 in poziție și 1840 in marș, deși nu duce de cit 24 de ghiulele. Se știe de altmintrelea că inarmarea aliaților balcanici cu tunuri franceze, nu se datorește constatării unei superiorități la acestea, ci combinațiilor financiare. Bulgaria și-a comandat tunurile la Creusot, fiindcă Franța a participat mai mult la imprumutul bulgar. Serbia, care a făcut experimente comparative la Ehrhardt, Krupp, Schneider și Skoda, s'a pronunțat pentru tunurile Krupp și numai imprumutul realizat in Franța a făcut-o să-și comande artileria la Schneider.

Sozialistische Monatshefte (Martie 1913). *Eduard Bernstein*, **Impozite jubilare.**—Cind s'au implinit 50 de ani dela luptele pentru eliberare, reprezentanții poporului și, impreună cu ei, toată burghezia orașelor, era in luptă cu regele și sfetnicii săi. Sărăcăcioasele pregătiri oficiale pentru serbarea jubileului fură ignorate de popor, iar ceia ce se făcu din insuși sinul poporului purta caracterul unei opoziții contra guvernului. Acuma, cind s'a implinit 100 de ani, se observă in lumea oficială sforțarea de a potrivi sărbătorirea intereselor dinastice; iar reprezentanții burgheziei liberale iși dau cea mai multă silință in această direcție. Puternica sporire a armatei, care trebue să incoroneze aceste serbări, nu are să se teamă de nici o opoziție din această parte. Numai cu răspunsul la intrebarea, cine trebue să plătească? nu e lucrul tocmai clar. Și această intrebare provoacă amintiri din timpul de acum 100 de ani. Ce a făcut atunci ca ridicarea impotriva lui Napoleon, se găsească răsunet in poporul intreg? Napoleon incetase a mai fi reprezentantul revoluției franceze, care aducea pretutindenea libertăți și inlătura privilegiile; el devenise un tiran care, pentru scopurile lui, punea dări și contribuții de războiu pe toate popoarele. Mai ales in Prusia se simțea mai mult aceasta. Peste un miliard se socotesc sarcinile impuse de el, după 1806, acestei țări sărace.

Această apăsare era simțită de toate clasele poporului și de-aceia toate aveau un interes să scape. De aceia apare acum ca o ironie a istoriei că jubileul de 100 de ani, dela scăparea de această apăsare, să aducă nouă contribuții de războiu, și incă in asemenea proporții. Se afirmă natural că aceste dări sint in interesul patriei și se dau de bună voe. Aceste afirmări insă

nu cuprind tocmai adevărul. Nevoia de a spori armata se motivează cu schimbările din Balcani. Aceste schimbări nu ating insă Germania decit indirect, prin alianța sa cu Austria, deci intăririle provocate sint in interesul Austriei. Apoi se mai cere intărirea granițelor spre Rusia. Aceasta provoacă intrebarea: era in interesul poporului german de a ajuta intărirea Țarismului in Rusia? Nu mai puțin problematică e și chestia acordării de bună voe a contribuției. Oricit e de just principiul că costul noilor pregătiri să fie purtat de clasele avute, cu acest principiu insă nu se rezolvește deloc chestiunea formei impunerii averii. Și din acest punct de vedere, diferitele clase ale avuților nu sint deloc incintate de modul cum are să se ridice aceste impozite „de bună-voe". Proprietarii de moșii ar vedea bucuroși partea cea mai mare de impozite dată pe socoteala reprezentanților capitalului mobil; aceștia insă la rindul lor protestează puternic. Astfel nu e exclusă posibilitatea ca in această intrecere de a se cruța fiecare pe sine, suma de un miliard să se reducă cu mult.

The Contemporary Review (Martie, 1913). Acum citeva săptămini a fost un congres al Institutorilor din Anglia. Lordul Haldane, fostul Ministru de Războiu al Angliei, a ținut să vorbească la acel congres. El a spus că invățămintul elementar trebue să fie socotit tot atit de important cași organizarea apărării naționale sau a flotei. Lordul Haldane insă n-a vorbit exclusivist ci a privit la intreg sistemul de invățămint, insistind asupra faptului că orice reformă a unei ramuri de invățămint nu implică numai tehnica acelei ramuri, ci o afectare a intregului sistem. Orice ramură de invățămint trebue privită in intregul sistem, nu izolat. Ca principiu general trebue să fie o comunicare intre toate ramurile; nici o ramură să nu se oprească intr'un *fund de sac*. Să nu se urmărească a se opri in loc, la un anumit stadiu, o anumită clientelă școlară, ci principiul să fie că toți pot ajunge la invățămintul superior.

Invățămintul elementar să nu fie socotit ca singurul invățămint pentru masa poporului. Această medie nu mai e suficientă azi.

Toți să aibă aceiași posibilitate de a străbate scara intreagă a invățămintului, dacă natura i-a inzestrat. Lordul Haldane a anunțat că chestia e studiată de guvern și că in curind un proect de reformă va fi prezentat „Camerei Comunelor". Astfel chestia organizării invățămintului, in Anglia, nu e numai o chestie de teorie ci de un interes practic imediat. Lordul Haldane a anunțat publicul și, ca de obicei, innainte de a veni proectul de lege in Parlament, va fi o discuție in public, de care Parlamentul trebue să ție seamă. Lordul *Sheffield*, „**Lordul Haldane și perspectiva reformei educației**", discută in acest No. mai multe puncte de detaliu, in care nu admite părerile Lordului Haldane, dar admite principiul general al economiei reformei anunțate. E interesant de știut la ce ține autorul—un vechiu lord conservator—să fie mai cu seamă realizat prin noua reformă: „legea să fie o putere care să trezească democrația, și să facă ca clasele muncitoare să-și dea seama de minimum ireductibil necesar pentru copiii lor ca astfel ei să devie cetățeni inteligenți, sănătoși și cu demnitate de sine".

The North American Review (Martie, 1913). Bergson e foarte mult discutat in Anglia. Și din această țară i s-au adus cele mai temeinice obiecții impotriva sistemului lui. D-l *C. Delisle Burns*—„**Bergson: O critică a filozofiei lui**"—ridică obiecții, in acest No., impotriva a două puncte din Filo-

zofia lui Bergson : a) *teoria intuiției* b) *teoria impulsului spontan sau elanului.*

a) Dupăce autorul aduce întâiu elogii profunzimii filozofice a lui Bergson, căruia îi recunoaște și geniu și talent artistic, îi respinge baza teoriei cunoștinții din sistemul lui. Bergson dă o foarte mare importanță intuiției în faptul cunoștinții, și o importanță cu totul secundară judecății. Intuiția simte viața deodată întreagă și mișcă discursiv numai judecata. Autorul analizează actul psihologic și găsește că atît intuiția cît și judecata nu sînt decît două momente ale aplicării sufletului nostru la realitate, și că deci nu pot fi despărțite. Intuiție fără judecată nu însamnă nimic, dupăcum judecată fără intuiție nu înseamnă nimic. Le putem deosebi verbal, dar nu despărți de fapt în analiză. Vorbim de obicei de suflet și corp în om, dar se pot ele deosebi? Apoi autorul atrage atenția și asupra consecințelor sociale ale teoriei intuiției lui Bergson E bine să se facă apologia intuiției, a instinctului față de judecată? Această obiecție e desigur deplasată. Nu e vorba la ce ne poate servi filozofia lui Bergson, ci dacă poate sau nu rezistă în economia ei internă de sistem.

b) Bergson admite un impuls primitiv care e origina tuturor formelor de viață. Această teorie e baza cărții lui celebre „Evoluția Creatoare". Autorul spune că Bergson e confuz și că nu se poate vedea care e ideia lui în privința *materiei*. Impulsul e origina oricărui fel de viață care se manifestă prin materie. Dar materia ce-i?

Bergson uneori spune că nu e impuls. Dar ea contribue cu toate acestea într'un fel la dezvoltarea vieții. Deci viața nu e numai impuls. Ori, tot Bergson afirmă că materia implică și ea același impuls de viață, dar în direcție contrară— rezistența. Atunci nu există *lucru*. Totul e impuls. Lucrurile par foarte confuze în filozofia lui Bergson în acest punct și pare că metafora înlocuește argumentul.

Pentru tot ceea ce privește administrația: cereri de abonament, mandate, inserare de anunciuri, etc., a se adresa **Administrației revistei „Viața Romînească" strada Golia, 52, Iași.**

D-l I. **Botez** va continua să reprezinte „Viața Romînească", avînd dreptul să primească sumele ce se cuvin revistei.

Pentru tot ceea ce privește redacția: manuscrise, reviste, ziare, cărți, etc., a se adresa la **Redacția Revistei „Viața Romînească" strada Golia 52, Iași.**

Numai articolele științifice (științi naturale, fizice, chimice, medicale, etc.) se vor trimite d-lui **Dr. A. Slătineanu, str. Știrbey-Vodă, 111 bis, București.**

Persoanele, care doresc să se aboneze la *Viața Romînească,* sînt rugate să se adreseze Administrației prin mandat poștal.

PREŢUL 2 LEI
